IAKUB KOLAS

LA RĂSPÎNTIE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

IAKUB
KOLAS

LA RĂSPÎNTIE

IAKUB
KOLAS

LA RĂSPÎNTIE

EDITURA
PENTRU
LITERATURĂ
UNIVERSALĂ

BUCUREŞTI 1962

Traducere de
Rose Hefter și *Andrei Ivanovski*

Coperta de
G. Gottwald

Якуб Колас
НА РОССТАНЯХ
Советский Писатель
Москва 1957

IAKUB KOLAS

scriitor militant

„Poet al poporului bielorus" — este titlul de onoare cu care Iakub Kolas rămîne consacrat în patrimoniul clasic al literaturii sovietice multinaționale, ca deschizător de drumuri și, alături de confratele său Ianka Kupala, înaintemergător și strălucit reprezentant al realismului socialist în literatura bielorusă.

Imaginea omului și artistului — de la a cărui naștere se împlinesc anul acesta 80 de ani — ilustrează cum nu se poate mai bine deziderатul exprimat acum peste un veac de V. G. Bielinski: *„Epoca noastră se va închina numai în fața acelui artist a cărui viață va fi cel mai bun comentar al creației lui, iar opera — cea mai bună justificare a vieții lui"*.

Există, într-adevăr, un acord între viața acestui scriitor — model de luptă consecvent revoluționară — și opera, închinată în întregime celor mai înalte idealuri ale poporului său, care și-au găsit împlinirea astăzi în marea familie a popoarelor sovietice. Biografia artistică a lui Iakub Kolas, cuprinzînd o jumătate de veac (1906—1956), înregistrează o traiectorie ascendentă, de la formele mature ale realismului critic în expresia lui accentuat protestatară și pînă la sinteza realismului socialist, cristalizat în moștenirea atît de bogată și variată a scriitorului, în egală măsură poet și prozator, dramaturg și publicist. Personalitate literară prodigioasă și multilaterală, el se impune printr-un registru larg al vibrației poetice, în care filonul liric fin nuanțat se înfiltrează în țesătura prin definiție epică a operei sale. Caracterul epic, narativ, ca una din particularitățile esențiale ale acestui talent, a fost relevată de Alexandr Tvardovski la cel de-al II-lea Congres al Scriitorilor bieloruși din 1949: *„Iakub Kolas, spre deosebire de Ianka Kupala, apare în fața cititorului rus ca un poet al genului narativ și în aceasta rezidă marea lui forță... epicul fiind totodată o trăsătură viabilă, sănătoasă a oricărei opere poetice, legate de viața poporului. Ar fi suficient să-l luăm ca exemplu pe Nekrasov, la care elementul narativ este covîrșitor, ale cărui versuri au densitate datorită frecvenței dialogului, a numelor proprii și situațiilor concrete."* Poate tocmai acest specific explică predilecția scriitorului — prin excelență poet în articulațiile fundamentale ale operei sale — întîi pentru genul poves-

tirii în versuri, apoi pentru proză, pe ale cărei coordonate trilogia *La răspîntie* se înscrie ca cea mai valoroasă şi substanţială realizare artistică.

Dacă în domeniul poeziei, Iakub Kolas fructifică, dezvoltînd în mod creator, cele mai bune tradiţii ale poeţilor clasici ruşi — Krîlov, Puşkin, Lermontov, Kolţov, Nekrasov — pe care i-a sorbit din tinereţe, iar pe planul literaturii bieloruse se dovedeşte un continuator al primului poet bielorus realist, F. K. Boguşevici (1840—1900), în proză sursa primordială a inspiraţiei este cea folclorică, congruentă în înţelesul deplin al cuvîntului cu darul lui de povestitor. Propriu-zis, operele sale în proză sînt ca o piatră de hotar între bogatele tradiţii ale creaţiei orale — în care geniul poporului bielorus s-a manifestat cu dărnicie (repertoriul său folcloric cuprinzînd o impresionantă varietate de basme, poveşti, legende şi balade cu conţinut istoric şi social) — şi începuturile prozei moderne în literatura bielorusă, al cărei întemeietor este, pe bună dreptate, considerat Iakub Kolas.

O retrospectivă minuţioasă va identifica momentul genetic comun în ceea ce priveşte temelia istorică a culturii celor trei popoare: rus, ucrainean şi bielorus. Zămislirea ei iniţială purcede din vremuri străvechi, anume din perioada înfloririi celui dintîi Stat al Rusiei Kievene (sec. al XI-XII-lea) cînd, prin comunitatea de teritoriu, de limbă, de gîndire, de năzuinţe şi interese politico-sociale, aceste trei popoare înrudite au contribuit deopotrivă la făurirea primelor monumente culturale, ca o chezăşie a viitoarei lor fraţii de nezdruncinat. Acesta a fost leagănul vechii culturi ruseşti din care s-a plămădit nepieritoarea operă *Cîntecul oastei lui Igor*, poemul eroic aparţinînd în egală măsură literaturii ruse, ca şi celei ucrainene şi bieloruse. Dar aceste tradiţii, cu rădăcini istorice în vechime, n-au putut fi fertilizate cu aceeaşi eficienţă, mai ales în ceea ce priveşte literatura bielorusă, din pricina condiţiilor cu totul vitrege care i-au zădărnicit libera dezvoltare. Aşa se explică de ce, lipsit de independenţă politică, cu ţara sfîrtecată şi subjugată veacuri de-a rîndul de Polonia feudală a panilor, poporul bielorus şi-a exprimat protestul şi idealurile de libertate în creaţia poetică orală. Realipirea Bielorusiei către sfîrşitul secolului al XVIII-lea la Statul Rus a contribuit în mare măsură la progresul ei social şi cultural. Despre o literatură bielorusă scrisă nu se poate vorbi propriu-zis decît de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, cu unele manifestări valoroase, dar sporadice, în domeniul genului satiric încă la începutul acelui veac (poemele anonime: *Taras în vîrful Parnasului* şi *Eneida pe dos*).

Cu atît mai viguros apare revirimentul care se produce în ultimele două decenii ale veacului trecut cînd, datorită unor condeie de poeţi-democraţi ca: Ianka Lucina (I. Nesluhovski), A. Gurinovici şi A. Abuhovici, literatura bielorusă păşeşte într-o nouă etapă a dezvoltării sale. Puternice filiaţii în plan estetic şi ideologic cu mesajul democrat-revoluţionar al operei lui A. N. Nekrasov si a bardului ucrainean Taras Şevcenko îi imprimă un con-

ţinut social, şi o poziţie protestatară orientînd-o pe făgaşul fertil al realismului critic. Apoi o întreagă pleiadă de scriitori bieloruşi — A. Tiotka (Paşkevici), M. Bogdanovici, T. Gartnîi, A. Gurlo, I. Jurba. K. Builo şi alţii — în frunte cu Ianka Kupala şi Iakub Kolas, se afirmă, definindu-şi personalitatea ca artişti ai cuvîntului, în focul evenimentelor revoluţionare din 1905—1907.

Pe aceste premise statornicite de o experienţă literară tînără ca vîrstă, dar de o incontestabilă maturitate artistică, evoluează talentul lui Iakub Kolas, al cărui coeficient de contribuţie la desăvîrşirea limbii literare bieloruse, ca şi la dezvoltarea poeziei şi prozei moderne, realiste, este dintre cele mai însemnate.

*

Autorul trilogiei *La răspîntie*, operă cu un pronunţat caracter autobiografic, a ieşit — ca şi eroul ei principal Andrei Lobanovici — din rîndurile ţărănimii bieloruse oropsite, care a răspuns cu o exemplară dîrzenie şi nesupunere la asuprirea seculară a jugului social şi naţional impus de dominaţia magnaţilor polonezi.

Chiar pe latifundiul unui astfel de magnat (dintr-o veche viţă a prinţilor Radzivill) a văzut lumina zilei Iakub Kolas (Konstantin Mihailovici Mitkevici) la 3 noiembrie 1882, în familia unui paznic-pădurar din cătunul Akinciţi, fosta gubernie Minsk (azi, regiunea Baranovici, raionul Stolbţi). O copilărie şi o adolescenţă apăsate de nevoi — cu conştiinţa nedreptăţii trezită de timpuriu — şi-au găsit compensaţie în priveliştile pitoreşti de pe valea Niemenului, în lectura pasionată a clasicilor literaturii ruse şi ai popoarelor slave vecine, legate prin destinul lor istoric. „Multă vreme, Krîlov a fost idolul căruia mă închinam", mărturiseşte scriitorul în autobiografia sa. Ştia pe de rost aproape toate fabulele genialului satiric rus, de la care primise cele dintîi îndemnuri literare, făcîndu-l să-şi încerce condeiul încă la vîrsta de 12—13 ani. I se întipăriseră în minte, în întregime, poemele puşkiniene *Poltava, Fraţii haiduci, Ţiganii*, numeroase poezii lirice (din care a sorbit „farmecul desăvîrşitei armonii a formei şi conţinutului"), precum şi *Demonul* lui Lermontov. Printre primii săi dascăli se numără şi Gogol, care l-a captivat „prin vigoarea şi preciziunea stilului". Găsea afinităţi cu poezia protestatară a lui Taras Şevcenko şi Nekrasov, îl emoţionau nespus versurile pătrunse de adînc patriotism ale poetului bielorus I. Lucina (1851—1897), căuta izvoarele sociale ale împilării poporului frate polonez în opera scriitorilor democraţi A. Mickewisz şi I. Slovacki. De aici îşi trage rădăcinile internaţionalismul, ca trăsătură dominantă a creaţiei lui I. Kolas, ca şi preocuparea constantă pentru omul simplu, din popor, cu totul străină de sentimentalismul, de subiectivismul romantic sau de umanismul abstract, afişat de literaţii bieloruşi, aparţinînd cercurilor oficiale de orientare naţionalistă.

După absolvirea Seminarului pedagogic din străvechiul oraş bielorus Nesvij, în 1902, Iakub Kolas se dedică profesiunii de învăţător, pe care o practică cu abnegaţie şi pasiune în diferite şcoli rurale din ţinutul Polesiei. Curînd însă asupra lui se va abate urgia prigoanei deşănţate. În 1906, este destituit din postul de învăţător şi pus sub supravegherea poliţiei şi a jandarmeriei pentru faptul de a fi propagat ideile revoluţionare în rîndurile ţărănimii şi de a fi participat la un congres ilegal al învăţătorilor. Continuă totuşi pe ascuns să instruiască copiii de ţărani, militînd totodată pe tărîm publicistic şi literar. În 1906 apar în paginile primului ziar bielorus, *Naşa dolea (Traiul nostru)*, poeziile lui Iakub Kolas : *Meleaguri natale, Duşmanilor bieloruşilor*, aceasta din urmă prielejuind confiscarea ziarului care a fost, de altfel, foarte curînd suspendat definitiv. Versurile tînărului poet circulă în manuscris, iar o serie de articole şi corespondenţe demascatoare pe care le semnează cu diferite pseudonime *(Singuraticul, Un om de nădejde)* apar între anii 1907—1908 în coloanele ziarului *Naşa niva (Ogorul nostru)* atrăgînd represiunile autorităţilor oficiale. Ca urmare, este arestat în septembrie 1908 şi condamnat de tribunalul de la Vilna la 3 ani închisoare. În celula închisorii din Minsk continuă să scrie versuri pline de mînie *(Mujicul, N-am să mă frîng)*, dovedind voinţa sa neclintită de a lupta pentru cauza eliberării poporului.

După ispăşirea pedepsei, Kolas se zbate din greu pentru a-şi găsi de lucru şi abia din toamna lui 1912 poate să-şi reia ocupaţia de învăţător la o şcoală primară. În anii primului război mondial, o bună parte din teritoriul Bielorusiei fiind ocupată de trupele germane, scriitorul se stabileşte în apropierea Moscovei. În toamna anului 1915, mobilizat sub arme, face parte dintr-o unitate a frontului de pe teritoriul Romîniei, dar îmbolnăvindu-se grav este lăsat la vatră şi se întoarce în oraşul Obiani (regiunea Kursk), unde se afla pe atunci familia sa şi unde va întîmpina Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie.

Din acel moment desfăşoară o activitate clocotitoare pe tărîm obştesc şi cultural-pedagogic, iar din 1921, stabilindu-se definitiv la Minsk, se consacră creaţiei literare şi muncii ştiinţifice, ca profesor de metodică a limbii bieloruse la Universitatea bielorusă de Stat (la a cărei organizare a participat activ). De la înfiinţarea Academiei de ştiinţe a R.S.S.B. (1928) a fost ales ca membru activ şi vicepreşedinte al acestui for înalt, funcţie pe care a deţinut-o pînă la moarte (1956).

Primele culegeri de poezii ale lui Iakub Kolas *(Cîntecele robiei* — 1908, şi *Cîntece de tristeţe* — 1910) vădesc — după expresia lui Maxim Gorki — „un profund caracter popular". Consecvent faţă de „adevărul aspru al vieţii", el se afirmă ca un poet realist şi protestatar. Motivele tristeţii *(Din durere este ţesută ţara mea natală)*, atît de vehement combătute de criticii bieloruşi burghezi ai vremii, se îmbină în poezia din tinereţe a lui Iakub Kolas cu

zbucium de revoltă, cu apeluri la luptă, cu ura față de împilatori și cu apărarea demnității naționale a poporului său.

Este, desigur, meritul scriitorului militant Iakub Kolas și a confratelui său contemporan Ianka Kupala, de a fi încetățenit patosul ideilor democrat-revoluționare în literatura bielorusă, ferind-o de influența păgubitoare a curentelor decadente, de ofensiva teoriei „artei pentru artă", care, cu o deosebită virulență în perioada 1913—1917, propaga apolitismul, ruperea artei de realitate, refugiul artistului în meandrele propriului său „eu", sau practica exhibițiilor formaliste, ca o variantă deghizată a obiectivismului burghez. La atacul criticilor estetizanți care, sub steagul artei moderniste, promovau șovinismul tipic burghez, negînd poezia democrat-revoluționară a lui Iakub Kolas și Ianka Kupala, acesta din urmă a dat un răspuns răspicat în articolul *De ce cîntecele noastre plîng ?* (publicat în nr. 30 al ziarului *Naşa niva* din 1913).

Principiile estetice expuse în acest articol își găsesc o strălucită ilustrare în creația prerevoluționară a lui Iakub Kolas. Idealurile sociale majore își găsesc o întrupare viguroasă într-un întreg sistem de simboluri legate în deosebi de elementele naturii (primăvara, dezghețul, revărsarea apelor, furtuna). Mai pregnante, însă, sînt poeziile cu subiect închegat, adevărate narațiuni în versuri, în care tabloul veridic al satului bielorus este reconstituit prin arta detaliilor concrete, prin dialog, acțiune, deznodămînt.

Aceste originale „schițe după natură", notații „cotidiene" a materialului de viață se transformă în ample generalizări sociale : portretul tipic al chiaburului *(Kirila* — 1908), dialogul de îmbărbătare plin de tîlc cu un țăran răpus de boală *(Hai, Grigori, înzdrăvenește-te* — 1907), munca plină de sacrificii și abnegație a „învățătoarei de la țară" (în poezia cu același titlu), minunatele figuri ale copiilor de țărani care se ciocnesc din greu cu viața *(La şcoală, Primul cîştig).* La acest ciclu de *Povestiri în versuri* (primul apărut în 1914 sub titlul *Chipuri dragi)* se pot adăuga cîteva care ilustrează cu pregnanță talentul de povestitor al lui Iakub Kolas : *În prag, După ploaie, Ginerele, Medicul a ajutat, Nevasta supusă, Argatul, Cum s-a îmbogățit Ianka,* care nu sînt lipsite de element anecdotic, de umor, uneori cu accente satirice (o parte din ele au apărut într-o culegere de povestiri în versuri „*A pierit un om*", în 1913).

Semnificativ este faptul că încă de timpuriu, concomitent cu scrierile lirice și epice în versuri, I. Kolas manifestă o înclinație vădită pentru proză, afirmîndu-se ca un discipol al lui Gorki. În 1912, apare prima culegere de povestiri *(Apaveadanni)* apoi, în anul următor, separat, nuvelele *Un buștean gros* și *Darul Niemenului.* Tablouri veridice din viața țărănimii bieloruse care gemea sub călcîiul nemilos al moșierului și capitalistului sînt conturate cu o pană realistă în povestirile *Şi-a plîns tot amarul, Starostele, Contractul* și altele.

Operele fundamentale aparţin epocii sovietice. Abia după 1917, talentul lui Iakub Kolas îşi dă întreaga măsură, dovedind mai cu seamă forţa sa epică de largă respiraţie, evocînd momente pline de dramatism pe canavaua conflictelor sociale. Aşa, desăvîrşindu-şi în 1923 poemul monumental *Pămînt nou* (început încă în închisoarea din Minsk) şi elaborînd o nouă versiune a poemului *Simon-muzicantul* (1911—1925), Iakub Kolas scrie nuvela *Pe întinsurile vieţii* (1926), apoi romanul de factură satirică *Mlaştina* (1933), nuvela *Renegatul* (1931), după care urmează piesa *Război războiului* (1937). De altfel, tema apărării păcii ameninţate de instigatorii la război capătă un pronunţat patos publicistic şi în poeziile din acea perioadă: *La strajă, Să fim gata, Fiţi vigilenţi, Panilor războinici* etc.

În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, glasul înflăcărat al lui Iakub Kolas răsună în articole şi reportaje, în poezii lirice de vibraţie patriotică (culegerile: *Vom răzbuna, Vocea gliei, Pe drumul gloriei),* precum şi în poemele *Judecata din pădure* şi *Răzbunare.*

Există în creaţia lui Iakub Kolas aşa numitele „proiecte de durată", sinteze artistice ample, la a căror realizare scriitorul a lucrat ani şi decenii de-a rîndul. Din acestea fac parte poemul *Căsuţa pădurarului* (1940—1947) evocînd lupta poporului muncitor bielorus pentru unirea cu Uniunea Sovietică, şi vasta epopee *Pe căile libertăţii,* începută încă în 1922 şi întreruptă în 1956 (anul morţii scriitorului). Din aceeaşi categorie face parte şi trilogia *La răspîntie* — bilanţul unei munci de laborator de peste 3 decenii (1921—1954).

*

Cu tot materialul de fapte care stă la baza acestei trilogii, nu este vorba cîtuşi de puţin de o operă propriu zis memorialistică. Plecînd de la autenticitatea unor fapte trăite, scriitorul selecţionează acele momente care redau în figuri şi împrejurări tipice tabloul generalizat al vieţii din Bielorusia prerevoluţionară. Aluziile clare la unele personalităţi a căror activitate era legată de mişcarea socială şi culturală din ţinutul Polesie nu exclud elementul fictiv. De aceea, nu se pot identifica împrejurările vieţii şi chipul autorului cu evoluţia eroului principal, Andrei Lobanovici.

Prima parte a trilogiei, *Polesie — meleag uitat de lume,* ne transpune în mediul intelectualităţii rurale, urmărind căutările învăţătorului cinstit şi democrat, care îşi iubeşte meseria, vrea să fie de folos ţăranilor şi luptă din răsputeri pentru a nu se lăsa „tras la fund" de mlaştina vieţii provinciale, de banalitatea cotidiană, stearsă şi monotonă, duşmană oricăror avînturi generoase.

Era greu drumul în viaţă al acestor tineri, abia ieşiţi de pe băncile Seminarului pedagogic, pentru care „Cea dintîi etapă... pentru cucerirea dreptului de a se numi «oameni instruiţi» era răsturnarea religiei şi a lui dumnezeu. Prin aceasta pare-se că răzbea spiritul de protest împotriva educaţiei

de la seminar, aplicate de popi, ca şi împotriva textelor slave ale lui Filaret... Ariile şi magaziile de fîn din Mikutici erau adevărate şcoli de atei şi libercugetători."

Dar ecourile războiului ruso-japonez (1904), atmosfera fremătătoare de pregătire a evenimentelor din 1905—1907, trezesc în sufletul lui Andrei năzuinţe înalte de slujire a poporului pe calea luptei revoluţionare. Pe lîngă reflecţiile lui filozofice despre sensul vieţii şi inevitabilitatea morţii, învăţătorul Lobanovici începe să fie frămîntat de gînduri cu privire la soarta Bielorusiei — „acest ţinut periferic" de la nord-vestul Rusiei ţariste.

Adevărurile abstracte pe care le căuta pe calea raţionamentelor iau forme din ce în ce mai concrete. La început, Andrei Lobanovici, ieşit din mediul ţărănimii sărace, care a cunoscut pîinea amară a robiei, se apropie afectiv de revoluţie. Reîntîlnirea cu foştii colegi de şcoală : Ianka Tukala şi Sadovici, la fel de entuziaşti, dar mai realişti ca el, îi întăreşte credinţa în necesitatea acţiunilor mai hotărîte. Trebuie „să ridici satul" — spune Ianka Tukala — „poporul de-aici are puţină ştiinţă de carte... trebuie să-l îmboldim, să-l trezim..." Mai clar vede lucrurile Sadovici. „Poporul nostru doarme, are voinţa paralizată, numeroşi tutori, dădace, i s-a smuls toată iniţiativa. Iată unde este rădăcina nenorocirii sale... E adevărat, noi umblăm pe dibuite, ca orbii în pădure. Înainte de toate, trebuie să ne ţinem cît mai strînşi laolaltă, ca să răzbim la un drum, să ne îmboldim singuri, ca să nu adormim şi să nu ne împotmolim în mocirlă."

Treptat-treptat, conştiinţa lui Andrei Lobanovici se trezeşte ; luînd contact cu literatura marxistă ilegală, este cuprins de „bucuria cunoaşterii unui adevăr nou, a acelui adevăr care, abia simţit, nelămurit încă, dăinuie în inima ţăranului şi îi împinge pe oameni să se răscoale, să se răzvrătească, a acelui adevăr pentru care cei mai buni fii ai poporului plăteau credinţa lor cu chinuri, cu închisori, surgunul şi pieirea în deportări, în ocne, sau, fiind în floarea vîrstei, îşi jertfeau viaţa prin beciuri întunecoase."

Pe această cale va merge eroul lui Iakub Kolas şi, urmărind paşii lui, cunoaştem raportul de forţe sociale, procesul de diferenţiere a ţărănimii bieloruse în ajunul revoluţiei. Figurilor pozitive din masa ţărănimii muncitoare (este impresionant prin autenticitatea lui chipul ţăranului Aksen Kali, alături de Avmen, nenea Pilip şi alţii, acest „căutător de adevăr", care urăşte pe asupritori, cu toate că nu a ajuns încă la conştiinţa clară a necesităţii luptei revoluţionare), precum şi ale intelectualităţii cinstite, autorul le opune o galerie de tipuri respingătoare, oameni cu morală de fiară, ca moşierul Skirmunt, vătaful chiabur Zahar Lemeş sau hrăpăreţul Rîgor Kreşcik, notarul Duleba, sau inveteratul duşman al democraţiei din tagma „sutelor negre" — Ivan Prokofievici.

Se conturează şi portrete de învăţători care nu au alte idealuri decît de a duce o viaţă mai îndestulată, de a se căpătui. Chiar şi fostul prieten

al lui Andrei — Tursevici — se complace în idilism, pentru a nu mai vorbi de filistinul Sohaniuk, sau de învățătorul tipic birocrat, laș și fricos — Antipic, cu sufletul „sărac și șters ca un bănuț tocit". Sînt și reprezentanți ai burgheziei naționaliste, purtînd masca de „prieteni ai poporului și proteguitori ai culturii bieloruse" — în persoana fraților Stefan și Iasi Liskovski, care acaparează, de fapt, redacția gazetei *Naşa niva* unde o vreme colaborează și Andrei Lobanovici.

A doua parte a trilogiei *(Pe drumurile neumblate ale Polesiei)* se încheie cu arestarea lui Andrei, care organizase Congresul ilegal al învățătorilor bieloruși. Abia în închisoare are prilejul să cunoască adevărați revoluționari, ca muncitorul bolșevic Alexandr Golubovici, după ce colega sa Olga Viktorovna îl orientase pe calea luptei plină de primejdii.

Viața de peregrinări din sat în sat, de la o școală la alta, suspendarea din postul de învățător, cunoașterea realității și a oamenilor îl călesc pe Andrei Lobanovici, care, spre sfîrșitul părții a treia a trilogiei *(La răspîntie)* este maturizat. Ieșind din închisoare, el va merge ca om cu conștiința politică formată „în întîmpinarea vieții și a întîmplărilor ei". Mesajul pe care i-l transmite luptătorul dîrz Golubovici „devenise temelia vieții și activității lui Andrei Lobanovici, în peregrinările lui de mai tîrziu, pe drumuri noi".

O compoziție clară, bine ordonată, un subiect al cărui fir se desfășoară simplu conferă trilogiei lui Iakub Kolas acea autenticitate care rezultă din observația directă a fenomenelor sociale și a sufletului omenesc. Ne captivează sinceritatea tonului, descrierile minunate ale naturii, ale drumurilor și pădurilor Polesiei, detaliul întotdeauna caracteristic pentru viața țăranului obidit, evocarea poetică a trăirilor sentimentale care aruncă un văl romantic asupra eroului principal.

Totul respiră naturalețe și pasiune pentru adevăr — principii estetice cărora le-a fost fidel scriitorul. Pe drumul deșelenit de el ca maestru al prozei și poeziei sovietice bieloruse au pășit scriitorii de talent, din generația mai vîrstnică și mai tînără: K. Krapiva, Petrus Brovka, Arkadi Kuleșov, Maxim Tauk, Kuzma Ciornîi, Ianka Brîl, Ivan Șameakin, Eduard Samuilenok, Piotr Glebka, Taras Hadkevici, Ivan Melej și atîția alții.

Scriitor militant, Iakub Kolas a stat de strajă pe frontul păcii, rostind cuvîntul său înflăcărat alături de Maxim Gorki și Romain Rolland la Congresul pentru apărarea culturii din 1935, la Paris; pînă în ultima clipă a vieții, a păstrat aceeași credință fierbinte în triumful comunismului, privind întotdeauna spre viitor, cu o inepuizabilă tinerețe și generozitate sufletească.

„Viața noastră — scrie Iakub Kolas în articolul *Visul* — este o carte dintre cele mai interesante, și niciodată nu te vei sătura citind-o... Această carte nu are ultima filă, pe care autorul — viața însăși — să pună punctul final..."

Tamara Gane

Cartea
întîi

POLESIE —
MELEAG UITAT DE LUME

I

— A, dumneata eşti, mătuşico! Şezi, să stăm puţin de vorbă!

— Pot sta şi în picioare, cuconaşule... La matale e atîta linişte, de am crezut că te-ai culcat, şi matale, tot cu cartea înainte, rosti bătrîna, aşezîndu-se. Să nu fie cu supărare, cuconaşule, am venit să-ntreb: te mai doare capul sau ţi-a trecut?

— Mi-a trecut, mătuşico, mi-a trecut! răspunse tînărul învăţător, atingîndu-şi capul cu mîna, ascultînd parcă ce se petrece într-însul. Am şi uitat că m-a durut!

— Ei, cuconaşule, sufleţelul meu, de m-oi crede ori nu, dar ţi-am făcut pe şoptite un descîntec, zău!

— Cum, ai şoptit şi pentru mine? se miră învăţătorul. Dar cînd m-ai descîntat? Nici n-am băgat de seamă.

— Matale şedeai aci şi citeai, iar eu am şoptit pentru matale din bucătărie, prin uşă... Nu te supăra, zău, am şoptit!

Femeia, înaltă, uscăţivă, cu părul negru, — îngrijitoarea şcolii — se înviora din calc afară: din ochi, de pe faţă i se citea cît de tare e încredinţată de puterea meşteşugului ei.

— Să ştii că dumneata mi-ai ajutat, mătuşă, rosti învăţătorul, zîmbind.

— Vai, cuconaşule, matale rîzi într-una, nu-mi dai crezare, n-o crezi pe o bătrînă ca mine!

— Ba nu, mătuşico, te cred, te cred! Toată lumea vorbeşte despre vrăjile dumitale, la Hatovici, la Malkovici, la Ganţevici, peste tot!

— He-he, cuconaşule, chiar de la Pinsk vin oamenii la baba Maria, şi pe jos, şi călare! se mîndri bătrîna.

— Dar cum ai învăţat, mătuşico, să faci descîntece?

— Am învăţat, cuconaşule, am învăţat!

— Şi cine te-a dăscălit?

— Vai, cuconașule, că toate vrei să le știi!

— Ei, mătușico, și de ce nu? Aș învăța și eu, ar veni oamenii și la mine și i-aș ajuta.

— Nu-i cu putință, cuconașule.

— Dar de ce? O fi cu păcat?

— Nu-i cu putință!

— Te pomenești, mătușă, că ai ceva cu puterea necuratului!

— Doamne, cuconașule, ce vorbă ai rostit în preajma nopții! Doamne miluiește! Să n-o mai pomenești! În numele tatălui, al fiului și al sfîntului duh!

Bătrîna polești[1], vracița Maria, ridicînd ochii la icoane, își făcu cu smerenie semnul crucii.

— Dar ce-mi poate face puterea ceea a necuratului? Nu mi-e frică de ea, căci, s-o știi, mătușă, nici nu se află pe lume.

— Hei, cuconașule, ești încă tinerel, puțin ai trăit pe lume.

— Bine, mătușico, dar uite, dumneata, slavă domnului, ai avut parte de zile multe, ia spune-mi, l-ai văzut măcar o dată pe necuratul?

— Nu nimerește el, cuconașule, peste oricine, răspunse baba, ferindu-se de un răspuns pe șleau.

— Să-ți spun, mătușico, peste cine nimerește el. După cîte știu, el se leagă mai dihai de oameni beți, fără carte, și mai cu seamă pe vreme de noapte.

Ingrijitoarea clătină din cap, dînd a înțelege că nu-i de părerea învățătorului. Iar acesta, un om încă tare tînăr, care abia își începea munca de învățător, la o școală într-un sat din străfundul Polesiei, zîmbi ușurel, ca pentru sine, fiind sigur că bătrîna îi va povesti fără greș vreo întîmplare din care să se vădească puterea necuratului. Îi plăceau mult asemenea convorbiri cu oamenii simpli, care nu s-au îndepărtat prea mult de credințele și ideile primitive.

— Cuconașule, n-am să-ți vorbesc mult, că tot nu crezi, și cu toate că uneori crezi, tot spui că nu crezi. Dar, dacă nu dai crezare vorbelor mele, atunci ascultă-l pe Mihalka al meu, lasă-l să-ți povestească el matale. Doar îl cunoști pe Mihalka al meu! Iar dacă n-ai să-l crezi nici pe dînsul, întreabă-i pe oameni. Mihalka mai era pe atunci flăcău. Venea de la Selțo, și noaptea nu era prea întunecoasă. Ai auzit, poate. Selțo nu-i departe de satul nostru, la o verstă[2], nu mai mult. Sînt vreo zece gospodării așezate acolo, mu-

[1] *Polești*, locuitori ai ținuturilor Polesiei.

[2] O verstă era egală cu aproximativ 1070 metri.

tate din satul nostru. Tot de acolo și-a luat el nevastă. Și așa, cuconașule, a fost el acolo — se ducea la șezători — pînă s-a însurat. La jumătatea drumului între Selțo și sat, se află o crîșmă veche, tocmai în dreptul țintirimului. Mai e acolo și o baltă, nu tocmai mare, și din ea pornește un rîu mititel, care se unește cu un alt rîuleț, ce-i zice la noi Telesevîi Dub. Și iată că abia a trecut Mihalka de cîrciumă, și sare ceva pe el, nici fiară, nici om. Chiar așa, se repede la el. Vrea Mihalka să-l prindă, da de unde! E ceva în pielea goală, lunecos, fără păr, fără haină. Mihalka îl împinge cu mîna, și el sare și iar sare. Și așa, cuconașule, n-ai să mă crezi: i-a rupt flăcăului sumanul nou de pe el, taman pînă la guler. S-a vlăguit de tot sărmanul băiat, a intrat în casă, aproape în nesimțire. Ai să spui că era băut; dar nu, nu bea Mihalka, de cînd e pe lume — nu ia votcă în gură. Și, după aceea, a zăcut trei luni de lingoare; cu greu s-a pus pe picioare.

Lobanovici, așa se numea tînărul învățător, asculta cu multă luare aminte povestirea. La început îi cam venea să rîdă; dar pe măsură ce povestitoarea se pasiona de întîmplarea misterioasă a lui Mihalka, chipul lui devenea grav, ba chiar posomorît. Lobanovici se gîndea cu interes la altceva și anume la credința neclintită, puternică, a oamenilor în puterile răului, cu toate înlănțuirile lui tenebroase. De milioane de ani și mai bine, dăinuiește această credință, germenii ei se pierd în apele negre, fără fund ale trecutului; și nici pînă azi, gîndirea atîtor oameni n-a izbutit să se elibereze de sub stăpînirea acestei forțe amețitoare.

„Curios! Face să mă gîndesc odată la aceasta", își zise învățătorul, în sinea sa. Mai era însă preocupat, pesemne, și de un alt gînd; așa că, mirîndu-se el însuși, întrebă pe neașteptate:

— Mătușă! Dar ar fi putut să și moară din asta Mihalka al tău?

— Hei, cuconașule dragă! Era cît pe ce să și moară! Cu greu, cu mult greu l-au înzdrăvenit!

— Și cînd te gîndești numai: din ce prostie poate muri omul! rosti tînărul învățător, mai mult pentru el, și căzu pe gînduri. Capul i se plecă ușor într-o parte, ochii negri, luminați de cine știe ce gînd ascuns, priveau, fără să clipească, într-un ungher al odăiței, dar nu vedeau nimic; erau parcă atenți la gîndul care, în clipa aceea, i se frămînta în minte.

Bătrînica își privea „cuconașul" cu un fel de spaimă amestecată cu mirare.

— Spune, cuconașule, la ce te gîndești atîta?

Lobanovici își ridică ochii la ea și rîse.

— Știi ce, mătușă? Vrei să-ți spun la ce te gîndești dumneata acum?

Bătrîna se minună și mai tare, iar învățătorul, fără să-i aștepte răspunsul, rosti:

— Dumneata, mătușă, te uitai la mine și-ți ziceai în gînd: „Cuconașul ăsta, dacă n-a căpiat încă, mult n-o să treacă și tot o să-și piardă mințile".

Îngrijitoarea îl privea în ochi, foarte mirată, iar Lobanovici, căpătînd deodată o expresie gravă, rosti:

— Să nu crezi, mătușă, că numai dumneata ești vrăciță. Poate că sînt și eu un vraci și mai abitir ca tine.

— Ei și, cuconașule? Tot ce se poate, răspunse bătrîna, oarecum cu obidă.

— Să le lași baltă, mătușico, că toate astea-s prostii; mai bine, iată ce e: ia spune-mi, pentru ce trăim noi pe lume?

Bătrîna nu știa ce să răspundă ca să nu dea greș.

— Ei, cuconașule, spuse ea, ce mă tot întrebi atîta? Mă uit la matale și mă mir: stai ca un călugăraș, te tot uiți în cărțile astea. Ei, mai bine te-ai uita mai puțin, și le-ai lăsa deoparte. Ori de cîte ori intru, matale, cu ochii în cărți. Păi, se poate să te uiți așa de îndelung, cu atîta grijă în ele? Și după un răstimp adăugă: Îl usucă cele pe om, și nimic alta.

— Așadar, mătușo, nu știi pentru ce trăim noi pe lume?

— Nu, cuconașule, nu știu! De-ai întreba matale copacul pentru ce trăiește, parcă ți-ar putea răspunde? La fel și eu, n-am cum să-ți răspund. Trăim, cîte zile avem de trăit, că de viu nu te bagi în pămînt, iar cînd vine moartea, te îngroapă alții.

— Așa e, mătușico, ai grăit un adevăr. Habar n-avem la ce bun trăim pe lume.

— Dar la ce bun, cuconașule, s-o știm? Trăiește omul și trăiește, atîta cît îl lasă dumnezeu. Iar cînd i se împlinește sorocul, moare.

— Dar e prost, mătușă, că trebuie să murim!

— Și de ce, cuconașule, vorbești într-una de moarte? Ciudat om mai ești matale, zău! Uite, conașul cela care a fost înaintea matale, se tot ducea undeva: cînd la domnul subșef de ocol silvic,

cînd la Kurulciuk, la canton. A fost acolo o panencă [1], vai, ce drăguță panencă! Acum nu-i acasă, dar o să vină. Și ai s-o vezi și matale!

— Cum, sînt și panence aici? o întrebă Lobanovici.

— Vai, cuconașule, cum să nu fie!

Bătrîna se apucă să înșire nume de panence și să le copleșească de laude. Mai întîi, la notarul de plasă sînt patru. E drept, cancelaria plasei îi la vreo cincisprezece verste de-aici. Mai sînt și alte panence, mai aproape: la șapte verste de Telșino, stă fata hotarniculuí. Toți domnișorii din împrejurimi o îndrăgesc. Mai e o panencă într-alt cătun, aproape de tot, cam la trei verste.

— Apoi, cuconașule, nici n-ai nevoie de alteeva mai bun: are domnul subșef de ocol niște fete! Una, tinerică de tot, iar cealaltă, ceva mai măricică. M-a și întrebat: „Mătușico, cum ți-e domnișorul?"

— Și ce i-ai spus?

— Vai, zic, domnișorul! Bun domnișor!

— Da parcă sînt bun?

— Și de ce n-ai fi bun?

— Bine, dar care dintre panence îi cea mai bună?

— Toate-s bune. După mine, toate-s bune.

— Mătușă, dar nu cumva ai de gînd să mă însori?

— Ba singur o să te-nsori, cuconașule... Și trebuie să treci pe la domnul subșef de ocol. Altădată, domnișorul cela, cînd se însera, se și înființa acolo. Iar matale, șezi mereu cu cărțile astea. Și rău mai usucă ele pe om!

— Și dumneata, mătușo, vrei să mă descînți, ca să-mi întorc ochii de la ele.

Bătrîna îl privi cîteva minute pe învățător, apoi rîse zgomotos, îndelung.

— O, cuconașule, nu te lași de glume!

Se ridică, căscă, se uită pe fereastră. Afară se așternea o noapte de noiembrie, neagră ca smoala.

— Numai la domnul subșef se mai văd lumini la ferestre, rosti bătrîna.

— Mai stai nițel!

— Nu, cuconașule, îi tîrziu.

Și bătrîna o luă agale spre bucătăria ei, la cuptor.

[1] *Domnișoară* — în lb. poloneză.

II

În bucătărie, pe cuptor, îngrijitoarea trăgea la aghioase, dar Lobanovici tot nu se culca. Pe masă, ardea o lampă cu abajur, lîngă o carte deschisă. De astă dată, Lobanovici, fără să știe de ce, nu prea avea spor la citit; lăsa mereu cartea din mînă, umbla prin odaie, cufundat în gînduri. Locul nou, oamenii noi, munca la școală, pe care trebuia s-o înceapă și pentru care el se pregătise de atîta vreme, îl preocupau nespus; se simțea bine și în largul lui: trăgea nădejde să afle multe lucruri noi și interesante în munca de învățător ce-l aștepta de acum înainte.

Îi plăcea și colțișorul acesta din străfundul Polesiei, despre care auzise, încă de pe cînd era acasă, multe lucruri interesante de la un bătrîn pădurar. Îi plăcea acest popor cu graiul său aparte, cu obiceiurile lui, care nu prea semănau cu graiul și obiceiurile bielorușilor din mijlocul cărora ieșise el: îi plăcea ținutul acesta vetust, care, la fiece pas, îl izbea în ochi și-i atrăgea atenția, și nu mai puțin îi plăcea priveliștea ținutului, cu înfățișarea sa deosebită, pe care nu putea s-o cuprindă încă în întregime, dar din care se desprindeau de asemenea multe lucruri interesante și, după părerea sa, atrăgătoare.

Orice s-ar spune, viața, ca atare, e o bucurie, o mare bucurie, un dar neprețuit. Viața, cu înțelesul ei adînc, cu frumusețea ei, cuprinde două părți de seamă — omul și natura. Omul nu va conteni niciodată să prezinte interes pentru noi, căci nebănuit de numeroase sînt iscodirile minții sale, și necercetate rămîn căile lui; nespus de variate sînt formele sale de viață, ca și relațiile între el și alți oameni, niciodată determinate în chip definitiv, și deci veșnic în schimbare. Dar natura! Cîtă bucurie ne oferă! Ea este cea mai interesantă carte deschisă înaintea ochilor fiecăruia dintre noi. A citi această carte, a ști să ghicești rostul tainicilor ei scrieri nu este oare o fericire? Păcat numai că viața noastră este mult prea scurtă ca să ne putem sătura citind această carte.

Frămîntînd aceste gînduri, Lobanovici se opri la fereastră. O noapte adîncă, neagră, privea din afară. Părea că cerul, învăluit în nori joși, atîrna mai apăsător deasupra pămîntului gol. Bezna de nepătruns și ceața umedă înghițiseră parcă acest sătuc pierdut printre mlaștini și păduri.

— Ce întuneric! se îngrozi tînărul învățător. El încerca o senzație plăcută aflîndu-se în această odăiță caldă și odihnitoare, cu

lampa cu abajur alb, care ardea atît de prietenos, unde totul era atît de pașnic, și nimic nu-i întrerupea firul gîndurilor. Dar, totodată, se gîndi cu compătimire la acei drumeți care, de voie, de nevoie, trebuie să meargă călare ori pe jos, la acest ceas tîrziu de noapte, pe drumuri întunecoase și gloduroase, prin vaduri și peste podețe, prin păduri și bălți. Lobanovici se apropie din nou de masă, se așeză în fața cărții. Gîndurile îl purtau însă aiurea, departe de carte, așa că, lăsîndu-se în voia lor, închise cartea și începu să se plimbe iar prin odăiță.

Mîine trebuie să-i ceară starostelui [1] o căruță, să se ducă la administrația plasei, să ia rechizite școlare; tot acolo avea să-l cunoască pe învățător, să se sfătuiască cu el în privința diferitelor chestiuni în legătură cu școala; urma, de asemenea, să treacă și pe la preot și să-l roage să vină să facă o slujbă de începere a anului școlar. Da, lucrul acesta nu mai putea fi amînat, de mult ar fi trebuit să înceapă lecțiile. E drept că fusese numit cu întîrziere. Dar să mai tărăgăneze și de acum înainte n-are rost, fiindcă nu va izbuti să îndeplinească programul.

Ceasul de pe perete își vedea de treabă. Monoton, cumpănit, pendulul se legăna în cămăruța lui de sticlă, cum nu se poate mai mulțumit parcă de munca sa, neferindu-se s-o afirme prin scurtele „tac-tac!" „tac-tac!". [2] Înainte de a bate orele, ceasornicul scîrțîia cîteva clipe, trosnea, ca o cumpănă de fîntînă pe vreme geroasă, și, după această introducere, suna cu bătăi plăcute, metalice.

„Da, e tîrziu", își zise Lobanovici.

Ornicul bătu miezul nopții. Învățătorul duse lampa într-o altă odăiță, și mai mică, unde se afla patul său simplu, de lemn, se culcă și începu să citească *Lumea astrelor și locuitorii lor.*

Un vast tablou al unor lumi inaccesibile se desfășura înaintea ochilor tînărului învățător, lumi învăluite de mister și pierdute în infinit. Și cu cît îi captivau mai mult imaginația lumile acestea, cu neputință de numărat, împrăștiate printre hăuri fără fund, înspăimîntătoare și totuși atît de atrăgătoare, cu atît mai mici, mai puțin însemnate îi apăreau pămîntul și mîndrul său stăpîn, omul. Pămîntul se pierdea în mijlocul unor spații fără capăt, asemenea unui minuscul firișor de nisip. Și cît de neînsemnat, aproape să nu-l observi, apărea omul, cu grijile sale, cu mărunțele preocupări ale vieții de toate zilele! Ideile și starea sufletească trezite de lectură

[1] Primar.

[2] Joc de cuvinte: *Tac-tac* înseamnă în limbile bielorusă și rusă așa e, așa e!

îl stăpîneau din ce în ce mai mult pe tînărul învățător. Dar aceste idei se împrăștiară deodată, ca în zbor, asemenea unui cîrduleț vesel de vrăbii, alungat de o pietricică zvîrlită de mîna vreunui ștrengar; chipul groaznic și hidos al morții i se strecură printre gînduri și le goni. Pentru o clipă, viața sa parcă își oprise cursul. Un tremur îi străbătu trupul: imaginea aceasta a morții îi apăru cu totul pe neașteptate.

— Voi muri! se gîndi tînărul învățător. Va bate și ceasul cînd voi zace mort, voi fi un cadavru!

Într-o clipită, se înstrăină parcă de el însuși, se privi cu ochii altuia, și-și închipui acel moment cînd va sta nemișcat — un cadavru.

„Uf! Urît mai e, și ce neplăcut! se gîndi Lobanovici. Și, mai rău ca orice, că noi sîntem neputincioși și slabi în fața morții și n-avem mijloace spre a o îndepărta de noi, ca să-i amînăm sorocul. N-ai cum să scapi de ea, oricît te-ai ruga, și nici nu te poți răscumpăra. Voi muri. Tînăr, mai în vîrstă, sau bătrîn; oricum, voi muri, fiindcă și eu, la fel cu tot ce poartă germeni de viață, sînt sortit morții; fiindcă totul în lume, de cum se naște, poartă în sine semnele morții, pecetea ei. Și oamenii s-au obișnuit cu aceasta; nimănui nu-i trece măcar prin cap să se răzvrătească, să lupte împotriva morții, de parcă s-ar fi înțeles de mult între ei să-i recunoască atotputernicia și s-o socoată ca dreaptă și legitimă. Or, moartea le dă zi de zi tîrcoale și în fiecare clipă distruge forme de viață — și pe cele tinere și pe cele bătrîne. Și noi parcă am uita-o, ne simțim copleșiți de ea numai atunci cînd ne moare cineva mai apropiat, sau cînd izbucnește vreo molimă, de încep oamenii să piară cu nemiluita. Atunci, omul, cuprins de spaimă, își pierde cumpătul. Și, lucru surprinzător, cînd unele drepturi mărunte sînt încălcate, omul e gata să se bată pentru ele, să și muște cu dinții, pe cînd atunci cînd temelia însăși a existenței sale este distrusă, el își pleacă cu resemnare capul și și-l oferă singur loviturii mortale.

Ptiu! Ce ticăloșie! își depăna mai departe tînărul învățător firul gîndurilor. Trăiești, faci planuri, cauți ceva, ai năzuințe, nădejdi, dar îți vine timpul și ajungi un cadavru, un putregai, prada viermilor."

Aceste gînduri tulburară liniștea lui Lobanovici și-i lăsară în suflet un simțămînt amar, de nemulțumire și neplăcere.

Își răsuci o țigară, silindu-se să-și alunge gîndul morții; și-o aprinse, să-și înăbușe gîndurile amare. Izbuti, oarecum, fiindcă Lobanovici era un flăcău sănătos, cu picioarele pe pămînt și legături

puternice cu viața ; iubea această viață, în al cărei prag stătea și care abia începea să înflorească pentru el.

— De ce mi-o fi venit gîndul acesta al morții ? De unde mi-a răsărit el deodată ? se întrebă Lobanovici și se frămînta să dea de firul ce ar putea lega ideea morții de acele gînduri care, într-un fel sau altul, i-o aduseseră în minte. După ce-și refăcu în memorie firul meditațiilor, învățătorul nu putu nicidecum să descopere această legătură, ceea ce-l surprinse, interesîndu-l totodată.

— O clipă de neatenție și am scăpat ceva din vedere — am uitat vreo imagine ori vreun gînd oarecare, și, de aceea, faptul îmi pare cam de neînțeles și ciudat, cu toate că în lume nu există nimic ciudat.

Iar ceasul de pe perete își vedea necontenit de treabă ; neobosită, pendula se legăna molcom, însemnîndu-și fiecare pas cu un scurt „tac-tac!“ scîrțîia la fel, înainte de a suna, și suna melodios cînd trebuia.

Lobanovici stinse lampa.

Întunericul și tăcerea puseră stăpînire pe odăiță. Noaptea neagră și cerul întunecos, vrîstat de fuioarele dese ale norilor, cătau prin geam. Era o tăcere adîncă. După cîteva minute un șoricel începu să zgîrie podeaua, lîngă ușa bucătăriei. Găsise pesemne o coajă de pîine și, cu un zgomot ușor, o lovea de podea.

Lobanovici se silea să adoarmă, dar somnul fugea de el. De îndată ce închise ochii, imaginea drumului pe care-l făcuse de la gară îi răsări înaintea ochilor, ca aievea : mlaștini fără de sfîrșit și cîrduri de căpițe înșirate de-a lungul lui ; diguri, podețe, pini bătrîni, ridicîndu-și cu mîndrie crestetele deasupra pădurii, tot peisajul acesta de o frumusețe deosebită, nespus de interesant... „Cînd un om bolnav începe să se gîndească la un drum mare, e semn că omul acesta n-o să se mai întremeze“, îi trecu prin minte un gînd exprimat de nu știu cine, cînd, unde.

— Toate astea-s prostii, își zise învățătorul și se întoarse pe partea cealaltă.

III

Duminică, în zori, cînd răsăritul abia se aprinse de un roșu viu, Lobanovici pleca din sat într-o căruță cu fîn. Micul sat, cu o singură uliță, arăta neprietenos și neprimitor. Toate purtau pecetea nepăsării, a ceva neisprăvit, de parcă gospo-

darii de prin partea locului și-ar fi făcut casele în pripă, pe apucate și n-ar fi avut timp să le orînduiască cum trebuie, așa cum e obiceiul în satele bieloruse. Ulița era dreaptă și largă. Mai lîngă fiecare casă se vedeau mormane de bîrne ce putrezeau ; nimănui nu-i trecea însă prin cap să facă podețe de lemn măcar în dreptul casei sale, ca să se poată trece peste noroiul sub care dispărea ulița. Noroiul era des, negru ca dohotul, frămîntat pînă în adînc de opincile poleșnicilor, de copitele vacilor și ale cailor. Dar poleșnicii erau obișnuiți cu noroiul și nici că-l mai băgau în seamă. Cele mai multe case erau noi, făcute din bîrne groase, netede. Acareturile de prin ogrăzi erau și ele așezate alandala, fără vreo rînduială ; totul părea înghesuit la voia întîmplării.

Pe scurt, locuitorii acestui sat păreau niște adevărați copii ai pădurii, care s-ar fi aciuit tare de curînd pe acolo și abia începeau să treacă de la o formă de viață la alta. Toți erau vînători pătimași, se tulburau de cum vedeau o pușcă, și treceau drept țintași de soi. Pe țăranii din alte sate care locuiau, mai cu seamă, în mijlocul cîmpiilor, îi porecliseră cîmpenari, căutînd parcă să-i deosebească de ei, locuitori ai pădurilor. Iar pădurile și mlaștinile se întindeau acolo fără margini și fără de sfîrșit. Chiar și satul se afla într-o poieniță din mijlocul pădurii și tufișurilor ; și de cînd venise, Lobanovici se simțea parcă legat, îmbrăcat într-o haină strîmtă, atît de puternic apăsau zidurile groase ale codrului asupra întregului sat : îl asaltau cu un aer amenințător, de parcă satul s-ar fi încumetat să-i încalce drepturile firești. Calea ferată străbătea marginea poienii. Trecea pe lîngă sat, chiar peste un capăt al uliței ; iar după pasajul de nivel, începea pădurea.

Soarele, de la o mică înălțime, abia de răzbea prin coamele arborilor. Cerul se înseninа ; se stîrnea vîntul de la răsărit, un geruleț acoperise băltoacele cu o pojghiță de gheață subțire. Ceața stăruitoare din ultimele zile începu să se risipească, totul arăta mai luminos, mai vesel. Pînă și această pădure ursuză se limpezi puțin și păru ceva mai prietenoasă.

— Oo, a început să dea gerul ! rosti vesel poleșnicul Stepan Rîlka și, sărind din căruță, rupse o nuia și-și pocni cu ea calul slab, dar destul de iute.

— Dar multă pădure mai aveți ! rosti învățătorul, ca să intre în vorbă cu poleșnicul și să-l cunoască mai de aproape.

— Da, avem pădure berechet ! încuviință Stepan și-și întoarse fața către învățător. Uite, abia acum, cînd s-a făcut drum de fier, au început s-o taie ; dar pe vremuri, altminteri arăta pădurea, și

era plină de fiare. În preajma satului nostru trăiau urși. Chiar tatăl starostelui nostru, îl cunoști, poate? — bătrînul Rîgor, om voinic ca cei din vechime! — a adus din pădure un pui viu de urs; l-a răpit unei ursoaice!

— Dar cum a făcut asta?

— Dumnezeu să-l știe. Om îndrăzneț. Și tare ca stejarul. Cu toate că acum are șaptezeci de ani, uneori, cînd i se întîmplă lui Roman, feciorul său, starostele nostru, să facă pe zurbagiul în casă, bătrînul nu stă la gînduri, îl apucă în brațe ca pe un copil, și-l astîmpără pe dată, cu toate că nici Roman nu e dintre cei blegi. Iac-așa! Și ursulețul cela l-au adus grafului Potoțki. Pentru asta, i-au dat voie lui Rîgor să vîneze în pădurile grafului, ba i-au mai dat și ceva iarbă de pușcă și plumbi.

— Și acum, nu mai sînt urși pe-aci?

— Nu-s, au pierit. S-au dus mai încolo, spre Tatarka, unde sînt locuri mai puțin umblate, cu pădure mai multă și pe unde pătrunde mai rar ochi de om... Aú început să nu mai lase să se umble cu pușca prin pădure, au pus pădurari, au venit legi strașnice. Dar și pădurea se nimicește, și fiarele pier.

— Am auzit, totuși, că aici mai sînt multe fiare.

— Sînt, da; dar parcă-s tot atîtea, ca altădată? Pe vremuri, erau și biberi aici; chiar acum, pe alocuri, se mai văd urme din căsuțele lor... Toate s-au părăginit, încheie polesnicul, cu un fel de tristețe, și tăcu, gîndindu-se la ceva.

— Da, nene Stepan, viața nu stă pe loc, și toate în lume se schimbă. Iată, s-a făcut la voi drumul de fier, au mai crescut cîștigurile de muncă, negoțul a luat avînt, s-au ivit oameni noi. Încă cu trei ani în urmă, voi n-aveați nici școală; pe cînd acum, s-a clădit școala, copiii voștri or să învețe, or să ajungă oameni cu carte, or să citească cărți, reviste, or să învețe cum să lucreze mai bine pămîntul, să aibă mai mult folos de la el, oricum, tot avem îmbunătățire de la știință în viață. Desigur, nene Stepan, că și dumneata ăi fi avînd copii buni de dat la școală?

— Îi am pe Ivan și pe Peatruk, tocmai buni de școală, oftă polesnicul.

Din răspuns, învățătorul desprinse parcă o nemulțumire a lui Stepan, la gîndul că băieții săi trebuiau să meargă la școală.

Învățătorul îl observa cu curiozitate pe polesnic. Îi plăcea portul lui Stepan, caracteristic pentru Polesia: sumanul de postav negru, spălăcit, croit pe talie, brîul lat, cu dungi roșii, țesut în casă, și cușmulița, tot de casă. Părul castaniu, lung, ca de popă, ochii de un cenușiu deschis, statura mijlocie, umerii largi, încetineala în

mișcări și expresia oarecum gravă a obrazului său erau într-o perfectă armonie cu întreaga privelişte a naturii polesiene.

Drumul ținea într-una prin pădure. Pe alocuri, răsăreau poieniţe, în care înverzeau semănături de secară, iar pe margini, ici-colo, se vedeau pini bătrîni, viguroşi, crescuţi în voie în toată splendoarea lor, sau stejari groşi, rămuroşi, de parcă erau nişte gospodari înstăriţi din vremuri de demult; în coamele stejarilor, poleşnicii prisăcari rînduiau stupi întregi, ridicînd acolo, sus, cîte zece ştiubeie. Poienițele alternau cu păduri, cu copaci înalţi sau scunzi ca cei de pe marginea bălţilor. Printre trunchiurile sure de pini se înălţau mesteceni mlădioşi, dînd întregului tablou o înfăţişare tristă, melancolică. Apoi, pădurea se dădea iar în lături, făcînd loc mlaştinilor nemăsurat de largi. Ele cuprindeau întinderi mari pînă hăt departe, unde se înnodau iar cu pădurea, ce abia se zărea la orizont, ca o fîşie dreaptă. O adevărată mare de iarbă înaltă, ruginie, rămînea acolo peste iarnă, căci nici vitele, nici omul cu coasa n-aveau cum să ajungă pînă acolo. Nenumărate movilițe se iveau din mlaştină, ducînd în spinare brăduleţi scunzi, buturugile noduroase, negre ale copacilor pieriţi de multă vreme. Uneori, prin aceste movilițe şerpuiau, ca nişte panglici sclipitoare, şuviţe de apă, curate şi netede ca sticla. Trunchiuri de arini uscate, frînte, se înălţau deasupra lor, din cine ştie ce timpuri. Şi priveau triste spre cer. O boare de negrăită tristeţe se răspîndea în jurul mlaştinilor: colţişoarele polesiene, cu priveliştile lor monotone, stîrneau un simţămînt de dulce melancolie; aici viaţa îşi crea forme unice, caracteristice, care îşi aveau totuşi frumuseţea şi farmecul lor. Dar aceste tablouri oboseau ochii şi întristau inima; aşa că omul, fără să vrea, căuta să găsească altceva, pentru a se putea odihni şi linişti.

Privind aceste mlaştini pustii, uneori. Lobanovici se simţea oarecum rupt de viaţă, de tot restul lumii, de parcă aci ar fi fost capătul ei, şi dorul pentru cei de care se despărţise începea să-i stăpînească sufletul.

— Ce-o fi simţind, ce-o fi gîndind acest nene Stepan? Cum se răsfrîng în el imaginile Polesiei sălbatice, şi ce fel de urme lasă ele în sufletul lui? se întreba învăţătorul, şi ar fi vrut să devină, măcar pentru o clipă, poleşnicul acesta care şedea alături de el, să se poată uita în jur cu ochii lui, să-i priceapă lumea lăuntrică, nădejdile, dorinţele.

Nu se mai vedeau mlaştinile, drumul cotea la deal, roţile se învîrteau fără zgomot pe nisipul fin, galben, iar pădurea căpăta aspectul ei obişnuit. După vreo două verste de drum, pădurea se dădu

iar în lături, formînd o poieniță veselă și ocolind-o printr-o frumoasă linie șerpuitoare. În această poieniță, la vreo jumătate de verstă de drum, se întindea conacul unei moșii nu prea mari, cu diferite acareturi, cu grădină și cu o curte largă.

— Al cui e conacul ăsta? Cine șade aci?. întrebă învățătorul.

— Ăsta? Păi, aci șade domnul hotarnic. Conacului i se zice Zavitanki. De aici, este taman jumătate de drum pînă la plasă, răspunse Rîlka.

„A-a, chiar hotarnicul cu fata lui, pe care o îndrăgesc toți flăcăii de prin partea locului. Așadar, aici stă dînsa, frumusețea aceea!" își spuse Lobanovici.

Își aduse aminte de convorbirea cu îngrijitoarca și privi curios, încă o dată, conacul. Și în imaginația sa supusă, dornică de a-l ajuta, el și vedea un chip de fată minunată, ca o floare gingașă și frumoasă, crescută în mijlocul sălbaticelor păduri polesiene. Cuvîntul „fată" trezea totdeauna în sufletul lui Lobanovici un chip neasemuit de frumos și pur, care putea fi privit și admirat doar de la distanță. Și își reaminti deodată două, trei împrejurări din viața lui, în care chipul unei fete îi pătrunsese adînc în inimă, dar nu vorbise nimănui despre aceasta, nici măcar pe ocolite. Și, de vreme ce toată lumea o îndrăgește pe fata hotarnicului, ea este, fără îndoială, de o frumusețe fără seamăn. Fără s-o vadă, învățătorul se simți sub puterea farmecului ei. Dorea s-o privească măcar și, cît mai ținu drumul, nu-și putu lua gîndul de la fata hotarnicului, de parcă se și întîlnisc cu ea, o făcuse să-i arate înțelegere și era cît p-aci să ia locul tuturor admiratorilor din preajma ei.

IV

Pădurea se dădu în lături, de data asta pentru ultima oară, și o poiană rotundă, largă, cu o înfățișare veselă și prietenoasă, apăru înaintea ochilor învățătorului. Lobanovici scoase un oftat de ușurare, de parcă i-ar fi căzut o povară de pe umeri: drumul plin de hopuri, întretăiat de rădăcini de copaci, și pădurea sălbatică îl plictisiseră rău. Cu atît mai plăcut îi era să vadă acoperișuri de clădiri, durate de mîna omului, și hogeaguri de case, deasupra cărora șerpuiau pe ici, pe colo, fumulețe albăstrui.

Satul, destul de mare, se înșiruia pe o linie dreaptă, și numai lîngă biserică, pe colnic, casele erau așezate mai des și mai în adîncime. La stînga, la capătul satului, se afla casa administrației de plasă, cu două coșuri înalte, roșii, deasupra acoperișului înnegrit. În dreptul ei, de cealaltă parte a uliței, se zărea școala cu obloane albe, străjuită de doi-trei ulmi rămuroși. La intrarea în sat și ceva mai la o parte, o bisericuță veche, de lemn, stătea tristă, singuratică, dată uitării, și doar cîte un drumeț cu frica lui dumnezeu, trecînd pe lîngă ea, se oprea și făcea semnul crucii, plecîndu-și cu smerenie capul. La ambele capete ale satului se ridicau mori de vînt, asemenea unor monștri, cu aripile larg desfăcute. Unele erau în plină mișcare, ridicîndu-și voios aripile și coborîndu-le, pe cînd altele stăteau tăcute, nemișcate, de parcă, mirate de ceva, ar fi întrebat: „Dar de ce stăm noi fără treabă?"

După ce trecu podețul, nu tocmai mare, căruța o luă pe ulița largă. Lumea se întorcea de la biserică. Bătrînii poleșnici întîlniți în drum salutau respectuos, iar tinerele fete și neveste sprintene, dichisite, arătoase ca macii în grădină, își dădeau cu cotul, făcînd cu ochiul și aruncînd priviri zîmbitoare în spre tînărul învățător care se ivea acolo pentru întîia oară.

Ajuns în fața școlii, Lobanovici sări din căruță și urcă scara. Găsi ușa închisă. Bătu. Dinăuntru se auzi numaidecît zgomotul unui scaun tras la o parte și niște pași. Ușa se deschise.

— Iertați, e acasă învățătorul?

— Eu sînt. Intră, te rog.

Lobanovici îl urmă pe stăpînul casei, călcînd stîngaci cu picioarele amorțite.

— Să facem cunoștință: Lobanovici, colegul și vecinul dumitale, se prezentă vizitatorul.

— Sohaniuk, pedagogul de aici. Fii bun, scoate-ți paltonul și ia loc.

Vizitatorul și gazda se așezară la masă.

— Ești nou în meserie și pentru întîia oară pe meleagurile noastre?

— Sînt începător și am onoarea să fiu pentru întîia oară prin străfundurile dumneavoastră de țară, rosti Lobanovici, zîmbind.

— Ei, cum îți place postul dumitale?

— Nici nu mă așteptam la ceva mai bun. E un loc liniștit, neumblat, și nimic n-o să mă stinghereasă în muncă, răspunse Lobanovici.

Sohaniuk rîse zgomotos:

— Vai de voi, idealiștilor, idealiștilor! Și pentru multă vreme o să vă ajungă idealismul acesta? Oricum, mi-e dat să văd pentru prima dată un om care să prețuiască atît de mult un loc așa de ascuns de lume și, mai cu seamă, unul ca al dumitale.

— Aici, la dumneata, să-mi fie cu iertare, e un loc și mai ascuns de lume.

— Cum se poate? se minună Sohaniuk. La noi e reședință de plasă, e societate: preotul, notarul, felcerul, uriadnicul [1], dascălul de la biserică, ba și oameni din alte părți ne vizitează mai des.

— Și, de bună seamă că mai trece și cineva de la Zavitanki pe-aici, rosti Lobanovici, pe un ton glumeț, la fel cu al gazdei, aruncîndu-i o privire stăruitoare.

Stăpînul casei se cam fîstîci, căci o privea și el pe fata hotarnicului cu ochi lacomi, așa că-și dădu îndată seama cam unde bate vecinul său.

— Dar cum, ai și fost la Zavitanki? întrebă Sohaniuk.

— O, nu, exclamă Lobanovici, cred că fermecătoarea de la Zavitanki are oricum o sumedenie de admiratori, așa că prezența mea nu va spori cîtuși de puțin succesul ei.

— Ei, colega, rosti Sohaniuk, ceva mai vesel, te previn: cu o asemenea părere asupra lucrurilor, n-o să te bucuri nici dumneata de succes la panencele de-aici.

— Păi, mi-e totuna... Totuși, colega, nu cumva te înșeli? Dar asta ți-o spun numai în treacăt. Colega, aș vrea să te rog să mă introduci în societatea dumitale: doar se cuvine, cum se zice, să-i dau cezarului ceea ce-i al cezarului. Dacă vei binevoi să mă însoțești la notar, la preot și, poate, la altcineva, de vreme ce așa se obișnuiește în societatea dumitale, îți voi fi foarte recunoscător. Lucrurile ar merge mai repede și mai simplu, întrucît n-am avut pînă acum prilejul să-i vizitez.

— Dar de ce ești așa de grăbit? Bineînțeles, merg cu dumneata, cu atît mai mult, cu cît și eu trebuie să trec pe la cineva; dar, poate că lași căruța să se întoarcă acasă și rămîi la noapte aici.

— Nu, eu încă nu m-am apucat de lucru temeinic la școală. Dumneata, după cît bănuiesc, ai și izbutit să faci multe, așa că, iarna asta nu te voi putea ajunge din urmă. Aș vrea să și învăț cîte ceva de la dumneata — că doar ai căpătat deprindere și experiență.

[1] În Rusia țaristă, funcționar în poliția rurală.

Ușa de la cealaltă cameră se deschise și o femeie între două vîrste se ivi în prag. Era îngrijitoarea. Mai întîi îl privi cu luare-aminte pe învățătorul necunoscut, apoi, i se adresă lui Sohaniuk în graiul polești:

— Ți-au venit niște neveste, panici [1], vor să scrie o scrisoare.

— Dar ceva slănină au adus?

— Nu știu, panici.

— Iartă-mă o clipă, îi spuse Sohaniuk musafirului, le fac eu vînt acestor neveste.

Și Sohaniuk se duse în bucătărie.

Îngrijitoarea Matriona, după ce-l mai privi cu luare-aminte pe musafir, intră și ea în bucătărie. Era vădit că cineva îi poruncise să-l măsoare cît mai amănunțit pe Lobanovici. Și pe cît se părea, această poruncă i-o dăduse un localnic de prin apropiere, căci Matriona, după vreo două minute, se repezi peste uliță, de-a dreptul spre casa notarului.

Rămas singur, Lobanovici cercetă cu privirea camera. Locuința lui Sohaniuk era mult mai bună decît a sa. Se părea că Sohaniuk nu prea trăia prost, după ce lucrase vreo cinci ani la această școală. Era, de altfel, o fire practică. Izbutise, cine știe în ce chip, avînd o leafă de douăzeci de ruble pe lună, să strîngă un capital de cinci-șase sute de ruble și-și încropise o gospodărie. „Cam chiabur îmi ești, frate! se gîndi Lobanovici. Nu ți-e rușine să iei slănină, ca să faci o biată scrisoare?“ Pe o măsuță se aflau niște condici de școală. După ce le răsfoi, Lobanovici se încredință că Sohaniuk nu prea făcuse progrese cu elevii lui; că în omul acesta el nu va găsi un dascăl de folos și se gîndi, totodată, că amîndoi aveau prea puține trăsături comune și că niciodată nu vor putea fi prieteni apropiați.

— Ei, acum sînt liber, putem merge, rosti Sohaniuk, care se întorsese.

Trecu în fața oglinjoarei, se privi, își răsuci mustățile roșcovane, își trecu mîna peste obraji, să-și dea seama dacă-i bine ras, și-și puse o cravată mare, cu pretenții de eleganță.

Uscățiv și cam înalt, Sohaniuk era destul de chipeș; dar ochii săi căprui-gălbui, fără prea multă expresie, stricau oarecum prima impresie ce-o făceau. Mai avea și alt cusur, un defect al vorbirii: nu putea pronunța clar sunetul „r“, ci-l muia într-un chip oarecare, schimbîndu-l în „i“ scurt: „Auzi, Mationo, dacă nu viu, lasă masa pentu diseaie“.

[1] Cuconaș, domnișor (în lb. poloneză.).

Cei doi învățători ieșiră.

— Dar încotro să mergem mai întîi?

— Hai s-o luăm la rînd, ca să nu fie cu supărare pentru nimeni, își dădu cu părerea Lobanovici.

Lobanovici și Sohaniuk făcură cîțiva pași și urcară apoi scara administrației de plasă.

— Să trecem pe la cancelarie, propuse Lobanovici. Cu acest prilej o să-mi iau caietele și toate rechizitele școlare.

Învățătorii trecură pragul și se pomeniră în „sala de întruniri", încăpătoare, ca un țarc de vite. În partea opusă, pe o podină, după o barieră de stîlpi subțiri dați la strung, era o masă foarte mare, acoperită cu postav verde, iar la masă, notarul în persoană ședea cu un aer grav, într-un jilț larg. Era un om ajuns la bătrînețe, cu barba lată, aproape încărunțită. Se ținea mîndru de tot. Privea toată lumea, mijindu-și ușor ochii, de parcă ar fi luat chiar atunci o priză de tutun și era gata, gata să strănute. Deși în cancelarie era cald, notarul era încălțat cu pîslari — suferea de reumatism. Obrazul său bolnăvicios purta urmele unei vieți de petrecăreț înrăit și de bețivan, fără pereche în toată plasa. De rachiu nu se despărțea niciodată. În cancelarie, în dulap, în mijlocul „dosarelor civile și penale", avea o sticlă cu „lacrimile țarului", cum se numea atunci votca, și de care Petro Osipovici își lipea adeseori buzele, chiar și în orele de serviciu care, e drept, nu erau chiar atît de multe; nu dădea pe la cancelarie decît în cazuri rare și importante, iar tot lucrul privind plasa îl făcea ajutorul său, Dubeika, socotit de pe acum candidat la postul de notar. De aceea, Dubeika își dădea aere de mare importanță, purta plastron și manșete și se socotea cel mai strașnic cavaler; părul pieptănat cu îngrijire și desele priviri adresate oglinzii de buzunar vădeau că panenca de la Zavitanki îi căzuse și lui cu tronc la inimă.

V

— Dă-mi voie să-ți prezint pe învățătorul de la Telșino, rosti Sohaniuk, conducîndu-l pe Lobanovici la notar.

— A! exclamă notarul, cuprinzîndu-l pe Lobanovici cu privirea ochilor săi mijiți și întinzîndu-i mîna. Ai sosit, adică, să lu-

minezi? întrebă el, numai pentru a spune ceva, şi-l măsură din nou, atent, pe Lobanovici. Ei, ei, e o treabă folositoare, adăugă el, cu aer grav, apoi nu mai dădu nici o atenţie noului-venit.

Fire practică, chiar de la prima vedere îşi dădu seama că nu se poate aştepta de la noul învăţător la cine ştie ce folos pentru el.

În schimb, Dubeika, făcînd cunoştinţă cu Lobanovici îi arătă multă atenţie, întrecîndu-se în maniere nobile.

— O! exclamă el. Ni se sporesc rîndurile! E foarte plăcut să vezi cum creşte cercul intelectualilor. Şi-l întrebă deodată: Obişnuieşti aşa ceva? — Îşi dădu capul pe spate şi se pocni cu degetul în falcă.

Mirat, Lobanovici se uită la Dubeika. Întrebarea era pentru el cu totul neaşteptată, aşa că nu ştia ce să răspundă.

— Ei, bineînţeles, nu pînă cazi din picioare, se corectă ajutorul de notar, ci aşa ca între oameni, după ce ai jucat o partidă de preferanţă, ori de pocker, să tragi un păhărel, două. Joci cărţi?

— Nu, nu joc.

La rîndul său, Dubeika se miră şi expresia obrazului său spunea parcă: „Dar, atunci, ce fel de intelectual mai eşti?"

— Ei, nu face nimic, îl linişti Dubeika; vei trăi şi vei învăţa să joci. Numai să ne vizitezi cît mai des; doar acolo, pe la voi, e curată sălbătăcie, n-ai cum să vezi chip de om, şi afară de subşeful de ocol n-ai pe la cine să te duci.

— Asta nu-i o nenorocire, răspunse Lobanovici, peste tot se găsesc oameni. Poleşnicii nu-s şi ei oameni? Şi de ce nu m-aş duce pe la ei? Cred că îţi poţi petrece foarte plăcut timpul liber în mijlocul lor şi să găseşti nu numai lucruri interesante, ci şi idei înţelepte, ceea ce n-ai să afli niciodată nici la un păhărel, nici la o partidă de preferanţă.

— Nu te înţeleg, replică Dubeika. Ce lucru interesant poţi găsi printre poleşnici? Chiar dacă s-ar întîmpla să dai acolo de ceva interesant, apoi numai de o femeiuşcă tînără, de soldat...

Rostind aceste cuvinte, Dubeika se uită cu înţeles la Sohaniuk şi rîse.

— Colega e un călugăr. Lui îi plac locurile izolate, singurătatea, vrea să ducă o viaţă de sihastru.

— Îi cunoaştem noi pe sihaştrii aştia, zise Dubeika, făcînd din nou cu ochiul. Smeriţi şi daţi dracului.

Prima impresie pe care Lobanovici şi-o făcu despre aceste cunoştinţe nu fu dintre cele mai favorabile; după ce rugă să i

se elibereze coletele cu cărți și caiete pentru școala sa, își luă rămas bun de la noile sale cunoștințe.

Părăsind „sala de întruniri", Lobanovici o luă spre ușa care dădea în uliță, dar Sohaniuk îl reținu:

— Nu, colega, trebuie să faci cunoștință cu fetele notarului. Dacă nu le vei face o vizită, va fi o jignire ce n-o să ți-o ierte, nici în viața asta, nici pe lumea cealaltă.

Sohaniuk îl luă pe Lobanovici de brat și-l conduse în casa notarului.

Salonul încăpător și luminos era curățel, dereticat cu îngrijire, aranjat după o manieră mic-burgheză. Mesele și măsuțele erau acoperite cu fețe mari și mici, albe ca zăpada; scaunele erau așezate în ordine. Pe pereți atîrnau diferite tablouri cu rame frumoase. În colțuri, pe măsuțe rotunde, acoperite cu dantele, erau albume de fotografii; la ferestre — diferite glastre. Într-un cuvînt, totul purta pecetea atenției și îngrijirii pe care numai o fată o poate da unei case.

Mania, fata cea mai mare a notarului, nu tocmai tinerică, trecută de douăzeci și cinci de ani, se pregătise, după cît se vedea, să primească vizita celor doi învățători. Dînd feței sale o expresie ce-i venea cît mai bine, după sugestia oglinzii, ședea la masă, cu un aer nevinovat, ca și cum n-ar fi știut nimic despre sosirea musafirilor, și răsfoia revista *Niva*. Era neagră ca o țigancă, destul de frumoasă, dar fața ei avea o expresie de supărare, răutăcioasă, de pe urma îndelungatei așteptări, pesemne, a vreunui ursit, reținut cine știe pe unde de niscaiva draci. Sohaniuk, cu gesturi galante, își conduse colegul în fața fetei notarului.

— Lobanovici, pedagogul de la Telșino.

— Îmi pare foarte bine, rosti Maria Petrovna. Ia loc, te rog.

Lui Lobanovici i se păru că fata era mîniată, cine știe pe cine. „Nu cumva pe Sohaniuk, care nu-și caută fericirea acolo, prin apropiere, ci undeva la șapte verste? Nu prea pare să fie drăguță cu el!" își zise Lobanovici.

— Ei, cum îți plac locurile noastre? îl întrebă Mania.

— Am un loc bun. De altfel, îmi place Polesia.

— Colegului dumitale nu-i e tocmai pe plac.

— Nu vorbi așa, interveni Sohaniuk. De-ar fi fost așa, nu rămîneam cinci ani de zile aici.

— Pe vremuri, îți era pe plac, rosti Mania, oftînd ușor.

Intră Sașa, fata mijlocie a notarului, care nu semăna de loc cu sora ei. Mai norocoasă, avea un logodnic, în persoana uriadni-

culuí local. În urma ei apăru și a treia soră, Nina. Cea mai mică, Olga, învăța în oraș și nu era acasă.

Lobanovici nu se simțea tocmai bine în societatea fetelor; nu izbutea să întrețină o conversație cu ele. Le răspundea doar la întrebări, le dădea răspunsuri serioase, ceea ce nu place unor domnișoare obișnuite ca alții să le distreze, să glumească cu ele, să le îndruge verzi și uscate, și ele să aibă prilej de amuzament.

— Dumneata cînți? îl întrebă Saşa.

— Nu, cînt destul de prost, răspunse Lobanovici, și scîntei de rîs îi sclipiră în ochi. La noi, la seminar [1], Kostocika al nostru mi-a dat în silă un „trei minus" la lecția practică de cînt.

— Cel fel de „oscior" [2]? se miră fata cea mai mare a notarului.

— Scuză-mă: nu ce fel de „oscior", ci: care Kostocika? o corectă Lobanovici. Am avut la seminar un profesor, cu numele de Kostocika și care ne preda cîntul.

— Nu, spuse Saşa, nu despre un asemenea cînt te-ntreb. Dumneata puteai să nu fi știut bine o lecție, dar asta nu te poate împiedica să cînți ceva, de pildă, o romanță.

— Doamne ferește! rîse Lobanovici. Să cînt încă și romanțe! Nu le cînt și nu-mi place nici cînd le cîntă alții. Să ascult un cor bun, ei, da, asta-i altceva.

După un asemenea răspuns, întrebările despre aptitudinile vocale ale lui Lobanovici încetară; panencele tăcură; tăcea și el.

Între ele și Sohaniuk se legă o convorbire obișnuită — despre prietenii lor comuni, despre vreme — pe scurt, un schimb de vorbe goale, fără miez.

Lobanovici mai stătu cîtva timp, ascultînd, apoi se ridică, se scuză, și-și luă rămas bun. Fetele nu-l reținură, deși din politețe îl rugară să mai vină.

„La naiba! își zise Lobanovici, ieșind de la domnișoare, n-o să mai calc așa repede pe aci."

Sohaniuk ieși împreună cu colegul său.

— Ei, colega, cum ți-au plăcut panencele?

— Ce să-ți spun? Niște fete ca toate fetele. În schimb, e limpede că eu nu le-am plăcut.

— De ce crezi asta?

[1] Așa se numeau în Rusia școlile normale de învățători.

[2] Joc de cuvinte: *Kostocika* înseamnă *oscior*.

— Păi, nu încape nici o îndoială, e vădit. Înainte de toate, nu le-am făcut complimente şi nici nu mă pricep să le fac. Aş fi născocit poate ceva, dar n-aveam curaj. Şi cînd te gîndeşti că n-am lăudat nimic din lucrul lor de mînă, n-am cîntat nici o romanţă şi, în genere, n-am ştiut să le spun nimic pe placul lor.

Nu se înşelase. De îndată ce învăţătorii coborîră scara, Saşa se grăbi să exclame :

— Vai ce om greoi ! Pentru Telşino, nici nu s-ar potrivi unul mai bun.

— Necioplit rău : un adevărat seminarist, gata să-şi dreagă glasul şi să-i dea drumul : „Binecuvîntează, suflete al meu, pre domnul", psalmodie Mania.

Între timp, cei doi învăţători se îndreptau spre casa preotului. În drum, Sohaniuk arăta unde şade cutare sau cutare şi prin ce era mai deosebit. Iată, în curticica asta stă felcerul Goroşka, văduv ; s-a însurat cu o poleşnică, şi s-a făcut şi el un poleşnic sadea. Feciorul său Maxim a învăţat la toate şcolile din Pinsk, dar n-a absolvit nici una, iar de la cea din urmă, duhovnicească, pur şi simplu a fugit. Acum, stă pe spinarea lui taică-su şi s-a lăsat de învăţătură, deoarece în şcoli nu se învaţă nimic potrivit firii sale largi, care îşi găseşte satisfacţie în rachiu, în cărţile de joc şi în alte desfătări de derbedeu de la ţară. Acum, are de gînd să ajungă dascăl de biserică, ori ajutor de notar de plasă. Deocamdată sînt doar intenţii frumoase.

Preotul, încă tînăr, cam bolnăvicios, nu se duce pe la nimeni, dar îi place cînd cineva vine pe la el. Preoteasa a fost cîndva învăţătoare ; e o femeie bună şi veselă, îi place mult să joace pocker.

Iată, casa asta cu livadă, prima de la biserică, este casa părintelui.

Astfel, pe neobservate, cei doi învăţători ajunseră la portiţa ogrăzii preotului.

VI

— A, poftiţi, poftiţi, rosti părintele Kiril, apropiindu-se cu paşi grăbiţi, mărunţi, de uşă, în întîmpinarea vizitatorilor, căutînd să le ajute să-şi scoată hainele ; îl salută întîi pe Lobanovici, şi îi pofti apoi pe amîndoi să ia loc :

împinse singur scaunele spre ei și se arătă cum nu se poate mai prevenitor și atent, chiar bucuros de vizită.

Părintele Kiril era încă tînăr, scund, firav, cu bărbuța brună, rară și cu ochii vii, de un cenușiu închis, cam neliniștiți. O pecete de suferință îi era întipărită pe obrazul slab. Vorbea repede și cu glas tare, rîdea des, dar fără acea bucurie care caracterizează un rîs sănătos. Și de cum tăcea, fie și pentru o clipită, pe loc tristețea îi umbrea obrazul.

— Ai sosit de mult la Telșino? îl întrebă părintele Kiril pe Lobanovici.

— Se împlinește aproape o săptămînă, părinte Kiril.

— Ei, nu te-ai așteptat, desigur, să nimerești într-o sălbăticie ca asta? zise părintele și rîse iar zgomotos.

— Dar știi, părinte Kiril? interveni Sohaniuk, colega este de părere că la noi, aici, e o și mai mare sălbăticie decît la Telșino.

— Și spune un adevăr, un adevăr curat! rosti părintele Kiril, cu convingere. La noi, aici, e o groapă, cu iertare să fie, o groapă de murdării cum nu-i mai afli pereche pe lume.

— Colega, cînd am spus că e o mare sălbăticie pe la voi, am avut în vedere faptul că stați ceva mai departe de calea ferată. Locurile în sine n-ar fi sălbatice, dar nu-i mai puțin adevărat că atunci cînd auzi un fluierat de locomotivă, duduit de roți de vagoane, și cînd vezi fîșiile de fier drepte, ori frumos rotunjite de pe traverse, nu mai simți cu atîta durere în suflet izolarea ta de oameni și de cultură; drumul de fier este ca un mijloc viu, de continuă și strînsă legătură cu oamenii.

— Si cînd ai de gînd să începi lucrul la școală?

— Voiam tocmai să te rog, părinte Kiril, să vii zilele acestea la școala mea, să faci o slujbă. Chiar de marți aș începe.

— Ba nu te grăbi. Părintele Kiril dădu din mînă. Crezi dumneata că dobitocii ăia vor prețui faptul că dumneata îți vei da silință în folosul lor, că-i vei învăța? Nu-l cunoști pe țăran: încearcă de-i fă un bine, și el o să-ți plătească cu cea mai neagră nerecunoștință. Țăranul e chiulangiu, hoț, bețiv; atîta are în minte: cum să te jupoaie, să te înșele. Nici o încredere într-însul! E gata să te înece, să te vîndă pe un pahar de rachiu. Așa trebuie ținuți, uite cum! și părintele Kiril încleștă pumnul și-l scutură, arătînd în ce chip trebuie ținut țăranul.

Lobanovici nu se așteptase de fel ca părintele Kiril să arate atîta dispreț față de țărani, și îndeosebi, nu înțelegea cum un popă atît de mic poate purta atîta ură în el.

— Ia încearcă dumneata să cumperi de la țăran o bucată de pîine sau un pahar de lapte, crezi că ți le vinde? Doamne ferește! Unui negustor, da; dumitale, cu nici un preț!

Lobanovici aștepta cu nerăbdare ca părintele Kiril să-și verse toată mînia, ca să ia apărarea țăranului. Tînărul învățător fu jignit în sentimentele sale de fecior de țăran. Nu de mult, pe cînd învăța la seminar, nu-i strigau oare niște feciorași de mici burghezi: „Opincarule! Opincarule! În ce mesteacăn ți-ai atîrnat opincile?"

— Trebuie bătut într-una cu nuielele! încheie părintele Kiril și clipi mînios din ochi.

— Părinte Kiril, nu pot fi de părerea dumitale. Chiar dacă toate acestea ar fi adevărate, începu Lobanovici, tot nu putem să-l judecăm astfel pe țăran. Dumneata spui: țăranul mai curînd va vinde unui negustor decît unui pan, căci, adeseori, pentru țăran, noțiunea de „pan" cuprinde pe fiecare om ce poartă cocardă, ori palton negru. Pe negustor, îl cunoaște, trăiește vecin cu el; uneori, îl înjură și-l scuipă în bot. Lumea s-a obișnuit să-l socoată pe țăran ca pe o albină, ori un fel de mașină, datoare să producă de toate, să hrănească toată lumea și, pe deasupra, să mai facă și plecăciuni, să spună: „Bogdaproste că luați". Și, așa ori altfel, toți iau de la țăran: iau cu sila, iau cu șiretenie, iau prin înșelăciune. Dar ce lucru mare au dat ei țăranului? Îl respectă pe țăran? Cine-i de vină că țăranul e un necioplit, fără carte, că duce un trai de cîine? În sfînta scriptură se spune: „Căci... cu ce măsură măsurați, vi se va măsura".

Părintele Kiril asculta cu privirea plecată și bătea ușor darabana cu degetele în masă.

— Îl cunoști prea puțin pe țăran, răspunse el, liniștit. Orice mi-ai spune, eu tot îmi voi susține părerea: l-au bătut prea puțin!

— Dumneata spui cu totul altceva decît ceea ce crezi. Pur și simplu, te-ai mîniat pe el, cine știe din ce pricină, observă Lobanovici, rîzînd.

Sohaniuk tăcea.

— Dar știi dumneata, rosti el în cele din urmă, că pe țăranii de la noi nu-i lasă nimeni, nicăieri în casă să înnopteze?

— Cine nu-i lasă?

— Alți țărani.

— Ei, și? Nu vă contrazic: țăranii de la noi pot fi dintre cei răi; dar din aceasta nu reiese că toți țăranii nu-s buni de nimic. Aceeași pancină [1] regretată de părintele Kiril îi pervertea, pentru

[1] Boierime — în lb. polonă.

că, după cum o adeveresc faptele, au fost și pani care își îndemnau țăranii, îi instigau să fure de la alți pani, vecinii lor.

Intră preoteasa. Un zîmbet prietenos îi lumina fața. Dădu bună ziua, se așeză și, adresîndu-i-se lui Lobanovici, îl întrebă:

— Ai fost la notar? Ei, ce părere ai despre fetele lui?

— Ca să spun drept, nici nu le-am văzut bine, am stat foarte puțin acolo.

— Nu-i așa că Sașa e drăguță?

Părintele Kiril făcu o strîmbătură și dădu din mînă. Lobanovici răspunse:

— Da, e o fată destul de simpatică.

— Ei vezi?! Păcat numai că stai atît de departe de noi, că altfel te-ai abate adesea pe la Aleska.

— Parcă n-ar avea cine să vadă de treaba asta aici! Iată de pildă, colegul meu.

Sohaniuk și părintele izbucniră în rîs.

— Nu, acolo nu mă bucur de loc de simpatii; a trecut, slavă domnului!

Părintele Kiril rîse și mai tare.

— Învățătorul nostru spune: „Aș! V-ați și găsit prostul!" interveni el.

— Și unde mai pui că are și un logodnic.

— Ei, parcă sînt puțini proști pe lume? adăugă din nou părintele Kiril.

Preoteasa ținea morțiș la părerea ei:

— Ei, ce-are a face? Nu se joacă uneori o festă și logodnicilor?

— N-ar fi o faptă creștinească.

— În schimb, ar fi una tinerească, de cavaler.

— E primejdios să ai de-a face cu poliția, obiectă părintele Kiril.

— E sălbăticie pe la voi, nastăvnicelule!

— Dumneavoastră, domnilor, trăiți cu toții în sălbăticie și tot vi-i frică de sălbăticie. Și în sălbăticie trăiesc oamenii. Mie, coană preoteasă, chiar îmi plac asemenea locuri sălbatice.

— E adevărat, cresc și fetele domnului subșef de ocol, urmă preoteasa, ținînd-o tot pe-a ei, și, se spune că cea mai mare e tare frumoasă, arată de pe acum ca o domnișoară.

— Nu știu, n-am fost la ele.

— Și de ce te interesezi atît de puțin de panence? O, nastăvnicelule, faci pe șiretul!

— Ai găsit de ce să se intereseze omul! mormăi din nou părintele Kiril.

Preoteasa se ridică, aduse ţigări, îşi aprinse una şi oferi şi musafirilor. Părintele Kiril nu fuma; îi plăcea însă să facă ţigări, şi se apucă de treaba asta.

Slujnica poleşnică, fată voinică, cu obrajii rumeni, intră în odaie.

— Părinte, a venit Apanas Koval la matale, roagă să-i împărtăşeşti bolnava.

— Cine-i bolnavă la el?

— Nevastă-sa.

— Spune-i că vin numaidecît, zise părintele Kiril. Mă-ntorc curînd, e aproape; iar dumneavoastră, vă rog să mă aşteptaţi, se adresă el musafirilor.

Părintele Kiril îşi puse anteriul gros, luă crucea şi toate cele de trebuinţă şi ieşi.

— E-eh, slujbă de popă! oftă preoteasa. Nici de odihnit n-are cînd să se odihnească. Şi-i om slab, bolnav, abia îşi tîrăşte picioarele. Lumea de la noi, nastăvnicelule (preoteasa rostea acest cuvînt ca un diminutiv de la *nastavnic* — învăţător), e grosolană, sălbatică. Ei, nastăvnicelule, ai dumitale, ţelşinenii, sînt cu totul altfel de oameni. P'e cînd pe-ai noştri n-are să ţi-i laude nimeni. Ştii dumneata ce caz a fost pe la noi? Părintele Kiril — asta s-a întîmplat cu vreo doi ani în urmă — era la coasa fînului. A împrăştiat fînul, şi l-a pus la uscat. Şi trece pe lîngă el unul de la noi, unul grosolan, cu căruţa de-a dreptul peste fînul părintelui. Atunci, părintele Kiril îi zice: „Ce, n-ai drum, ori nu poţi să ocoleşti, că te bagi cu calul peste fîn?" Iar acela, fără nici o vorbă, îl apucă pe părinte de păr şi-l trage, şi trage de el! Şi iaca aşa îmi vine părintele rănit acasă cu pletele smulse! Cădeau jos, cădeau singure!

Preoteasa povestea toate acestea simplu, cu un fel de umor.

— Lumea de la noi, ca să vorbim drept, e grosolană, sălbatică. Numai de ureadnic li-i frică, şi tot numai pe el îl respectă. Dar cine poate să le facă pe plac mai bine decît părintele Kiril? Le-a dat şi pămînt şi fîneaţă, le dă şi doftorii, îi ajută cu cîte o vorbă bună. Niciodată nu le refuză nimic.

După o jumătate de ceas, părintele Kiril se întoarse obosit şi posomorît.

— Ei, cum să nu-i înjuri pe urîcioşii ăştia? rosti el, mînios. Dau bolnavei să mănînce tot felul de porcării. Le spui, le poruncşti, degeaba, fac numai după capul lor. Şi ce murdărie! Porci! Porci!

După ce se liniști puțin, părintele Kiril îi spuse încetișor preotesei :

— Trimite-i ceva cu Paraska.

— Și totuși, părinte Kiril, dumneata ești mult mai bun decît unii care vorbesc cuvinte umflate despre popor.

Părintele Kiril dădu din mînă :

— Uitați-vă ce-i, prieteni : haideți să trecem la masă.

VII

Un perete de lemn despărțea locuința lui Lobanovici de încăperea clasei, în care intra deschizînd doar o ușiță. De cum se lumină de ziuă și răsări soarele, elevii începură să se adune. Fiece pas, fiece mișcare, fiece cuvînt al copiilor se auzea în locuința învățătorului.

Încă în ajun, starostele Roman Kruglîi trecuse prin sat, poruncindu-le țăranilor să-și trimită copiii la școală. Întîlnindu-se pe uliță ba cu unul, ba cu altul, le spunea :

— Să trimiți mîine copiii la școală !

De fiece dată, făcea o mutră gravă, luîndu-și aere de om superior, cu autoritate. Cojocul său roșu, cu gulerul lat ca un paravan, răsărea cînd ici, cînd colo în uliță. Dacă nu întîlnea în drum oamenii pe care îi căuta, se oprea la fereastra fiecăruia și bătea cu degetele în geam :

— Hei, Kondrat ! Ia vino-ncoace !

Dacă Kondrat nu era acasă, starostele o striga pe Aliona, ori pe Paraska și rostea pe același ton sever :

— Să trimiteți mîine copiii la școală !

După ce-și făcu datoria, Roman trecu pe la școală.

— E acasă cuconașul ? o întrebă el încet pe îngrijitoare.

— Acasă, staroste, acasă ! răspunse tărăgănat bătrînica.

Lobanovici auzi schimbul de vorbe.

— Intră, staroste, intră !

Starostele scoase de două ori sunete de trîmbiță, suflîndu-și nasul. Ușa ce lega locuința învățătorului de bucătărie scîrțîi. O jumătate se deschise, iar cealaltă fu zguduită, sub apăsarea umărului puternic al starostelui.

Din doi, trei pași, Roman străbătu toată cămăruța-dormitor și ajunse în pragul celeilalte încăperi. Fiecare pas de-al lui lăsa

pe jos o pecete udă: căra pe enormele lui opinci atîta noroi, cît n-ar fi putut un gospodar vrednic să apuce dintr-o dată nici cu o lopată.

— Ei, staroste, cum o mai duci?

— Slavă domnului. Dar cum e sănătatea paniciului?

— Uite ce-i, staroste, să nu-mi mai zici panici, eu nu-s panici şi taică-meu e ţăran ca şi dumneata.

Lobanovici îl pofti pe staroste să se aşeze pe canapea: scaunele şubrede, numai două la număr, nu prea ar fi rezistat la greutatea trupului său plin, îndesat.

Starostele, după obiceiul tuturor poleşnicilor, purta părul lung. Cu bărbuţa sa roşcată, îngustă şi lunguiaţă, şi cu privirea chiorîşă, uşor posomorîtă, aducea puţin a rigă de tobă. Privindu-i trupul ca al unui voinic din basme, pieptul larg cu urme de arşiţă de vară ce i se mai vedeau prin cămaşa descheiată, Lobanovici, fără să vrea, se gîndi la tatăl acestuia, Rîgor, care, după cum îi spusese Stepan Rîlka, îl ridica pe staroste în braţe, ca pe un copil.

„Un popor tare, cu toate că trăieşte în mijlocul mlaştinilor", îşi spuse Lobanovici.

— Aşadar, începeţi şcoala?

— Da, staroste, trebuie să ne apucăm.

— Ei, am şi poruncit să trimită băieţii la şcoală.

— Dar de ce numai băieţii? Trebuie să meargă şi fetiţele.

— Da parcă au să meargă? Starostele dădu din mînă. Ia vorbeşte-le numai de şcoală, că or să înceapă a rîde, tare ciudat lucru o să le pară. Barem dacă ar merge toţi băieţii...

Lobanovici se strădui să-l lămurească pe staroste că şi fetiţele trebuie să înveţe, aducîndu-i în acest scop cît mai multe argumente.

Starostele asculta cu ochii mijiţi, încuviinţînd doar:

— Aşa e, paniciule... Dreaptă vorbă ai grăit... E ştiut, aşa e... Ce-i drept, e drept...

Dar învăţătorul vedea bine, citind în privirile starostelui, că nici un argument nu-l putea face să creadă că fetiţele ar avea nevoie de învăţătură. Că învăţătura ar fi de trebuinţă bărbaţilor încuviinţa şi starostele şi nu se împotrivea; dar şi în această privinţă avea ideile lui şi anume că învăţătura trebuie să se rezume la citit şi că, fără scriere, bat-o naiba, o scoţi mai uşor la capăt. Treburile de serviciu îl sileau să se ducă la plasă, iar acolo tolba i se umplea doldora de hîrtii şi de ordonanţe. Ba să aduci citaţii în judecată,

ba să execuți pe cineva pentru rămășițe de bir, ba să predai niște scrisori.

În asemenea cazuri, starostele proceda după o metodă a lui de lucru. Punea citațiile la citații, scrisorile la scrisori, restanțele la restanțe. Și, atunci, să fi văzut cîtă bătaie de cap aveai. Întreba la biroul plasei pentru cine erau citațiile și le așeza pe loc într-o ordine potrivită cu locuințele destinatarilor. Citația privindu-l, hai să zicem, pe Mikita Tiolușka, cu casa de la capătul acesta al uliței, venea cea dintîi; apoi a doua, a treia și așa mai departe. După aceea, starostele își întipărea în minte numele destinatarilor acestor citații. La fel proceda și cu restanțierii. Pentru scrisori, folosea un alt procedeu. În primul rînd, nu erau multe, iar plicurile se deosebeau între ele după culoare și mărime. Iată, aceasta, cu plicul albastru, trebuie s-o predea lui Gavrila Jeleznîi, asta cu plicul alb, lui Iazep Nîrok, iar pe astălaltă, mototolită și cu pete de grăsime, văduvei Tekla. Ei, și dacă le schimbă nu-i cine știe ce nenorocire, s-or descurca singuri, atunci cînd vor citi, bineînțeles. La treaba asta s-or fi pricepînd muierile, mai bine ca oricine.

După ce ridica toate hîrtiile, starostele mai stătea cîteva clipe, de parcă ar fi dat un examen cu el însuși. Puteai să-l strigi de vreo patruzeci de ori, sau să tragi cu pușca la cîțiva pași de el, că tot nu-l urneai din loc și nici că auzea ceva. După ce-și dădea examenul, Roman se înviora; încordarea de pe față care, adeseori, vădea o suferință, îi zbura repede și o pornea la drum unde avea treabă, ca orice alt om. Iar dacă vreun amănunt îi scăpa din minte, starostele se oprea deodată în mijlocul uliței, se uita la hîrtii, le privea îndelung și cu încordare. Stînd așa, clătinînd din cap, și pierzînd de multe ori nădejdea de a-și putea aminti amănuntul uitat, se întorcea în silă la birou, neputîndu-și ascunde tristețea.

Glasuri de copii, tot mai zgomotoase și puternice, răsunau în locuința învățătorului. Lobanovici se simțea ușor tulburat: în acea zi avea să dea ochii cu niște copii care-i erau încredințați, și a căror răspundere morală trebuia să și-o asume. Multe alte gînduri cu privire la școală îl preocupaseră pe Lobanovici și pînă atunci; dar acum ele îl copleșeau cu și mai mare putere. Simpla îndeplinire a programului școlar nu-l putea satisface, și menirea sa de seamă ca învățător, Lobanovici o vedea cam așa: să trezească la elevii săi puterea de gîndire critică, îndemnîndu-i ca la enunțarea fiecărui fenomen sau fapt ei să-l întîmpine cu întrebarea: cum s-au

ivit fenomenele sau faptele și care sînt cauzele lor? Și, în genere, să abordeze orice chestiune în mod conștient. În această trezire a gîndirii critice, Lobanovici vedea germenii unui mare progres social, chezășia viitorului, în cadrul căruia poporul va ști să-și croiască un drum larg spre noi forme de viață. Dacă omul va începe să gîndească, să caute să descopere cauzele oricărei situații în care s-ar afla, atunci, de bună seamă, nu se va împăca cu soarta sa și se va strădui să-și cucerească un loc mai bun în lume. Și, dacă omului i se vor deschide ochii, el își va alege singur calea și tot singur va purta răspunderea faptelor sale. Iar noi n-avem dreptul să impunem oamenilor voința noastră, să le pretindem să procedeze așa și nu altfel: cine poate să ne garanteze că noi nu greșim? Tocmai prin aceasta se explică faptul că diferiții conducători de mase, care, prin puterea și căldura spiritului lor de convingere, atrăgeau mulțimile și le duceau după ei, le duceau numai pînă la o limită, dincolo de care se iveau piedici serioase. Mulțimile nu înțelegeau cauzele acestor piedici și de aceea nici nu prea voiau să le înfrunte. Conducătorul, cu amărăciune în suflet, exclama: „O! Mulțime oarbă, păcătoasă!" Iar mulțimea striga: „Ești un înșelător! Să-l omorîm cu pietre!"

Învățătorul se uită de cîteva ori la ceas: nu cumva e timpul să intre în clasă?

Azi e de fapt numai începutul, doar adunarea copiilor; va afla deocamdată numele lor și le va trece în catalog. Ceva mai multă liniște i se va lăsa pe suflet: va fi făcut măcar primii pași și, bineînțeles, cu un scop concret.

Iar copiii, după ce se obișnuiră puțin cu cele din jurul lor, deveniră mai gălăgioși, mai veseli și mai îndrăzneți. Îi auzea strigînd, rîzînd și alergînd printre bănci. Unii se apropiau tiptil de ușa ce dădea în locuința învățătorului și se uitau prin crăpături cu multă curiozitate. Mai dădeau fuga și în bucătărie să bea, chipurile, apă. Acolo, călcau cu sfială și priveau în jur, iar unii o întrebau pe șoptite pe îngrijitoare:

— Și cum îi dînsul, mătușico, îi rău?

Iar cînd Lobanovici se ivi în bucătărie, copiii o luară la goană, ca șoarecii cînd zăresc un cotoi.

Îngrijitoarea rîse îndelung, vesel și răsunător; o înveseleau copiii și îndeosebi frica lor de învățător. Îi povesti lui Lobanovici cum elevii o întrebau despre el, frecîndu-și urechile, împăcați parcă dinainte cu gîndul că vor fi trași de ureche.

În clasă erau vreo două duzini de elevi. De îndată ce Lobanovici apăru, ei se strînseră repede la un loc, din toate colțurile

încăperii, ca niște oițe speriate, și-și priveau dascălul ca pe o minune. Cei mai mulți erau începători.

Toți elevii aveau în picioare opinci, purtau, ca și polcșnicii vîrstnici, sumane de postav negru sau alb. Umblau cu cămășile descheiate la piept, la fel ca și părinții lor.

Învățătorul le dădu bună dimineața ; doar cîțiva băieți care mai învățaseră la școală, îi răspunseră la salut.

— Dar de ce sînteți așa de puțini ? îi întrebă Lobanovici.

— O să mai vină, răspunse unul dintre cei mai mari.

— Mîine o să fim mai mulți, adăugă altul.

— Și voi, copii, ați venit pentru întîia oară la școală ? îi întrebă cu blîndețe învățătorul pe cei mici.

Copiii plecară ochii în jos ; doar unul, cel mai îndrăzneț răspunse scurt :

— Apoi, da...

VIII

După ce stătu puțin de vorbă cu elevii, împrăștiindu-le oarecum frica, Lobanovici aduse catalogul și începu să-i înscrie. Copiii se apropiau cu mai mult curaj de dascălul lor și-i răspundeau la întrebări. Aceste răspunsuri vădeau firea simplă, neprefăcută a copiilor, înveselindu-l mult pe învățător ca și pe toți școlarii, stîrnind adevărate explozii de rîs.

— Ia spune, puiule, i se adresă Lobanovici unui băiețel care se apropiase de el să-l înscrie, cum te cheamă ?

Băiatul tăcea și-l privea pe învățător cu ochii săi limpezi. Simțea, pesemne, ceva îngrijorător în această întrebare : nu-i cumva vreo șiretenie la mijloc ? Să nu se lase prostit ! I se părea că întrebarea n-are nici un rost și nici nu-i de folos : cine nu știe cum îl cheamă ?...

Dar învățătorul nu se lăsă ; îl mai întrebă o dată.

— Da cum, nu știi ? îl întrebă la rîndul său băiatul.

— Nu, nu știu ; că de-aș ști, nu te-aș întreba.

— Ei, cum ? Ivan, și pace ! rosti băiatul cu glas tare, supărat parcă.

— Dar pe tine cum te cheamă ? se adresă învățătorul unui alt băiat.

— Larion, răspunse acesta, vesel.
— Şi cum îi zice tatălui tău?
— Kondrat.
— Şi cum ţi-e numele de familie?
Băiatul îşi acoperi obrazul cu palmele şi începu să rîdă.
— Ei, de ce rîzi, Larioane?
— Nu ştiu cum să spun.
Iar un poleşnicel care şedea tot timpul tăcut îl întrebă pe învăţător:
— Dar de ce ne întrebi într-una cum ne cheamă?
Tînărul învăţător se străduia, pe cît îi era cu putinţă, să se apropie cît mai mult de sufletul copiilor, să le cîştige încrederea. Nu luă în seamă răbufnirile lor, uneori cam grosolane, şi felul lor de a vorbi pe şleau, cunoscînd mediul oamenilor simpli din care veneau şi încredinţat că toate acestea se vor netezi de la sine, cu vremea, pe măsură ce copiii se vor deprinde cu ordinea din şcoală, ce va depinde, în primul rînd, tot de el. În acest sens căuta să îndrepte şi să interpreteze greşelile lor, străduindu-se să nu rănească sufletul sensibil al copiilor.
Şi astfel se făcură primii paşi. Copiii se înviorară, deveniră veseli şi nu se mai arătau bănuitori ca la început. După ce mai stătu puţin de vorbă cu ei, le dădu o mică recreaţie. Între timp, sosi şi părintele Kiril. Trecură amîndoi în odăiţa învăţătorului, discutară diferite lucruri, pînă se adunară iar copiii. Părintele Kiril îşi făcu repede pregătirile şi se duse cu învăţătorul în clasă. Acolo, fără zăbavă, făcu o mică slujbă, ţinu copiilor o scurtă predică, îndemnîndu-i să înveţe, să fie ascultători şi, urîndu-le sănătate şi minte limpede, îi lăsă să sărute crucea şi îi stropi cu aghiazmă.
După slujbă, învăţătorul le dădu în grijă elevilor să spună tovarăşilor lor să vină a doua zi cu toţii la şcoală, apoi îi trimise acasă.
Scoţînd strigăte vesele, copiii o zbughiră gălăgioşi în uliţă, făcînd-o să răsune de ţipete, apoi se împrăştiară pe la casele lor. Îşi dădură singuri seama că şcoala şi învăţătorul nu sînt de loc atît de temut, cum îşi închipuiseră.
Părintele Kiril nu se învoi să rămînă la un ceai, dat fiind că ziua e scurtă şi drumul către casă tare prost. La despărţire, îl rugă pe Lobanovici să predea şi religia, fiindcă, altfel, el, preotul, ar trebui să facă prea multe drumuri lungi.
— Iar în privinţa... retribuirii, ne-om înţelege, o vom împărţi fără supărare.

Învățătorul consimți, deși nu din toată inima.

— Mai vino pe la noi, vom fi foarte bucuroși, îl pofti părintele Kiril, așezîndu-se în trăsurică.

Lobanovici rămase singur. În mica lui locuință se făcu atîta liniște încît simți că-l învăluie. Și această liniște conținea în ea o tristețe vagă. Era un sentiment pe care Lobanovici îl încerca întîia oară de cînd se afla aci. Ar fi vrut să fie în aer liber, afară. Își aduse deodată aminte că băiatul celui mai apropiat vecin al său, domnul subșef de ocol silvic, nu venise, deși trebuia să vină și el la școală. Și, de bună seamă că nu venise din pricină că subșeful de ocol nu socotise un lucru „nobil" pentru el să-și trimită feciorul înainte de a-l vedea pe învățător și de a sta de vorbă cu el, om nou, necunoscut pe acele meleaguri. Iar el, ca subșef de ocol, nu se socotea ca făcînd parte din populația satului, ale cărei nevoi le împlinea școala.

După-masă, Lobanovici își propuse să se plimbe. Ieși afară. Pe uliță era atîta noroi, încît învățătorul nu se încumetă să treacă prin el; o luă de-a dreptul pe cîmp, unde erau două mori de vînt și dădu de-o cărare îngustă ce ducea spre linia ferată. Era singurul drum pe care se putea merge, fără teamă de noroi. Ajuns la terasament, învățătorul se opri o clipă, nehotărît: încotro s-o apuce? O tăcere adîncă stăruia în jur. Stîlpii înalți de telegraf fugeau în depărtare, de-a lungul drumului de fier, cu un șir lung de „pahare" albe de porțelan și fire întinse, drepte. Nu era vînt, dar sîrma suna necontenit cu un vuiet plăcut, slab, monoton și trist, îngînînd parcă povestea pădurilor și a mlaștinilor posomorîte ale Polesiei. Mai încolo, la haltă, calea ferată, care la început se întindea ca o fîșie dreaptă, făcea o cotitură și se adîncea în pădure. În partea cealaltă, cît se vedea cu ochii, drumul era drept. Se vedea chiar căsuța celui de-al treilea canton răsărind în depărtarea cețoasă. Acolo se ghicea doar, mișcîndu-se, un om. Și era greu să-ți dai seama încotro mergea. Această figură mărunțică părea să fie singura care însuflețea peisajul mohorît și liniștit, unde orice urmă de vietate s-ar fi ascuns sau ar fi dispărut.

— Ia să-i ies în întîmpinare, se hotărî Lobanovici.

Silueta era atît de departe, încît arăta ca un țăruș mic, subțirel. Venea spre el, dar era greu de ghicit dacă era bărbat sau femeie. Distanța între Lobanovici și mica figură se micșora mereu.

După ce depăși mai mulți stîlpi, învățătorul își putu da seama că era o femeie și, nemaicătînd spre ea, începu să se uite atent la pădurea și la mlaștinile de lîngă drum, la podețe, la izvoraș și la tot ce i se arăta mai bătător la ochi. Învățătorul uitase de-a

binelea ce anume îi atrăsese atenția la început, și-și dădu seama de aceasta doar atunci cînd se apropiase la o distanță de doi stîlpi de femeia care venea din partea opusă. Acum observă că era o fată înaltă, zveltă, îmbrăcată foarte bine, chiar cu gust.

Fata îl măsură de cîteva ori cu privirea pe tînărul necunoscut încă din depărtare, iar cînd se mai apropie de el, plecă ochii. Nici Lobanovici nu crezu de cuviință s-o privească mai stăruitor. Totuși, în clipa cînd se întîlniră, se uitară unul la altul și privirile li se încrucișară. Necunoscuta, speriată parcă, își plecă din nou ochii negri ca noaptea. Lobanovici, văzîndu-i de aproape chipul cu ochii lunguieți, scînteietori, tresări ușor; fata era neobișnuit de frumoasă! După ce făcu trei-patru pași, Lobanovici se întoarse să se uite încă o dată la ea. Tînăra, care îl impresionase atît de mult, făcu la fel. Văzîndu-se surprinsă, lăsă să-i zboare, ca de la sine, un zîmbet plăcut, simpatic de pe buze; după aceea grăbi pasul și nu mai privi îndărăt.

Lobanovici rămase cîteva clipe locului, ca vrăjit, privind-o mereu. Simțea o mare plăcere s-o privească; un fel de bucurie îi cuprinse toată făptura. Își văzu de drum, tot gîndindu-se la fata necunoscută. Ochii ei negri, chipul alb și zîmbetul fermecător stăruiau mereu înaintea sa, ca un tablou viu. „Dar cine o fi?" se întrebă în gînd. Trebuie să fie, după cum bănuia, fata de la canton, despre care îi vorbise bătrîna. Mergea, pesemne, în sat, la băcănie, să cumpere cîte ceva. „Trebuia să fac cunoștință cu ea și s-o conduc pînă în sat", se gîndi el. Începea să-și reproșeze sfiala. Altul, în locul său, ar fi găsit douăzeci de pretexte să i se adreseze într-un chip simplu și politicos și, astfel, să-i facă cunoștință, iar ea, probabil, n-ar fi avut nimic împotrivă.

După ce cîntări toate argumentele „pro" și „contra", Lobanovici își zise că procedase bine, neintrînd în vorbă cu fata. În schimb, dacă se va mai întîlni cu ea, între patru ochi, ca astăzi, are s-o salute neapărat — doar au ajuns a se cunoaște oarecum. În dreptul cantonului trei, Lobanovici o luă îndărăt, cu nădejdea de a se întîlni din nou cu tînăra fată. Trecu de un alt canton, apoi de încă unul, și chiar de bariera din preajma satului său, dar fata nu se zărea nicăieri. Nu cumva s-a dus la haltă, vrînd să plece undeva? Sau, poate, nu e din partea locului și nu se va mai ivi niciodată pe aci? Oricum ar fi, chipul acelei fete de o frumusețe fermecătoare avea să stăruie mult timp în sufletul său. Lui Lobanovici îi păru rău, ca de un bun pierdut.

Amurgul începea să cuprindă pădurea și cîmpiile; seara cenușie de toamnă se pogora repede pe pămînt și, o dată cu ea, o tai-

nică tristețe se așternea peste aceste întinderi întunecate. Tot peisajul își schimbă înfățișarea, de parcă se închisese în sine, preocupat numai de gîndurile și starea lui sufletească, tot restul devenindu-i străin și lipsit de interes.

Lobanovici ajunse pînă la cărarea din dreptul morilor de vînt și se îndreptă spre școală.

IX

Domnul subșef de ocol silvic era de fel de prin părțile Grodnei și se trăgea, după cum spunea el, dintr-un vechi neam boieresc. Localnicii îl țineau drept polonez, dar domnul subșef de ocol nu era de acord cu accasta.

— Sînt lituanian, se recomanda el, cu un fel de mîndrie, și-și dovedea obîrșia lituaniană și prin faptul că numele său de familie — Barankevici — se termina în „ici", pe cînd numele curat polonez se termină în „ski": Julavski, Dombrovski, Galonski.

Aflînd că noul învățător se numește Lobanovici, subșeful de ocol, întîlnindu-se cu el, își exprimă în mod zgomotos mulțumirea, așa cum o face îndeobște cineva care se întîlnește pe neașteptate cu un copămîntean, pe meleaguri străine.

— Va să zică, și domnul este lituanian! se adresă el bucuros tînărului învățător și-l bătu pe umăr.

Cu orice prilej, ținea să-și arate originea lituaniană, repetînd: „Nouă, lituanienilor ne place să bem voinicește!"

Ori de cîte ori îl vedea pe Lobanovici cu paharul de rachiu negolit, exclama:

— Halal lituanian! Ce fel de lituanian îmi ești, după una ca asta!

Domnul subșef de ocol îl privea pe învățător drept în ochi, de parcă l-ar mustra: „Nu-mi strica, frate, cheful".

Iar dacă argumentul acesta n-avea efect, domnul Barankevici invoca altul:

— Mai bine, frățioare, trage-o pe nevastă-mea pe sfoară, nu pe mine, la un pahar de rachiu.

Al treilea argument, cel mai puternic și ultimul era:

— Bea! Bea, îți spun, că de nu, zău, îți torn paharul după guler!

Subșeful de ocol Barankevici vorbea curent o bielorusă corectă. Și trebuie reținut amănuntul că nu era bețiv de felul lui; îi plăcea doar să bea „cu oameni buni", singur însă nu bea nici un păhăruț. Dar și în societatea „oamenilor buni", nu se întrecea niciodată cu măsura. Nu depășea niciodată o anumită limită, și nici o putere din lume nu l-ar fi putut face s-o depășească. Cît privește lituanofilismul său, îl mai dovedea și prin pofta nemăsurată pentru colduni[1] lituanieni. Și, după cum se lăuda subșeful de ocol, mîncase odată o sută patruzeci de colduni.

— Bineînțeles, cu votcă, adăugă domnul Barankevici.

Lobanovici veni pentru întîia oară la subșeful de ocol, în seara aceleiași zile în care se plimbase pe linia drumului de fier.

Barankevici îi făcu învățătorului o primire prietenoasă și-l conduse în camera curată a casei, unde își primea de obicei musafirii. Camera era încăpătoare, văruită cu îngrijire, cu un divan la perete, alături — o masă mare, simplă, acoperită cu o față de masă albă. Lîngă divan, pe o altă măsuță, mică, se afla un fonograf, cu care subșeful de ocol își distra musafirii.

În această cameră mai era doar un divan mic, lîngă un alt perete, și cîteva scaune simple, așa că odaia arăta cam goală.

— Ia loc, tinere, îl pofti Barankevici pe învățător și-i oferi o țigară de tutun tare.

Stăpînul casei și musafirul stătură de vorbă în voie, și subșeful de ocol fu cel dintîi om de la care Lobanovici auzi un cuvînt bun despre această localitate care avea un mare avantaj, prin faptul că se afla lîngă drumul de fier. După ce se plimbă de cîteva ori prin cameră, domnul subșef de ocol strigă, întorcîndu-se spre cealaltă odaie:

— Gabrînka!

— Numaidecît, tată! răspunse din fundul casei un glăscior plăcut de fată.

Se auziră pași ușori, mărunți, și fata cea mai mică a domnului subșef de ocol apăru în odaie. Cu aceiași pași repezi se apropie de musafir, îi întinse mîna, o mînă de copil, și făcu o plecăciune, cum Lobanovici nu mai văzuse pînă atunci. Se și sperie: i se păru că această panencuță făcuse o asfel de mișcare fiindcă pe neobservate, o călcase pe picior.

— Cesi! strigă din nou subșeful de ocol.

[1] Un fel de colțunași cu carne grasă.

Peste puțin, tropăind cu cizmele, fiul cel mai mic al lui Barankevici intră în cameră ; era de vreo nouă ani, cu părul creț, cu un obraz frumos și cam posomorît. După ce-l salută pe musafir, Cesi se așeză tăcut lîngă soba de teracotă și se uita de acolo, ca un pui de lup, la învățător.

Subșeful de ocol ceru scuze și ieși, lăsîndu-l pe Lobanovici cu fiica și cu feciorul său.

Panna Gabrînia, o tinerică oacheșă, gravă și serioasă, i se adresă lui Lobanovici cu un zîmbet prietenos :

— Vă place muzica ?

— Îmi place foarte mult, răspunse Lobanovici.

Gabrînia se apropie de fonograf, alese un disc de metal, îl așeză în casetă, întoarse arcul și-i dădu drumul.

Sunete gingașe, duioase, se revărsară într-o melodie armonioasă, prin cameră, umplînd-o de clinchete plăcute și răspîndind unde de vrajă blîndă, domoală. Imagini nelămurite se nășteau singure, sugerau ceva, te chemau către cine știe ce depărtări, iar inima încerca un sentiment de regret pentru ceva care se pierde, care a fost de mult și nu-l poți retrăi decît în amintire. Viața, cu faptele ei mărunte, cu grijile de zi de zi, tulburările sufletului, toate se topeau, dispăreau, biruite de farmecul muzicii. Dar de unde venea această melancolie ? Ce gînd o stîrnea ? Nu cumva gîndul la frumusețea vieții călcată în picioare de oameni, într-un chip atît de necruțător, atît de brutal, la acea frumusețe ce-l înalță pe om deasupra mocirlei deșertăciunilor omenești ?

După cîteva minute, domnul subșef de ocol se întoarse ; intră apoi doamna, cea de a doua soție a sa. Era o femeie tăcută, cu un aer abătut ; după cum află Lobanovici mai tîrziu, domnul Barankevici era un soț aspru, crud.

Gabrînia ieși grăbită și, peste puțin, se întoarse cu sora ei, o fată zveltă, oacheșă, de vreo șaisprezece ani, cu sprîncenele subțiri, frumos arcuite. Expresia ochilor ei negri, mari, se schimba des : ba scînteiau de rîs vesel, zglobiu, ba aveau licăriri de tristețe și de seriozitate, care te făceau să crezi că fata ar fi trecut prin multe și ar fi chibzuit adînc.

Conversația își urma cursul, mai ales, între subșeful de ocol și învățător, iar ceilalți ascultau și doar rareori interveneau cu cîte o vorbă. Se vădea că prezența subșefului de ocol îi reținea, îi obliga să nu treacă peste anumite limite pe care se deprinseseră a le respecta din experiența traiului în comun.

Barankevici vorbea cu multă simpatie de învățătorul pe care Lobanovici îl înlocuia.

— Ceea ce-mi plăcea la domnul Tursevici era că știa să se impună în orice societate și-și păstra întotdeauna demnitatea.

— Tursevici a fost dascălul și consăteanul meu, e din aceeași plasă cu mine. Îl socot drept unul dintre cei mai de vază învățători, un om foarte activ. Nu numai că își duce bine munca la școală, dar se și cultivă în același timp. Omul acesta a citit și a gîndit mult. Este unul dintre prietenii mei, pe care îl prețuiesc și-l respect îndeosebi.

— Bine, domnule, dar cum a putut să-ți fie dascăl? Mi se pare că diferența de vîrstă între voi nu e tocmai mare? se miră domnul Barankevici.

— E cu vreo patru ani mai mare ca mine. Cînd a terminat școala elementară, eu abia începeam să învăț. O iarnă întreagă a fost directorul meu [1] și al fraților mei.

— A, așa da.

— Va să zică dumneata îl cunoști bine pe Tursevici? întrebă doamna Barankevici. Ah, ce om rar a fost! adăugă ea, și-și privi soțul, de parcă ar fi vrut să citească pe fața lui dacă s-a exprimat bine.

— Domnul Tursevici era sever la școală, își dădu cu părerea micul Cesi, de lîngă soba de teracotă.

Barankevici întoarse capul spre băiat și spuse rîzînd:

— Dar ce altceva e de făcut cu voi? Dacă v-ar lăsa de capul vostru, ați răsturna școala cu susul în jos și nimic bun n-ar ieși din voi.

Fetele izbucniră în rîs.

— Uite, am să-l rog pe domnul învățător să te pună mai des în genunchi și să mai împrăștie ceva hrișcă pe jos.

— Domnul învățător nici n-are hrișcă, rosti Iadvisia și-și ridică spre Lobanovici ochii veseli, sclipind de rîs.

Lobanovici se uită la ea... „E o fetișcană simpatică", își zise el.

— Ei, atunci îi trimit eu o baniță întreagă, făgădui subșeful de ocol.

— Cesi va fi un elev atît de bun, încît nici n-o să avem nevoie de hrișcă. Așa-i, Cesi?

Surorile rîseră din nou. Pe Cesi îl cunoșteau cle mai bine decît musafirul lor; așa că, pe cît se părea, erau înclinate să fie de partea tatălui, în privința hrișcăi.

[1] În Bielorusia de dinainte de revoluție, din cauza numărului insuficient de școli, unii țărani, care doreau să-și învețe copiii să scrie și să citească, luau în casă cîte un tînăr, absolvent al școlii rurale, poreclit „director".

Cesi lăsă capul în jos, nu tocmai sigur că în ceea ce-l privește, învățătorul se va putea lipsi de hrișcă.

— Ei, cum stăm cu ceaiul? o întrebă subșeful de ocol pe soția sa.

Aceasta se ridică, îi făcu Gabrînei semn cu capul, și amîndouă ieșiră.

După ce așternură fața de masă și aduseră farfurii cu șuncă, pe care cei din Bielorusia se pricep s-o prepare atît de bine, se așezară la ceai. Lobanovici se simțea bine, nestingherit, și tot timpul vorbea, cînd cu gazdele, cînd cu domnișoarele.

Subșeful de ocol, după ce-și bău paharul, se ridică, scuzîndu-se că nu poate sta mai mult, fiind nevoit să plece în interes de serviciu.

După ce ieși, panencele se simțiră mai în voie. Rîdeau, făceau glume și-l întrebau pe învățător despre vrute și nevrute: dacă a fost la centrul de plasă, cu cine a făcut cunoștință, cum i s-a părut cutare sau cutare.

— Dar pe panna Marina o cunoști? îl întrebă Iadvisia pe învățător.

— Cine e? întrebă Lobanovici.

— O fată, stă la cantonier.

— Azi am întîlnit o fată foarte frumoasă, chiar la drumul de fier. O fi poate panna Marina?

— Da, ea-i, confirmă Iadvisia, după ce întrebă cum arată fata.

La despărțire, panencele îl rugară pe Lobanovici să vină mai des pe la ele.

X

Cu o zi înainte de vovedenia preasfintei născătoare de dumnezeu, o sărbătoare care cade la 21 noiembrie, locuitorii satului Telșino erau nedumeriți, neștiind cînd se cuvine să țină această sărbătoare: în ziua aceea sau a doua zi? Și această nedumerire se ivi în mod întîmplător, așa cum se ivesc îndeobște toate problemele mai de seamă.

Bătrîna Avghenia a lui Lukaș veni la vecina ei Iugasia, după sita pentru cernut făină. Sosi dimineața, cînd e tocmai timpul să se stingă focul în casă. Avghenia își dădu numaidecît seama că în

casa vecinei se făcuseră toate pregătirile de sărbătoare: vîrtelnițele de tors fuseseră scoase, bărbații nu erau încă toți încălțați, iar Iugasia făcea aluatul pentru clătite și n-apucase să aprindă focul în cuptor.

— Da ce-i cu voi, fato, n-aveți cumva praznic de sărbătoare?

Potrivit obiceiului oamenilor din Telșino, o femeie bătrînă, stînd de vorbă cu alta, îi spunea „fată".

— Dar cum, nu-i sărbătoare? întrebă Iugasia și se uită la vecină.

— Cum, sărbătoare? Ce vorbești, fato?

— Păi, da: e sărbătoare! răspunse Iugasia, cu hotărîre, tare încredințată de ceea ce spune.

— Ah, doamne sfinte! Și eu credeam că-i mîinc! Avghenia dădu din mîini, uluită. Lukaș al meu, de cînd s-a dus în șură să treiere hrișcă! Și eu am tors toată dimineața! Va-ai, dar cum de am crezut că-i mîine sărbătoarea? Oof, păcatele mele!

Avghenia se întoarse, ieși repede pe ușă, uitînd chiar să ia sita. Afară, se opri o clipă; se repezi apoi la Nuprei Bobok.

— Am venit să vă-ntreb: azi e sărbătoare, ori mîine? zise Avghenia, plimbîndu-și privirea prin casă.

Nuprei însă nu se sculase — stătea culcat pe cuptor, la căldură, ca motanul, cu picioarele îndoite, că de lungi ce-i erau nu-i încăpeau pe cuptor, deși acesta era larg.

— A,.o fi chiar azi, răspunse el de pe cuptor.

La drept vorbind, părerea lui Nuprei nu prea era luată în seamă nicăieri și, cu atît mai puțin în cele bisericești; căci de-ar fi după Nuprei Bobok, el nu s-ar împotrivi de fel să se prăznuiască și în zile de lucru. Dar și Malania, nevasta lui, întări că azi e sărbătoare.

— Vai, maică precistă! dădu iar din mîini Avghenia. Toată lumea ține sărbătoarea, numai eu, muiere proastă, alerg ca o zăpăcită, habar n-am nici de sărbătoare, nici de odihnă...

O zbughi afară din casă și, aproape în goană, o luă spre casă.

Auzind niște zgomote de lovituri înfundate, bine cunoscute, ce veneau din casa lui Mikolka Stukaci, Avghenia se opri: bine, dacă azi e sărbătoare, atunci de ce la Stukaci se piscază orz?

Fără să stea mult pe gînduri, Avghenia se repezi la Stukaci. Primul lucru ce-l zări acolo fu piua, iar lîngă ea, două tinere neveste, nurorile moșului Stukaci; stăteau una în fața celeilalte, cu pisăloagele în mîini și pisau de zor orz pentru colivă. Mikolka Stukaci, un moșneag chel, cu bărbuța căruntă, dregea o opincă. Baba lui Stukaci torcea fuior de in. Bătaia pisăloagelor răsuna înfundat în

colțurile casei, și după fiecare lovitură zăngănea ceva pe polița unde se aflau strachinile cu linguri.

Avghenia se opri în prag, mirată.

— Dar cum, azi nu-i sărbătoare? întrebă ea.

— Care sărbătoare? o privi moș Mikolka, posomorît.

— Ca să vedeți, dragii mei, s-a lăsat parcă o ceață peste oameni, rosti Avghenia, descumpănită. Unii țin sărbătoarea, alții spun că nu-i sărbătoare.

— Dar cine o ține? întrebă baba Tatiana.

— Credeam și eu că sărbătoarea cade tocmai mîine, cînd colo, Ramkovii o țin azi; Iugasia dă să facă niște clătite. Trec pe la Bobok, o țin și ai lui. Vin la voi, și vă găsesc la treabă. Pe cine să cred?

— Dar poate că sărbătoarea îi tocmai azi, începu moș Stukaci să chibzuiască, schimbînd tonul.

Nurorile încetară lucrul. Una se proptea în pisălog, fără să-l scoată afară, cealaltă îl ținea pe-al ei în mînă. Rămaseră și ele pe gînduri.

— Vovedenia cade în săptămîna a opta după Pocroave [1], socoti baba Tatiana. Dar cîte săptămîni au trecut după Pocroave?

— Păi, tocmai a opta vine, rosti Avghenia.

— Să știți că sărbătoarea tot astăzi cade, spuse moș Stukaci, după puțină chibzuială, aruncînd opinca, și se scărpină în cap ceva mai jos de chelie.

— Mamă! Dar cînd a fost pe la noi Șpak de la canton? o întrebă una dintre nurori pe baba Tatiana. Spunea atunci că mai sînt unsprezece zile pînă la sărbătoarea asta.

Moș Stukaci, baba Tatiana, nurorile și Apanas, feciorul cel mai mare al lui Stukaci, se apucară să socoată: cînd a fost pe la ei Șpak de la canton? Reieșea că au trecut unsprezece zile în cap. Baba Tatiana își scoase vîrtelnița din odaie, nora Mariana, găsind că boabele pentru colivă sînt de mult pisate, le scoase repede și duse piua în tindă. Dacă-i sărbătoare, sărbătoare să fie. Avghenia se repezi acasă, încredințată că sărbătoarea era totuși azi. Fără să intre în casă, dădu fuga în șură, la Lukaș, și-l certă, dojenindu-l că el nu ținea sărbătoarea; ba și pe dînsa a zăpăcit-o, împingînd-o la păcat.

— Ascultă, mă boșorogule, cine treieră acum?

[1] 1 octombrie stil vechi.

Pe Iugasia, la rîndul ei, o tulbură baba lui Lukaș : dar nu cade cumva tocmai mîine sărbătoarea ? Își aruncă pe umeri cojocul, se duse la Nastia, cumătra ei. Nastia ținea cu strășnicie socoteala sărbătorilor, fiind cum nu se poate mai cu luare aminte la pătrarele lunii.

— Da, am auzit, că unii au de gînd s-o prăznuiască astăzi, știu însă în chip sigur că mîine e sărbătoarea. Uite, băieții lui Pilip au și plecat de mult în pădure cu topoarele.

Nu trecu nici un sfert de ceas și în tot satul nu se mai vorbea decît despre ținerea sărbătorii ; cu acest prilej satul se împărțise în două tabere bine deosebite : una prăznuia sfînta, pe cînd cealaltă se socotea în plină zi de lucru. Fiecare tabără număra în rîndurile ei oameni cu greutate în sprijinirea părerii lor, ceea ce nu putea duce nicidecum la o înțelegere : fiecare dintre cele două părți nu se lăsa cu una cu două, și știa bine pe ce-și bizuie părerile despre ziua de prăznuire.

Tulburarea se înteți mai ales cînd soarele începu să răsară. De-a lungul uliței, peste tot, stăteau grupulețe de polești și de polești, și, în fiecare grupuleț, se vorbea cu aprindere despre ținerea sărbătorii. Toți credincioșii și credincioasele din Telșino, care respectau cu strictețe legile sfinte, erau adunați acolo, luptînd cu aprindere împotriva părerilor taberei celeilalte.

Mikita Tarpak, după ce aduse tot felul de dovezi pentru a arăta de ce trebuie ținută sărbătoarea a doua zi, fără să-i poată clinti din părerea lor pe ceilalți, scuipă înciudat, se întoarse și o luă spre ograda lui. Mersul său hotărît și încordarea de pe față arătau în mod grăitor că avea de gînd să facă o ispravă care să-i zguduie și să-i umilească pe cei ce nu erau de părerea lui. Scoase carul, așeză scîndurile în el și se apucă să-l umple cu bălegar, deși nici nu-i trecuse prin cap cu puțin timp înainte să iasă tocmai atunci pe cîmp. După ce-l încărcă, înhămă calul și, cu un aer dîrz, o luă de-a lungul uliței, cu furca înfiptă sus, în bălegar. Ajuns în dreptul pîlcului de oameni, în mijlocul căruia cu cîteva clipe înainte își bătuse gura în zadar, Mikita se opri și începu să potrivească hamul, fără să bage în seamă pe nimeni, ca omul care își vede de treaba lui obișnuită. De îndată ce Mikita o luă de pe uliță spre cîmp, două glasuri țipătoare de femei se auziră din partea de unde plecase el, de la puț. Ele răsunau din ce în ce mai tare și mai mînios. Erau Avdolia lui Lotak și Akulia, nevasta lui Mikita, care se ocărau de zor. De multă vreme aveau ele ce aveau între ele ; iar acum, această dispută le dădu prilejul să-și dezlege limbile și mai dihai. Nevasta lui Lotak lăsă să-i curgă un adevărat șuvoi de vorbe. Pesemne că nu o dată,

în gînd, se pregătise cum nu se poate mai bine pentru această întrecere în ocări. Mai să crezi că ea nu făcea altceva decît să deschidă gura, și cuvintele săreau, curgeau singure, ca mazărea din sac. Dar nici Akulia nu se lăsa mai prejos. Cele două femei țipau ba pe rînd, ba într-un glas. După ce stătură vreo jumătate de ceas la puț, înjurîndu-se care mai de care, se despărțiră: una o luă spre un capăt al uliței, a doua spre celălalt; după cum se vede se săturaseră de înjurături, mai ales că nu se aleseseră cu nimic altceva. Și, ca una s-o facă praf pe cealaltă cît mai vîrtos, o luară prin sat amîndouă, bătîndu-și joc una de alta în auzul lumii. Fiecare ardea de dorul de a-și lovi dușmanca, cum nu se poate mai aprig.

— Vai de capul tău, tîrfa dracului! Te-ai apucat să umbli pe uliță, să suni din dinți, să îmblătești cu limba, înnegrească-ți-s-ar și usucă-ți-s-ar, țipa Akulia. Du-te, du-te, mincinoaso, c-o să te creadă lumea, așteaptă mult și bine! Crezi tu că nimeni nu știe cum ai alergat la Mihalka-n magazie, ha? Știu ei, oamenii, de ce te cinstește cu rachiu Krupenici de la haltă, cinsti-te-ar altul cu hățurile. Știu ei, n-avea grijă! Ce crezi tu, nu știu ei că vorbești noaptea cu picherul de la drumul de fier și i-ai șterpelit zece ruble? Ești o putoare, făcută sub norul negru; habar n-ai cum se face pîinea, nici casa nu ți-o mături măcar o dată ca lumea, sări-ți-ar în ochi tot gunoiul dintr-însa!

La rîndul ei, Avdolia, luînd-o spre celălalt capăt al uliței, își lăsă gura slobodă. Din cînd în cînd, fiecare trăgea cu urechea la ce spunea cealaltă, găsind astfel pricină pentru alte înjurături.

— La mine ține lumea, că-s bună, iar la tine nici cîinii nu vor să se uite! Ce, ești pizmașă? Dar ai uitat cum te-a prins nana Tatiana la ea în ogradă? Ce naiba ai căutat tu acolo? Să ai grijă de găinile altora? Dar cine a furat niște dovleci din bostănăria lui Ramkov. sări-ți-ar mațele din burtă! Și cine altul, decît Mikita al tău a ciordit niște carne de berbec de la moș Andrei? Asta, poate, n-o știu oamenii; ei, lasă să știe...

Poleșnicii ascultau ca niște judecători aspri și drepți, dar din cînd în cînd fețele lor încruntate se înveseleau, și ulița răsuna de hohote de rîs. Și atunci, ca la poruncă, își dădeau capetele pe spate și-și umflau burțile. Dar aceasta, numai cînd una dintre muieri, întrecînd măsura bunei-cuviințe femeiești începea să înșire la măscări. Cu toate acestea, cei din sat nu se înțeleseră. Unii ținură sărbătoarea în ziua aceea, alții, a doua zi. Iar cîțiva, ca să nu păcătuiască, au prăznuit-o două zile în șir.

Această nelămurire cu privire la sărbătoare se răsfrînse și asupra școlii. Cînd Lobanovici intră în clasă, observă că jumătate din elevi lipseau.

— Dar de ce sînteți atît de puțini ?

Copiii îi povestiră despre cearta cu sărbătoarea, lămurindu-l de ce lipseau atîția școlari.

XI

La școală treaba se orînduise bine.

Tînărul învățător punea în muncă multă tragere de inimă. Zilele scurte, de iarnă, se scurgeau pe nesimțite ; ele nu ajungeau pentru a se munci așa cum se cuvenea. De îndată ce se lumina de zi și se putea apuca de treabă, Lobanovici intra în clasă, împărțindu-și munca între cele patru grupe.

Se cerea multă pricepere, ca fiecare grupă să fie ocupată și să nu stea degeaba. Se mai cerea și multă energie și străduință ca fiecare grupă să capete interes pentru munca sa și ca să se poată menține în clasă o anumită stare de spirit. Școlarii erau lăsați să plece o oră și jumătate acasă, la masă ; apoi, programul se relua pînă la lăsarea amurgului. Adesori, lecțiile cu elevii mai mari continuau și seara, la lumina lămpii. După aceea, învățătorul mai lucra multă vreme, corectînd lucrările. Era tînăr și avea o mare putere de muncă : i se părea că nu și-o va risipi niciodată, și o cheltuia la fel ca un gospodar înstărit, dar fără experiență și fără spirit practic, care își consumă, chiar din toamnă, recolta bogată de pe ogorul său.

Munca îi oferea tînărului învățător o mare satisfacție morală, observînd cum copiii își însușeau cunoștințele, cum asimilau cu ușurință unele noțiuni care, cu puțin timp în urmă, le păreau grele și de neînțeles. Pe cei mai deștepți și mai destoinici îi iubea cu o dragoste pe care numai un dascăl o poate nutri față de elevii săi. Acestora le trecea cu vederea și unele abateri dintre cele ce nu le îngăduia elevilor mai slab pregătiți. În general, în clasă, Lobanovici ținea o ordine severă. Cu toate că, din punct de vedere pedagogic, indulgența era socotită vătămătoare, lucru pe care Lobanovici îl știa, totuși el nu-și putea birui această slăbiciune. Nu-i mai puțin adevărat că celor mai buni elevi le pretindea mai mult. Și inima tînărului învățător se încălzea de bucurie, cînd îi privea pe acești mici poleznici atît de isteți.

Adeseori, după ce-şi termina lecţiile şi corecta lucrările elevilor, Lobanovici făcea bilanţul zilei, chibzuind totodată cum s-ar putea feri de erori şi de măsuri greşite, pe care un tînăr învăţător fără experienţă le poate atît de greu evita în şcoală. Metodele şi procedeele ce le cunoştea, atît de bune şi simple în manualele de metodică, se arătau adeseori cu totul nepotrivite, nu corespundeau condiţiilor reale de la şcoală. Trebuia să-şi pună imaginaţia la contribuţie, ca să găsească metoda potrivită. Dar de cît timp avea nevoie pentru a adapta limba vorbită de copii la cea din cărţi! Şi cîte neînţelegeri neplăcute se iscau la lecţii, din pricină că limba maternă a copiilor era umilită şi interzisă în şcoală![1]

Uneori, lui Lobanovici i se părea că şcoala rămîne în urmă, că el nu realizează mare lucru, şi că ar fi un învăţător mediocru. Îşi zicea că ar trebui să aplice ceva nou, să imprime şcolii un alt ritm de viaţă, deoarece metodele lui de lucru se învechiseră şi, pesemne, nu mai atrăgeau pe copii. În asemenea clipe, îi dispărea buna dispoziţie şi nu se simţea în apele lui.

„Trebuie să fac un drum pînă la Tursevici, să văd cum îşi duce el munca", se gîndi Lobanovici şi se hotărî să plece chiar în prima zi de sărbătoare la vechiul său dascăl.

Îşi făcu şi itinerariul. E drept că era simplu: te duci la haltă, te sui într-un tren de marfă, şi pleci. Prietenul său stătea la vreo două verste de gară, şi avea de mers cu trenul doar pînă la prima staţie. Iar, dacă nu va izbuti cumva să plece cu trenul, se va folosi de picioarele lui de om tînăr, obişnuite cu umbletul. După ce luă această hotărîre, Lobanovici se mai linişti şi vru să se apuce de citit.

Tocmai în clipa aceea, intră în odaie bătrîna.

— Bei ceai, paniciule?

— Ceai? întrebă învăţătorul şi începu să cînte:

Ceai, ceai,
Urmăreai
Zbor de pescăruşi în mai![2]

Băbuţa, cuprinzîndu-şi obrajii cu palmele, izbucni în rîs:

— Caraghios mai eşti, paniciule, zău! Ah, numai sănătos să fii!

— Dar ştii tu, mătuşico, ce mi-a trecut prin gînd?

[1] Pînă la Revoluţia din Octombrie, limba de predare în Bielorusia era cea rusă.
[2] Versurile din acest volum sînt traduse de Acsan Ion.

— Dumnezeu să te știe, paniciule.

— Duminica asta, mătușico... Nu-i nimeni acolo? întreba învățătorul, cu glas scăzut, tainic, făcînd semn cu capul înspre bucătărie.

— Nu-i nimeni, paniciule! răspunse bătrîna la fel de încet, așteptîndu-se să afle ceva de seamă.

— Ei, mătușico, află că mi-a trecut prin gînd să mă duc la paniciul cela, nu duminică, ci chiar sîmbătă noaptea!

— Și eu, pănicelule, mă gîndeam că matale ai să vorbești de altceva, răspunse bătrîna rîzînd. Ei, și de ce să nu te duci? Bun-înțeles, ai să te duci...

Ușa de la bucătărie se deschise cu un pocnet, și cineva intră acolo.

— O fi cineva la tine, mătușico, a venit să-l lecuiești.

Bătrîna se întoarse repede și se întîlni în ușă cu Cesi.

— Vă roagă tăticu să veniți pe la noi, îi spuse Cesi lui Lobanovici.

— Bine, Cesi, vin numaidecît. Mai e cineva pe la voi?

— Domnul Suhovarov, de la haltă.

— Ah, Cesi! Cum ai putut tu să-mi faci una ca asta, în clasă? întrebă Lobanovici, aducîndu-și aminte, cum, la lecția de slavă veche, Cesi răsucise o hîrtiuță sul și i-o vîrîse lui Kondrat Kruglii în ureche.

Cesi lăsă capul în jos, recunoscîndu-și astfel vina, și stătea cu un aer abătut.

— Auzi, să nu mai faci asta niciodată.

Cesi ieși. Lobanovici mai zăbovi puțin, apoi ieși și el.

La subșeful de ocol, la masă, ședea subșeful de haltă Suhovarov, un holtei încă tînăr, îmbrăcat în uniformă de sărbătoare; își răsucea mustăcioara neagră. Pe divan, în dreptul lui, ședea Iadvisia, cu o bluză frumoasă, roșie, care îi stătea foarte bine. Părul ei negru era legat cu o panglică tot roșie. Iadvisia era foarte atrăgătoare. Ochii ei negri, cu genele lungi, răspîndeau parcă raze de lumină, scînteind de o sinceră veselie.

Lobanovici se apropie de ea, și îi dădu bună seara. Iadvisia îl prezentă pe subșeful de haltă, apoi îl întrebă:

— De ce nu te mai arăți prin lume?

— Uite așa, m-am cam retras la școală...

— Îmi închipui ce plăcere e să stai toată ziua cu niște copii de țărani! Într-o încăpere plină de noroiul de pe opincile lor și cu un aer stătut, rosti Suhovarov.

— Domnul Lobanovici s-a îndrăgostit de şcoala sa, observă Iadvisia.

— Poate de dumneata, panna Iadvisia? întrebă subşeful de haltă şi-şi ridică spre ea ochii plumburii.

Se vedea că dorea să capteze numai pentru el toată atenţia Iadvisiei şi să-l înlăture pe învăţător. Se credea un cavaler fără pereche, cu care învăţătorul nu se putea nicidecum măsura.

— O, nu! O alta, mai fericită ca mine, a reuşit să-l atragă pe domnul Lobanovici.

Iadvisia tăcu o clipă, prefăcîndu-se tare mîhnită; ochii ei însă scînteiau de rîs.

— Domnul Lobanovici şi-a dat inima băbuţei sale!

Rostind aceste cuvinte izbucni într-un rîs sincer, plin de voioşie. Mica Gabrînka şi Suhovarov rîdeau şi ei. Rîdea şi subşeful de ocol care, în clipa aceea, se apropie de musafiri.

Iar Iadvisia adăugă:

— Se aşază amîndoi la masă, el şi cu băbuţa, şi gunguresc ca doi porumbei, pînă la miezul nopţii.

„Ei, dar văd că-ţi place să rîzi", îşi zise învăţătorul şi răspunse pe acelaşi ton glumeţ:

— Nu-i mare lucru să iubeşti o fată tînără şi frumoasă, dar să te îndrăgosteşti de o bătrînă, asta nu e la îndemîna oricui.

— Aşa-i, aşa-i, încuviinţă Suhovarov, pentru aşa ceva trebuie să ai un dar deosebit.

— Şi domnul Lobanovici chiar are acest dar, rosti Iadvisia.

— Ia spune, tinere: de ce s-a legat de dumneata? întrebă subşeful de ocol.

— Nu ştiu, răspunse Lobanovici. Aşa se întîmplă pe lume, vecine dragă: dacă iubeşti pe cineva, tot pe el îl tragi de moţ.

— Ha-ha-ha! rîse subşeful de ocol. Zi, Iadvisia, ţi-a trîntit-o!

Dar Iadvisia, foarte calmă, ba chiar pe un ton grav, întrebă:

— Cum, domnule învăţător, vă trage de moţ băbuţa?

— Bravo! Bravo! Subşeful de haltă bătu zgomotos din palme. Barankevici rîse în hohote.

— Aşadar, domnule învăţător, te trage băbuţa de moţ? întrebă el rîzînd într-una.

Rîsetele celor de faţă nu-i dădură răgaz lui Lobanovici să răspundă, aşa că Iadvisia rămase învingătoare.

Discuţia luă alt curs; acum, vorbea mai mult subşeful de haltă. Vorbea curgător, cu duh, stîrnind în repetate rînduri rîsul ascultătorilor. Panna Iadvisia îşi ridica mereu spre el ochii negri, expresivi, de sub arcurile subţiri ale sprîncenelor. Lobanovici tăcea.

Parcă ceva l-ar fi jignit și era supărat. Iar domnul Suhovarov o distra pe Iadvisia, povestindu-i despre Vilna și despre teatrele de acolo. El cînta puțin, dar numai acompaniat de ghitară. Fiind rugat insistent de panna Iadvisia, făgădui că rîndul viitor va veni cu ghitara. În tot acest timp, nici nu se uitase măcar o dată la Lobanovici care ședea lîngă el.

— Te rog, Iadvisia, cîntă-ne ceva, îi spuse domnul subșef de ocol fetei.

— O să rîdă domnul Suhovarov, răspunse Iadvisia, plecînd ochii, ridicîndu-i apoi repede spre subșeful de haltă.

— Ce vorbești! Se poate? protestă Suhovarov, rugînd-o să cînte.

Iadvisia trecu în colț, lîngă soba de teracotă, și începu:

N-am fost eu asemeni cu călinu-n cîmp?

Avea o voce expresivă, plină de prospețime tinerească. Cînta cu mult sentiment, din inimă. Lobanovici o asculta, și un val de tristețe îl cuprinse. Ar fi vrut să se apropie de fată și s-o întrebe: „Spune, ce durere ai pe suflet?"

Suhovarov lăudă îndelung și călduros cîntul pannei Iadvisia; ea stătea cu ochii plecați și aștepta parcă o vorbă de la Lobanovici. Dar înadins Lobanovici tăcu.

După cină, la despărțire, panna Iadvisia avea o expresie gravă și nu-l pofti pe vecin să vină seara pe la ei.

XII

Lobanovici începu să simtă că ceva îi tulbură sufletul. Nu ar fi putut preciza ce anume îl adusese într-o asemenea stare. Nu mai trăia din plin și nu mai avea limpezimea sufletească de altădată. Cînd una, cînd alta îi apăsa sufletul, îi abătea atenția și i-o împrăștia de i se părea că-i fărîmițat în bucăți, fără o strînsă legătură între ele. Sentimentul unei totale lipse de satisfacție îi strica buna dispoziție.

Lobanovici se plimba îndelung prin odăiță, chibzuind cum să-și orînduiască mai trainic și mai concret programul de viață, pe care credea necesar să și-l impună. Voia să-și analizeze mai adînc starea sufletească și-și dădea seama că trebuie să se ocupe cu ceva mai de

seamă, mai serios și să nu-și irosească timpul cu fleacuri, ca de pildă, serile în societatea unor oameni de felul lui Suhovarov, care nu prețuia cîtuși de puțin activitatea lui școlară. Suhovarov nu-i plăcuse. „E un derbedeu", își zise învățătorul, gîndindu-se la chipul lui, la ochii săi microși, cu care o iscodea pe Iadvisia, la buza lui ușor atîrnată în jos. „Asta nu face doi bani!"

Învățătorul se plimba îndelung prin odăiță. Cînd se apropia de lampă sau se îndepărta de ea, umbra sa ba se scurta, ba se lungea, apoi se frîngea deodată acolo unde peretele se întîlnea cu tavanul, și alerga pe tavan. De cîteva ori, fără voie, ochii învățătorului se ridicară spre ferestrele lui Barankevici. Se gîndea mereu la panna Iadvisia. Se prea poate că Suhovarov îi devenise antipatic fiindcă ea, în mod vădit, îl prefera pe acesta...

„Ei, astea-s prostii! își tăie învățătorul firul gîndurilor. Trebuie neapărat să mă duc la prietenul meu, să iau puțin aer și să-mi scot gunoiul care încet, încet începe să mi se adune în cap."

Fu însă nevoit să-și amîne plecarea plănuită. Chiar a doua zi, picherul Babinici trecu pe la Lobanovici, făcu cunoștință cu el și-l pofti foarte stăruitor la el, la cantonul patru. Picherul Babinici avea de gînd să-și trimită copiii, un băiat și o fată, la școală, la Lobanovici. Iar elevii de la calea ferată plăteau o taxă, așa că îi aduceau învățătorului un venit. Leafa acestuia era extrem de mică, astfel că fiecare elev în plus îi îmbunătățea în mod simțitor starea materială. Babinici însă nu voia să țină seama de ceea ce-i spunea Lobanovici, care susținea că trebuie să-și viziteze neapărat prietenul.

— Ai tot timpul să treci pe la el! Întîi stai puțin la mine, iar seara o să te duci la prietenul dumitale, mai ales că s-au adunat multe motive de sărbătoare.

Babinici era dintre acei oameni care nu renunță cu una cu două la ceea ce-și pun în gînd. Nu-l lăsă în pace pe Lobanovici, decît după ce acesta îi dădu cuvîntul că-l va vizita.

De îndată ce Babinici ieși, îngrijitoarea intră în cămăruță.

— Te-a poftit, pesemne, picherul în ospeție, paniciule, nu-i așa? întrebă ea.

— Dar de unde știi, mătușico?

— Cum să nu știu, paniciule? O să-și dea copiii la matale. Mi-a și vorbit despre asta nevastă-sa. Iar picherului îi place să-l mulțumească pe om. O să te cinstească, o să-ți și plătească...

Bătrîna cunoștea toată lumea de prin cantoane, de o parte și de alta a haltei, și-l sfătuia stăruitor să se ducă la Babinici în ospeție.

— Sînt oameni foarte cumsecade, susținea ea.

— Ei, mătușico, n-am încotro, o să trebuiască să mă chinui, mă duc.

— Dar ce fel de chin o fi ăsta ? Ei, paniciule ! E rost și de băutură și de mîncare.

— Și ție, mătușică, îți place să bei ?

— Dar cui nu-i place, paniciule ? Și de ce să nu bea oleacă omul, dacă are prilejul ?

În prima zi de sărbătoare, Lobanovici ieși în cărăruia cunoscută, de lîngă cele două mori de vînt, și o luă spre drumul de fier. Locul acesta îi plăcea mult și, cu toate că avea să facă un mare ocol, trecînd pe acolo, mai avea destul timp, așa că nu trebuia să se grăbească. Ajuns la linia ferată, se opri. Ar fi vrut s-o ia înspre haltă, să calce cît mai mult timp pe traversele uleioase, înnegrite, în mijlocul desișului de sălcii și de stuf, prin tufăriș și păduri.

Era o liniște desăvîrșită. Vremea se făcuse frumoasă. Soarele de toamnă strălucea la orizont. O adiere de nelămurită melancolie venea de la poienița mică, îngustă, de la sătucul pierdut printre mlaștini și păduri.

O locomotivă fluieră scurt și ascuțit în haltă ; șinele tresăriră ușor, un fel de foșnet slab, abia auzit, le străbătu, de parcă ar fi vorbit ceva între ele. Și, în clipa următoare, un uriaș rotocol de fum albicios țîșni dintr-o cotitură de drum, urmat de altele ; se ivi apoi o locomotivă de tren accelerat. Coada de fum gros, alburiu, se lungea în ficce clipă, se lărgea, rămînînd parcă nemișcată în aerul rece, pe cînd capul se întindea mereu, ieșindu-și parcă din trup. Era ceva puternic, măreț și impresionant în această goană a trenului. Fără să vrea învățătorul simțea nevoia să-și plece capul în fața geniului uman, biruitor al întinderilor fără de sfîrșit. Trenul trecu în goană, ca un balaur, izbindu-l cu un vîrtej de praf și de fum, străbătînd în fiecare minut cîte o verstă întreagă.

Lobanovici porni și o luă în direcția în care gonise în zbor și dispăruse atît de repede acceleratul. Se ducea la cantonul patru, la Babinici. După cantonul doi începea un codru bătrîn și locurile erau mai uscate, mai vesele. Acolo, nu demult, Lobanovici o întîlnise pe fata necunoscută. Se gîndea adeseori la ea, dar nu întrebase pe nimeni cine o fi — știa bine că, în asemenea cazuri, oamenii sînt dispuși să arunce măcar cu un pic de noroi în ceea ce ar putea fi sfînt și neîntinat pentru tine. Nu vorbise despre ea decît cu panna Iadvisia, dar și cu dînsa numai în treacăt. Azi, s-ar putea să mai afle ceva despre necunoscută. Te pomenești că va fi și ea printre musafiri ? Dar dacă nu va fi chiar fata pe care o văzuse ?

Trecînd pe lîngă cantonul trei, unde locuia Kurulciuk, Lobanovici aruncă o privire atentă într-acolo, dar în pridvor și-n ogradă era liniște, nu se vedea nimeni. Celălalt canton, al patrulea de la sat, se afla la cel mult o jumătate de verstă de al treilea.

— Poftim! Poftim! îl întîmpină picherul pe învățător, ivindu-se în pridvor, și-l conduse în canton.

Interiorul căsuței, care părea mică, era destul de încăpător. Avea bucătărie, o odăiță de trecere și încă două mai mari, luminoase și curate.

Înăuntru, Lobanovici fu întîmpinat de soția gazdei, o femeie scundă și plină. Privind-o, era greu să-ți dai seama pe loc ce anume te izbea la ea: grosimea ori înălțimea.

Musafirii erau vreo opt la număr: trei bărbați, restul femei. Lîngă scrin, aproape de fereastră, ședea fata cu care Lobanovici se întîlnise cînd se plimbase pe linia ferată. Salutînd musafirii, învățătorul o zări pe panna Marina — era tocmai ea — și se opri fără să vrea o clipă în fața ei; chipul neobișnuit de frumos al fetei îl vrăji parcă. După ce o privi bine de aproape, Lobanovici se încredință că nu mai văzuse niciodată o fată atît de atrăgătoare. Ochii ei negri, limpezi, umbriți parcă de o ușoară melancolie, aveau o privire prietenoasă și blîndă, ce-ți alina inima. Părul negru — ca pana corbului — îi atîrna pe fruntea înaltă, albă, dînd chipului ei o și mai mare frumusețe. Buzele subțiri, strînse, îi dădeau o expresie puțin cam severă și gravă.

— Mi se pare că m-am întîlnit odată cu dumneata, îi zise Lobanovici, salutînd-o.

Panna Marina zîmbi ușor:

— Da, mă duceam în satul dumneavoastră.

— Bravo, tinerețe! exclamă Babinici. Ăștia da, repede mai știu să se întîlnească!

Babinici, care avusese, pesemne, timp să dea cîteva pălărele pe gît, de obicei prea slobod la gură, turuia și îndruga la prostii, făcînd să roșească nu numai fetele și femeile, ci adeseori și bărbații, care plecau ochii, ori rîdeau zgomotos. Îi mergea buhna lui Babinici pentru acest obicei al său, dar cu nici un chip nu s-ar fi lipsit de plăcerea de a trînti ceva mai deșuchiat față de femei, mai cu seamă cînd era bine băut.

După cîteva minute, Babinici și soția lui, rotundă ca un butoi, poftiră musafirii la masă. Gustările fură servite din belșug, iar votca, cu o și mai mare dărnicie. Soția îi îmbia foarte politicos pe musafiri, pe cînd soțul îi îmbrîncea spre masă, cu cîte un genunchi în șezut, dacă vreunul nu se prea grăbea.

— Dar tu, de ce stai și calci pe loc, ca pisălogu-n piuă? se răsti el la cantonierul Lobuk.

— Stai jos, Lobukule, stai jos, rîdea cumnatul pannei Marina, Kurulciuk, un bărbat înalt și spătos.

Musafirii se așezară repede la masă.

După ce privi cu luare-aminte la comesenii și la votca de pe masă, Lobanovici se hotărî să nu bea de loc. Cînd primul păhărel ajunse în fața lui, el îi mulțumi gazdei și-l trecu vecinei, soției jandarmului de la haltă.

Babinici se arătă nespus de uimit.

— Cum, nu bei? întrebă picherul, coborîndu-și glasul aproape pînă la șoaptă.

— Nu beau, minți învățătorul.

— Nici măcar un păhărel?

— Nu beau de loc.

— Doamne, dumnezeule! Păi, cum se poate, să nu bea omul? Ei, ce ne facem atunci?

— Vai, domnule învățător, la noi nu se cuvine să nu se bea votcă, se mîhni și stăpîna casei. Cît de puțin, dar tot trebuie să bei.

— Nu, nu! izbucniră femeile. Cum se poate să nu bea?

Învățătorul nu se clinti din hotărîrea sa și nu ceda la nici un îndemn.

— Panna Marina, roagă-l dumneata. Poate că musafirul va lua în seamă rugămintea dumitale, i se adresă fetei nevasta jandarmului, o femeie blîndă, cu obrajii rumeni.

Panna Marina zîmbi, descoperindu-și dinții albi ca zăpada.

— Dar de ce să-l silim pe om? răspunse ea, privindu-l pe învățător.

— Îți mulțumesc foarte mult!

Învățătorul îi făcu o plecăciune.

— Vai, panna Marina, panna Marina! clătină din cap, a dojană, nevasta jandarmului și-și goli păhărelul.

După această scurtă întrerupere, păhărelele nu mai avură odihnă. Nu trecu nici o jumătate de oră și Kurulciuk intonă unul din cîntecele sale, pe care le cînta numai cînd ajungea într-o anumită stare:

Umbla cu toporișca-n brîu domn Ian...

Femeile se rumeniră la față, ca niște cozonaci de paște, la o bună gospodină. Babinici se muiase rău de băutură; ochii i se îngălbeniseră și se roteau, ca o piatră de ascuțit, în mîinile unui

lăcătuș neîndemînatic. Trăncăneala sa deșuchiată nu mai impresiona pe nimeni: o auziseră de atîtea ori, că se obișnuiseră cu ea de parcă ar fi fost un lucru firesc. Se părea că și Babinici înțelese aceasta în cele din urmă, și căuta vorbe din ce în ce mai deșuchiate. De cîteva ori, soția îi astupă gura cu palma, rîzînd și ea în hohote. Femeile, cam cu chef și ele, intonară un cîntec, iar Babinici strigă în gura mare să fie ascultat. Toată lumea tăcu, așteptînd să audă ce-o să mai înșire. Babinici apreciindu-le chipurile, cîntul, slobozi niște cuvinte care le făcură și pe femeile cele mai deprinse cu glumele nesăbuite să sară în sus.

Panna Marina dispăru pe undeva, iar sora ei, nevasta lui Kurulciuk, se mînie și spuse:

— Nu, cumetre dragă, nu mai vin pe la voi.

— Hai, lasă, nu mai spun de-alde astea! rosti Babinici, înecîndu-se cu fum de mahorcă, de rîs și de tuse. Nu mai spun, dar-ar holera-n voi!

În cele din urmă, Lobanovici se simți dezgustat de această petrecere de bețivani și de pălăvrăgeala murdară. Se întreba cum putea panna Marina să îndure o asemenea societate. I-era rușine și pentru el, și pentru ea. Nu putea să se ridice și să plece, așa cum ar fi vrut, ca să nu jignească gazda și musafirii. N-avu încotro și rămase pînă seara, cînd Babinici se ridică, clătinîndu-se, și dispăru pentru mult timp după ușă.

Învățătorul plecă de la Babinici împreună cu soții Kurulciuk și cu Marina. Atît ei cît și ea îl rugară să se socoată printre cunoștințele lor și să vină pe la ei.

XIII

— Te-a căutat o panencă, îi spuse bătrîna de îndată ce învățătorul se întoarse acasă. „Dar unde e, zice, mătușico, paniciul tău?“ „S-a dus, panencuțo, zic, undeva la linia ferată“. „Și cu, zice, voiam să-l rog pe dumnealui să-mi dea niște cărți.“

— Bine, mătușă, îi aleg cu cîteva cărți.

Lobanovici scotoci printre cărțile lui și alese două: un volu-

maş de povestiri de Korolenko [1] şi nuvela *Legenda unui conac* de Selma Lagerlöf. [2]

Lobanovici ar fi vrut să-i dea chiar el cărţile; după cum bănuia, panna Iadvisia socotea, pesemne, că el i le va aduce. Oricum, cărţile erau doar un pretext. Dar Lobanovici se ambiţionă. „Nu, nu mă duc", îşi zise.

— Mătuşico, iată cărţile: te rog, du-le panencei.

— Bine, paniciule.

Bătrîna mai stătu puţin pe gînduri, dar nu spuse nimic şi ieşi.

La drept vorbind, Lobanovici îi purta pică Iadvisiei, din seara cînd Suhovarov fusese în vizită la domnul subşef de ocol, şi era hotărît să nu mai calce pe-acolo. De altfel începuse să-l intereseze o altă faţă, aşa că Iadvisia rămăsese pe planul al doilea.

Vrînd, nevrînd, Lobanovici le compara pe cele două fete. Panna Marina, domoală, serioasă, avea de bună seamă un suflet foarte bun. Fără îndoială că Iadvisia era mai puţin frumoasă; în schimb fata subşefului de ocol îl atrăgea pe învăţător prin firea ei expansivă, mai înzestrată, variată, vioaie, deşi caracterul ei nu era încă pe deplin format.

Lobanovici zîmbi. Îi trecu prin gînd povestea cu măgarul. Un măgar flămînd s-a pomenit între două stoguri de fîn. Stătea şi se întreba de care să se apropie. Şi s-a gîndit cît s-a gîndit, pînă a murit de foame.

În cele din urmă, Lobanovici îşi zise că nici una din cele două fete nu întrunesc calităţile dorite de el, aşa că era ferit de primejdia de a se îndrăgosti de una din ele, şi se simţi bine dispus.

— Am dus, paniciule, cărţile matale. M-a rugat domnişoara să vă mulţumesc. „Dar de ce, zice, n-a venit paniciul?" spuse îngrijitoarea.

E drept că învăţătorul ar fi vrut s-o vadă pe Iadvisia, mai ales că ei nu se mai întîlniseră din ziua cînd Suhovarov fusese în vizită la subşeful de ocol. Şi cu toată şiretenia lui Lobanovici faţă de el însuşi, cu toate motivele ce le invocase, pentru a-şi explica starea sa sufletească, el tot nu izbutea să biruie ceva ce i se vîrîse în suflet: stăruitoarea dorinţă de a se gîndi la panna Iadvisia. Orice ar fi făcut, orice gînduri l-ar fi stăpînit, chipul Iadvisiei răsărea mereu înaintea sa. Şi, cu cît se afla mai aproape de ea, cu atît se simţea mai atras de această faţă. Cu prilejul vizitei la Babinici, întîlnind o altă faţă, uitase cu totul de vecina lui. Or, acum, răzbu-

[1] *Korolenko* V. G. (1853—1921) — scriitor şi publicist progresist rus.

[2] Lagerlöf Selma (1858—1940) — cunoscută scriitoare suedeză.

nîndu-se parcă, chipul pannei Iadvisia îi stăruia mereu înaintea ochilor, îl chema undeva, rîzînd cu ironie. Iar casa domnului subșef de ocol era plină de lumină vie, atrăgătoare. De bună seamă că acolo, panna Iadvisia și sora ei stau singure: domnul subșef de ocol e doar plecat zile întregi prin plasă, luînd în primire de la poleșnici fînul cosit pentru contele Potoțki; fără îndoială că cele două panence îi frunzăresc cărțile sau, poate, le și citesc. Casa domnului subșef de ocol îi spunea parcă învățătorului: „Nu-i adevărat! Tot ai să vii la mine!"

— Dar ce-i cu nălucirea asta? se întrebă Lobanovici. Ce, n-am putere să fiu stăpîn pe mine? Aș, aiurea! Am spus astăzi: nu beau votcă, și n-am băut. Am spus: nu mă duc la Iadvisia, și așa o să fie!

Învățătorul luă vioara de pe perete, acordă strunele, așa cum se pricepu, și începu să tragă cu arcușul peste ele. Nu cînta bine, dar cu vioara voia să-și gonească gîndurile. Încercă să dea glas melodios acestei stări sufletești, dar nu izbuti. Vioara, după cum simți însuși muzicantul, zbiera, ca o vacă flămîndă cînd își zărește stăpînul. Aruncă vioara pe masă, își răsuci o țigară și, după ce stătu o clipă pe gînduri, se îmbrăcă, își luă bastonul și ieși din odaie.

Îngrijitoarea stătea în bucătărie, lîngă cuptor, iar prietena ei, Nastia, ședea pe băncuță lîngă masă.

— Încotro pleci, paniciule? îl întrebă bătrîna.

— Mă duc, mătușico, să prind dracul care ți l-a speriat pe Mihalka, răspunse Lobanovici, cu un aer serios, și plecă.

Se întunecase de mult; prin case, peste tot, licăreau lumini.

La un capăt al satului, lîngă canton, cîteva fete cîntau, și sunetele cîntecului lor monoton ajungea pînă la el, în valuri melodioase, plăcute și triste. Melodia simplă, îngînată parcă în surdină din pricina depărtării, îl tulbura pe tînărul învățător, ca o chemare vagă, nelămurită, sporindu-i totodată melancolia. Pădurea întunecoasă, posomorîtă, ce se întindea la o mică depărtare de sat părea că spune: „Nu asculta aceste cîntece, sînt un venin pentru tine. Fugi de-aci, totul în jur este plin de otravă pentru inimă". Dar învățătorul asculta atent cîntecele fetelor.

„De ce-or fi ele atît de triste? De ce melodiile lor sînt atît de monotone, de ce sînt mereu aceleași, încît e greu să spună cineva de ce cîntă fetele, de dor sau de bucurie? Nu cumva monotonia naturii de pe aceste meleaguri și drumurile strîmbe, fără sfîrșit, prin desișul acestor păduri și de-a lungul mlaștinilor, le-au imprimat pecetea lor?"

La cîțiva pași de Lobanovici un chip de femeie răsări din întuneric, fără zgomot, ca o umbră. Cînd ajunse în dreptul ogrăzii școlii, femeia își încetini mersul, uitîndu-se atent la ferestrele luminate ale locuinței învățătorului: Lobanovici uitase să stingă lampa, înainte de plecare.

Observîndu-l pe învățător, ori poate ghicind numai că era el, femeia grăbi pasul, îndreptîndu-se spre Lobanovici.

— Ți-o fi urît de unul singur? întrebă ea încet, cu glasul tînăr, plin, în care se deslușea un rîs tainic, ispititor.

Lobanovici își simți capul amețit, ca de băutură; un fior îl fulgeră parcă prin tot trupul. Fusese oarecum prevenit; știa, că prin satele din străfundul Polesici s-ar afla unele femei tinere care, chipurile, pentru introducerea așa zisei „civilizații", s-ar oferi bărbaților. Un vîrtej de simțăminte îl năpădi pe tînărul învățător. Le înfruntă însă și răspunse cu brutalitate:

— Crezi cumva că aș putea fi vesel lîngă tine?

Tînăra femeie nu se așteptase, pesemne, la un asemenea răspuns. Se simți dureros atinsă în amorul ei propriu de femeie, dar n-o arătă.

— Ha-ha-ha! rîse ea ispititor. Ce, ești sfînt, ori beteag? Și, pe un alt ton, vădit disprețuitor, adăugă: Dumneata crezi, poate, că veneam să te înveselesc?

Apucînd să ia o anumită atitudine, și simțindu-se și el atins de răspuns, Lobanovici găsi că nu mai era cazul să-și schimbe tonul, și, într-un acces subit de mînie, strigă tremurînd:

— Hai, nu-ți mai rînji colții la mine, că tot nu-i văd, și nici n-am poftă să-i văd!

Lobanovici ar fi fost în stare să se repeadă la ea, s-o alunge. Neputînd fi sigur că această întîlnire n-o să ia altă întorsătură, pentru a se feri cît mai mult de ispită și pentru a-și păstra curat numele său de învățător, traversă strada cu pași repezi, îndreptîndu-se spre vechea cîrciumă, pe drumul ce ducea la Selțo.

Femeia chicoti în urma lui, și vorbele ce le arunca ajunseră la urechea lui Lobanovici:

— Halal bărbat: a fugit de o muiere... Neisprăvitule! Opincă spartă!

Învățătorul mergea tremurînd, ca scuturat de friguri. Această întîmplare îl tulbură cumplit. De îndată ce indignarea i se mai potoli, începu să regrete brutalitatea sa față de femeia necunoscută. Ce, parcă-i vina ei, dacă tot felul de ticăloși, niște lepădături de-ale civilizației, au făcut din ea ceea ce este? N-ar fi

putut oare să scape de ea într-un chip mai delicat, lămurindu-i toată murdăria și scîrboșenia unui asemenea cîștig ușor? Și acum, ea își bate joc și, fără a se sfii, îi aruncă tot felul de epitete jignitoare. Și are tot dreptul să-și bată joc de el: brutalitatea lui o îndreptățește. Ei, ce să-i faci, altădată trebuie să fii mai respectuos față de om, indiferent de starea lui.

Chibzuind astfel, Lobanvoici ajunse la cîrciuma, clădită mai de multă vreme, pe cînd nimănui nu-i trecea prin gînd să aibă a face cu „monopolcele“ [1]. Această cîrciumă, la fel cu stăpînul ei, bătrînul Abram, își trăia ultimele zile. Nimeni nu simțea nevoia de a renova cîrciuma, și nimeni n-avea să ocupe locul bătrînului cîrciumar: Abram n-avea feciori, iar fetele lui se măritaseră.

Ori de cîte ori Lobanovici trecea pe-acolo, cîrciuma lăsată în paragină, cu zidurile aplecate și cu acoperișul pe jumătate năruit, care se armoniza cum nu se poate mai bine cu acel loc pustiu și neumblat, producea asupra învățătorului aceeași impresie. Era greu de lămurit și de exprimat ce anume sentiment încerca și simțea el. Pe cît se părea, era provocat chiar de aspectul locului, ostil firii omului, neprietenos și posomorît. Încă un amănunt ciudat: nici un sătean nu-și întemeia gospodăria acolo, oricît de atrăgătoare ar fi fost, în anumite privințe, poziția. Vechea cîrciumă, ca și stăpînul ei, stăteau, parcă, cu un picior în groapă.

După ce depăși vechea cîrciumă, Lobanovici își aminti de fraza ce-i scăpase pe cînd ieșea din bucătărie: „Mă duc, mătușico, să prind dracul care ți l-a speriat pe Mihalka“. Se afla tocmai pe locul unde, după spusele babei, Mihalka păție ceva ce era cît p-aci să-i pricinuiască moartea. Faptul că ajunsese tocmai acolo, deși nici prin gînd nu-i trecuse să se ducă în acel loc, îl miră pe Lobanovici și-i stîrni curiozitatea.

„Dar încotro mă duc și de ce?“ se întrebă el, și se opri.

În jur, totul era tăcut, singuratic și pustiu; doar o lumină licărea în cîrciumă. Pe neașteptate, Lobanovici simți un fel de teamă. Povestirea babei îi reveni în minte. Bineînțeles, astea-s prostii. Pe Mihalka ar fi putut să-l sperie vreun alt flăcău, răzbunîndu-se pe el din pricina unei fete la care venea Mihalka. E curios însă, de unde, în genere, izvorăște o asemenea teamă? Iată, el, învățător, nu crede în nici un fel de puteri ostile, misterioase, dăinuind independent de om; totuși resimte și el influența acestei

[1] Așa se numeau localurile autorizate să vîndă băuturile spirtoase monopolizate de stat.

frici absurde. Dacă va trece pe aci ziua, nu va încerca nimic din toate acestea. Dar, în acea clipă nu-l impresiona noaptea cu întunericul ei, ci întunericul în care erau învăluite multe elemente din viața psihică a omului.

Și cu toate acestea, Lobanovici simțea că-i e frică, neajungîndu-i puterile să biruie această frică. „Ia cheamă la tine puterea necuratului", îi șopti un glas tainic, dar învățătorul se prefăcu că nu-l aude, simțind, totodată, o frică și mai mare. „Dacă n-ai curajul s-o faci, atunci ascultă cu luare-aminte și vei auzi", stărui gîndul ce-l obseda. „Ei bine, își zise Lobanovici: voi asculta!" Și începu să asculte cu atenție. Aceeași tăcere, același loc pustiu. „Dracilor! Dracilor! Ia arătați-vă!" chemă el, încetișor, apoi se puse iar pe ascultat. Dar aceeași liniște și nici un răspuns, nici o arătare. Cu nervii încordați la culme învățătorul simțea că dacă va trece cît de cît de punctul în care abia se menținea, va cădea victimă fricii și atunci va părăsi în goană locul. O luă îndărăt, spre cîrciumă și grăbi pasul. Se opri lîngă cîrciumă, se gîndi o clipă și intră la bătrînul Abram. Acolo se așeză la o măsuță, ceru o sticlă de bere și, după ce se liniști puțin, se întoarse la școală.

XIV

În ajunul zilei de Sfîntul Nicolae, Lobanovici se hotărî să plece la prietenul său Turscvici. Se duse la haltă unde Suhovarov era tocmai de serviciu. Îi spuse învățătorului că peste o jumătate de oră va trece un tren de marfă, cu care ar putea pleca. Suhovarov se interesă de sănătatea pannei Iadvisia, îl întrebă cum o mai duce el însuși și dacă le vede mai des pe celc două panence. Găsi nimerit să se laude că într-una din zilele trecute atrăsese la el acasă pe o tînără femeie. Lobanovici își aduse aminte de întîlnirea sa de pe uliță cu femeia necunoscută, și încercă un sentiment neplăcut, ascultînd această lăudăroșenie murdară.

— Scuză-mă, îl opri el pe Suhovarov, dar de ce îmi spui toate astea?

— Cum, nu-ți place să asculți asemenea lucruri?

— Nu înțeleg ce interes pot prezenta ele?

— Și de ce n-ar prezenta? se miră Suhovarov și, cu vădită ironie, îl privi pe învățător cu ochii săi cenușii, mieroși.

Învățătorul, la rîndul său, îl privi drept în ochi. Nu-i plăcea obrazul acesta de mascul, cu expresia de mulțumire de sine, și buzele acestea umede, pleoștite, cu mustăcioara neagră răsucită în sus.

— Cum să-ți spun? Toate astea-s doar porcării, și nu-i de loc frumos ca un intelectual să se laude cu așa ceva.

— Ei, ce poți să știi dumneata, fată sfioasă! rosti Suhovarov, cam disprețuitor.

Între timp, sosi trenul de marfă. Suhovarov și învățătorul ieșiră pe peron. Suhovarov făcu semn trenului să oprească o clipă, îl lăsă pe învățător să se urce în vagon și-și luă rămas bun de la el. Lobanovici se simți ușurat; șezînd în compartiment încerca să-și imagineze cum va fi întîlnirea între el și prietenul său.

De îndată ce trenul ajunse în gară, Lobanovici sări sprinten din vagon și se uită atent împrejur; n-ar fi fost exclus ca prietenul său să fie pe-acolo. Dar nu văzu pe nimeni, așa că o luă pe terasament, spre sat.

Era o seară întunecoasă și liniștită. De-a lungul liniei ferate se întindea pădurea bătrînă, cu copaci înalți, misterioasă, sobră și mărcată. O locomotivă pufăia în gară, monoton și fără zgomot, de parcă i-ar fi fost frică să strice liniștea pădurii. Cerul acoperit de nori alburii atîrna parcă mai jos deasupra pămîntului și fulgii pufoși se lăsau domol peste arborii nemișcați, și peste drum. Era ceva nespus de liniștitor în acea rotire ușoară a fulgilor albi și curați care se lăsau blînd, tăcut, pe pămînt, pe căciula învățătorului. Auzul lui ager prindea foșnetul lor lin, șoapta lor suavă.

Lobanovici mergea repede, cu inima ușoară. Îi venea să alerge, să gonească după fulgii albi, de parcă ar fi fost niște vietăți — era doar și el încă un copil.

În dreapta drumului era marginea pădurii. Lobanovici mergea, privind atent prin întuneric, de teamă să nu piardă drumul mare, care trebuia să taie acolo, pe undeva, linia ferată. A, iată-l, drumul străvechi, iată mesteceni bătrîni de-a lungul lui! Pe acest drum mare, la o verstă de linia ferată, se afla casa pădurarului Lukaș, simbriaș la stat. Acolo era școala unde Tursevici locuia și-i învăța pe copii.

Lobanovici străbătu repede această verstă, zărind de departe lumina albăstrie de la fereastra prietenului său. Se opri în fața casei. La fereastra care dădea în uliță atîrna o perdeluță simplă. Tursevici umbla prin cameră, repetînd parcă o lecție cu glas tare. Lobanovici se apropie fără zgomot de fereastră, bătu cu degetul în geam și sări înapoi.

Turșevici dădu la o parte perdeluța și, ferindu-se cu mîinile de lumina lămpii, privi cu atenție. Nu văzu pe nimeni. De îndată ce se retrase de la fereastră, Lobanovici bătu din nou în geam și sări sprinten îndărăt, în întuneric.

Turșevici se apropie cu pași hotărîți de fereastră și întrebă cu glas tare:

— Cine-i?

Lobanovici nu răspunse.

— Ce naiba! auzi el glasul înciudat al prietenului său.

După ce-l lăsă să mai aștepte vreun minut, Lobanovici bătu din nou. Turșevici sări mînios din loc, apropiindu-se de ușă. Lobanovici se piti după un mesteacăn gros. Turșevici întredeschise ușa și scoase capul afară, scrutînd întunericul. Nimeni. De îndată ce închise ușa și trase zăvorul, Lobanovici sări sprinten pe cerdac.

— Cine-i? întrebă Turșevici, fără să mai deschidă ușa.

— Nu spun! răspunse Lobanovici.

— A, tu-mi ești, ursul de la Telșino! strigă Turșevici, bucuros. Hai... vino, vino, frate... Ah, hoțule! rosti el vesel și deschise larg ușa locuinței sale, să-i lumincze musafirului drumul.

Turșevici se retrase puțin mai în fundul camerei, pregătindu-se să-și întîmpine prietenul, foarte bucuros să-l vadă. Ochii săi vii, ecnușii, îl priveau țintă pe Lobanovici, scînteind veseli.

Lobanovici se opri lîngă ușă. O clipă, cei doi prieteni se uitară unul la altul, iar chipurile lor se luminară.

— Să nu cadă peste tine umbra mesteacănului, sub care a șezut grecul! rosti Lobanovici, cu un aer grav și emfatic.

— Să nu ajungi ca acel cîine cocoțat pe gard! răspunse gazda.

După acest schimb de salutări glumețe, cei doi prieteni se îmbrățișară și se sărutară cu toată căldura.

Turșevici, emoționat, își zgîlțîia prietenul de umeri și rîdea zgomotos.

— Ei, bravo ție! Zău, bravo! Drept să-ți spun, îmi ziceam că ar trebui să vii să mă vezi. Hai, așază-te!

Turșevici adună cărțile de pe masă, le strînse cu grijă și le puse în raft. În camera lui era o ordine și o curățenie desăvîrșită. Toată locuința era alcătuită dintr-o singură odaie țărănească; el se pricepea s-o facă confortabilă, în felul ei. Orînduind prin cameră, Turșevici vorbea într-una, copleșindu-și prietenul cu întrebări grăbite, vorbind și răspunzînd tot el.

— Uite ce-i, Lobanea: îi spun numaidecît gazdei să aibă grijă de samovar pentru noi. O să stăm, o să bem ceai și o să vorbim. Tare-mi place, știi, să stau la ceai cu un prieten! Dar ce tot vor-

besc? Ia stai, frate! spuse Tursevici, întrerupîndu-și singur efuziunile. Înainte de toate, hai să îmbucăm cîte ceva. Am, frate, niște slănină grozavă. Zău, mi-a zis inima că ai să vii: am fost la gară și am cumpărat slănină. Mai stai o clipă, frate! Avem noi și altfel de muzică.

— Asemenea lucruri înțelepte nu le aude orice ureche de om, replică Lobanovici. Ce să mai vorbim: ai un cap de ministru! Și, cu acest prilej, îngăduie-mi, tu, marele pustnic și dascălul meu, să rostesc cîteva cuvinte.

— Zi-i!

Lobanovici se ridică, cu un aer grav, și începu:

Iubesc a vaselor fanfară,
Concertul dat de-o răzătoare
Și sfîrîitul de jumară
Cu-aroma lui îmbietoare!
Cazanul iadului în clocot
Menească-mi popa din amvon:
Decît bisericescul clopot
Mai drag mi-e al tigăii zvon!

— Ha-ha-ha! rîse Tursevici. Vai de tine, hulitorule de dumnezeu! Numai la Telșino ți-a putut trece prin cap una ca asta:

Decît bisericescul clopot
Mai drag mi-e al tigăii zvon!

E frumos, zău, e frumos! Ei, vin numaidecît!

Tursevici se repezi în tindă, apoi în camera gazdei, rugînd-o să aibă grijă de cină, și se întoarse imediat.

— Dar știi ceva, Lobanok? rosti el misterios, coborîndu-și glasul: n-ai avea poftă și de un păhărel?

— Prietene, iubitul meu! Nu numai că ai un cap de ministru, ești și un făcător de minuni, un adevărat vrăjitor! răspunse Lobanovici cu însuflețire. Și de ce să nu bem, vorba babei mele?

— Așadar, n-ar fi rău să bem, zici? întrebă Tursevici, cu o seriozitate prefăcută.

— Dar care-i prostul să spună că nu-i bine?

— Și dacă n-avem ce bea, frățioare?

Obrazul lui Lobanovici se cam lungi a dezamăgire.

— Ha-ha-ha!

Tursevici rîdea cu atîta poftă, încît se lăsă pe vine chiar; apoi, sări în picioare, rîzînd mereu și arătîndu-și prietenul cu degetul.

— M-ai omorît, spuse Lobanovici, pierzîndu-și avîntul.

— Păi d-aia sînt vrăjitor, răspunse Tursevici, rîzînd într-una.

Se apropie de dulăpior, caută prin el și, foarte grav, scoase o sticlă de o jumătate de litru.

— Ei, nu te necăji, frate, îl liniști el scuturînd voios sticla.

În timp ce gazda prăjea jumările, Tursevici pregăti masa pentru cină.

— Vrei să spui poate că baba ta știe să facă la fel? își întrebă Tursevici prietenul, cînd nevasta lui Lukaș aduse cina.

— În schimb, baba mea știe să descînte.

— O fi știind ea să descînte, dar n-o să-ți facă o ciorbă ca lumea. O cunosc eu pe baba ta.

Cei doi prieteni se așezară la masă. Băură cîte un păhărel.

— Și acum frate, treci la gustare!

Convorbirea veselă, însuflețită, nu se opri o clipă. Mai mult vorbea Tursevici. Era înzestrat cu un spirit fin de observație și ochiul său nu scăpa nici o trăsătură, nici un amănunt caracteristic nu se putea ascunde de privirea lui. În afară de aceasta, avea darul de a schița și a reda în mod viu orice personaj.

Pe Tursevici îl distrase mult o întîmplare de la calea ferată și i-o povesti lui Lobanovici.

Era vorba de un controlor feroviar, slujbaș foarte zelos. Avea de gînd să prindă în neregulă pe un picher de la calea ferată. Aflase că acesta era un escroc, că trecea pe liste niște lucrători inexistenți, ca să-și bage în buzunar banii ce li se cuvenеau lor. Controlorul sosise pe neașteptate. Picherul nu supraveghea lucrarea, ci se afla undeva la canton. Controlorul numără lucrătorii și vru să se repeadă la picher, să-i verifice condica. Dar, întîmplător, fata picherului se afla acolo. Ea fugi la canton să-și prevină tatăl și, ca să nu simtă controlorul, o luă la goană de-a lungul terasamentului și ceva mai jos de el. Controlorul își dădu seama pe dată despre ce-i vorba și se luă după fată. Fata fugea repede, ținîndu-și poalele cu mîna, iar controlorul alerga după ea, ca un copoi după iepure. Au ajuns amîndoi la canton, aproape în aceeași clipă. „Ia să-ți văd condica! se răsti controlorul la picher, abia trăgîndu-și răsuflarea. Te dau în judecată!“ „Ba eu vă dau în judecată, răspunse picherul liniștit. V-ați luat după fata mea, voiați s-o siluiți.“ Controlorul holbă niște ochi, ca izbit cu bîta-n cap. „Vedem noi atunci care o s-o pățească mai urît, urmă picherul, la fel de liniștit. Zece martori pun, și fiecare o să spună de ce ați alergat după fată.“

XV

Veseli, emoționați, cei doi prieteni își aminteau diferite lucruri hazlii, rîzînd cu poftă.

— Azi nu ne-am pierdut ziua degeaba, fiindcă am rîs mult, observă Lobanovici. Nietzsche, prin gura lui Zarathustra al său, spunea: „Ziua în care nu rîdeți e pierdută pentru voi".

— Dacă e așa, frate, atunci la noi sînt multe zile pierdute, răspunse Tursevici, de astă dată cu toată seriozitatea. Ia vezi și tu: stai singur-singurel, într-o seară lungă de toamnă. Te uiți afară: e întuneric beznă. Plouă. Șuvițele de apă se scurg de pe acoperiș, plescăind, cu clipocitul lor de-ai zice că plînge cineva. Și atunci, încep să te frămînte tot felul de gînduri. Bagă de seamă, prietene, da, da, tot felul de gînduri. Ai zice că nu-s născute din capul tău, ci-ți sînt suflate de altcineva, a cărui prezență o simți, deși vezi bine că nu-i de față. Te trezești că asemenea gînduri ți se cuibăresc în cap, și cine știe la ce te vor mai putea duce! Dar atunci cînd mestecenii de lîngă casă încep să foșnească?! Știi, frate, omul se deprinde cu animalele. Adeseori, omului îi vine greu să se despartă de un cal, de o vacă, ori de cîinele său, nu fiindcă îi sînt de folos, ci pur și simplu din obișnuință. Poți să te deprinzi însă nu numai cu un animal, ci și cu un copac, așa, cum eu, de pildă, m-am deprins cu mestecenii aceștia bătrîni de la drumul mare, de lîngă casă. Și, știi, simt un fel de melancolie cînd încep să freamăte, cu crengile lor desfrunzite. Împrăștie parcă o tristețe, parcă se plîng de ceva, parcă simt și ei ceva; da, da, așa: simt ceva. În asemenea seri, nu-ți mai vine să rîzi. Și astfel de seri avem multe! Tursevici rosti ultimele cuvinte cu un accent de tristețe.

Lobanovici îl asculta cu atenție pe prietenul său. Pentru întîia oară observa la el o sensibilitate ascuțită, cu o ușoară nuanță de misticism, el, pe care pînă atunci, îl socotise mai curînd un om cu spirit realist.

— Aș vrea să lărgesc ideea ta despre mesteceni, și s-o adîncesc. Vreau să te-ntreb dacă te-ai gîndit vreodată sau dacă ai observat ceva izbitor în natura înconjurătoare... nu știu, cum să-mi exprim ideea... Îmi spun că ar avea un fel de viață proprie, conștientă. Cum vine asta, nu știu. Poate că e o rămășiță din anii copilăriei; dar tot nu pot scăpa de gîndul că și natura își trăiește o viață proprie, conștientă. Există anumite locuri — și le găsesc

peste tot — spre care nu mă simt atras, cu care nu mă pot deprinde, nu mă pot familiariza. Am băgat de seamă că sînt locuri în care păsările nu vor să-şi facă cuiburi şi nici să cînte.

— Există, frate, există, confirmă Tursevici.

— Şi iată cum ajungi la nişte idei nu prea la locul lor, bată-le-ar naiba! Îţi încordezi singur nervii, de te apucă groaza. De bună seamă că toate tainele acestea nu sînt altceva decît rodul supraîncordării nervilor.

— Ne-am obişnuit, dragul meu, începu Tursevici cu blîndeţe să ne mulţumim cu fraze generale de cîte ori raţiunea nu-i în stare să biruie, sau să treacă nişte praguri care ne despart de ceea ce nu ştim. Şi în unele cazuri, spunem: „sînt nervii"; în altele: „e o lege acceptată de toată lumea, deci, trebuie să ne frînăm pornirea raţiunii, s-o stăvilim", ori: „e un concurs de împrejurări", „aşa e zodia lui" şi multe alte prostii de felul acesta. Şi, adesea, explicăm un fapt oarecare neînţeles, înşirînd la vorbe şi mai greu de înţeles, încredinţaţi că am spus ceva foarte inteligent, iar cei care ne ascultă se declară de acord, şi gata. Or, toate frazele acestea comune, goale, sînt nespus de vătămătoare; omul îşi înăbuşă prin ele gîndul iscoditor, ele îl calmează şi-l leagănă, ca pe un copil neliniştit, şi nu-l lasă să acţioneze acolo unde ar trebui să investigheze cu toată hotărîrea pentru a afla cauza fenomenului. Şi astfel, mintea noastră, mai întîi în familie, apoi la şcoală, se obişnuieşte să accepte în mod pasiv unele fenomene care sînt departe de a fi studiate şi explicate. Adulţii îi reped adesea pe copii, cînd aceştia nu-i slăbesc cu întrebările lor, fie prea naive, fie, cîteodată, prea complicate. Iar în şcoli, unii învăţători fără experienţă înăbuşă şi ei în mintea copiilor ceea ce nu se încadrează în cuprinsul manualelor, ori întrece limita propriilor cunoştinţe. Ca urmare, cădem sub dominaţia puterii cuvintelor şi n-avem destulă voinţă pentru a ne împotrivi violării raţiunii noastre.

Lobanovici îşi asculta prietenul şi era de acord cu el: i se părea că Tursevici îi expunea propriile-i idei. Şi, încet, încet, un simţămînt de tristeţe i se strecură în suflet.

— Ştii, frate, spuse el, e foarte bine să te întîlneşti măcar din cînd în cînd cu un om cu mintea vie, să stai de vorbă cu el, să-ţi uşurezi sufletul. Altfel, stai singur, într-un loc uitat de lume, şi n-auzi măcar un cuvînt înviorător. Uneori, ţi se abat prin minte idei interesante; dar îţi trec doar prin cap, ca umbra unui nouraş pe pămînt, şi apoi, uitate, dispar fără urmă. Iar grijile mărunte ale vieţii de toate zilele, uneori neinteresantă, adesea banală, te degradează, omoară tot ce ai mai de preţ în tine. Iată, şi acum, în-

depărtîndu-mă puțin de Telșino al meu, privind de la distanță mediul acesta izolat, care la început mă interesa, a început să-mi pară dușmănos. Cu cît voi sta mai mult la Telșino, cu atît va crește și mi se va întări sentimentul că nu voi avea putere să rămîn mai mult timp acolo.

Lobanovici tăcu și rămase cufundat în gînduri. Privea țintă undeva, cu ochii nemișcați. Chipul pannei Iadvisia îi răsări înainte. „Nu, frate, tu nu știi de ce mi-e drag totuși mediul acesta sălbatic, dar de spus n-am să ți-o spun", se gîndea Lobanovici.

Turșevici, cu mîinile la spate, măsura cu pașii distanța între doi pereți, gîndind.

— Da, frate, e greu acolo. Știu din experiență ce sălbăticie e, rosti el. Ca să vezi: sînt numai vreo douăzeci de verste între locurile noastre, și cît de mult se deosebesc. Aici, e cu totul altceva, pînă și natura arată altfel. Mîine facem o plimbare și o să vezi... Nu poți asemui, frate, ținutul Sluțkului cu al Pinskului. Nici copiii de școală nu sînt la fel. Sînt mai inimoși, au mai multă omenie, pe cînd polești tăi sînt pur și simplu niște mici fiare.

Cei doi prieteni mai stătură de vorbă tîrziu după miezul nopții. Ridicară, în discuție, multe și felurite probleme. Tot ce gîndise fiecare în singurătate, tot ce-i preocupa ori interesa, într-un chip sau altul, ieșea acum la iveală, dîndu-le mult material de discuție. Cît e de lungă noaptea de toamnă, tot nu le ajunse ca să vorbească despre toate.

— Ia spune-mi, frățioare Maxime, îl întrebă Lobanovici pe prietenul său, care se întinsese pe pat: de ce trăiește oare omul pe lume? De la o vreme, această chestiune mă preocupă. Pînă și pe baba mea am întrebat-o despre asta.

— De ce trăiește? Naiba să-l știe, răspunse Turșevici.

Cei doi prieteni rîseră zgomotos.

— Aici, frate, e vorba chiar de un fel de filozofie. Eu cred că unui neamț, de pildă, niciodată n-o să-i treacă prin cap o asemenea întrebare.

— Și de ce?

— Pentru că neamțul e om practic, iar rezolvarea acestei probleme nu dă nici un rezultat practic.

— Ei, cum să nu știe el, neamțul, de ce trăiește pe lume!

Prietenii izbucniră din nou în rîs.

— Omul trăiește pentru a face bine, pentru a sluji adevărului, pentru a crea anumite valori și a fi de folos altora, spuse Turșevici.

— Așa ar trebui să fie, frate. Noi vedem, însă, că oamenii nu trăiesc de loc după regula asta și puțin le pasă de bine și de folos,

oricare ar fi el. Așa încît, lucrurile se prezintă simplu de tot; în această privință există un singur criteriu, ce se poate aplica oricui: omul trăiește pentru a stoarce din viață cît mai multe lucruri folositoare și plăcute pentru el.

— Stai puțin, frate, mi se pare că aluneci într-un fel de erezie. Atunci, după părerea ta, ce anume ar stoarce un creștin adevărat, care a renunțat la tot ce-i pămîntesc, la toate bucuriile și bunurile pămînțești și pleacă din mijlocul oamenilor ca să rămînă singur cu dumnezeu? Cum i s-ar putea aplica criteriul tău?

— O, creștinii sînt oameni foarte practici, și criteriul acesta li se potrivește chiar mai bine. Ei au năzuințe și pofte mari. Pe ei nu-i satisface ceea ce le poate oferi pămîntul și, în genere, această lume, deși ei nu se leapădă nici de ceea ce-i pămîntesc. Ei vor neapărat să aibă parte de rai, de veșnica mîntuire, de bucuria fără de sfîrșit. Iar viața pămîntească o privesc ca un mijloc de a-și asigura în chip mai concret locul la banchetul din lumea cealaltă.

— Tu ai minimalizat peste măsură sensul vieții, spuse Tursevici, și prin aceasta, înjosești omul. Sînt oameni însuflețiți de ideile binelui pentru toți. De dragul ideilor lor, aceștia înfruntă închisorile, ocnele; pentru ideile lor mulți au fost răstigniți, siliți să bea otravă, arși pe rug. În asemenea împrejurări îi animă pe oameni ceva mai înalt decît profitul personal și pescuirea de foloase proprii. Așa că nu se poate aplica un criteriu general pentru aprecierea activității tuturor oamenilor: într-un fel vom judeca faptele unui escroc și într-alt fel actele unui om care se devotează toată viața pentru alții.

— Așa pare numai la prima vedere, susținea Lobanovici cu tărie. Principiul rămîne unul și același pentru toți. Te întrebi doar ce fel de mijloace să folosești, pe ce căi să apuci și cum să înțelegi acest principiu. Orice pildă mi-ai da — a unui savant care descoperă legi noi ale vieții și croiește drumuri noi în știință, a unui inventator de talia lui Edison, ori a unui poet, sau pictor, sau a unui predicator al unei doctrine noi, sau a unui om plin de abnegație care își trăiește toată viața numai pentru alții — cu toții pornesc de la același principiu. Atîta numai că nu trebuie să se confunde scopul cu căile pe care se merge spre realizarea acestui scop.

— Orice ai spune, nu sînt de acord cu tine, replică Tursevici.

— Dar cînd s-a mai întîmplat ca într-o discuție să se cadă de acord? Ai să fii de acord, atunci cînd ai să te gîndești mai bine la aceasta. Și acum, hai să dormim, mi se pare că se și crapă de ziuă.

XVI

Drumul larg, drept, cu două șiruri de mesteceni bătrîni, cobora de pe delușor și fugea de-a dreptul spre apus ; iar pe măsură ce se îndepărtau, arborii aceștia rămuroși, groși, se îndoiau parcă, descrescînd, apoi se contopeau într-o singură linie și dispăreau în zare.

Ceva neobișnuit de frumos învăluie aceste drumuri străvechi, largi ale Bielorusiei. Întinse, cuprinzătoare, ele trec de la sat la sat, de la tîrguri la orașe, unind județe, gubernii și ținuturi întregi. Cîtă frumusețe, ce farmec atrăgător au întinderile lor albăstrii! Cîte tablouri noi, cîte amănunte neașteptate și întîmplări tainice promit ele ochilor și inimii drumețului! Cu cîtă forță neobișnuită te atrag, cît de tare ating ele coardele sufletului! Dar care-i forța uriașă ce zace în întinsurile acestor drumuri dragi fără de sfîrșit, și de ce au ele atîta putere asupra ta, drumețule nelinișlit, de-a pururi îngrijorat? Poate că te tulbură veșnica lor poveste, neistorisită de nimeni, care se încheagă de-a lungul secolelor și se scrie cu slovele de foc ale nedreptății omenești în inimile milioanelor de drumeți care băteau pe jos sau călare aceste drumuri, purtați departe, de gîndurile lor? Nu cumva acel letopiseț al vremilor pătrunde atît de adînc în sufletul tău, încît aprinde în el flacăra cumplită care, asemenea fulgerului, va străbate prin noaptea neagră a robiei ce s-a înstăpînit în țară? Sau, poate, simțămîntul surd și înfricoșător ce ni-l inspiră necurmatele peregrinări ale oamenilor prin lume, simbolizate de aceste drumuri, îți stîrnește o negrăită tulburare în suflet? Nu cumva simți tu în freamătul mesteceniior de lîngă drum ropotul nelămurit al sufletului omenesc, veșnic nemulțumit, o tainică chemare în căutarea unor alte forme de viață, a unui destin mai bun? Și nu-ți trezește oare privelișlea acestor drumuri largi, nesfîrșite, năzuința de a-ți sfărîma lanțurile ce te leagă, de a irumpe în întinsurile nemărginite ale libertății care, pînă acum, nu se află nicăieri?

O, drumuri, drumuri dragi! Cine o să ne istoriscască vreodată povestea voastră, basmele culese și înscrise de vreme pe trunchiurile copacilor voștri?

— Privește, dar privește odată, ce frumusețe! îi spuse Turseviei prietenului său, arătîndu-i cu mîna, de pe cerdacul școlii sale, drumul mare, drept, și larga privelișle ce se oferea ochilor lor. Ce putere, ce întindere! Ce vesel e tonul tabloului, și ce mul-

titudine de aspecte are! Dar mesteceni acești de lîngă casă? Uită-te la ei, cît sînt de frumoși!

— Nu înțeleg un lucru, rosti Lobanovici, privind cu drag împrejurimile, avem atîta frumusețe, atîta bogăție de forme și de culori, țara noastră e atît de mare și atît de variată, iar noi n-o vedem, nu vrem s-o vedem. Despre țara noastră s-a format o părere c-ar fi o țară foarte săracă, în decădere. Și în manualele de geografie n-ai să găsești nicăieri o descriere cît de cît corespunzătoare a Bielorusiei. Și cum e prezentată Bielorusia noastră? Vezi, doamne, cică ar fi o periferie de vest a Rusiei. Prin ce este ea vestită? Prin nimic. Uite, are mlaștini și, pe deasupra, o boală a pielii capului, cunoscută în toată lumea. Și noi, în chip ușuratic, ne declarăm de acord cu acestea, le luăm toate ca bune, fiindcă, după cum spui și tu, sîntem stăpîniți de șablon, șablonul vorbelor goale, al frazelor goale, stăpîniți de forme de gîndire și de idei străine nouă. Din pricina asta, întoarcem spatele patriei noastre, n-o respectăm, ba ne și rușinăm de ea!

Lobanovici sublinie cuvintele „ne rușinăm"; totodată, expresia feței i se schimbă, o scînteie de îndîrjire îi licări în ochi. Un sentiment de protest împotriva înjosirii și asupririi poporului îi înflăcără inima și, ca fiu al acestui popor, simțindu-se strîns legat de el, se ridica în apărarea lui.

— Fiecare popor are simțul mîndriei. Englezul declară cu mîndrie în fața lumii întregi: „Sînt englez!" Același lucru îl vei auzi de la un francez, de la un neamț, de la un austriac, de la un rus și de la alți reprezentanți ai diferitelor națiuni. Iar noi, bielorușii, nu îndrăznim să recunoaștem că sîntem bielorusi. După cum se știe, s-au aruncat multe ocări pe capul poporului bielorus: e înjosit în demnitatea sa, și limba lui e batjocorită: n-are nici nume, nici față. Iar ca urmare, un intelectual bielorus se leapădă nu numai de poporul său, ci și de părinții lui. E cazul unui cunoscut al nostru, și el învățător, căruia i-a venit de acasă mama. Avea musafiri, și n-a îndrăznit s-o recunoască pe maică-sa, față cu dînșii: „Du-te, mătușico, la bucătărie, i-a spus. Ai să capeți de mîncare."

— E o porcărie! se indignă Turșevici, scuipînd cu dispreț. I-a fost frică să se arate țăran și și-a dat toată mitocănia pe față.

Prietenii merseră un timp oarecare pe drumul mare, apoi o luară pe un drum îngust, bătătorit de sănii țărănești, înspre calea ferată.

— Vreau să-ți arăt un cimitir vechi, spuse Turscvici, și-și conduse prietenul într-o pădurice de pe colnicul din apropierea drumului.

În cimitir se vedeau, ici-colo, rămășițe de cruci aplecate posomorît, și movilițe acoperite de zăpadă. Printre copacii înalți era un paraclis de lemn, cu geamuri sparte. Fusese construit într-un stil deosebit și avea o înfățișare ciudată, originală. Pînă azi s-au păstrat prin unele colțișoare mai retrase ale ținutului Sluțkului asemenea paraclise mici. Paraclisul abia se mai ținea drept, gata, gata în orice clipă să se năruie. Acoperișul lui de lemn putrezise, căscînd găuri negre. Ținîndu-se cu mîna de prichiciul ferestrei, Lobanovici se uită înăuntru. Chipuri spălăcite de sfinți îl priviră de pe pînzele vechilor icoane. În interior, micul paraclis arăta încă destul de trainic, dar totul în el era sinistru, înfricoșător și chiar pereții aveau parcă aerul să întrebe cu severitate: „Ce cauți aici? Cu ce drept ne strici liniștea, pentru curiozitatea ta fără rost?"

— Dacă aș ști să desenez, rosti Lobanovici, l-aș reproduce pe hîrtie.

— Da, e un paraclis interesant, observă Turscvici. De asta te-am și adus aici, ca să ți-l arăt. Știi ce s-a întîmplat, nu de mult, aici? Un localnic din nobilime venise în pădure ca să vîneze. Ciinele său s-a luat după o vulpe. Vulpea s-a ascuns sub altarul paraclisului. Vînătorul s-a băgat acolo după ea și a omorît-o. Preotul a aflat și l-a dat în judecată pentru sacrilegiu. Pe scurt, s-a iscat un proces răsunător.

— Dar știi, nu-mi pare rău că vînătorul acela a fost dat în judecată, răspunse Lobanovici. Bineînțeles, nu e vorba de sacrilegiu, dar cazul în sine te înduioșează fără să vrei: bietul animal spera că-și va găsi acolo scăparea.

Tăcuți, cei doi prieteni se întorceau de la cimitir. Fiecare era preocupat de gîndurile sale. Lobanovici se simțea oarecum nesatisfăcut, mîhnit. Poate că în clipa aceea îl frămînta gîndul că, pe cît i se părea, Turscvici își desfășura mai bine activitatea școlară și că, în general, școala lui făcea o impresie mai bună. Poate că despărțirea apropiată de prietenul său îi dădea această stare sufletească: acum se duceau la gară, de unde el avea s-o ia îndărăt, spre satul său uitat de lume.

— De ce, frate, nu spui nimic? îl întrebă Turscvici. De ce ești abătut?

— Doar nu pot să fiu mereu vesel, răspunse Lobanovici. Știi, frate, cînd ți-am văzut școala și roadele activității tale, mi-am dat seama că a mea nu face doi bani.

— Ha-ha-ha! rîse Tursevici. Școala ta nu va rămîne niciodată în urmă, de vreme ce te preocupi atît de mult de ea și pui la inimă munca ta de acolo. Ești în primul an de lucru, n-ai experiență. Eu sînt convins că școala ta e mult mai bună decît multe altele.

— Știi ce voiam să-ți spun? urmă Lobanovici: la primăvară, cînd școala se va închide, vino să hoinărim prin Bielorusia, s-o cunoaștem mai de aproape. Ne vom nota impresiile, vom culege un material bogat. O să luăm cu noi și un fotograf și vom face fotografii interesante... Nu glumesc de loc. Bineînțeles, planul acesta ar trebui elaborat în toate amănuntele; dau doar ideea.

— Crezi că nu merită? Ar fi interesant. Dar treaba asta, frate, cere gîndire serioasă, zău!

— Știi, urmă Lobanovici cu căldură, încurajat de sprijinul prietenului său, ar fi un lucru nespus de interesant! Am vizita numeroase școli, am cunoaște mai de aproape mediul învățătorilor, le-am trezi interesul pentru țara lor. Dar, mai ales, am trezi din somn învățătorimea noastră. Doar nu se poate trăi așa cum trăim noi, izolați unul de altul, fără o adevărată idee vie; să nu cunoaștem decît școala noastră și să ne pierdem timpul numai cu jocul de cărți și cu beția, așa cum fac de obicei colegii noștri; nu, pentru a ajunge în starea asta trebuie mai întîi să fi sugrumat glasul conștiinței, al datoriei față de popor.

— Mai trebuie să învățăm mult, frate, obiectă Tursevici. Eu, de pildă, am de gînd să mă înscriu la Institutul de Pedagogie.

— Simt și eu că trebuie să învăț, dar inima nu mă atrage de fel spre Institut. Și ce este Institutul? E același seminar-cazarmă. Doar cu deosebirea că Institutul va omorî pentru totdeauna tot ce este mai mult sau mai puțin viu în sufletul nostru, tot ce-a supraviețuit din cel seminarului, și va face din învățător un funcționar pedant și mizantrop.

În adîncul sufletului, Lobanovici simți un fel de ciudă față de prietenul său; i se păru că Tursevici plănuia ceva potrivnic părerilor sale, deși — după cît i se păruse lui Lobanovici — ei nu avuseseră neînțelegeri.

Cei doi prieteni tăcură pînă la gară, absorbiți de gîndurile lor.

Despărțirea fu afectuoasă.

— Nu mă uita, rosti Tursevici.

— Și acum, frate, e rîndul tău să vizitezi vechiul tău loc de muncă.

XVII

— Ei, paniciule, cum ți-a plăcut în ospeție? îl întrebă îngrijitoarea pe Lobanovici.

— Vai, mătușico, tare bine a fost! Întocmai după zicătoarea: „*Vin, mîncare pot să fie, dar și gazda să te-mbie*“, îi răspunse învățătorul.

— Paniciule, mi-a rămas niște ciorbă de varză de la prînz; n-ai vrea să mănînci oleacă?

— Nu, mătușico, nu mi-e foame.

— Va să zică, bine te-a cinstit paniciul acela!

— Cum să nu! Cum nu se poate mai bine.

— Bine, bine, paniciule.

Cineva veni s-o vadă pe bătrînă. Ea se grăbi spre bucătărie, iar Lobanovici se apucă să corecteze caietele elevilor. După ce isprăvi, le puse la loc și se plimbă de cîteva ori prin odaie. Simțea că-i lipsește parcă ceva. Ce anume? Era limpede: *trebuie* neapărat s-o vadă pe panna Iadvisia. Nu, nu asta. *Dorește* doar s-o vadă. Dar de unde această dorință? Vrea să-i spună ceva? Și de ce nu? O va minți oare dacă va veni la ea și-i va spune pur și simplu: „Am venit la tine, fiindcă vreau să te văd, să-ți aud glasul: el sună pentru mine ca o melodie de primăvară; vreau să-ți aud rîsul, fiindcă e ca o rază de soare, îmi luminează sufletul. Am venit la tine, fiindcă m-a adus inima.“

„Nu, frate, lasă-te de prostii, nu vei îndrăzni să-i spui nimic din toate astea. Așa poate vorbi Suhovarov, fiindcă cuvintele nu-i pornesc din inimă și nu-l obligă la nimic, își spuse Lobanovici. Cu cît mă voi gîndi mai puțin, cu atît mai bine. Am vrut să mă duc și mă voi duce, atît!“

După vreo două minute, Lobanovici sări gardul scund care despărțea curtea școlii de a subșefului de ocol, și bătu la ușă. Nimeni nu veni să-i deschidă: nu-l auziseră, sau nu era nimeni acasă.

Bătu mai tare. Auzi niște pași. Ușa se deschise cu zgomot.

— E cineva acasă? o întrebă învățătorul pe slujnica subșefului de ocol.

— Domnul și doamna sînt plecați la Hatovici; panencele și Cesi sînt acasă.

— Poftim, poftim! veni în fugă Gabrînka și-l rugă pe Lobanovici să intre.

Fetița oacheșă părea foarte bucuroasă văzîndu-l pe musafir. Ochișorii ei vioi se luminară de bucurie.

— Te rog, intră în cameră!

Gabrînka luă lampa și-l conduse pe musafir într-o cameră mare.

— Ia loc, te rog.

— Poate că am nimerit la vreme nepotrivită și v-am deranjat de la lucru? o întrebă Lobanovici.

— Doamne ferește! Ce fel de lucru, la noi? Dumneata treci așa rar pe aici...

— ... încît, uneori, am și dreptul să vă întrerup de la lucru, mai ales, dacă nu-i un lucru din cele mai plăcute.

— Ei, domnule învățător, lucrul nu-l isprăvești niciodată.

— Adevărat.

— Nu s-ar putea să știu și eu ce-i adevărat? se auzi deodată glasul vesel al Iadvisiei. Bună seara, domnule Lobanovici!

Iadvisia îi întinse mîna, ridicînd spre învățător ochii ei căprui, limpezi, și-și opri o clipă privirea asupra lui, cercetîndu-i parcă fața.

— Dar de ce nu te vedem nicăieri? rosti ea. Și nici nu treci pe la noi...

— Dacă aș trece mai des pe la dumneavoastră, atunci n-aș mai observa cît de frumoasă te-ai făcut, răspunse Lobanovici rîzînd.

O clipă, Iadvisia își plecă privirile.

— Acum te înțeleg, răspunse ea. Dumneata ai așteptat să mă fac frumoasă, fiindcă nu-ți plăcea să mă vezi așa cum m-ai cunoscut pînă acum? Așa-i?

— Iar panna Gabrînia, între timp a îmbătrînit, urmă Lobanovici, fără să răspundă la întrebarea Iadvisiei.

— Vai, cum vorbești! Parcă v-ați înțeles! protestă fetița. Și tăticu mă face bătrînică, și dumneata spui acum la fel.

— Dar nu mi-ai răspuns la întrebare, insistă Iadvisia. Nu te las în pace, pînă nu-mi răspunzi.

— Ei, atunci, n-o să-ți răspund niciodată: o să-mi fie foarte greu dacă mă vei lăsa în pace.

Iadvisia se prefăcu supărată și, de nerăbdare, bătu din picioruș.

— De la dumneata nu e chip să aflu adevărul. Ei bine, te las în pace: vreau să văd cît de neplăcut o să-ți fie.

Iadvisia se dădu la o parte și se așeză pe divan. Lobanovici se piti într-un ungher întunecos al odăii.

— Dar unde te-ai ascuns? îl întrebă Gabrînka.

— Nu vreau ca sora dumitale să vadă cît de greu îmi vine.

Cele două fete izbucniră într-un rîs vesel. Iadvisia scoase abajurul de pe lampă și se apropie de Lobanovici:

— Ia lasă-mă să văd cît îți e de greu.

— Acum, mi-e ușor de tot, rîse Lobanovici.

— Tare mai ești schimbăcios! spuse Iadvisia, și-l pofti mai aproape de lampă.

Învățătorul și fetele se așezară lîngă masă.

— Dar în timp ce noi aici îmbătrîneam și ne făceam drăguțe, dumneata pe unde ai fost și pe cine ai mai văzut? întrebă panna Iadvisia și nu-și putu stăpîni rîsul.

Lobanovici îi privea chipul vesel și, parcă mai drăguț, sprîncenele subțiri, frumos arcuite. Simțea o adevărată plăcere să stea împreună cu aceste două fete simpatice.

— Înainte de toate, vă cer iertare pentru că nu v-am transmis salutări de la Suhovarov și de la Tursevici.

— Ei, cum o duce pann Tursevici?

— Dar de ce n-ai întrebat mai întîi cum o duce Suhovarov? întrebă Lobanovici, privind-o atent pe Iadvisia.

Iadvisia și Gabrînka schimbară priviri și un zîmbet le lumină fața. Vorbiseră pesemne între ele despre Suhovarov, și găsiseră ceva la el care acum le făcea să rîdă.

— Dumneata n-ai auzit cum cîntă pann Suhovarov din chitară? întrebă Gabrînia, și, neputîndu-se stăpîni, izbucni într-un rîs zgomotos. Iadvisia se mai reținu puțin, uitîndu-se la învățător; dar o pufni și pe ea un rîs atît de molipsitor, încît izbucni și Lobanovici în hohote; ba chiar și micul Cesi, care ședea tăcut lîngă sobă se porni și el pe rîs.

— Dacă-mi dați voie, vă spun eu de ce ați rîs.

Surorile se opriră deodată.

— Ia spune! strigară ele într-un glas.

— Ați vorbit despre Suhovarov. V-ați închipuit cum ar arăta buzele domnului Suhovarov, dacă ar începe să cînte din gură și s-ar acompania cu chitara.

Iadvisia plecă privirile. Totuși, după ce se uită la Gabrînka, nu se mai putu stăpîni și rîse din toată inima.

Lobanovici ghici că a înțeles de ce rîdeau fetele.

— Ei, e adevărat?

— Nu prea știi să ghicești, răspunse Iadvisia. Toate astea le-ai născocit dumneata.

— Poate că panna Gabrînia o să-mi spună adevărul.

Gabrînia se uită la Lobanovici, apoi la Iadvisia. Fetele începură iarăși să rîdă.

— Ești sincer, ori nu? îl întrebă deodată Iadvisia pe învățător.

— De ce mă întrebi? se miră Lobanovici, privind-o drept în ochi.

— Pur și simplu sînt curioasă să știu.

— Orice ți-aș răspunde, tot n-ai să mă crezi.

— Dar de unde știi că n-am să te cred?

— Dacă m-ai crede, atunci de bună seamă n-ai fi întrebat dacă sînt sincer.

— Dar dumneata nu știi dacă te cred ori ba; nu știi dacă te socot sincer. Vreau să-mi spui deci, ce crezi despre dumneata însuți.

— Așadar, te-ai gîndit la mine? o întrebă învățătorul zîmbind.

Iadvisia se fîstîci puțin, o roșeață ușoară îi acoperi obrajii.

— Dacă te-ai întîlnit odată cu un om, nu poți să nu te gîndești la el, răspunse ea cu un aer serios.

Lobanovici rămase o clipă tăcut.

— Drept să-ți spun, nu m-am gîndit niciodată la acest lucru. Poate că aici, în Polesia, unde întîlnești atît de puțini oameni, te gîndești la fiecare om care trece prin fața ta. Dar în oraș, unde nu poți observa în chip mai amănunțit figura fiecărui om cu care te-ai întîlnit, cred că lucrul acesta este cu neputință. Poate că un asemenea proces se petrece undeva în creierul nostru; dar el nu se răsfrînge clar în conștiința noastră.

— Eu n-am fost prin orașe, răspunse Iadvisia, încruntîndu-se ușor.

— Ah, Iadvisika! Dar nici nu i-am mulțumit domnului învățător pentru cărți!

— Iartă-mă, am uitat. Îți mulțumim foarte mult, rosti Iadvisia

— Dar le-ați citit?

— Le-am citit de mult, răspunseră fetele.

— O să vă mai aduc și altele, dacă v-au plăcut.

Slujnica intră cu samovarul. Se așezară la ceai.

— Ei, de ce v-au plăcut cărțile? le întrebă Lobanovici pe fete.

— Sînt foarte interesante! răspunse Gabrînka. Le-am citit seri de-a rîndul.

— S-a întîmplat oare în viață tot ce-i scris acolo? îl întrebă Iadvisia

— De bună seamă că nici cea mai adevărată povestire nu este o fotografie; dar la temelia ei stă ceva adevărat. Și cel mai obișnuit fenomen de viață, dacă-l îmbraci într-o formă frumoasă, dacă-l prezinți în lumina unei concepții și arăți resorturile lăuntrice, adeseori neobservate, ascunse, care pun în mișcare fapta omului, poate deveni tema unei povestiri foarte interesante. Să luăm, de pildă, cazul dumneavoastră. S-ar putea scrie ceva interesant, bineînțeles dacă s-ar găsi un artist cu talent care să descrie cum undeva, în străfundul Polesiei, cresc și învață două surori drăguțe. Aceste fete năzuiesc spre calea largă a vieții adevărate, vrînd să scape de aerul nesănătos al mlaștinilor Polesiei și de otrava diferitelor lepădături ale „culturii"! Iată baza unei nuvele sau a unei drame... Această stare de fapt oferă scriitorului largi posibilități.

— Măcar dumneata, domnule Lobanovici, să nu rîzi de noi, răspunse Iadvisia, întristată.

Lobanovici simți că atinsese o coardă dureroasă din sufletul fetei.

— Mai bine ai scrie dumneata povestea celor două surori, îl sfătui Gabrînia, zîmbind șiret. Să scrii că ele aveau un cîine bătrîn, Negrusi, căruia întotdeauna îi curgeau balele din gură...

Gabrînka nu putu continua, o pufnise rîsul. De rîsul ei se molipsiră Iadvisia și Lobanovici; doar Negrusi se credea dator să latre supărat; era de felul lui un cîine caraghios.

— Dar știi, am uitat ceva, îi spuse Iadvisia învățătorului la despărțire.

— Ce anume?

— Nu. Nu acum. Îți voi spune altă dată...

XVIII

Seara trecu foarte repede.

În clipa cînd Lobanovici se întoarse de la subșeful de ocol, pendula, după ce făcu mult zgomot și scîrțîi de zor, bătu miezul nopții. Învățătorul aprinse lampa și luă o carte — îi plăcea să citească înainte de a dormi. Dar Iadvisia îl privea din fiecare rînd de tipar, așa că mecanic, fără să-și dea osteneala de a pătrunde sensul celor citite, își plimba doar ochii de la un rînd la altul, de la o literă la alta, gîndindu-se tot timpul la Iadvisia.

„Nu, lectura asta n-are nici un rost", își zise Lobanovici. Închise cartea și rămase cîteva clipe culcat, nemișcat. Un sentiment de bucurie îi stăpînea sufletul: în seara aceea observase că Iadvisia îi arăta mult interes. Privirea ochilor ei căprui se oprise adeseori și îndelung asupra lui, cînd cu o expresie de bucurie, calmă și senină, cînd ușor întristată, și-i pătrunsese adînc în inimă. Tot ce vorbise ea, în acea seară, căpăta acum o însemnătate deosebită și chipul fetei i se părea și mai atrăgător...

Dar totodată îl cuprindea îndoiala. Ce se va întîmpla dacă Iadvisia, această fată gingașă, care n-a înflorit încă pe deplin, se va îndrăgosti de el cu toată puterea primei iubiri, dacă îi va încredința inima, tinerețea și toată viața ei? Gîndul lui Lobanovici se abătu în altă parte. Va avea oare el curajul să-i lege soarta de a lui, un învățător modest, cu nimic deosebit? Și ce va deveni el? Nu-și va închide oare calea spre ținta dorită, mult năzuită, spre întinderile necunoscute ale vieții, spre munca liberă, creatoare, ce-l atrăgea? Ar fi vrut să-și lărgească orizontul, să capete unele cunoștințe ce-i lipseau atît de mult. Avea înaintea sa un orizont fără de sfîrșit, deși nebulos, căutarea unei opere mari, adevărate, bucuria înfăptuirilor. Și iată că în calea lui se și ridica o stavilă...

Dar așa să fie oare? De ce o stavilă? Ce, sentimentul ce-l nutrește față de Iadvisia nu-i înfrumusețează viața? Dacă toate fenomenele vieții ar fi privite așa cum le privește el, atunci viața și-ar pierde frumusețea, farmecul. Dacă albina ar gîndi la fel, poate că nici nu s-ar opri la o floare. Nu întotdeauna face să-ți bați capul cu întrebările: ce va ieși din toate astea? Cum se vor sfîrși?

Aceste gînduri îl liniștiră puțin pe învățător, iar chipul Iadvisiei îi stăruia mereu înaintea ochilor, rîzînd parcă de reflecțiile lui.

De la bătrîna îngrijitoare, Lobanovici cunoștea destul de amănunțit viața de familie a subșefului de ocol silvic.

— Are un suflet bun panenca asta, spunea bătrîna și ofta. Leit maică-sa. N-a lăsat-o dumnezeu să mai trăiască, să-și crească ea copilașii...

— Dar de ce a murit așa de tînără? o întrebă învățătorul pe bătrînă.

— A murit, paniciule... Toate-s în voia domnului...

Coborîndu-și glasul, de frică să nu fie auzită de cineva, bătrîna urmă:

— Vai, paniciule, tare greu o ducea dînsa cu domnul! O bătea domnul! Și încă cum! Răposata cuconiță avea un păr de toată frumusețea. Cînd își despletea cozile negre, ajungeau aproape pînă la pămînt. Vai, ce femeie a fost, dumnezeu să-i odihnească su-

fletul împreună cu cei sfinți! Am văzut odată cu ochii mei, cum a bătut-o domnul. A apucat-o de cozi, le-a înfășurat în jurul mîinii și așa a tîrît-o din ogradă în odaie. Dar ce a făcut cu ea, în odaie, asta n-a mai văzut nimeni.

— Și de ce o bătea?

— Vai, paniciule, tare grea fire are și domnul! Vai, tare grea! Dacă-l vezi cu sprîncenele încruntate și cu mustățile pleoștite, atunci să nu te aștepți la nimic bun de la el. Parcă îl apucă cine știe ce. Dar încolo nu-i om rău. Îi place să stea de vorbă; glumește, rîde. Dacă-i ceri ceva, nu spune nu, niciodată. Și mai știi ceva, paniciule? Adesea se ascundea sărmana cuconiță prin casele sătenilor, cînd domnul era mînios pe ea. Iar copiii ședeau și tăceau, ca niște păsărele în cuib, atunci cînd un erete le dă tîrcoale... N-a avut parte de noroc, sărmana femeie. Panenca cea mai mare mergea atunci abia pe zece anișori. Iar fără mamă, paniciule, știi și matale, e greu de trăit. După un an, domnul s-a însurat a doua oară. E o cucoană bună, paniciule, n-am ce zice, dar pentru copii, nu-i mamă.

Condițiile grele ale vieții de familie se răsfrîngeau dureros asupra copiilor, mai cu seamă asupra blîndei panna Iadvisia, care, însă, fire închisă, retrasă, nu se plîngea de soarta ei. De altminteri, cui ar fi putut ea să se plîngă? Și-a tăinuit tristețea copilăriei în adîncul inimii, ca nimeni să n-o ghicească. Deși atît de blîndă, Iadvisia era totuși o fată mîndră. Și numai cînd era singură lăsa să i se depene în voie gîndurile, lipsite de veselie. Dar la ce se gîndea ea? Avea desigur gîndurile care-l frămîntă pe robul închis între ziduri de piatră, căruia îi surîde libertatea, chemîndu-l spre ea; deosebirea era că robul cunoștea bine ce-i poate oferi această libertate, pe cînd, pentru Iadvisia, viața de dincolo de hotarele pădurilor posomorîte și ale mlaștinilor veșnic tăcute ale Polesiei era aproape cu totul necunoscută și, de aceea, mai atrăgătoare și mai frumoasă.

Panna Iadvisia trecea din cînd în cînd pe la bătrîna Maria, pentru cîteva minute, nu pentru a-și vărsa durerea în fața ei, ci numai ca să mai schimbe o vorbă. Venea în orele cînd Lobanovici era în clasă, și numai pe ascuns, căutînd să nu se întîlnească cu învățătorul. Bătrîna era o femeie bună, simțitoare, știa să înțeleagă durerea altuia și să găsească vorbe simple, calde, care, pătrunzînd adînc în suflet, liniștesc și vindecă rănile sufletești. Mult timp întîlnirile lor se petrecură fără ca învățătorul să bănuiască ceva, și bătrîna, tare guralivă, nu-i povestea nimic „paniciului" despre ele, cu toate că îi era devotată și lui.

Dar ce o atrăgea pe panna Iadvisia spre această femeie simplă? Bătrîna poleșnică, fire drăgăstoasă și inimoasă, pricepea bine, cu inima ei simplă, ce anume îi lipsea tinerei fete care își pierduse atît de timpuriu mama. Durerea Iadvisiei avea un viu răsunet în inima ei: doar trecuse și ea prin multe suferințe în viață, rămînînd văduvă de tînără, cu copii mici. Și nu trebuie să uităm că nimeni nu știe mai bine ca țăranca noastră de rînd să găsească acele vorbe miraculoase, tămăduitoare, care alină durerea din inima cuiva. Dar de unde vine darul acesta, darul unor asemenea virtuți sufletești? De bună seamă că se naște din durerea proprie, din lupta grea pentru drepturile omului, pentru demnitatea de om și din neclintita credință naivă în răsplata dreaptă de pe cealaltă lume, pentru toate suferințele îndurate pe pămînt.

Iadvisia se mai abătea cu multă plăcere pe la baba Maria și din alt motiv. Era curioasă să afle de la dînsa în ce chip își vedea învățătorul de munca de la școală, cum se răstea uneori la elevi, supărat de lipsa lor de pricepere sau de prea marea gălăgie ce o făceau. Și nu mică îi era mirarea cînd bătrîna îi povestea ce făcea el la școală și cum se purta cu copiii. Prin peretele subțire ce despărțea bucătăria de clasă se auzea tot ce se petrecea la ore. Se întîmpla de multe ori ca Iadvisia însăși, între două vorbe cu îngrijitoarea, să tragă cu urechea. De îndată ce se isprăvcau lecțiile, și școala răsuna de gălăgie veselă, Iadvisia, făcînd semn bătrînci să tacă, se repezea la ușă, ca o păsărică sălbatică, speriată, și dispărea între clădirile din curtea ei, de unde i se auzea adeseori glasul tinerese, răsunător. Iar bătrîna, urmărind-o cu privirea, clătina din cap și rîdea îndelung, pe înfundate.

— Tare-i place să rîdă, ce panencă veselă! își zicea ea.

Cele povestite de îngrijitoare despre căsnicia subșefului de ocol îl impresionaseră adînc pe tînărul învățător. Parcă vedea aievea chipul nefericitei femei cu părul negru, bogat, iar gîndul său iscoditor încerca să afle toate tainele acestei drame omenești. Iadvisia și povestea tragică a mamei ei, se îmbinau în imaginația lui Lobanovici cu întunecatul străfund al Polesiei, care, în chip tainic, influența destinele oamenilor ce-și duceau viața acolo.

Stînd singur, Lobanovici se gîndea adeseori la Iadvisia, ba chiar stătea în gînd de vorbă cu ea. Și vorbea cu ea atît de simplu, de sincer, fiindcă vorbele îi porneau din inimă. Iadvisia se uita la el cu privirea ei dragă, puțin cam șireată, și rîdea. Lobano-

vici simțea cum i se liniștește și i se ușurează sufletul ; un val de căldură plăcută i se revărsa în piept, cuprinzîndu-i inima. Totuși, întîlnindu-se cu Iadvisia, nu-i mărturisea niciodată cele ce-i spunea în lipsa ei. Era sfiala unei inimi curate sau simțul unei prevederi ce-l împiedica să-i spună tot ce avea pe inimă ?

XIX

Nu trecu mult timp după ce Lobanovici se întorsese de la Tursevici, și Sohaniuk veni la el. Lobanovici se miră, zărind în prag figura înaltă, slabă a învățătorului din Hatovici. Nu se aștepta de loc să vină, mai cu seamă într-o zi de lucru.

— Noroace ! rosti Sohaniuk, rîzînd cu ochii și cu gura. Ce, nu te-ai așteptat la vizita mea ? îl întrebă el, după ce dădu bună ziua.

— Cîtuși de puțin. Îmi pare cu atît mai bine să te văd la mine. Intră, te rog, în casă, termin numaidecît lecția și dau drumul copiilor să plece la masă. Iar dacă ești cumva curios să-mi cunoști școala, te rog, poftește înăuntru.

Sohaniuk trecu printre băncile elevilor numai din politețe, uitîndu-se la tăblițele copiilor și în caietele lor, se opri apoi lîngă dulapul cu cărți, ascultînd întrebările lui Lobanovici și răspunsurile elevilor.

Lobanovici căuta să nu se facă de rîs în fața lui Sohaniuk și să-și prezinte cum nu se poate mai bine școlarii. Punea întrebări după întrebări. Toți elevii pe care-i scotea la tablă dădeau răspunsuri destul de mulțumitoare.

— Poate că dorești să-mi examinezi și dumneata elevii ? îl întrebă Lobanovici pe Sohaniuk.

Acesta dădu din mînă, lăsîndu-l să înțeleagă că n-are nici o întrebare de pus.

— Cărțile la locul lor ! spuse Lobanovici elevilor.

Aceștia își ridicară la iuțeală cărțile și tăblițele.

— Rugăciunea !

Elevii cîntară în cor rugăciunea de prînz.

Se repeziră apoi afară, gălăgioși și toată ulița răsună de glasurile lor.

— Ei, cum îți place școala mea ?

— E bună, e bună ! Mi se pare că muncești mult.

— De muncit trebuie să muncesc. Cred, însă, că lipsește ceva în munca mea, și că nu lucrez chiar așa cum trebuie.

Cei doi învățători intrară în cameră.

— Știi ceva ? Las-o baltă ! îl sfătui Sohaniuk. I-ai învățat să citească, să scrie, să rezolve niște probleme de-alea simple, și basta ! Crezi dumneata c-o să capeți o medalie ? Sau o să întorci lumea pe dos ? Tot găsește inspectorul de ce să se lege. În cel mai bun caz, îți scrie cîteva cuvinte de mulțumire, iar direcția îți trimite zece ruble gratificație. Sănătatea ta face mai mult.

— Dar dumneata pe seama cui ai lăsat școala ?

— Ce i se poate întîmpla ? Nu fuge-n pădure, rîse Sohaniuk.

„Ei frate, se pare, că n-ai venit degeaba pe la noi..." gîndi Lobanovici.

— Dacă-i așa, atunci, pesemne că dumneata ai aici o treabă serioasă. Poate că ai venit să pețești pe cineva ? îl întrebă Lobanovici în glumă, căutînd să schimbe vorba.

— Ei, știi că ai putea să-mi fii pețitor ? Am trage pe urmă o petrecere !...

— Uite ce este : să știi că sînt un prost pețitor. Să nu cumva să ne certăm din pricina unei fete.

— Să ne certăm, și încă din pricina unei fete ? ! Dar ce, nu-s destule pe lume ? Ne ajung pentru toată viața. Ca să nu uit, o panencă se interesează de dumneata.

— O panencă ? Dar care anume ?

— Una pentru care face să dai tot ce ai !

— Dar cine-o fi ?

— Mi-a spus : aș vrea să fac cunoștință cu învățătorul din Telșino.

— O fi vrăjitoarea din Zavitenki ?

— Ea e, prietene, chiar ea ! Dar cum ai ghicit ?

— Păi, baba mea e vrăciță, și iau lecții de la dînsa.

— Totuși, e curios : cum ai ghicit că e vorba de ea ?

— Foarte simplu. Toți cavalerii, cîte șapte perechi din cei curați și din cei necurați, împreună cu dumneata, s-au îndrăgostit de panna Ludmila. Ea, de atîta bucurie a amețit, și-a pierdut răsuflarea. Totuși, un lucru o mîhnește : de ce nu toți cavalerii dau tributul cuvenit frumuseții ei ? Eu, dacă vrei, sînt cocoșatul acela din basmul *Crăiasa Floarea-Roșie*, care nu i-a făcut crăiesei o plecăciune. Și nici n-am să i-o fac.

— A, iată cine-mi ești ! rosti Sohaniuk și rîse.

— Dar dumneata ce-ai crezut ?

— Și chiar nu vrei să faci cunoștință cu ea?
— În orice caz, nu mă duc singur acolo.
— De ce?
— Nu mă duc și pace.

Sohaniuk vorbea multe și mărunte cînd despre una, cînd despre alta; rîdea din cînd în cînd, dar lui Lobanovici i se părea că ascunde ceva, lucrul cel mai de seamă, căci nu se putea ca el să fi venit numai pentru a-l înștiința că fata hotarnicului dorește să facă cunoștință cu învățătorul din Telșino.

— Scuză-mă, vin numaidecît.

Lobanovici intră în bucătărie.

— Mătușico, ține o jumătate de rublă, adă niște rachiu.
— Ai de gînd să-i faci cinste? întrebă bătrîna în șoaptă.
— Da. Dar de ce?
— Nu face, paniciule! Păi ăsta a venit să strîngă banițele.
— Ce fel de bani?
— Niște secară de la obștea noastră, pentru școală.
— Pentru cine?
— Pentru el, paniciule!

Spunînd acestea, bătrîna se și înăbușea de indignare.

Lobanovici o asculta mirat. Nu prea înțelegea povestea asta, deși, în bună măsură, ea lămurea motivele pentru care venise Sohaniuk.

— Ei, mătușico, adă rachiu; o să bem și, atunci, poate că ne-om înțelege.

Supărată, bătrîna își aruncă sumanul pe umeri, trînti ușa și se duse la Leon Sekaci.

Lobanovici se întoarse la musafir. Neînțelegînd încă nimic, se uita la Sohaniuk:

— Știi ce spune baba mea? Cică ai venit să strîngi niște bani. Așa-i?

Sohaniuk plecă o clipă ochii, oarecum stingherit, apoi îi ridică spre Lobanovici:

— Da, ni se cuvin cîteva bani din partea satului dumitale, răspunse el liniștit.

— Glumești? se miră Lobanovici.
— Ba vorbesc foarte serios!
— Ha-ha-ha!

Lobanovici se prăpădea de rîs. Sohaniuk îl privea, zîmbind și el.

— Dar ce te face să rîzi? îl întrebă.

— Ei, cum să nu rîd! Dumneata ai venit să-mi iei pîinea de la gură. Eu să-i învăț și dumneata să iei banițele.

— Ia stai o clipă! rosti Sohaniuk, supărat. La adunarea de plasă s-a luat hotărîrea să se dea un tain de grîne pentru şcoala din Hatovici. Din partea satului dumitale mi se cuvin douăsprezece puduri şi treizeci de funturi de secară. Aşa că am tot dreptul să-mi iau ceea ce mi se cuvine.

— Iartă-mă, dar cînd s-a luat o asemenea hotărîre? De bună seamă că atunci cînd Telşino n-avea şcoală proprie! Şi acum, odată ce această şcoală există, ar fi cel puţin caraghios să se ia tainul cuvenit şcolii proprii, ca să fie dat unei şcoli străine. De altminteri cazul e atît de simplu şi de clar, încît pînă şi un copil şi-ar da seama de toată absurditatea pretenţiei dumitale.

Sohaniuk nu se supără cîtuşi de puţin.

— Mă bizui pe circulara direcţiei învăţămîntului rural, în care se spune că, odată ce există o hotărîre a adunării de plasă, în privinţa tainului, satul dumitale n-are dreptul să mi-l retragă. Iată de ce am şi sosit să-mi ridic tainul.

— Dar n-ai să-l capeţi!

— Ba o să-l capăt!

— Ba n-ai să-l capeţi!

Cîteva minute, gazda şi musafirul se priviră tăcuţi. Un zîmbet nevinovat licărea în ochii gălbui ai lui Sohaniuk.

— Ştii ceva? rosti Lobanovici. Eu nu ţin la acest tain, naiba să-l ia. Dar, odată ce lucrurile stau aşa, pot să te asigur şi chiar să te reasigur, că n-ai să ici nici o baniţă.

— O să vedem! replică Sohaniuk.

— N-ai să vezi nimic!

În clipa aceea, tocmai în toiul discuţiei, uşa de la bucătărie scîrţîi. Îngrijitoarea îşi vîrî capul în odaia învăţătorului.

— Poftim banii matale. N-am făcut rost de nicăieri. Am fost şi la Leon, şi la Gubarovi, n-au.

— Ei, atunci, hai să mîncăm.

Sohaniuk nu vru să rămînă la masă. Sosise în sat împreună cu Dubcika şi se înţelese cu el să se ducă la întoarcere la o familie unde mai erau şi alţi invitaţi. Nu spuse la cine anume. Era timpul să plece; probabil că Dubcika îl aştepta la staroste.

Sohaniuk îşi luă rămas bun de la Lobanovici, poftindu-l la rîndu-i, să mai treacă pe la el.

— Îţi mulţumesc, dar, colega, bagă de seamă: n-ai să capeţi tainul.

— O să mă judec cu dumneata, răspunse Sohaniuk, fără să se lase convins. Uite, cînd mă-ntorc, îndată îl reclam pe starostele vostru la delegatul Zemstvei [1].

Spre seara aceleiași zile, starostele strînse banițele și le aduse lui Lobanovici.

— Dar cum, paniciule, să-i dăm tainul, odată ce avem un învățător al nostru? Ce, a căpiat?

Starostele vorbea cu un aer grav, autoritar. Sentimentul datoriei împlinite față de școală și de învățător îl umplea de mîndrie.

— Să-i fie rușine! se înciudă îngrijitoarea. Auzi, să ridice tainul de la școala altuia!

Bătrînica avea partea ei în acest tain: doar i se cuvenea și ei o părticică din banițe.

XX

Panna Iadvisia era neobișnuit de bine dispusă. A doua zi, ea și mica Gabrînka urmau să se ducă la haltă, să se urce în tren și să plece în ospeție. Aveau niște rude în ținutul Grodnei și tatăl lor le îngăduise să se ducă și să stea acolo vreo două săptămîni. Gabrînka zburda pe lîngă mama ei vitregă, glumea, rîdea atît de voios și copilărește, încît pînă și soția subșefului de ocol, de obicei tristă și îngîndurată, nu-și putu stăpîni zîmbetul:

— Lasă-mă, astîmpără-te! Doar nu mai ești copilă.

Soția subșefului de ocol părea cam jenată de purtarea Gabrînkăi, care se zbenguia în acest chip, față de un om străin. Omul străin era Lobanovici.

Dar Gabrînka nici n-o băga în seamă. Ea născocise niște versuri și, din cînd în cînd, le recita în auzul mamei ei vitrege:

Mama-i stacojie floare
Doar că ostenită pare.

— Ia uite ce poznașă e! spuse soția subșefului de ocol, clătinînd din cap a dojană.

[1] *Zemstvă* — administrație locală în Rusia țaristă, aleasă de nobilime și celelalte clase avute.

— O să mă fac scriitoare. Am de gînd să scriu o poveste: cum au trăit în Polesia două panence drăguțe, și ce s-a-ntîmplat din pricina lor, rîdea Gabrînka.

— Și ce anume s-a-ntîmplat? o întrebă Lobanovici.

— S-a-ntîmplat ceva peste așteptările tuturor! Cele două frumuseți s-au îndrăgostit de un tînăr și s-au aruncat de gîtul lui. Iar el, sărmanul, de necaz, s-a dus și s-a înecat în lacul Telești dub.

— Gabrînko, să-ți fie rușine! o mustră soția subșefului de ocol, cu glas rugător.

Dar Gabrînka se prăpădea de rîs. Rîdea și Iadvisia, cam jenată de purtarea surorii sale, care glumea cu atîta nepăsare, directă și îndrăzneață la culme.

— Pe cîte se pare, dumneata ai calități de scriitoare, rîdea și Lobanovici. Dar de ce tînărul dumitale s-a dus să se înece?

Gabrînka se uită șiret la soră-sa. Iadvisia, intrînd în joc, răspunse rîzînd:

— Cred că acest tînăr s-a speriat de prea marea lui fericire.

Surorile schimbau între ele priviri și vorbe hazlii. Păreau tare vesele; călătoria în perspectivă, schimbarea mediului, locurile noi, cunoștințele noi le pasionau, le bucurau.

Lobanovici se simți oarecum mîhnit. Nu-și dădea seama nici el de unde venea această mîhnire. Îl întristă poate prea marea bucurie a pannei Iadvisia. I se părea că nimic n-o leagă de aceste locuri, că nimeni n-o interesează, așa că ar fi gata, cu dragă inimă, să schimbe străfundul acesta al Polesici cu un loc nou. Inima ei e doar liberă. Sau, poate, caută o altă inimă ca să bată laolaltă cu a ei? Poate c-a și găsit undeva această inimă?

Deodată, sentimentul singurătății îl copleși pe învățător. Se simți străin și de prisos. Și gîndurile care, pînă de curînd, îi umpleau de bucurie inima tînără, îi păreau acum ridicole.

Soția subșefului de ocol ieși din cameră. Fetele tăifăsuiau vesele, glumind mereu. Bătrînul Negrusi ședea tolănit lîngă sobă, sub canapea, și dădea alene din coadă, ori de cîte ori Iadvisia trecea pe lîngă el.

— Nu te-am văzut niciodată atît de bine dispusă, îi spuse Lobanovici. Azi ești mai veselă ca oricînd.

— Dumneata ai vrea poate să plîng? îl întrebă ea.

— O, nu, n-aș vrea de loc. Dar, după cîte observ, dumneata n-ai nimic aici de care ar putea să-ți pară rău. Și dacă ai avea prilejul de a pleca de aici, pentru totdeauna, n-ai regreta de loc.

— O, nu, exclamă Iadvisia.

Rămase o clipă îngîndurată. Căpătă o expresie gravă. Dar își reveni numaidecît, ochii îi scînteiară iar de rîs și de șiretenie.

— O, nu! greșești! spuse ea. Este cineva de care îmi vine foarte greu să mă despart și care îmi tulbură inima.

Lobanovici rămase nemișcat într-o dulce așteptare, dar era tare neliniștit. Iadvisia îl măsură cu o privire atentă; apoi, deodată, sări în picioare și se apropie de Negrusi.

— Negrusule, dragul meu Negrusi! spuse ea, mîngîind cîinele și lipindu-și obrazul de botul lui. Ne vom despărți pentru două săptămîni întregi!

— Ei, cu atît mai plăcută va fi clipa revederii după despărțire, rosti Lobanovici și se ridică. Îți urez toate cele bune. Să ajungi cu bine, să petreci în veselie și să suporți cu ușurință despărțirea de acela pentru care inima dumitale este atît de neliniștită.

Rostind acestea, Lobanovici, cu toată străduința lui, nu-și putu ascunde obida ce i se oglindea pe față.

— Dar unde pleci? întrebă Iadvisia.

— Am o lucrare. Iar dumneata trebuie să te pregătești de drum, nu vreau să te stinghereșc. Rămîi cu bine!

Iadvisia nu răspunse nimic. Se uită doar în ochii lui, cu un aer vinovat și cam speriat. Îi părea poate rău de gluma ei cam grosolană, dar, pentru cine știe ce motiv, nu era dispusă s-o mărturisească.

— Dar mîine n-ai vrea să ne conduci pînă la haltă? îl întrebă Gabrînka.

— De ce să-l ostenim pe domnul învățător? interveni Iadvisia. Tata îl trimite totdeauna cu noi pe pădurarul Rîgor.

Ce-o fi și asta? O nouă jignire? Sau panna Iadvisia evita pur și simplu societatea lui? Poate că nu vrea ca el să fie de față la întrevederea ei cu Suhovarov?

Buna dispoziție a Iadvisiei dispăru; deveni tăcută, reținută.

— Desigur, spuse Lobanovici, că pannei Iadvisia o să-i placă mai mult să plece în societatea lui Rîgor și a lui Negrusi, care, de bună seamă, se va oferi singur s-o însoțească.

Auzindu-și numele, Negrusi dădu bucuros din coadă.

Lobanovici salută fetele și ieși. Era trist. Nu mai încape îndoială că Iadvisia își bate joc de el. Și, chiar dacă îi acordă oarecare atenție, e numai fiindcă trăiește pe aceste meleaguri uitate de lume, fără nici un suflet de om mai interesant. Iar el, ca un

copil fără minte, nu vede nimic. Se lasă învăluit de ceața plăcută a înșelării de sine, se mîngîie cu speranțe trandafirii și cu dulci visări. Ar trebui să-și caute izvorul bucuriei în altceva. Și, în genere, trebuie să redevină stăpîn pe sine. E timpul să-și scoată dulcile iluzii din cap și din inimă, cîtă vreme chipul fetei n-a pătruns încă prea adînc în inima lui. Să nu creadă Iadvisia că fără ea lumea nu mai există pentru el.

Lobanovici străbătu odăița lui în lung și lat.

„Nu, se gîndea el, nu se poate să trăiesc tot așa de acum înainte. În afară de școală și de interese pur personale, există și alte îndatoriri mai înalte, îndatoririle sociale. Trebuie să mă apropii mai mult de popor, să-l urmăresc mai atent, să-mi dau seama ce fel de viață duce, spre ce năzuiește. Să-mi lărgesc sfera muncii, să ies din limitele îndatoririlor față de școală."

Lobanovici intră în clasă. Deschise dulapul cu cărți.

Pe un rîfțuleț erau înșirate cîteva zeci de cărticele subțiri, scrise anume pentru țărani. Erau, îndeosebi cărți publicate de diferite comitete și de cercuri pentru combaterea alcoolismului, sau de Sfîntul Sinod. Cercetă această bibliotecă minusculă, dar nu găsi nimic interesant, mai ales pentru populația locală, și se hotărî să aleagă un alt subiect de convorbire cu polești, unul mai atrăgător pentru ei. Dar despre ce să le vorbească? Ar trebui să-și concentreze atenția asupra modului de viață țărănesc, să le povestească cum trăiesc alți oameni și cum au izbutit ei să obțină condiții mai bune de viață.

Lobanovici se pasionă din ce în ce mai mult de acest subiect. Alcătui la iuțeală planul cuvîntării. Îi răsăreau mereu alte fapte noi în minte. Închise dulapul, trecu în odăița lui și se așeză la masă, pentru a face ciorna cuvîntării.

În clipa aceea, îngrijitoarea intră în cameră.

— Scrii într-una, paniciule?

— Scriu, mătușico.

— Ai auzit, paniciule, că pe Kurulciuk îl mută de la noi?

— Îl mută? întrebă Lobanovici. Dar de ce-l mută?

Rămase pe gînduri. Îi păru rău de ceva. Încercă un și mai puternic sentiment al singurătății; colțul acesta îngust al Polesiei se strîngea parcă și mai mult în jurul lui.

— Nu se înțelege cu picherul de la drumul de fier, îl lămuri îngrijitoarea.

XXI

Mai trecu un timp.

Tînărul învățător era preocupat de multe probleme și gîndea mult. Petrecea seri întregi în casele țărănești, observînd cu luare-aminte traiul polesnicilor. Era primit și întîmpinat în mod prietenos, binevoitor; oamenii vorbeau cu el cu plăcere despre diferite lucruri. De fiecare dată însă discuția nu depășea limitele chestiunilor atinse de învățător. Polesnicii sînt de felul lor oameni așezați, chibzuiți, prudenți — nu-și deschid sufletul oricui și, fără îndoială, natura Polesiei și-a imprimat pecetea asupra lor. Nesfîrșitele mlaștini i-au învățat să chibzuiască cu înțelepciune. Marea verde și întunecată a pădurilor i-a făcut să fie prevăzători; acolo primejdia îi pîndește doar la fiecare pas: poți să dai peste o fiară, să te rătăcești ori să cazi în mîinile pădurarilor răi ai contelui Potoțki. Și numai cînd și cînd Lobanovici auzea cîte o vorbă de duh, scăpată de cineva, o snoavă, ori o aluzie cu tîlc. Moșnegii, cu părul nins de ani, cu zbîrcituri și cu chelii respectabile, letopisețul acesta viu al celor petrecute la Telșino, îl interesau mult pe Lobanovici. Erau cei mai de seamă purtători ai tradițiilor țărănești, agronomi autodidacți, și care se pricepeau în tălmăcirea fenomenelor naturii. Ei știau în ce zi, ba chiar în ce ceas trebuie să iasă cu sohaua[1] pe cîmp, cum și cînd să se semene cutare sau cutare cereală. Era de ajuns să vadă cel dintîi stol de cocori zburînd spre miazăzi, ca să spună cum va fi recolta de ovăz. Prevedeau creșterea lui după înălțimea la care zburau păsările: dacă zboară sus de tot, ovăzul va crește înalt.

Fiecare moșneag are ceva caracteristic. De pildă, moș Mikita, cu părul alb ca neaua, cu privirea ascuțită, pătrunzătoare a ochilor săi ageri. Bătrînețea i-a încovoiat trupul zdravăn, i-a așternut pe obraz și pe fruntea-i înaltă o adevărată rețea de zbîrcituri. Dar ce om voinic a fost moș Mikita în tinerețe! N-avea pereche-n sat. Făcea pozne, cum nimeni altul nu e în stare să le facă acum. Ce, parcă azi lumea e ca altădată? Dar ce să vorbim de anii tinereții! Chiar și acum, în ciuda celor optzeci de ani ai săi, moș Mikita îl poate face de rușine și pe un flăcău. E de ajuns să petreacă pe-tîntel, să i se trezească la viață sîngele tineresc, răzvrătit, și atunci să vezi că nu se mai poate stăpîni moșneagul, își vîră mîinile în

[1] *Soha*, plug de lemn, cu două brăzdare.

găurile rotunde ale pietrelor de moară grele și joacă prin casă cu ele de parcă ar fi niște roți ușurele de lemn. Chiar și acum le e frică oamenilor de moș Mikita: e vraci și vrăjitor, cu toate că nu se îndeletnicește cu vrăjitoria; dar dacă cineva îl supără, află el atuncea puterea farmecelor moșului. Mikita se ferește însă de societatea oamenilor; ziua, aproape că nu-l vezi printre ei. De cînd și-a îngropat — e mult de-atunci — baba și s-a despărțit de copii, trăiește singur ca lupul.

Moș Mikita și ceilalți capi de familie din Telșino au trecut de bunăvoie drepturile lor asupra celor mai tineri și mai sănătoși ca ei, ținîndu-se la o parte de treburile obștești; doar își aduseseră și ei prinosul la înjghebarea obștii; de altfel, cu toate că viața din sat se schimba foarte încet, pe nesimțite, bătrînii fruntași, moșnegii polești, găseau acum că multe lucruri nu se potrivesc cu vederile lor, și se arătau numai atunci cînd se iveau treburi de seamă, neobișnuite.

Așadar, cînd se isca vreo pricină încîlcită privind toată obștea din sat, moș Mikodîm, om tare bătrîn, se dădea jos de pe cuptor, ieșea în uliță și grăia în auzul tuturor:

— Să nu credeți voi cumva că totul se face așa, de la sine. Dreptatea nu-i o bucată de slănină prăjită, nu se mănîncă cu cașă. Tot iese pe deasupra, draga de ea. Chiar și pămîntul i-a jurat cerului să nu lase pe seama lui treburi necurate, ce nu se vor descîlci aici.

Îndeobște, moșnegii ședeau la ei acasă, ori trebăluiau și ei ce puteau prin ogrăzi. La biserică nu se duceau mai niciodată; de altfel, la Telșino nici nu era biserică, în afară de paraclisul de la cimitir. Iar acasă, de te apuci să te rogi lui dumnezeu, păcătuiești și mai mult decît te rogi. Dar nici nu-i învățase nimeni să se roage lui dumnezeu. Și, de altminteri, nici unul dintre cei din Telșino nu știa să spună rugăciuni ca lumea. Fiecare le rostea după cum îl tăia capul. O dată pe an, de sărbătoarea Bunei Vestiri, părintele de la Malevici venea pe acolo. Și atunci, toți telșinenii își cărau păcatele la părintele Modest, om porcos și bețiv nevoie mare, mai păcătos chiar decît ei. Poate că tocmai de aceea a pedepsit sfîntul Ilie biserica din Malevici, dărîmîndu-i clopotnița cu un trăsnet. S-ar putea însă ca și vreun alt păcat al părintelui Modest să fi atras o asemenea pedeapsă asupra bisericii; doar acesta punea secară la uscat chiar în dosul catapetesmei [1], iar în

[1] Poarta altarului bisericii.

zilele de sfîntă duminică, se ducea de obicei la baltă să deşerte de peşte bucele[1] poporenilor săi.

Într-o zi, umblînd prin baltă, se cufundă pînă la mijloc în mocirlă. Starostele bisericii, care, împreună cu părintele, ieşise la pescuit, stătea şi privea liniştit cum părintele Modest se bălăcea în noroi, căznindu-se să-şi tragă picioarele afară.

— Ce te uiţi, stîrvule, putoare? Scoate-mă de aici!

Abia atunci starostele se apropie şi-l scoase pe părintele Modest din mocirlă.

În duminica aceea, părintele Modest se supără şi nu se duse să facă slujba.

— Părinţele, n-ar fi timpul să se sune de liturghie? îl întrebă starostele.

— Piară-ţi gîndul! răcni părintele Modest. Cum e dumnezeu cu mine, aşa sînt şi eu cu el!

Cu toate acestea, telşinenii socoteau că s-ar cuveni să aibă într-un chip sau într-altul legătură cu cerul şi cu biserica, deşi această legătură era mai mult de ochii lumii şi fără temei.

Multă vreme, îi stărui în minte lui Lobanovici un caz în care atitudinea originală a telşinenilor faţă de riturile religioase se manifestă într-un chip deosebit de viu.

Era tare devreme, puţin după ce se luminase de zi. Învăţătorul dormea dus. În bucătărie, alături de odăiţa în care dormea, stăruia o larmă surdă: erau glasurile locuitorilor din Telşino.

Din cînd în cînd, această larmă se întetea, devenea mai zgomotoasă, făcînd-o pe îngrijitoare să se răstească înciudată la dînşii, nevoind ca „paniciul" ei să fie tulburat din somn. Lobanovici se trezi şi trase cu urechea. Uşa ce dădea în curte se deschidea şi se închidea mereu. Nişte oameni tropăiau, se îmbulzeau în bucătărie; se auzeau clinchete de ulcioare, de donite şi de sticle şi, din cînd în cînd, zgomotul acesta era acoperit de susurul apei. Se turna apă din găleţi în butoi.

Învăţătorul se îmbrăcă. Deschise uşa, văzu bucătăria plină de poleşnici şi de poleşnice, de fete, de femei tinere şi bătrîne. Se strecurau cu toţii pînă la butoi şi scoteau apă din el. Îngrijitoarea conducea toată această operaţiune şi adăuga din cînd în cînd apă în butoi. Zărindu-l pe învăţător, cei adunaţi îl întîmpinară cu zîmbete prietenoase.

— Ce faci aici, mătuşă?

[1] Unelte de pescuit, împletite din nuiele de răchită.

— Împart apă sfințită, paniciule.

— Așa, adevărat! rosti învățătorul. Azi e sfințirea apelor. Dar cum, a sfințit-o părintele?

— Nu, paniciule. Îți aduci matale aminte: n-a venit părintele de la Hatovici să facă slujbă la școală? După slujbă, a rămas puțintică apă. Am turnat-o într-o sticluță, iar acum, vezi mata, noi am mai turnat peste ea altă apă, și oamenii iau apă sfințită.

— Bine, dar pentru asta trebuie să se ducă la biserică, apoi la iordan [1], și să ia apă de acolo.

— E lung drumul, paniciule, răspunse starostele, cu un aer autoritar.

— Păi, acolo nu e tot la fel? adăugă Stepan Rîlka, acela care îl dusese într-un rînd pe învățător la reședința de plasă, și dădu nepăsător din mînă.

Într-un ceas, tot satul se îndestulă cu „apă sfințită". În ziua aceea, bătrîna se simțea cea mai de vază persoană din tot satul.

De cîteva ori, Lobanovici îi pofti pe telșineni să se adune la școală. Elevii duceau prin toate casele vestea că în seara cutare învățătorul îi poftește pe locuitori la școală, unde are să le vorbească și să le citească.

În prima seară veni atîta lume, încît n-au ajuns locurile. Orice s-ar spune, era ceva deosebit pentru poleșnici. Mai cu seamă cei în vîrstă, se așezară cu aer grav pe bănci, iar fetele și flăcăii se înghesuiră lîngă ușă, ciupindu-se și rîzînd pe înfundate.

Cînd toți se adunară și-și ocupară locurile, veni învățătorul. Le explică pe scurt ascultătorilor în ce scop anume îi chemase. Fiecare om, spuse el, trebuie să aibă năzuința ca viața să se facă mai bună și cu rost. Vorbea despre modul în care viața ar putea fi îmbunătățită: arăta ce trebuie făcut, pentru ca această îmbunătățire să fie adevărată și însemnată. Căutînd să-și atragă ascultătorii, învățătorul dădea pilde chiar din viața lor — fapte adevărate, simple și pe înțelesul tuturor. Se pregătise bine în vederea acestei cuvîntări, vorbea curgător, uneori cu însuflețire. Lobanovici se mira însă foarte mult văzînd că fetele nu-l ascultau de loc și le interesau mai mult flăcăii decît cuvîntarea sa. Iar bătrînii poleșnici, deși îl ascultau, ba unul, ba altul deschidea gura cît era de mare și căsca. La sfîrșitul cuvîntării, Maxim Teluțka observă:

[1] Așa se numea locul (de lîngă rîu, lac, mare etc.) unde „se sfințea" apa (n.t.).

— Toate astea-s adevărate, paniciule. Dar cum să mai învățăm și noi! Las' să învețe ei, că noi ne trăim și așa viața, cîtă om mai avea.

Rostind cuvîntul „ei", Maxim îi arătă pe elevi.

XXII

După ce mai încercă de vreo două ori să adune țăranii, observînd că numărul de ascultători se împuținează de fiecare dată, Lobanovici se lăsă păgubaș. Totuși, întrebarea: ce-i de făcut? Cu ce să se ocupe? continua să-l frămînte. În zilele de lucru stătea la școală, de dimineață și pînă seara. Venea însă vremea de iarnă, cu serile ei lungi. Ce să facă în timpul liber? Se apucă să citească, să studieze din diferite manuale fel de fel de probleme, trimitea scrisori prietenilor, aruncați și ei în cele mai uitate colțuri ale Bielorusiei, începu chiar să scrie însemnări zilnice, în care încerca să-și exprime ideile, starea de spirit și emoțiile. La început, caietul acesta de însemnări se bucura de multă atenție din partea sa, și Lobanovici petrecea mult timp scriind în el. Bineînțeles, locul cel mai de seamă fu rezervat unei anumite fete. Teama că acest caiet ar putea nimeri în mîini străine, descoperindu-i taina sufletească, îl făcea să recurgă la forme de exprimare și la fraze întortocheate, folosind diferite figuri alegorice. Dar, după o săptămînă, caietul de însemnări zilnice fu lăsat în părăsire, căci îi păru autorului însuși foarte naiv și ridicol.

Dar ce o mai fi cu fata care tulburase atît de puternic liniștea tînărului învățător? Ce-o fi avînd ea de gînd? Iadvisia își prelungea șederea în ținutul Grodnei și, pe cît se părea, nu prea se grăbea să se înapoieze acasă. Această lipsă de atenție din partea ei îl supăra pe Lobanovici, îl jignea. Ar fi vrut s-o știe cît mai curînd întoarsă la Telșino, și nu fiindcă ar fi avut de gînd să se gătească și să dea fuga la ea. Nu, asta, nu! Se hotărî ferm să se arate cu totul nepăsător față de dînsa. Va trece anume de cîteva ori pe zi prin fața ferestrelor ei, fără să se uite și nu va mai lăsa prin nimic să se vadă că ea îl interesează, că i-e inima grea de dor, că-i nespus de trist fără ea. Se va desfăta doar din depărtare, fără să-i trădeze nimic din tot ce simte.

În zilele de sărbătoare, lui Lobanovici îi era și mai greu, fiindcă dispunea de și mai mult timp liber. Jinduia să se întîlnească cu oameni, dar se hotărî în mod ferm să nu se ducă la nimeni. De altfel, la cine s-ar putea duce? Kurulciuk nu mai era ocolo, fiind mutat la Pripeat. Lui Lobanovici îi părea tare rău după el. Cît o privește pe Marina, ea îi lăsase doar amintiri pe cît de plăcute pe atît de nevinovate. Cîteodată tînărul învățător se mustra în gînd că nu ținuse s-o cunoască mai de aproape. Era o fată atît de bună și de drăgălașă și, de bună seamă, cu o inimă de aur. Dar ce-l împiedica oare să se apropie mai mult de Marina?... „E-eh, își spuse el, e mai bine așa." N-avea chef să treacă nici pe la domnul subșef de ocol, deși acesta îl poftea mereu, și nu de mult Lobanovici nu refuzase să se așeze la masă cu el, ca să bea binișor și să guste renumiții colduni lituanieni.

De obicei, subșeful de ocol, cînd bea ceva mai mult se înveselea, își amintea de anii tinereții, de vremea burlăcici, cînd știa să încînte panencele prin îndrăzneala și firea sa focoasă.

— Nu știu ce fel de cavaleri sînt acum, spunea domnul Barankevici cu dispreț: nici vin, nici bragă. Pe vremuri, eu răsturnam lumea cu susul în jos. Mă agățam de o panencă, apoi de alta, și tot așa. Se întîmpla să te alegi cu una peste bot. Ei, și? Ce, parcă e o dezonoare pentru un cavaler, dacă îi cîrpește o panencă una peste bot? Nu, domnule profesor, trebuie să faci cunoștință cu panna Liudmila. Ce-mi stai înfipt aici, ca o buturugă în drum?... Într-o zi, îl iau pe domnul la Zavitanki; trebuie să mai prindă nițică viață și să învețe să le facă puțină curte panencelor.

— Ei, ce să caut eu la frumoasa de la Zavitanki?! răspunse Lobanovici: la dînsa și fără mine e roi.

— Ei și? Ha! Eu, pe vremuri, mă băgam tocmai acolo unde roiau cavalerii. Păi, tocmai aici e aici: să-i dai pe toți la o parte, să-i lași cu buzele umflate și s-o atragi pe panencă de partea ta.

Subșeful de ocol nu scăpa nici un prilej de a istorisi cîte o întîmplare în care el apărea ca un cavaler norocos, biruitor asupra celorlalți.

Soția sa, mulțumită și fericită, asculta poveștile despre nemaipomenitele succese ale grozavului ei soț și, parcă nedîndu-le crezare, rostea doar atît:

— Ei, multe mai spui și tu!

— Și de ce să nu spun? urma Barankevici, dîndu-și importanță. Ajunsese să creadă el însuși în poveștile pe care le înșira și era convins că procedase întotdeauna bine în aventurile acelea amoroase. Mie nu-mi plăcea să fiu de mămăligă pe lîngă panence.

Pe urmă, subșeful de ocol se apropia de fonograf, punea să cînte unele „rondele" care îi plăceau deosebit de mult și ținea isonul cu vocea-i de bas, bătînd din mînă tactul melodiei. Punea unele „rondele" în mod special, pentru a se lăsa în voia altor amintiri dintr-un trecut îndepărtat, amintiri, însă, triste. Atunci, subșeful de ocol se posomora deodată, începea să tragă adînc aerul pe nas și rămînea pe gînduri. Mai stătea puțin, apoi se ridica și se ducea în odaia lui, la odihnă.

De obicei, Lobanovici mai zăbovea puțin, ascultînd-o pe soția subșefului de ocol. Ea ar fi vrut să-i spună multe: ar fi vrut să-și deschidă sufletul, să-și verse tot dorul, toată durerea, dar nu izbutea să găsească cuvinte potrivite, corespunzătoare gîndurilor și sentimentelor ei. De cîte ori nu i-a dat a înțelege soția subșefului de ocol că-l stimează foarte mult pe Lobanovici, că ține la el ca la un fel de rudă! Vorbea fără șir și parcă bîlbîindu-se, despre firea neascultătoare, capricioasă a lui Cesi, repetînd mereu că-i vine foarte greu să-l țină în frîu, fiind mama lui vitregă, dar, resemnată, poartă cu răbdare crucea grea și pătimește pe nedrept din pricina băiatului.

Soția subșefului de ocol vorbea încet, întretăiat și aruncînd priviri pline de teamă în spre camera în care intrase domnul Barankevici. Multe sentimente neexprimate trădau aceste cuvinte fără șir, dureroase și timide: ele vădeau și frica și rușinea unei asemenea spovedanii față de un om străin; se simțea cît era de tulburată și nemulțumită de situația ce-o avea în familia subșefului de ocol. După părerea ei „originea și educația" ei îi dădeau dreptul să se aștepte la ceva mai bun

Nu-i prea plăcea lui Lobanovici să-i asculte tînguirile, care îl puneau oarecum în situația de arbitru și-l făceau să se amestece într-un fel în viața altora, ceea ce nu-i plăcea. Pe de altă parte, îi era milă de această femeie; nu mai încăpea nici o îndoială că ea ducea un trai greu. Dar totodată simțea că i se trezește în suflet un fel de ostilitate față de soția subșefului de ocol. Nu putea înțelege de ce se împăcase cu atîta resemnare, fără a lupta, cu soarta ei, și nu găsea puterea să lepede această „cruce grea a vieții".

— Dar spune-mi, te rog, începu deodată Lobanovici, nemaiputîndu-se stăpîni: ce te leagă de familia subșefului de ocol? Dumneata ești aici, cum se zice, o pasăre slobodă. Ți-e greu, te simți nedreptățită, atunci ce te împiedică să te lași de viața asta și să devii liberă?

O expresie de groază se ivi pe obrazul femeii. Un asemenea gînd nu-i trecuse pesemne niciodată prin cap. Nemișcată, tăcută, ședea la masă, cu capul strîns între umeri. În cele din urmă, zîmbi acru, dorind parcă să arate că toate cîte le spusese erau prostii, că nici n-ar fi trebuit să înceapă această discuție, că viața fiind în genere grea, ea n-are încotro și trebuie să se resemneze, să se împace cu soarta ei. Atunci Lobanovici îi adresă cîteva cuvinte de încurajare, pornite din inimă, ca să-i alunge proasta dispoziție, apoi își luă rămas bun și părăsi casa lui Barankevici.

O altă întîmplare îi reveni învățătorului în minte.

Puțin timp după această convorbire, soția subșefului de ocol trecu într-o seară pe la el. Era foarte tulburată și avea ochii plînși.

— Te rog, iartă-mă, că am trecut pe la dumneata, începu ea, dar te stimez foarte mult și țin la dumneata, ca la o rudă... O, doamne, ce să mă fac? Ce să fac? Nu mai am puteri să rabd!

Lobanovici ghicea că Barankevici stîrnise o furtună în casă, dar el se ferea s-o întrebe vreun amănunt. Nici dînsa, din cine știe ce motive, nu aminti nimic despre pricina tulburării ei, nu-l învinuia pe bărbatul său de nimic, repetînd doar într-una că e greu.

— Și ce fel de sfat ți-aș putea da? o întrebă Lobanovici. Dacă poți pleca undeva, ei bine, pleacă. Eu, în locul dumitale nu m-aș împăca cu o astfel de viață. Păi, viață e asta?

— Dumneata cunoști firea domnului subșef de ocol?

— Am auzit cîte ceva. Ce să-i faci, așa e felul lui.

— Vai, domnule! Ce greu e să-i faci pe plac! N-oi fi eu bună, se poate, dar el a băgat-o în mormînt pe prima lui nevastă, și cu mine o să facă la fel. Soția subșefului de ocol plîngea. De toate sînt eu vinovată. Dacă Cesi se poartă urît, eu răspund pentru el. Ba una, ba alta, și numai eu sînt vinovată. Orice s-ar întîmpla, numai eu sînt de vină.

Lobanovici nu știa ce să-i spună, ce sfat să-i dea. Femeia plînse pe săturate, își vărsă tot amarul și durerea, și se mai liniști puțin. Zîmbind cu lacrimi în ochi, îl rugă pe Lobanovici să nu spună nimic nimănui. Repetă, din nou, că i-a vorbit în mod sincer, că i-a împărtășit durerea ei, fiindcă îl socotea un om foarte bun, foarte apropiat, ca o rudă; își luă apoi rămas bun și plecă, scuzîndu-se.

Lobanovici răsuflă ușurat — îi venise foarte greu să-i asculte spovedania, cu atît mai mult cu cît nu putea s-o ajute cu nimic.

„Și o să rabde, și n-o să plece nicăieri, își spunea Lobanovici cu gîndul la soția subșefului de ocol. Dar, la drept vorbind ce o ține aici?"

Lobanovici rămase pe gînduri. Și totuși, oamenii aceștia au fost și ei tineri, cu speranțe și visuri luminoase. Își găseau fericirea, după gustul lor, trăiseră începutul unei povești frumoase, dar cu ce s-a sfîrșit povestea lor? Nu cumva își compune acum și el, Lobanovici, povestea sa?

Îi apăru în minte panna Iadvisia. Înțelese de ce dorea ea cu atîta hotărîre să scape de aici, măcar pentru cîteva săptămîni; voia să uite totul, să se îndepărteze de această mocirlă a vieții, de traiul înăbușitor de acasă.

XXIII

În seara aceea, Lobanovici se afla într-o stare sufletească deosebită. Nici el n-ar fi fost în stare să spună din ce pricină anume. Nemulțumirea de sine, sentimentul unei vieți fără rost, senzația de singurătate puneau stăpînire pe el. Învățătorul își dădea seama că-i lipsește ceva, că trebuie să se ocupe de ceva, să facă ceva... Ce anume? Stătea pe gînduri, își bătea capul, dar nu afla un răspuns mulțumitor la această întrebare.

N-ar trebui să se ducă undeva, pur și simplu, să se urnească din loc și să plece? Dar încotro? La cine? Învățătorul număra în minte toate cunoștințele din împrejurimi. Îi era totuna încotro să-și îndrepte pașii. Își luă tabachera, mai puse ceva tutun în ea, ca să aibă ce fuma în drum și se pregăti să plece, fără să știe încotro. Ar fi fost bine să treacă pe la vreo școală din apropiere, dar prin împrejurimi nu se afla nici o școală mai aproape de cincisprezece verste. Se îmbrăcă, totuși, și era gata să iasă din casă.

— Paniciule, ți-a venit o scrisoare de la staroste, rosti îngrijitoarea, intrînd în odăiță.

Aruncînd o privire pe plic și recunoscînd scrisul unui prieten intim, Lobanovici își scoase haina și începu să citească.

Îngrijitoarea stătea proptindu-și obrazul cu mîna și urmărea expresia feței învățătorului. Între altele, prietenul scria cum l-a

îmbătat cineva numai cu scopul de a-i stoarce consimțământul de a se însura cu o fată, ruda unui diacon, și cum, trebuind să-și salveze libertatea, a evadat, într-un chip cu totul neașteptat în clipa cea mai hotărîtoare.

Un zîmbet vesel lumină obrazul lui Lobanovici. Îngrijitoarea rîdea și ea, privindu-l.

— Dar de la cine, paniciule, ți-a venit o scrisoare ca asta? întrebă bătrîna, curioasă.

— A, mătușico, îmi scrie o panencă. Spune că dacă viu s-o pețesc, o să mă ia numaidecît.

— Ei, paniciule, la ce să te mai gîndești? Numai o fată bună să fie, îl sfătui bătrîna, oarecum supărată.

Încheind scrisoarea prietenul adăugase un post-scriptum. Anunța moartea unui alt prieten, care absolvise împreună cu el seminarul. Această veste îl impresionă pe Lobanovici. Se putea oare să fie adevărat? Cum, Andrei Labuzka, tocmai el, Labuzka, al cărui nume figura pe lista seminariștilor, să fie mort? Nu e cu putință!

Și chipul lui Andrei, tînăr, zdravăn, plin de putere, răsări aievea înaintea lui Lobanovici. Își aduse aminte un amănunt neînsemnat, petrecut în primăvara anului trecut, cînd el, prorocind în glumă soarta tovarășilor săi, spusese: „Tu, Labuzka, n-ai s-o duci mult pe lume!"

Vorbe rostite în glumă, nimic mai mult — decît că nu se potriveau de loc cu ideea morții lui Labuzka, cu chipul său plin de sănătate și de voie bună.

Cu capul plecat, Lobanovici rămase nemișcat îndelung, cufundat în gînduri. Starea lui de vagă melancolie din ultimul timp, făcu loc unei dispoziții și mai întunecate. Vestea morții lui Andrei îi trezi gînduri care îi vorbeau — toate — de șubrezenia și nimicnicia fericirii omului. Imaginea morții atotputernice și de neînlăturat, asemenea unei vedenii rele, îi răsări în față și nu-i mai dădea pace.

Cîteva minute în șir, Lobanovici privi țintă într-un punct, fără să clipească. În închipuirea sa tulburată, îl vedea pe Andrei mort. Îl vedea zăcînd. Cu ochii stinși între pleoapele albăstrii. Cu buzele strînse, purtînd pecetea morții pe ele. Paloarea gălbuie, cadaverică, i se revărsa pe obraz. Și acesta e un om! Mai exact, forma schimbată a aceluia care mai înainte se numea omul Andrei Labuzka. Dar unde-s toate elanurile, aspirațiile lui? Unde or fi ele? Și unde se afla el, stăpînul lor? Ce se află acolo, în partea cealaltă?

Pe Lobanovici îl cuprinse teama. Avea impresia că cineva cumplit, neîndurător, cu neputință de înlăturat, și-a ridicat ghioaga grea, gata s-o lase să cadă peste capul său. Iar el este atît de slab, de neînsemnat, încît nici măcar o vorbă de protest nu-i poate scăpa de pe buze.

Bătrîna îl privea speriată pe învățător: prea dintr-o dată și atît de vizibil se schimbase la înfățișare „paniciul", începînd să arate atît de ciudat...

Se retrase încet la ușă, fără să-și ia ochii de la învățător, clătină din cap și ieși încetișor din odaie. Stînd în bucătărie, îngrijitoarea trase cu urechea cîteva minute, atentă la cele ce se petreceau dincolo de ușă. Dar acolo era o tăcere adîncă. Bătrîna se liniști puțin.

Lobanovici se ridică și se plimbă prin cameră. Gîndul morții de neînlăturat nu-l părăsea, întărindu-i-se adînc în creier.

„Dacă aș spune cuiva: feriți-vă, eu port moartea în mine, atunci, probabil, oamenii s-ar uita la mine ca la un nebun și, în orice caz, s-ar speria de mine, se gîndea Lobanovici. Și, cu toate acestea așa e. Dar de ce oamenii nu se gîndesc la aceasta? Ori, poate, se gîndesc? Nu poate, ci sigur se gîndesc, dar nu dau glas gîndurilor lor: la ce bun să vorbească despre ele unui om pe care îl așteaptă aceeași soartă?"

Ceea ce gîndise altădată cu privire la moarte îi trecu acum din nou prin minte. Uneori, mergi pe drum. E greu drumul, te dor picioarele și mai ai mult pînă acasă. Atunci, te gîndești: „Tot o să vină clipa în care voi călca pragul casei, și drumeția mea va lua sfîrșit". Așa gîndea acum Lobanovici: „Va veni o clipă, în care voi face ultimul pas pe calea vieții mele, va fi ultima clipă, iar după ea, moartea, sfîrșitul! Dar mai încolo? Mai încolo, noaptea neagră și sinistră a neantului. Din moment ce este așa, face oare, în genere, să trăiești? Să trăiești, ca să mori?"

Această întrebare îl puse pe gînduri pe Lobanovici. Nu se putea împăca în nici un chip cu ideea morții. În clipa aceea o socotea cel mai înspăimîntător dușman din lume, și, înlăturînd orice altă preocupare, îl copleșea, închizîndu-l parcă într-un cerc strîmt, întunecat.

Nimeni nu vrea să moară, nimeni. Își aminti de panna Iadvisia. De cîte ori n-a auzit-o spunînd că tare ar vrea să moară. Lobanovici nu-i dădea niciodată crezare cînd vorbea așa: era profund încredințat că ficcare vrea să trăiască, oricît de greu ar duce-o. Nici cei ajunși la adînci bătrîneți nu vor să plece din viață: și tradițiile, legendele poporului o adeveresc. În negura veacurilor,

a luat naștere povestea biblică a lui Matusalem, care a trăit pe lume mai mult ca oricare alt om. În ceasul morții, a venit dumnezeu și l-a întrebat:

— Iată, ai trăit ani mulți. Spune-mi cît de lungă ți-a părut viața?

— Mi se pare că am intrat pe o ușă, am trecut prin casă și am ieșit pe cealaltă ușă, așa mi se înfățișează viața.

— Și ai vrea să mai trăiești?

— Aș vrea, doamne.

Apoi, după ce s-a gîndit puțin, Matusalem a întrebat:

— Doamne! Dar va trebui să mor și a doua oară?

— Va trebui, a răspuns dumnezeu.

— Ei, dacă-i așa, atunci nu-mi trebuie o a doua viață.

Astfel, omul ajunse să-și dea seama că frica morții este chiar mai puternică decît dorința de a trăi, mai tare decît moartea însăși. Dar sinucigașii? În viața noastră se pot cita destule cazuri în care oamenii își fac singuri seama. Cum să înțelegem aceasta?

Dacă omul iubește viața, atunci ce-l silește să se despartă de bunăvoie de ea? Se spune că un asemenea om e slab din fire, că nu-l țin puterile ca să lupte cu toate încercările din viață. Dar dacă omul acesta e slab din fire, de unde află el puteri pentru a birui frica morții și a-și curma singur viața? E ceva absurd. Sînt două lucruri care se contrazic.

Lobanovici voia să se închipuie în situația omului care se sinucide, să privească cu ochii acestuia legătura dintre viață și moarte. Mai există o împrejurare curioasă; fiecare sinucigaș este predispus la un anumit fel de sinucidere — unii se împușcă, alții se spînzură, ori se înecă, ori se aruncă înaintea trenului, se otrăvesc, își taie beregata cu briciul. Toți însă caută să-și aleagă cel mai ușor mijloc pentru a-și încheia socotelile cu viața. Unii din ei lasă niște răvașe scurte, alții, chiar mai lungi. Nu de mult, Lobanovici citise în ziar un bilețel lăsat de un sinucigaș. Acesta scria: „Am băut puțin, ca să nu mă sperie atît de mult moartea".

Lobanovici se surprinse deodată preocupat de gîndurile cu privire la sinucigași și la sinucidere și, fără să-și dea seama, lunecă parcă pe panta unui om hotărît să se sinucidă.

„Dar ce e moartea? O clipă numai, și s-a isprăvit cu totul. Atunci, nu va mai trebui să se gîndească la moarte, și omul nu mai are nevoie de nimic", își zicea el.

Fără vreun gînd, fără să-și dea seama de ceea ce făcea, Lobanovici deschise sertarul mesei. În fund, acoperit de hîrtii și de

cărți, se afla un revolver, un revolver mic, cu șase focuri. Din cînd în cînd, Lobanovici se ducea în pădure, ca să tragă puțin la țintă cu el.

Acum, revolverul îi trezi cu totul altfel de gînduri și simțăminte. Luîndu-l în mînă, învățătorul îi examină țeava.

„Uite, e de ajuns să ridic cocoșul, să apăs pe trăgaci și nici n-o să simt durerea! Nu, probabil durerea tot o să fie, dar toate acestea se vor petrece atît de repede, încît creierul nici nu va avea cînd să le înregistreze."

Gînduri morbide, criminale îl învăluiră ca într-o ceață pe tînărul om și-l țineau ca vrăjit în cercul lor.

Luă din nou revolverul în mînă și, lucru ciudat, revolverul dobîndi o putere de neînțeles asupra lui. Se simțea atras și de glonțul care se arăta în țeavă, asemenea căpșorului unui șarpe. Se uită de cîteva ori la el. Deodată, simți ceva ca o rază de soare strălucindu-i în cap. Lobanovici zvîrli revolverul departe de el. Broboane de sudoare rece îi acopereau fruntea. Își dădea seama că mîinile îi tremurau, de parcă un fel de vijelie cumplită i s-ar fi abătut asupra sufletului. Încercă un puternic simțămînt de ușurare, ca după o boală gravă, iar tot ce se petrecuse cu el, cu cîteva clipe în urmă, îi părea doar un vis urît.

— Paniciule! îi spuse bătrîna, oprindu-se în pragul odăiței. Mi se pare, paniciule, că mata ai primit o scrisoare urîtă.

Învățătorul păru mirat.

— Dar de ce, mătușico, mă întrebi despre scrisoare?

— Se vedea, paniciule, după cum arătai mata, răspunse ea, cercetîndu-l cu o privire iscoditoare. Știi ceva, paniciule? urmă bătrîna cu un aer tainic, cu te-am descîntat, încă o dată! Te-am descîntat, zău! Matale îți place să rîzi de mine și de descîntecul meu, dar l-am făcut pentru mata, că tare milă mi s-a făcut de mata.

— Dar ce fel de descîntec mi-ai făcut? întrebă învățătorul, curios.

Bătrîna îl privi timp de cîteva clipe, tăcută.

— Ca să se lase de mata gîndurile urîte, rosti ea încetișor, uitîndu-se în ochii învățătorului, de parcă ar fi vrut să citească ceva în ei.

Lobanovici se simți ca prins asupra unei fapte rele. Nu-i era de loc la îndemînă că, în clipa aceea, bătrîna îi era superioară. „Curios", gîndi învățătorul.

Vîrtejul de simțăminte stîrnit de vestea morții lui Andrei se potoli, iar gîndurile despre moarte dispărură și ele.

„Se pare că în lume lucrurile se petrec ceva mai simplu decît ni le închipuim uneori noi", își zise el, încheind șirul acestor gînduri.

XXIV

Din cînd în cînd, unele tablouri și imagini din copilăria nu tocmai îndepărtată răsăreau în mintea lui Lobanovici. Imagini luminoase, mîngîietoare, ca un zîmbet de primăvară, îi răscoleau sufletul, umplîndu-l totodată de căldură și de raze luminoase, pline de bucurie. Ele i se iveau pe neașteptate, îi grăiau parcă despre ceva, chemîndu-l încotrova și lăsîndu-i urme de ușoară tristețe în suflet. Pentru ce oare? Pentru tot ce pierduse fără putință de a fi regăsit, pentru toate cîte le adunase ca un tezaur, un neprețuit tezaur al amintirilor. Îi stăruiau în minte stejarii de pe malul Niemenului, niște stejari măreți, viguroși, cu coroane bogate, rămuroase, cu trunchiuri groase, scorburoase, purtînd pe ei pecetea a zeci și sute de ani. Îi zîmbea cerul albăstrui, trezindu-i viziuni îndepărtate, luminoase, dragi — o luncă înmiresmată, coaste netede de dealuri, învăluite în negură albăstrie, pinul bătrîn, cu un cuib de barză... Ziua scăpărînd de lumina strălucitoare, ropote ce se pierdeau tainic în întinderile nemărginite deasupra pămîntului, vuietul greu, ca o chemare a norilor de furtună, perdeluind cerul cu rotocoale palide-trandafirii pe margini... Nu! N-ai cum să dai glas acestor imagini, dar ele îți încîntă sufletul.

Lobanovici pășea pe cărarea din pădure, cu sufletul plin de bucuria amintirilor din copilărie. Își dădea seama cu cîtă putere era legat de viață și acest gînd îl umplea de voioșiune. Și această pădure tăcută, nemișcată, și drumul pustiu, pe care mergea, îi dezmierdau sufletul. Încotro? Așa, fără țintă! Îi plăcea să hoinărească prin pădure, să privească frumoșii pini singuratici, stejarii străvechi, făcînd cerc în jurul poieniței. Curios! Trecuse adesea pe acolo, fără să bage în seamă tablourile pe care le vedea acum pentru întîia dată. Împrejur, tăcere și liniște. Peste tot se așternuse zăpada, dar în aer se simțea o adiere de ceva nou, prevestind venirea apropiată a primăverii. Lobanovici se așeză pe

o buturugă netedă și gînduri îi roiau în minte. Erau oare gînduri? Nu, chipuri după chipuri, șiruri întregi se perindau înaintea minții lui. Și șezînd așa, auzi un tropot surd de copite, un scîrțîit ușor, șuierător de tălpice înguste, cu șine de fier. Înălță capul. Un căluț ager, alergînd în trap egal, răsări de sub crengile plecate ale brazilor din poienița largă. Trăgea cu iuțeală o sanie ușoară, frumoasă, de felul celor de care se foloseau de obicei nobilii înstăriți sau moșierii mijlocii. O fată ședea pe capra înaltă, trăgînd hățurile de curea cu îndemînarea unui adevărat vizitiu. Purta o șubuliță ușoară; căciulița de lînă, puțin aplecată, îi stătea foarte bine. Răceala mușcătoare a zilei de iarnă îi rumenea obrăjorii. Toată făptura ei mică, zveltă, era numai sănătate și viață. Fata îi aruncă tînărului necunoscut o privire curioasă. O surprinsese, poate o și speriase puțin această întîlnire: ce-o fi căutînd omul acesta pe lîngă drum, iarna? Își îndemnă calul. În cîteva minute, sania dispăru după o cotitură, strecurîndu-se din nou sub umbrarul verde de brazi și de pini rămuroși. Lobanovici avu însă timp să vadă bine și să-și întipărească în minte chipul fetei: sprîncenele subțiri, ochii albaștri vii, buzele pline, cu linii frumoase. Fata îi păru destul de chipeșă.

„O fi crăiasa în jurul căreia roiesc de zor cavalerii de la Hatovici, gîndi Lobanovici. Nu-i chiar atît de atrăgătoare cum mă așteptam." Se ridică și o luă în direcția în care dispăruse fata; dar nu pentru că s-ar fi simțit atras de ea, nu — pur și simplu, își îndreptă pașii spre casă. E adevărat că un gînd ascuns îi stăruia undeva în adîncul conștiinței: ce ar fi să se mai întîlnească o dată cu ea?... Ar fi curios să o mai privească încă o dată, ca să o vadă mai bine. Dar n-ar vrea nicidecum ca fata să creadă că el caută să o întîlnească, ori să-i facă cunoștință. Să-l ierte panenca, dar el va proceda astfel ca întîlnirea să pară întîmplătoare. După ce trecu de Selțo, Lobanovici se gîndi să se abată pe la bătrînul Abram, să bea o sticlă de bere și să se odihnească puțin.

La Abram era o cămăruță rezervată unde, din cînd în cînd, poposeau mușterii mai de seamă decît țelșinenii de rînd care, de regulă și prin puterea obișnuinței, păstrată încă de pe timpurile cînd Abram ținea o cîrciumă ca lumea, se înghesuiau în sala comună. După ce intră în acea cămăruță, Lobanovici se opri locului, mirat: la o măsuță ședea fata pe care o zărise în pădure și la care continuase să se gîndească. Verifica niște note și facturi pe care i le adusese bătrînul cîrciumar. Lobanovici nu se așteptase cîtuși de puțin s-o revadă atît de repede și tocmai acolo,

așa că se simți tare stingherit, neștiind ce să facă: să intre ori să se retragă? Pare-se că stinghereala și sfiala lui îi plăcură pannei Liudmila — căci era chiar ea. Își ridică spre el ochii albaștri. Un zîmbet ușor îi lumină obrazul. Și acest zîmbet spunea parcă: „Știam că ai să vii la mine". Fata hotarnicului era cam răsfățată de atențiile tinerilor de prin partea locului care, cu toții, se credeau datori să-i plătească tribut de admirație. Numai el, Lobanovici, se sustrăgea de la acest tribut, și nu dorea în ruptul capului să o cunoască.

„A crezut, desigur, că am căutat înadins s-o întîlnesc", se gîndi învățătorul, și mai stingherit.

— Iertați! rosti el și se întoarse brusc, ieșind din odăiță.

Vai, absurd și prostesc au mai ieșit toate astea! își zise. O fi avut impresia că m-am speriat de ea și am luat-o la sănătoasa. Ba chiar așa e! Și ea, de bună seamă rîde de mine. O să mai povestească și altora.

Lobanovici era tare nemulțumit de sine: se purtase ca un școlar față de o fată cu care, deși n-a făcut cunoștință, îl cunoștea bine pe el, așa cum o cunoștea și el pe dînsa. Iar pannei Liudmila, rămasă singură, îi păru sincer rău că acest om ciudat dispăruse tot atît de repede cum apăruse. Ar fi vrut să-l vadă mai de aproape pe acest sălbatic sihastru care, pînă acum, nu se prezentase la Zavitanki. Se simțea oarecum jignită de atîta lipsă de atenție față de persoana ei: nici un tînăr nu s-ar fi comportat ca învățătorul de la Telșino, sihastrul, poreclit astfel de panna Liudmila în gîndul ei.

Afară, Lobanovici auzi o gălăgie nemaipomenită și vorbe de ocară. Un grup de țărani stătea grămadă, lîngă casa starostelui. În mijlocul lor, doi polești se băteau între ei, trăgîndu-se de piept. Oamenii se dădeau în lături, făcîndu-le loc. Lobanovici grăbi pasul și se apropie de mulțime. Cel dintîi pe care îl zări fu Liavon Șkurat, palid, fără căciulă, cu obrazul însîngerat. Îl ținea zdravăn de piept pe potrivnicul său, Kondrat Kuksa, vărul starostelui. Iar starostele era și el de față, ca simplu spectator.

— Să vă fie rușine, oameni buni! strigă Lobanovici către țărani. Stați și vă uitați cum se snopesc oamenii în bătaie, de se umplu de sînge! Despărțiți-i!

Cîțiva țărani, care stăteau mai aproape, îi zîmbiră prietenos învățătorului, alții îi întinseră mîna. Pe cei mai mulți îi înfierbîntase într-atîta încăierarea, încît nici nu se uitară la Lobanovici. Iar Șkurat și Kuksa își vedeau mai departe de mardeală,

fără să bage pe nimeni în seamă. Starostele, ca toți spectatorii. respecta o strictă neutralitate.

— Staroste! Dar ce fel de șef ești dumneata? se răsti Lobanovici la Roman. Cum poți lăsa oamenii să se cotonogească în văzul dumitale?

Starostele își șterse cu mîneca nasul, făcu obișnuita lui mutră acră, și rosti cu un aer grav:

— Nu trebuie să se amestece nimeni, paniciule. Las' să se încaiere, că se vor despărți singuri. De se amestecă cineva, are să fie și mai rău.

— Vai, doamne! Ce fel de oameni sînteți!

Făcîndu-și loc prin mulțime, Lobanovici ajunse lîngă cei doi bătăuși înfuriați.

— Ce faceți voi, proștilor? le strigă el, băgîndu-se între ei.

— Mi-a furat portița de la cuptor, dracul ăsta spurcat, și mai sare și la bătaie, țipa Liavon Șkurat.

— Așa, mă faci hoț, tu, mătură de umblătoare! Dă-te la o parte, paniciule!

Kondrat Kuksa ridică pumnul. Și Lobanovici se înfurie. Îl îmbrînci pe Kondrat în mulțime; în aceeași clipă îl apucă pe Liavon și-l împinse repede în ecalaltă parte. Polcșnicii nu mai stătură nemișcați și-l ținură locului pe Kondrat.

— De ce v-ați luat la bătaie, Liavone? întrebă învățătorul.

— Mi-a luat porția de la cuptor.

— Care portiță de la cuptor? E a ta? De vrei să știi, e a statului, tu ai ridicat-o de la școală cînd se clădea școala, strigă Kuksa, din ce în ce mai mînios.

— A, dar-ar focul în ea, afurisită de portiță! rosti Lobanovici. Ei, gîndiți-vă și voi, că d-aia aveți creieri în cap: face ea, portița asta, să vă încăierați în așa hal? Ei, cît face?

— Am dat o rublă pe ea, răspunse Liavon.

— Ba ai furat-o, n-ai dat nici o rublă!

— Ei, uite o rublă, liniștește-te și du-te acasă. Culcă-te pe cuptor și stai pînă ți se potolește sîngele.

Învățătorul își scoase punga, luă din ea o rublă de argint și i-o dădu lui Liavon.

Punînd mîna pe monedă, Liavon porni grăbit spre casă.

— Te-ai învîrtit de-o carboavă! rosti Kuksa, ros de pizmă. Dar-ar lingoarea în burta ta de lepră!

Lobanovici se grăbi să se ducă la școală, încredințat că făcuse o treabă cum nu se poate mai bună, și era chiar mîndru de fapta sa.

În aceeași zi, după ce se întunecase, niște țipete și bocete îi străpunseră urechile. Muierile plîngeau și se văitau, ca la mort.

— Paniciule, l-au omorît pe Liavon! țipă baba, intrînd în goană în odaie.

— Cine?

— Kuksa. A pus mîna pe un lemn și l-a pîndit pe Liavon. Și cînd a ieșit omul afară, i-a trîntit una în cap. Liavon nici pîs n-a mai zis.

Lobanovici se repezi în uliță. Găsi acolo cîțiva oameni. În mijlocul uliței, pe zăpada murdară, zăcea Liavon, nemișcat, întins lat. Muierile stăteau în jur, bocindu-l.

— Paniciule, nu trebuia să te amesteci, rosti starostele, autoritar. La noi, una ca asta nu se-ntîmplă pentru întîia oară; se bat cît se bat și-și vede apoi fiecare de treabă. Strîng ei ce strîng sînge spurcat în ei, trebuie să-i dea drumul, și după aceea se liniștesc și se împacă.

De fapt, Liavon fusese doar amețit, tidva lui de polcșnic se dovedise destul de tare. așa că, peste puțin, se trezi și începu să umble.

XXV

Așadar starostele avusese dreptate. Toți telșinenii gîndeau cam la fel. Cine naiba l-a pus să sară cu copeicile lui? De n-ar fi fost păcătoasa de rublă, nimic nu s-ar fi întîmplat. Din fericire, toate s-au încheiat cu bine; dar ia gîndește-te: Liavon ar fi putut să nu se mai scoale, doar l-au dus pe brațe acasă.

Lobanovici se plimba prin cameră cu pași largi, gîndindu-se mereu la această întîmplare neplăcută. Ceea ce îl mîhnea îndeosebi era că el, deși ncam de țăran, nu știa întotdeauna cum se cuvine să se poarte cu țăranii, cum să-i îndrumeze. Iată, azi încercase să-i împace cu bani. De altfel, în genere, trebuie să admită că nu știe să se poarte cu oamenii. De pildă, întîlnirea sa cu panna Liudmila... Se rușină de el însuși. Ba se și ocărî în gînd, batjocorindu-se. „Frate, ești un prost, un om de nimic! Te crezi deștept, și cînd colo nu faci doi bani! Cavaler! Ptiu!“ Frămîntat de asemenea gînduri se opri în fața oglinjoarei. Un

alt Lobanovici, bosumflat și supărat, îl privea din apele ci. „Bă, scîrbosule!“ zise Lobanovici chipului său, și-i întoarse spatele. Peste cîteva minute, oprindu-se iar în fața oglinzii, se privi ceva mai prietenos și rosti cu un aer de compătimire: „Ei, frate, nu-i nimic, nu mă dojeni; așa, ori altminteri, tot o s-o scoatem la capăt cu viața asta“. Îi răsări în minte imaginea unui țăran sărac pe care îl cunoscuse în copilărie. Omul acesta avea obiceiul de a vorbi de unul singur. Spunea: „E-eh, Pavliuciok! Nu te mai chinui cu dojana, lasă! Crezi că numai tu ești așa pe lume?“

Gîndurile învățătorului se îndreptară în altă parte; încet, încet se împăcă cu el însuși. Își regăsi voia bună, și stînd în fața oglinzii, făcea tot felul de mutre caraghioase, rîzînd de el însuși. Dacă cineva l-ar fi surprins în clipa aceea, ar fi crezut că învățătorul nu e în toate mințile.

Ușa de la bucătărie se deschise și îngrijitoarea intră în cameră.

— Ei, mătușico, ce vești bune îmi aduci?

— Așa și așa, paniciule. Și-a venit Liavon în fire.

— Ei, slavă domnului, că tare m-am speriat. Credeam că nu se mai scoală.

— He, paniciule! Acu' s-au bătut numai așa! Altădată, cînd se încinge bătaia, se bate tot satul. Pun mîna pe pari și dă-i, se mardesc de se rup. Grozăvie, nu alta! Ceea ce ai văzut, paniciule, e fleac.

— Dar de ce se băteau atît de aprig?

— S-au îmbătat, paniciule, și au sărit să se încaicre. Ce să le faci, așa-s țăranii. Iarna n-au cine știe ce muncă, li se urăște fără treabă, și se apucă să se snopească în bătăi. Rup și parii pe capetele lor... Bătrîna tăcu o clipă și vorbi apoi pe alt ton: Ne-au venit panencele. Chiar acum au venit de la haltă.

Intrase pesemne la învățător tocmai ca să-i vestească această noutate.

— Și eu, mătușică, trebuie să plec mîine în zori la plasă.

— Poate că îți dă starostele o căruță.

— Nu, mătușică, o să merg agale. Acum e lăsata secului, am timp berechet, poate că rămîn acolo și peste noapte.

— Ei bine, paniciule, fă și mata o plimbare. Păcat numai de picioarele matale.

Gîndul de a se duce la Hatovici, îi venise din senin lui Lobanovici. Simțea nevoia să reacționeze într-un fel oarecare la vestea adusă de îngrijitoare, așa că, fără să mai stea pe gînduri, îi spuse că se va duce la plasă, căci, la drept vorbind, întoarcerea

vecinelor lui îl tulburase tare. Era bucuros învățătorul s-o știe pe Iadvisia în apropierea sa; nu voia însă să se trădeze. Mai mult chiar, vroia să-i arate tinerei fete, bătrînei și lui însuși, că Iadvisia nu-l preocupă prea mult. Nu putea uita cît de tare îl mîhnise panna Iadvisia vorbindu-i de părerea de rău cu care se despărțea doar de Negrusi. E drept că și această mîhnire îi stăruia numai în minte, nu și în inimă. Dar putea el oare să-i poarte îndelung pică Iadvisiei? Și, la drept vorbind, îl mîhnise chiar cu adevărat? Dar ce, Iadvisia i-a spus-o cu tot dinadinsul, ca să-l mîhnească? Oricum, însă, trebuia să dea dovadă de tărie de caracter, să se arate stăpîn pe sine și cît mai dîrz. Nu! E bună ideea lui; orice ar fi, se va duce la Hatovici. Lobanovici era ferm hotărît s-o facă.

Mai era o întrebare: cam la ce oră să pornească la drum? N-ar fi cumva mai bine să plece ceva mai tîrziu, ca Iadvisia să-și dea seama că el știe prea bine că a sosit și totuși pleacă din Telșino? Mai mult; va căuta să iasă din casă, cînd ea va sta la fereastră, ori va ieși în curte, și o să treacă pe lîngă ea, de parcă n-ar fi Iadvisia, ci o Paraska oarecare, de care prea puțin îi pasă. Și, de se va întîmpla să dea ochii cu ea, atunci o să-i spună doar: „Bună ziua!" Ba nu, o să și stea de vorbă cu ea, dar o să-i vorbească despre cele mai banale lucruri. Așa, așa, chiar așa! Se și înveseli la acest gînd, fără să-și dea seama de ce.

A doua zi, de îndată ce se lumină de ziuă, Lobanovici era în picioare. Privi des spre ferestrele casei subșefului de ocol, dar acolo nu se vedea nici un semn de viață. Ros de nerăbdare, învățătorul umbla prin odaie, fuma țigară după țigară, trăgînd cu urechea la tot ce se auzea din ograda subșefului de ocol. Își isprăvi pregătirile, luă toate cele de trebuință pentru fumat, își puse bastonul într-un colț și, alegînd o clipă potrivită, ieși din casă.

Școala din Telșino se afla la o răscruce de uliițe. Una dreaptă, largă, înăpătoare, ducea spre linia ferată; cealaltă, mică, dădea în cîmp. Tocmai la răspîntie, lîngă școală, era o cruce înaltă. De multe ori învățătorul o privea impresionat, simțindu-se atras de ea. Crucea înaltă, ușor aplecată într-o parte, și școala, pierdută într-un fund al Polesiei, stăteau ca două orfane și se trăgeau parcă una spre alta, legate oarecum prin aceeași soartă.

Lobanovici ieși în uliița largă. În dreapta ei, era curtea subșefului de ocol, cu gardul de ostreți. În colț, chiar lîngă uliță, se ridica ghizdul negru al puțului. Lobanovici făcu cîțiva pași și zări figura binecunoscută a Iadvisiei. Cu o căldărușă în mînă,

ca se îndrepta repede spre puț. Un fior străbătu deodată toată făptura învățătorului, iar inima îi bătu tulburată. Ce frumoasă s-a făcut în aceste trei săptămîni! Și cu cîtă putere îl atrăgea! Se silea însă să fie calm și să nu-i arate ceea ce simțea în acea clipă.

Bucuria, o sinceră bucurie îmbujoră chipul Iadvisiei, îi lumină ochii căprui, se oglindi în zîmbetul prietenos de pe buzele ei atît de dragi.

„Naiba să vă ia, fetelor! Rău de tot ne tulburați mintea, și pace!"

Dar Lobanovici își stăpîni sentimentele. Nu-și arătă prin nimic bucuria, văzînd-o pe tînăra fată, deși, ajungînd în dreptul ei — Iadvisia stătea și-l aștepta — îi spuse destul de prietenos:

— Bună ziua!

Iadvisia îi răspunse cu și mai multă căldură.

— Ei, cum te-ai simțit acolo unde ai fost? o întrebă Lobanovici, în așa fel, încît să pară c-o face doar din politețe, numai ca să spună ceva, dar fără vreun sentiment, fără vreun interes.

— Vai, ce bine am petrecut! răspunse Iadvisia. Voia parcă să mai adauge ceva, dar se stăpîni. Dumneata, cum ai dus-o aici?

— Foarte bine: am citit, am scris, i-am învățat pe alții, am studiat și eu, m-am plimbat și m-am simțit cum nu se poate mai bine.

— Și acum, pe unde ți-e calea?

— Mi-a venit poftă să fac un drum pînă la plasă.

— Și nu lași pe nimeni aici după care să-ți pară rău? întrebă Iadvisia, iar ochii ei scînteiară într-un zîmbet șiret.

Rostul acestei întrebări era limpede pentru amîndoi. Lobanovici plecă o clipă ochii, apoi se uită la Iadvisia:

— Îmi pare rău că plec de lîngă dumneata, răspunse el, lăsînd-o să ghicească dacă vorbea serios, ori în ironie.

Nu mai avea poftă să se ducă la Hatovici, dar nu mai făcea să se întoarcă nici acasă.

— Ei, rămîi cu bine! făcu el o plecăciune, și-și văzu de drum.

— Și ai de gînd să te întorci curînd? îl întrebă Iadvisia.

— Nu știu nici eu. Să văd cum o fi acolo, răspunse Lobanovici, după ce se îndepărtase puțin.

Mai făcu o plecăciune și dădu drumul la pas, de parcă ar fi vrut să arate că nici n-are timp să stea de vorbă cu dînsa.

În timpul acestei scurte convorbiri, Lobanovici simțea că-și calcă pe inimă să nu spună ceea ce crede și simte cu adevărat.

„De ce mă ascund așa, ca un hoț, de ca și de oameni? se întreba în gînd învățătorul, străbătînd ulița. De ce să nu-i spun cît de sincer am îndrăgit-o, din toată puterea inimii? Ca să fiu drept: de ce mă codesc așa, de ce mă ascund, și de ce o fac să aibă impresii greșite? La ce bun această minciună? Fac oare și alții la fel? Pur și simplu, n-am curaj. Mi-e frică de jignirea ce aș încerca-o, dacă inima ei n-ar răspunde la chemarea inimii mele... Orice s-ar spune, dragostea este o boală, o durere, o suferință. Ea te cuprinde cu totul, nu-ți dă răgaz de gîndire, și pe măsură ce te face să năzuiești nu știu la ce, îți trezește uneori și o mare tristețe."

Pădurea era tăcută și liniștită. Această liniște pătrundea încet, încet în sufletul drumețului. Privea podețele și mlaștinile cunoscute, acoperite de zăpadă, mereu cu gîndul la Iadvisia. Chipul ei vioi îi stăruia mereu înaintea ochilor.

Panna Iadvisia observase că învățătorul slăbise în lipsa ei, și era tras la față. În ochii lui, desluși gîndurile pe care nu i le cunoștea, și o tristețe tăinuită. Rămase tăcută, și tristețea îi umbri chipul proaspăt, tinerese.

În zilele următoare, Iadvisia se gîndi mult la Andrei; năzuia cu putere spre el, din tot sufletul.

XXVI

— A, iată-te și pe dumneata! Ei, poftim! îl întîmpină părintele Kiril pe Lobanovici.

Părintele Kiril, după cît i se păru învățătorului, arăta palid, tras la față; ochii îi erau parcă și mai vii, mai neastîmpărați.

— Dar de ce, nastăvnicelule, te-ai ascuns așa în satul dumitale uitat de lume? îl întrebă preoteasa, rumenă și veselă. Ei, cum o duci acolo?

— Mulțumesc, coană preoteasă, trăiesc încetișor și ușurel.

— Hai, spune: de cine te-ai îndrăgostit pe-acolo?

— Dar de ce crezi mata că m-am îndrăgostit?

— Păi, se poate ca un tinerel să nu se îndrăgostească? Vai, că tare-mi ești șiret! Și preoteasa îl amenință cu degetul: Acolo,

undeva, la Telșino, ți-ai găsit iubita... Nu mai vorbi, se vede după ochi.

— E adevărat, coană preoteasă, nu te-ai înșelat.

— Ei, nu ți-am spus? se înveseli preoteasa. Ia zi, cine ți-e drăguța?

— Aliona, nevasta starostelui, răspunse învățătorul.

Părintele Kiril și preoteasa rîseră zgomotos.

— Ba cu mă-ntreb: nu cumva o fi fata subșefului de ocol? Ei, de ce ți-ai plecat ochii?

— Bine, coană preoteasă, dacă o fi să mă-nsor, am să te poftesc neapărat să-mi fii pețitoare, i-o întoarse Lobanovici.

— Poftește-mă, poftește-mă! O să-ți pețesc o soțioară, de-mi vei mulțumi toată viața. Dumneata n-o cunoști pe fata hotarnicului?

— Pe panna Liudmila? Nu, n-o cunosc.

— E acum aici, la notar. Deseară, notarul are cîțiva musafiri la blinele să-i faci curte fetei. E tare drăguță, vezi de-i pune piedică învățătorului nostru.

— E-eh, coană preoteasă! Panna Liudmila are atîția admiratori, încît nici n-o să mă încumet să-i fac curte.

— Văi, nastăvnicclule, la nimica nu te pricepi! Ea se interesează mult de dumneata, așa că o să-i pară tare bine dacă o să-i dai atenție.

— Ei bine, dă doamne să nimerim și noi în oala boierească cu mazărea noastră, zîmbi Lobanovici.

— Te laudă țăranii, interveni părintele Kiril, știi cum să te porți cu ei.

— Dar de ce m-ar lăuda sau m-ar ocărî? se miră Lobanovici. Ei cu treaba lor, eu cu a mea. Interesele noastre nu se ciocnesc, așa că n-avem nici de ce să ne certăm, nici de ce să ne ocărîm.

— Dumneata ești un om modest, ceea ce-ți face cinste, răspunse părintele Kiril. Și ca să vorbim drept, are noroc Telșino de învățători buni. Atîta numai că e mare sălbăticie acolo, ca în mai toată Polesia noastră.

— Să se însoare, își dădu cu părerea preoteasa, și atunci, nici sălbăticia n-o să-i mai pară atît de cumplită.

— Ce să se însoare! zise părintele Kiril dînd din mînă. Oricine se poate însura, dar ce rost are însurătoarea?

Tînăra slujnică a părintelui Kiril, o polesnică cu obrajii ca doi bujori, aduse samovarul. Se așezară cu toții la ceai. Preoteasa vorbea într-una, povestind noutăți și bîrfeli din sat, că tare îi mai plăceau. Între altele, povestea despre lupta ce se încinsese

între Sohaniuk și Dubeika pentru panna Liudmila. Nu-și isprăvi însă povestirea, că Sohaniuk în persoană intră în cameră.

De astă dată, Sohaniuk era neobișnuit de dichisit, proaspăt bărbierit; pieptarul de la cămașă, cravata, manșetele, toate străluceau.

— Cea mai distinsă considerație rivalului și colegului meu! i se adresă Lobanovici.

— Ia te uite ce om curajos e învățătorul de la Telșino! se minună preoteasa. De la prima vorbă, a și aruncat învățătorului nostru o provocare!

— Nu m-ai înțeles bine, răspunse Lobanovici. Colegul îmi este rival într-un cu totul alt domeniu: ne luptăm pentru niște baniță de secară.

Părintele Kiril ascultă cu interes acest amănunt, iar Lobanovici îl lămuri în privința diferendului dintre ei.

Părintele Kiril rîdea; rîdea și Sohaniuk.

— Învățătorul nostru e gospodar, are și un vieraș, și o văcuță, zise preoteasa.

— Îi lipsește doar o gospodină în casă, adăugă Lobanovici. Ei, fie, colega — însoară-te și, ca dar de nuntă, îți cedez tainul meu de secară.

— Și ai să faci bine, rîse Sohaniuk. Sînt om practic și cred că n-are rost să renunț la ceva ce-i de folos. Dacă-i vorba de viață, apoi s-o trăiești ca lumea și nu văd de ce aș arunca ruble, ca să împac doi țărani arțăgoși.

Sohaniuk dădu din cap înspre Lobanovici și rîse. Povestea portiței de la cuptor se și aflase acolo. Lobanovici n-avu ce răspunde și se cam încurcă.

— Da, încuviință și părintele Kiril, învățătorul nostru se pricepe în ale vieții. Era însă vădit că ținea la învățătorul din Telșino.

— Uite ce e, colega, i se adresă Sohaniuk lui Lobanovici, dumneata ești invitat deseară la notar, și mi s-a făcut cinstea să te vestesc. Am și un bilețel pentru dumneata.

— Dar cine mi-a dat atîta atenție? întrebă Lobanovici, luînd biletul.

— Fata hotarnicului are să fie și ea acolo? întrebă preoteasa.

— N-nu știu, zăbovi Sohaniuk puțin cu răspunsul.

— Du-te, nastăvnicelule, du-te! îl îndemnă preoteasa. Acolo vor fi pancnce și de bună seamă că nici panna Liudmila n-o să lipsească.

— Nu prea-mi vine să mă duc, rosti Lobanovici. Nu-mi place să mă aflu într-o societate prea numeroasă.

— Îți place mai mult societatea unei singure persoane, glumi preoteasa.

...Salonul din casa notarului era viu luminat de două lămpi. După ce trecu pragul și-și trecu privirea asupra musafirilor, Lobanovici se opri încurcat: de cine trebuia să se apropie, pe cine să salute mai întîi? Nu știa ce să facă între atîta lume. Ar fi trebuit să înceapă cu stăpînul casei; dar acesta ședea la o măsuță, cu o mînă plină de cărți de joc, și le cerceta cu atenție. În dreptul său, sclipea gulerul uriadnicului. Felcerul Goroșka ședea alături și-l îndemna de zor pe notar:

— Dă-i drumul, cumetre, dă-i drumul! La birlic! La birlicul lui!

Dar notarul nu era grăbit. Se tot uita la atuurile lui, și părea gata să strănute.

Vînzătorul de la depozitul de băuturi, pe nume Kleap, părea tare nerăbdător, supărat de încetineala notarului.

— Ei, nu te pripi, că rămîi fără o carte, ba, poți să rămîi și fără două.

Maxim, feciorul felcerului Goroșka, zbura ca un fluturaș de la o panencă la alta. Părea că se pricepea în de-alde astea. Lobanovici fu destul de mirat, zărindu-l pe subșeful de ocol printre musafiri: știa că îi cam disprețuia pe acei care erau primiți în casa notarului. Dubcika, cu gîtul strîns într-un guler scrobit, dădea mereu din capul său păsăresc, salutînd fetele, fiind sigur de eleganța și de frumusețea gesturilor sale.

Liudmila ședea într-un fotoliu moale, în fundul camerei. Suhovarov se așezase lîngă ea. Acum își dădea seama Lobanovici că subșeful de ocol fusese nevoit să cedeze stăruințelor lui Suhovarov și să-l însoțească pentru a i-l prezenta Liudmilei, care îl interesa și pe el.

— A-a, tinere domn! Ia uite ce sprinten e! Am trecut pe la dumnealui, ca să mergem tustrei, împreună cu domnul Suhovarov, dar dumnealui s-a și înființat aici!

Subșeful de ocol își salută vesel vecinul, îl luă de braț și-l conduse la Liudmila.

— Vă rog, faceți cunoștință: domnul Lobanovici, profesor de litere mari.

Liudmila îi surîse cu zîmbetul ei prietenos și răspunse cu un aer cochet:

— Ne și cunoaștem aproape, și-i întinse mînuța ei moale.

— Asta înseamnă că profesorul nostru este mult mai dibaci decît îl credeam, observă subșeful de ocol.

— Și apa stătătoare e înșelătoare, adăugă Suhovarov, și un zîmbet strîmb, oarecum disprețuitor, îi stăruia pe buzele umede.

Suhovarov era în ținută de sărbătoare, cu nasturi sclipitori, și privea de sus pe toți cavalerii de prin partea locului.

După ce salută pe toți oaspeții, Lobanovici își alese un locșor cît mai retras și începu să-i măsoare din ochi pe fiecare în parte. Fata cea mare a notarului ieșea mereu din cameră, făcînd pe stăpîna casei. Din politețe tinerii îi arătau o deosebită atenție, ceea ce o măgulea nespus.

— Ei, cum o mai duci? îl întrebă Dubcika pe Lobanovici. La noi, vezi, e cu totul altfel decît la voi: multă lume, domnișoare... Cum îți place Liudmila noastră?

— Dar de ce a voastră, și nu a noastră? obiectă Lobanovici. E o fată ca toate fetele.

— Ia uite cum îi dă tîrcoale feroviarul ăsta!

— Și dumneata ești invidios? De ce nu-i dai tîrcoale?

— Ce-i al meu, nu-mi scapă mie! răspunse Dubcika, cu aer semeț.

Nu de mult, șeful de zemstvă îi făgăduise postul de notar.

Maxim Goroșka se apropie de ei.

— De ce vii așa de rar pe la noi? îl întrebă pe Lobanovici.

Maxim era un flăcău iute în mișcări, scund, dar destul de chipeș; avea sprîncene negre, subțiri, arcuite, și ochi vii. Printre panence, trecea drept un tînăr interesant, fără să fie însă și o partidă atrăgătoare. Lui Maxim îi plăcea să discute despre probleme cu caracter social. Nu făcea nimic, n-avea nici un fel de serviciu. De ce? Fiindcă nici o slujbă nu-l mulțumea, și nici o profesiune nu corespundea concepțiilor lui asupra vieții. Era cam derbedeu și amoral, avea limba ascuțită și-i plăcea să ia oamenii în zeflemea.

Musafirii, cînd unul, cînd altul, se apropiau de învățătorul de la Telșino și-i spuneau cîte ceva. Sohaniuk înșira la glume în cercul fetelor. Nu se apropia de Liudmila, deși o urmărea pe ascuns și cu deosebită atenție.

XXVII

Panna Liudmila vru de cîteva ori să se apropie de Lobanovici; își pierduse nădejdea că el o să vină singur să-i vorbească. Era curioasă să afle ce fel de om este. „Vai, cît e de nesimțitor!“ își zise ea. Cu toate acestea, scuzîndu-se, cu un zîmbet amabil, față de cavalerul ei, se apropie de Lobanovici.

— Imi îngădui să mă așez lîngă dumneata? îl întrebă cu glas dulce.

— Te rog, te rog! răspunse Lobanovici, și-i oferi un scaun.

— Parcă ai fi supărat pe mine, și nu știu de ce. E adevărat?

— O, nu, ferească dumnezeu! protestă cu căldură învățătorul, în culmea fericirii. Cine ar putea fi supărat pe dumneata? Și de ce?

— Spune-mi, te rog, drept: de ce, pînă acum, n-ai trecut niciodată pe la noi?

— Stau departe de dumnevoastră, nu v-am cunoscut pînă azi și, în genere, n-am prea avut prilej.

— Și ce fel de motive ai mai avut? îl iscodea panna Liudmila.

— Celelalte motive nu ți le pot spune.

— Dar ai avut?

— Prefer să tac.

— Spune odată! Vai ce rău ești!

— Ce vrei, trăiesc și oameni răi pe lume.

— Nu, dumneata ești bun! Am auzit că ești bun!

— Ei, cîte nu spune lumea.

— Așadar, nu mă crezi?

— Nici pe mine însumi nu mă cred.

— Frumos, n-am ce zice! Dar cum să nu te crezi pe dumneata însuți? îl întrebă panna Liudmila.

— Uite așa: se gîndește omul într-un fel, și face altfel. Vrea să trăiască într-un fel, și-i merge altfel.

— Dar de ce se-ntîmplă așa?

— Se-ntîmplă, fiindcă tare mai e schimbătoare starea sufletească a omului. E influențată de vreme, de oameni, mai ales de-alde voi...

— Și ce înrîurire avem noi asupra voastră?

Lobanovici se gîndi puțin, apoi răspunse:

— Și bună, și proastă.

— Ha-ha-ha! rîse Liudmila. E cu putință că de-alde noi... cum te exprimi dumneata, să aibă o influență asupra dumitale? Nu prea-mi vine a crede. Dumneata, iartă-mă, ești într-adevăr un fel de... sfînt.

— Știu, răspunse Lobanovici, cu o ușoară nuanță de tristețe, că sfinții nu plac panencelor, deși, ca să vorbim drept, sînt sfînt numai din punctul dumitale de vedere.

— Nu, nu! Nu te supăra, te rog! Doar voiam să spun, că dumneata ești... ei, cu totul altfel, decît alții; altfel, într-un sens frumos al cuvîntului.

— Îți mulțumesc foarte mult: dar, devreme ce capul e tăiat, de ce să ne mai pară rău de părul de pe el? Și nu-i caz de supărare. Uneori, omul se chinuie și-și bate toată viața capul ca să ajungă sfînt, pe cînd mie mi-a fost lesne de tot.

— O! Bravo, domnule profesor de *litere mari!* glumi subșeful de ocol, apropiindu-se de ei. Ai pus stăpînire pe panna Liudmila, și basta!

— Ba eu am pus stăpînire pe profesor; pur și simplu, l-am luat cu forța, fără să-l întreb dacă-i place sau nu, răspunse panna Liudmila.

— Iartă-mă, zîmbi Lobanovici, și o privi drept în ochi, de parcă ar fi știut mult mai multe decît cele ce-i treceau ei prin gînd: dar chiar așa o fi?

Fata se simți o clipă încurcată, apoi își ridică ochii vii spre el.

— O, dar șiret îmi ești, șiret!

— Atunci ce-i cu părerea dumitale: sfințenia și cu șiretenia nu se bat cap în cap?

— O, nu! La dumneata, nu!

— Ei, atunci, e altceva. Dar se poate oare să fii sfînt, fiind totodată și șiret?

— Nu mă pricep de loc în chestii de sfințenie, răspunse panna Liudmila. Să lăsăm asta. Ia spune: de ce ai fugit atît de repede atunci, ții minte, de la Abram?

— Nu mă așteptam nicidecum să te văd acolo și m-am simțit stingherit. Îți spun adevărul: n-aș fi vrut să crezi că m-aș fi dus acolo ca să te văd.

— Și cum, ți-era atît de neplăcut să mă vezi?

— Iată, m-ai și prins, rîse Lobanovici. Acum, nu-mi rămîne decît să-mi bat capul cum să scap din încurcătură.

— Spune-mi adevărul, auzi? Adevărul curat! stăruia Liudmila cu căldură.

— Pur și simplu, nu voiam să te înșel.

— Ce înseamnă asta? Nu pricep nimic, rosti panna Liudmila, încruntîndu-se ușor. Și cu ce m-ai fi putut înșela?

— Nu trebuie să le știi chiar pe toate: adesea cunoașterea ne distruge fericirea.

— Acum nu te mai înțeleg chiar de loc.

— N-ai decît să stai mai des de vorbă cu oameni deștepți, o sfătui Lobanovici.

— Dar ce vină am eu, dacă am niște prostănaci împrejur? Lobanovici rîse iar.

— Văd că ai o părere proastă despre cavalerii dumitale și, de astă dată, tare bine-mi pare că nu mă număr printre ei.

— Despre ce gungurese porumbeii? întrebă Suhovarov, apropiindu-se de ei. Nu se prea simțea în apele lui văzînd că panna Liudmila îl preferă pe Lobanovici.

— Ia șezi, te rog, îi spuse tînăra fată, arătîndu-i un loc lîngă ea.

Suhovarov se așeză, picior peste picior, răsucindu-și mustăcioara neagră. Dar nu apucă să stea de vorbă fiindcă gazda pofti musafirii la masă. Aceștia, cu un oftat ca de ușurare, se îndreptară spre camera de alături, înghesuindu-se cu stîngăcie și arătîndu-se politicoși unul față de altul. Un șir de sticle de votcă se întindea pe masa lungă. Locul lui Lobanovici era între Maxim Goroșka și Dubeika. Amîndoi erau băutori, nu glumă și cunoscători în ale gustărilor.

Fiecare păhărel golit sporea animația comesenilor. Camera răsuna de rîsete gălăgioase, de glume. Se bea în sănătatea notarului, în sănătatea fetelor lui, Suhovarov ridică păhărelul pentru dragoste, Dubeika pentru panna Liudmila. Musafirii se sculau, ciocneau, vărsînd votcă din păhărele. Uriadnicul propuse să se cînte *Doamne, ocrotește-l pe țar...* Fiecare fu nevoit să se scoale, indiferent de părerile ce le avea.

Maxim Goroșka îl simpatiza foarte mult pe vecinul său Lobanovici și, fără a-și pune frîu gurii, îndruga tot felul de vorbe prostești și deșuchiate.

— Te poți învîrti pe lîngă orice muiere, îi spunea Maxim lui Lobanovici. Las' că le cunosc eu bine. La prima vedere, „nu mă atinge", dă din picioare, se supără dar, la urmă, tot se strînge la pieptul tău.

— Ei, nu poți să le judeci pe toate, după cîteva tîrîturi, obiectă Lobanovici.

— De ce să vorbim de tîrîturi? Maxim ridică ochii la vecinul său. Rămîne între noi. Mi s-a plîns preoteasa noastră de părintele Kiril al ei: „E așa de bolnăvicios, slăbuț, zice, nu-i bun de nimic. Păcat de el". Și mie mi s-a făcut milă de părintele nostru, spuse Maxim și chicoti.

— Adevărat? întrebă Lobanovici și se uită la Maxim.

— Și dumneata mă credeai Iosif cel Frumos? Văd, profesore, că în această privință, dumneata nu ți-ai completat cultura, răspunse Maxim și rîse.

— Dar cum, pentru aceasta e nevoie de cursuri speciale? întrebă Lobanovici.

— Nu; pentru aceasta trebuie să fii bărbat, fu răspunsul.

— Poate numai un dezmățat?

— Ce-are a face dezmățul, în materia asta? Natura, frate, își cere drepturile.

— Dacă e vorba să ne luăm după ce-i natural, putem atunci justifica orice fel de prostii, mai ales dacă sîntem și îngăduitori față de noi înșine. Uite, dumneata n-ai nici un serviciu, tatăl dumitale ajuns la bătrînețe te întreține, iar dumneata ai avea acrul să spui: „E natural ca el să aibă grijă de mine".

— Așa-i. Ce, parcă l-am rugat eu să mă aducă pe lume? Iar odată ce m-a adus, trebuie să mă hrănească, să aibă grijă de mine... Ascultă, profesore, hai să bem pentru prietenie, să ne tutuim.

Maxim umplu pahărelele. Băură.

— Știi, frate, începu Maxim, o să-ți fac rost de o muierușcă, de o să cunoști toate bucuriile raiului cu ea.

Lobanovici se ameți de-a binelea. Era vesel și cu inima ușoară. Un fel de ceață plăcută îi plutea pe dinaintea ochilor, așa că totul în jur îi părea trandafiriu. „De fapt, și el, acest Maxim, și Dubeika, și Suhovarov și toți ceilalți, sînt oameni buni, își spuse. Maxim e încă tare tînăr, un băiețandru. Iar dacă se ține scai după muieri, apoi, cine nu face ca dînsul? Numai că Maxim și alții au curajul s-o mărturisească pe față, pe cînd el, Lobanovici?... El e cu mult mai rău decît ei, fiindcă își ascunde gîndurile murdare în privința femeilor. Doar nu puțin timp îi răpeau asemenea gînduri! Nu putea uita întîlnirea cu femeia necunoscută care venise spre el, iar el o repezise. Procedase oare bine? De cîte ori nu i-a părut rău, și numai gîndindu-se la dînsa simțea că îi clocotește sîngele în vine. A mărturisit el cuiva acest lucru? Nimănui. Și de ce? E limpede de ce: în aceeași măsură de murdar ca și toți ceilalți bărbați, sau, poate, chiar și mai rău,

voia să pară curat, neprihănit, mai bun decît alții. Or, el este... un înșelător, un șiret, un fariseu, un prefăcut, un falsificator de bani, căci se recomandă altminteri decît e într-adevăr. Ha-ha-ha! Auzi! Sihastru, sfînt!"

Lobanovici își trecu privirea tulbure asupra comesenilor. Toate le vedea dublu, triplu. Și, fără să știe de unde, îi răsări în minte chipul pannei Iadvisia. „Iadvisenka dragă, drăguța de ea!" Cu capul plecat, se gîndea la ceva. Apoi, deodată, se întoarse către Maxim.

— Maxim Grecule![1] Să bem, frate?

— Să bem, profesore.

— În sănătatea tinerei, alături de care se pot cunoaște bucuriile raiului!

— Bravo, profesore!

Lobanovici se îmbătase de-a binelea. Dar nu era niciunul treaz printre comeseni. Doar fetele, care erau numai puțin băute și vesele, și Sohaniuk, care nu băuse votcă. Maxim și Lobanovici îi întrecuseră pe toți cheflii din această sindrofie. Vorbeau cu glas tare, gesticulau, se sărutau.

Pe neobservate, Sohaniuk se apropie de Lobanovici.

— Ascultă, colega, ce-ar fi să trecem o clipă pe la mine?

— De ce? Nu mă duc. Vreau să mai beau. Vreau să-l înmormîntez pe pedagogul de la Telșino, fiindcă e un prefăcut.

— Numai o clipă, colega! Hai să ieșim afară.

— Sohaniuk! Sohaniucelule, scumpul meu! Îmi ești fratele cel mare, mă supun ție. Dar... Stai! Ești șiret, Sohaniucelule, frate: știu că vrei să mă pui să-ți fac la beție înscris că-ți las banițele.

— Banițele tot ai să mi le dai, ca dar de nuntă.

— Așa-i, frate, e adevărat! își aminti Lobanovici. Însoară-te, frate! O să-ți dau banițele, că ești om de treabă, nu un butuc nesimțitor, cum te credeam pînă acum.

Sohaniuk îl conduse de braț pe Lobanovici pînă la locuința sa.

— Unde m-ai adus, și de ce? Vreau să mă duc la panence. Maxime, Grecule, unde-mi ești, porcule?

— Vino-ți în fire, colega. Dă-i naibii! O să te arate cu degetul, o să ți se ducă vestea prin tot județul, că sînt bucuroși să aibă ce trăncăni pe seama celor din tagma noastră.

[1] *Maxim Grecul* (aprox. 1475—1556) — publicist, scriitor, traducător. Originar din Grecia, a studiat în Italia, unde a audiat prelegerile lui Savonarola. În 1518 a fost invitat de țarul Vasili al III-lea în Rusia pentru a traduce cărți bisericești.

— E-eh. Sohaniuk, Sohaniuk! Îmi iei baniţele, dar ţii să ne păzeşti cinstea de învăţători. M-ai înduioşat. Aşadar, să trăieşti, Sohaniuk, şi la mulţi ani! Însoară-te, frate, fă-ţi urmaşi cît de mulţi, populează-ţi cu ei mlaştinile din ţara Pinskului şi stăpîneşte-le! vorbea Lobanovici de pe divan, abia mişcîndu-şi limba.

XXVIII

Lobanovici întîmpina la Telşino cea dintîi primăvară polesiană. Se părea că tristeţea, mîhnirea ce învăluia toată iarna acest colţişor sălbatic al Polesiei se risipise: ceva nou şi dătător de bucurie se ivi în înfăţişarea mlaştinilor largi, pustii, şi a pădurii întunecoase, posomorîte, a pinilor drepţi care îşi înălţau sus creştetele creţe, şi a viguroşilor stejari singuratici de la marginea pădurii.

Primăvara veni devreme, ca de obicei în ţara Polesiei. În păduri, în locurile încălzite de soare, se iveau grăbite, petice despuiate de zăpadă; pămîntul, uşurat de giulgiul iernii, îşi scotea voios la lumină toate aceste petice cenuşii-gălbui; tulpiniţe de coacăze de anul trecut, proaspete şi pline de sevă, răzbeau şi ele de sub zăpadă; legănîndu-se uşurel, se îndreptau în sus crenguţe uscate de iarbă neagră şi de rug. O fîşie lungă, galbenă de pămînt dezgheţat se întindea sub umbrarul viu de pini mici, verzi, şi de mestecăniş tînăr, roşietic, de-a lungul drumului de fier, scăldat în razele vesele, aurii, revărsate cu atîta dărnicie, de soare. Cu fiecare zi, cu fiecare oră ce trecea, fîşia devenea din ce în ce mai largă.

Iar pe lîngă podeţele drumului de fier, mustul zăpezii picura necontenit, răsunător, în mijlocul zgomotului voios al rîuleţelor şi pîrîiaşelor treziţe la viaţă. Traverse negricioase, uleioase, buturugi vechi, putrede ale copacilor de mult pieriţi, crengi roase de vreme — toate se iveau de sub zăpadă, bucuroase parcă de privelişte soarelui, pe care-l vedeau iarăşi. Şi cît de veselă arăta pădurea luminată şi încălzită de soare! Era ceva nespus de plăcut în această luminoasă trezire din somn a vieţii, în mirosul de frunză veche, mistuită de vreme, aşternută ici, colo pe pămînt. În suflet se năşteau năzuinţi noi, coarde noi începeau să sune, vibrînd sub dulcea adiere a primăverii; îl legănau cu o lină melodie nelămu-

rită, cu o poveste de demult, plină de frumusețe și de farmec, îl chemau și îl atrăgeau undeva. Încotro? Poate în acea depărtare necunoscută, nedezvăluită, de-a pururi atrăgătoare, ascunsă de perdeaua visurilor trandafirii niciodată împlinite? Ori, poate, ți s-a trezit în suflet dorul de ceva, pe lîngă care ai trecut cu nepăsare și pe care l-ai pierdut pentru totdeauna? O fi un ecou al nepieritorului sentiment omenesc, mereu nesatisfăcut, care îl distinge pe om de toate celelalte viețuitoare și-l conduce pe drumul căutării unor forme mai bune de viață, unor forme noi ale frumuseții ei? E poate năzuința de a-și extinde limitele cunoașterii, de a descoperi cele necunoscute, a încerca cele neîncercate în viață? Eterne sînt însă enigmele vieții și veșnică e năzuința noastră de a le dezlega — doar formele de viață sînt mărginite, pe cînd viața, n-are margini.

După petrecerea de la notar, Lobanovici se simți cîtva timp prost dispus. Era mîhnit și supărat că se îmbătase în asemenea hal, că trăncănise, tot felul de prostii, ba chiar băuse în sănătatea unei tinere femei. După ce îi trecuse mahmureala, plecase cu noaptea-n cap de la Sohaniuk și ajunsese acasă aproape în fugă. Și iată că acum, a doua zi după beție, liniștindu-se puțin, rătăcea pe terasamentul liniei ferate și-și înfiera cu asprime purtarea sa ca om și învățător. Îi reveneau în minte primele zile după sosirea lui pe aceste meleaguri, visurile și planurile colorate trandafiriu. Ele se aflau acum într-o contradicție atît de izbitoare cu realitatea, încît nici nu putea fi vorba de vreo satisfacție morală. Sufletul îi era tulburat. Ar fi vrut să lase totul baltă și să plece. Încotro? Să-și ia lumea-n cap, să se ducă în locuri noi, și să înceapă acolo o altă viață.

Lobanovici cuprinse cu privirea împrejurimile Telșinului: ce strîmtoare, ce întuneric și ce pustiu! Numai morile de vînt, cu cele două aripi, desfăcute, ușor aplecate în partea satului, se arătau ca surprinse de cine știe ce noutate și abia izbuteau să spună: „Ooo!“ că rămîneau nemișcate de uimire. Casa subșefului de ocol și clădirea înaltă a afumătoarei de lîngă ea se desprindeau și ele din adunătura cenușie de acoperișuri de paie ale caselor țărănești, prin înfățișarea lor puțin mai veselă. O fi cu putință oare să fie nevoit să mai petreacă acolo încă o iarnă? Învățătorul avea de gînd să plece undeva la vară, cînd se va isprăvi munca de la școală.

Casa subșefului de ocol îi aruncă lui Lobanovici o privire și încă una. Cedînd unui sentiment tainic, învățătorul se abătu de la drumul de fier și o luă spre școală, uitîndu-se cînd la crucea înaltă,

cînd la acoperișul casei subșefului de ocol. Apropiindu-se de ele, își încetini mersul, călcînd hoțește, aruncînd priviri spre ferestre. După ce mai făcu cîțiva pași, Lobanovici se opri: la fereastră, de după niște ghivece de flori, îl saluta căpșorul pe care-l vedea cu atîta plăcere. Se înseninâ la față și deschise cu hotărîre portița ogrăzii vecine.

— De cînd te-ai îndrăgostit de panna Liudmila nici nu mai vrei să treci pe la noi, îl întîmpină Iadvisia, fără a se putea spune dacă glumea ori vorbea serios.

Lobanovici se uită în ochii ei, în ochii ei căprui atît de dragi și de prietenoși, îi privi sprîncenele negre, subțiri, așa cum nu mai văzuse la nici o altă fată, și la nimeni pe lume. Nu-i venea să-și mai deslipească ochii de pe chipul ei. Îi vorbi în gînd: „Nimeni nu te vede, nimeni nu știe cît de atrăgătoare, cît de drăgălașă ești — și adăugă: „Proștii de ei!"

— A, exclamă Lobanovici, într-un avînt de bucurie care-l făcu să vibreze din toată făptura, parcă nu mai aflu lumină, decît la panna Liudmila! Mai bine, spune-mi: cînd ai de gînd să încetezi de a te face tot mai drăguță? Ar fi timpul.

Toate intențiile lui de a se răzbuna pe Iadvisia, toate vorbele țepoase pe care nu de mult avea de gînd să i le arunce, toate pieriră, spulberate parcă, înmormîntate pentru totdeauna sub vraja acestor ochi și sprîncene.

— Dar dumenata cînd ai de gînd să încetezi de a mai fi așa de ursuz și de rău? replică panna Iadvisia, tot printr-o întrebare.

— Chiar în clipa aceasta.

— Nu-mi plac oamenii ursuzi, rosti Iadvisia. Parcă sînt gata să sară oricînd la bătaie.

— Ei, ce să-i faci... Uneori, omului îi vine atît de greu, încît, fără să vrea, i se așterne o umbră neagră pe față.

— Dar ce durere ai avut dumneata? îl întrebă Iadvisia.

— Să nu-mi pui întrebări; n-am avut nici un fel de durere. Doar dacă dumneata mi-ai pricinuit-o, dar tare n-aș vrea să fie așa.

— Eu? Dar ce sînt eu pentru dumneata?

— Totul! răspunse învățătorul.

— E adevărat? șopti Iadvisia.

— Pot să-ți jur, ba să fac chiar și un rămășag!

Lobanovici înșirui înadins vorbe hazlii, ca să ascundă prin glume ceea ce pornea, atît de serios, din inimă.

Iadvisia sări ca o căprioară spre sobă, lîngă care era un coșuleț gol. Apucîndu-l, se apropie în fugă de Lobanovici.

— Ia depune-ți în coșul ăsta toată elocvența.

Deodată, chipul Iadvisiei luă o expresie gravă:

— Ia spune-mi, începu ea, dacă te-aș ruga ceva, ai face-o pentru mine?

— Fac tot ce-i cu putință.

— Totul?

— Totul.

Iadvisia lăsă ochii în jos, apoi îi ridică încet către învățător.

— În ținutul Grodnei, e o fată pe care o cunosc... Pentru dumneata este indiferent cine-i. Ar vrea să se mărite. Înțelegi? I-ar fi de folos să se cunune, numai ca să aibă un alt nume în actele ei. Motivul nu te interesează. Ce zici, ai consimți să te însori cu ea?

Iadvisia vorbea cît se poate de serios.

Lobanovici o credea și n-o credea. Dacă toate acestea ar fi adevărate, înseamnă că Iadvisia nu simte nimic pentru el. Se amărî și rămase descumpănit. Lăsă ochii în jos și, după ce tăcu cîteva clipe, răspunse cu vădită mîhnire și nemulțumire:

— La însurătoare, oricum ar fi ea, mă gîndesc atît cît te gîndești dumneata la zăpada de anul trecut.

Gabrînka intră în odaie și puse capăt discuției despre însurătoare.

— Ia povestește-ne, cum ai petrecut la rudele dumitale? o întrebă învățătorul.

Gabrînka povestea cu căldură, cu vioiciune, cît de bine se simțiseră amîndouă acolo unde fuseseră, și cît de puțin doreau să vină acasă. Iadvisia tăcea. Lobanovici o asculta pe Gabrînka și se silea să nu se uite la Iadvisia. Dar ea nu-și lua ochii de la el. Ieși apoi încetișor din cameră, fără să mai spună ceva. Nu se întoarse decît atunci cînd Lobanovici își luă rămas bun de la Gabrînka și o porni spre casă.

Era foarte prost dispus. Nu-și afla locul, nu știa de ce să se apuce. După ce străbătu de mai multe ori odaia, în lung și în lat, luă hîrtie și toc, și se așeză să scrie o scrisoare lui Ianka Tukala, prietenul său de seminar:

„Ianka dragă!

Unde-mi ești, scumpule, bălăiorule? Unde ești? Răspunde! Vino, vezi cum îți duc dorul aci — astfel își începu el scrisoarea, cu cuvintele unui cîntec popular, schimbîndu-i doar puțin textul.

Mi s-a urît, frate, stînd aci. M-am săturat, m-am dezgustat de toate. Vine primăvara. Mi se pare că mi-aș lua bucuros catrafusele și aș porni-o încotro m-or duce ochii. Cînd se va isprăvi școala, mă voi duce acasă. Am de gînd să mă mut anul viitor undeva mai în fundul Polesiei. Îmi fac autoanaliza și sînt nemulțumit de rezultatele ei. Munca obișnuită, pe care noi sîntem datori s-o îndeplinim la școală, îmi pare insuficientă și, dacă ne vom mărgini toată activitatea numai la ea, înseamnă că vom face foarte puțin. Întotdeauna vei avea impresia că-ți lipsește ceva. Și atunci, nu-ți rămîne decît să lași totul baltă; iar ca să te dispui cîtuși de puțin, trebuie să recurgi la jocul de cărți, la votcă și, după cîțiva ani, numai bine te trezești un adevărat mîrlan, ceea ce se și întîmplă, de obicei, în cele mai multe cazuri. Nu simt pămîntul sub picioare, fiindcă nu mi-am trasat un plan de muncă precis. Eu, frate, sînt ca o muscă, care a nimerit sub un clopot de sticlă: vede lumina și ar putea să scape de sub el, dar nu-i în stare să găsească ieșirea. Și nu sînt numai eu în această situație; facem zgomot, ne aflăm în treabă, dar tot fără cine știe ce rost. Poate că unul, întîmplător, să aibă norocul să afle scăparea de sub acest clopot, dar majoritatea covîrșitoare nimerește într-un fel de zer de brînză, și se bălăcește în el, pînă se îneacă. Și nu-i chiar așa de rău, dacă nu-ți dai seama de toate astea și crezi că așa trebuie să fie. E însă foarte greu să simți că mlaștina începe să te înghită, să știi că în această mlaștină îți stă moartea civilă. Și, de m-ar întreba cineva care lucru mi-a sărit în ochi, în special, și m-a impresionat cel mai mult în primul meu an de muncă, i-aș răspunde: agonia lentă a sufletului și mlaștina care te înghite... Nu, frate Ianka, nu trebuie să rămîi mult timp în același loc, iar de rămîi, te va-nghiți mlaștina, te va spurca sufletește. Trăiască hoinăreala!

După cum ți-am spus, spiritul de drumeție mi s-a trezit cu o putere de neînvins. Nu-mi aflu odihna nicăieri, sînt mereu ispitit și atras să pornesc undeva. Uneori, îmi vine chiar să-mi strîng capul în mîini și să plîng. «E plictisitor, domnilor, să trăiești pe lumea asta». Abia acum mi-am dat seama ce adevăr a spus Gogol."

După ce isprăvi scrisoarea, Lobanovici se culcă pe divan și rămase pe gînduri: „Toate astea sînt doar minciuni din parte-mi, și nu ele îmi stîrnesc această stare de nemulțumire și de tristețe." Chipul Iadvisiei răsări iar înainte-i; începu din nou să se gîndească la ea, numai la ea.

XXIX

— Mătușico, e acasă paniciul? o întrebă panna Iadvisia pe bătrîna Maria.

— Nu, panencuță, s-a dus undeva, nu de mult.

Iadvisia se apropie de ușă și trase cu urechea. Se îndoia parcă de ceea ce-i spusese bătrîna; dar se și temea să nu fie surprinsă. Întredeschise apoi încetișor ușa, pătrunse sprintenă în odăiță, o cercetă curioasă, cu o privire repede. Se apropie de masa de scris și puse pe ea un buchețel din cele dintîi flori de cîmp. Luă tocul, rupse o fîșie de hîrtie și stătu puțin pe gînduri. Un zîmbet îi flutură pe buze. „Dragă... scrise ea, puse trei punote și adăugă: prostuțule.“ Puse hîrtiuța cu aceste două cuvinte într-o carte deschisă, se mai uită în jur și fugi în bucătărie.

— Bagă de seamă, mătușico, să nu-i spui paniciului că am fost aici! Să te ferească dumnezeu, mătușico, să-i spui! o rugă ea și dispăru în fugă, în ogradă.

Peste puțin, glasul ei răsunător se auzi de acolo: cînta.

Bătrînica zîmbi cu blîndețe, apoi rosti cu voce tare:

— Ce panencă veselă, ce bună e! și se duse cu gîndul la ale ei.

Bătrîna intră apoi în odaie, vrînd să știe ce poznă mai făcuse panenca acolo.

— A, i-a adus niște floricele... Parcă ar vrea să-i zică: adu-ți aminte de mine.

Bătrîna luă buchețelul în mînă, îl privi, îl duse la nas și îl puse la loc pe masă. Scoase un oftat, fără să știe de ce, și ieși.

Era înspre asfințit.

Cînd se întunecă de-a binelea, Lobanovici se întoarse. Aprinse lampa. La lumina ei, zări florile.

„Dar cine le-o fi pus aci?“ se întrebă el și începu să cerceteze buchețelul.

Seara era caldă și liniștită. Lobanovici se apropie de fereastră și deschise un gemuleț. Ferestrele de la camerele subșefului de ocol nu erau luminate. Nu era deci nimeni acasă, sau era poate prea devreme.

Zgomotul uliței răzbea pînă în camera învățătorului. Undeva, la un capăt de sat, o vioară scîrțîia subțirel, se auzeau rîsetele fetelor, chicotelile lor. Pesemne că flăcăii alergau după fete, le prindeau din fugă și se țineau de pozne. După un timp, fetele

începură să cînte în cor „vesnence“ [1]. Vocile lor tinerești, răsunătoare, trezeau din somnolență acea seară calmă, și ecourile lor se stingeau undeva în tăcerea somnoroasă a bălților.

Stelele se aprindeau pe cerul senin, licăreau cu luminițe viu colorate și vibrau ca aripioarele tremurătoare, de diamant, ale unor fluturași minunați. Și era ceva neobișnuit de solemn și măreț în frumusețea stelelor din depărtări de neatins, în tăcerea cerului fără fund al nopții, așa că toate grijile mărunte ale pămîntului amuțeau în fața imensității lui misterioase.

„Cîte generații de oameni n-au luminat aceste stele, gîndi învățătorul. Mulțimi de oameni fără număr au pierit de mult de pe fața pămîntului; vîntul le-a răscolit mormintele, le-a împrăștiat prin lume pulberea oaselor, iar aceste blînde steluțe luminează și vor lumina de-a pururi nopțile senine, sclipind neumbrite de vreo patimă și nepăsătoare față de toate frămîntările și tulburările sufletului omenesc. Iar noi ne vom trăi viața atîta cît ne-a hărăzit-o soarta, o clipă negrăit de scurtă, o verigă minusculă într-un lanț fără de sfîrșit, și timpul neîndurător nu va păstra din ființa noastră nici o urmă. Face oare să ținem atît de mult la viață, această clipă neînsemnată în mersul necontenit al vremilor?“

Un fel de tristețe nelămurită îl copleși pe învățător. Ce anume i-o trezise în suflet? Poate gîndul la nimicnicia soartei, a vieții omului. Ședea nemișcat, cu capul plecat deasupra mesei. Deodată, un zgomot ușor lîngă ferestre, îl făcu să-și vină în fire. Înălță capul, și în aceeași clipă, cîteva floricele, la fel ca cele din buchet, căzură pe masă. Se părea că unele n-au nimerit prin deschizătura ferestruicii, au atins doar ușurel geamul și au rămas afară. Și astfel, gîndurile triste asupra nimicniciei vieții îi fură pe neașteptate gonite de mîna cuiva care aruncase aceste flori.

Lobanovici sări la ferestruică, dar totul era nemișcat și numai ulița zgomotoasă cînta, pe diferite glasuri, imnul în cinstea vieții tinere de pe pămînt.

„O fi cu putință să fie Iadvisia?“ se întrebă învățătorul.

— Mătușico! strigă el.

— Ce-i, paniciule?

— Nu dormi încă?

Ușa scîrțîi. Intră bătrîna.

— Nu cumva știi, mătușico, cine a adus florile aici?

[1] *Vesneancă* — cîntec de primăvară (la ruși, bieloruși și ucraineni).

Bătrîna se prefăcu mai întîi că nu știe nimic și, că să-l încredințeze pe învățător de acest lucru, apucă florile și le cercetă cu luare-aminte. Dar, cu toată șiretenia ei, învățătorul îi citi prefăcătoria pe față.

— Vai, mătușico! Dai în păcat, că mă-nșeli! Nu ții la mine, n-ai milă de mine. Uite, de aceea nici nu mai cred că ești vrăjitoare. Tu trebuie să știi.

— Vai, paniciule! Ei, cine ar putea să-ți aducă floricele, dacă nu o panencă?

— Care panencă? Și de ce tocmai o panencă, și nu o tînără nevastă?

— Cine știe, paniciule, cine-or fi trăgînd mai mult la mata, panencele ori nevestele, răspunse bătrîna, cu aceeași șiretenie. Dar pierzîndu-și răbdarea, se porni pe rîs. A venit chiar panenca aici și le-a lăsat pentru mata. Dar, paniciule, m-a rugat să nu-ți spun nimic.

— Las'c-o prind eu odată!

— Prinde-o, paniciule, prinde-o! rosti bătrîna, gata să-l ajute pe tînăr s-o prindă pe Iadvisia.

— Mătușico, dar de ce nu te duci și matale afară, să cînți?

Bătrînica se uită la învățător ca să vadă dacă vorbește serios ori în glumă.

— S-a zis cu cîntecul meu, paniciule!

— Dar nu-ți pare rău de tinerețe?

— Și de ce să-mi pară rău de ea, paniciule? Chiar de mi-ar părea rău, tot nu se mai întoarce.

— Și ai vrea s-o aduci înapoi?

— Ei, paniciule! Nici nu mă gîndesc la una ca asta. Tinerețea nu mai vine înapoi, la nimeni.

— Așadar, mătușico, trebuie să se folosească omul de tinerețe și să-și tragă din ea tot ce are mai drag și mai de preț!

— Da, paniciule, ce pierzi acum, nu găsești mai tîrziu.

Această discuție n-o interesa cîtuși de puțin pe bătrînă, căscă de cîteva ori. În cele din urmă spuse:

— E tîrziu, paniciule. Rămîi sănătos.

Îngrijitoarea o luă agale la bucătărie, spre cuptorul ei, de pe care se auzi un fel de mormăit — și-o fi vorbind sieși, ori o fi rostind o rugăciune.

Ulița mai răsună îndelung de cîntece, un lătrat de cîine zădărît de cineva venea de undeva din ogradă. Luna întîrziată se aprinse ca o văpaie de aur dincolo de pădurea posomorîtă, neagră, ce se zărea în apropierea drumului de fier, înălțîndu-se încet deasupra

pămîntului potolit. Noaptea se lăsa tot mai greu, din ce în ce mai tăcută, mai adîncă. Învățătorul rămase multă vreme la fereastră, cufundat în gînduri. Buchețelul de flori ofilite se afla tot acolo, pe măsuța de lîngă pat. Nu-i era somn, și se răsuci în pat îndelung, pînă să adoarmă.

Primăvara năvălea în toată puterea ei. Pe ogoare, nu mai era nici urmă de zăpadă. Bălțile se treziră la viață. Nagîții scoteau gemete jalnice, zburînd greoi deasupra apelor. Sus, în văzduh, aerul răsuna de trilurile ciocîrliilor. Pămîntul zvîntat începea să sclipească de verdeața catifelată a ierbii fragede, cu miros plăcut. Elevii, cînd unul, cînd altul, nu mai dădeau pe la școală.

— Ascultați, copii, le spuse învățătorul într-o zi. Azi după-masă veniți cu cazmale. Vom săpa gropițe, iar mîine ne vom duce cu toții în pădure, vom aduce copăcei tineri și-i vom sădi în jurul școlii.

Copiii se grăbiră care mai de care să-l asigure pe învățător că vor aduce cazmale și, ca albinele din stup, o zbughiră afară, cu o gălăgie veselă, de răsună ulița de glasurile lor zgomotoase, pline de fericire.

După-masă, copiii se grăbeau voioși la școală, și aducînd cazmale, dădeau fuga în casa învățătorului, spunîndu-i bucuroși că ordinul său a fost îndeplinit. Pînă și micuțul Pavlik Rîlka, cel mai mic din clasă, ținea cu mîndrie pe umăr o cazma, încovoiat sub povara ei.

Învățătorul intră în clasă și-i duse pe copii în ogradă. Apoi, împreună cu ei, însemnă locurile gropițelor, îi împărți pe grupe pentru executarea lucrului și săpă singur cea dintîi gropiță, ca să le arate copiilor ce aveau de făcut.

— Ce faceți aici?

Pe nesimțite, Iadvisia se apropie de Lobanovici. Auzindu-i glasul atît de bine cunoscut, el tresări puternic. Inima îi bătu mai tare.

— Vreau să-ți las o amintire despre mine.

— Cum, ai de gînd să mori? rîse Iadvisia.

— Am și murit, rosti Lobanovici, cu un aer tragic.

— Va să zică, aici o să-ți fie mormîntul? glumi ea. Vrei să dau o fugă pe la femei să vină să te bocească?

— Dar dumneata n-ai să plîngi după mine?

— Degeaba, tot n-ai să mai auzi nimic.

— A, iartă-mă! își aminti deodată Lobanovici. Îți mulțumesc mult pentru buchețel și pentru floricelele care au zburat pe ferestruică drept în camera mea.

Iadvisia se arătă mirată, de parcă n-ar fi priceput nimic.

— Ce fel de bucheţel?

— Acela care l-ai pus pe masă.

— Baba dumitale e o mincinoasă, şi dumneata eşti un mincinos, protestă Iadvisia. N-o să mă mai duc niciodată la ea, şi n-o să-mi mai calce piciorul pragul bucătăriei dumitale...

— Şi nici o floare n-o să mai intre pe ferestruică în odaia mea?

Iadvisia se întoarse şi o rupse la fugă, în curtea ei, apoi, se opri, şi se întoarse iar la Lobanovici:

— Ascultă, ai deschis cartea ce-o aveai pe masă?

— Nu, n-am deschis-o.

— Nu mă minţi?

— Mi se pare că n-am aruncat flori pe ferestruica nimănui, ca să umblu cu minciuni.

Iadvisia rîse, cine ştie de ce, fără să pară cîtuşi de puţin supărată.

— Vrei să mergem azi la plimbare?

— Mergem, mergem! răspunse învăţătorul. N-o să mă crezi, dar, pe cuvîntul meu de onoare că aveam acelaşi gînd, numai că nu îndrăzneam să ţi-o propun.

— Atunci, treci pe la noi.

— Neapărat! Cu multă plăcere!

Ea o luă din nou la goană în ograda ei. Copiii făceau gălăgie, vorbeau zgomotos, se certau, lăudîndu-şi fiecare gropiţa şi găsind cusururi la ale celorlalţi.

Lobanovici, fericit, stătea locului, se gîndea la ceva şi un zîmbet vesel, abia simţit, îi stăruia în ochi şi pe buze.

„De ce a întrebat despre carte?“ se gîndi Lobanovici. Nu cumva a pus ceva în ea?“

În clipa aceea, Iadvisia, furişîndu-se, se strecură pe uşa din dos în locuinţa învăţătorului, ca să scoată, pe ascuns din carte hîrtiuţa pe care scrisese în ajun: „Dragă... prostuţule“.

XXX

După ce încuie pe dinafară uşa bucătărici, Lobanovici intră repede în locuinţa sa, trecînd prin sala de clasă. Călcînd încetişor, se apropie de uşă şi, de îndată ce o atinse cu mîna, panna Iadvisia sări glonţ în bucătărie, ca să iasă afară,

în curte. Dar ușa nu se deschidea. Ea se uită îndărăt: în prag stătea învățătorul.

Te-am prins, păsărico, stai,
Nu mai scapi din mreajă.
Și să ne despartă, ai,
Nu-i pe lume vrajă!

recita Lobanovici liniștit, fără să-și ia ochii de la Iadvisia, admirînd-o și zîmbind bucuros.

Într-adevăr, ea arăta ca o păsărică prinsă în laț. O expresie de mirare, de spaimă, un zîmbet vinovat, i se iviră o clipă pe față. Ochii ei rotunzi, căprui, priveau cînd la ușă, cînd la învățător. Își strîngea o mînă în pumn: ținea în el bilețelul cu cele două cuvinte.

— De ce-ai încuiat ușa? îl întrebă ea cu un aer nevinovat.

— Pentru ca picioruşele care au venit aci prin școală, să nu mai iasă prin bucătărie.

Lobanovici se apropie de ea. Ea se tulbură, neliniștită.

— Dă-mi drumul!

— Ești musafira și prizoniera mea. Nici un vînător din lume n-a prins vreodată o căprioară sălbatică atît de drăguță cum am prins cu astăzi. Lasă-mă măcar să te privesc pe săturate.

— Lasă, rîndul viitor n-ai să mă mai prinzi.

— Și de ce să te mai prind, dacă te-am și prins?

Deodată, ea se aplecă, se repezi sub brațul lui, ca să fugă. Dar el o apucă tare de subsuori și nu-i dădu drumul.

— Ce faci? rosti, mînioasă. Să nu cumva să te atingi de mine!

— Singură mi te-ai aruncat în brațe, răspunse învățătorul, simțind clocotul sîngelui din vine.

O ținea acum numai de mînă. Ea începu din nou să se zbată, încercînd să scape. Părul castaniu i se despleti, în șuvițe bogate, unduioase.

— Nu, drăguța mea prizonieră, n-ai încotro, nu-ți dau drumul!

Cu părul despletit, cu obrăjorii ca doi bujori, Iadvisia era neînchipuit de frumoasă, și învățătorul nu-și mai putea lua ochii de la ea.

— Ascultă, rosti ea pe un ton rugător, nu mă așteptam de fel că ai să mă chinui!

— Dar dumneata parcă nu mă chinui? o întrebă el, privind-o în ochi. Dă-mi ceva drept răscumpărare și îți dau drumul.

— N-am cu ce să-ți plătesc, răspunse ea, încercînd să-și potrivească părul, cu mîna liberă.

Învățătorul i-l desfăcu din nou, înadins.

— Ah, slăbește-mă odată!

— Nu, nu te mai slăbesc. De-ai ști ce frumoasă ești cu părul despletit, numai așa l-ai purta.

— Și mama a avut părul bogat, dar și o soartă nenorocită, rosti ea întristată.

Lui Lobanovici i se făcu milă. Îi lăsă mîna și o privi drept în ochi.

— Sărmana de dumneata, Iadvisecika dragă, bună și dragă!

— O-of, sînteți cu toții niște călăi, niște tirani! rosti ea, pe un ton oarecum dușmănos.

Lobanovici voia să-i răspundă că se-nșală, însă nu mai avu timp. Pe neașteptate, fata îi cuprinse obrajii între mîini și apropiindu-i o clipă capul de al ei, îl sărută, apoi îl împinse cu putere și se repezi afară, spre ușă. Iar el, ca lovit de trăsnet, rămase cîteva clipe nemișcat. Sări apoi ca o fiară sălbatică, s-o prindă. Ea stătea în prag, ținîndu-se de zăvor, și părea cît se poate de liniștită.

— Jur pe amintirea mamei mele că dacă îndrăznești să mă săruți mă arunc înaintea trenului! Și ochii ei căprui, adînci, scînteiau de mînie.

— Iadvisecika, scumpă, dragă! Nu, nu mai fac una ca asta... Dar vom merge la plimbare?

— Prostuțule, rosti ea.

Apoi își ridică spre el ochii blînzi, senini și, zîmbind, dispăru din odaie, ținînd în mînă petecuțul de hîrtie.

Lobanovici se întoarse. Mîinile și picioarele îi tremurau. Se așeză lîngă masă, pe marginea divanului și stătu așa, fără să se gîndească la nimic. Apoi se ridică, trecu în bucătărie, clătinîndu-se, și bău apă. Toată făptura îi clocotea de fericire și bucurie.

— Ah, ce fată! Ce fire! repetă de cîteva ori învățătorul, fericit. Mă iubește! Și cum se poate să n-o iubesc și eu pe ea, cea mai bună, cea mai frumoasă întruchipare a Polesiei? Iadvisecika dragă! Iubito!

Doi elevi mai mari, care se pregăteau pentru examen, intrară și-i spuseră învățătorului că săpaseră toate gropițele.

— Adunați-vă în clasă, am să vă mai spun ceva și apoi vă dau drumul.

Un cor vesel de strigăte gălăgioase năvăli în școală; glasurile răsunătoare, fericite, ale copiilor umplură toată casa.

Învățătorul intră în clasă, lăudă copiii pentru munca lor și le spuse:

— Mîine să nu mai aduceți cărți. Luați cîteva cazmale — rosti numele cîtorva elevi mai mari — și vă adunați aici. Vom merge în pădure, vom lua niște copăcei și-i vom sădi în gropițele ce le-ați săpat astăzi. Și acum, duceți-vă acasă.

Toată seara învățătorul nu ieși nicăieri. Neașteptata întîmplare cu „prizoniera", sărutul pannei Iadvisia, îi umplură inima de fericire. I se părea că această fericire îi va ajunge pentru multă vreme. Își reamintea mereu toate amănuntele ultimei sale întîlniri cu Iadvisia, retrăindu-le cu intensitate. De ce-o fi spus că se va arunca înaintea trenului dacă va îndrăsni s-o sărute, și a mai și jurat pe memoria răposatei ei mame? De ce l-a ocărît, iar apoi i-a părut rău parcă și i-a dăruit un zîmbet plin de bunătate, rugîndu-l oarecum s-o ierte? Se plimba prin odaie și se gîndea mereu la dînsa. Și cu cît se gîndea mai mult, cu atît mai tare dorea s-o revadă pe draga lui Iadvisia, să-i audă glasul, să se uite în ochii ei, să citească în sufletul ei. Căta des spre ferestre, nădăjduind s-o vadă. Numele Iadvisiei îi răsuna în urechi ca o muzică neobișnuită, căpătînd un înțeles deosebit pentru el.

A doua zi, Lobanovici se trezi ceva mai tîrziu ca de obicei, căci mult timp nu izbutise să adoarmă. Îl deșteptase gîndul la fericirea lui, la Iadvisia. Se sculă cînd glasurile copiilor se și auzeau în școală. Își aduse aminte că era sîmbătă, ajun de Florii, și că în acea zi, el avea să-și termine munca la școală; după Paști, trebuiau să mai vină doar trei elevi, care urmau să se pregătească în vederea examenelor.

Copiii se îndreptau spre pădure, veseli, gălăgioși, strîngîndu-se cîrd în jurul învățătorului.

Era o zi senină, caldă. Pînă și noroiul de pe ulița Telșino se zvîntase. Țăranii plecau la cîmp, luînd cu ei pluguri, semănători, saci plini cu ovăz. Năgîții dădeau tîrcoale în zbor iute mlaștinilor inundate, scoțînd țipete jalnice, de parcă ar fi pierdut ceva foarte scump, căutat acum dar cu neputință de regăsit. Broaștele verzi își îngînau prin iazuri liniștite și prin băltoace cîntecul lor monoton, trist, iar mai departe, prin bălți, în mijlocul pădurii, buhaii de balta mugeau surd, ca în niște butoaie goale. Aceste suncte trezeau pădurile departe în jur, dînd Polesiei o înfățișare cu totul deosebită. Berze tacticoase, călcau neobișnuit de grav pe marginea mlaștinilor, ori zburau sus, în pinii înalți, bătrîni, reînnoindu-și palatele părăsite în timpul iernii. Pe alocuri, la liziera pădurii, frunzulițele de tineri mesteceni făceau ochi. Mîțișori galbeni, pufoși, atîrnau din crenguțe de sălcii, scăldîndu-se în razele soarelui, atrăgînd albine și bondari. Floricele verzui răzbeau la lumina prin frunzișul uscat,

decolorat, și mălinul tînăr își revărsa în aer mireasma-i ameţitoare. Numai stejarii viguroși, cu bogata lor înțelepciune adunată într-o viață îndelungată, nu se prea grăbeau să îmbobocească și să dea drumul frunzelor tinere, proaspete; stejarul, înțelept cum e, nu se lasă momit de începuturi nesigure de primăvară.

Învățătorul se opri cu elevii pe un loc uscat din pădure și le vorbi despre însemnătatea lucrului pentru care veniseră.

Copiii se împrăștiară prin pădure, făcînd-o să răsune de strigătele și de ciripitul lor. Lobanovici căută îndelung un perișor tînăr. Dorea să găsească unul frumușel și să-l planteze în amintirea iubitei sale.

După ce găsi un copăcel tînăr, viguros și drept, munci îndelung și cu grijă la el, pînă cînd izbuti să smulgă copăcelul împreună cu o bucată de pămînt de la rădăcină. Îl purtă singur acasă, îl plantă într-un colțișor din curtea școlii, unde soarele lumina cel mai tare și, în ziua aceea, îl udă de două ori cu apă. Pe urmă, făcu în jurul părului o împrejmuire înaltă de pari, pentru ca vitele să nu-l calce și să nu-l frîngă.

Dădu în seama fiecărui elev cîte un copăcel, ca să îngrijească de puieți.

— Și acum, dragi copii, haideți la masă. După-prînz, aduceți cărțile și dați-le în primire, căci după Paști vă veți împrăștia prin păduri și pe cîmp. Iar cine va dori să vină la școală și după Paști, o să capete din nou cărțile.

După-masă Lobanovici luă în primire cărțile de la elevi; după ce dădu drumul copiilor în vacanța de sărbători, îl cuprinse o părere de rău, cu toate că în timpul iernii i se cam urîse de munca de la școală, de cîte opt-zece ore pe zi.

Ieși în curte, veni să vadă arborii plantați, oprindu-se ceva mai îndelung lîngă unii. Se uita mereu spre curtea subșefului de ocol. Dorea mult s-o vadă pe Iadvisia și să-i arate părul drăguț ce-l sădise în amintirea ei. Dar timpul trecea și Iadvisia nu se ivea. O pîndi aproape o oră. Și cînd o zări o strigă și o rugă să se apropie.

Ea veni în fugă, bucuroasă.

— Vreau să-ți arăt părul.

— Dar n-ai să vrei să mă prinzi? întrebă cu un zîmbet șiret, plină de drăgălășenie.

O ajută să treacă gardul și o conduse la păr.

— Părul acesta l-am plantat în amintirea ta.

Ea îl cercetă îndelung; apoi spuse, rîzînd:

— Îl voi smulge și-l voi arunca.

— De ce?

— Pentru că e țepos și sălbatic ca și mine.

— Ne plimbăm azi ? o întrebă el.

— Dar ții minte ce ți-am răspuns ieri ?

— Mai fă o dată ce ai făcut ieri, și atunci poți să-mi spui și de zece ori ceea ce ai mai spus o dată.

Ea îl privi cu asprime !

— Nu, niciodată ! Auzi ? Niciodată !

XXXI

Duminica Floriilor și Bunavestire cădeau în aceeași zi. Cu prilejul acestei sărbători, părintele Modest și diaconul Tișkevici aveau să vină de la Malevici ; după vechiul obicei, telșinenii își spovedeau în acea zi păcatele la popă, și apoi se purtau de parcă ar fi fost niște sfinți. E drept că la Telșino erau cam mulți poleșnici, ca de pildă moș Mikita, care nu se potriveau nici de cum cu sfințenia, și în loc să scape de păcatele vechi, predîndu-le popii, făceau altele noi, și încă mai multe.

De obicei părintele Modest sosea spre seară, în ajun de sărbătoare. Așa că și acum veni cam devreme, cînd soarele încă nu avusese timp să se ascundă după stejarul ce se înălța nu departe de haltă. După o jumătate de ceas, un dangăt înfundat, ca de lovituri într-un ceaun vechi, crăpat, veni de la micul paraclis, ascuns printre copacii deși din cimitirul posomorît și întunecos. Dangătul acesta, cît era el de dogit, răsuna tare și neobișnuit pentru Telșino, impresionîndu-i puternic pe credincioși. Și, de cum îl auzea, fiecare reacționa în felul său.

— Ce-o fi asta ? întreba cîte unul dintre telșineni. Nu bate clopotul ?

— Parcă da.

După aceea, fiecare își dădea cu părerea :

— Să știi că ne-a venit popa, prea repede a pornit dangătul.

— Și o să ne spovedim ?

— Cred că da.

Dar poleșnicii nu se prea grăbeau la biserică ; erau oameni chibzuiți și grijulii. Pe cîte unul îl ispitea mai curînd vînătoarea, altul cunoștea un locșor în care bătaia știucilor încă nu se sfîrșise.

Clopotul din Telșino își cunoștea — se pare — bine poporenii și nu contenea să-i cheme. După vreun ceas, cînd mai mulți poleș-

nici și polești se aflau adunați în pridvor, iar din ograda lui Mihalka Kugai se ivi părintele Modest, care mergea încă destul de drept, urmat de diaconul Tișkevici care, orice s-ar spune, nu prea avea „har", așa că se cam împiedeca, călcînd strîmb, — abia atunci începu clopotul să sune în voie, chemîndu-și într-ajutor frații mai mici, cu glasuri subțiri.

Micul paraclis se deschise. De obicei lîngă ușă stăteau cîteva femei tinere, cu copii în brațe; ele nu îndrăzneau să intre în paraclis, fiind încă „necurate". Fiecare femeie își avea sorocul: una trebuia „introdusă" în biserică cam în jurul zilei sfintei Treimi, alta în preajma zilei sfîntului Petru; alta pe vremea colindelor, iar pentru unele mai tinerele nici nu se cunoștea sorocul „introducerii". Dar, la Telșino, lucrurile acestea n-aveau însemnătate. Părintele Modest înșira tinerele femei de ambele părți ale ușii, își lua trebnicul și citea rugăciuni, iar diaconul Tișkevici cînta, clătinîndu-se ușor într-o parte și în alta. Dar asta nu-l împiedeca să observe vreo abatere de la „bunăcuviință", în paraclis: uneori femeile se îmbrînceau între ele, ori se împingeau prea în față.

— „Voi cei ce întru Hristos..." cînta Tișkevici.

Și în clipa aceea, observa că vreo femeie se îmbulzea. Atunci își întrerupea cîntarea și-i spunea pe un ton povățuitor:

— Unde te bagi? Stai locului.

Apoi i-o dădea înainte:

— „V-ați bo-te-zat!"...

Dar se găsea și alta care nu se purta în chip potrivit cu sfințenia locului.

— Ați auzit ce v-am spus? le întreba Tișkevici, pe femei, destul de aspru, încruntîndu-și sprîncenele.

După ce restabilea ordinea, își urma cîntarea:

— „Întru Hristos v-ați și înveșmîntat!"

Zărind și altă femeie care dădea să iasă din rînd, Tișkevici, cu aer hotărît, întrerupse iar cîntarea, rostind și mai înciudat:

— Ptiu! Ce muiere scîrboasă! Ori îi vorbești, ori taci, totuna-i, ca nuca-n perete!

Și fără să-și ia privirea amenințătoare de la femei, Tișkevici își isprăvi numaidecît cîntarea:

— „Ha-a-leluia-a!"

Părintele Modest nu-și manifesta prin nimic „rangul" său, și-i lăsa lui Tișkevici sarcina de a-i dăscăli pe cei „păstoriți", căci doar trăiau amîndoi într-o deplină înțelegere. Și nu arareori acasă, la Malevici, mergeau amîndoi cot la cot, sprijinindu-se unul pe altul, căci nu o dată li se întîmpla să li se împleticească picioarele. Uneori,

cei doi prieteni se opreau în mijlocul uliței și țineau o scurtă consfătuire, întrebîndu-se pe la cine să se abată? Își ridicau capetele, bizuindu-se întru rezolvarea acestei chestiuni, mai cu seamă, pe ochii lor. Și dacă școala se afla înaintea lor, își îndreptau pașii într-acolo. După ce urcau treptele școlii, se opreau și, în fața ușii, începeau să se îmbie unul pe altul, ca niște buni creștini, care să intre mai întîi. Și cum erau încredințați că sînt egali înaintea lui dumnezeu, intrau amîndoi, cot la cot. Părintele Modest se așeza pe scaun și-i spunea lui Tișkevici:

— Stai jos, diacone, școala e a bisericii și scaunele tot ale bisericii sînt.

Apoi deschizîndu-se la anteriu, scotea din sîn o sticlă, trăgea o înghițitură și-i dădea diaconului să soarbă și el. Învățătoarea nu știa cum să se poarte cu musafirii. Dar aceștia nu erau oameni pretențioși, se tratau singuri cu votca lor, și, drept gustare, își sugeau limbile în gură. După ce se odihneau puțin și cîntau „Hristos a înviat", plecau liniștiți.

După ce făcea „introducerea" femeilor și ținea cîteva clipe în brațe copiii, părintele Modest îi chema pe poleșnici la spovedanie, iar aceștia, scăpînd de grijă, păraseau numaidecît paraclisul și o luau spre casă. A doua zi dimineața veneau alții la spovedanie, apoi se slujea o scurtă liturghie, pe măsura poleșnicilor, ținîndu-se seama că greu îi puteai ține mai îndelung în biserică. Micul paraclis în care încăpea abia a șasea parte din telșineni, era pe jumătate gol, și numai atunci cînd începea împărtășania lăcașul devenea neîncăpător, fiecare dorind să se împărtășească cît mai repede. Iar atunci se iscau certuri.

— Ce te-ai suit pe picioarele mele? se răstea înciudat Trahim Buci la Rîgor Kacean. Te bagi înainte, ca porcul! striga Buci, la fel de înciudat.

Kacean îl privea pe Buci, gîndindu-se cum ce să-i răspundă. Dar aducîndu-și aminte că merge la împărtășanie și că nu trebuie să aibă mînie în suflet, clătina din cap a dojană, cu oarecare părere de rău în glas:

— Basamacarule, opri-ți-s-ar în gît băutura! Vii la sfînta împărtășanie și latri ca un cîine, de parcă n-ai fi la biserică, ci la Abram, la crîșmă!

Amintirea despre smerenia creștinească pomenită de Kacean, îi potolea pe oameni. Buci nu răspundea nimic și privea prostit înainte. Ajunși lîngă preotul cu potirul, toți se tulburau.

— De ce te-mpingi ? îl întrebă un polesnic pe cel din spatele lui.

— Da' tu unde te bagi ? răspunse acesta, pe nume Șvaika, și ocupă locul din față, iar cel ce se răstise la el furios se așeză în urma lui, nemaiavînd timp să se ciorovăiască, de vreme ce Șvaika se și apropiase cu gura căscată.

Părintele Modest ia cu linguriță din potir :

— Se împărtășește robul lui dumnezeu... Numele ?

— Gabrus ! răspunse Șvaika.

Vecinul supărat pe el, adăugă :

— Și pe deasupra Șvaika !

Șvaika închide gura și se întoarce spre vecin :

— Și pe deasupra drac gros la bot !

Apoi deschide iarăși gura, cu fața la potir.

Părintele Modest, nerăbdător să-și spună cuvîntul, nu se amestecă în treburile poporenilor săi. Totuși, dacă observă vreo călcare de ordine, îl mustră pe loc pe cel cu pricina.

Moș Mikita se întorcea tocmai de la pescuit. Se vedea că se grăbea, ca să nu întîrzie la împărtășanie, gîfîia și, ajuns în paraclis, mergea la fel de repede de cum pornise de la baltă. Împinse la o parte cîteva femei și se propti înaintea lor. Cînd îi veni rîndul, părintele Modest, aruncînd o privire la picioarele lui Moș Mikita, văzu că moșneagul e ud pînă la brîu, iar noroiul îi clefăie în opinci.

— De ce ai venit ud ? îl întrebă părintele Modest.

— M-am udat de aceea-s ud, răspunse moș Mikita, întorcîndu-și de la preot capul chel, plin de zbîrcituri.

— Dar unde te-ai udat în halul ăsta ?

— La baltă, unde vrei să fie apă ? !

— Și de ce n-ai fost la liturghie ?

Moș Mikita tace.

— Nu-ți dau împărtășanie ! se răstește preotul la el. N-ai fost în stare să stai o jumătate de ceas la biserică, la rugăciune. Ai dat fuga la baltă, la draci, și acum mi-ai venit ud, ca un prăpădit ? Nu te împărtășesc ! repetă preotul și se întoarce la o parte, cu potirul în mîini.

— Ho ! rostește moș Mikita. N-o să mă împărtășești ! Nici n-am nevoie ! Ți-ai și găsit cu ce să mă sperii !

Moș Mikita dă să plece din paraclis, fără să se uite la careva. Părintele Modest mai stă cîteva minute cu potirul în mîini și se uită în urma bătrînului. Mai trage nădejde că moșneagul o să se întoarcă, c-o să-l roage să-l împărtășească. Dar moș Mikita, moșneagul care jucase cu două pietre de moară în mîini, se și apropiase de ușă.

— Ilei, n-auzi! Cum îți zice? Întoarce-te! îl strigă părintele Modest.

Bătrînul se oprește, întoarce capul spre părinte și rostește:

— Nu vreau!

— Mă, întoarce-te! strigă părintele Modest. Uite cum ești, nu-i chip să-ți spună omul o vorbă.

Mikita se îmblînzește și, călcînd cu opincile murdare clefăind de noroi, se apropie din nou de altar.

Părintele Modest îl împărtășește. Bătrînul ia o bucățică de prescură și-o pune în gură, dînd să plece.

— Dar barem ceva peste ai prins? îl întrebă preotul.

Inima moșneagului se moaie cu totul, înghite bucățica de prescură și răspunde cu blîndețe:

— Da de unde, pe dracu! Nu-i! și rostind tărăgănat ultimele cuvinte dă din mînă și iese.

Sfînta slujbă se sfîrșise. Tișkevici mai bombăne cele din urmă rugăciuni; părintele Modest se dezbracă de odăjdii. S-a isprăvit și cu rugăciunile, cartea se închide. Părintele Modest se apropie de Tișkevici, își spun cîteva cuvinte și ies amîndoi din paraclis.

În pridvor, cei doi clerici se opresc, fac cunoștință cu învățătorul din Telșino.

— Să știi că elevii dumitale citesc bine. Aseară i-am dat un ziar lui Rîlka, școlarul dumitale, și așa mic cum îi, se descurcă tare bine! Pe cinstea mea! rostește părintele Modest.

Tișkevici îl ascultă cu un aer posomorît, apoi își ridică ochii spre preot.

— Ei, părinte! Poți să-l lauzi, să nu-l lauzi, dar la un ceai tot n-o să ne poftească.

— E nesimțitoare lumea pe la voi! rostește părintele Modest la despărțire și, împreună cu Tișkevici, o ia fără grabă spre casa lui Mihalka Kugai.

XXXII

Într-a patra zi de Paști, Lobanovici se întoarse la școală. Chiar în seara zilei cînd telșincnii se spovedeau de păcate în fața părintelui Modest, el se gîndi să se ducă acasă, să se dezmorțească și să iasă măcar pentru un scurt răstimp din cercul impresiilor și stării de spirit create la Telșino. Dar chiar în

primele zile de sărbătoare, simți o puternică dorință de a se întoarce la Telșino, de a fi aproape de Iadvisia, de a o vedea, fie și mai rar, de a împlini ceea ce devenise pentru el o necesitate. La înapoiere nu dormi două nopți, iar pe lîngă toate, mai fu nevoit să felicite în drum pe cîte cineva de sfintele Paști și, bineînțeles, să respecte datinele legate de „felicitări", fără să întrecaă totuși măsura. Culcat în patul său, obosit de nopțile de nesomn și de băutură, se simți cum nu se poate mai bine și adormi numaidecît într-un somn ca de plumb.

Dar, numai după o jumătate de oră, subșeful de ocol, aflînd despre înapoierea vecinului său, se înființă la fereastra odăii în care dormea învățătorul, și, bătînd cu pumnul în pervaz, strigă:

— Profesorule de litere mari! Hei, profesorule! N-auzi? Scoală, hai să bem votcă!

Lobanovici dormea dus și nu auzea nimic. Subșeful de ocol fiind cam cu chef nu renunță însă la scopul vizitei sale și începu să bată tot mai tare în rama ferestrei. Geamurile zăngăneau, iar chitul de pe ele se desprindea și cădea jos.

Observînd isprava ce-o făcuse, Barankevici rîse și-și zise:

— Al dracului profesor! Las că-i sparg eu geamurile!

În sfîrșit, Lobanovici auzi bătăile în fereastră și ghici prin somn că subșeful de ocol venise să-l scoale; n-avea însă putere să deschidă ochii și să ridice capul. Iar cînd bătaia reîncepu și mai stăruitor, el răspunse cu glas tare:

— Ha-a!

— Scoală, profesorule! strigă Barankevici de afară.

Lobanovici se sculă, întredeschise fereastruica, și-l rugă să-l lase în pace:

— Dragă vecine, n-am dormit trei nopți, nu pot!

— Ce-i vorba asta: „nu pot"? Îmbracă-te numaidecît, că de nu, zău că intru la tine și te ridic, așa cum ești. Iar dacă te împotrivești chem pe Rîgor și pe Iazep, și pe legea mea, te cărăm noi numai cu ce ai acu pe tine. Am și panence.

Văzînd că nu-i chip să scape de subșeful de ocol, Lobanovici începu să se îmbrace. După ce se spălă cu apă rece, se răcori puțin și-și mai veni în fire. Trecu pîrleazul atît de bine cunoscut și urcă scara casei subșefului de ocol. Negrusi lătră de vreo trei ori, din obișnuință, dînd ușor din coadă, voind parcă să spună: „Latru doar așa, pentru mine, fără răutate".

— Ei, te-ai speriat? Tot ai venit? îl întîmpină subșeful de ocol pe „profesor" în camera lui.

Masa lungă pe care învățătorul n-o văzuse pînă atunci la subșeful de ocol era lipită de perete. Dispărea sub povara de plăcinte, cozonaci și cărnuri de tot soiul, gătite în fel și chip. Din loc în loc erau vreo șase borcane de sticlă cu hrean iute; trei „berze", adică sticle cu votcă mari de cîte un sfert de vadră fiecare, își ridicau capetele deasupra mormanelor de gustări. Șuncile afumate se înălțau solemne ca niște perne, împodobite cu verdeață.

Pe un scaun solid, ședea maistrul de la linia ferată, Grigoreț, om spătos, tare ca stejarul și care niciodată nu se dădea îndărăt de la un pahar de votcă. Era gras, vînjos și semăna cu o suveică înfășurată cu multă ață. Capul său roșcat, chel, se mișca anevoie pe un grumaz din cale afară de scurt. Ochii săi mici se făcuseră ulcioși și sclipeau, dar el nu se pierdea cu firea înaintea păhărelelor și le dădea de dușcă, ca într-un butoi.

Se mai aflau la subșeful de ocol panna Liudmila și fratele ei, Anatol. Anatol, după ce-i dădu învățătorului bună ziua, căută un locșor ca să-și odihnească puțin capul, care îi huruia de zor, ca o batoză. Liudmila, tăcută, îl petrecu cu o privire neliniștită. Purta o bluzuliță de mătase subțire, de un albastru gingaș, ca floricelele de in, și era mai frumoasă ca oricînd. Iadvisia era și ca îmbrăcată cu gust. Bluza ei de atlaz roșu se potrivea bine cu tenu-i smead, iar părul bogat, de un castaniu închis, era legat cu o panglică roșie ca para focului. Gabrînka stătea lîngă fonograful din care, cu puțin timp înainte, țîșniseră melodii răsunătoare.

— Uite, domnule, stau aici două domnișoare singure, și el, poftim, nu se satură de somn! îl mustră pe Lobanovici subșeful de ocol, plin de voie bună.

Lobanovici se apropie de Liudmila, se opri și-i spuse:

— Panna Liudmila, de ce nu ți-ai făcut semnul crucii cînd m-ai zărit?

Iadvisia se uită cu mirare la Lobanovici, apoi, la Liudmila. Aceasta, cu chipul luminat de un zîmbet, îl privea parcă amintindu-și de ceva; apoi rîse vesel:

— Dar răzbunător mai ești!

— Ba de loc, răspunse învățătorul, voiam doar să-ți aduc aminte că, zărind un sfînt, trebuie să-ți faci semnul crucii.

— Ei, ajunge cu flirtul! Subșeful de ocol se apropie de ei, și-l luă pe învățător de braț. Hai să bem!

— Vai, vecine dragă de ce te-ai mîniat așa pe mine? Mă cari din rai în iad? se plîngea Lobanovici, uitîndu-se la fete.

— Ba și în iad sînt panence mai ceva decît cele din rai, rosti subșeful de ocol și, făcîndu-le fetelor o plecăciune, se scuză că le

răpește cavalerul. Dar nu face nimic, le liniști el, domnul profesor va fi mult mai interesant după ce se va întoarce de la masă.

Barankevici umplu pahărelele.

Grigoreț își dădu cu multă îndemînare pahărelul pe gît, de ziceai că nici n-a băut, ci și-a ridicat doar capul, ca să vadă cît e de înaltă camera subșefului de ocol. Luînd o gustare, el îl împinse pe Lobanovici cu cotul și-l întrebă încetișor :

— Ei, cum stăm cu femeiușt ile ?

Învățătorul n-apucă să-i răspundă, căci se și pomeni cu un alt pahărel plin, în fața sa.

— Bea-l și apoi ia o gustare. Noi, aci, domnul meu, am tras din greu și dumnealui, ce să vezi, mi s-a băgat în pat !

Și gazda îl sili să mai golească un pahărel.

Lobanovici se apropie repede de fete și le pofti la masă.

— Veniți ! le rugă el. Am să vă povestesc cum s-au ivit în Polesia niște fete drăgălașe ca voi.

Fetele se arătară curioase și se ridicară. El le luă pe amîndouă de braț și le conduse la masă. Turnă cîte un pahărel de vin pentru fiecare și le îndemnă stăruitor să bea, asemănîndu-le cu două mărgăritare ale Polesiei, zeițe visătoare. Era neobișnuit de vesel, glumea ca să le distreze ; fetele îl ascultau și rîdeau.

— Bine, bine, dar cînd ne spui povestea ?

— După ce o să beți vinul !

Fetele băură.

— Ei, ascultați. A făcut dumnezeu Polesia și s-a dus să vadă bălțile. A umblat mult și i s-a cam urît. Atunci a zămislit o fată nespus de frumoasă, de la care nu-și mai putea lua nici el ochii. Avea ochii ca panna Iadvisia, și părul la fel de bogat. Sprîncenele...

Lobanovici se uită la sprîncenele pannei Liudmila, apoi la ale Iadvisiei.

— Semăna leit cu panna Iadvisia, zîmbi Liudmila cu șiretenie.

— Nu chiar leit, sprîncenele le avea ca ale Gabrînkăi, iar buzele și gura ca ale dumitale. Dumnezeu a privit-o îndelung și apoi a grăit : „Nu, nu pot să te las printre oameni, că se vor învrăjbi și se vor bate pentru tine". A pus-o pe mîna lui și a suflat de trei ori. Fata s-a topit și s-a prefăcut într-un nouraș. „Vei pluti în vecii vecilor în zbor deasupra Polesiei, și fete mîndre se vor naște din ființele peste care vor cădea picăturile tale." Și peste voi, spuse Lobanovici celor două fete, au picurat acești stropi și ați venit pe lume pentru ca tinerilor din Polesia să nu li se urască cu viața.

— Ei, mai lasă basmele, ajunge, îl întrerupse subșeful de ocol.

Lobanovici nu se împotrivi, bînd într-una. Părea că votca nu mai are efect asupră-i ; bea și turna și altora.

— Ascultă, îl întrebă Liudmila, de ce nu treci niciodată pe la noi ?

— Bine ai făcut că m-ai întrebat acum, răspunse învățătorul : eu nu spun adevărul decît atunci cînd sînt băut de-a binelea. Ascultă dar, voi spune adevărul. Nu v-am vizitat tocmai fiindcă mi-era frică de dumneata, inima-mi presimțea că dacă picioarele mele vor trece pragul casei dumitale, ea va cădea captivă în mîinile dumitale.

— Îmi pare foarte rău, rosti panna Iadvisia rîzînd, că nu te-am auzit vorbind în clipele cînd erai băut de-a binelea.

— Ah, panna Iadvisia, panna Iadvisia ! rosti învățătorul, luînd intenționat un ton trist. Cînd stau de vorbă cu dumneata sînt nu numai „băut de-a binelea" ci chiar beat, și prin urmare îți spun adevărul gol-goluț.

— Dar ce, cu sînt un butoi cu votcă ? rîse Iadvisia.

— Dumneata ești o băutură demnă de a fi sorbită de zei.

Lobanovici își dădea toată osteneala să distreze fetele.

Subșeful de ocol se plimba pe lîngă masă, și părea că-i venea tare greu să-și miște picioarele. Era însă neobișnuit de vesel și, întorcîndu-se cu fața spre Liudmila, cîntă :

Popa la biserică, auzi minunea !
Ha-ha-ha-ha !
A zărit niște îngeri fermecători,
Tra-la-la-la !

Dar se opri, deși toți îl rugau stăruitor să continue.

— Gabrînko ! porunci el. Ia dă drumul la niște muzică !

În sunetele dulci, melodioase ale muzicii, Grigoreț sări din loc, avîntîndu-se la joc, și tropăind de zor. Ziceai că nu joacă un om, ci un porc bine îngrășat care, năvălind în cameră și mînat de o sălbăticie porcească, s-a pornit pe tot felul de giumbușlucuri. Subșeful de ocol ieși și el să danseze cu soția lui. Toată lumea îi lăuda, și pe bună dreptate, căci domnul Barankevici dansa cu multă îndemînare. O invită pe panna Liudmila la dansul următor. Profitînd de animația generală, Grigoreț dispăru undeva. Cînd dispariția sa fu observată, subșeful de ocol exclamă :

— Vai, banditul ! Știu cu unde s-a dus ! Și-l invidia pesemne.

Anatol, după ce se trezi din mahmureală, reapăru în cameră. Era un tînăr înalt, care nu semăna cu sora lui. La masă, Lobano-

vici și Anatol se puseră din nou pe băutură, și cu atîta sîrg, de parcă nici n-ar fi gustat vreodată votcă.

— Tolea, n-ar fi timpul să mergem acasă? întrebă Liudmila, apropiindu-se de fratele ei.

— Distrează-te! Doar o dată pe an e Paștele, îi spune Lobanovici.

— Spune-mi, te rog, care dintre tinerii din Hatovici îți place cel mai mult? îl întrebă Liudmila pe învățător.

— Sînt cu toții băieți simpatici.

— Cu asta n-ai zis mare lucru.

— Dar ce-aș mai putea spune despre ei? Pe mine fetele mă interesează mai mult.

— Bine, atunci care dintre panence îți place mai mult?

— De vreme ce mă întrebi dumneata, trebuie să-ți răspund: dumneata.

— Nu, spune-mi adevărul.

— Cine mai spune azi adevărul? Pînă și sfinții încep să mintă.

— Eu știu nu numai cine-ți place, dar și pe cine iubești.

Lobanovici o privi în ochi îndelung, stăruitor.

— Da, știi.

— De unde știi la ce mă gîndesc eu?

— Am citit în ochii dumitale.

— O, da! interveni Barankevici. Profesorul nostru știe să descînte și să facă farmece.

— Ia ghicește-mi! și panna Liudmila îi întinse lui Lobanovici mîna.

— Doamna mea! răspunse subșeful de ocol în locul lui. Profesorul nostru ghicește citind în genunchi.

Liudmila se jenă, sări din loc și se așeză pe divan. Subșeful de ocol se prăpădea de rîs, se uita la „profesor" și ochii îi spuneau: „Iată cum trebuie să stai de vorbă cu panencele!"

Plecînd acasă, Liudmila strînse îndelung mîna învățătorului, privindu-l țintă în ochi.

— Ține minte, te aștept la Zavitanki.

— D-aia sînt pe lume Zavitanki [1], ca să te vizitez! răspunse Lobanovici, și-i strînse mîna cu putere.

[1] Joc de cuvinte: *zavitati* — a vizita, a felicita.

XXXIII

A doua zi dimineață Lobanovici primi o înștiințare. Inspectorul școlar îi anunța data examenelor și locul unde trebuia să-și aducă elevii. Examenele erau fixate în ziua de luni, după săptămîna Paștilor, iar drumul ce-l avea de făcut era de vreo cincizeci de verste cu trenul. În ziua în care Lobanovici primi această înștiințare, elevii veniră la școală și învățătorul le spuse că vor pleca sîmbătă seara, ca să nu scape cumva trenul. În cele trei zile pînă la examen repetară materiile învățate.

Cu puțin înainte de venirea elevilor, Lobanovici află că Iadvisia avea de gînd să plece din Telșino pentru multă vreme, dacă nu pentru totdeauna. Această veste îl mîhni nespus. Se simțea ca în fața unei prăpastii. Într-o clipă, minunatele tablouri ale Polesiei înverzite, trezite la viață de primăvară, pline de cîntece, de zgomote și de voie bună, se șterseră parcă, devenindu-i într-o clipă străine.

I se părea că toate i-ar grăi cam așa : „Ai o durere, dar noi nu sîntem vinovate de aceasta", și își vedeau de-ale lor, de lucruri cu totul străine pentru el, lăsîndu-l singur cu durerea lui.

Îl mai mîhni încă ceva : nu aflase vestea plecării Iadvisiei chiar de la ea, ci de la bătrîna îngrijitoare. În sinea lui însă mai nutrea nădejdea că s-ar putea să nu fie tocmai adevărată. Se hotărî să facă tot posibilul ca s-o vadă pe Iadvisia chiar în aceeași zi și să stea de vorbă cu dînsa. Abia acum simțea cît îi era de dragă, și cît de nespus de grea ar fi pentru el pierderea ei, perspectiva de a rămîne în locul acela, fără dînsa. Nu, în cazul acesta nu va rămîne nici el ! În închipuire vedea pustie curtea și casa subșefului de ocol. Presimțea cît de dureroasă va fi pentru el clipa în care își va da seama că într-adevăr draga lui vecină nu va mai fi în preajma lui.

Lobanovici stătu cu elevii la școală pînă seara, și luîndu-se cu pregătirile pentru examenele apropiate, își mai abătu gîndurile triste, apoi dădu băieților drumul și intră în casă. Căutînd spre casa subșefului de ocol, o zări pe Iadvisia sus, pe cerdac. Ședea în fața mașinii de cusut. Panna Iadvisia cosea. „Se pregătește pesemne de plecare", își zise învățătorul cu tristețe.

Lobanovici își puse șapca și ieși. După ce sări sprinten pîrleazul pe care-l îndrăgise, urcă treptele casei subșefului de ocol.

Iadvisia arăta îngîndurată și oarecum îngrijorată. Soția subșefului de ocol era și ea de față ; cosea și ea.

— Ce mai e nou la dumneata ? îl întrebă ea.

Lobanovici îi vorbi despre examene.

— Și cînd pleci? îl întrebă din nou Iadvisia, ridicîndu-și ochii căprui spre el.

— M-am înțeles cu copiii să plecăm sîmbătă seara.

Iadvisia își întrerupse lucrul și privi undeva, cu un aer îngîndurat.

— Îmi place gara aceea, rosti ea.

Soția subșefului de ocol ieși, fiind chemată de cineva.

Lobanovici ședea tăcut, cufundat în gînduri.

Seara era liniștită, senină și caldă. Umbra casei subșefului de ocol, acoperind treptat grădinița și straturile mici, proaspete, cu florile de curînd răsădite, înainta pe uliță. Vrăbiile voioase ciripeau pe acoperiș și zburdau prin grădiniță.

— Azi ești cam prost dispus, din ce pricină? îl întrebă Iadvisia, privindu-l pe învățător.

— Spune-mi dacă este adevărat că ai de gînd să pleci pentru multă vreme de aici.

Iadvisia plecă acum capul. Lobanovici simți că răspunsul nu va fi îmbucurător pentru el. Fără să ridice ochii, ea rosti încet:

— Da, am de gînd să plec.

Scoase un oftat abia simțit și se uită la învățător cu o privire lungă, foarte lungă.

— Dumneata ai dori să nu plec?

— Știu că aici o duci greu, răspunse el, și de bună seamă că o să-ți fie mai bine acolo unde ai de gînd să pleci. Așadar ce importanță mai poate avea dorința mea?! Dar, dacă pleci dumneata, nici eu nu mai rămîn aici.

O expresie de bucurie abia simțită însuflețește o clipă fața Iadvisiei. Își ridică deodată ochii rîzători, îl privi drept în față pe învățător, și rosti pe un ton tare vesel:

— Și n-o să-ți pară rău de panna Liudmila?

Lobanovici tăcea.

— Ia spune, o întrebă el în cele din urmă, de cînd te-ai hotărît să pleci de-aici?

— O, mă gîndesc de mult la asta! Încă de pe vremea cînd dumneata nu erai aici.

— Și de ce nu mi-ai vorbit niciodată despre asta?

— La ce bun? îl întrebă ea. Totdeauna ai rîs de multe lucruri ce ți le spuneam.

— Și cînd ai de gînd să pleci?

— Nu știu nici eu. Depinde de tata. Cînd o să pună caii la trăsură și o să spună hai, plecăm, atunci voi ști că plec.

— Așa că se poate întîmpla ca întorcîndu-mă de la examene să aflu că rîndunica a și zburat? Nu mi-ai putea spune: de ce rîndunica ține să-și ia zborul tocmai primăvara?

— Ei, cum se potrivește, ca să iasă mai bine! îi răspunse ea. Dar de ce ești așa de plouat, de parcă ai avea lumînarea-n sîn, pregătită să mi-o pui în mînă cînd voi fi moartă? Te-aș sfătui să-i faci o vizită pannei Liudmila. E o fată interesantă, nu-i așa?

— Ar fi păcat s-o vorbesc de rău, e o fată drăguță! Și de ce mă sfătuiești să mă duc la ea?

— De ce? Doar știi și dumneata de ce: odată ce picioarele dumitale vor trece pragul Liudmilei, și sufletul dumitale o să cadă prizonier în mîinile ei.

Lobanovici zîmbi.

— Ții minte și asta?

— Cine ți-a povestit legenda despre fetele frumoase ale Polesiei? îl întrebă Iadvisia și, punînd lucrul pe masă, îl privi lung pe învățător.

— Votca domnului subșef de ocol, pe de o parte...

— Și panna Liudmila pe de alta, șopti Iadvisia.

— Dar de ce mă tot sîcîi cu panna Liudmila?

— Nu te sîcîi, nici gînd de așa ceva, dar această legendă tare mult i-a plăcut pannei Liudmila.

— Dar dumitale ți-a plăcut?

— Dacă ar fi fost povestită pentru mine, mi-ar fi plăcut și mie, dar cine îndrăgește lucruri pregătite pentru altul, își chinuie inima degeaba.

— Ei bine, panna Iadvisia, dumneata cauți cu tot dinadinsul să mă supăr, dar n-ai să izbutești. Deocamdată îți spun la revedere.

Lobanovici îi reținu mîna într-a sa și-i spuse cu o rugăminte în glas pe care cu greu o putea ascunde:

— N-ai să pleci pînă nu mă întorc?

— Nici eu nu știu cînd am să plec. Poate că nu voi pleca de loc.

— Și n-ai să te arunci înaintea trenului? o întrebă el încetișor, zîmbind.

— Nu, răspunse ea și mai încet, se uită în jur și lăsă ochii în jos.

Lobanovici se aplecă deodată și o sărută cu patimă. Ieși apoi în grădiniță, amețit de această sărutare, iar Iadvisia rămase cu capul plecat, gîndindu-se adînc.

Duminică dimineața, la răsăritul soarelui, învățătorul luă loc în vagon, împreună cu elevii săi, după o noapte petrecută în gară. Clopotul bătu de trei ori, locomotiva îi răspunse cu un fluierat puter-

nic, întretăiat, tulburînd liniștea de dimineață a mlaștinilor fără sfîrșit, și trenul se puse în mișcare. Șuierînd asurzitor și dînd drumul la abur, locomotiva fugea tot mai iute și tropotul de picioare grele ale trenului se înlănțuia într-un fel de muzică ciudată, surdă.

Lobanovici stătea la fereastra deschisă. Priveliștile noi, goana trenului, îl tulburau, umplîndu-i inima de plăcere și bucurie. Gara fugi repede înapoi, cu castelul ei înalt de apă, dispărînd după verdeața proaspătă a copacilor. Împrăștiind un snop de săgeți de aur, soarele se ivi măreț de după marginea pămîntului, deasupra întinderilor mării de verdeață polesiene. Alte tablouri ale acestui ținut vrăjit apăreau, mereu noi, și piereau în urmă. Mlaștinile cu desișuri de sălcii, de măcriș de baltă, de rogoz tînăr, se întindeau asemenea unor cîmpii fără sfîrșit, rotunde, iar pe marginile lor abia de se zăreau fîșii întunecoase, crestate de păduri. Dintr-o dată mlaștinile nu se mai vedeau și răsăreau ziduri înalte de pădure, înșirate de-a lungul drumului de fier, întrerupte de poieniște vesele, în care, din loc în loc, se înălțau clădiri ale căror bîrne arătau la lumina soarelui ca niște zbîrcituri de pe fața vreunui om frămîntat de gînduri. Aproape toate poienițele aveau în jur cîte un inel de pini, de un verde minunat, crescuți în nisipul galben. O adiere de trai odihnitor, o adiere de mîngîiere, de liniște, venea parcă de la acești pini mici, plini de sevă, de la aceste așezări omenești. Dar ce frumos, ce atrăgător șerpuiau, fugind în pădure, cărările și potecuțele străbătute doar rareori de cîte o trăsurică de țară! Și cîtă frumusețe ciudată se ascunde în acești stejari rămuroși, împrăștiați pe margini de pădure, și în acești pini, crescuți cu atîta putere în cîmpie! Ceva drag, scump, de mult cunoscut se răspîndea în jurul acestor covoare de catifea ale secarei noi, în jurul firișoarelor verzi, palide, ale ovăzului de primăvară.

Lobanovici stătea la fereastră, ca vrăjit, și nu-și putea lua ochii de la aceste tablouri unice ale Poliesiei, pline de viață și de o negrăită frumusețe; stătu așa pînă cînd trenul începu să se apropie de gara în care trebuiau să se dea jos.

Coborîră din vagon și se duseră să caute școala. Nu se osteniră prea mult, deoarece ea se afla nu prea departe de gară. Cei trei elevi și învățătorul urcară scara și se opriră.

Găsiră școala încuiată. Lobanovici bătu la ușă, așteptă puțin, dar nimeni nu răspunse. Mai bătu o dată. Același rezultat. În cele din urmă, Lobanovici zări soneria și sună. Undeva, în interiorul clădirii, se deschise o ușă, se auziră niște pași, călcînd destul de apăsat, și un glas întrebă cu asprime:

— Cine-i?

— Şcoala din Telşino.

Uşa se deschise numaidecît şi în prag se ivi învăţătorul gazdă. Trofim Petrovici Grinko, un bărbat de vreo treizeci şi cinci de ani, părea că se spălase numai cu cîteva clipe înainte. Avea părul pieptănat într-o parte, o şuviţă ca o dungă i se ridica deasupra frunţii, dîndu-i înfăţişarea unui cărturar, iar mustăţile rare, lungi, îi imprimau un acr sever.

— Dar de ce veniţi aşa devreme ? întrebă Grinko, după ce făcu cunoştinţă cu Lobanovici şi-i răspunse la salut.

— Aş vrea ca băieţii să se mai obişnuiască cu şcoala. Timp avem destul, răspunse Lobanovici.

— Ei, ai dreptate, rosti Grinko, pe un ton mai prietenos. Recunoscuse în felul de a proceda al tînărului învăţător o bună metodă pedagogică, ceea ce îi impusese respect.

Elevii intrară în şcoală.

— Uitaţi-vă, aici aveţi voie să staţi, să umblaţi şi să dormiţi, le spuseră cei doi învăţători, apoi se retraseră în odaia lui Grinko.

Locuinţa acestui învăţător, curată şi frumos rînduită, făcea o impresie plăcută. Fotografiile de pe pereţi, tablourile în rame drăguţe, mobila căptuşită cu pluş roşu, covoraşul de lîngă masă, faţa de masă la fel de frumoasă, toate acestea arătau că Grinko ducea o viaţă de belşug. Avea o gospodărie întreagă : vreo trei deseatine de zarzavat, tot atîta fîneaţă, o vacă, porci, iar prin ogradă umblau diferite orătănii, sub supravegherea atentă şi grijulie a stăpînei casei.

Faţă de Grinko, Lobanovici era un prăpădit. După ce cercetă locuinţa gazdei, începu să-şi privească cu dispreţ surtucul ce-l cumpărase de la Kurulciuk, plătind două ruble şi jumătate, şi cu care, privit de la spate, semăna mai mult cu un rabin de provincie.

XXXIV

Pe la opt dimineaţa începură să sosească elevii de la alte şcoli. Învăţătorii, unul după altul, fiecare cu cîte un grupuleţ de elevi, urcau scara şi intrau, gălăgioşi, în şcoală. Acolo le dădeau fel de fel de instrucţiuni, pe care le încheiau de obicei cam în felul următor :

— Numai să nu vă lăsați speriați. Priviți cu îndrăzneală, răspundeți cu curaj, pe nerăsuflate. Prin îndrăzneală se cuceresc cetățile!

După ce-și însuflețea școlarii, învățătorul trecea pe la Trofim Petrovici, păstrînd pe față expresia de hotărîre cu care, o clipă mai înainte, își înarmase elevii.

Alți învățători, dimpotrivă, rămîncau mai îndelung în clasă, pe lîngă elevii lor, și le explicau în ce cazuri și locuri trebuie să se pună semnele de punctuație, le făceau chiar un fel de examen de probă. Rămași singuri, elevii începeau treptat să se învioreze, să se cunoască mai îndeaproape, recurgînd uneori la pumni, împingîndu-se unii pe alții, făcînd glume și născocind porecle, care de care mai caraghioase.

De obicei, la examene se prezentau vreo cinci-șase școli. Cu acest prilej se perindau diferite figuri de învățători, pe care Lobanovici le privea cu interes. Ei se deosebeau de la început prin înfățișare. Puteai vedea cîte unul din cale-afară de dichisit, un cavaler galant și dibaci cu femeile; alții afișau un total dispreț față de regulile convenționale impuse de societate; purtau părul lung și își etalau nihilismul în semn de protest împotriva situației lor de oameni lipsiți de drepturi, cu o poziție neînsemnată în societate. Mai erau și unii care luau totul în zeflemea, priveau lumea de sus și, după ce-l citeau pe Draper [1] ori pe Buckle [2], se credeau nespus de culți, tobă de carte, și-l priveau pe notarul de plasă așa cum un savant privește un microb. Cît despre cei în vîrstă, însurați, aceștia erau preocupați mai mult de gospodăria lor, de bucata lor de pîine, decît de școală și învățătură: erau niște oameni supuși la poruncă, dispuși să facă oricînd cîte o plecăciune superiorilor lor.

Superiorul, inspectorul Hristițki, nu se arătase încă la școală, deși sosise în sat de vreo oră. Hristițki era găzduit la preotul „academician" Projorici, fiind și el absolvent al academiei de teologie; inspectorul nu rămînea peste noapte la învățătorul local, decît numai atunci cînd n-avea alt loc de găzduire.

Învățătorii se adunaseră în cabinetul lui Trofim Petrovici și vorbeau despre tot felul de lucruri, dar mai cu seamă despre examene și despre inspector. Unii îl socoteau om de înțeles, alții țineau să arate că-i un chițibușar, că face caz de orice fleac și că e, în genere, un birocrat înrăit. Bineînțeles că aceste calificative depin-

[1] *Draper Henry* (1837—1882) — savant american; a fotografiat primul spectrul stelelor.

[2] *Buckle Henry-Thomas* (1821—1862) — istoric englez.

deau în mare măsură de natura raporturilor dintre cutare sau cutare învățător și acest inspector. Pe toți învățătorii îi unea o trăsătură comună : culoarea palidă-pămîntie a obrazului, caracteristică oamenilor siliți să trăiască prin subsoluri sau în închisori. De altfel și spiritul specific seminarist, care dispare cu atîta greutate la un învățător format la seminar, îi făcea să semene între ei.

— Vine !

Un învățător îl zări la fereastră pe inspector.

Toți tresăriră ușor, își dreseră pieptarele scrobite și cravatele, iar Lobanovici își săltă și umerii, pentru a-și ridica „laibărul", porecIit astfel de alții ori de cîte ori se uitau la această haină „oficială", de zile mari. Într-adevăr termenul de „laibăr" se potrivea hainei tînărului învățător mai bine decît cuvîntul „surtuc", fiind făcută pe măsura unui om lat în umeri de un arșin [1] și mai înalt ca Lobanovici cu un cap și jumătate, dacă nu chiar cu două. Pe deasupra, mai avea și pete, pesemne de pe urma unor picături de vereșceacă [2] scăpate din nebăgare de seamă. Cu toate acestea, pînă și acest „laibăr", cu talia sa excesiv de joasă, corespundea, oricum, mai mult importanței momentului, decît o haină ponosită de pe umerii vreunui alt învățător de la țară.

În grupul învățătorilor se iscă un fel de mișcare. În clipa aceea, trebuia dat atenție cîtorva lucruri de strictă rigoare : să nu te arăți că ți-e frică de inspector, să nu saluți în așa fel ca lumea să aibă impresia că cel ce salută e servil față de superior, că ține să-i intre în grații, deși se cuvenea să dai și unele semne de ploconeală, fără să manifești însă lipsă de demnitate.

Inspectorul intră ca un țar, cu aer grav, sever, de parcă ținea niște hățuri în mîini, avînd mare grijă ca năbădăioasa planetă ce-o locuim să n-o ia cumva razna, pe căi greșite, ca un cal nărăvaș. Pe fața inspectorului se citea mare îngrijorare ; părea într-atît de preocupat de alte lucruri de mare însemnătate, încît nici nu găsea timp să se uite la acei cu care dădea mîna. Chiar înainte de a se așeza i se adresă lui Trofim Petrovici, punîndu-i o serie de întrebări de ordin organizatoric : are toată lumea ustensile de scris ? s-a pregătit totul la școală ? s-au atîrnat pe pereți hărțile ? Se lăsă o liniște solemnă, nimeni neavînd curajul să tulbure gîndul superiorului.

[1] Un arșin avea 71 cm.

[2] Mîncare națională bielorusă.

— Ei, toată lumea e pregătită? întrebă inspectorul. Hai să mergem!

Superiorul se ridică și se îndreptă spre ușă. În urma lui pășea Grinko, cu un aer grav, iar ceilalți îi urmară, la nimereală. Lobanovici, cu „laibărul" său, se ținu în urma tuturor, căutînd ca haina lui să nu atragă prea mult atenția.

Procesiunea avea un aspect foarte solemn. Epoleții și nasturii sclipitori ai inspectorului îi uluiră cu desăvîrșire pe micii poleșnici care, speriați, holbau ochii. Li se spuse să stea jos și li se dădu hîrtie. Trebuiau să scrie cele dintîi cuvinte: „Lucrare de examen". Copiii se chinuiau, greșeau, unii chiar plîngeau, scriindu-le. Apoi, superiorul începu să dicteze chiar el, neavînd încredere în învățători.

Învățătorul Filiuk, de la Kojanova, se așeză departe de elevii săi, cu aerul unui om foarte sigur de gradul de pregătire și de bagajul lor de cunoștințe. Atunci cînd elevii trebuiau să pună o virgulă, el își lua lobul urechii între degete și-l răsucea, privind țintă înainte, ca furat de cine știe ce gînd. Cînd trebuia să se pună două puncte, Filiuk se freca la ochi, de parcă ar fi simțit praf în ei. Pentru punct și virgulă, se scărpina în colțul ochiului și la vîrful nasului. Iar dacă era nevoie de semnul mirării, Filiuk ridica un deget și se scărpina cu el la sprînceană. Născocise careva acest cod de semne convenționale, și copiii se exersară în repetate rînduri în astfel de dictări, ca să deprindă cît mai bine această semnalizare ingenioasă.

Dictarea luă sfîrșit; urmă rezumarea unui text citit. După aceasta, rezolvarea unei probleme, tot în scris. Și toate lucrările acestea se executau sub supravegherea directă a inspectorului.

După vreo două ceasuri de asemenea canoneală, li se dădu copiilor o mică recreație, și între timp li se verificară lucrările. Apoi, începu examenul oral.

La acest examen asistă preotul Projorici. Era un om cu barba neagră, neobișnuit de morocănos. Rareori îl privea pe om în ochi și nu zîmbea aproape niciodată. Iar atunci cînd îi saluta pe învățători și dădea mîna cu ei, în special cu cei sărăcăcios îmbrăcați, părea că regretă sincer că are mîini.

Primul loc îl ocupă inspectorul — tot el prezida comisia — al doilea Projorici. Pe cel de al treilea se așeza cu schimbul învățătorul ai cărui elevi veneau la rînd la examinare. Cît privește elevii, ei nu se simțeau mai bine decît viteii la abator.

În sfîrșit, se strînseră caietele elevilor, care fură predate inspectorului. Acesta începu să-i strige după listă. Elevul se apropia tremurînd de masă.

— Ce trebuie scris după *l* în cuvîntul *telega*[1]? îl întrebă inspectorul.

— Trebuie pus un *iati*[2], răspunse elevul.

— Și de ce ai scris un *e* simplu?

— M-am speriat, răspunse elevul.

— Ei, citește aici. Inspectorul îi dădu elevului o carte, apoi, cu sprîncenele încruntate și cu un aer amenințător i se adresă învățătorului: De ce ai subliniat *ne smotrea*?[3] Ce greșeală ai găsit aici?

Tînărul învățător se uită la caietul elevului, apoi la inspector și cu o expresie de hotărîre în ochi răspunse:

— Domnule inspector, *ne smotrea* trebuie să fie scris împreună.

— Și dumneata ai slabe cunoștințe de gramatică, replică inspectorul cu glas tare.

— Scuzați, domnule inspector, *nesmotrea* se scrie legat, insistă învățătorul. După Grot[4], *nesmotrea* se scrie legat.

Cu toată încrederea în sine, ca superior în grad, inspectorul auzind numele lui Grot, nu mai insistă, deși n-ar fi vrut să cedeze atît de ușor.

— Trofim Petrovici, i se adresă el lui Grinko, adu-l încoace pe Grot.

Trofim Petrovici răspunse:

— Da, domnule inspector, *nesmotrea* se scrie legat. Totuși, se ridică și aduse volumul lui Grot din dulap.

Pe vremea aceea, Grot trona, părînd de neclintit. Și de îndată ce invocai față de un adversar că după Grot se scrie așa și nu altfel, nici un fel de argument, oricît de rațional ar fi fost, nu te mai putea scoate de pe poziție. Dacă Grot a spus-o, atunci zi: amin. Peste această barieră nu se poate trece.

Vine rîndul elevilor lui Filiuk. Inspectorul le cercetează dictările.

— Ai dumitale au scris bine, dar sînt mai tari în sintaxă decît în etimologie, observă el.

[1] *Căruță* — în limbile rusă și bielorusă.

[2] Semnul special pentru redarea sunetului „e" într-o serie de cuvinte, semn azi inexistent.

[3] În ciuda, cu toate că (în lb. rusă).

[4] *Grot Iakov Karlovici* (1812—1893) — eminent filolog rus, autorul celei dintîi lucrări științifice de ortografie a limbii ruse.

— N-a fost organizată semnalizarea de etimologie, îi șopti Grinko lui Lobanovici, la ureche.

Filiuk, perfect calm, îi răspunse inspectorului:

— În genere, eu pun accent pe gramatică.

— Se și cunoaște, îl lăudă inspectorul.

Suferințele elevilor luară sfîrșit, copiii fură lăsați să plece. Inspectorul făcu observațiuni cînd unui învățător, cînd altuia, apoi îi salută foarte demn și se duse cu popa Projorici să ia masa împreună.

Învățătorii mai zăboviră la școală, luară masa, udată cu ceva băutură, se felicitară pentru încheierea anului școlar, apoi se despărțiră, împrăștiindu-se prin colțurile lor uitate de lume.

— Colega, n-ai fi dispus să dormi la mine? îl întrebă Grinko pe Lobanovici.

— Nu, colega, am petrecut și așa o noapte întreagă pe drum. E vremea s-o iau din loc.

Lui Lobanovici îi era dor de Telșino, așa că fu foarte bucuros cînd examenele se sfîrșiră. Mai aștepta o oră la gară, pînă sosi trenul. Noaptea tîrziu plecă spre casă.

XXXV

„E ultima mea seară aici, la Telșino, își spunea Iadvisia, și nu-l voi vedea!"

Absorbită de gîndurile ce-o frămîntau nu-și putea scutura mîhnirea. Se poate oare să nu-l mai vadă? Să nu-l mai vadă niciodată? Și de ce l-a mințit? Știa doar foarte bine atunci cînd s-au văzut ultima oară că va pleca a doua zi, luni, dar i-a spus că nu știe cînd o să plece. Iadvisia se uită la ferestrele locuinței învățătorului. Era întuneric, urît, casa fiind pustie. Casa nu trăiește decît atunci cînd e locuită de stăpînul ei — doar stăpînul casei e sufletul ei. Cu ce jale, cu ce tristețe te privesc ochii de geam ai unei locuințe goale și moarte! În zadar încearcă luna nouă, strălucitoare, să redea viața ochilor stinși — ei se luminează, dar n-au viață.

Tînăra fată încercă un sentiment de frică. Nu, pentru nimic în lume nu se va mai apropia de acești ochi, așa cum făcea înainte, cînd ferestrele trăiau și priveau atît de prietenos în curtea ei, cu lumina lor verzuie. O, atunci se simțea veselă, atrasă spre aceste

ferestre luminoase, ca un fluturaș de noapte. Se urca pe furiș pe gardul din fața școlii și privea îndelung mica fereastră dragă. Un zîmbet de fericire șerpuia pe buzele ei, iar el, fără să bănuiască ceva, ședea chiar în dreptul ei, cu capul plecat asupra cărții și din cînd în cînd, trecea cu mîna peste mustăcioara lui negricioasă, tinerească. Și ce ciudat era cînd își înălța ochii atît de blînzi și gînditori, și privea pe fereastră. Ochii aceștia de bună seamă că o căutau pe ea. Dar, cu toate că ea era aici, alături, ochii lui n-o vedeau. Se bucura și-i venea să rîdă. Dar el nu știa...

— Nu! Și cîte nu știe! Dar nici n-o să le afle vreodată!

Și de ce l-a mințit? De ce? Poate că nici nu va pleca mîine. Totul depinde de ea. Doar tatăl n-o gonește din casă. Acum e atît de bun cu dînsa! „Distrează-te, Iadvisiko, zice, că doar n-ai să alergi ca la foc!" E bun tatăl ei, dar, fără să știe de ce, i-e frică de el. O apucă teama ori de cîte ori intră în casă, iar ochii lui privesc undeva departe, departe, de parcă ochii ar fi gata să-i iasă din orbite, și apoi mustățile crunte, aspre, care se lasă în jos, asemenea norilor de furtună!

De ce l-a mințit pe Lobanovici? Ar vrea să-l vadă. Ah, dacă ar avea aripi! S-ar înălța și și-ar lua zborul la el, ca să-l mai vadă o dată, așa cum îl privea aici, pe cînd el nici habar n-avea...

Nu, aceasta este ultima ei seară la Telșino.

Sprîncenele subțiri, lungi, negre ale Iadvisiei se strîng ușor, ca niște arcuri, și se încruntă, chipul ei devine sever. Da, este cea din urmă seară ce-o petrece aici!

Privește din nou la ferestre. Ce-ar fi să se ducă acolo? Să se așeze la masa lîngă care dînsul, cu atît de puțin timp înainte ședea, mîngîindu-și mustăcioara negricioasă, tinerească? Dar acolo domnește acum o atmosferă neplăcută, înfiorătoare, altcineva neprietenos, dușmănos s-a ascuns în odăița părăsită. Și desigur că intrînd acum în această odaie, ar auzi o voce străină, fără căldură și bunătate; poate că ar întîmpina-o chiar un rîs misterios și sinistru, ceea ce i-ar nimici pentru totdeauna bucuria și fericirea din inimă. Se uită din nou într-acolo.

Ce lugubru hohotesc bufnițele lîngă paraclis! Și ce le face să rîdă? Nu cumva își rîd de ea? Dar ce ascund în ele aceste ferestre de au fermecat-o parcă, vrăjindu-i privirea?... „Și totuși, mă duc acolo! Uite, mă duc! Oare am să mă duc?"

Urcă încetișor scara, se uită în jur, merse mai departe. Bucătăria nu era încuiată. Ușa scîrțîi și iat-o în bucătărie.

— Ești aici, mătușico? întrebă Iadvisia, cu glas scăzut.

Bătrîna se răsuci sus, pe cuptor.

— Aici sînt, panencuțo !

— Dar de ce, mătușico, n-ai încuiat ușa ?

— Uite, panencuțo, m-am culcat o clipă și n-am închis-o. Nu dorm încă.

— Mîine plec, mătușico.

— Pleci, panencuțo ? Bătrîna se ridică și se așează pe cuptor. Și n-ai să aștepți mata pînă se-ntoarce paniciul ? o întrebă ca pe Iadvisia.

— Da ce, parcă are să plece paniciul tău cu mine ?

— Ei, ce vorbești, panencuțo, o să-i pară rău că ai plecat și nu ți-ai luat rămas bun de la el.

— Și de ce o să-i pară rău ? întrebă Iadvisia.

Îi plăcea s-o audă pe bătrînă spunînd că lui o să-i pară rău.

— Cum să nu, panencuțo ? Doar am văzut cu ce ochi te privește.

— Ei, cu ce fel de ochi ? Spune, mătușico !

— Cu ochi buni, panencuțo, cu ochii drăgăstoși, cu o privire ce vine de-a dreptul de la inimă, ca să dea de veste altei inimi.

— Dar ce fel de veste să dea altei inimi ?

— Am și uitat, panencuțo. Cum să țin minte eu, bătrîna ! Am uitat ! răspunse îngrijitoarea, zîmbind șiret.

— Mătușico, dar la cine ții tu mai mult, la mine, ori la paniciul tău ?

— Țiu și la matale, țiu și la paniciu. Vai, panencuțo, ce bine ar fi să te măriți cu paniciul, zău ! rosti bătrîna cu căldură și spiritul de petitoare se trezi deodată în ea.

— Mătușico, merg abia pe șaisprezece și nici nu pot să mă mărit.

— O, panencuțo, mergi pe șaisprezece ! Dar nici nu-i nevoie să te măriți chiar acum.

— Și nu mă vrea paniciul tău.

— Vai, panencuțo, ce vorbești ! Și de ce nu vrea nici să se uite la vreo altă fată ? De ce nu se duce măcar o dată la fata hotarnicului ? Toată lumea se duce acolo și numai el nu. Să știi că i-e mai drag să stea lîngă matale.

— E leneș, paniciul tău, și nimic mai mult.

— Nu, panencuțo, nu-i leneș ; el te-a îndrăgit pe mata.

— Ce, parcă ți-a spus el asta ?

— Dar de ce să mi-o spună mie ? Ți-a vorbit matale despre asta.

— Nu, mătușico, nu mi-a spus niciodată așa ceva.

— A spus, panencuțo, a spus ! Și o să mai spună.

— Habar n-ai de nimic, mătușico !

— Ba știu, panencuțo, știu ! Dar încotro pleci mata ?

— Departe, mătușico, la o moșie, la un serviciu.
— Dar știe paniciul?
— Nu știe nimic, și nici n-o să știe.
— Ai să-i scrii, panencuțo?
— N-o să-i scriu nimic.

Iadvisia se apropie de ușa ce-i era cunoscută, o deschise, intră în odaia lui Lobanovici. Pustiu. Liniște. Iadvisia trase cu urechea.

Un bulgăraș de tencuială căzu, foșnind, între perete și tapetul desprins. De ce se rostogolește atît de îndelung? Foșnetul acesta nu-i pare întîmplător. Dar nu-i e frică, îi pare rău de ceva. Simte în inimă o tristețe fără istov. Ochii ei, învățați cu întunericul, desprind contururile nelămurite ale mesei răsărite din întuneric. Iată și scaunul. În același loc, unde ședea de obicei Lobanovici.

Iadvisia ascultă iar, cu luare-aminte: nu, i s-a părut doar ceva. Fata trase încetișor scaunul spre ea, se așeză. Așa cum de-obicei ședea și el, și își trecea mîna peste buze. El șade aici, și nu ea. Ea stă acolo, în dreptul ferestrei, și se uită la dînsul. Deodată, fata tresări, privi cu temere într-un colțișor — o umbră a lunecat acolo, în tăcere. Ba nu, sînt cărțile lui, albe, din rafturi. Se ridică, pune o filă de hîrtie într-o carte, se uită împrejur, la pereții întunecoși, mulți și neprietenoși. Ei sînt morți — sufletul acestei case a părăsit-o. Fata are un sentiment de frică, dar în același timp plăcut și trist.

Ce o fi crezînd bătrîna despre toate astea? Ei, totuna e: azi e ultima ei seară de aici. Iadvisia se uită încă o dată în jur. Îi venea să plîngă. Intră din nou, încetișor, în bucătăric.

— Ei, mătușico, noapte bună.

— Noapte bună, panencuțo, răspunse bătrîna de pe cuptor.

Nu dormea. Își depăna gîndurile ei de bătrînă, veștede ca bătrînețea însăși, simple ca toată viața ei, fără nimic deosebit, la fel cu soarta ei. După ce închise ușa cu zăvorul, se uită din obișnuință pe geam, căscă, se urcă din nou pe cuptor și oftă, nu știa de ce, culcîndu-se în ungherul strîmt, întunecos, ce-i era hărăzit de viață. Dar bătrînica ținea la acest ungher. Acolo era întuneric, liniște, numai gîndacii foșneau prin crăpăturile pereților, dar bătrîna îngrijitoare nu-i auzea, cu toate că erau acolo, pe lîngă dînsa. Ei și? Lasă-i să stea acolo.

Iadvisia era din nou în curte. Se apropie de perișorul sălbatic. Se uită la el, gîndindu-se la ceva. Apoi privi în jur, apucă copăcelul cu mîna. Dar părul se apără bine și o înțepă la mînă. „Eu sînt tot așa de țepoasă, gîndi Iadvisia, tot așa de sălbatică!“

Ridică din nou mîna, prinse vîrful copăcelului şi-l frînse. De ce a făcut-o ? Voia să arate prin aceasta că-i rea din fire, o fiinţă răutăcioasă. S-o ştie şi el !

Intră în camera ei. Se uită din nou la ferestrele fără lumină. S-a îndepărtat şi luna de ele, moarte cum sînt, şi n-are cum să le învie. N-are cum să le redea viaţa, fiindcă sufletul casei a plecat. Iadvisia le priveşte ; nu-i vine să creadă că a fost acolo. A visat doar... Ar fi mai bine ca el să nu se mai întoarcă, să nu redea viaţă acestor ferestre. Dar ele vor învia. Se vor trezi din nou la viaţă ! Numai că ea n-o să mai vadă această înviere, căci e ultima ei seară aici — aşa a vrut ea. De ce ? Parcă a pus frînă fericirii, strigîndu-i : „Ajunge !“ Dar cine îi va smulge din inimă această fericire ? Nimeni ! Va trăi cu ea, legată de acel care şedea cîndva acolo, la fereastră, şi-şi trecea mîna peste mustăcioara lui negricioasă.

Inima îi spunea însă : „Vreau să cunosc o şi mai mare fericire ! Doresc s-o sorb toată, pînă la fund ! Nu, mai bine să rămînă nesorbită, poate să aibă venin la fund. E mai bine aşa !“ îşi vorbi Iadvisia inimii ei, dar degeaba, ea nu se învoi nicidecum. Iadvisia se sili să se gîndească la altceva — la drum, la necunoscutul care o aşteaptă. Dar ochii îngînduraţi, duioşi, ai învăţătorului se uitau la ea cu atîta bunătate, o rugau parcă să se gîndească la ei, numai la ei. Şi inima o întrebă iar : „De ce l-ai mînţit ?“

Luna nouă a coborît asupra morilor de vînt. Ea nu căta spre această fată, spre aceste ferestre, pe care Iadvisia dorea atît de mult să le învioreze. Nu era încă în toată puterea ei. Marginea pămîntului, nelămurită şi dragă, o atrăgea spre ea. Luna pogorî să se odihnească dincolo de această margine, să capete puteri noi, pentru noaptea următoare. Şi atunci va trezi la viaţă ferestrele...

Nevăzuta mînă a miezului nopţii trase blînd hotarul între zi şi noapte, şi această seară a Iadvisiei se topi în neant.

XXXVI

Noaptea se aşternea, blîndă, peste Polesia.

Roţile vagoanelor îşi îngînau melodia monotonă. Locomotiva împrăştia în aer nenumărate roiuri de scîntei de aur, însemnîndu-şi calea printr-o fîşie de foc. Vuiau surd şi se cutremurau mlaştinile

de-a lungul drumului de fier, pe care alerga trenul. Privighetorile își revărsau cîntecele triumfătoare, răsunătoare, pe care duduitul și zgomotul trenului nu le puteau acoperi. Pe alocuri, ceața albicioasă se ridica, rămînea spînzurată în aer, atîrnată deasupra rogozului nou și a desișului de sălcii rămuroase. În clipele cînd trenul se oprea în gări și în halte, și glasul roților se stingea, valuri de orăcăit de broaște, negrăit de blînd, veneau plutind dinspre bălți. Un vuiet nespus de trist, dar totodată plăcut, stăruia deasupra bălților — ai fi crezut că ele vorbesc, că-și glăsuiesc jalea de veci și tristețea nopții blînde și a oamenilor care nu dorm.

Trenul vuiește iar, și privighetorile se întrec iar în triluri.

Iată și gara. Drumul lui s-a încheiat. Trenul își va continua fuga în lumea largă.

Lobanovici coborî din vagon, stătu cîteva clipe pe gînduri și fără să treacă spre clădirea gării o luă de-a dreptul pe terasament. Zgomotul roților îi mai stăruia în urechi, iar impresiile călătoriei și ale examenelor recente se spălăceau, păleau. Mijeau zorile. Polesia se trezea din somn. Undeva departe, în pădure, un cocoș de munte întîrziat cîntă de zor, ca un evlavios ce-și rostește rugăciunile. Privighetorile își cîntă și mai cu foc, mai cu însuflețire, utrenia. Ca un fum de rășini, aromat, bălțile își înalță cețurile către ceruri, iar pădurile învăluite în negura străvezie, se roagă parcă la slujba de dimineață. Luminîndu-se tot mai tare, răsăritul scapără în jocuri de lumini aurii-sîngerii, purpurii, învăluind zarea cu minunatul zîmbet de fericire al zilei noi, ca să se aprindă și să scînteieze ca niște boabe de mărgăritar, pe frunzișul proaspăt al arborilor, pe desișurile nemărginite de salcie, de papură, de rogoz.

Înainte, o drezină trece duduind, ca într-un vesel schimb de vorbă cu șinele, și pădurile, ca niște ziduri ce se înalță de-a lungul liniei ferate, aduc ecoul acestei convorbiri voioase. Pe drezină stau cîțiva muncitori, flăcăi poleșnici. Voioși, schimbă între ei glume, apăsînd puternic pe pîrghiile groase, care fac drezina să se avînte în goană. Undeva, un corn de păstor revarsă triluri sonore și melodioase; mlaștinile îi prind glasul și-l duc departe, departe, de-a lungul marginii de pădure. Văpaia de aur a soarelui inundă crestetele copacilor.

Învățătorul ajunge la pasajul de nivel și o ia pe drumul de pădure cunoscut. Merge cîtva timp în mijlocul pinilor tineri. Iată și poiența rotundă, în care s-a întîlnit cîndva cu panna Liudmila.

De aici pînă în sat nu mai e departe. Dar dimineața e atît de senină și pădurea atît de plăcută, încît îl îmbie să se așeze pe o buturugă și să asculte sturzii cîntînd, cucul strigînd, undeva, la marginea pădurii. Se întreabă în gînd, cu ce o să se ocupe acum, cînd dispune de atîta timp liber, și cîtă vreme o să mai stea la școală? De bună seamă că multă vreme, și că nu se va grăbi să plece, atît timp cît Iadvisia va rămîne și ea acolo.

Chipul acestei fete dragi îi răsare în față, tot mai viu, pe măsură ce se apropie de casă, de dînsa. Tot sensul vieții lui din ultimul timp îi învie cu o nouă putere în piept. Lobanovici se ridică și pleacă mai departe.

Drumul prin pădure ajunge la dig. Dincolo de dig se văd Selțo, cîrciuma bătrînului Abram, micul paraclis, și niște peri sălbatici, înalți. Mai încolo de sat, cele două mori de vînt, cu aripile nemișcate, ridicate în sus, par la fel de uimite ca de obicei.

Învățătorul străbate podețul de buștenі, trece de cîrciumă și, după cîteva clipe, deschide ușa, intrînd în bucătărie.

Îngrijitoarea stă lîngă cuptor, mutînd cu o furcă de fier o oală.

— Bună ziua, mătușă!

— Bună să-ți fie, paniciule! răspunde bătrîna, prietenoasă. Dar cum, paniciule, ai venit pe jos?

— Da, mătușă.

— Îți place să umbli pe jos, paniciule. Mai bine așteptai să vină mărfarul, și ajungeai cu el pînă la haltă.

Bătrîna nu-și poate ascunde îngrijorarea de pe față, pare necăjită de ceva.

— Și cum a fost, paniciule, ți-a ajutat dumnezeu acolo? îl întrebă ea.

— Bine, mătușico. Băieții și-au dat examenele cum nu se poate mai bine. Pot să spun, mai bine decît toate celelalte școli.

Bătrînica se mai înveselește. Se vede că această veste îi face și ei plăcere, și se bucură din toată inima. Dar peste puțin se întristează din nou și fără să știe de ce, oftează încetișor.

— Ce ai, mătușă? Parcă ești cam necăjită?

— Nu, n-am nimic, paniciule, răspunde ea.

Lobanovici se duce în odăița lui și își scoate haina. Bătrîna intră și ea în urma lui.

— Paniciule vrei să-ți fac un ceișor?

— Bine, fă-mi, răspunde învățătorul.

— Ne-a plecat panenca, rostește bătrîna, tare mîhnită.

Lui Lobanovici i se strînge inima. O privește cîteva clipe pe bătrînă, tăcut. O povară grea îl apasă pe suflet, grea de tot.

— A plecat, paniciule, a plecat! Tocmai ieri. A mai trecut pe-aici. „Spune-i, mătușică, a zis, toate cele bune paniciului tău!" A plecat, paniciule, repetă bătrîna tristă.

— Ei, poate că acolo o s-o ducă mai bine, zise Lobanovici, silindu-se să pară liniștit.

— Mă duc să aprind samovarul.

Bătrîna iese. Învățătorul rămîne singur, se așază la masă, își strînge tîmplele în palme și cade pe gînduri.

A plecat!

Și repetă aceste cuvinte, încercînd să le pătrundă sensul. Cîteva cuvinte obișnuite, simple. Dar ce dureros și trist sună ele în inima lui!

A plecat! Nici nu și-a luat rămas bun de la el. Și cît de multe ar fi vrut să-i spună în ultimele zile! De ce s-a întîmplat așa?

Se ridică, se duce în cealaltă cămăruță, se uită pe fereastră, la casa subșefului de ocol, la grădinița de flori, la cerdacul de sub bolta de viță sălbatică. Pe acest cerdac o văzuse el pentru ultima oară. Și acum nu-i nici acolo, nici în casă. Acum, e pustiu acolo, pustiu peste tot.

Ulița își trăiește viața de toate zilele. Două poleșnice, în haine de sărbătoare, stau de vorbă despre ale lor, în mijlocul uliței. Pe prispa casei starostelui șed cîțiva bărbați cu lulelele în gură, niște porci trec în goană ulița, speriind un cîrduleț vesel de vrăbiuțe. Toate acestea îi par acum atît de puțin interesante, atît de străine și de îndepărtate de el!

Se simte cumplit de singur. Parcă ar avea un nod în gît. Îi e greu, nespus de greu!

Lobanovici trece la masă, ia hîrtie, cerneală, și, îngîndurat, se apleacă asupra filei albe. Trebuie să-i scrie, să-și verse toată mîhnirea. Se întrebă cum să i se adreseze, în ce cuvinte, ce să-i spună, dar nu găsește o vorbă nimerită și scrie:

„Nu mai ești aici. Ai plecat, ai luat cu dumneata tot ce mă leagă de aceste locuri, de acest colțișor al Polesiei. Acum e mort pentru mine, căci ai luat tot ce-i dădea frumusețe și farmec. Sînt singur, nimic din ce-i pe aici nu-mi mai este drag, de parcă tot ce mă atrăgea și mă desfăta altădată a murit și a dispărut. Și abia acum îmi dau seama cît de mare este pierderea mea. Doream atît de mult să te văd, să-ți aud vocea, rîsul, să privesc adînc în sufletul dumitale, să aflu ce durere se ascundea în el. Iar acum, îți scriu ca să-ți aduc mulțumirea mea pentru că mi-ai înfrumusețat

viața de-aici, că ai fost ca o steluță luminoasă, curată, în această negură a vieții. Îmi aduceai bucurie și mă îndepărtai de tot felul de josnicii; și dacă mi-am păstrat o scînteie vie, aceasta numai mulțumită dumitale..."

Învățătorul reciti cele scrise. „Nu iese așa cum trebuie". Rămase îngîndurat: „Dar la ce adresă s-o trimit?" se întrebă, și nu putu să-și răspundă.

Intră bătrîna, cu samovarul.

— E gata ceaiul, paniciule; bea-l, odihnește-te, că vii de la drum.

— Bine, mătușico, o să-l beau.

Lobanovici ieși în curte.

Bătrînica clătină din cap, privindu-l. I-e dor de panencă, își spusc în gînd.

Aruncînd o privire tînărului păr, Lobanovici observă că avea vîrful frînt, aplecat cu tristețe spre pămînt.

— Ea l-a frînt, își zise învățătorul. De ce a făcut-o? Vrea oare să mi-o scot cu totul din inimă?

Durerea îl cuprinse și mai tare. Ar fi vrut să reteze vîrful copăcelului frînt.

— Ei, totuna e! rosti el și se îndepărtă de păr.

În ziua accea nu se culcă. Se apucă să-și revadă cărțile, să adune hîrtiile, să le pună în ordine. Găsi într-o carte un bilețel și recunoscu scrisul Iadvisiei. Iată ce-i scrisese:

„Rămîi cu bine. Am făcut în special în așa fel ca să nu mă găsești aici, cu toate că doream să te mai văd măcar o dată, pentru ultima dată. Dar m-am gîndit: tot trebuie să plec și mi-ar veni și mai greu să mă duc, știindu-te aici, alături... Panna Liudmila te așteaptă să treci pe la ea."

Atîta tot.

Lobanovici privi tăcut această hîrtiuță. N-a scris măcar încotro se duce, nici nu s-a iscălit... Și de ce sfîrșesc toate în acest fel? De ce? O fi oare chiar sfîrșitul?

Mai stătu îndelung, cufundat în gînduri. Lacrimile îi începețoșau vederea. Apoi, împături scrisoarea Iadvisiei, alături de a lui, și-o vîrî în buzunar.

Spre seară veni starostele să ia școala în primire. Lobanovici îi dădu lămuriri, arătîndu-i ce fel de acte are, unde se găsesc și ce anume are de dat în primire. Starostele nu pricepea nimic, dar se prefăcea că cunoaște la perfecție toate chestiunile.

A doua zi, Lobanovici făcu o cerere de transferare la o altă școală, și-și începu pregătirile în vederea plecării. Bătrîna intra

des în cameră şi, ca o mamă grijulie, strîngea fel de fel de lucruri.

—Îşi iau zborul hulubaşii mei! rosti ea încetişor. N-o să te mai întorci la noi, paniciule! Şi adînc mîhnită îşi propti obrazul cu mîna.

Seara, petrecîndu-l pe învăţător, bătrîna plîngea.

Aşezîndu-se în căruţă, cu cele două geamantănaşe, învăţătorul îşi spuse:

„Am citit un capitol din carte şi-am închis cartea! Ei şi? Să pornim mai departe!"

Minsk, 1921—1922

Cartea
a doua

PE DRUMURILE NEUMBLATE ALE POLESIEI

Pe întinsuri, pe întinsuri slobode!

Iubesc întinsurile țării mele, zările lor albastre-trandafirii, de necuprins cu ochiul, pline de viață, de o nesfîrșită varietate de culori răsfrînte de pămînt și de cer; cît de mult desfată ochii aceste zări tăcute, învăluite într-o ușoară negură albăstrie, ce-și deapănă cine știe ce gînduri veșnice și care te atrag cu putere, te îndeamnă să pătrunzi cu ochii minții dincolo de perdeaua limpede a tăcerii lor, și să le cunoști tainele. Iubesc aceste zări îndepărtate, cărora soarele mîngîietor, prietenos, le dăruiește zîmbetele lui; își plimbă cu atîta duioșie snopul lui de raze peste chipul pămîntului, iar un vîntuleț ușor leagănă frunza verde de pe crengi, piaptănă și încîlcește pletele de pini cu coamele lor creț, unduie deasupra lanului secara cenușie-argintie, schimbîndu-i deodată umbrele vii, mișcătoare, făcînd parcă să răsară din pămînt valuri bălaie-brumării, fără de odihnă, fără de sfîrșit.

Iubesc întinsurile țării mele de baștină, unde printre ogoare și păduri, sînt împrăștiate așezări de om, mici ogrăzi durate de mîini de gospodar, căsuțe scunde, împrejmuite de sălcii, de tei, de ulmi, de arțari, unde își trece țăranul toată viața, cu grijile și nădejdile sale, cu bucuriile și necazurile lui și unde gîndurile tainice ale omului se contopesc cu gîndurile întinderilor.

Iubesc aceste întinderi atunci cînd un nor amenințător, desfăcîndu-și aripile deasupra lor, mînă înaintea sa uriașe turme de nori cu coame aurii, aruncă cu mînie umbre pe hotarele dintre cer și pămînt, rostogolind tunete și făcînd să se cutremure cîmpul și pădurea, tăcute, lovite parcă de mutenie.

Vijelia va veni, furtuna se va dezlănțui.

Mîngîiere și mînie, liniște și furtună! Vă salut în clipa cînd veniți, la vremea voastră, împlinind voința de veci a vieții.

Pe întinderi, pe întinderi slobode!

I

Dincolo de Selţo, drumul coteşte deodată spre podeţul de buşteni de peste Telesevîi dub şi urcă repede la deal, în pădure.

Se înserа. O adiere de umezeală caldă venea dinspre bălţi. Ceaţa albicioasă se aşternea plutind deasupra răchitişului. Într-un desiş de arini, la marginea pădurii, o privighetoare prinse a cînta, iar pădurea, cu crengile plecate, nemişcate, asculta în tăcere imnul acesta proslăvind primăvara şi viaţa tînără.

Lobanovici aruncă cea din urmă privire asupra Telşinului. Zări o clipă perii înalţi, înspumaţi de flori albe, paraclisul cimitirului posomorît, acoperişurile clădirilor din Telşino, de un cenuşiu monoton, şcoala şi crucea înaltă de lîngă ea, casa subşefului de ocol, iar mai departe de sat, o moară de vînt cu aripile ridicate, nemişcate în tăcerea serii. Silueta ei atît de bine cunoscută de Lobanovici părea şi mai ciudată ca de obicei.

Acolo totul era pustiu şi neprietenos.

Inima tînărului învăţător se strînse dureros, iar chipul pannei Iadvisia îi răsări şi mai viu înaintea ochilor.

Cînd ea era acolo, viaţa înflorea în jur; bucuria îi umplea sufletul, simţea că trăieşte din plin. Iar acum, ea nu mai este şi tot ce era viu a pălit, cufundîndu-se în amorţeală.

Dar de ce s-a întîmplat aşa? De ce?

Cine ştie? Poate că e mai bine!

Şi totuşi, obida, tristeţea, îi stăruia în inimă.

Drumul trecea prin pădure. Telşino, şcoala şi casa subşefului de ocol rămaseră în urmă, în dosul unei perdele verzui.

E oare cu putinţă să fie pentru totdeauna?

Ceva trist, ca un glas de clopot sunînd la mort, se ghicea în această întrebare mută.

Lobanovici se mişcă neliniştit în căruţă şi scoase o ţigară.

— Nea Roman, hai să fumăm, să nu se necăjească cei de acasă [1].

Simţea nevoia de a sta de vorbă cu cineva, ca să-şi alunge gîndurile apăsătoare, triste şi dureroase; să tragă o linie sub toate cele ce au fost.

[1] Zicătoare glumeaţă la bieloruşi şi ucrainieni.

Nea Roman, bărbat spătos, se întoarse voios către învățător, luă, stîngaci, cu degetele lui aspre o țigară. Obrazul i se lumină de un zîmbet prietenos.

— Dar de ce să le fie necaz? răspunse el. Să știi că celor de-acasă o să le pară bine să te vadă... Domnule învățător, dumneata pleci pe toată vara de la noi?

— Da, pe toată vara, poate chiar cu totul.

— Adică, cum, vrei să ne părăsești cu totul? Ei, domnule învățător, trebuie să mai stai pe la noi. Te-au îndrăgit și copiii, și noi ne-am obișnuit cu dumneata. Și, ca să vorbim drept, dumneata nici n-ai avut cînd să ne cunoști bine locul. Cum ți-a plăcut la noi?

— Așa e mai bine: să stai puțin și să-ți vezi de drum — ca să n-aibă vreme lumea să se satură de tine ca de mere acre. De altminteri locul vostru îmi place tare mult și oamenii de-aici sînt buni. E cu atît mai frumos să mă despart în chip prietenesc de ei. Cel mai bun musafir e acela care nu zăbovește în ospeție.

— Ba nu, mi se pare că ai și o altă pricină, de vreme ce vrei să ne părăsești.

— Nu, sînt ca țiganul, nu-mi place să stau mult într-un loc.

— Ei da, omul caută să stea acolo unde-i mai bine pentru dînsul, încuviință Roman, cu o ușoară dojană în glas. E-adevărat că la noi nu te poate atrage mare lucru. Dar nu te lăsăm noi să pleci; luăm o hotărîre, toată obștea, și nu te lăsăm... Di-i! îmbie el căluțul.

Acesta răspunse sforăind vesel, și roțile se învîrtiră mai iute, lovindu-se surd de rădăcini.

Începea să se întunece. Drumul trecea acum prin pinișul tînăr, viguros, iar la capătul lui, căruța dădu într-o poieniță veselă. Pe marginile ei se înălța o pădure rară de pini. La dreapta, nu departe, șerpuia drumul de fier. Poienița făcu din nou loc pădurii. Tăcută și învăluită în întuneric, sta nemișcată, ca vrăjită. Cele dintîi stele sclipiră pe cer.

— După ce trecem dealul lui Iașuk, ajungem la jumătatea drumului, grăi nea Roman.

— Dar e departe pînă la dealul lui Iașuk?

— Vreo trei verste.

— Ia spune, de ce îi zice dealul lui Iașuk?

— Păi la noi de mult îi zice așa. Spun oamenii tot felul de basme, dar nimeni nu știe care-i adevărul. Cică aici a fost îngropat boierul Iașuk.

— Dar de ce l-au îngropat tocmai în străfundul pădurii? se miră Lobanovici.

— Uite așa, aici i-a fost dat să moară.

— Și cum a murit?

De mult, chiar de cînd venise la Telșino, Lobanovici auzise de numele acestui deal. Nu izbutise însă să-i afle legenda, deși întrebase de nenumărate ori pe țăranii localnici. Acum i se trezise iar dorința de a auzi ceva despre acest deal.

— Ei, domnule învățător, nici nu face să se pomenească despre el, pe înnoptate. A fost un boier rău, așa zice lumea. Și nici n-a avut parte de o moarte de om. Iată ce zic bătrînii despre el. A fost cîndva aici o moșie; pădurea și bălțile țineau de ea. Și moșia asta trecea ca moștenire de la un boier la altul. Fel de fel de boieri — și buni, și răi. Cel din urmă din neamul lor a fost tocmai boierul Iașuk, dar știi, o fiară de om, un tiran cum nu s-a mai pomenit pe lume. Își bătea joc de oameni, îi omora în bătaie cu gîrbaciul, mai făcea și altele, încît pînă și pămîntului i s-a urît să-l mai țină. Oamenii răbdau, credeau că dacă rabdă o să le fie mai ușor, și de bună seamă le era și frică de boier. Dar uneori nici copacul nu mai are răbdare și scapă cîte o cracă în capul omului, ca să-l omoare. Toate cele de pe lume au măsura lor. Și de data aceea, așa a fost. Boierul altă treabă n-avea decît să-i schingiuiască pe oameni, ori făcea petreceri cu fete și cu neveste tinere, ori se afunda în pădure, la vînătoare. Și odată, fiind la o vînătoare, a pierit cu totul. S-a isprăvit vînătoarea, cornul a sunat adunarea, s-au strîns boierii, dar boierul Iașuk nu s-a mai arătat. S-au apucat să-l caute, au adunat lume multă. Deodată s-a stîrnit o furtună, dar știi ce furtună? Gemea pădurea și se zvîrcolea. Și atunci oamenii au bănuit că boierul s-o fi spînzurat, că altminteri de ce să se fi pornit o furtună ca aceea? Și numai în a treia zi l-au găsit pe boierul Iașuk, spînzurat între doi plopi negri, bătrîni. Copacii erau legați între ei cu o funie tare groasă, împletită din nuiele, și vîntul legăna leșul vînăt al boierului Iașuk, atîrnat de funie. Tot acolo l-au și îngropat, și au ridicat o movilă deasupra lui. E un deluțor lunguieț peste mlaștină — nu știu dacă l-ai băgat în seamă. Pe acest deluțor e și o movilă, nu tocmai mare. Așa că au început oamenii să-i zică acestui deal, dealul lui Iașuk. Multe s-au petrecut pe lume în atîta vreme. Dar nu știu dacă a fost adevărat sau ba.

— L-au spînzurat, ori s-a spînzurat singur? întrebă învățătorul.

— Cine să știe? Asta a fost demult; dar așa povestesc bătrînii.

Noaptea liniștită, străfundul acesta al Polesiei învăluit în întuneric și povestirea domoală, fără grabă, a lui nea Roman, avcau darul să învie în amintire nenumăratele legende și cîntece populare, pătrunse toate de duhul acestor păduri și de credința naivă a poleșnicului.

După ce ascultă povestirea lui Roman, Lobanovici tăcu cîteva clipe, apoi îl întrebă din nou:

— Ia spune, nu se petrec niscaiva grozăvii lîngă acest mormînt?

Roman nu se grăbi să răspundă. Se vedea că nu-i prea venea să vorbească despre asemenea lucruri, mai ales noaptea. Se apropiau tocmai de dealul lui Iașuk și n-ar fi vrut să pomenească de toate acele întîmplări groaznice, așa că încercă să ocolească răspunsul adevărat:

— Cine mai stă să asculte toate cîte le îndrugă lumea?

Și după o clipă de tăcere, adăugă:

— Numai cui îi e frică, numai acela pățește grozăvii... Dar, domnule învățător, o să-ți povestesc o întîmplare. Nu departe de pasajul de nivel, pe drumul de fier, avem noi un podeț. Lîngă acest podeț, a tăiat trenul mai mulți oameni, și chiar un cîine a nimerit sub roțile unei locomotive. Și adeseori, cînd trece cineva pe-acolo, i se arată cîte ceva... Uite, asta ce înseamnă?

— Dar ce s-a arătat acolo?

— Păi fel de fel de grozăvii. Uneori, parcă clefăie ceva, ca și cum ar umbla cineva prin mlaștină, și clănțăne din dinți, ori se apucă să geamă. Odată am pățit-o și eu acolo. Mă duceam la o rudă — l-ăi fi cunoscînd pe Zanka Iazep, acarul. Era destul de tîrziu, trecuse trenul numărul trei. Și cum am păsit dincolo de podeț, ce să vezi? În mlaștină, zgomot, nu glumă! Și numaidecît, iar tăcere. Noaptea era liniștită, nici o suflare de vînt. Doamne, doamne, prin ce spaimă am trecut!...

— Auzi întîmplare! rosti Lobanovici.

Îi cam venea să rîdă de credința lui nea Roman în „fel de fel de grozăvii", credință atît de naivă și copilărească, dar dorea să-l asculte, să pătrundă în lumea gîndurilor și emoțiilor lui, să privească cu ochii lui fenomenele naturii.

Nea Roman tăcea în așteptarea răspunsului învățătorului.

— Dumneata, nea Roman, singur ai lămurit foarte bine de unde se ivesc aceste grozăvii: cui îi e frică, acela le pățește. Neștiința noastră, lipsa de lumină stau la temelia lor. Frica și întunericul, iată cei doi prieteni nedespărțiți. Atîta timp cît omul nu știe nimic despre pricinile cutărei ori cutărei întîmplări și nu

este în stare să le lămurească, îi va fi frică de ele. Frica trăiește chiar în noi, tot noi o lăsăm să iasă la iveală și o trecem altora...

— Iată și dealul lui Iașuk, rosti Roman, și arătă cu biciul la stînga.

Dealul abia se vedea în întuneric. Mai departe, o baltă largă sclipea printre ramuri de copaci, pe fondul cerului întunecat. Drumul coti deodată spre pasajul de nivel, în fața căruia se înălța un arțar cu creștetul rotund, ca o căciulă de frunziș nou. des. Închidea parcă întunericul sub el. Căruța trecu de arțar. Roțile huruiră pe podina de scînduri din fața șinelor. Dincolo de linie era cantonul. Ferestrele lui fără lumină privcau cu aer posomorît. Lobanovici se uită atent la ele, fără să știe de ce, de parcă ar fi vrut să și le întipărească în minte. De ce? E ca și cum ai întreba umbra unui nouraș de ce plutește sus, pe cer, de ce aleargă peste aceste locuri și nu în altă parte.

Pădurea se arăta parcă și mai sălbatică, mai tăcută și umedă. Învățătorul ar fi dorit să se adîncească și mai mult în gînduri, să se lase în voia lor. Viziuni de-ale trecutului îi răsăreau în minte, pe urma lor i se iveau altele, noi, nelămurite. Noaptea și liniștea pădurii somnoroase și a bălților îl calmau. Era trist. O părere de rău își făcea loc în inimă — poate de ceva care a fost și s-a dus, cu neputință de a se întoarce. Dar înaintea lui cîte lucruri interesante, neîncercate îl mai așteaptă! Deocamdată a atins un singur hotar, dincolo de care se desfășoară noi tablouri ale vieții, se descoperă zări noi. În această noapte drumul îl va duce dincolo de ultimele puncte ale acestui hotar.

II

În noaptea aceea, el n-avu parte de somn.

Vagonul era ticsit de lume, cu aer greu de respirat. Lobanovici stătu tot timpul pe coridorul strîmt, la fereastra deschisă. Roțile huruiau de zor. Din cînd în cînd zgomotul lor îngîna parcă o melodie ciudată, căreia dacă i-ai fi găsit cuvintele potrivite, roțile ar fi început să cînte de-a binelea, după această melodie. Se mai putea ca, dimpotrivă, huruitul să-ți trezească în minte cuvintele ce s-ar potrivi.

Părea că roțile îi spuneau lui Lobanovici:

„Fugi de-aici! Fugi de-aici! Fugi de-aici!"

Și așa mereu, acelcași cuvinte fără întrerupere. Urîndu-i-se de sunetul lor, Lobanovici ar fi vrut să-și astupe urechile, ca să nu mai audă nimic, dar cuvintele îi stăruiau în timpane: „Fugi de-aici! Fugi de-aici!" Cui vorbeau roțile — lor, sau lui? Căta spre peisajul de-a lungul drumului, dar, privit prin perdeaua neagră a întunericului nemișcat, el se contura foarte nelămurit. Copacii, bălțile cu movilițe de pămînt monotone, cu răchitiș des și cu panglici de apă sclipitoare fugeau, se dădeau îndărăt. Roțile izbucneau într-un fel de rîs ciudat, de neînțeles, ori de cîte ori treceau peste podețe scurte, și-și reluau apoi cîntecul. Acum, glasul lor suna astfel:

„Di-lin-bom! Cumpără mac! De trei bani! Ori așa!"

Același lucru, mereu același lucru. Parcă ar fi dinadins, ca să-și bată joc de el! Numai în clipele cînd trenul se apropia de cîte un pasaj de nivel sau de vreo gară, roțile își schimbau ritmul și începeau să grăiască ceva cu neputință de înțeles.

O dată cu priveliștile ce se înșirau de-a lungul drumului din ținutul Polesiei, pleca, se retrăgea, dispărea parcă întreg acest ținut, făcînd loc peisajelor mai luminoase, mai vesele ale Bielorusiei.

Mijea de zori.

La răsărit, cerul se lumină de un zîmbet duios, colorîndu-se trandafiriu. Se lărgeau întinsurile pămîntului, desfășurînd tablourile vii, fermecătoare. Cine-i în stare să nu se lase furat de vraja lor?

Polesia rămînea undeva în urmă. Aici, era un alt ținut, priveliști noi. Pe alocuri se întindeau lunci largi de-a lungul rîurilor, iar rîurile șerpuiau pitoresc și ciudat, între malurile lor ridicate. Deasupra văilor de luncă se ridicau costișele rotunjite ale dealurilor, împodobite de verdeața grînelor timpurii de toamnă. Mărgele mari de rouă străluceau asemenea briliantelor pe catifeaua ogoarelor, pe iarba plină de sevă de lîngă drum și pe frunzișul tufelor. Ici-colo se înălțau păduri, ca niște ziduri drepte, de un albastru-închis.

Și bucuria vieții se revărsa în natură. Pulsul ei bătea în fiecare colțișor de pe aceste vesele întinderi.

Pe cîmp, se zăreau oameni cu sohale și pluguri. Sus, în văzduh, treceau în zbor iute niște păsărele voioase. Iată și o cioară zburînd alături de tren, de parcă ar vrea să se ia la întrecere cu el. Zboară

îndelung, rămîne treptat în urmă și, abătîndu-se undeva la o parte, se face nevăzută.

A început ziua.

Lobanovici se uită cu luare-aminte la aceste depărtări, la privelиștile mereu noi. Nu-i e de loc somn. Simte că, pe măsură ce se îndepărtează de Polesia, farmecul ei are din ce în ce mai puțină putere asupra lui. Ceea ce-l absorbise acolo cu atîta putere, tulburîndu-i gîndurile, se potolea acum, afundîndu-i-se parcă în adîncul sufletului. Încerca un sentiment ciudat, de parcă ar fi început să se întremeze după o boală.

„Drumul, călătoria, iată cel mai bun leac împotriva tuturor năpastelor", gîndi în sinea lui Lobanovici, și zîmbi domol.

La orele unsprezece dimineața coborî din tren, cu cele două geamantane ale sale. Cîțiva birjari din tîrg puseră stăpînire pe învățător, trăgîndu-l fiecare spre căruța lui, smulgîndu-i geamantanele din mîini. Dar el nu voia să meargă cu ei. La ce bun să-și cheltuiască banii pe asemenea fleacuri, o dată ce poate lăsa geamantanele în grija paznicului — de altfel bun prieten cu dînsul — și el s-o ia pe jos? Așa și făcu: s-o găsi cineva acasă care să vină în tîrgușor să ridice geamantanele.

După vreo cinci minute un tren de pasageri sosi din direcția opusă. Lobanovici se și pregătea să plece, cînd, deodată auzi un glas, strigîndu-l cu porecla de la seminar:

— Bătrîne! Bătrîne!

Se uită într-acolo: era Alesi Sadovici, consătean și coleg de studii. Mergea în pas legănat; ținea în mînă un geamantan doldora de lucruri, iar paltonul și-l purta aruncat peste umăr. Rîdea cu toată fața-i oacheșă, vădind cea mai deplină fericire.

Lobanovici, bucuros, emoționat, merse grăbit în întîmpinarea lui. Cei doi prieteni se opriră, se priviră în ochi.

— Ha-ha-ha! tună Sadovici, cu glas de bas, de răsună toată gara.

— Nu rîde, Basule, că acuși te miruiesc!

Prietenii se îmbrățișară călduros, cu putere. Nu se văzuseră de aproape un an și, în acest răstimp, se schimbaseră vădit, își lepădaseră înfățișarea de seminariști.

— Vii în vacanța de vară?

— În vacanța de vară. Și tu?

— A naibii să fie! Și eu, frate, tot în vacanța de vară, la taica... Am evadat, ca să zic așa.

Birjarii se repeziră iar la cei doi călători, căutînd să le apuce geamantanele. Scăpară cu greu de asaltul lor.

— Mergem pe jos, Alesi, iar geamantanul tău du-l la Moroz; ale mele sînt și ele acolo.

După ce-și lăsară geamantanele în grija paznicului, cei doi tineri învățători porniră la drum. N-aveau de mers decît vreo șapte, opt verste. Mergeau plini de veselie, schimbînd între ei impresii și spunîndu-și noutăți. Vorbind vrute și nevrute izbucneau adesea în hohote de rîs.

Trecură pasajul de nivel.

— Stai, bătrîne prietene, hai să ne odihnim puțin.

— Să ne odihnim.

Se abătură din drum. aleseră un locșor plăcut, o moviliță verde în mijlocul nisipului galben, și făcură un popas. Într-o parte, o mlaștină de turbă, destul de puțin arătoasă, se întindea înaintea lor, cu tufișuri joase, cu arini piperniciți, amestecați cu ienuperi, împrăștiați în grupulețe prin mlaștină. Dincolo de linia ferată, se întindea un șir de coline nisipoase. Movilițele din mlaștină, acoperite de mușchi alb, pinii scunzi și rămuroși, dădeau acestui peisaj un aspect trist, posomorît.

Sadovici își așternu paltonul pe jos.

— Culcă-te, frate, și se întinse pe spate, proptindu-și picioarele cu călcîiele în nisip.

— E-eh, bătrînc! Ce bine e, frate, să stai așa, culcat, tolănit pe pămîntul tău natal și să socoți cîte verste sînt pînă la cer.

— Sau, mai concret, să devii un Manilov [1], fie și pentru scurt timp, adăugă Lobanovici.

Rămaseră o clipă tăcuți.

— Să știi, frate, că n-am dormit toată noaptea.

— He-e, răspunse Alesi cu glas gros, parcă numai o noapte n-am dormit eu! Dă-o naibii de treabă!

— Dar ce făceai? Jucai cărți de te speteai?

— Făceam de toate, frate: și joc și băutură și tot felul de răutăți. D-aia am și fugit de la toate astea. Mi s-a urît și mi s-a scîrbit de ele.

În vocea lui Sadovici se simțea nemulțumire și chiar ciudă. Pesemne că avusese destule pricini de dezamăgire în viața sa de tînăr învățător, datorită și mediului înconjurător.

— Am de gînd să mă transfer în alt loc, și acolo să devin în sfîrșit stăpîn pe mine, că altfel, sindrofiile, votca, cărțile de joc și tot traiul ăsta scîrbos, de tîrg, o să mă mistuie cu desăvîrșire.

[1] Tip de moșier, trîntor, visător — personaj din *Sufletele moarte* de Gogol.

Şi, lucru mai grav, o lipsă totală de hrană sufletească. N-am citit nimic, şi am neglijat munca la şcoală. Eu, frate bătrîne, sînt un om fără caracter, urmă Sadovici, cu tristeţe în glas. Dar uite, o să mă mut la o altă şcoală, şi atunci, basta, frate. Mi-am şi schiţat programul: mă voi prepara pentru cursul de liceu.

Cu o mişcare energică, Sadovici se întoarse într-o rînă şi-şi privi cu curaj amicul. Ochii i se aprinseră, tot obrazul îi era luminat de o expresie de hotărîre.

— Tu n-ai să te pierzi, Alesi, îl îmbărbătă Lobanovici. Noi, frăţioare, în primul nostru an de muncă ne-am ales, de bună seamă, cu o mare experienţă de viaţă. Lucrul principal, prietene, este să fii în stare să-ţi recunoşti greşelile.

— Adevărat, bătrîne, încuviinţă Sadovici. Trebuie, frate, să găseşti în viaţă ceva care să-i dea un înţeles. Înainte de toate, e nevoie să-ţi lărgeşti orizontul, să ieşi din plasa de păianjen care te împiedică să începi să duci o viaţă cu rost.

Pe cei doi prieteni îi pasionă discuţia aceasta. Gîndirea lor nu depăşea însă cercul închis al chestiunilor de morală generală şi nu trecea dincolo de năzuinţele vagi către o „viaţă cu rost". Nu vedeau cum ar putea scăpa de acest cerc vicios; îi mai stăpînea încă aşa-zisa ştiinţă şi acea educaţie seacă de seminar. Nu-şi dădeau seama care anume ar fi pricina asupririi politice şi a răului social ce sugrumau viaţa şi o înăbuşeau. Trebuiau să croiască cu puteri proprii un drum nou şi în acest scop, înainte de toate, trebuiau să şi apuce pe acest drum.

Schimbul lor de păreri avea ceva bun, fiindcă îi întărea pe cei doi prieteni în hotărîrea de a căuta ceva nou, raţional, şi astfel se ridicau deasupra mocirlei vieţii sociale; acest schimb de păreri întreţinea focul care nu-l lasă pe om să decadă, să rămînă pierdut pentru activitatea în folosul societăţii; pe scurt, era ca un fel de purificare morală, care niciodată nu-i strică omului.

— Da, frate Alesi, trebuie să fim mai strîns uniţi, să ne scriem, să ne controlăm mai des unul pe altul şi, din cînd în cînd, să ne întrebăm: „Mai este iarbă de puşcă în cornete?" [1]

— Este! răspunse Sadovici cu înflăcărare.

Era pornit pe luptă, hotărît să rupă o dată pentru totdeauna toate legăturile cu societatea celor din tîrg şi să înceapă a trăi cu rost.

[1] Celebrul strigăt de îmbărbătare al lui Taras Bulba, eroul romanului lui Gogol.

— Că de nu, te prăpădești în beții și pieri ca o javră.

Își aduseră aminte de colegii lor de școală, de tinerii învățători pe care îi cunoșteau. N-aveau vești despre mulți din ei.

— Îl mai ții minte pe Ivan Tarpak al nostru? Mi se pare că tot tu l-ai botezat Tarpak[1]? întrebă Sadovici și rîse vesel.

— Nu, n-am mai auzit despre el. Dar ce e?

— Ce mai caraghios! A găsit cu calc, înainte de toate, să devină ateu. Și nu-i pasă de nimeni. L-au numit la Opeciki, ori la Zarubejie. Știi, acolo nu mai este un altul, stă singur cuc. S-a încurcat cu niște muieri, a găsit prin sat cîțiva cheflii și se simte bine în societatea lor. Într-o zi i-a venit poftă să bea, și, neavînd cu ce, l-a băut pe Isus Hristos, adică i-a dat unui țăran pe o oca de votcă icoana de la școală. „Dacă el, zice, e dumnezeu cu adevărat, atunci se va întoarce iar la școală." Așa-i dumnealui, Ivan al nostru!

— De, de la el te puteai aștepta la așa ceva, observă Lobanovici.

— Iar acum, vrea să-i bea pe țar și pe țarină, și să plece în America.

Convorbirea despre isprăvile lui Ivan Tarpak îi înveseli pe cei doi tineri învățători. Își reamintiră de comportarea lui din seminar. Era un tînăr capabil, dar cumplit de leneș, își lua aere independente față de toată lumea și își pregătea cam slab lecțiile. Cînd era scos la tablă și începea să se încurce în răspunsuri, de obicei, căuta să se scuze:

— M-am speriat, și făcea o mutră de om tare înspăimîntat.

Tarpak era un vlăjgan zdravăn, cu pieptul lat, spătos, și „spaimele" lui stîrneau rîsul tuturor. Un profesor, după ce-l privi bine, îi spuse:

— Dar de ce te sperii? Doar ești în stare să mă faci praf...

Cu toate acestea, cu ajutorul acestor „spaime", Ivan Tarpak ajunsese să absolve cursul de seminar.

Soarele trecu de amiază; afară era destul de cald. Sadovici ședea pe paltonul lui și privea în lungul drumului.

— Ce zici, bătrîne? Mergem?

— Hai s-o luăm din loc.

Se gîndea pe care drum s-o pornească spre casă. Erau mai multe și fiecare avea și avantaje și dezavantaje.

— Știi ceva? rosti Lobanovici, hai s-o luăm prin Paneaneon. Facem un popas acolo...

[1] Căpiță de fîn.

— Bună idee! aprobă Sadovici. Şi, odată acolo, să trecem şi pe la Şiroki. Bestia mi-a rămas dator trei ruble la joc, încă de la Crăciun.

— Fie, răspunse Lobanovici.

Cei doi prieteni se ridicară, îşi scuturară hainele şi o luară spre Paneaneon.

III

Tîrguşorul Paneaneon — care nu trebuie confundat cu celălalt Paneaneon — se află la trei verste de gară, dacă nu şi mai aproape. E un tîrguşor tare vechi, aşezat deasupra Niemenului, pe drumul mare, larg, ce duce de la Nesvij la Minsk. Dacă vă urcaţi pe dealul de calcar, care este tot pe acolo, dar ceva mai la apus de tîrguşor şi priviţi în direcţia Niemenului, veţi avea prilejul să admiraţi o panoramă dintre cele mai frumoase. La stînga, trece calea ferată şi podul peste fluviu. Şi ce privelişte minunată vă oferă Niemenul, văzut de acolo! Asemenea unui uriaş şarpe argintiu, cu zeci, sute şi mii de meandre şi coturi întortocheate, bătrînul, nărăvaşul Niemen, sclipind în soare între malurile lui ridicate, acoperite de sălcii şi de ierburi aromate, lunecă printre văi şi lunci, în mijlocul cîmpurilor şi costişelor, cu povîrnişurile lor de nisip auriu, pe alocuri albe ca zăpada. Pot spune că în toată lumea arareori veţi putea găsi undeva un rîu la fel de frumos ca Niemenul.

La stînga drumului de fier se află un alt tîrguşor, ceva mai mare, deşi nici Paneaneonul nu este dintre cele mici. Dar dealul de calcar! Dar crîngul Siniavski! Numai cine nu înţelege ce-i frumosul, nu se va lăsa cucerit de frumuseţea lor.

În tîrguşorul Paneaneon se află numeroase clădiri şi instituţii cu aspect mai arătos. De pildă, clădirea de cărămidă a băii, biserica sfintei Magdalina, două mori, două şcoli, un templu evreiesc, o biserică catolică şi casa de piatră a lui Bazîl Traiccanski. Dar de bună seamă că nu-l cunoaşteţi cu toţii. Păcat: e un om de treabă, e învăţător şi lucrează pe tărîm obştesc. Pe scurt, tîrguşorul e destul de arătos şi, odată sosit acolo, îţi impune, fără să vrei, o mare stimă.

La rîndul lor şi paneaneonenii merită atenţie. Sînt toţi oameni buni şi plăcuţi, cu spirit larg, plin de delicateţe. Dacă ceva îi miră

în chip deosebit, și cum sînt repeziți la vorbă, numai ce auzi exclamînd :

— Va ! Va !

Cîteodată, unii mai spun : „Frățioare !“ Dar ei pronunță sunetul „ă“ ca un „î“, așa că se aude :

— Va ! Va ! Frîțioare !

Spre acest tîrgușor își îndreptară pașii cei doi călători ai noștri — Lobanovici și Sadovici.

Trecură podul de peste calea ferată, coborîră de pe terasamentul înalt și o luară de-a lungul malului. Apa curată, străvezie, nisipul fin, gălbui de pe fundul rîului, malul frumos, toate te ademeneau și te atrăgeau cu atîta putere și erau atît de îmbietoare, încît cei doi tineri învățători se opriră locului. Parcă le vorbea chiar Niemenul : „Ce ar fi, flăcăilor, să vă scăldați ?“

Și, cu toate că mai era puțin timp pînă la deschiderea sezonului de băi — cînepa încă nu era destul de înaltă, ca să poată adăposti o cioară [1] — cei doi învățători se scăldară cu o nespusă plăcere, își desfătară trupurile pe nisipul fierbinte de pe mal, se răcorîră și se simțiră cum nu se poate mai bine ; apoi, se duseră la Paneaneon, ca doi voinici, plini de voie bună.

În timp ce cei doi prieteni se scăldau, cercul de intelectuali ai Paneaneonului ședea în cerdacul casei felcerului. Era grupul celor mai strașnici cartofori, experimentați în această îndeletnicire. Acolo se afla în persoană felcerul Nikita Naidus, flăcău dichisit și cam pișicher. La dreapta lui ședea vătaful de plasă Brîl Iazep, om scund, dolofan, ca o franzeluță rotundă și cu nasul de pasăre de pradă. Printre cartofori era cunoscut cu porecla „Rechinul“, fiind botezat astfel de Taras Ivanovici Șiroki. Acesta, „nașul“ lui Brîl, ședea tot acolo, lîngă el. Taras Șiroki, învățătorul și directorul școlii de două clase din localitate, era larg [2] nu numai cu numele, ci și ca figură, ca fire și chiar ca fel de a se purta la jocul de cărți.

Din cînd în cînd, cei adunați acolo mai schimbau cîte un cuvînt între ei. După expresia fețelor, se vedea că se săturaseră de mult unul de umbra celuilalt și că le lipsea ceva. Sufletele lor tînjeau după ceva nou, duceau dorul unei activități, unor emoții tari ; dar de nicăieri nu se arăta nici un semn care să prevestească împlinirea dorințelor lor. Șiroki, îngîndurat, privea drept înainte ;

[1] După datina poporului, nimeni nu trebuie să se scalde decît atunci cînd cînepa crește destul de înaltă, pentru ca o cioară să se poată ascunde în ea.

[2] Joc de cuvinte : *șiroki* înseamnă *larg*.

Naidus fredona încetișor și bătea cu degetele darabana în marginea băncii, iar Brîl Iazep își întorcea nasul de pasăre de pradă ba la dreapta, ba la stînga. El îi observă cel dintîi pe cei doi tineri călători.

— Cine or fi ăștia?

Atenția celor trei prieteni se opri asupra drumeților necunoscuți. Iar aceștia, la rîndul lor, se uitau la cei trei și, pe cît se părea, îi recunoscură chiar de la distanță.

Ochiul încercat al lui Șiroki ghici pe loc din ce categorie de oameni fac parte:

— Pedagogi! rosti el, și glasul i se învioră, își recăpătă vigoarea și-și pironi asupra celor doi flăcăi ochii, nerăbdător să-i cunoască cît mai repede.

Și, cînd Lobanovici și Sadovici își scoaseră șepcile cu mișcări largi și salutară ca de pe scenă cercul de paneaneoneni, Șiroki se învioră și mai mult. Sări din loc și trupul său gras se zgudui, de se cutremură și scara. Șiroki îi salută pe tinerii învățători, strigînd cu glas tare:

— A, hulubașii mei! Dar de unde-mi veniți?

Porni cu pași largi în întîmpinarea musafirilor, iar burta lui se legăna ca o luntre pe apă. Îi îmbrățișă pe rînd. Cei doi musafiri parcă se pierdeau în brațele lui Șiroki, dispărînd în ele.

— Îmi iubesc colegii învățători! Ei sînt sarea pămîntului! strigă el, aruncînd cîte o privire felcerului și vătafului de plasă.

Șiroki, bucurîndu-se sincer, își arătă entuziasmul zgomotos, ba chiar nestăpînit, întîlnirea cu cei doi învățători provocîndu-i această deosebită stare sufletească.

— Fă-le o plecăciune mai adîncă, mă caraghiosule! se răsti Șiroki la vătaf.

În clipa cînd acesta schimbă salutări cu cei doi sosiți. Șiroki îl apucă de guler și-l sili să-și plece capul:

— Aceștia sînt sfinții martiri ai cauzei luminării poporului, nu ca tine, coșarule ignorant, care n-ai altă treabă decît să-i ici omului singura văcuță, pentru niște rămășițe de bir, ori ca tine, suflet de clistir: se chinuie omul de burtă și tu, cu ricina ta, îl faci să dea afară și ceea ce a înghițit cu un an în urmă.

— Fă bine și nu te atinge de medicină, că nu te pricepi de loc la ea! protestă felcerul, apărîndu-și profesiunea.

Uitîndu-se cu dispreț la felcer, Șiroki clătină din cap:

— Dar parcă spun ceva împotriva medicinei? Tub de cauciuc ce ești!

Taras Ivanovici Șiroki își manifestă astfel în mod furtunos bucuria de a se întîlni cu niște tovarăși de meserie. Vedea în ei niște oameni adevărați, considerîndu-i ca pe niște frați.

Cei doi oaspeți înviorară simțitor cercul paneaneonenilor: Naidus și Brîl se entuziasmară și ei — trăgeau nădejdea să pună la cale o strașnică partidă de joc cu scumpii lor musafiri.

Aruncîndu-le tinerilor învățători o privire iscoditoare, Brîl le adulmecă parcă buzunarele, dar această cercetare nu-i trezi cine știe ce speranțe: îmbrăcămintea celor doi oaspeți nu era dintre cele mai elegante. Ei, asta n-are importanță! Important era că se putea aranja o partidă de joc. Brîl se grăbi să plece la biroul de plasă — era tocmai momentul de a expedia corespondența și a iscăli hîrtiile. Orice-ar zice Șiroki, dar o hîrtie neiscălită de vătaf nu poate să plece de la biroul de plasă. Salută pe cei de față și, la despărțire, le făcu cu ochiul lui Naidus și lui Șiroki. Semnul era cu tîlc: „Partida de stos e ca și aranjată. Adună frații."

Bineînțeles, toate fură făcute cît mai repede, ca în treacăt.

— Dar ce naiba mai căutăm noi aici, în cerdac? întrebă Șiroki, la fel de înflăcărat. Tu, lipitoare, poftește musafirii și trimite pe cineva după o sticlă.

— Pe dumnezeul meu, n-am parale! și rostind aceste cuvinte, Naidus se izbi de cîteva ori cu pumnul în piept.

— Ptiu! făcu Șiroki, și-l măsură pe felcer cu o privire plină de dispreț.

— Bine, dar ce nevoie avem noi de votca aia?

— Ia lăsați-vă de votcă! Mai stăm puțin, și mergem acasă.

— Fraților dragi, cum acasă? Piară-vă gîndul! Îmi pare bine că-mi văd frații învățători — am înaintea cui să-mi ușurez sufletul.

— Iar noi, ca să vorbim drept, ne-am ales înadins drumul, ca să nu-l ocolim pe Taras Ivanovici.

— Ei, bravo! Zău, bravo, băieți! Haideți, flăcăi, la mine!

Șiroki se ridică, se urni din loc, greoi ca o locomotivă și îi luă pe cei doi tineri învățători de mîini.

— Hai! Îl chem eu și pe Naidus.

— Trebuie să trec pe la un bolnav.

— De ce-ai mai trece? Trimite-i ceva unt de ricină și gata!

— Vin mai tîrziu!

— Bagă de seamă, să vii!

Șiroki și cei doi musafiri ieșiră în ulița nisipoasă. Mai la dreapta ei se întindea alta. Tocmai la capătul acesteia era casa de piatră a lui Bazîl Traiceanski. De acolo aproape că nu se vedea.

O acopereau celelalte case obișnuite din fața ei. Doar scara cu geamlîcul viu colorat, ce dădea în uliță, părea să spună: vedeți, o casă de piatră nu-i un vis scarbăd, ci un lucru concret pe care un om îl poate realiza. La timpul ei, construirea acestei case de piatră luase proporțiile unui eveniment de seamă în viața Paneaneonului. Despre ea se vorbea mult în tîrgușor, iar proprietarul ei era asemuit cu micii moșieri din împrejurimi, ca alde Pleskovițki, Dașkevici, Laboțki. Bazîl, ascultînd cele ce se vorbeau cu privire la casa lui, zîmbea blajin, aruncînd priviri pline de mîndrie pe sub cozorocul șepcii de învățător, cu fundul larg. Bineînțeles că din toate vorbele astea se desprindea puțină pizmă: la drept vorbind, nici nu pancaneonean nu s-ar fi dat în lături să-și dureze o asemenea casă.

Învățătorii făcură cîțiva pași și o luară la stînga. Trecură de fierărie. În dreptul ei, Lobanovici, fără să vrea, își opri o clipă privirea. Își aminti de dibaciul fierar Haim, de îndemînarea lui de a trage obezile pe roți, și de cîte ori venise el, cu căruța ori pe jos, împreună cu nea Martin la această fierărie, pentru diferite treburi de-ale gospodăriei. Atunci și fierăria și tîrgușorul arătau oarecum altfel, îl impresionau, poate fiindcă el era mic. Se mîhni fără să știe de ce, dar nu prea tare, așa că-i trecu repede. Nu departe de fierărie curgea pîrîiașul Paneaneonka: sălcii pletoase, cu crengile lor fărîmicioase, se aplecau asupra apei, părînd că trag cu urechea la susurul și clipocitul valurilor mărunte ale pîrîiașului. Privelîștea lor încînta ochii trecătorilor.

Cele cinci minute cît țînu drumul acesta, Șiroki nu mai contenea să vorbească pe un ton foarte ridicat, despre aerul stătut, viciat al vieții de tîrg, despre lipsa vreunui interes mai înalt al intelectualilor din Paneaneon. Dădea energic din mîini, fornăia, se plîngea de zăduf, își scotea șapca albă cu două insigne, și-și ștergea cu batista capul cu părul tuns scurt.

— Și, numai cînd te întîlnești cu cîte-un frate învățător, te simți ca luminat de o rază de soare, scăpată dintre norii negri, după vreme proastă! vorbea Șiroki, cu glas tunător, tocmai cînd ajungeau în ograda școlii lui. Și, indignat cum părea, pînă în adîncul sufletului, de aerul viciat al vieții de la Paneaneon, împinse puternic portița cu piciorul. Ea se izbi violent de gard, și tustrei intrară în curte.

După ce urcară scara, Șiroki se așeză zgomotos pe bancă, își întinse în voie picioarele zdravene, grase, mîngîindu-și burta, plină ca o copaie.

— Ho-o, frățiorii mei, am obosit!

Lobanovici și Sadovici, uitîndu-se la burta lui Taras Ivanovici, nu se putură stăpîni:

— Ei, frățioare, da faină burtă mai ai! Să știi că nici la zece mii de învățători nu mai afli una la fel.

Drept răspuns, Taras Ivanovici se pocni cu mîna peste burtă, mulțumit de sine.

Într-adevăr, avea o burtă „remarcabilă". Nu fără motiv, servise ea de subiect unui poet rămas necunoscut. Poezia îi fusese recitată lui Șiroki în cîteva rînduri, la anumite prilejuri din viața sa. Poezia fusese intitulată chiar așa, *Burta:*

Vai de tine, burtă, vai,
Să n-ai parte de noroc!
Într-un an, o, cîte n-ai
Înghițit cu-atîta foc.
A pierit din beci cartoful,
Și secara din hambar,
Tot nepotolit ți-e oful,
Vrei mîncare iar și iar!

Șiroki ședea tăcut și își întindea mîinile și picioarele ca să le mai dezmorțească. Dar această tăcere nu ținu decît o clipă: deodată Taras Ivanovici sări din loc, ca un vultur speriat.

— Nevastă! Nevastă! țipă el, făcînd să răsune toată curtea școlii.

La strigătul lui Taras Ivanovici, veni în goană Leonea, băiețelul său de vreo patru ani. Zărind oameni necunoscuți, el se opri, uitîndu-se țintă la ei, cu ochișorii săi senini.

— M-ai recunoscut, Leonea? îl întrebă Lobanovici.

Leonea îi zîmbi prietenos:

— Nene, pune-mi o povete!

În urma lui Leonea, apăru și soția lui Șiroki, Olga Stepanovna, o femeie bună și drăguță. Se arătă tare bucuroasă de oaspeți:

— Tu știi: cei mai buni oameni din lume sînt învățătorii.

— Știu, știu, încuviință Olga Stepanovna.

Taras Ivanovici se înflăcără pe dată și rosti cu căldură, chiar cu însuflețire:

— Ah, de n-aș fi însurat! Aș răsturna toată lumea!

— Hai, taci din gură, îl liniști soția. Îndrugi verzi și uscate.

— Nu te pricepi la nimic, porumbița mea!

Olga Stepanovna îi pofti pe musafiri în casă.

IV

Intrînd cu musafirii în apartamentul său, Șiroki le povesti că jandarmul trecuse cu puțin timp înainte pe la el pe acasă și văzîndu-i camerele, se minunase:

— Vai, că încăpătoare sînt odăile dumitale!

Șiroki povestea tuturor despre acest jandarm și de fiecare dată izbucnea într-un rîs plin de sfidare. Ceea ce făcu și acum.

— Ei, nevastă, ia dă-te mai aproape de bufet, poate că găsești ceva pe-acolo.

Ce să-i faci, așa era firea neastîmpărată, neliniștită a lui Taras Ivanovici. Te și uimea ușurința cu care se mișca și cu care se aprindea în clocot această huidumă de om. Vorbulița „clocotitor-spumos" preferată de molodneaci[1] i s-ar fi potrivit cum nu se poate mai bine.

Olga Stepanovna ieși să pregătească masa. Leonea se așeză pe genunchii lui Lobanovici și asculta povestea cu baba-hîrca. Această poveste îi era nespus de dragă băiatului, mai ales că Lobanovici, mai adăugînd de la dînsul, îi spunea că, uneori, baba-hîrca se face mică de tot, cît degetul cel mic, iar apoi crește și-și reia înfățișarea de totdeauna. Dar tocmai în clipa în care băiatul părea mai prins de peripețiile povestirii, Taras Ivanovici dădu drumul la un cîntec, cu glas tunător:

Trei cătune, sate două:
Singur eu, fetele nouă!

astfel că micul ascultător nu mai putu auzi ultima parte a basmului. Dar și fiul nu se lăsă și-și exprimă protestul printr-un țipăt ascuțit. Taras Ivanovici întoarse capul înspre băiat și, dînd din pumni bătea ritmul, cîntînd mereu. Copilul strigă mai tare, ca la rîndul său să acopere vocea tatălui. Acesta, însă, nu se lăsă nici el, și ridică glasul cu cîteva tonuri mai sus. Atunci, Leonea scoase un țipăt atît de asurzitor, încît Olga Stepanovna veni să vadă ce s-a întîmplat.

[1] *Molodneak (Tineretul)* — asociația tinerilor scriitori, foarte cunoscută în Bielorusia, după 1920.

— Hai, lasă copilul să asculte basmul! Un tată bun i l-ar povesti singur, iar el nu-l lasă nici să-i asculte pe alții. Nebunie curată!

Taras Ivanovici se opri și rîse cu hohote, ca uriașul din povești; apoi, îi vorbi băiețelului:

— Mă-ntreb ce ai să ajungi cînd vei crește mare. Uite, de pe acum nu vrei să-i faci pe plac tatălui tău, scîrbosule! Și cu capul întors spre soția sa, adăugă: Poftim de te însoară, că nevestele astea sînt în stare să te bage în mormînt.

Soția, măsurîndu-și bărbatul cu privirea din cap pînă în picioare rosti, poate înciudată, poate în glumă:

— Da, e ușor de spus să-l bagi în mormînt pe unul ca ăsta!

Șiroki se uită la musafiri și clătină din cap a dojană:

— I-a fost de-ajuns să vadă niște băieți tineri, și acum vrea să mor.

Deodată, sări la alt subiect și povesti cum un învățător de prin apropiere avusese în cor un cîntăreț despre care tot el spunea: „Am avut un *unison*. Ah, de-ați ști ce fel de unison era!"

Și Taras Ivanovici se zgudui iar de rîs.

Trăncănea într-una. Cînd se așezară la masă Olga Stepanovna făcu rost și de cîte un păhărel: un rachiu delicios din fructe, ascuns de ea atît de bine, încît Taras Ivanovici nici nu bănuia că s-ar găsi în casă. Rachiul acesta îl aduse într-o nespusă stare de euforie.

— Ce femeie cumsecade îmi ești, nevestico!

Ridicîndu-și păhărelul, rosti o adevărată cuvîntare despre rostul pe care o soție bună îl are în viața unui învățător sărac.

— Hai, bea o dată, batoză! răspunse Olga Stepanovna, rîzînd. Oamenii așteaptă să bea și tu trăncănești de zor.

Băură.

Taras Ivanovici își dădu capul pe spate și, mîngîindu-și cu mîna locul prin care trecuse rachiul de fructe, vorbi cu admirație:

— A, frățiorii mei dragi! Sînt niște scîntei de curcubeu! Curat balsam, ambrozie divină! Îmi cîntă privighetorile prin mațe!

Pînă la urmă și Olga Stepanovna și musafirii se lăsară prinși și ei de acest vîrtej zgomotos de viață și de veselie. Rîdea Taras Ivanovici, rîdeau și Olga Stepanovna și cei doi tineri învățători, iar Leonea rîdea și el, privindu-i; la masă, timpul trecea cu voie bună, iar rachiul de fructe își dădea contribuția la veselia generală.

Pe nesimțite se apropie seara.

Lobanovici și prietenul său își făcură semn că ar fi timpul să plece.

— Dar încotro vă grăbiți? îi întrebă Olga Stepanovna. Vă așteaptă nevestele, ori vă plîng copiii? Mai stați, rămîneți la noi. Dumneavoastră, de bună seamă că n-o cunoașteți încă pe noua învățătoare de la noi ....

Auzind cuvintele „noua învățătoare", Taras Ivanovici sări ca împins de arcuri, fără să-și lase soția să termine:

— Dragii mei frățiori! E de ajuns să vă uitați la ea, și o să vă lingeți pe degete. Ochii! Ce ochi! Cerul Italiei luminează în ei! Dar sprîncenele! Dar gurița! Dar figura, draga de ea! E-ch! strigă Taras Ivanovici și își încleștă dinții. Aș da orice ca s-o îmbrățișez, s-o mîngîi...

Olga Stepanovna săltă polonicul asupra soțului, iar Taras Ivanovici se smuci deodată la o parte, ferindu-se.

— De ce ai pomenit despre ea?

— Aici sînt niște cavaleri, și tu ce ești?

— Nici eu, frate, nu dau greș. Și Taras Ivanovici se cutremură iar de rîs.

— Mă, nătîngule! îi spuse soția. Ce te amesteci tu? Aici sînt flăcăi neînsurați, cavaleri... Ea o să vă aducă la credința păgînă, le spuse învățătorilor.

— Ce fel de credință păgînă? întrebă Lobanovici.

Olga Stepanovna rîse:

— Rămîi, și vei vedea.

— Ce zici, bătrîne? Să rămînem? își întrebă Sadovici prietenul.

Lobanovici se uită la el, oftă și clătină din cap:

— Alesi, Alesi, nu te lăsa ispitit, măi frate! O să-ți fie greu să trăiești liber și cu inima captivă!

— O știi din experiență proprie? îl întrebă Olga Stepanovna.

Lobanovici răspunse:

— El îmi zice bătrîne. Apoi dacă sînt bătrîn, nu se poate să nu fi adunat o bogată experiență și de aceea îl pun în gardă pe băieți.

— Ho-o, frățioare! strigă Taras Ivanovici. Nu cumva ți-ai lăsat inima în Polesia?

Izbucniră cu toții în rîs.

— Inima mea e la mine. Și ca să vă fac în ciudă, rămîn, dar nu mă voi converti la credința păgînă și nici n-o să mă uit la „cerul Italiei".

Olga Stepanovna bătu din palme: era bucuroasă că cei doi învățători rămîneau, iar pe Lobanovici îl dădu numaidecît drept pildă soțului ei, ceea ce îl făcu pe Taras Ivanovici să-i răspundă:

— Eu, în locul lui Lobanovici, m-aș supăra. Cum, frate, nu ești bărbat

Se apropia seara. Soarele dispăru după dealul de calcar; umbra acestuia acoperi tot tîrgușorul, dar ziua tot nu se învoi să facă loc amurgului, și cerul mai rămase mult timp senin și luminos. În Pancancon aflase toată lumea că la Șiroki veniseră doi învățători; așa că urmau să se adune cu toți la Taras Ivanovici. Naidus și vătaful de plasă îi vestiră pe cunoscuții lor, cu care nu era greu să se întîlnească, chiar și de cîteva ori pe zi. Și dacă s-ar fi întîmplat ca Naidus și vătaful să nu fi suflat nici o vorbă nimănui despre sosirea celor doi învățători, și încă lumea ar fi aflat-o, că doar pentru asemenea lucruri există la Pancancon, Essel.

Essel n-avea o îndeletnicire precisă. Era un băietan sărac, de vreo douăzeci și ceva de ani, fără mustăți, spîn, puțin bîlbîit, cam trîndav și cam prostănac. Sau poate că se prefăcea așa, pentru că îi convenea. Viața și-o trăia în preajma păturii „intelectuale" pancancenene. Tot de la ea își căpăta hrana, slujind-o dar și răbdînd batjocurile ei. De dis-de-dimineață și pînă seara, Essel alerga prin tîrgușor, trecea pe neobservate ba pe la o casă, ba pe la alta, așa că era greu să fie văzut în drum. Era însă de ajuns ca un „intelectual" cam cu chef să strige: „Essel!" ca el să răsară numaidecît, ca din pămînt. I se dădeau comisioane: să dea fuga cu un bilețel la cutare sau cutare persoană, să aducă bere, ori să cumpere cîte un pachet de cărți. Cu acest prilej, i se oferea un pahar de bere, ca să se miște mai repede. Și Essel alerga voios unde era trimis, iar el se alegea cu mărunțișul ce-i rămînea.

Deși acest Essel nu știa carte, ținea un riguros registru de onomastici și de sărbători de familie din Pancancon. Cu două trei zile înaintea acestor sărbători, făcea o raită prin „parohia" sa și le reamintea „poporenilor" că în ziua cutare și cutare, cutare și cutare are să-și serbeze ziua numelui. Primea poruncă să se prezinte în ziua hotărîtă, ca să ducă felicitările. Essel venea foarte punctual la data fixată și-și împlinea îndatoririle. La toate petrecerile serale, el făcea necontenit de serviciu, stînd la o parte, neobservat de nimeni, ca să fie prezent la cea dintîi strigare.

Mai avea, e drept, și darul să-i dăstreze pe musafiri, să-i facă să rîdă — bineînțeles, cînd i se cerea aceasta. Atunci era tratat — de bună seamă numai cu resturi de mîncare — și Essel, înfulecînd de zor carne de porc, făcea mare haz pe temă asta și-și bătea joc de cele prescrise de religia sa.

De îndată ce începu să amurgească, Essel se și înființă, ca de gardă, la Taras Ivanovici, în așteptarea poruncilor.

Cel dintîi, veni Bazîl Traiceanski. Era poreclit scurt „Baza". Un zîmbet plăcut îi lumina obrazul: de altfel, era un om destul de plăcut, deși cam greoi. Cînd vorbea cu cineva, își apleca ușor capul într-o parte și privea parcă de jos în sus, mai întîi cu un ochi, apoi cu celălalt, înclinîndu-și capul în cealaltă parte. Făcea gestul acesta întocmai ca o găină care caută fărmituri de pîine pe jos.

Bazîl îi salută pe cei doi învățători, îi întrebă dacă au venit să stea toată vara, cum au mai dus-o în cursul anului școlar, dacă au de gînd să facă cursuri de vară. Fiecare răspuns al celor doi tineri era primit de Bazîl cu un rîs plin de bunătate.

Tropotul de pe scară vestea sosirea noilor musafiri. Erau doi: vînzătorul de la depozitul de băuturi, Kuzma Skoromnîi, și Mikola Ziazuski, locuitor al Paneaneonului. Aceștia o duceau cum puteau, ocupînd și ei un locșor sub soare: se cuvine să se spună măcar cîteva cuvinte și despre ei. Skoromnîi avea pretenții de intelectual. Îi plăcea să culeagă ciuperci și era pasionat după anecdote scîrboase, îi plăcea jocul de cărți, dar se cam temea de nevastă-sa. Mikola Ziazuski fusese cîndva un om bogat: îi plăcea să facă pe grozavul, pierzînd la joc sute de ruble. Despre el, oamenii vorbeau cu respect. Nu se știe cum i se topise averea și el se dăduse la fund, pierzîndu-și faima din trecut. Dar un eveniment recent din familia lui îl făcu să crească în ochii paneaneonenilor aproape ca un erou: cu o lună în urmă, cînd împlinise cincizeci și trei de ani, soția îi născuse gemeni. Faptul acesta făcu să crească simțitor acțiunile lui Ziazuski la bursa vieții din Paneaneon. Lumea începuse din nou să vorbească despre el. Ziazuski prinse curaj, se mîndrea lucru mare și spunea cîte unuia dintre paneaneoneni:

— Ei, parcă voi sînteți buni de ceva!

Paneaneonenii se scărpinau după ceafă:

— Poftim, l-ai văzut pe Ziazuski?

Ziazuski sosi gata făcut. Obrazul său slab era trandafiriu și lucios, ca o cratiță bine lustruită. Mustățile lui de general îi dădeau un aer grav, care parcă te băgau puțin în sperieți; numai statura lui mică reducea întrucîtva din impresia asta de gravitate.

Se apropie de cei doi tineri învățători, le strînse cu putere mîinile, le adresă un lung salut și apoi îi sărută.

Ziazuski se așeză lîngă Lobanovici:

— Drăguțul meu, mă uit la tine și mi-l amintesc pe taică-tău, atît de mult semeni cu răposatul! Ziazuski suspină greu și, plecîndu-și dureros capul de bătrîn, părea ca împietrit sub povara durerii. Petrusi, Petrusi! De ce ai murit? exclamă el, cu un glas

în care suna o nemărginită durere și, ridicîndu-și spre Lobanovici ochii umeziți de lacrimi, urmă: Mi-a fost cel mai bun prieten, prieten nu glumă. O, de cîte ori n-am băut noi împreună! Și-și lăsă și mai jos capul. E-eh... Parcă nici nu mai putea vorbi de durere; făcu doar un gest deznădăjduit cu mîna.

V

Pe cînd Ziazuski nu mai contenea să se văicărească în fața lui Lobanovici, se adună toată ceata de cunoscuți. Veniră vătaful de plasă Brîl Iazep, prezentat mai înainte cititorilor, ajutorul de notar Savos Korencik, flăcău firav, ca un pește uscat, și foarte iute în mișcări, și diaconul Moisei Pomahailik, de la biserica sfintei Magdalina, poreclit „Locul ștampilei". Porecla i-o dăduseră cei din biroul de plasă, fiindcă inițialele numelui său semănau cu literele M.P. tipărite pe formulare, indicînd locul unde se aplică ștampila [1]. Diaconul, alb ca smîntîna, era dintre oamenii cărora li se zice sîcîitori. Vorbea răstit, cu glas tare, și se înfierbînta într-atît cînd era vorba de vreun interes de-al lui, încît numai Taras Ivanovici Șiroki, izbind cu barosul său de pumn în masă, sub nasul lui Pomahailik, băga groaza-n el și-l făcea să tacă.

La început, Sadovici și, mai ales, prietenul său se simțeau puțin cam stingheri în mijlocul acestei societăți, dar așteptau să vadă ce are să urmeze. Din cînd în cînd cîte un musafir mai schimba un cuvînt, două cu ei; dar nu se găsea un subiect comun de discuție, de parcă oamenii aceștia s-ar fi nimerit împreună din întîmplare într-o gară, în așteptarea trenului.

— Dar de ce nu-i aici Naidus? întrebă Taras Ivanovici. Știa bine de ce Naidus lipsea (felcerul dădea tîrcoale noii învățătoare): dar trebuia ca cineva să dea tonul ca, într-un chip sau într-altul, să se ajungă la subiect.

— Știe el Naidus pe unde să umble, pufni în rîs vînzătorul de băuturi.

[1] *M. P.* (Mesto peciati) — (în lb. rusă și bielorusă) — locul ștampilei.

— Lăsați, că apar ei numaidecît, îi liniști Korencik. Tamara Alexcevna mi-a spus și mie să venim împreună, dar nu voiam să stau în calea lui Naidus.

— Auzi, frate bătrîne, îi șopti Sadovici prietenului, ce-ar fi să-l lăsăm pe Naidus cu buzele umflate?

— Ei bine, încearcă, răspunse Lobanovici, la fel de încetișor.

Sadovici, fără s-o fi văzut pe noua învățătoare, se și pregătise; tușind cu glas de bas, și, umflîndu-și pieptul, își dădu un aer de strașnic cavaler.

Korencik adăugă, arătînd cu capul înspre cei doi prieteni:

— Ea a auzit că au venit noii învățători, și vrea să facă cunoștință cu ei.

Sadovici îi făcu semn pe furiș cu cotul lui Lobanovici, iar acesta îi șuflă încetișor:

— Ține-te bine.

— Au să vină, declară Skoromnîi, cu convingere. Taras Ivanovici, ia adu iconițele, ca să nu ne plictisim pînă sosește perechea celor fericiți.

Vînzătorul, fiind în asentimentul celorlalți, Taras Ivanovici schiță doar o slabă protestare, apoi ieși repede și se întoarse cu două jocuri de cărți.

Hotărîră să treacă în sala de clasă, ca să aibă mai mult loc. Taras Ivanovici aduse acolo o enormă lampă „fulger", o mai aprinse și pe cea suspendată, și clasa se lumină.

La început, numai un grupuleț de musafiri se strînse în jurul cărților de joc. Vătaful de plasă se apropie și el, dar nu scoase nici un cuvînt, ci cercetă cu atenție cărțile. Nu le găsea prea bune pentru joc: una avea un colțișor zdrelit, alta o petișoară cam suspectă. Într-un cuvînt, pachetul de cărți nu oferea garanțiile de rigoare. Ce să-i faci; nu prea avea încredere în aproapele său. De aceea poate că-i și venea greu să trăiască pe lume.

Taras Ivanovici găsi nimerit să spună cu înflăcărare:

— Cu timpul, se scorojește și omul; de aceea îți preschimbi din cînd în cînd buletinul de identitate la biroul de plasă, așa că de ce te miri că și cărțile de joc devin unsuroase...

Lui Șiroki îi cam mergea duhul că nu prea joacă cinstit; bineînțeles că nimeni nu-i spusese lucrul acesta. Iar el, printre prieteni intimi, dădea uneori a înțelege:

— Știuca e șireată ca să nu stea caracuda cu gura căscată...

Taras Ivanovici îl ocără pe vătaful de plasă, făcîndu-l grosolan, apoi, strigă tare:

— Essel!

În aceeași clipă, niște picioare tropăiră undeva în fundul casei, și pe dată Essel se înființă în prag.

— Ține banii, dă fuga la Monea și adu două pachete de cărți. Dar iute; ei, te-ai întors?

Essel luă banii, mormăi ceva și dispăru cu pași largi după ușă.

— Aa-ah! exclamară cîteva glasuri deodată.

Pe aceeași ușă intră perechea — Tamara Alexeevna, la braț cu Naidus. Naidus era cît se poate de spilcuit, într-un veston negru, cu nasturii sclipitori. Se vedea cît de colo că vrea să-i dea gata pe toți ceilalți curtezani ai frumoasei fete. Tamara Alexeevna lăsă să-i fluture pe buze un zîmbet atît de fermecător, încît doar un om uscat de tot ar fi rămas nepăsător, privind-o.

Naidus, cu un aer galant, o prezentă pe Tamara rînd pe rînd musafirilor, și ea, cu același zîmbet fermecător pe buze, le dădu tuturor bună seara. Fiecare se străduia să-i facă cu acest prilej cel mai plăcut compliment pancaneonean, sau, dacă nu găsea unul potrivit, încerca să schițeze un zîmbet cît mai curtenitor, în semn de admirație față de frumusețea ei.

Korencik se hlizi cît îi era obrazul de lat; degeaba, nu arăta mai frumos. Ba se și încumetă să rostească ceva, dar numai un fel de țistuire îi scăpă dintre buze.

Taras Ivanovici i-o răpi lui Naidus pe Tamara Alexeevna spunînd:

— Lasă-te de pisălogul ăsta, o să ți-i prezint pe colegii noștri, și o conduse la învățători.

Tamara Alexeevna îi salută tăcută, luminîndu-l pe fiecare dintre cei doi prieteni cu nemaiîntîlnitul ei zîmbet fermecător. Călca lin, agale. Părul ei, de un castaniu închis, ondulat de o mînă îndemînatecă, cădea valuri, valuri, încadrîndu-i cum nu se poate mai frumos obrazul.

Făcînd cunoștință cu Sadovici, ea scăpără din ochi scîntei din „cerul Italiei", iar buza superioară, cu o gropiță la mijloc, tremură ușor, săltată de cel mai atrăgător zîmbet de femeie din lume.

— Acesta este făclia ținutului Bobrinsk, îl recomandă Taras Ivanovici pe Sadovici.

„Făclia ținutului Bobrinsk" se clătină doar cu tot trupul, făcînd o plecăciune, și tuși cu glas de bas.

— Iar acesta este luminătorul Polesiei întunecate, marele sihastru, dar să fii cu băgare de seamă cu el.

Tamara Alexeevna îi întinse o mînă „sihastrului", iar cu cealaltă îl pocni ușor pe Taras Ivanovici peste mînă, complimentîndu-l cu titlul de „gură de aur" al Pancaneonului. Și astfel oamenii îi putură auzi glăsciorul.

Șiroki, ca să-și justifice faima de „gură de aur" al Pancaneonului, dădu din cap spre Lobanovici și adăugă:

— Aici, pe acest teritoriu, unde domnește frumusețea dumitale, el a îndrăznit să declare că nu va recunoaște credința păgînă.

— Mă, te spun Olgăi Stepanovna, îl amenință Lobanovici pe Șiroki, și n-ai să scapi de polonic!

Tamara Alexeevna dădu din cap a dojană, privindu-l pe Lobanovici, iar Șiroki i-o trînti înflăcărat:

— Pentru Tamara Alexeevna, mă las bătut cu vergile, și chiar dus la răstignire!

Dar, tocmai în clipa aceea, Olga Stepanovna intră. Șiroki își înghiți restul tiradei, jucînd rolul unui școlar poznaș surprins de ivirea învățătorului sever.

Tamara Alexeevna o salută pe Olga Stepanovna și, după obiceiul femeilor, se sărutară.

— Tamara Alexeevna, pe cine ai să convertești la credința păgînă? o întrebă gazda.

Musafirii izbucniră în rîs, făcură gălăgie, iar Tamara Alexeevna, furișîndu-se ca o pisică, se îndreptă spre Sadovici. Acesta era cam nedumerit, neștiind ce va mai urma și de aceea nici nu știa cum să se poarte. Învățătoarea se apropie de el, îl apucă de ureche și încercă să-l poarte în jurul mesei, în rîsetele zgomotoase ale celor de față, dar el izbuti la timp să-și elibereze urechea și, cu multă îndemnînare, o apucă de braț. Se apropiară de Lobanovici. Tamara Alexeevna întinse mîna, ca să-l apuce și pe el de ureche, dar el sări la o parte.

— Ehei! exclamară mai multe glasuri. Polcșnicul nu se lasă!

Începu cursa. Lobanovici scăpa de fiecare dată, cînd se părea că Tamara Alexeevna e gata-gata să-i prindă urechea. Ea fugea după el prin clasă, printre bănci. Cîte unul din musafiri căuta să-i ajute învățătoarei să pună mîna pe urechea celui nesupus, dar el se strecura, fugind și strigîndu-le batjocoritor:

— Aveți mîinile prea scurte!

Atunci, Taras Ivanovici îi sări în ajutor. Știind că n-o să-l poată prinde pe sprintenul polcșnic, se furișă pe la spate, și se aruncă cu tot trupul său greu de șapte puduri peste Lobanovici, strîngîndu-l în brațele lui de fier. Bietul tînăr se smuci, dar n-avu putere să se smulgă din strînsoare. Tamara Alexeevna, cu părul

răvășit, se repezi ca să-l apuce bine de ureche. Lobanovici, avînd brațele pe jumătate libere, o apucă pe tînăra învățătoare de mîini. Smucindu-se, Tamara Alexeevna își sfîșie mîneca bluzei de batist.

— Ești un scîrbos! rosti ea, și dădu fuga la Olga Stepanovna, să-și coasă bluza.

Pe cînd se împlinea ritualul de „credință păgînă", niște oameni serioși și gravi, ca Skoromnîi, ca vătaful de plasă și ca diaconul Pomahailik își vedeau de treabă, aranjînd cărțile de joc aduse de Essel: le dădeau la o parte pe cele netrebuincioase, începînd cu cele de „doi" și terminînd cu cele de „șase", și verificînd în același timp dacă pachetele conțin toate cărțile. După ce gălăgia se mai potoli, ei ieșiră din băncile pe care ședeau și se apropiară de masă.

— Ei, exclamă Pomahailik, să procedăm la slujba religioasă.

— Cine ține primul „banc"? întrebă vînzătorul.

Nimeni nu se oferi. Ce să-i faci, așa era obiceiul celor din Paneaneon. La început se cam codeau, se prefăceau că nici unul n-are chef de joc, ba unii spuneau pe șleau că n-au bani. În cele din urmă, se trăgea la sorți. Cine avea culoarea majoră devenea bancher. De data asta rolul acesta îi reveni lui Bazîl Traiceanski. El se așeză fără grabă la masă, pe locul cel mai comod, își plimbă privirea peste toți partenerii, dînd din cap la dreapta și la stînga, puse pe masă două ruble de „banco" și începu să împartă cărțile, întrebînd cîte ia fiecare. Apoi, luă un alt joc de cărți, le amestecă îndelung pe o parte și pe cealaltă și le dădu unui partener să le taie. Lucrul acesta trebuia făcut cu multă băgare de seamă pentru ca nu cumva, cineva, doamne ferește, să vadă o carte. Cu aer solemn, Bazîl depuse pe masă primele două cărți. Acestea nu se achitau și erau înlocuite de altele. Pe urmă, bancherul ceru partenerilor să-și depună mizele. Fiecare plătea cît anunța, potrivit cu valoarea banco-ului: cincisprezece, douăzeci, zece, patruzeci de copeici. Bancherul trebuia să depună cinci rînduri de cărți: patru rînduri aveau cîte două cărți, iar al cincilea, numai una. Cine cîștiga la rîndul doi, primea de la banco de două ori miza lui; în rîndul trei, de trei ori, și așa mai departe. În rîndul al nouălea se punea numai o carte, și cine avea una la fel, căpăta de nouă ori miza lui. Jocul acesta se numea teftal, ori „al nouălea val" și intelectualii paneaneoneni îl jucau cu multă plăcere.

Cînd monedele de zece, de cincisprezece, de douăzeci și de cincizeci de copeici începură să sune pe masă, Sadovici îi spuse încetișor lui Lobanovici:

— Să încercăm și noi, frate? Hai!

Lobanovici asista pentru întîia oară la un joc atît de solemn, plin de importanță. Posibilitatea unui cîștig era ispititoare; dar însuși jocul era interesant, mai ales cînd un jucător lua „al noulea val".

— Știu și eu?... Tonul răspunsului lui Lobanovici trăda dorința de a-și încerca norocul.

Lui Lobanovici îi răsări în minte Polesia, Telșino. Ca din întuneric, ochii Iádvisici îl priviră, și deodată simți ca o împunsătură în inimă. Tristețea, obida îi vorbiră din adîncul sufletului. Parcă auzea pe cineva prevenindu-l, spunîndu-i, cît de urît, cît de nechibzuit este să-ți pierzi vremea cu asemenea distracții. Iar fețele partenerilor, schimonosite de lăcomie, îl făceau să încerce un simțămînt și mai apăsător.

Sadovici se apropie de masă, luă de la bancher trei cărți și-și scoase din buzunar portmoneul cam anemic. Iar Lobanovici stătu cîtva timp la o parte, lăsîndu-se în voia sentimentelor și gîndurilor ce mai stăruiau cu atîta putere în inima și mintea sa.

VI

Cînd îi veni bancherului rîndul să pună miza, apăru și Tamara Alexeevna în cameră. Își cususe, între timp, mînecа și-și aranjase coafura. Pe buze îi flutura mereu același zîmbet fermecător.

— Tamara Alexeevna, nu dorești o carte? o întrebă bancherul.

Tamara Alexeevna întinse de departe mîna:

— O pereche!

I se făcu numaidecît loc la masă, și ea se așeză lîngă Sadovici, fericit de această favoare. Plăti, își aprinse țigara. Lobanovici voia să se apropie de ea, să-i ceară iertare. Dar ea nici nu-și ridică ochii la el, vorbind încetișor cu Sadovici și, din cînd în cînd, rîzînd scurt.

Nici Ziazuski nu juca. La început ședea mai la o parte și pufăia dintr-o țigară de mahorcă. Și ca fumul de mahorcă să nu supere nasurile intelectualilor, el îl împrăștia cu mîna, fiindcă domniile lor cu nasuri așa de fine găseau de obicei pricină de proteste. Așa că și acum, Taras Ivanovici scoase un scurt fornăit și rosti, privind înspre Ziazuski:

— Hei, taică-pușcă cu două țevi! Iar ai dat drumul la fumăraie!

Ziazuski își zvîrli țigara pe care o sugea. Ea căzu într-un colț, pe o bancă, împrăștiind scîntei, ca o rachetă.

— Ai să dai foc școlii! se răsti din nou Șiroki la el.

Ziazuski strivi chiștocul cu piciorul, se apropie de masă și se opri în spatele jucătorilor. În clipa cînd bancherul începu să pună cărțile pe masă, se făcu o tăcere de mormînt.

În rîndul doi, nu ieși nici o carte.

— Fac punte![1] rosti Naidus, și se uită la necredincioasa Tamara Alexeevna.

— Nu e semn bun pentru banco, replică Bazîl.

— Este! strigă Korencik, și aruncă pe masă un valet de cupă.

— Mi-am scos miza, exclamă Sadovici, și-și aruncă de asemenea cartea pe masă.

Bancherul se pregăti să pună pe masă rîndul al patrulea. Încordarea jucătorilor crescu.

— E a mea! rosti Tamara Alexeevna și rise.

Bancherul îi plăti cîștigul și depuse a doua carte din rîndul patru.

— A mea e! anunță Tamara Alexeevna, cu o voce și mai tare.

Cei de față aprobară zgomotos.

— Are noroc și la dragoste și la joc, rosti Naidus, trist.

— Ei, cum faci tu cărțile, că acuși ai să pierzi rîndul unui jucător! Ia scoate rîndul al noulea! tună Taras Ivanovici.

Încordarea crescu și mai mult.

Bazîl trase ușurel, ușurel cartea a nouă, se uită la marginea ei, oftă și mișcă repede capul la dreapta și la stînga, ca să vadă cine cîștigă în rîndul nouă. Zîmbind satisfăcut, împinse cu degetul în cărțile lui Sadovici.

— Bătrîne! strigă Sadovici. Am cîștigat nouăzeci de copeici!

Taras Ivanovici își aruncă zgomotos cărțile pe masă.

— M-am curățat de șaizeci de copeici, mărturisi Pomahailik.

— Bazîl, ești un zgîrcit! mormăi vînzătorul de băuturi.

— De la ăsta să nu te aștepți să-ți dea zăpadă nici de Crăciun, rosti Șiroki cu ton mustrător.

— Poftim purtare de vecin, exclamă dojenitor vătaful de plasă.

[1] A face punte, a nu da o carte cîștigătoare.

În schimb, Tamara Alexeevna și Sadovici îl lăudară pe bancher :

— Bravo Bazîl !

— Gata oricînd să vă servesc ! răspunse Bazîl, zîmbind cu satisfacție. Banco-ul s-a dublat.

Bancherul începu din nou să împartă cărțile.

— Ia uite, are norocul nebotezatului, de la primul tur a și dublat banco-ul ! rosti Pomahailik, cu invidie.

Între timp, jucătorii începură să-și scoată iar banii din buzunare.

— Dar de ce stai așa, puiule ? îl întrebă Ziazuski pe Lobanovici. Ia-ți și tu o carte. E cinci copeici una. Mult nu pierzi și nu cîștigi, și ai să petreci timpul în chip plăcut. Dă-mi o țigară.

La drept vorbind, Lobanovici simțea atracție pentru joc — era tare ispititor și interesant.

— Ia dă-ne o pereche de cărți, i se adresă Ziazuski bancherului.

— Poftiți !

— Bune cărți ! șopti Ziazuski, uitîndu-se la un „nouă" de caro și o rigă de treflă. Participa foarte intens la această nouă distracție a lui Lobanovici. Mizează zece copeici pe nouă, și cinci pe rigă... Stai, pun și cu cinci copeici pentru nouă. Ziazuski se căută prin buzunare, scoase un ban de aramă. Mizează, cu tot curajul !

Jucătorii se înfierbîntau pe măsură ce jucau. Banca adunase mulți bani. Cei păgubiți doreau să-și ia revanșa și să mai cîștige ceva pe deasupra, iar cei norocoși ar fi vrut să-și sporească cîștigul. Și banii sunau mai tare, mai des pe masă, trecînd la bancă.

Korencik ghicea în degete : un valet, un șapte ; un valet, un șapte. Și căuta să-și facă degetele să se ciocnească, dîndu-și mîinile în lături și făcînd mai multe mișcări de rotație cu ele. Iar dacă se nimerea ca cele două degete să se ciocnească vîrf în vîrf la cuvîntul „valet", tot pe valet miza o sumă mai mare.

Pomahailik avea un alt procedeu ca să-și aleagă cartea cîștigătoare. Așeza cărțile exact pe marginea mesei și le pocnea cu palma, mizînd mai mult pe cartea care zbura mai departe.

Naidus făcea și el farmece, dar în alt fel, încercînd să ghicească în vreun fel cartea. Venindu-i dama de cupă, se gîndi că-i Tamara Alexeevna, și Naidus o puse deoparte, strecurînd discret sub ea o monedă de argint de cincizeci de copeici ; apoi, după o clipă de chibzuire, mai puse zece copeici și deasupra ei, și se adresă bancherului :

— Ce-i pe carte și sub carte.

Bancherul acceptă printr-o mișcare din cap și începu să dea cărțile, spunînd:

— Acum, să vedeți pe ce de-a bani puneți mîna!

— Prea devreme a ieșit! zise Pomahailik, aruncînd o carte pe masă.

— A noastră o să ia! îl încurajă Ziazuski pe Lobanovici.

— Pune aici! strigă Taras Ivanovici, și-și întoarse cartea sub care pusese o rublă.

— Ia uite cum a nimerit! se miră bancherul, numărîndu-i trei ruble.

— Păi, nu m-ai curățat și tu de patru?

În rîndul patru, ieși riga lui Lobanovici, cu miza de cinci copeici. Toată lumea rîse, iar Ziazuski, fălindu-se, zise:

— Nu face nimic, o să luăm și rîndul nouă. Ai cîștigat cinci copeici, ei, tot e ceva.

Cu inima cît un purice așteptau toți să vadă ce carte vine în rîndul nouă. Bancherul spuse, cătînd spre Taras Ivanovici și Naidus:

— Să nu fie a lor...

— Nu, dă-ne nouă! strigă Ziazuski.

— Dar ce aveți voi?

Lobanovici îi arătă un nouă.

— A voastră e! strigă Bazîl, bucuros.

— Ei, ai văzut?

Ziazuski, satisfăcut, îi dădu semnificativ cu cotul lui Lobanovici, iar ceilalți jucători, de ciudă, își aruncară cărțile pe masă.

Sărmanul Naidus făcu o mișcare ca să-și scoată pe neobservate moneda de cincizeci de copeici acoperită de carte, dar bancherul era cu ochii pe el:

— Hai, hai! și-i luă moneda de cincizeci și pe cea de zece.

Taras Ivanovici era tare curios să știe pe ce carte mizase Naidus, dar acesta nu prea era dispus să-și trădeze secretul.

— Ha-ha-ha! rîse Șiroki. Tamara Alexeevna, de ce l-ai păcălit pe Naidus? și îi arătă dama de cupă.

— Atențiune! strigă bancherul. Promenada!

Aceasta însemna că banca se triplase, și că el dădea cărți pentru ultima oară.

— Mi s-a dus cîștigul, frate, plus cincizeci de copeici, îi mărturisi cu mîhnire Sadovici prietenului său. Mă ușurez de încă o rublă, și basta... Tu, frate, ești cineva, ai spart al noulea val.

— Dar și tu ai făcut la fel.

— Și o să mai fac! își făcea curaj Sadovici.

Bazîl împărți cărțile. Banco-ul său mai creșcu. Naidus se roși — avea pesemne de gînd să încerce o mizã mare. Între timp, Ziazuski îl sfătuia pe Lobanovici pe care carte să mizeze, și cît. Mizară tot cîștigul lor. Sadovici își mări și el miza și, în loc de o rublă, riscă două. Tamara Alexeevna părea nespus de calmă, dar zîmbetul fermecător îi zburase de pe buze. Acum jocul atinse maximum de încordare.

Cu ochii neliniștiți, Bazîl examină cîmpul de bătaie al adversarilor. Avea în bancă vreo douăzeci de ruble. Ar fi vrut să rămînă cu ele și să mai cîștige multe altele. Iar jucătorii măsurau cu priviri lacome grămada de bani — fiecare ar fi vrut să ciupească din ea cît mai mult cu putință.

Bancherul își aprinse o țigară. Avu noroc, nu glumă: nu plătise nici unuia rîndul nouă. După ce depuse ultima carte, strînse mizele de sub cărți și trase cu amîndouă mîinile banii la el.

— S-a îndopat ca broasca cu noroi! rosti Naidus cu invidie, deși ciupise ceva.

Lobanovici își pierdu cîștigul, dar Ziazuski îl tot aținea.

— Las'că mai cîștigăm noi! Numai să ții seama de ce-ți spun eu!

Sadovici se apropie discret de Taras Ivanovici și-i aminti de cele trei ruble datorate.

— Dragă frățioare! Nu vezi că am rămas gol-goluț, m-am lefterit de șapte ruble! Mai așteaptă nițel.

Dacă la primul tur nu se găsiseră amatori pentru bancă, de data asta săriră trei deodată.

— Eu țin banco! zbieră Pomahailik.

— Ba eu! se agită vătaful.

— La naiba cu voi amîndoi! tună Taras Ivanovici, și puse mîna pe cărți, făcîndu-și loc la masă.

— Eu am spus cel dintîi!

— Las'că o să mai ții și tu, că nu te fură dracul! se răsti Șiroki, și puse trei ruble pe masă.

Pomahailik strîmbă din buze:

— E o porcărie, ce naiba! Să-mi smulgi cărțile din mînă... Butoiule! adăugă el, coborîndu-și vocea.

— Leagă-ți cățeaua, cădelniță... bine mirositoare! Taras Ivanovici se întoarse la Pomahailik, măsurîndu-l cu o privire amenințătoare.

— La astîmpărați-vă, o să vă vie fiecăruia rîndul la joc! rosti Ziazuski, blînd și împăciuitor.

Șiroki începu să dea cărțile.

— Cîte să-ți dau ție, untdelemn de candelă? îl întrebă el pe Pomahailik, dar pe un ton împăciuitor.

— Nu vreau să iau cărți cînd ești tu bancher! răspunse Pomahailik bosumflat.

— Să știi c-o să-ți pară rău: sînt cărți cu noroc.

— Ei, bine zici! Lui Pomahailik îi trecuse ciuda.

— Să vină ceva bere, să-mi răcorese gîtlejul!

— Bazîl, ia trimite după bere!

Bazîl nu se împotrivi. N-avea nimic contra berei și numără banii pentru o duzină de sticle: cîștigase doar.

Essel reapăru, dispăru iar și peste puțin aduse un coș plin cu sticle.

Rîndul de bancher al lui Taras Ivanovici ținu mai mult. Banii veneau și se duceau. Sadovici se scotoci de cîteva ori prin buzunare. Ziazuski o șterse diplomatic de lîngă „discipolul" său: sfaturile lui de „dascăl" nu se arătară cu folos.

— Ei, ce se aude? îl întrebă Sadovici pe prietenul său.

— Prost, frate, răspunse Lobanovici, scuturînd din cap.

Se ridicară de la masă, băură berea, și nu prea arătau a eroi.

— Știi frate, m-am curățat de zece ruble. Tu mai ai ceva gologani? îl întrebă Sadovici.

— O nimica toată.

Și mai băură.

Berea amețește capetele obosite, dar, oricum, par mai bine dispuși. Înaintea ochilor le joacă figuri de cărți și în urechi aud sunet de bani, dar undeva în adîncul lor simt ceva sfredelitor, dureros, și tot felul de gînduri tulburătoare le trec prin cap. Dar glasul ispitei le șoptește: „Totul se mai poate repara, puteți recîștiga ceea ce ați pierdut"...

— E-eh, de mi-aș recîștiga bănișorii!...

Sadovici fuma de zor. Lobanovici îi privea atent pe cartofori. Nu mai arătau a oameni: prin norul de fum se vedea cît de fioroși erau în lăcomia lor de bani. Tamara Alexeevna era trasă la față, parcă îmbătrînise deodată. Lobanovici și-o închipuia cum va fi la bătrînețe... Vai, urît mai era!

La masă, gălăgie, ocări:

— Promenada! tună Taras Ivanovici.

— Împrumută-mi o rublă, izbucni Sadovici.

— Știi ceva, frate? îi răspunse Lobanovici, hai s-o ștergem pe furiș, ca niște potăi bătute.

— Ba nu, presimt c-o să-mi iau revanșa. Împrumută-mi o rublă. Hai să mai încercăm o dată.

Se îndreptară spre masă și luară cărțile. În clipa cea mai solemnă a ultimului rînd de cărți, de încheiere a jocului, ușa se deschise. Un nou musafir se opri în prag, își scoase pălăria ponosită, făcu o plecăciune și vocea lui ironică răsună prin toate ungherele clasei:

— Bună seara, cavaleri ai cîmpului verde!

VII

Omul din prag era bine cunoscut „intelectualilor" din localitate; apariția lui nu surprinse pe nimeni. Nici unul nu-i răspunse la salut — toată lumea era cuprinsă de febra ultimului tur de cărți. Nu era un necunoscut decît pentru cei doi tineri învățători. Făcu cîțiva pași și ieși din umbra de lîngă ușă, fixîndu-se în mijlocul clasei, în plină lumină.

Era chel, cu fruntea bombată, zbîrcit. Scund, puțin adus de spate. Purta haine sărăcăcioase, dar de intelectual. Barba, neagră în partea de sus și roșcovană la capete, pornea aproape de la ochi. Sprîncenele îi erau stufoase, făcîndu-i streașină deasupra ochilor. Ursuz din fire, avea o față mobilă. Ochii lui neliniștiți își schimbau și ei des expresia, iar uneori, priveau oarecum sălbatic. Mănunchiuri de păr des îi răsăreau din urechi. Vorbea răspicat, expresiv, curgător, chiar elocvent. În toiul unei discuții, cînd se înflăcăra, își poc nea răsunător o palmă de cealaltă. La prima vedere îi dădeai vreo cincizeci de ani. Nu era altcineva decît „redactorul". Iar numele său adevărat era Buhberg.

Redactorul fusese și el învățător. Neputîndu-se înțelege cu dreptcredincioșii reprezentanți ai poporului lui Iehova, al cărui fiu era, fusese nevoit să se lase de școală. Combătea cu violență numeroasele obiceiuri absurde ale poporului său, ironiza fără cruțare superstițiile lui și, asemenea unui profet biblic din vechime, biciuia inerția și conservatorismul. Adversarii îi spuneau „meșighine!" adică nebun, și ar fi vrut să-l omoare cu pietre. Într-o zi ajunsese să se încaiere cu ei, dar fiind puternic, și datorită pumnilor săi zdraveni îi zvîrlise în lături.

Neavînd nici un ajutor, redactorul o ducea foarte greu. Era însă credincios liniei sale de conduită și nu făcea nici un fel de compromisuri. Devenise corespondent de ziar provincial și se ocupa cu demascarea și denunțarea „plăgilor de pe organismul social". Dar redactorul nu se mulțumea cu rolul de corespondent. Îi roiau

prin cap sumedenii de idei și planuri. Între altele, voia să scoată un ziar pentru Paneaneon. Își sprijinea proiectul cu tot felul de argumente, căutînd să-i cîștige pe intelectualii localnici. Dar cuvintele lui cădeau ca pe piatră și se prăpădeau fără să încolțească, deoarece nimeni nu găsea de cuviință să răspundă. Atunci, redactorul se lăsă păgubaș și se apucă să scoată ziarul de unul singur. Ziarul lui se numea *Paneaneonskie vedomosti*[1]. Gazeta era scrisă de la început și pînă la sfîrșit de editor. Apărea de două ori pe săptămînă. Avea un tiraj de zece pînă la cincisprezece foi. Nu era difuzată prin poștă, redactorul o ducea în persoană la domiciliul abonaților, sub formă de manuscrise. Pe fiecare exemplar figura prețul: *10 cop.*

Relațiile dintre redactor și abonați erau destul de ciudate: abonaților le era cam frică de redactor, iar acesta se cam temea de abonați; nu cumva aceștia să nu refuze într-o bună zi să-i mai cumpere gazeta. Editorul se vedea silit să dea dovezi de o ingeniozitate extraordinară, să recurgă la tot soiul de născociri șirete, să scrie pe placul și potrivit felului de a fi, de a gîndi și de a trăi al locuitorilor din Paneancon.

Redactorul putea fi văzut adeseori în diferite colțuri din Paneaneon. Pășea grav, îngîndurat, atent la orice, și, din cînd în cînd, notîndu-și cîte ceva, într-un carnețel jerpelit și soios.

Așadar, el se opri lîngă masa verde, și, desfăcîndu-și larg brațele, rosti:

— Ce văd! O adevărată luptă pe cîmpul verde... Oameni, oameni! Cît de mult v-ați mai îndepărtat voi de legile vieții raționale!

— Da, dragă redactore, viața este o luptă eternă. Și vai de cei ce vor fi învinși! răspunse Taras Ivanovici, cu emfază. Vorbi fără să se întoarcă spre redactor, nici n-auzise bine ce spusese acesta: trebuia doar să fie atent cînd plătea.

Pomahailik adăugă:

— Pîinea ți-o vei agonisi cu sudoarea frunții.

— Cine nu muncește să nu mănînce, adăugă și Naidus.

Redactorul se făcu că nu aude toate acestea și-i dădu înainte:

— Dincolo de acești pereți e mărețul edificiu al naturii. Cerul împodobit de stele e tavanul lui. Podeaua e pămîntul pe care se simte cum respiră ierburile și florile. Acolo e un spațiu fără margini. Acolo, cartea înțelepciunii eterne își dezvăluie misterele. Voi, cei ce aveți urechi ca să auziți și ochi ca să vedeți! Duceți-vă afară, pe

[1] *Informația Paneaneonului.*

întinsuri slobode, desfășurați-vă aripile gîndului, ca să cunoașteți orînduirea lucrurilor, scuturați-vă de gunoiul, de murdăria și de colbul care vă orbesc ochii, căci v-ați închis între pereți strîmți, ați intrat într-un coteț plin de duhoare, și ați otrăvit aerul cu răsuflarea voastră.

— Bine, dar de ce a venit și redactorul în coteț ? întrebă Naidus, fără să-și ia ochii de pe cărți.

— E un om ciudat, ciudat, redactorul nostru, dar nu poate fără să ne trîntească cîte ceva ! își dădu cu părerea vînzătorul de băuturi și rîse pe sub mustață.

Redactorul lăsă și aceste cuvinte să-i zboare pe lîngă urechi. Își scutură capul chel, cu un aer tragic :

— Vai, oameni, oameni ! Vi s-a înăsprit inima, și prost mai aud urechile voastre. Cît de departe de viață, vă spun, stați voi ! Și, de vreme ce voi, sarea pămîntului, v-ați pierdut gustul, apoi ce să mai vorbim despre cei mici ? Văd umbre cadaverice pe obrazurile voastre. Mîna lăcomiei își pune pecetea pe ele, slobozește fiara din adîncul făpturii voastre. Nopțile de nesomn își însemnă pe fețele voastre datoriile ce le faceți, iar voi le veți plăti cu bătrînețea timpurie și cu durerea trupului istovit de chinuri...

Redactorul vorbea într-una, dar nimeni nu-l asculta. Cartoforii prindeau doar sunetul cuvintelor lui, dar nu și sensul lor : clinchetele arginților, foșnetele monezilor de hîrtie le acopereau. Panceaneonenii se obișnuiseră cu asemenea ieșiri biciuitoare din partea redactorului, le socoteau ca un fapt de fiece zi, pe el însuși îl țineau ca pe un om căruia „îi lipsește o doagă". Lui Lobanovici aceste cuvinte îi sunau ca o dojană dureroasă, și își dădea seama cîtă dreptate amară conțineau.

Taras Ivanovici ceda locul de bancher lui Pomahailik. Triplase cu mult succes banco-ul, apoi se retrase să bea bere.

Redactorul tăcu. Privirea i se stinse, se dădu la o parte, și rămase pe gînduri cu capul plecat, își puse apoi pălăria ponosită, ruginie și ieși fără să mai spună ceva. Mai avea de lucru. Urma să mai completeze „Cronica vieții din Panceaneon". Se duse acasă, în cămăruța sa strîmtă, aprinse un muc de lumînare și se apucă să-și revizuiască ziarul — se apropia data apariției. O foaie de hîrtie scrisă era pe masă, în fața redactorului. Sus, pe această foaie figurau două cuvinte scrise cu litere mari :

PANEANEONSKIE VEDOMOSTI

Gazeta începea cu articolul de fond, datat :

Tîrgușorul nostru este un centru de plasă destul de însemnat. După datele recensămîntului din 1897, el are o populație de 2840 de oameni. Nu vom comite o eroare gravă, dacă, ținînd seama de sporul natural, vom spune că, în prezent, Paneaneonul are trei mii cinci sute de locuitori. Or, în tîrgușor nu există decît două școli elementare: una, cu două clase, a ministerului, alta de fete, cu o singură clasă. Se înțelege de la sine că aceste școli nu pot deservi, sînt departe de a fi în stare să deservească nevoile populației, în ceea ce privește școlarizarea. S-a iscat nevoia imperioasă, neîntîrziată de a se deschide școli noi în Paneaneon.

Se naște o întrebare: dar pentru ce tip de școală trebuie să facem noi propagandă în Paneaneon? Ce fel de școală ar corespunde cel mai bine nevoilor și intereselor tîrgului și plasei?

Redacția ziarului *Paneaneonskie vedomosti* îndrăznește să declare și, prin aceasta, să exprime dorința comună a cetățenilor din Paneaneon, că o astfel de școală poate fi un liceu sau un gimnaziu, dar, în orice caz, cel puțin, un gimnaziu.

Precum arată faptele, în nici o altă plasă nu se constată o năzuință spre cultură, atît de puternică, ca în rîndurile tineretului din plasa Paneaneon. Care este explicația? Plasa noastră dispune de puțin pămînt, și pămîntul nu este prea roditor. Prin urmare, la baza acestei năzuințe spre cultură a tineretului nostru stă un factor economic. Dar ne abatem de la subiectul nostru. Încotro se îndreaptă tineretul nostru? Unde își găsește el împlinirea năzuințelor, dorințelor sale? El o pornește spre seminarii de învățători, la școli din orașe, străbate pe jos zeci și sute de verste, cu opincile pe umeri, fără lețcaie în buzunar. Sînt însă prea puțini fericiții care reușesc să intre la aceste școli, pe cînd majoritatea copleșitoare a tinerilor rămîn în afara școlii.

Prin cîtă durere, prin cîte tragedii trece tineretul nostru de astăzi! Din aceasta reiese clar că Paneaneonul nostru trebuie să posede o școală de tip superior, iar liceul ar putea fi o astfel de școală. Trebuie să dăm curs năzuințelor tineretului nostru, să se facă mai larg drumul spre templul științei! Să înflorească liceul din Paneaneon.

De prin plasă

— Sîntem informați că în cătunul Pranuki s-au înregistrat două furturi de cai de la țărani. Poliția, în frunte cu bravul, stimabilul nostru uriadnic Tupalski ia măsuri energice pentru prinderea hoților. Pînă în prezent, nu s-a izbutit să se dea de urma lor.

— Țăranii din satul Krasnîi Bereg se află mai de multă vreme într-un proces cu administrația bunurilor prințului Radziwill, pentru niște pășuni aflate în folosința lor. Tot soiul de avocați improvizați le storc și ultimul ban, dar fără rezultat. Tribunalul regional a hotărît să se ia pășunile de la țărani. Țăranii strămută procesul la Curtea de apel.

Cu acest prilej n-ar strica să se citeze zicătoarea îndeobște cunoscută : „Cu cel bogat să nu te judeci".

—În ultimele zile, din cauza vremii secetoase, au început să ia foc pădurile lui Radziwill.

— Populația catolică din plasă, administrația domeniilor prințului Radziwill, micii arendași și șleahticii [1] fac demersuri pentru redeschiderea bisericii catolice din Pancancon, închisă în 1863. Am reușit să aflăm că biserica va fi redeschisă ; s-a și numit ksiondzul [2] Kislea.

Prin tîrg

— Alaltăieri s-a făcut o percheziție la Malka Șulkina. Agenții serviciului de contribuții indirecte căutau votcă : un denunț arăta că Șulkina avea o cîrciumă clandestină. S-au găsit o jumătate de sticlă de votcă, cinci scrumbii uscate, fripte, o coadă, niște oscioare și un cap de scrumbie. S-a încheiat proces-verbal.

— La bîlciul din Iuriev s-au încăierat amarnic campionul nostru Petrus Morgun din Pancancon și cîțiva țărani din satul Cihunî. Cu toate că cei din Cihunî erau în număr mai mare, campionul nostru, smulgînd de la o căruță un pivot, i-a pus pe fugă, repurtînd astfel o victorie deplină.

După cît ni se pare, pășim într-o perioadă de militarism : poporul se luptă cu pivotul în mînă, iar creierul acestui popor, pătura intelectuală, face exerciții de strategie pe «cîmpul verde».

Oricum, cei în drept s-ar cuveni să dea atenție atît campionilor pivotului cît și celor ai «cîmpului verde», conferindu-le medalii pentru vitejie.

Spicuiri din lumea fanteziei

La poala dealului de calcar, nu departe de cimitir, apare din cînd în cînd o tînără pereche misterioasă. Mulți locuitori au avut

[1] Mică nobilime în Polonia.

[2] Preot — în lb. polonă.

prilej s-o întîlnească seara acolo. Fierarul Haim s-a speriat de ei și s-a îmbolnăvit de spaimă.

E curios, dar trebuie să notăm că, în clipele cînd apar aceste două figuri, bolnavii din Pancancon n-au cum să pătrundă în dispensar, la felcer; untul de ricină rămîne fără întrebuințare, iar durerile și bolile fără tratament".

În timp ce redactorul își recitea gazeta și o mai corecta, mucul de lumînare arsese aproape tot. Flacăra lui albă tremura, se clătina, se ridica, se cobora. Deodată, ea se reaprinse cu o neașteptată și ultima tărie și, pe loc, scăzu sleită.

Redactorul își trecu privirea asupra flăcării, asupra ultimei ei izbucniri din clipa agoniei. Era ceva tragic în această luptă între viață și moarte. Redactorul privea, clătinînd din cap. Nu, n-ai cum să te mai ridici din hăul pierzaniei de vreme ce te-ai sleit, și a secat din tine seva vieții... Fitilul căzu pe masă, flacăra se micșoră de tot, dar se opri o clipă, se mai ridică puțin, lumină pentru ultima oară ziarul și pieri, ca înăbușită de întunericul adînc, dușmănos. Și cămăruța strîmtă a redactorului, și curtea din afară se contopiră într-o pată neagră-cenușie.

Redactorul deschise fereastra, își lăsă capul chel pe brațe, șezu îndelung, nemișcat. Și, numai cînd cerul de la răsărit se lumină de zori, el oftă, închise fereastra și se culcă în patul său aspru.

VIII

Pămîntul se mai desfăta în întunericul somnoros al nopții de primăvară, iar cerul abia începea să se lumineze de zori, cînd cei doi tineri învățători părăseau Pancancon-ul. Întunericul le ascundea fețele palide, chinuite. Drumul, nopțile fără somn, pocăința întîrziată și ghinioanele de pe „cîmpul verde" își puseseră pecetea pe ele. Cei doi oameni plecaseră pe furiș din mijlocul pancanconenilor, fără să-și ia rămas bun de la nimeni, după ce suferiseră o cruntă înfrîngere pe toate pozițiile la „teftal", ieșind din luptă invalizi sută-n sută.

Ulițele tăcute ale Pancanconului și casele din aceste uliță îi întîmpinară cu liniște și nepăsare; doar nisipul rece scîrțîia într-un anumit fel sub picioarele lor, parcă necăjit.

Cei doi prieteni făcuseră în tăcere o bucată de drum. Cu buzunarele goale, aveau în schimb cîte o batoză în cap, și imaginile cărților le jucau înaintea ochilor. Remușcări neîndurătoare le rodeau conștiința, ca niște gheare de pisică.

— A, dar-ar focul în toată daravera asta! rosti Sadovici, în cele din urmă. Nici n-ar fi trebuit să ne abatem pe acolo.

— Ei, frate, nu-i nimic; se-ntîmplă și mai rău, răspunse Lobanovici. Ce altceva ar mai fi putut spune? Ce a fost, nu se mai întoarce, și nu face să te chinuiești ca de un păcat. E bine că ne-am dat seama de duhoarea smîrcului de tîrg. Ptii, ce scîrboasă e! S o dai la toți dracii!

Se simțea că Lobanovici, în adîncul sufletului, nu era chiar atît de liniștit, cum voia să pară.

— Ții tu minte, bătrîne, ce ne dicta cîndva Korzun: „Sînt curat peste tot, sînt ușor, și fără folos pentru nimeni"? Acum noi doi sîntem tot atît de curați, ușori și fără folos pentru nimeni.

Sadovici rîse zgomotos, cu glasul lui de bas. Întinderile izlazului de la Panceancon îi prinseră rîsul, îl purtară pe sub poduri și îl duseră peste Niemen.

— Toate acestea sînt numai fleacuri, Alesi. Bănuții noștri, care s-au mutat azi în buzunarele altora, nu sînt chiar atît de mulți, ca să-i deplîngem cu atîta durere. Altceva e mai important: sîntem niște blegi, oameni fără voință, fără teren solid sub picioare. Iată unde-i partea noastră slabă! Lucrul ăsta mă chinuie mult mai mult decît înfrîngerea de pe „cîmpul verde"... Și, știi, îmi dau seama de toate acestea, dar, totuși, fac lucruri, după care, mai tîrziu, mi se face scîrbă de mine însumi. De ce se-ntîmplă oare așa?

— Omul are în el multe asemenea contradicții, își dădu părerea Sadovici, la una te gîndești și alta faci. De aceea intri în conflict uneori cu tine însuți.

— Bine, dar ia spune-mi, Alesi: în ce stare morală ne-am fi găsit noi dacă am fi cîștigat, hai să zicem, cîte douăzeci de rublișoare?

— Ho! răcni Alesi. Atunci, frate, am fi păsit ca doi curcani, ce naiba! Chiar dacă n-am fi cîștigat nimic, dar nici n-am fi pierdut nimic, încă ar fi fost altă poveste.

—Prin urmare asta-i totul: depinde cu ce te alegi de pe urma jocului? Cu alte cuvinte, dacă ai fi avut noroc la joc, ai juca și ai tot juca, fără să mai chibzuiești dacă faci bine, fără mustrări de conștiință și, vorba ceea, la dracu cu toate astea! Ei, frate, dacă așa stau lucrurile, apoi stau rău de tot!

Sadovici parcă voia să continue, dar atenția îi fu atrasă de altceva, ori poate că nici nu mai avea poftă să termine... Deodată se opri, trase cît putu aer în piept, și strigă cît îl țineau plămînii, melodiind două note, cu oarecari pretenții de muzicalitate:

— E-e-e-vu-u!

Aerul umed al dimineții se cutremură deasupra luncii înrourate, prinse acest „e-e-e-vu-u" și îl purtă în pădurea ce se zărea destul de departe, dincolo de Niemen. Ecoul sfidător se rostogoli prin liziera pădurii, se potoli, apoi o luă îndărăt, alergînd de-a lungul celeilalte lizière și, în cele din urmă, amuți cu totul.

— Ce frumos iese! strigă Sadovici, uitînd de toate, încîntat de sonoritatea și claritatea ecoului de dimineață, și mai strigă o dată.

— Hai să strigăm împreună!

Strigară de mai multe ori împreună, ascultînd apoi, nemișcați, cum se propagă ecoul, trezind liniștea de dimineață a împrejurimilor tăcute.

— Iată, frate, unde-i frumusețea! Cîtă libertate! Și ce aer sănătos! Parcă te-ai fi născut din nou, zău! Simți cum îți pulsează viața în fiecare vinișoară, ca apa de izvor! urmă Sadovici, la fel de înflăcărat.

După ce trecură podurile, cei doi prieteni o luară la dreapta. Se descălțară — drumul trecînd acum prin luncă, cu iarbă înaltă, înrourată, de-a lungul lui. Porniră mai departe, desculți, bucurîndu-se de rouă, de aerul proaspăt al dimineții, încîntați de a putea călca cu picioarele goale pămîntul moale.

Pe măsură ce se îndepărtau de Pancancon, sufletele li se liniștea, lăsîndu-se tot mai mult furați de farmecul drumului, de minunatele tablouri ale naturii, ce li se perindau pe dinaintea ochilor. Lunca, într-o parte a ei, dădea în pădure, pătrunzînd chiar în desiș și, făcînd coturi arcuite, își întindea departe pășunea. Era întretăiată în lung și lat de iezere strîmte, lungi și adînci, năpădite de rogoz, de stuf, de trestie și de răchitiș cu crengile plecate, în care se cuibăreau tot felul de păsări de lunca. Niemenul șerpuia ca o panglică de argint, pe alocuri se apropia de pădure, dezgolindu-i rădăcinile copacilor, în altă parte își revarsă apele pînă în mijlocul luncii, și dînd tîrcoale cîte unui ogor, îi încingea coastele nisipoase cu un brîu viu sclipitor. Ici, colo, în mijlocul luncii, erau presărate movilițe, unde creșteau în deplină voie tufe de aluniș, nalbă, mălin și verigar, tineri stejărei plini de sevă, cu frunza întunecoasă, iar pe jos se întindea un covor moale de cînepiță de lunca, care, înflorind vara, poartă-n creștet floricele albăstrii, de toată frumusețea,

Ah, cît de dragi și de mari sînt luncile din valea Niemenului!

Pe-alocuri, deasupra acestei nemărginite mări verzi, străjuia cîte un copac singuratic, de o impunătoare vigoare și frumusețe, mai cu seamă stejari, care în unele părți se adunau, alcătuind crînguri întregi. Aveau și unde se întinde, și soare din belșug. Rădăcinile lor puternice, trunchiurile și ramurile puteau crește în voie.

Printre acești copaci, un uriaș pin bătrîn, singuratic, pe o colină înaltă, în apropiere de Niemen, atrăgea numaidecît privirile. Trunchiul său gros, netezit ca de mînă de om, cu scoarță în solzi ca niște țigle ciudate, își înălța sus de tot crestetul, îndoit în vîrf ca un cot, în care o barză își durase cuib trainic. Privind acest pin singuratic și, îndeosebi vîrful său aplecat spre pădure, Lobanovici simțea venind spre el ca o pală de adîncă tristețe, de parcă arborele încărcat cu nu știu ce povară pe umeri, ar fi fost silit să-și încline capul sub greutatea ei.

Lunca era pustie, nici țipenie de om. Doar cristeii n-aveau astîmpăr și nu-și cruțau gîtlejul. Pitiți în iarbă, își țipau pe întrecutelea cîntecele monotone, scîrțîitoare, de parcă n-ar avea alt rost în viață, decît să iasă biruitori din această întrecere de țipete.

Harș-harș! Harș-harș! mereu la fel, fără încetare, fără odihnă. Se lumina de zi.

Tufele de lîngă mal se vedeau din ce în ce mai bine și ochiul cuprindea priveliști tot mai largi, frumoase, pline de o bucurie lină, tăinuind parcă o tristă îngîndurare.

Drumul coti la stînga, de-a lungul crestei de dealuri, apropiindu-se mai mult de Niemen, îndeosebi într-un loc unde, făcînd un cot foarte pitoresc, se învecina cu pădurea. Cotul acesta arăta ca o grădină bogată, tare bătrînă, în care creșteau stejari cu crăci groase, scorburoși, purtînd în creștet căciulile negre ale cuiburilor de berze. Uneori aceste cuiburi, aninate în furcile ramurilor desfrunzite, aburcate mult deasupra coroanei verzi a stejarului ce începea să se usuce de sus, păreau ca o ciudată construcție suspendată peste stejari. Din pricina ramurilor uscate pe care se țineau și care din depărtare nu se vedeau, păreau că se pierd în undele străvezii ale aerului.

După ce mai făcea un alt cot, la fel de frumos, lîngă pădure, Niemenul se abătea la dreapta, întins ca o panglică dreaptă, sclipitoare, între lunci și ogoare. La un capăt al cotului arcuit se înălțau pini mîndri, pletoși, care stăteau cu crengile verzi aplecate deasupra apei, prinzînd malul nisipos într-o adevărată plasă de rădăcini rășinoase. Mai încolo se întindeau tufișuri tinere, pline de sevă, ce năvăleau pînă și în pădurea bătrînă. Ici-colo, peste marea verde a

pinilor tineri se așterneau umbrele înalte ale pinilor bătrîni, care priveau parcă spre ostile schimbului tînăr, bucurîndu-se de puterea ce țîșnea din viața lor plină de vigoare. Și pinișul acesta tînăr, și această pădure, și acești pini bătrîni, împrăștiați prin tufiș, se contopeau, alcătuind un zid de un verde-închis care, în cotituri ciudate, cuprindea în semicerc cîmpul de nisip cu delușoare mute pe el. Iar deasupra lor stăruia pacea și tăcerea celor dintîi ceasuri ale dimineții.

— Stai, Alesi frate, se opri Lobanovici, încîntat de liniștea dimineții și de frumusețea din jurul său. Ia uită-te, ce fumusețe!

Arătă cu mîna spre răsărit unde, prin luminișurile de pădure îndepărtate, se zărea marginea aurită a cerului, spălată de roua de mai, și apărea un șir întreg de costișe învăluite în ceața albăstrie.

— Ah, ce locuri! începu el și, deodată, se întrerupse singur. Ascultă, frate, ascultă!

Deasupra lizierei pădurii, unde începeau nisipurile galbene, străbătu cîntecul ciocîrlici de pădure, care saluta cea dintîi venirea zilei. Cîntecul ei răsuna în aerul nemișcat, în zările albastre, senine, deasupra pămîntului mut parcă de bucurie, ca un clinchet cristalin al unui minunat metal. Totul împrejur părea ca încremenit, sub vraja acestor sunete minunate din melodia cîntărețului liber de prin crîngurile și poienile nisipoase ale pădurii. Avîntîndu-se în zbor înalt, spre cer, pasărea picura spre pămînt sunete blînde, duioase, ca o dulce îmbinare de coarde de argint cu susurul izvoarelor de pădure, cu foșnetul florilor și al aripioarelor albinei. Toate sunetele acestea se contopeau în cîntecul ciocîrlici într-un chip atît de armonios și deosebit, încît te pătrundea pînă în cele mai tainice adîncuri ale inimii, atingînd cele mai gingașe strune ale sufletului.

Nici o altă pasăre, nici chiar mult slăvita privighetoare, nu se poate asemui în cînt cu ciocîrlia de pădure. Dar ea își cîntă melodiile numai în locuri pustii, în care omul nu se ivește decît rareori, și numai puțini sînt cei care le aud. Aceste melodii sînt neasemuit de bogate, variate, uimitor de frumoase și atît de pure, atît de clare și expresive, încît ar putea fi transpuse pe note, iar un violonist talentat le-ar putea executa chiar pe instrumentul său; dar nici un instrument muzical n-ar fi în stare să redea exact tonurile și coloritul lor.

Lobanovici asculta ca vrăjit imnul acesta în cinstea dimineții, cu note de tristețe și de bucurie, care îi răsuna în inimă, ca un ecou ciudat. I se părea că mai încercase cîndva sentimentele răs-

colite acum în suflet de sunetele lor — dar nu-și putea aminti de loc, cînd anume. Poate că le trăise doar în vis!

— De dragul unei asemenea dimineți, face să nu dormi o noapte întreagă, rosti el în cele din urmă, și se uită la Sadovici, care îl trăgea de mînecă, repetînd:

— Hai să mergem, frate.

Și își văzură de drum.

La două verste depărtare, se întindea Mikutici, satul lor de baștină.

— O să dormim pe săturate, frate bătrîne, după atîtea necazuri. O să ne odihnim și apoi o să ne gîndim ce mai e de făcut.

— Ia nu te mai gîndi la cele trecute. Toate-s fleacuri. Cîte n-au dat peste noi, și le-am trecut, vezi bine. Pentru mine, tot ce s-a petrecut la Paneancon rămîne ca un fel de vis urît.

Pe măsură ce se apropiau de Mikutici, începeau să se gîndească tot mai mult, și fiecare în felul său, ce anume i-o fi preocupînd și cum s-or fi simțind oamenii din satul lor natal.

— Știi, frate, am să rămîn învățător aici. Ce părere ai, bătrîne?

— Dar cum ți-a trecut asta prin cap, așa deodată?

— Știi, e satul meu, sînt oamenii mei. Voi munci pentru ai mei.

— Eu, în locul tău, n-aș rămîne aci, răspunse Lobanovici.

— De ce?

— Uite așa, nu mă interesează. Le cunosc de mult pe toate cele de pe-aici. Mie-mi place să văd locuri noi, oameni noi.

— Nu, bătrîne frate, aici se poate trăi și cu mai puțină cheltuială. Mănînci la tata, poți să mai pui ceva bani deoparte. Și e liniște, nu-s ispite, iar eu am de gînd să mă pun serios pe învățătură.

— Cum, Alesi, sîntem oare noi atît de lipsiți de voință că nu sîntem în stare să rezistăm acestor ispite? Să știi că de vreme ce ți-e frică de ispite, înseamnă că-ți recunoști slăbiciunea.

— Și la ce bun să lupți, dacă poți să le eviți? Lupta, cu un rezultat nesigur, o să-ți ceară o cheltuială de energie inutilă, și te va împiedica mereu să-ți desăvîrșești personalitatea. Pe cînd aici, în Mikuticii noștri, nu e nimeni să te atragă la joc de cărți, la beție... Nu, frate, mi-a venit o idee bună. Și am aflat că aici ar fi un post vacant. Fac o cerere și basta.

— Ei, da, sigur; poți trăi și aici. Toate acestea depind de gust, răspunse Lobanovici, pe un ton împăciuitor, căci n-avea chef de discuție. Poate să ai dreptate. Și dacă ai chiar poftă să rămîi aici, cu atît mai bine: vom avea și o reședință de vară.

Fire vioaie, expansivă, Sadovici se pasiona repede pentru idei și planuri noi.

— Știi ceva, frate, vorbesc serios : hai să ne vedem de pregătirea noastră, fără să mai pierdem vremea. Ni se vor alătura niște băieți... Sau, știi, ne vom înțelege între noi, vreo cinci-șase oameni, vom aduna de la fiecare și ne vom tocmi un preparator. Ce zici?

— Trebuie să mă gîndesc. Poate că însuși adevărul grăiește prin gura ta.

Sadovici, pasionat de planurile sale noi, vorbi cu înflăcărare despre ele tot timpul cît merseră.

IX

La o mică depărtare de sat, cei doi prieteni se despărțiră. Sadovici își urmă drumul singur, iar Lobanovici se abătu din drum și o luă spre o mică fermă singuratică de pe cîmp, nu departe de Niemen. Acolo locuiau rudele lui.

Ferma fusese clădită cu puțin timp înainte, pe pămîntul luat în arendă de la prinț. Cu trei ani în urmă, Mikuticii fuseseră pustiiți de un foc puternic, și, atunci, unchiul Martin luase hotărîrea de a se stabili acolo, ca să poată trăi mai în voie și în liniște. În acest răstimp, ferma singuratică nu căpătase încă pe deplin aspectul de a fi fost mai de mult locuită și orînduită cum se cuvine ; arăta destul de săracăcioasă, pustie ; pe lîngă casă nu vedeai nici măcar un copăcel, cu toate că unchiul Martin săpase gropițe pentru a-i sădi.

Cu sute de ochi îl privea ferma pe învățător și-l privea parcă dojenindu-l : el, Lobanovici, uitase de sărăcia ei, preocupat de ale lui, furat de gîndurile sale, redus la grija pentru viața sa personală, așa retrasă cum o trăia, deși nu mai departe decît cu un an înainte, el și unchiul Martin visaseră o grădiniță plantată acolo și o stupărie. Lobanovici își reaminti de trecut, pe cînd mai învăța la seminar și se întorcea acasă, la fel ca acum, și pe dată, își dădu seama că a intrat din nou în miezul grijilor gospodăriei, al văicărelilor de trai greu, de sărăcie. Bucuria întîlnirii cu cei dragi fu umbrită de aceste gînduri și simțăminte înăbușite în trecut, atît timp cît se aflase departe de meleagul natal. Și, fără să vrea, îl purtă gîndul spre Paneaneon și spre banii cheltuiți fără rost ; banii

pierduți, e drept că nu erau prea mulți, dar destui pentru sărăcia lui. Așa că se simți și mai demoralizat, deși și fără acest amănunt nu avea moralul prea ridicat.

La fermă, ziua abia începuse. Poarta aricei era deschisă, și de acolo se auzeau zgomote sacadate: „hrum-hrum, hrum-hrum". Într-adevăr, unchiul Martin toca paie cu o tocătoare făcută tot de el, pregătindu-se să iasă la arat, pe ogorul negru.

Dulăul Șukai fu cel dintîi care îl simți pe Lobanovici. După ce sări din loc și se repezi la drumeț gata să-l înșface, îl primi după legea lui, cu un lătrat puternic, răsunător, cu care de obicei lua în primire pe un necunoscut, dar deodată își potoli mînia, tăcu o clipă să poată privi mai bine pe noul-venit, dădu din coadă și, scîncind de bucurie, sări în întîmpinarea musafirului. Întîlnirea celor doi fu dintre cele mai călduroase. Șukai scîncea, alerga în jurul lui Lobanovici, sălta, își arunca labele în pieptul lui, căutînd să-l lingă pe față, și, în cele din urmă, izbuti, ceea ce-i spori bucuria.

Unchiul Martin lăsă tocătoarea de paie și se apropie de marginea aricei. După scîncetele lui Șukai ghici că un om de-ai casei sosise la fermă. Zărindu-și nepotul, la care ținea mult, unchiul Martin se lumină de bucurie, își desfăcu mustățile, ca să facă un locșor ceva mai mare pentru un sărut, își șterse buzele cu palma aspră și, oprindu-se la portiță, se pregăti să-i facă musafirului o primire cît mai drăgăstoasă.

— Ei, Andrei, să-mi trăiești!

Unchiul și nepotul se îmbrățișară cu dragoste.

— Dumneata ai venit să rămîi toată vara? îl întrebă Martin, adresîndu-se nepotului cu dumneata.

— Toată vara... Cum o duceți cu sănătatea, și ce noutăți bune aveți?

— Binișor, frate, așa și așa.

— Mi-am lăsat geamantanul la gară și am venit pe jos. La gară, m-am întîlnit cu Alesi Sadovici și am venit împreună acasă, adăugă Lobanovici, parcă dezvinovățindu-se că venise cu mîinile goale.

În timpul acesta, mama, în staul, isprăvea de muls vaca. Auzind lătratul lui Șukai, apoi glasuri la portiță, se gîndi numaidecît că Andrei al lor le-a venit în vacanța de vară: visase noaptea ceva care vestea un oaspete. Se grăbi să isprăvească cu mulsul și în clipa cînd unchiul Martin îi dădea bun venit nepotului, ea ieși cu donița din staul și, acoperind-o cu șorțul, trecu iute în tindă, de unde se întoarse să-și întîmpine feciorul.

— Băiețelul meu! Te-ai întors!

Lobanovici îi sărută mîna.

— Și eu stau, mulg vaca, aud cum Șukai latră, cum se potolește numaidecît și cum începe să scîncească. Și-mi trece pe loc prin gînd că-i fi pesemne tu...

Mama, mergînd în casă împreună cu unchiul Martin și Andrei, îi spuse amănunțit că presimțise așa ceva de curînd, ba îi mai povesti și ce visase în acea noapte. Se întîlniră în prag cu Iuzik, fratele mai mic al lui Andrei, care, cu biciul în mînă și cu o traistă după umeri, se ducea cu vacile pe cîmp.

— Noroc, Iuzik! îi dădu binețe fratele mai mare.

Iuzik zîmbi, întorcînd spre fratele său obrazul oacheș și descoperindu-și două șiraguri de dinți albi. Părea puțin stingherit.

— Scoate, frate, vitele, scoate-le, îl îndemnă unchiul Martin. Uite ce sus stă soarele deasupra pădurii.

Încă nu se dereticase prin casă și nici nu era toată lumea în picioare.

— Ai nimerit, băiețașule, taman cînd răvășeala e mai mare, rosti mama, ca pentru a-i cere iertare feciorului.

— Dar e încă tare devreme, răspunse Lobanovici.

— Ăștia s-au obișnuit cu somnul lung, rosti unchiul Martin aspru, și aruncă o privire într-un ungher, unde cele două nepoate ale sale, Mania și Nastia, mai erau culcate. Le-a răsfățat mama, domnule, să mi le vezi ce domnișoare sînt!

Mania avea vreo șaisprezece ani, iar Nastia era cu vreo doi ani mai mică.

— Le place mult să tragă un somnișor mai lung! căută să le apere mama. Sînt încă tinerele, mai au vreme să se satur de muncă.

Ganna, mama lui Lobanovici, era o femeie bună, muncitoare, grijulie, se silea să facă toate cu mîinile ei și sărea în apărarea tuturor. Nu o dată i se-ntîmplase să plîngă atunci cînd trebuia să-l trezească din somn pe Iuzik, pentru ca acesta să scoată vacile la păscut: îi venea uneori greu băiatului să se scoale... Căuta să-l lase să doarmă fie și cu un minut mai mult, ca să guste somnul dulce de dimineață, iar cînd băiatul se scula, ea stătea pe lîngă el, îl ajuta să se pregătească de plecare și făcea tot ce putea să-l mulțumească.

— Ba trebuie să se deprindă cu munca, de tineri! stăruia Martin. Dacă vor crește trîntori, să știi că tocmai ție n-o să-ți zică bogdaproste.

Vorbind astfel, Martin se apropia de pat. Pe el dormea, cu capul sub pătură, Iakub, cel mai mic nepot, dar și cel mai bun prieten al unchiului Martin. Aplecat asupra lui, unchiul îi șopti

ceva la ureche. Drept răspuns, Iakub scoase un mormăit de nemulțumire, iar Martin rîse cu hohote, din toată inima, apoi, rosti:

— Iakub e cumsecade. Nu e ca Iuzik. Pe acela trebuie să-l trezești cu muzică, iar Iakub, cînd e nevoie, se scoală într-o clipită. E cel mai vrednic gospodar din casă.

Copleșit de laude, Iakub, care avea vreo șase ani, își scoase căpșorul de sub pătură, sclipi la frate-său ochișorii negri, zîmbi și se ascunse din nou.

— Mamă! Vino-ncoace! strigă el.

Băiatul avea nevoie să pună ceva pe el; se hotărî să se scoale pentru a-și îndreptăți renumele de bun gospodar și om muncitor.

Iar unchiul Martin, între timp, povestea cum Iakub, căutînd odată niște viermi, să iasă la pescuit, răsturnase bușteni mici, putrezi și, neaflînd viermi dedesubt, își spusese cu glas tare: „Nici aici nu-s".

Nu era, la drept vorbind, un lucru de seamă, totuși amănuntul i se întipărise lui Martin în minte, cine știe de ce, iar aceste cuvinte „nici aici nu-s" îl făceau de fiecare dată să rîdă cu poftă.

Unchiul Martin nu era încă un om bătrîn. Muncea, muncea de dis-de-dimineață pînă seara tîrziu. Trebăluia mereu, ba pe cîmp, ba pe lîngă casă. Peste zi, în răgazul mai mic sau mai mare dintre muncile de pe cîmp, lucra dulgherie sau tîmplărie; meșterea cîte o căruță sau dregea o soha, repara ceva în staul sau pe arie, ori așeza prin casă, în tindă, niște polițe și lavițe. Ba de multe ori născocea cîte ceva numai să fie mai bună rînduiala în gospodărie. Scurtele clipe libere le folosea pentru pescuit, avînd, spre norocul lui, vorba omului, Niemenul la un cot de el. Iar uneltele de pescar — plasa, vîrșele, undițele — le avea cum nu se poate mai bune. În anotimpul ciupercilor, cînd ploua necontenit și nu-i chip să ieși la cîmp, unchiul Martin lua un coș, și putea umbla cîte o jumătate de zi, dar nu degeaba, ci cu folos, căci aducea niște mînătărci bune, de toată frumusețea.

— Ei, frățioare, du-te de te odihnește, îi spuse unchiul musafirului. Ți-am făcut un pat de scînduri pe arie, iar eu mă duc la arat, m-am gîndit să semănăm ceva hrișcă lîngă Klinî.

Unchiul Martin plecă pe cîmp. Lobanovici mai stătu cîtva timp, ascultînd noutăți din viața celor de-acasă, care, numai plăcute nu erau. E tare greu să se înjghebeze o gospodărie ca lumea. Pămîntul, deși mult, e neroditor și prea împrăștiat; numai un lan strînt de lîngă casă poate fi de folos. Și nici lotul acesta nu rodește, dar, cel puțin, poate fi îngrășat. Arenda s-a scumpit și n-ai cu ce s-o plătești. S-au și împlinit trei săptămîni de cînd Vladea, fratele

cel mai mare, a plecat la plutărit. Şi cu ce cîştig te poţi alege din plutărit? Zi bogdaproste dacă-ţi vine înapoi cu zece ruble în mînă. Dar de cîte necazuri şi lipsuri n-are el parte! Şi cu păşunea-i prost. Peste tot, oprelişti, e de ajuns să calce vita pe undeva, şi, gata, plăteşti pe loc amenzi. Pe zi ce trece, tot mai rău e. S-a îngreunat viaţa mai peste tot. Şi, pe deasupra, cresc fetele, trebuie să le faci rost de zestre...

Lobanovici nu se prea bucură ascultînd această poveste tristă. De cum o văzu, îşi dădu seama că mama sa arăta mai rău, se cunoştea că o apăsau grijile şi că ducea o viaţă grea. Faţă de aceste griji, ce mai înseamnă ale lui? Se mustră în gînd că pînă acum nu-i ajutase cu nimic pe ai săi. La drept vorbind nici n-avusese cum să le fie de ajutor, cu leafa lui mică, pe care în ultimele două luni nici măcar n-o primise. Îi veni în minte un gînd bun: să-i dea lui Hesal, băcan cunoscut din Paneaneon, o procură să ridice salariul ce i se cuvenea. Hesal e oricînd gata să facă asemenea servicii — bineînţeles că va trebui să-i dea un comision destul de mare dar, oricum, va putea căpăta, fără bătaie de cap vreo treizeci şi cinci de ruble. Va da douăzeci de ruble în casă, iar restul şi-l va opri. La gîndul acesta, Lobanovici se linişti, deveni mult mai vesel. Da, aşa va proceda, şi cît mai repede. Poate chiar mîine se va duce la Hesal.

— Parcă ai mai slăbit, băieţaşule, zise mama, privindu-şi cu luare-aminte feciorul.

— Nu, mamă, sînt după drum, n-am dormit două nopţi.

— Ei, băiete, atunci bea ceva lăptişor proaspăt şi du-te de te culcă pe arie.

— Da, cred că trebuie să mă odihnesc puţin.

Mama aduse un ulcior plin de lapte. Iakub se sculase şi-şi privea fratele.

— Ei, Iakub, ia spune: mulţi viermi ai strîns?

— Acum ştiu pe unde să-i caut: în magazia de lemne, sub surcele, răspunse Iakub.

— Uite, dacă Andrei vrea, aduce el într-o clipă o tinichea plină. Dar acum, peştele se prinde mai bine cu viermi de ovăz.

— Dar ştii tu, Andrei, în care loc e mult peşte?

— Ei, în care?

— În Bervianka. Acolo îi o bulboană, nici cu o prăjină nu-i dai de fund. Poţi băga şi un pin întreg! Uite, acolo îi peşte berechet.

— Şi de unde ştii tu că-i berechet?

— L-am văzut eu, cum înoată. Și plescăie, și plescăie, curată grozăvie!

Iakub, amintindu-și de ceva, se porni pe rîs.

— De ce rîzi?

— Să vezi ce caraghios a fost... Prindea unchiul pește cu undița și unul a plescăit pe apă, dar știi cum?! Eu zic: „Unchiule, unchiule, uite cum a plescăit peștele!" Iar unchiul zice: „Ei, dacă ar mai plescăi unul la fel, ar fi rost de-o ciorbă!"

— Ei, ajunge, lasă-te de povești, lasă-l pe Andrei să se odihnească, se amestecă Mania. Ți-am făcut patul în hambar, îi repetă ea lui Andrei.

— Hai să mergem să-ți arăt patul, și Iakub își conduse fratele în hambar. Noi l-am meșterit, eu și cu unchiul, adăugă băiatul. Se tot învîrtea pe lîngă frate-său și ciripea cu glăsciorul său de copil.

— Și tu ce faci acum? îl întrebă Andrei.

— Acum, mă duc la unchiu. A zis c-o să mă învețe cum se ară.

— Hai, Iakubka, lasă-l pe Andrei să tragă un somn.

Mania îl chemă pe vorbărețul de Iakub și închise poarta.

Lobanovici se dezbrăcă și se culcă în patul moale. Trupul chinuit de drum și de nopțile fără somn cerea de mult odihnă; cu toate astea nu putu să adoarmă repede, prea îl copleșeau tot felul de impresii. De obosit ce era nu-și mai putea stăpîni gîndurile ce-i umblau vraiște prin cap.

În hambar era destul de răcoare și cam întuneric, deși raze de soare primăvăratic răzbeau pe sub acoperiș, și cerul senin, luminos, se zărea prin crăpăturile pereților, neîngrijit întocmiți. O pereche de rîndunele care își aleseseră acolo un locșor pentru cuib intrară în zbor, ciripind vesel, rupînd tăcerea acestui ungher calm de țară. Din cînd în cînd, se auzea de pe cîmp glasul unchiului Martin, îndemnîndu-și calul. De lîngă Niemen — fluviul era aproape de tot — răsună cîntecul lui Iakub; apoi, și un stih născocit de el:

Malul tău e aurit
Niemen, Niemen, mult umblat,
O, întoarce-te-ndărăt!

E bine de Iakub! Nici tu necazuri, nici tu griji. E liber și fericit, ca o rază luminoasă de soare, ca undele argintii ale Niemenului, pe care le admiră acum.

Din cînd în cînd, o pală ușoară de vînt pătrundea sub șopron, mișcînd spicele goale ce atîrnau de acoperiș și pînza de păianjen

țesută cu măicstrie sus, între căpriori. Cîntecelul unei ciocîrlii de cîmp răsună deasupra acoperișului. Tablouri cunoscute ; imagini dragi ale vieții de la țară, sunete, zgomote scumpe...

„E bine că sînt acasă", își zise Lobanovici, și căzu într-un somn adînc.

X

Vara acelui an Lobanovici o petrecu acasă. Nu se poate spune că o ducea prea bine. În primul rînd avea simțămîntul neplăcut că nu era la fel cu cei din jurul lui și că cei din casă îl privesc ca pe un om din altă lume. Și, cu toate străduințele lui de a șterge granițele între el și rudele lui și de a fi deopotrivă cu ei, ducînd aceeași viață, nu izbutea de loc, fiindcă rudele făceau tot ce puteau să mențină aceste granițe. Cînd se scula dimineața, odată cu cei din casă, pentru a se apuca și el de cîte o treabă, unchiul și mama, spre a-l cruța, spuneau că ar putea să mai doarmă, și că hamul amarnic al oamenilor simpli nu-i croit pe măsura lui.

— Dar ce, sînt schilod ? se supără Lobanovici.

— Schilod, neschilod, dar nu face să te pui în rînd cu noi. N-ai învățat carte să scormonești prin murdărie și balegă.

Mama se străduia să-i gătească și o mîncare mai bună, fără să țină seamă că el se supăra din această pricină. Frații și surorile se țineau de asemenea la distanță de el, ocolindu-l parcă, ferindu-se de fratele lor, ascunzîndu-i viața și nevoile lor — așa că la urma urmelor, n-avea încotro și trebuia să se împace cu rolul de om stingher în mijlocul familiei sale. La rîndul său, Andrei se închidea în sine. Numai Iakub se purta cu dînsul simplu, îi vorbea despre ce-l interesa pe el, de jocurile lui, și de tot ce umplea viața lui de copil, înveselindu-și oarecum fratele cu necurmatul său ciripit.

În primele zile după sosirea lui acasă, Lobanovici umbla adesori pe cîmpul arendat de-ai lui, cercetînd semănăturile de secară și de ovăz. Era bucuros, văzînd lanurile frumoase de secară, de cartofi, și nu era de acord cu cei ai casei în ce privește prubuluirea recoltei ; i se părea că mama și unchiul Martin nu-și dau seama exact ce cantitate mare de cereale se va putea strînge.

Nu departe de casă, se întindea o mică mlaștină, într-o văgăună năpădită de ierburi sălbatice. Nu era de nici un folos, ne-

fiind bună nici de păşune, nici de fîneaţă. Şi era greu să ajungi la ea. Între arătură şi această mică mlaştină creşteau desişuri de arin, printre care se nimereau pe alocuri smeuri şi coacăzi. În urma acestui ariniş, stăruia mereu un suflu jilav. Mîlul negru ca dorhotul se zărea de după movilițe destul de înalte.

„Ce ar fi să se aducă acest mîl pe cîmp? se gîndea Lobanovici rătăcind pe acolo. Doar cîmpul nu-i de loc roditor: scormoneşti puţin cu piciorul şi dai de nisip galben. Trebuie să mă sfătuiesc cu unchiul Martin."

Se gîndea ce s-ar putea face pentru a fertiliza pămîntul. Nu prea erau braţe de muncă; or, dacă s-ar săpa în adîncime şi s-ar aduce cu carul pe brazde mîl din ariniş, de bună seamă că pămîntul, îngrăşîndu-se, ar rodi din belşug, dînd păioase de toată frumuseţea.

Lobanovici stăruia într-un gînd al lui. În scurta sa experienţă de viaţă, se încredinţase cît de puţin spornică e hărnicia oamenilor de la ţară şi cît de greu e să-i scoţi din deprinderile lor învechite.

Iată, de pildă, localnicii: sînt săraci, cu greu o scot la capăt cu traiul lor; se chinuie, dau din colţ în colţ, căutîndu-şi un locşor în care să răsufle mai în voie, dar puţini îl găsesc, şi atît de rar! E pămînt puţin, neroditor, sînt nisipuri sterpe. Cele mai bune pămînturi sînt proprietatea prinţului Radziwill. Se simte o tot mai mare lipsă de pămînt, iar poporul se înmulţeşte mereu. Dar cum s-ar putea să i se îmbunătăţească starea? Dacă toţi ca unul, cu toată obştea s-ar pune pe lucru, ar seca mlaştinile, ar înlătura nisipul de pe ogoare, iar mîlul de mlaştină l-ar muta pe cîmpul nisipos, ar avea poate şi cereale şi păşuni îndestulătoare.

Ideile care-l preocupau pe Lobanovici se îndepărtau încetul cu încetul de pe făgaşul lor real, zburînd spre ispititoarea ţară a unor visări frumoase. Se şi vedea în rolul de om în stare să ridice obştea, pe toţi ţăranii din împrejurimi, la o nouă muncă, înfrăţită. Poporul seacă mlaştini, desţeleneşte pămînturi noi, face drumuri, plantează pomi fructiferi de-a lungul lor, construieşte poduri, case noi, începe o viaţă fericită şi îmbelşugată.

Tot cercetînd cu privirea curtea şi gospodăria, Andrei se opri lîngă magazie — acolo, sub streaşină, erau trei bușteni groşi de stejar negru. Anul trecut, scăldîndu-se, descoperise în mod întîmplător acest stejar în nisip, pe fundul Niemenului. Curios să vadă ce-i cu această descoperire, adusese o cazma şi începuse să dezgroape trunchiul. Lucrul mergea repede, apa spăla nisipul şi îl căra departe astfel că trupul bătrînului uriaş se scutura tot mai mult de povara lui. Trunchiul negru ca tăciunele, gros, drept şi neted zăcea de-a curmezişul fluviului. Rădăcinile se aflau la o mare adîncime în ma-

lul înalt, și era foarte greu să le dezgropi. Lobanovici muncea cu însuflețire. Simțea un fel de bucurie, scoțîndu-l la lumina zilei pe mortul acesta, îngropat în timpuri necunoscute. De bună seamă că zăcuse de foarte multă vreme pe fundul Niemenului: nimeni nu-și mai amintea să fi crescut pe acolo vreodată stejari; timpul nu păstrase vreo urmă a lor. Cînd tot trunchiul fusese dezgropat au adus un ferestrău. Unchiul Martin se interesă și el de stejar, și amîndoi se apucară să-l tragă afară din apă. Nu i-au ținut puterile să-l scoată întreg, așa că a trebuit să-l taie în trei bucăți. Îmbibat de apă, copacul se lăsase tăiat cu ușurință, ca morcovul. Apoi, au tras pe mal bușteniі rostogolindu-i, și acolo s-au uscat, întărindu-se ca osul.

Și iată că acum, acești trei bușteni de stejar negru, neobișnuit de groși, drepți, netezi, fără nici un ciot, zac sub acoperiș, fără nici un folos, neaflîndu-și întrebuințare, deși ar fi fost de preț. Au crăpat la bătaia soarelui și a vîntului, au prins culoarea ruginie. Lui Lobanovici îi fu necaz pe unchiul Martin că nu avusese grijă să-i prefacă în scînduri și să folosească acest prețios material. Nu îi părea rău de stejar, pe el îl rodea ciuda văzînd cum bogății ce zac în preajma noastră nu sînt folosite, că oamenii nu știu să le dea întrebuințarea cuvenită.

— Nimic nu se mai alege de ei, frățioare. Au crăpat, păcătoșii, sînt buni doar pentru lemne de foc.

Așa suna sentința rostită de unchiul Martin cu privire la bușteniі de stejar; apoi tot el adăugă, ca pentru a se dezvinovăți:

— Trebuia mai întîi să fie așezați în hambar, acoperiți cu paie, să se usuce treptat, și atunci n-ar fi crăpat.

Unchiul socoti că s-ar cuveni să ia în seamă ideea nepotului de se aduce pămînt negru de la ariniș pe cîmp — sau părea că o spunea numai pentru a nu-l jigni pe „dascăl". Dar... aci se ivi un „dar" afurisit. Mai întîi, această treabă ar cere multe brațe, timp și muncă. Dar asta poate n-ar fi o piedică; oricum s-ar putea să se facă o încercare. Era alt clenci, mai ceva, care se punea de-a curmezișul: pămîntul nu era al oamenilor, ci ținut în arendă. Cine putea ști ce se va alege mai pe urmă de această arendă; administrația moșiilor princiare vrea să se folosească de acest pămînt pentru a-l schimba pe niște capete de ogoare țărănești care ajung pînă la pădurea prințului, ori pătrund adînc în ea.

— Uite, și astfel trăim de azi pe mîine, fără să știm ce ne-om face cînd ne-om scula. Poate că s-o da porunca să se strămute de-aici clădirile. Ei, și atunci poți să le dai și foc, apoi să-ți iei traista și să te duci la cerșit. Nu, frate, omul de rînd n-are nici

libertate, nici avînt. Ăia au puterea și dreptul. A slujit taică-tău, a slujit toată viața, iar cînd a murit, au rămas ai lui pe drumuri... Și cînd o să le vină leprelor sfîrîștul? Și... oare o să vină? De-ar izbucni războiul, ori vreo altă năpastă, poate că, măcar așa, în ecle din urmă, ar avea oamenii parte de o înlesnire.

Se mai plîngea unchiul Martin că peste tot e asuprire.

Oriunde te bagi, tot cazi pe mîna boierului. Toată lumea au îngrădit-o ei, boierii, dar nimeni nu se ridică întru apărarea unui om de rînd.

Îi era greu să asculte aceste plîngeri: din ele se desprindea un adevăr amar. Cum putea cineva împăca toate acestea cu sporovăielile cu care li se împuiau capetele la seminar? Acolo, se susținea ritos, se afirma la fiecare pas cîtă grijă au guvernul țarului, administrația țaristă și tătucul țar în persoană de popor, și că acesta află întotdeauna la el milă și alinare. „Dumnezeu în cer, țarul pe pămînt", iată temeliile lumii. Și el, Lobanovici, propovăduia în școală același „adevăr". Dar de unde venea această nepotrivire între „învățătură" și viață?

Și deodată răsări în mintea lui Lobanovici cuvîntul „socialist". Îl auzise pentru întîia oară la seminar, de la un coleg de prin părțile Novogrudokului. Se rostea încet, în șoaptă, iar înțelesul lui era oarecum învăluit. La seminar nu se știa despre socialiști altceva decît că sînt niște oameni pierduți, care cutează să aibă idei necuviincioase despre țar și despre starea actuală de lucruri.

Astfel se scurseră primele zile de ședere acasă. Lobanovici nu se ducea la nimeni, rătăcea prin curte, pe cîmp, din cînd în cînd mergea în pădure, la locurile lui preferate unde, îi plăcea atît de mult să culeagă ciuperci, cînd era timpul lor: acum nu apăruseră încă. Umbla preocupat de ideile, visările și amintirile sale. Pacea și tăcerea din inima pădurii te îndeamnă să te gîndești la cîte și mai multe. În timpul acestor plimbări de unul singur, chipul Iadvisici îl urma și el, pas cu pas, pur, inaccesibil, nespus de scump și drag. Pe unde-o fi ea acum? Își mai aduce oare aminte de el? Și de ce nu i-a scris și nu i-a spus încotro are de gînd să plece? E cu putință oare să nu vrea să știe nimic despre el? Te pomenești că la Hatovici, la plasă, o fi o scrisoare de la ea. Va scrie negreșit celor de acolo. Uite, ce bună idee i-a venit! Și în inima lui se înfiripă nădejdea că scrisoarea îl așteaptă într-adevăr la Hatovici. Ajuns acasă, îi scrise lui Dubeika și-l rugă să-i trimită toată corespondența. Cu această scrisoare, se duse la Paneaneon. Totodată, s-ar mai putea face încă o treabă, să-i dea lui Hesal o procură pentru ridicarea salariului lui, și să ia de la el un împrumut, bineînțeles,

cu o dobîndă frumușică. Întors din Paneaneon, Lobanovici era vădit mai vesel și, peste toate, i-a putut bucura pe ai lui: douăzeci de ruble înseamnă doar mult pentru ei.

Și treptat, treptat Lobanovici intră în făgașul vieții de-acasă. Citea, căuta să-și împrospăteze în gînd cele învățate și să-și însușească cunoștințe noi. Uneori, spre seară, se ducea la Mikutici să stea puțin în societatea tovarășilor săi; vara, de obicei se adunau mai mulți la un loc.

Mikuticii sînt un sat mare, cunoscut în tot ținutul. E așezat pe nisipuri, lîngă Niemen. Lumea de acolo e săracă, cu pămînt puțin. E greu să-și scoată din gospodărie cele necesare traiului, așa că mikuticienii sînt siliți să-și caute ceva în altă parte. Dar cîștigă pe sponci. Iarna cară bușteni, primăvara și vara se ocupă cu plutăritul. Femeile și fetele culeg vara poame și ciuperci, mai încropind cîte ceva pentru cheltuielile mărunte ale gospodăriei; cît privește tineretul, el se împrăștie în lumea largă, să-și facă o stare mai acătării, să-și agonisească o bucată de pîine, să poată fi sprijin pentru părinți. De izbutește cîte unul, îl trage pe altul pe urma lui, căci se ajută între ei. Calea ferată, telegraful, poșta, școlile de toate felurile, de la seminariile învățătorilor și pînă la cele superioare își au reprezentanți băștinași din Mikutici. În acest chip, în sat există o pătură intelectuală proprie, iar cel mai însemnat grup îl formează învățătorii. E de observat că grupul acesta este și cel mai strîns legat de satul său de baștină.

De îndată ce încheiau anul școlar, învățătorii veneau să-și petreacă vacanța de vară la părinți. Devenise un fel de tradiție: de altfel, acasă trăiești cu mai puțină cheltuială, aproape că nu te atingi de leafa de pe lunile de vară, mulțumindu-te cu pîinea de casă și cu casa părintească. La umbra răcoroasă a șoproanelor și a magaziilor de fîn, învățătorii își aflau pacea sufletească și odihna pentru trup. Unii se pregăteau pentru a intra la institutul de pedagogie; alții se înarmau cu experiența vieții; alții pescuiau în sînul naturii, munceau la gospodărie, ajutîndu-le părinților, iar alții, cum se zice, tăiau frunză la cîini. Dar, pe vremea arzătoare de coasă și de seceriș, răsăreau cu toții pe cîmp, la fîneață, și numai cei mai îngîmfați și plini de „spirit boieresc" ședeau grav, sfidător, sub acoperișul lor. Iar dacă vreunul dintre aceștia, într-un moment mai greu, se hotăra să iasă la legatul snopilor de orz, n-o făcea decît cu mănuși, dînd prilej mikuticienilor ghiduși să facă haz pe seama lor.

Seara, cînd zăpușeala scădea, învățătorii ieșeau la plimbare pe uliți; din cînd în cînd, se adunau la vreunul din ei și puneau la

cale cîte o petrecere cu băutură. Unii făceau pe furiș și popasuri în anumite cămăruțe, unde locuiau alesele inimilor lor.

Aceste persoane alese erau poreclite la Mikutici „fete boierești" și lumea nu găsea nimic nefiresc sau necuviincios. Dar nu se putea face nici cel mai mic pas pe poteca dragostei, fără ca lucrul să fie aflat chiar a doua zi toți mikuticienii.

Învățătorii erau oarecum grupați în diferite cercuri, după cum îi legau interesele. Cei mai așezați, cu o mai bogată experiență și cu mai mulți ani în învățămînt se adunau între ei și-i priveau pe cei tineri puțin cam de sus, ca oameni mai maturi, mai avansați și mai înstăriți — dacă, în genere, noțiunea de „om înstărit" se poate aplica unui învățător de la țară.

Învățătorii tineri socoteau de cuviință să treacă din cînd în cînd pe la colegii lor mai vîrstnici, să stea de vorbă cu ei și să le arate că nu sînt nici ei ageamii și că n-au mîncat degeaba pîinea statului. Printre învățătorii din Mikutici era ținută în mare stima flamura științei, după cum se bucurau de multă considerație și acei care aveau reputația de „om instruit".

De regulă, cea dintîi etapă a luptei tineretului pentru cucerirea dreptului de a se numi „oameni instruiți" era răsturnarea religiei și a lui dumnezeu. Prin aceasta pare-se că răzbătea spiritul de protest împotriva educației de la seminar, aplicate de popi, ca și împotriva textelor slave ale lui Filaret ; ca urmare, omul care n-a citit operele lui Buckle, Darwin, Draper, era socotit un semidoct, care nu știe nimic și cu care nici n-ai ce discuta. Ariile și magaziile de fîn din Mikutici erau adevărate școli de atei și de liberi-cugetători.

Din șurile cu fîn, ideile liber-cugetătorilor pătrundeau pe sub acoperișurile caselor de țărani. La început, oamenii așezați clătinau din cap a dojană, cînd aflau că vreun învățător și-a îngăduit să facă pe ateul.

— Dar ce-o să-i învețe ăștia pe copii, de vreme ce fac chiar ei bazaconii de astea ?

Apoi, se obișnuiau și spuneau :

— Mai știi, o fi adevărat că nu-i dumnezeu.

Și, în cele din urmă, ajungeau să facă haz de asemenea întîmplări, cum a fost, de pildă, cazul lui Ivanok Peregud. Mama lui era o femeie cu frică de dumnezeu. O durea inima văzînd că Ivanok nu se duce la biserică, că-l face pe popă „drac cu coadă", iar dacă, uneori, îi punea cineva vreo întrebare, răspunde : „Dracul sfînt să-l știe".

— Vai, băiete, urît mai vorbești ! Doar ești învățător, trebuie să știi că-i păcat.

— Dar ce înseamnă „păcat"? i-o întoarse Ivanok. Nu cumva ai să spui că-i păcat să mănînce omul slănină, vineri?

— Păi, întreabă-l pe părinte, să vezi ce o să-ți spună!

Ivanok își miji ochii, în semn de dispreț:

— Aș! Eu să-l întreb pe tîmpitul cela păros?

— Fie-ți frică de dumnezeu, băiete! Ce vorbești? Păi, el e slujitorul lui dumnezeu!

— Ba nu mi-e frică de ceea ce nu se află în lume.

— Sfîntul duh și maica precista să ne aibă în paza lor!

Mama își făcu semnul crucii, se dădu îndărăt, iar Ivanok deveni agresiv.

— Dar l-ai văzut tu pe dumnezeu? Ei, spune, cum arată? Cu cine seamănă: cu un cal, ori cu o vacă?

Mama se trase iar îndărăt și rosti încetișor, în șoaptă „Tatăl nostru". Ea nu putea uita acest păcat greu, și se ruga pe șoptite lui dumnezeu pentru iertarea lui.

— Puiul mamii, spuse ea peste puțin timp, du-te la biserică de te roagă. Na-ți o sorocoviță [1], pune, băiete, o lumînărică la sfinți.

Ivanok bău această sorocoviță la șura de fîn, împreună cu prietenii săi, iar mamei îi spuse:

— Mai pe urmă, mamă, o să-ți dau cinci ruble pentru sorocovița ta, dar acum, am băut-o: e mai bine s-o beau, decît s-o dau popii.

XI

Niemenul curge chiar lîngă sat, spălînd capetele ulițelor. Sălcii rămuroase, cu coroane rotunde, cu cioturi de rădăcini ieșite deasupra apei, se înghesuie pe panta nisipoasă a malului. În uliță e nisip curgător. Aici, mai niciodată nu-i noroi; în schimb, dacă se stîrnește vînt, adevărați nori de colb învolburează văzduhul.

Pe malul Niemenului e forfotă mare. De dimineață și pînă seara, copii goi pușcă zburdă, ba pe nisip, ba în apă. Bocănitul bătătoarelor răspîndește valuri de sunete deasupra rîului. Suflecîn-

[1] Monedă de douăzeci de copeici.

du-şi fustele şi dezgolindu-şi pulpele, femeile şi fetele bat pînza, o întind la înălbit pe mal. În partea aceasta, Niemenul e larg şi nu-i de loc adînc. Îl trec oamenii, şi cu cai, şi pe jos, şi-şi mînă vitele în vad. Toată ziua lumea e într-un necurmat du-te vino: bătrîni şi tineri, unii trecînd dincolo de Niemen, alţii venind de peste Niemen. Trecerea rîului prin vad, vara, e o adevărată plăcere. Şi dacă bărbaţii, înainte de a trece apa, mai au ceva de făcut — să-şi suflece nădragii, sau să-i dea jos, cînd apa e ceva mai mare — în schimb, femeile n-au de ce să se mai ostenească. Îşi ridică în mers fustele, atît cît trebuie, şi o iau îndrăzneţe prin vad, fără să le pese cînd mai e cineva prin apropiere, dacă le vede ori nu. Ba unele dintre cele mai puţin ruşinoase, şi gata oricînd să facă haz, atunci cînd au parte de privitori pe mal, o iau prin apă în aşa fel, de parcă ar fi tare adîncă, şi s-ar putea să le ajungă pînă la subsuori, deşi nu trece de genunchi. Bineînţeles că nu se mulţumesc cu atîta şi mai stîrnesc un schimb de glume ceva mai deşucheate, ceea ce-l scoate puţin din sărite pe alde Hileric, trecut de anii tinereţii, care le face o praftură, scoţîndu-şi luleaua din gură: „De-ai lăsa măcar fusta ceva mai jos“ — şi, ruşinos nevoie mare, îşi întoarce faţa într-o parte. Iar dacă cumva îl ating femeile cu vreo şagă, atunci să vezi cum mi se otărăşte, ca să nu rămînă dator:

— Bine ar fi să-i ardă cineva una cu coada biciului, nerusinata de ea, şi atunci s-ar feri mai mult! A găsit şi ea cu ce să se fudulească, naiba s-o ia!

Dincolo de Niemen se înşiră lunci şi, mai departe, o pădure şi un cîmp. Pînă la cîmp sînt vreo două verste. De-a curmezişul luncii trece un drum negru, pîntecos, ajungînd cu un capăt la rîu şi cu celălalt în cîmp. Acest drum dă de furcă mikuticienilor, fiind o adevărată năpastă pe capul lor şi un prilej de jale. Pînă-l străbaţi, îţi scuturi şi sufletul din tine şi îţi întoarce maţele în burtă, iar în cîte o vară ploioasă ţi se împotmoleşte calul şi, pe deasupra, ieşi şi tu plin de noroi, negru ca dracul. Se sfărîmă căruţele, se nenorocesc vitele în acest loc. Rău drum, de n-ar mai avea lunca parte de el; le scoate peri albi drumeţilor...

Pe vremuri — spun bătrînii din cele auzite, căci nu-şi aduc aminte să-l fi apucat — era un pod lung pe-acolo. Chiar şi acum pe la marginile drumului se mai văd bucăţi de stîlpi ieşind din noroi, ca nişte dinţi putrezi din falcă. Podul acesta a fost distrus cînd cu Focul sucdezilor. Războiul cu suedezii din secolul al XVIII-lea mai dăinuie în amintirea oamenilor. Pînă şi denumirea incendiului a rămas aşa: Focul sucdezilor. Podul l-au distrus

atunci punîndu-i foc. Aici, s-au dat bătălii mari. Chiar deasupra Niemenului, ceva mai sus de sat, e un gorgan de îngropăciune. Rîul spală acest mormînt necunoscut, descoperă niște tigve de oameni și arme din vechime. Iar mamele spun copiilor legende despre această vreme cumplită a Focului suedezilor. Multă lume a fost omorîtă, multe case au pierit în foc. Oamenii se ascundeau în păduri; pentru a-i scoate de acolo, suedezii recurgeau la un șiretlic. Ei strigau în pădure:

— Tatiana! Mariana! Haideți, ieșiți din pădure: s-au cărat suedezii la ei acasă!

Și, dacă ieșea cineva, îl înșfăcau și-l omorau.

Atunci s-au prăpădit aproape toate vitele din împrejurimi. La Mikutici a rămas numai un taur, iar la Sverinov o vacă. Oamenii îi puneau pereche în jug și arau cu ei. Dar, în cele din urmă, dumnezeu i-a pedepsit pe suedezi pentru că-și băteau joc de oameni, i-a orbit, așa că, încălecînd caii, ședeau în șa cu fața spre coada calului. Și atunci, au fost căsăpiți.

Iată ce legendă era legată de drum și de vechiul pod de pe vremuri, din care n-au rămas decît stîlpii, pîrjoliți și rari.

Chiar pe malul Niemenului, în dreptul vadului, se afla cîndva o cîrciumă veche, cu o temelie neobișnuit de înaltă. Era un loc de pierzanie pentru țărani — și cîte suflete de mikuticieni nu s-au înecat în el! După înființarea monopolului băuturilor cîrciuma a decăzut, iar apoi a ars. Totuși, în virtutea obișnuinței, lumea se aduna acolo, ca la sfaturile din vechime, puneau la cale treburi țărănești și se sfătuiau asupra multor lucruri în legătură cu starea oamenilor.

Mikuticienii sînt oameni sociabili, le place să stea de vorbă despre multe și felurite lucruri: vorbesc de politica externă, de război, de cum să-și facă rost de un cîștig, de greutățile traiului, despre ceea ce se petrece în lume, de ceea ce se pregătește și trebuie să se dezlănțuie, căci nu se mai poate trăi așa. Țăranii trăgeau cu urechea la tot felul de zvonuri, le mai năsoceau și ei, le potriveau în așa chip încît începeau chiar ei să se sperie de ele, iar apoi tot ei se mustrau rîzînd. Ori de cîte ori se aduna cîte un grup de țărani și privea dincolo de Niemen, nu se putea să nu le sară în ochi afurisitul drum negru, care se întinde ca o reptilă și nu-i lasă să răsufle în voie. Se luau la vorbă și se ciorovăiau din pricina drumului, cînd se ridica chestiunea reparării lui. E drept că se mai strîngeau, îl mai dregeau pe ici pe colo, dar erau cîrpituri fără mare folos, așa că drumul rămînea mai departe o năpastă pe capul țărănimii.

Dar nu întotdeauna starea drumului îi preocupa în aceeași măsură pe țărani. Ba, uneori, o dădeau cu totul uitării și numai pe vreme de coasă și de secerиș, cînd căruțele trebuiau să care recolta, începea să-i îngrijoreze drumul, să-l blesteme, și bineînțeles să se certe pentru el. Drumul nu pierea din preocupările obștei, și nici din mintea fiecărui țăran. Trăia, cum s-ar zice, ca un ghimpe în trupul unui om.

Lobanovici auzise, și nu numai o dată, atît pe unchiul Martin, cît și pe numeroși cunoscuți, locuitori din Mikutici vorbind despre acest drum și plîngîndu-se de el. De multe ori trecuse și el pe acolo, pe jos, ori cu carul. Nu o dată, i se întîmpla să tremure cărînd snopi de fîn: i-era frică să nu se răstoarne carul... Îi răsăreau în amintire povestiri dintre acelea scornite de cîte un om speriat, neștiutor, în care era vorba de nu știu ce lucruri de necrezut ce s-ar fi întîmplat lîngă drum. Se spunea că ar fi acolo un loc înspăimîntător, din care, uneori, sărea cineva cu haine roșii, cu un bici în mînă, și plesnea peste urechi pe cei întîrziați de la cîmp.

Lui Lobanovici i se părea ciudat că un sat atît de mare, ca Mikutici, nu era în stare să facă ceva ca să isprăvească odată cu chinul acestui drum. Ce mare lucru ar fi pentru acești țărani să sacrifice o săptămînă, două, ca să pună capăt acestui rău? Ce, parcă e atît de greu ca toată obștea să sape șanțuri de ambele părți ale drumului, să-l mai ridice, să aducă nisip și pietre, să le împrăștie, să le niveleze, să le bătătorească?! Doar sînt dealuri de nisip oriunde ți-ai întoarce privirea. Haturile dispar sub mormane de bolovani. Alte movile de piatră, aruncate afară de pe arături, se înșiruie de-a lungul drumului. Brațe de muncă sînt de ajuns, materialul se află pe loc, la îndemînă — nu lipsește decît un om în stare să antreneze satul la această muncă obștească.

Și iată că acum, într-o zi de vară, cînd atîtea și atîtea idei în legătură cu îmbunătățirea traiului oamenilor prindeau cheag în mintea lui Lobanovici, el se hotărî să ridice chestiunea drumului în fața învățătorilor din satul său. Vreo zece tineri „luminători ai poporului" se adunară în hambarul lui Ivanok Peregud. Ivanok stătea culcat în bîrlogul lui, mototolind cu picioarele pătura de casă și prefăcîndu-și perna într-un fel de ghem murdar. Părul său, netuns, lung și răvășit se vedea ca o moviliță pe această pernă. Învățătorii se așezară fiecare pe unde nimeriră. Lîngă pat era o măsuță șubredă, pe care se aflau cîteva cărți, o cutie de țigări, goală, și două-trei chiștoace.

Lui Ivanok Peregud îi mergea buhul de om ciudat şi de filozof. La temelia filozofiei lui stătea ideea: „Nu te sinchisi de nimic, păzeşte-ţi sănătatea". În felul lui de a se purta se simţea multă emfază şi căuta să pară cît mai ciudat. În general însă era un bun pedagog şi un tovarăş vesel în societate.

Se adună aşa un grup numeros de învăţători. De bună seamă că cei mai în vîrstă dădeau tonul, iar cei tineri îi ascultau şi le răspundeau cînd era cazul.

— Un lucru interesant, băieţi, ce trebuie reţinut, observă Mihas Loboda, învăţător cu un stagiu de cinci ani: printre mikuticienii noştri nu se află nici un hoţ.

Învăţătorii fură plăcut surprinşi. Da, într-adevăr, aici nu sînt hoţi!

— Acest lucru, fraţilor, merită să fie scris cu slove de aur în hronicul satului nostru, îşi dădu părerea Ignat Kurgan, prieten cu Loboda.

— Da, e un lucru rar, îi răspunseră mai multe voci deodată.

— Aceasta, din pricină că aici n-ai ce fura, iar golănimea din Mikutici nici măcar de atîta nu-i în stare: să dea şi ea un hoţ, aruncă Ivanok din culcuşul său.

Rîseră cu toţii.

— Ba nu, stai, frate! interveni Sadovici cu înflăcărare. Dar Iazep Maliuk?...

— Ei, drace! se răsti Kurgan la dînsul. Ne strici toată liturghia. Ce-i cu Iazep? El nu şade aici, n-a furat aici nici măcar un cui, aşa că nu strică renumele de cinste al satului nostru.

— E adevărat! îl susţinură învăţătorii.

Iazep Maliuk îşi făcuse de vreo două ori apariţia la Mikutici, dar acum nu se mai ştia nimic de el.

— Staţi să vă spun ceva despre Iazep, începu Kurgan. Pe cînd se afla pentru ultima oară aici, s-a dus la Paneaneon cu nişte mikuticieni de la noi. Şi el e un om arătos; se ţine cu haine de oraş, ca un boier sadea. „Cine o fi şi ăsta?" — se miră oamenii. „A, e unul de la noi, de la Mikutici", răspund mikuticienii bucuroşi că au un consătean atît de isteţ şi vioi. Dar nu trec nici cîteva clipe şi Iazep e prins asupra unui furt. E dus de oameni. „Dar cine o fi şi ăsta? De unde e de fel?" întreabă unii. Iar mikuticienii noştri le răspund: „Naiba să-l ştie de unde o fi de fel".

Cînd veni vorba despre viaţa satului, Lobanovici prinse un moment prielnic, pentru a ridica chestiunea drumului:

— Ştiţi ceva, băieţi? Iată, noi stăm aici şi vorbim de feluri lucruri mărunte care, n-am ce zice, or fi ele foarte interesante,

dar ce facem ca să se dreagă odată drumul?! A ajuns ca sarea în ochii tuturor; toată lumea își dă seama că trebuie dres, ca să nu mai fie ca un ghimpe în viața satului. Haideți să ridicăm poporul la muncă!

Voia să mai adauge că nu-i de loc greu să se facă un drum ca lumea, dacă toată obștea s-ar pune pe treabă; dar se simțea cam stingherit față de colegii săi mai în vîrstă și nu era tocmai sigur de sine cînd se afla în mijlocul lor.

— Ia spune, nu cumva vrei să devii Oberlein? îl întrebă Loboda.

— Nu te amesteca în cele ale vieții, interveni Ivanok din bîrlogul său, lasă-le în voia lor. Nu te sinchisi de nimic și păzește-ți sănătatea!

— Pentru ceea ce spui tu, frate, se cere o intervenție din partea celor de sus, un ordin sever și serios. De tine n-are să asculte nimeni.

— Ați ajuns boieri mari și nu vreți să vă urniți din loc, ca să facem o treabă bună, glumi Lobanovici și apoi tăcu.

Se luară la vorbă de altele, dar el se simțea jignit pentru felul cum îi fusese primită propunerea. Nu face nimic; va realiza totul și fără ei. Nu mai vorbi despre aceasta; era vădit că nici unul dintre cei de față nu dădea vreo importanță propunerii lui, care n-avusese succes.

Oricine ar dori să stea de vorbă cu mikuticienii, ar afla întotdeauna printre ei ascultători atenți, mai ales într-o zi de sărbătoare, și dacă vremea e frumoasă. E de ajuns să te așezi lîngă doi, trei oameni pe o prispă, să deschizi gura și să rostești cîteva vorbe, pentru ca oamenii să înceapă îndată să se strîngă lîngă tine, iar după o jumătate de ceas te trezești cu peste o sută în jurul tău. Uite, ca azi, lîngă casa unchiului Bazîl, pe dîmbul de pe care se văd atît de bine vadul și drumul de peste Niemen, s-au adunat cîțiva țărani din Mikutici, Lobanovici se apropie de ei. Venise vorba despre Polesia. Lobanovici le povesti cîteva întîmplări hazlii din viața celor din Telșino — cum polești și-au pierdut sărbătoarea, cum s-au împărtășit după spovedanie...

Mikuticienii ascultau și rîdeau.

— Păi, sînt sălbatici de-a binelea dracii ăia, rosti nea Simon. I-am văzut odată. La Nesvij, am întîlnit un polești pădurar. Cu părul lung, ca de popă. Au pus oamenii mîna pe el, l-au tuns, și el s-a ales cu capul neted, ca genunchiul. Să-l fi văzut, ce necaz pe el! Se apuca de cap și tot spunea: „Dar ce mi-au făcut? Cum

să mai dau ochii cu ai mei de acasă? Or să zică: e un pilug și atîta tot!"

— Totuși, e multă asemănare și potriveală între ei și, hai să zicem, noi, mikuticienii, răspunse Lobanovici, luînd apărarea polcșnicilor.

— În ce privință? întrebă nea Iahim.

— Iată în ce privință: acolo, la Telșino, e foarte mult noroi, n-ai cum să ieși din casă, nu e chip să treci ulița, cînd vremea e umedă, iar ogrăzile și ulițele sînt pline de bușteni. Și nu-i trece nimănui prin cap să facă podețe în preajma caselor. Le-am vorbit despre asta, și nu numai o dată; aș, ți-ai găsit! „Noi sîntem obișnuiți cu asta, zic ei, așa e pe la noi de cînd e lumea." Și acum, ia uitați-vă — Lobanovici arătă drumul — ce, parcă la noi nu e același lucru?

— Așa-i, frate! se auziră glasuri.

— Bine, dar e tare lung, dar-ar boala-n el! E altceva decît să scoți din curte un buștean, ca să aștorni un podeț pînă în uliță, se dezvinovăți nea Simon, căruia nu-i prea plăcea să fie socotit la fel cu polcșnicii.

— Dar nu-i chiar același lucru să treci cu carul pe drumul ăsta, și să mergi pe jos, pe o uliță noroioasă.

— Ce să mai vorbim!? Iată unde ne stă drumul ăsta! zise nea Bazil arătîndu-și gîtul.

— Ei, am început dinadins cu polcșnicii, ca să stau de vorbă cu voi despre drum. Nu zău, hai să vorbim drept, cum se poate să răbdați de atîta vreme o năpastă ca drumul ăsta al nostru? Un sat atît de mare, atîtea brațe, atîta putere! Dacă v-ați apuca cu toții: unul ar căra la nisip, alții, la bolovani — că tot cîmpul și drumurile sînt pline de pietre — altul ar ieși cu cazmaua, ori cu toporul... Numai o săptămînă și drumul ar fi gata...

— Bine, dar asta, numai de s-ar apuca toată lumea de treabă, răsună un glas gros.

— Nu e lucru chiar atît de ușor, frate, grăi bătrînul Siomka, bun de gură și strașnic fumător. Se umpluse tot de miros de mahorcă, pînă într-atît încît puteai să-l adulmeci și de la o jumătate de verstă. Poți să faci și cel mai bun drum, dar primăvara vin apele mari și ți-l duc la mama dracului.

Se stîrni gîlceavă. Unii erau de părere că drumul se poate face pe veci. Toată nenorocirea vine de acolo că oamenii nu-s harnici, sînt nepăsători, n-ai cum să-i scoți la muncă, de puturoși ce sînt. Alții căutau să arate că drumul n-ar avea rost, că ar fi nevoie acolo de un pod; că ar trebui cărată cherestea și tocmiți meșteri anume.

Ba se mai iscară și certuri, cîțiva țărani se ocărîră: iată, de pildă, Steţok, cît n-a muncit el la drum?! Pe cînd Haronim, ce mi se mai ferea de lucru, ca un cîine de muște!

— Voi nu v-ați apucat niciodată de lucru cu toții laolaltă, cu toată obștea, așa că habar n-aveți ce putere alcătuiți. Dar cine are să facă lucrul ăsta în locul vostru? Mă rog, dacă l-ați face, pentru cine l-ați face, nu pentru voi?

— Știm noi asta, frate, dar uite că nu putem face nimic. Dac-ar veni pristavul[1] cu nagaica, și i-ar atinge pe toți, atunci poate ar merge toți la muncă, se amestecă bătrînul Hileric.

Mikuticienii discutară gălăgios. Se iscară nemulțumiri, neînțelegeri, ba își mai amintiră și de alte neajunsuri mai vechi din traiul lor de țărani, dar de drum nu mai vorbi nici unul.

Cîtva timp Lobanovici căută să nu se mai arate în sat, îl supărau glumele batjocoritoare ale prietenilor.

XII

Vara era pe sfîrșite.

Otava de iarbă cosită își așternea peste lunci catifeaua ei de un verde gingaș. Clăile de fîn se făcuseră ruginii. Berzele se pregăteau să-și ia zborul. Învăluite în negură albăstruie, cîmpurile pustii arătau mîhnite în lumina dulce și tristă a soarelui de august.

Învățătorii plecau, unul cîte unul, din locul unde-și petrecuseră vacanța.

— Ai stat cît ai stat, frate, ajunge; fii gata să te întorci la locul tău! În acest glas de toamnă răsunau note de tristețe, de nelămurită părere de rău; și pareă nu de mult încă se auzea o altă voce, o voce voioasă, plină de bucurie, vocea primăverii. Desfă-ți aripile, ia-o din loc, ia-ți zborul în lumea largă, trăiește cu toată vigoarea de care ești în stare.

Lobanovici își fixă și el ziua plecării.

Dubeika îi trimise corespondența, dar scrisoarea la care Lobanovici se gîndise atît de mult, pe care o așteptase cu atîta nerăbdare și despre care nu vorbise nimănui, nu venise. Nici n-are să mai vină. A trecut vara, a trecut și nădejdea. Ei, ce să-i faci?

[1] Ofițer de poliție.

A glumit fata! Dar acum e altceva de vreme ce sorocul glumelor a trecut; acolo, într-un colțișor sălbatic, unde nu era decît el, se putea glumi, și ce-i dacă își rîdea de un prostănac? Dar, oricum, un asemenea sfîrșit nu-l putea lăsa liniștit pe omul nostru.

Nu de mult sosise o adresă oficială cu numirea lui la școala din Vîgonî. Lobanovici citi și reciti numele necunoscut al satului: ce bine i se potrivește! E cam ciudat: într-adevăr, de la o vreme tînărul învățător se simte ca un exilat[1]. Ce ecou neașteptat a trezit acest cuvînt simplu în sufletul lui!

Se gîndea și la noua lui școală. Școala aceasta și Vîgonî, despre care pînă acum nu auzise niciodată, apăreau în imaginația lui ca ceva nu prea definit, dar ispititor, arătînd frumos de la distanță, dar poate altfel în realitate, așa cum se întîmplă de obicei. Închipuirile idealizate nu-i ajungeau însă. Lobanovici se duse la școala din Mikutici, să găsească pe hartă Vîgonî, să vadă ce fel de localități mai importante se află prin apropiere. Învățătorii plecaseră aproape cu toții, și nu era nimeni care să-i dea vreo lămurire în legătură cu școala nouă.

Trecu pe la Sadovici; ținea să-i comunice noutatea. Prietenul aștepta și el să-i vină numirea. Lobanovici mai găsi acolo din întîmplare și pe un alt tovarăș de seminar, pe Ianka Tukala. Era un tînăr cam închis în sine, retras, avea un cap rotund, albicios, un nas puțin cîrn și ochi cenușii. La seminar se ținea la o parte de colegii săi și părea preocupat mereu de ceva. Nu spunea nimănui la ce anume se gîndea. Sufletul îi era, de bună seamă, greu încercat de vreo frămîntare dureroasă, dar le suporta pe toate tăcut, fără a împărtăși cuiva ceea ce-l frămînta. Cîteodată, colegii izbuteau să-l înșoareze și atunci se înveselea, dovedind mult haz, cucerind lumea prin glumele lui, și rîdea cu atîta poftă, încît îi molipsea pe toți în jur.

Întîmplător, Tukala își descoperise o proprietate fizică. Era în anul al doilea de studii. Purta părul tuns scurt, aspru și drept. Într-o seară, înainte de culcare, își scoase bluza de postav. Trăgînd-o brusc peste păr, auzise un fel de pîrîit ciudat și, curios să afle ce o fi, mai trase o dată bluza și auzi iar același pîrîit.

— Hei, băieți, veniți încoace! strigă el, acoperindu-și capul cu bluza. Să știți că n-am cap, ci o mașină electrică.

[1] Joc de cuvinte: *vîgonî* vine de la *vîgoniat* (în lb. rusă): a goni, a izgoni, a expulza.

Vreo douăzeci de seminariști se înghesuiră în jurul lui Ianka. Ținîndu-și respirația, ascultau cum pîrîie părul lui ori de cîte ori aluneca peste el cămașa, și rîdeau zgomotos.

— Plătiți bani, țîncilor! rîdea și Ianka, făcînd haz împreună cu tovarășii lui.

Și iată că tot acest Ianka Tukala stătea acum lîngă hambarul în care Sadovici se stabilise pe timpul verii.

— Ianka! Dar de unde mi-ai răsărit? se minună Lobanovici, scuturîndu-i mîna.

— De! S-a împlinit sorocul rătăcirii mele, care a durat o sută patruzeci de zile, rosti Tukala, într-un fel de grai biblic. Colindat-am toate cele patru vînturi ale pămîntului, cîntărit-am viața omenească, și aflat-am că ea e aidoma turtelor lepădate de vaci prin izlaz.

— A, dar-ar focul în tine, cu înțelepciunea ta cu tot! rîseră colegii.

— Ha-ha-ha! rîse și Sadovici. Știi, îi spuse el lui Lobanovici, voia să se facă sfînt, și s-a dus la Valaam[1] să-l caute pe dumnezeu!

— Nu mă înnebuni!

Ianka zîmbea cu un aer vinovat și nu spunea nimic. Lobanovici și Sadovici se uitau la el, hohotind de rîs.

— De ce rîdeți voi, fii ai lui Belzebut?

— Al naibii să fii, Ianka! Ai vrut să te faci sfînt!

— Dă-i încolo de sfinți! Basta! N-am aflat adevărul și nici n-o să-l mai caut acolo. Iar acum, încep să mă răzbun. Ia păziți-vă, zeilor, că petrece sărăcimea! răspunse el, parafrazînd versetul din poezia de Nikitin. Am trăit, fraților, singur cuc, fără nimeni în jur și am avut timp liber berechet. Și m-am îndopat cu tot felul de porcării mîntuitoare de suflet, și m-am simțit atras spre ziduri bisericești, spre colibele lui Iehova cel cu barba căruntă. M-am apucat, fraților, să strîng ban cu ban, ca să mă duc la Valaam. Iar ca încheiere, întors acasă, le-am adus sfinților, în persoana sfîntului Nicolae, o jertfă cum nu i-a mai adus nici un preot din lume.

Și le povesti despre un lucru necuviincios ce-l comisese înaintea icoanei Sfîntului Nicolae, „făcătorul de minuni".

— Tu, frate, te zbați între extreme, dar-ar focu-n tine! interveni Sadovici rîzînd.

[1] Insulă mică din lacul Ladoga, cu un schit vestit pe vremuri prin asprimea orînduielii monahale.

— Doar se cuvine să fac și un fel de bilanț al celor prin cîte am trecut, ca să pun punct, rîdea și Ianka. Nu, fraților, vreau acum să trăiesc altfel. Ajunge cu trîndăvia! O să-mi întorc ochii spre alte zări. Înainte de toate, trebuie să-mi schimb locul, deși cum se zice, omul sfințește locul. Vreau să ajung vecin cu Bas; sau, mai bine, la aceeași școală cu unul dintre voi. Dacă rămîn singur, iar o să fac vreo prostie, că așa mi-e firea, păcătoasă. Nu știu nici eu ce gînduri îmi mai trec prin cap.

— Iar eu, băieți, sînt mutat în alt post, îl întrerupse Lobanovici pe Ianka, la școala din Vîgonî.

— Te-au și mînat la „vîgon", ca pe un fel de vită, glumi Ianka.

— Să știi că a greșit sfîntul Nicolae, de m-a pedepsit pe mine în locul tău.

— N-avea grijă, o să-mi tragă și mie un perdaf pe cinste, dracu să-l știe, fraților.

Cei trei prieteni mai schimbară cîteva glume, apoi vorbiră de școlile lor, de transferări și de legăturile lor eventuale cu așa-numiții intelectuali, cu care erau siliți să stea cot la cot.

— Poate că ei sînt mai fericiți ca noi, jucînd cărți și trăgînd la votcă. Le place, e bucuria lor; cu timpul nu le mai pasă de toți dracii din lume. Iar eu nici n-am poftă de băutură, mi-e și scîrbă de ea! Cărțile nu mă prea atrag, iar în privința fetelor, deși mă ispitesc, mă sfiesc să mă dau la ele, cu „ceainicelul" meu — așa îi zicea Ianka nasului său. Mi se pare mereu că rîd de mine. Dar ce să fac? întrebă el. Și tot vorbea cînd glumind, cînd serios. Încep să cred că în toate trebuie să te orientezi după un criteriu; or, tocmai criteriul acesta îmi lipsește. Azi îmi închipui că-i un criteriu just, mîine îmi apare ca o prostie și îl înlătur eu însumi. Sar de la o teorie la alta, mă apuc de una, de alta, și mereu și în toate rămîn în urmă. Citești o carte, și-ți spui: aici stă adevărul. Pui mîna pe alta: ești de acord și cu ea. Uitați-vă, acum m-am pasionat după Nietzsche, de *Așa grăit-a Zaratustra*, și vreau să fiu „supraom", ce naiba! Dar gîndindu-mă serios, nu prea văd cum aș fi un supraom, cu creierii mei deformați de educația de la seminar. Eu nu-mi îngădui să spun așa ceva despre voi, deși sînteți, bănuiesc, tot atît de nestatornici ca și mine; eu sînt un copăcel de pe cîmp care-și pleacă crengile în direcția vîntului.

— Ianka, asta-i o mărturisire mult prea pesimistă, observă Sadovici.

— Ianka, dragă! Dă-mi mîna, frate!

— Așadar, ești de acord cu mine?

Ianka îl privi pe Lobanovici cu mirare.

— Nici atîtica! răspunse Lobanovici. Adică în ce privință crezi tu că aș putea fi de acord cu tine? Tu doar n-ai ajuns la nici o concluzie. Ți-ai arătat o latură a firii tale care este nouă pentru mine. Te iubesc însă pentru suferințele tale, precum a spus Dostoievski, pentru că tu nu stai pe loc, te frămînți, cauți adevărul și-ți „dorești pieirea"; așa pare-se că grăit-a Zaratustra! Sîntem ca niște copaci de pe cîmp, în plină bătaie a vîntului, se pleacă crengile în partea unde bate vîntul; dar vînturile bat din diferite părți și crengile se pleacă ba încolo, ba încoace. Totuși, un copac sănătos, robust, stă drept, iar crengile sale se pleacă mai mult în partea de unde luminează soarele. Să știi a dibui soarele după crengi, asta-i tot.

— Am auzit că tu ai „dibuit" soarele, cu crengile, pe cînd voiai să-i ridici pe țărani la construirea drumului! îi spuse Ianka, rîzînd.

— Dar și tu dibuiai același soare pe cînd credeai că-l vei găsi prin mînăstirile din Valaam! se amestecă Sadovici, în locul lui Andrei.

— După părerea mea, să ridici satul, să faci un drum ca lumea este de o mie de ori mai de seamă decît să umbli, vorba ta, sub bolta grădinilor lui Iehova cel cu barba căruntă. Dar eu nu te dezaprob și nu rîd de tine. Iar dacă n-ai izbutit să ridici țăranii, ca să faci pentru ei un lucru folositor, asta încă nu înseamnă că, în general, n-ai cum să-i ridici și că nici n-ar trebui să-i ridici; nu i-ai ridicat acum, ai s-o faci mai tîrziu. Poate că trebuie să începi lucrul într-altfel. Să ții socoteală de faptul că oamenii de-aici au puțină știință de carte, că sînt conservatori, nu știu să ducă lupta pentru interesele lor obștești și nu sînt deprinși să facă o treabă în colectiv. Trebuie să li se vorbească însă mereu despre aceasta, să-i îmboldim, să-i trezim. Și, după mine, aceasta e datoria noastră. Dar ce să mai vorbim de ceilalți de vreme ce învățătorii par să nu priceapă așa ceva!

— E adevărat, frate, spuse Sadovici. Poporul nostru doarme, voința lui e paralizată, are numeroși tutori și dădace, i s-a smuls toată inițiativa. Iată unde este rădăcina nenorocirii sale... Tare bine-mi pare, băieți, că ne-am întîlnit și am stat de vorbă. E adevărat: noi umblăm pe dibuite, ca orbii prin pădure. Înainte de toate, trebuie să ne ținem cît mai strînși laolaltă; ca să răzbim la un drum, trebuie să ne îmboldim singuri, ca să nu adormim și să nu ne împotmolim în mocirlă. Sînt ferm hotărît să rămîn aici. Ianka are să-mi fie vecin de aproape. E păcat numai că tu, Andrei, te-ai înfundat în Polesia ceea.

— Cu voi mă simt înviorat și dispus să fac orice veți dori, răspunse Ianka, plin de elan. Nici în fața lui dumnezeu nu mă înclin, și sînt gata să-i smulg țarului coroana de pe cap. Eu, fraților, am și niscaiva visuri de oarecare însemnătate. Mă tot bate gîndul să mi le însemn, să fie de povață pentru urmași.

— De ce nu? Ne vom scrie scrisori, ne vom împărtăși gîndurile și nu ne vom pierde urma, îl întrerupse Lobanovici pe Ianka.

— Atunci, să formăm un triumvirat! strigă Ianka.

— Să formăm!

Și cei trei prieteni își strînseră cu căldură mîinile, în semn de alianță.

Lobanovici nu găsi pe harta școlii noul său loc de muncă.

„O fi un colț și mai sălbatic decît Telșino", gîndi el.

Făcură rost de *Memoratorul guberniei Minsk*, unde, de regulă, figurau toate instituțiile și școlile. Școala de la Vîgonî era și ea trecută acolo, ceea ce-l mai consolă pe tînărul învățător; nu era însă indicată adresa precisă a școlii. Doar un lucru află Lobanovici: urma să plece la Pinsk, iar de acolo să-și continue drumul pînă la locul unde se afla școala.

În ajunul plecării, Lobanovici se duse în pădure, să revadă pentru ultima oară tainicele lui locuri bogate în ciuperci și să-și ia rămas bun de la ele.

În pădure domnea o liniște deplină. Razele calde ale soarelui de septembrie răzbeau prin ramurile pinilor înalți. Cetina îngălbenită cădea fără zgomot pe pămînt, de îndată ce o crenguță era atinsă de ceva. Undeva, în cer, cocorii izbucniră în țipete, gata să-și ia zborul. Lobanovici simți în inimă o tristețe domoală, insuflată și de tăcerea pădurii, și de agonia lentă a toamnei. Gînduri nelămurite, vagi, ușoare ca umbrele crengilor de pin, triste ca țipetele cocorilor, i se vînturau prin cap.

Îi părea rău de ceva, ca după o pierdere însemnată. Se gîndea la noua lui școală și își alcătuia planul de viață și de muncă în locul nou. Telșino îi revenea în amintire. Se cam îndepărtase de el, se învăluise în întuneric, era ca un pustiu de care se înstrăinase; nu mai era acolo chipul drag care dăruia acelor locuri viață și bucurie. Chipul acesta îl urmărea pas cu pas pe Lobanovici în rătăcirile lui prin pădure, îi gonea toate celelalte gînduri, silindu-l să-l aibă treaz numai pe acesta. Și cuvintele Iadvisiei: „Jur pe amintirea mamei că, dacă mă săruți, mă arunc înaintea trenului!" îi reînviau în amintire, și făptura ei stăruia necontenit înaintea ochilor săi.

A doua zi, la asfințit, unchiul Martin își înhămă la căruță căluțul negru poreclit „Nojik“ [1], pentru agerimea sa, ca să-și ducă nepotul la gară. Lucrurile fuseseră adunate și puse într-un geamantanaș.

— Nici nu făcea să se înhame calul pentru atîta lucru, spuse Lobanovici, cîntărindu-și geamantanul în mînă.

— Dar pentru ce, băiete, să-ți osteneşti picioarele? Nici calul n-o să pățească nimic, că acum n-are de lucru.

Lobanovici își opri ceva bani de tren, iar restul, vreo șapte ruble, îl dădu mamei sale.

— Scrie-mi, puiul mamei, cum ai s-o duci pe acolo.

Mama își sărută feciorul și își șterse lacrimile cu mîneca.

— Ei, frate Iakub, rămîi sănătos! La iarnă o să te iau la mine. E bine?

— Bine.

Iakub dădu din cap.

Mama stătea în ogradă și petrecea cu privirea căruța care alerga iute spre pădure. Lobanovici se uită îndărăt, flutură din șapcă, salutîndu-și mama și surorile, și, îndepărtîndu-se, tot mai dădea din cap înspre ele. Se mai uită înapoi, pe cînd se apropia de pădure. Mica fermă, cu arinișul ei, apăru din nou, apoi încă o dată, și pieri în zare.

[1] *Briceguț*, în limbile rusă și bielorusă.

XIII

Trenul se apropia de Pinsk.

Pe dinaintea ochilor lui Lobanovici se perindau tablouri pe care nu le mai văzuse, inundate de razele soarelui de septembrie, învăluite într-o negură albastră-străveziе, de o frumusețe deosebită, primitivă, sălbatică, care te cucereau prin neobișnuita delicatețe a culorilor, și-ți trezeau o stare de melancolie. Întinderile netede de pămînt, de necuprins cu ochiul, parcă se uneau cu cerul, sau dispăreau dincolo de panglicile albastre și întunecoase ale pădurilor nespus de îndepărtate.

Iar de-a lungul acestor cîmpii întinse se iveau și piereau sate polesiene; ulmi, tei și arțari, presărați cu aurul toamnei, se înălțau sus, deasupra clădirilor. Între maluri joase, șerpuiau rîulețe cu sclipiri argintii, apărcau văgăuni largi, mlăștinoase, năpădite de ierburi sălbatice, de rogoz și de stuf. Prin aceste mlaștini mocirloase, parcă fără strop de apă, se mișcau cu luntrile lor pescari polesnici, în hainele lor tradiționale, purtînd pe cap pălării cu boruri largi. Pe alocuri, se zăreau insule mari acoperite cu nisipuri galbene, cu pini tineri, pletoși, străjuind de jur împrejur. Tablourile se schimbau repede, unele după altele, nedîndu-ți răgaz să-ți oprești privirea asupra lor, căci după ce trecea de la ultima haltă din preajma Pinskului, trenul alerga foarte repede.

În vagon nu erau mulți călători, și Lobanovici se muta de la o fereastră la alta, ca să vadă mai bine acest ținut și să ghicească, dacă s-ar putea, cam pe unde s-o afla noua sa școală. În tren, le ceru localnicilor unele lămuriri despre Vîgonî. Află că școala din Vîgonî era numai la cinci verste de Pinsk, ceea ce îl bucură mult pe tînărul învățător. Mai află că administrația de plasă era tare aproape de școală. Cineva îl și îndrumă cum ar putea ajunge la Vîgonî: să caute, anume, să nimerească în piața Karalinski, unde va găsi, de bună seamă, țărani din Vîgonî, care-l vor duce pe învă-

țător chiar pînă la școală, cu un preț foarte mic, sau chiar fără plată.

Ziua senină, vremea frumoasă, tablourile pline de poezie ale ținutului păduros al Pinskului și amănuntele despre noul său loc de muncă, culese în drum, sporeau buna dispoziție cu care Lobanovici se apropia de Pinsk. Nu mai era preocupat de gîndul cum să-și găsească școala și cum să ajungă acolo.

Cu geamantanul în mînă, Lobanovici, în mijlocul unui șuvoi de oameni, o luă încet spre gară. Trecu prin sala de așteptare frumoasă, chiar luxoasă, de clasa I-a, cu aerul nepăsător al unui om deprins cu astfel de lucruri, care nu se lasă impresionat de frumusețea lor, de tot luxul acela, deși nu putea să nu-și dea seama că îmbrăcămintea și geamantănașul său ieftin contrastau cu aspectul sălii și cu înfățișarea bărbaților eleganți care ședeau cu un aer plin de importanță în jurul meselor luxoase. Simțea că a nimerit într-un loc nepotrivit cu persoana sa neînsemnată și sărăcăcioasă. De aceea se grăbi spre ieșire, strecurîndu-se cît mai aproape de perete, să nu atingă pe nimeni și să nu fie cumva întors din drum de portarul acela înalt și cumplit, cu fireturi sclipitoare. Și numai după ce străbătu toată sala și ajunse în coridor, răsuflă ușurat. Acum se gîndea cum să găsească piața Karalinski. Nu cunoștea orașul, n-avusese prilejul să-l viziteze. Nehotărît și șovăitor, se opri pe scara de la intrarea principală unde se înghesuiau birjarii, căutînd să atragă pasageri.

„Ar fi mai bine să iau o trăsură", se gîndi Lobanovici. Alese un birjar mai sărăcăcios și-i spuse să meargă în piața Karalinski, în partea opusă a orașului.

După ce străbătu cîteva străzi și străduțe, birjarul se opri chiar în piața Karalinski. Uitîndu-se de jur împrejur, Lobanovici străbătu încet piața. Zări ici-colo chipuri tipice de polești și polești, cu înfățișare nespus de gravă, chiar mîndră; se uitau plini de dispreț la tot ce nu era polești, și nu se prea arătau dispuși să intre în vorbă cu cineva despre un lucru ce nu privea direct persoana lor. Li se părea că cine nu e polești e sau golan, sau pungaș.

— Fiți bun, se ruga învățătorul de cîte un țăran, nu știți cumva unde aș putea găsi pe cineva din Vîgonî?

Polești ridica ochii la învățător, de parcă ar fi chibzuit adînc, îi cerceta înfățișarea și nu-i răspundea. Cîte unul mormăia doar, ca să scape fără să dea nici un răspuns precis. Dar după ce-l măsură pe Lobanovici, gînditor, primul polești, întîlnindu-se din

nou cu el și aflînd că este învățător, îi spuse în ce loc poate da de vîgoneni, dar, că în ziua aceea, nu prea fuseseră văzuți pe-acolo.

După ce mai umblă prin piață, negăsind pe nimeni din Vîgonî, Lobanovici tocmi un birjar cu o rublă. Era o sumă mare ; în schimb, trăsura era mai confortabilă.

Trăsura cu arcuri străbătu ulițele cu hopuri, pavate cu bolovani de rîu, apoi merse repede și fără zgomot pe drumul neted, colburos, de-a lungul căruia se zăreau ici-colo tei frumoși, singuratici. Pîlcuri întunecate de ulmi se înălțau în jurul așezărilor omenești, împrăștiate destul de des pe o parte a drumului.

Lobanovici se uita cu luare-aminte la tot ce i se perinda înaintea ochilor, nu-i scăpa nici un amănunt, de parcă acesta ar fi avut pentru el o deosebită însemnătate. Locurile îi plăcură numaidecît. Pămîntul din jur era bun, mănos ; părea că lumea de pe-aici e mai înstărită.

Vremea era liniștită, fără nori. Cu toate că ziua înclina spre amurg, afară era încă destul de cald. Cerul, ușor învăluit într-o negură albicioasă, subțire, ca în niște fire de mătase, se lăsa parcă mai jos peste cîmpii, mîngîindu-le cu sărutările ultimelor raze ale soarelui.

După ce trecu de stîlpul de lîngă drum cu pajura de stat și cu o tăbliță pe care era scris *„Derevnea Vîgonî, dvorov 73, mujcin 269, jenscin 284“* [1] (unul bun de glume șterse litera „d“ din cuvîntul „dvorov“ [2]) birjarul coborî de pe costișă și o luă la dreapta. Îndată după Vîgonî, pe o piață largă ce despărțea două sate, Vîgonî și Vîsokoe, apăru școala, arătîndu-și cu un aer prietenos obloanele albe, larg deschise. Nici nu s-ar fi putut alege un loc mai bun decît acesta, între două sate mici. Grădina de zarzavat a școlii, destul de mare, dar necultivată și lăsată în paragină, ajungea pînă la gardul de nuiele ce împrejmuia gospodăria inginerului silvic. De-a lungul gardului se întindea un șir de ulmi neobișnuit de înalți, despărțind parcul frumos al inginerului, de terenul școlii. În stînga acestui teren era așezat satul Vîsokoe ; acoperișurile de stuf, îngrijite, ale caselor țărănești și ale șoproanelor, se iveau, vesele, din dosul copacilor. Ceva mai la vale, în rînd cu școala, se iviră de după grădină gospodăria diaconului și casa parohială, în care locuiau două surori ale popii, cam ocolite de pețitori, dar care nu-și pierdeau nădejdea că într-o zi tot vor avea parte de ei. La vreo

[1] „Satul Vîgonî, gospodării 73, bărbați 269, femei 284“ (în lb. rusă).

[2] Cuvîntul *dvor* — ogradă, gospodărie, rămas fără „d“ se transformă în *vor* — hoț, pungaș...

sută de paşi de şcoală, un izlaz larg cobora destul de brusc spre rîul Pina. Dincolo de rîu se întindeau mlaştini de necuprins cu vederea, cu stufăriş des şi neobişnuit de înalt. Cîmpia mlăştinoasă de peste rîu se contopea cu cerul, pierzîndu-se cu totul în zare.

Tablourile acestea se perindară prin faţa învăţătorului care n-avu însă timp să-şi oprească mai mult privirea asupra lor, după cum ar fi vrut, fiindcă birjarul se şi opri în faţa scării largi a şcolii.

Lobanovici sări jos din trăsură, urcă în fugă treptele. Găsi uşa încuiată, nimeni nu răspunse la ciocănituri, dar ferestrele de la locuinţa învăţătorului erau larg deschise. Mica odaie, inundată de lumina soarelui, arăta foarte prietenoasă. Un miros de vopsea proaspătă venea de acolo. Jos, sub ferestre, se vedeau grămăjoare de tencuială fărîmată. Se făcuseră, pesemne, de curînd reparaţii şi oamenii nu avuseseră încă timp să pună la punct încăperea.

— Aşteaptă puţin, îi spuse Lobanovici birjarului; apoi dădu fuga în curte, să intre în şcoală pe cealaltă uşă.

Lîngă uşa bucătăriei stătea o fetiţă cam murdară, de vreo cinci ani, şi privea la omul necunoscut cu nişte ochişori miraţi. Un lacăt atîrna la uşă.

— Unde ţi-e mama? o întrebă Lobanovici.

Fetiţa îşi trecu pe sub nas mîneca murdară:

— S-a dus la panence, şi arătă din cap spre casa popii.

— Aici şade mama ta?

— Îhî!

— Dar unde ţi-e tatăl?

Fetiţa tăcea şi se uita la învăţător, neştiind ce să răspundă.

— Vrei s-o chemi pe mama?

— S-o fi dus în sat, rosti fetiţa gîndindu-se puţin.

Pesemne că nu voia să se ducă să-şi caute mama, ori nu ştia încotro plecase. Îşi întoarse capul, fără să se mai sinchisească de acel om necunoscut sau, poate, pentru a-i da a înţelege că nu mai are ce să-i spună, şi începu să cînte.

Lobanovici se întoarse, neştiind ce să mai facă. Ieşind din curtea şcolii, zări pe cineva. Lîngă birjar stătea un om bătrîn, neobişnuit, cu paltonul ponosit, de croială orăşenească, cu părul lung şi cu barba neîngrijită. Văzîndu-l pe învăţător, îi veni în întîmpinare.

— Pedagog? întrebă necunoscutul cu simplitate, zîmbind şi întinzîndu-i mîna.

— Da, am fost numit învățător aci, răspunse Lobanovici, salutîndu-l. Necunoscutul avea palmele și degetele răsucite într-un chip nefiresc, ca labele unei cîrtițe uriașe.

— Ei, să facem cunoștință: vecinul dumneavoastră, diacul Boțianovski.

Nu s-ar putea spune că Lobanovici se bucura de un asemenea vecin: diacul era prea grosolan și neîngrijit și, în plus, avea ceva pe obraz care nu te atrăgea de loc.

— Cum te numești? îl întrebă diacul.

— Lobanovici.

— Nu te tragi cumva din tagma bisericească? urmă diacul, iscoditor.

— Nu, sînt din alt neam.

— Ai fost seminarist?

— Am absolvit seminarul de învățători.

— Dar cunoști cîntul bisericesc?

Aceste întrebări începuseră să-l cam enerveze pe învățător, mai ales că birjarul îl aștepta, iar el încă nu știa cum ar putea să pătrundă în localul școlii.

— Uite, începe dumneata *Noi, heruvimii*, și o să-ți țiu cu isonul, răspunse el înciudat.

— Cunoști și notele? nu-l slăbea diacul.

— La nevoie, cînt și după note.

— A, ce bine! se bucură diacul. Părintele Nikolai l-a rugat pe inspector să numească aici un învățător care să poată organiza corul bisericesc.

Lucrul acesta nu-l prea încînta pe Lobanovici. De altfel, se simțea tare slab în ce privește cîntarea bisericească, și, în genere, nu prea era tare în ale cîntului.

— Ia spune, te rog, îl întrerupse el pe diacul care se pregătea să mai întrebe ceva, cum aș putea găsi administrația plășii de aici?

— Trebuie să străbați tot satul pînă la celălalt capăt, nu-i nici o verstă pînă acolo.

— Ei, atunci, la revedere!

Lobanovici îi făcu diacului o plecăciune și se întoarse repede la birjar:

— Hai la administrație!

Plecară, iar Boționovski privea în urma lor și clătina din cap. Învățătorul nu-i prea plăcuse diacului, întrucît îndrăznise să-i ceară lui, om bătrîn, să cînte acolo pe loc, *Noi, heruvimii*. Își zise că trebuie numaidecît să stea de vorbă cu părintele Nikolai.

În ceea ce-l privește pe Lobanovici, întîlnirea și convorbirea cu acest diac necioplit îi cam stricară buna dispoziție. Nu-i plăcuse îndeosebi că un preot, părintele Nikolai îl rugase pe inspector să numească acolo un învățător care știe să cînte. Se întrebă : „Cine o mai fi și ăsta ? Și totuși, zilele acestea va trebui să-l vizitez."

Dar impresia acestei prime întîlniri nu ținu mult și se șterse de îndată ce învățătorul dădu ochi cu curțile țărănești ale localnicilor, pe care le privea cu mult interes. Satul n-avea decît o singură uliță. Acareturile se întindeau pînă în fundul curților.

Trecură de biserică, de clădirea locuinței noi a popii și de alte cîteva gospodării, și o luară spe administrația de plasă.

Pe scara „sălii de întruniri" Lobanovici fu întîmpinat de moș Pilip, paznicul plasei. Era un bătrîn vînjos, zdravăn și încă vioi în mișcări, cu nasul lung, roșu, și cu ochii vii, pătrunzători.

— Bună ziua, moșule !

— Bună ziua, paniciule !

— Pot să-l văd pe notar ?

— E în cancelarie, paniciule. Dar cine ești dumneata ? întrebă moșneagul.

— Învățător la școala de aici.

— A. va să zică dumneata ești paniciul învățător ?

Moș Pilip părea bucuros de sosirea învățătorului. Îi zîmbi prietenos și-i deschise larg ușa, ca pentru un musafir demult așteptat.

— Spunea și paniciul nostru că în curînd o să vină noul învățător. Iată, ai și venit.

„E un tip interesant, moșul acesta", își zise Lobanovici, măsurînd cu privirea chipul original al lui moș Pilip.

— Dă-mi geamantanul dumitale, ți-l duc în odaia oaspeților.

Bătrînul luă geamantanul din mîinile învățătorului, arătîndu-i cu mîna cancelaria.

XIV

După ce trecu prin „sala de întruniri" încăpătoare, de curînd măturată dar, totuși, murdară, căci avea pe jos un strat gros de cel puțin un verșoc [1] de noroi uscat, cărat acolo de prin toate colțurile plasei, Lobanovici deschise ușa

[1] Un verșov = 4,25 cm.

cancelariei. Era o cameră luminoasă, mare, despărțită de o balustradă joasă, din stîlpi mici dați la strung, după care se vedea o masă lungă, acoperită cu muşama. Deasupra ei, de pe perete, se aplecau cu un aer îngîmfat țarii și țarinele, în rame aurite. La masă ședeau doi oameni. Ajutorul de notar era un flăcău încă tare tînăr, fără mustăți, cu ochii mici, cenușii, șireți și puțin cam ironici. Pieptarul alb al cămășii și părul pieptănat cu îngrijire arătau dorința lui de a trece drept un om elegant, iar ochișorii șireți și zîmbetul cam șmecheresc trădau priceperea sa de a pescui gologani de zece și de douăzeci de copeici din buzunarele polesnicilor. Celălalt era chiar notarul, și el tînăr, dar mai împlinit. Avea mustăți negre, retezate scurt, barba cu părul des, scurt, precis conturată, nasul mic, cîrn și ochii lunguieți, miopi, care te priveau de după niște ochelari fumurii. Notarul ședea cu capul plecat deasupra mesei și scria.

Lobanovici se opri lîngă balustradă și-i salută.

Ajutorul de notar își întrerupse lucrul, îi răspunse învățătorului printr-o mișcare din cap, așteptînd să-i spună scopul vizitei. Notarul lucra mai departe.

— Iertați-mă că vă stingheresc de la lucru, rosti Lobanovici și se recomandă.

— A-o-o! exclamă notarul și sculîndu-se repede îl aduse pe învățător dincoace de balustradă. Îi oferi un scaun, rugîndu-l să ia loc.

— Am găsit școala încuiată și n-am izbutit în nici un chip să intru. Am venit la dumneavoastră să mă informez. Unde să trag?

Notarul rîse:

— Școală ai, spui, și n-ai unde să tragi? Ei, nu face nimic, totul se va aranja.

— Odată ce ai nimerit la noi, ai să te simți ca în sînul lui Avraam, adăugă și ajutorul, pe același ton.

— Nu mă prea ispitește să stau în sînul lui, rîse Lobanovici. Pare-se că la școală s-au făcut și reparații.

— S-au făcut, s-au făcut! M-am străduit să-ți pregătesc o locuință faină!

Se vădea că notarului îi plăcea să arunce praf în ochii altora; toate măsurile mai de seamă, înfăptuite în plasă, și le atribuia lui. Cînd vorbea, își țuguia buzele într-un anumit chip și scutura ușor din cap. Lăudăroșenia notarului te izbea nemaidecît. Ținîndu-i isonul, Lobanovici îi mulțumi pe loc și nu mai încetă cu laudele pentru o purtare atît de frumoasă față de școală, adăugînd că asemenea notari destoinici nu sînt prea mulți pe lume.

— Ei, chiar așa. Se vedea că această laudă îi plăcu notarului. Noi am avut întotdeauna cele mai bune relații cu învățătorul; școala n-a avut niciodată nimic de suferit din partea noastră, rosti el, cu un aer grav, și-i oferi lui Lobanovici o țigară.

— Dacă-i așa, lasă-mă să trag și eu un fum, spuse ajutorul de notar, întinzînd mîna spre țigările notarului, care de obicei se cam ferea să-l trateze, deși se spunea că e om popular.

Lobanovici reluă discuția:

— Mi se pare că lîngă școală locuiește cineva.

Notarul și ajutorul său se uitară unul la altul și zîmbiră viclean, cu un anumit tîlc.

— Acolo locuiește... îngrijitoarea.

— Atunci, de bună seamă că a ei era fetița pe care am văzut-o lîngă bucătărie?

Notarul slobozi o dîră de fum; în același timp scoase printre buzele țuguiate un sunet al lui, caracteristic: „pss"... și scuturâ din cap.

— Da, era Iusta, fetița ei, dar în curînd... o să mai fie și un băiat... cred că un băiat, judecînd după taică-său.

Notarul și ajutorul său schimbară din nou priviri între ei și rîseră.

— Mitrofan Vasilievici nu putea să dea greș, adăugă ajutorul, și ochii săi mici se închiseră aproape cu totul de rîs.

Lobanovici se uită la ei, bănui că-i vorba de vreo întîmplare romantică și era sigur că o va afla repede.

— Dar cine-i Mitrofan Vasilievici?

— Predecesorul dumitale.

— A-a... Ei, acum, știu și eu cum stau lucrurile.

— A făcut o porcărie și apoi a șters-o la Pinsk, zise notarul, izbucnind din nou în rîs.

Pe Lobanovici nu-l interesa nicidecum să se continue pe același ton convorbirea, scormonindu-se mocirla slăbiciunilor omenești. Ar fi fost mult mai bucuros să stea la școala sa, să se instaleze acolo, să se apuce de lucru, după primul contact cu noul mediu.

Cu toate acestea, fu nevoit să rămînă vreo trei zile la administrația de plasă, la locuința notarului, pînă cînd se făcu ordine la școală. E drept că pentru aceasta nu era nevoie de cine știe ce bătaie de cap — să se trimită doar vreo două femei să spele pe jos și să ridice gunoiul. I se făgădui că toate se vor face în cîteva zile. Totul depindea numai de starostele Babici, care urma să trimită femei la lucru. Dar starostele avea altceva de făcut, în altă parte.

În tot acest timp, Lobanovici mînca la notar, om neînsurat și primitor. Împreună cu notarul locuia bătrîna sa mamă. Erau de fel de prin părțile Slutcului și-l priveau pe Lobanovici ca pe unul de-ai lor.

Și fratele mai mare al notarului era învățător în ținutul Pinskului.

Clădirea administrației de plasă se afla pe un deal, deasupra Pinei. De acolo se deschidea o panoramă a locurilor de peste rîu, neobișnuit de largă și frumoasă. Chiar lîngă sat rîul formează un arc lat. Așa că poate fi luat, mai curînd drept un golf mare, decît un rîu oarecare, deoarece apa curge acolo foarte încet. Frunze rotunde, verzi, de nuferi se scaldă în apă, se leagănă lintița cu fire de tulpini subțiri și lungi.

Pe malul ușor înclinat al Pinei stau înșirate sumedenie de luntre și de lotci lunguiețe. Lotcile alunecă repede pe oglinda netedă a rîului, mînuite de vîslele îndemînatice ale poleșnicilor și poleșniceelor, deprinși cu această îndeletnicire. De după cotiturile rîului se ivesc, ducîndu-și uneltele, pescarii, oameni serioși, care se mișcă fără grabă. Un țăran gospodar se apropie, venind repede de pe celălalt mal, și din lotca lui atîrnă cu capetele în jos mănunchiuri lungi de trestie și legături de rogoz aspru. Un vîslaș își împinge lotca, iar la celălalt capăt al ei șade un vînător cu pușca. Ochii săi ageri scrutează cu atenție desișurile de stufăriș de lîngă mal. În mijlocul acestui furnicar de luntre și lotci mărunte înaintează, încet și îngîmfat, un dubas încărcat cu tot soiul de mărfuri și alimente.

Dincolo de panglica largă, sclipitoare a rîului, plantele de mlaștină se întind ca o mare, unde totul este netezit și pare ascuns de un zid drept de trestie, peste măsură de înalt, cu măturici ruginii în vîrf. Asemenea unui covor viu, ziduł se pleacă, se leagănă deasupra adîncurilor mocirloase ale mlaștinilor fără de sfîrșit, prin care nu poate trece omul, și unde cu greu se poate strecura o luntre ușoară sau o lotcă cu fundul plat. Pentru un om care nu cunoaște mlaștinile din ținut e periculos să se aventureze prin această junglă : pierde drumul, se rătăcește, se zăpăcește și nu se va dumiri cum să mai iasă de acolo ; altceva în afară de trestia deasă și cerul deasupra capului nu are ce vedea. Piere dacă nu-l scapă cineva. Pe aceste mlaștini nemărginite se preling fîșii înguste de apă, negre ca smoala topită, înspăimîntătoare prin mutenia ca și prin adîncimea lor. Undeva, dincolo de cîmpia mlăștinoasă, curg rîurile Strumen, Stohod și Stîr.

Lobanovici stătea ceasuri în şir în biroul administraţiei de plasă, la fereastra deschisă, admirînd întinsurile mlaştinilor, care îşi au viaţa lor plină de frumuseţe, iar vremea era uimitor de liniştită, senină, caldă. O negură albăstruie atîrna deasupra locurilor de peste rîu. Zîmbetul trist, duios al toamnei lumina depărtările amuţite, parcă adormite. Departe, departe la orizont plutea fumuleţul alburiu al unui vapor de rîu, ce stătea parcă pe loc, atît de slab se profila mişcarea lui. Şi, numai privindu-l îndelung, cu multă luare-aminte, urmărindu-i cu ochiul unduirea fumului albicios deasupra stufului ruginit de bătrîneţe, vezi că totuşi se mişcă.

Un fenomen atrase îndeosebi atenţia lui Lobanovici. Deodată, cînd într-un loc cînd în altul, se înălţa un nor de fum galben-cenuşiu, şi imediat ţîşnea un foc, răspîndindu-se repede în jur. După un minut sau două, fumul dispărea, focul pierea, n-avea destulă putere să lupte cu stihia mlaştinilor, nu-şi putea desface aripile încinse. Nu trecu mult şi focul izbucni din nou, în alt loc sau chiar în mai multe deodată. Poleşnicii dau dinadins foc mlaştinilor, pentru ca iarba tînără să crească în vara viitoare mai bine pe locul pîrjolit.

Lobanovici priveşte aceste tablouri, le soarbe, se contopeşte cu ele, simte ceva nespus de prietenos, de drag în ele. Simte imboldul de a se contopi şi mai deplin cu aceste tablouri, de a se face una cu întinsurile şi depărtările ispititoare. Imagini nelămurite, pline de farmec i se trezesc în suflet, şi parcă ar conţine ceva de mult cunoscut, văzut şi trăit de el. Dar unde şi cînd ? Nu le-o fi zămislit el oare în ceasurile de visări, nu sînt cle urme ale unor viziuni uitate, sau a trecut într-adevăr prin ceva asemănător ? Pentru o clipă, învăţătorul uită în ce loc se află, se rupe parcă cu desăvîrşire de pămînt şi de realitate.

Prea tari sînt însă glasurile pămîntului şi prea puternice firele ce-l leagă pe om de realitate, pentru ca el să se poată desprinde pentru multă vreme de ele. În biroul plasei numai în anumite zile şi ceasuri domneşte o linişte atît de deplină, încît pînă şi ajutorul de notar se încumetă să se ridice de la masa de scris şi să dispară pentru un timp. De obicei însă lumea mişună pe acolo, fie în „sala de întruniri", fie în cancelarie. Vin oamenii, cu treburile lor multe, la cancelaria plasei. Cîte unul are de ticluit o plîngere împotriva unui vecin, altul trebuie să încheie un contract, sau să achite un rest de bir, un altul vrea să obţină vreo înlesnire pentru fecior sau să ceară o copie de pe vreun act, iar unii vin numai să-l vadă pe notar, să-i şoptească o vorbuliţă la ureche, să dea cu aer misterios din cap, pentru ca acesta să intre în camera oaspeţilor, unde prea respec-

tuoasele și supusele sticle de bere stau pitite într-un colțișor, așteptînd să fie golite.

Cu un zgomot asurzitor, sosește vătaful de plasă Zahar Lemeș. Nici n-apucă să urce pe scara cancelariei, că cei de-acolo, simțindu-l, spun într-un glas: „Vine vătaful". Vocea de stentor a acestuia le-o ia înainte. Abia ajuns în curte, el se salută cu moș Pilip, așa cum un căpitan se salută cu un soldat, iar acesta îi răspunde ostășește: „Trăiți, don vătaf!" deși nici vătaful, nici Pilip n-au făcut vreodată armata. Iar dacă vătaful nu-l zărește pe moșneag, atunci Zahar Lemeș slobozește glasul lui către cineva din „sala de întruniri". Și, dacă și aceasta se nimerește a fi goală, el sparge și acest gol cu vocea-i tunătoare: „Fraților, nu e nimeni?" Vătaful are un glas puternic și ține la acest glas, fiindcă îi pare că el îl înalță în ochii săi proprii. Iar notarul și ajutorul său îl și încurajează. Notarul spune pe șleau că un vătaf de plasă ca Zahar nu se află în tot județul Pinsk; iar ajutorul nu o dată spune: „Vătaful nostru ar fi bun de șef de poliție". Toate acestea îl ametesc rău pe Zahar Lemeș. Doar nu degeaba-i el căpetenia plasei!

Zahar Lemeș e un bărbat prezentabil. Ca vătaf de plasă, este încă tînăr, sub treizeci și cinci de ani, și, avînd părul bălan, pare și mai tînăr, fiindcă de obicei bălanii arată mai tineri decît vîrsta lor. Vătaful nu purta barbă, mustățile nu-i prea creșteau, dar din fața-i destul de frumoasă se desprindea o expresie de energie. Buzele-i, prea groase, păreau deseori strîmbe, dar nu dintr-o neglijență a naturii, ci ca un rezultat al semeției lui de vătaf. Ochii săi verzui știau să scapere de răutate și asprime, deși nu era de felul lui om rău. Cînd intră în cancelarie, trece zgomotos după balustradă, îi salută cu glas tare pe notar și pe ajutorul său, se așază, grav, la masă, și scaunul de sub el scîrțîie, trosnește și se clatină, deoarece e om îndesat, lat ca o grindă bună din bătătura unui gospodar înstărit.

— Ascultă, notarule, trebuie să ne cumpărăm niște scaune ca lumea, că nu-i chip de stat pe runda-asta.

Runda, în limbajul vătafului, înseamnă „crunda" [1].

Apoi, își plimbă ochii pe portretele țarilor și pe ramele ce le împodobesc, alese tot de el. Vătaful îl admira pe țar și, mai cu seamă, pe țarină. Iar din cînd în cînd, nemaiputîndu-se stăpîni, exclama:

[1] Fleac, lucru de nimic — în lb. rusă.

— E-eh, dă-o-ncolo ! Ce m-aș înțoli și eu ca țarul, și să am o nevastă ca asta, lîngă mine !

După aceea, vătaful îl întreabă pe notar cum merg treburile, ce s-a făcut, ce mai rămîne de făcut, unde să se ducă mai întîi și pe la cine să treacă la întoarcere.

— Ei, acum dă-mi o țigară ! spunea el la plecare.

Uneori, cînd ajutorul de notar îi întinde țigările, Zahar Lemeș dă disprețuitor din mînă și spune :

— Vai, runda sînt și țigările tale !

Știe prea bine că țigările notarului sînt mai scumpe, dar nu se prea pricepe la calitatea lor și nici gustul nu le cunoaște : vătaful nu e fumător, el nu fumează decît la serviciu, ca să arate mai grav și mai important. Cîteodată își cumpără un pachețel de țigări de trei copeici — doar nu-l poate avea întotdeauna pe notar la îndemînă — și apoi, scoțîndu-și o țigară din buzunar, vătaful arată și mai grav.

— La serviciu, vezi dumneata, e greu să te lipsești de asta, spune el, începînd să fumeze.

În timpul său liber, se mai abate pe acolo și starostele bisericii, Rîgor Krești uk, un bătrîn zdravăn de peste șaizeci de ani. Ține să fie în societatea oamenilor ceva mai ridicați, îi place să discute, să rîdă, și știe să rîdă din toată inima, voinicește, și să aducă vorba și despre treburile bisericești : doar el, Kreșciuk, se îngrijește de bunăstarea bisericii, mai mult chiar decît preotul. Mai e și amator de bere. Uneori aduce berea cu el, ba mai aduce și cîte un pește mai măricel, pentru ca mama notarului să le pregătească o gustare. După ce discută despre chestiuni bisericești, găsește el cum să aducă vorba și despre neveste drăguțe. Pe scurt, e un om inimos.

Starostele satului, Babici, e o fire domoală, blîndă. Vorbește puțin, se mulțumește să-i asculte pe alții pălăvrăgind și răspunde doar cu cel mai blajin zîmbet din lume, ce-i înflorește fața. Nimeni nu știe să asculte ca Babici : cu atenție, cu compătimire, cu înțelegere. Din cînd în cînd rîde zgomotos, dînd din mînă, plecîndu-și capul chel. Dar dacă cineva rostește ceva mai deosebit, mai cu duh, starostele dă din amîndouă mîinile și rîde clătinînd din cap. E o plăcere să povestești ceva față de un asemenea om.

Și notarul, și vătaful, și cei doi staroști se întrec în atenții față de Lobanovici : îl tratează cu bere, îl îmbărbătează, caută să-l înveselească. Ei sînt încredințați că în satul lor n-ai cum să nu fii vesel : sînt femei tinere berechet, nu lipsesc nici panencele — în

primul rînd, cele două fete ale popii și Dașa, a diaculuí ; unde mai pui că toate locuiesc chiar în preajma școlii.

Învățătorul îi ascultă zîmbind și-și zice în gînd : „Trebuie să mă mut cît mai curînd la școală !"

XV

Lobanovici a îndrăgit școala cea nouă. Îi place pînă și aspectul ei exterior, și o privește cu un zîmbet prietenos. Mica scară ce duce la ea e pe cît de simplă, pe atît de comodă. De multe ori îi vine să se așcze pe treptele ei, să asculte zvonurile vieții de la țară, veșnicul cîntec care înviorează și umple cîmpurile întinse, pătrunzînd adînc în sufletul omului. Acest cîntec răsună deosebit de tare pe înserate sau dimineața, cînd aerul este atît de pur, blînd parcă, și cînd fiecare sunet plutește, se răsfrînge departe, în jur.

În partea stîngă a școlii, la vreo trei sferturi de verstă, trece drumul de fier. Stîlpii înalți de telegraf cu firele întinse, drepte, compun mereu, ca niște minunați muzicanți, imnuri de slavă gîndirii omenești. Roțile de fier ale vagoanelor zăngăne parcă bucuroase: din stufărișul de peste rîu se abate o vijelie de sunete care se transformă într-o furtună de foșnete și rîsete întretăiate. Iar din dreapta, din fundul cîmpiei de dincolo de apă, din desișurile verzi ale mlaștinii, vine un scurt semnal înfundat de vapor, aducînd a urlet puternic de fiară sălbatică. O întreagă simfonie de semnale, dărnolite de distanță, plutește în goană din oraș, tremură și se leagănă în văzduh. Simfonici sirenelor de fabrici i se alătură scîrțîitul și hurducăitul căruțelor țărănești, gălăgia pescarilor, pocnetele vîslelor și rîsul răsunător de om vesel, sau vorbele grele de ocară, țîșnite din cîte o inimă roasă de mînie.

Lui Lobanovici îi place și locuința. Nici nu se poate asemui cu cea de la Telșino. Trei odăițe luminoase, încăpătoare, reparate cu îngrijire, văruite, curate. Învățătorul se bucură uitîndu-se la ele și-și spune : „Bună locuință ai tu, frățioare". Camera de la mijloc îi place cel mai mult. Una din ferestre dă în izlaz, cealaltă în cîmpia de peste apă. Aici o să-și petreacă cea mai mare parte din timp.

În bucătărie șade îngrijitoarea Ganna, o femeie trecută de treizeci și cinci de ani, cu fetița ei, Iusta. Iusta stă cuminte lîngă cup-

tor, de parcă nici n-ar fi un copil în casă ; maică-sa n-o lasă nici să îngîne un cîntecel, nici să vorbească mai tare. Mult se mai teme Ganna de noul învățător ! E sigură că o s-o dea afară. Ce nevoie are de ea, slută cum e, și, pe deasupra, cu burta la nas ? Cui îi place să audă țipete de prunc ? Și o să-l aibă peste trei, patru luni... Nu, s-a zis cu școala pentru ea, așța i-o spun și oamenii.

Un suflet de om se chinuie în bucătărie. Dar cine știe ceva despre asta ? Și pe cine îl interesează ? Oamenii se pot arăta doar în vorbă compătimitori ; nimeni nu vrea să ia însă asupra lui măcar o părticică din durerea semenului său. Nimeni nu vrea s-o ia pe Ganna în casa lui, și ea n-are unde să se adăpostească. E drept că Ganna are un bărbat, dar e bețiv și sărac lipit pămîntului.

De cîțiva ani l-a părăsit : e om rău, un nemernic, o bătea fără pricină. Poate că asta i-a fost soarta, că doar nu-i ușor să trăiești pe lumea asta. Ganna își găsise un rost la școală și n-o ducea prea prost. Dar se abătu pe capul ei o nouă nenorocire... Și-l amintește pe Mitrofan Vasilievici, învățătorul care a stat acolo înaintea lui Lobanovici. Ce putea face ? S-a temut să i se împotrivească, să nu-și piardă locul, că doar n-avea pe nimeni să-i ia apărarea. Totuși, ar fi fost mai bine să-și piardă atunci locul, cînd avea un singur copil, decît acum. Ganna trage sfioasă cu urechea la fiecare mișcare, la fiecare pas ce-l face învățătorul în odăile lui. Are o slabă nădejde în vătaf, în notar, în preot ; le-a vorbit, i-a rugat să pună măcar o vorbă bună pentru ea la învățător. Dar nici vătaful, nici notarul nu i-a vorbit lui Lobanovici despre dînsa, iar popa nici nu l-a văzut pînă acum. Ea a dereticat cu multă grijă bucătăria, a măturat-o, a șters toate firișoarele de praf. A spălat de două ori pe jos în odăile învățătorului, a împrăștiat nisip galben în preajma bucătăriei. A făcut tot ce a putut, și acum așteaptă cu frică să vadă ce-o să se aleagă de ea.

Lobanovici intră în bucătărie. E curios s-o cunoască pe îngrijitoarea al cărei nume e legat de o întîmplare romantică a lui Mitrofan Vasilievici, predecesorul lui.

Ganna se uită speriată la el, inima îi bate puternic.

Pentru întîia oară în viață, Lobanovici vede în fața lui o femeie atît de slută. Are o față respingătoare, colțuroasă. Ochii mici, umflați sînt băgați în fundul găvanelor. Dar toate astea n-ar fi nimic. Nasul e nenorocirea acestei sărmane femei. De fapt parcă nici n-ar avea nas : partea de jos îi lipsește cu totul, doar lîngă ochi a rămas un mic ciot. Această lipsă îi dă femeii o înfățișare hidoasă — monstruoasă — făcînd ca glasul ei să fie un fonfăit. Așa s-a născut Ganna. Poartă pecetea păcatelor părinților ei, ca un blestem. Iusta

șade pe un mindiraș de lîngă cuptor și se uită la învățător cu priviri de fiară mică. Și ea se teme de dînsul: fetița auzise de la mamă-sa că omul acesta necunoscut, străin, poate s-o gonească împreună cu mama ei, de pe mindirul pe care doarme.

Învățătorul dă bună ziua îngrijitoarei, își plimbă privirea prin bucătărie, neștiind cum să înceapă vorba.

— Dumneata stai de mult aici? o întreabă el pe Ganna.

— E al doilea an, paniciule, fonfăie ea.

— Știi să mături pe jos în școală?

Ganna nu se aștepta la o asemenea întrebare fără rost; îi vine să rîdă.

— Mare minune! Pot să și spăl pe jos!

— Bine, dar știi să gătești sau ba?

Ganna se simte ceva mai ușurată.

— Știu, paniciule, numai să am cu ce! răspunde ea, pe un ton mai vesel.

— O, atunci, e bine! îi răspunde învățătorul.

Apoi o cheamă la el, să-i vorbească între patru ochi.

— Uite, ai aci nouă ruble, leafa ta pe trei luni din timpul verii; atîta cît ți se cuvine de la administrația plasei. Rămîi aici să deretici prin școală, să faci tot ce trebuie ca îngrijitoare. Dimineața, înainte de lecții, și seara, după lecții, trebuie să mături, să aduci apă pentru copii; iarna, să faci și foc în sobă.

— Da, paniciule, n-aveți nici o grijă: o să mă străduiesc să fie totul bine, răspunde îngrijitoarea, fericită.

Lobanovici nu știe cum să aducă vorba de predecesorul lui, să afle cum s-au petrecut lucrurile, dar socotind că nu se cuvine să vorbească despre așa ceva, zice doar atît:

— Iar mai încolo, uite ce-i: cînd o să-ți vină vremea să naști, caută-ți din vreme alt loc de adăpost, pentru o săptămînă, ori două: nu se cade să naști la școală. Apoi te-ntorci și stai tot aici. Pentru acest răstimp n-o să-ți scad nimic din leafă. Tocmește-ți pe cineva în loc, iar de plătit o să plătesc eu.

Ganna asculta cu capul plecat.

— Bine, paniciule, doar știu și eu asta, spuse ea și începu să-și șteargă ochii cu șorțul.

— Asta-i tot ce aveam să-ți spun.

Ganna ieși în bucătărie. Cîtva timp stătu acolo și plînse. Plînse de bucurie și de durere. Îi căzuse de pe umeri povara grea ce o apăsa de atîta vreme. Dar amarnica viață o mai aștepta, fără nici o rază de bucurie, cu doi copii mici, sub acoperișul al-

tora, printre oameni străini. Se auzea cum sughite de plîns și hîrîie din nasul ei nenorocit.

Pînă la începerea școlii, Lobanovici avea timp liber berechet. Petrecu ore întregi scotocind prin registrele școlare, prin hîrtii, puse în ordine avutul școlii, citi adresele oficiale ale inspectorilor de învățămînt primar. Din această corespondență luă cunoștință de istoricul școlii, de învățătorii și învățătoarele care se perindaseră pe acolo înaintea sa. Pe unde or fi ei acum? Unii nici n-or mai fi pe lume, că multă vreme a trecut de cînd au funcționat aci. Și deodată se întristă. Oamenii aceștia necunoscuți de el și-au lăsat urme în hîrtii, dar unde s-or mai afla ei? Tot o urmă va rămîne și după el, cînd nu va mai fi. Telșino îi reînvie în minte. Nu mai era acolo, dar vreo amprentă a lui o fi rămas în hîrtii. Și alte imagini îi răsăriră înaintea ochilor, și simți că i se strînge inima de durere ca de pe urma unei pierderi. Această veche corespondență a unor oameni necunoscuți și aceste cărți vechi în care e adunată gîndirea unor autori morți de multă vreme se lăsară pe sufletul tînărului învățător, ca niște umbre funeste; se întristă și mai tare, simțindu-se atît de singur pe lume.

Cercetînd listele elevilor, învățătorul observă că printre ei nu sînt fete. Pare-se că pe aici n-ar fi obiceiul de a se da fetele la școală. Va trebui să stea de vorbă cu țăranii la o adunare, își notă el, să-i convingă că și femeia are nevoie de știință de carte, poate chiar mai mult decît bărbatul. Și astfel gîndurile i se îndreptară în altă parte.

Lobanovici știa din experiență că atît timp cît copiii au de lucru pe acasă e greu să-i aduni la școală, pînă nu vine toamna tîrzie. Predarea lecțiilor e stînjenită dacă elevii nu vin regulat și mai cu seamă toți odată. De aceea, va fi mai bine să-i cheme la început numai pe cei mai mici, să-i învețe cîte puțin, urmînd ca școlarii mai mari să fie chemați mai tîrziu. Fixă începerea școlii la 20 septembrie, cu alte cuvinte, peste două zile. La Telșino școala începuse mult mai tîrziu. Așadar, dispunînd de mai mult timp va izbuti să lucreze mai cu spor. Îi mai rămăsese o grijă: trebuia să viziteze pe vecini, în primul rînd, pe părintele Nikolai, cea mai de vază persoană din sat; pe urmă, pe inginerul silvic, pe cele două fete ale preotului și pe diacul Boțianovski, cu care făcuse cunoștință. Nu prea îi plăcea învățătorului o asemenea obligație, dar de mers tot trebuia să meargă la ei; așa cerea obiceiul locului. Nu te duci, capeți dușmani.

Chiar în seara zilei în care se stabilise la școală, Lobanovici se duse la popă.

Părintele Nikolai stătea într-o casă nouă, nu departe de biserică. Construirea acestei case o socotea ca o mare ispravă, iar cînd vorbea despre ea, și le cam vorbea tuturor, își arăta mîinile, care mai păstrau urme de bătături. Totodată, părintele nu uita să citeze versetul din sfînta scriptură: „În sudoarea frunții îți vei mînca pîinea". Locul unde își clădise casa cu toate acareturile îi plăcuse părintelui Nikolai de la bun început, de aceea se și hotărîse să-și dureze acolo gospodăria. Dar terenul era foarte puțin potrivit pentru construcție — povîrnit, nu prea neted, lăsat multă vreme în paragină. Părintele Nikolai nivelase cu brațele lui pămîntul, retezase munți întregi, după cum spunea el, și numai trecerea lui Suvorov peste Alpi putea fi asemuită cu greutățile ce le-a avut de învins. Și cîtă bătaie de cap!... Rostind aceste cuvinte, părintele Nikolai dădea din mînă, își îndrepta privirea într-un anumit punct și fața-i căpăta o expresie de tristețe. Dar nu dura decît o clipă: toate ostenelile, toate suferințele lui, ca să le numim așa, fuseseră răsplătite din plin.

Cînd se lua la vorbă despre toate acestea, părintele Nikolai nu uita să spună că în primăvara trecută, întîmpinîndu-l pe arhiereu și ținînd o cuvîntare cu acel prilej, făcuse o mică greșeală. Vorbind despre greutățile cu care a trebuit să „zidească din temelie", împlinind porunca domnului, acest nou Ierusalim al său, și pomenind de ostenelile lui, a spus:

— Am pătimit ca Feodor Mihailovici Dostoievski.

Arhiereul a observat îndată:

— Părinte! Cum, nu cunoști pilde de suferințe și de lungă răbdare din viața sfinților întru dumnezeu, de vreme ce pomenești pre cea a unui scriitor laic?

Ei, da, greșisc! Acum, părintele Nikolai rîde și el de această întîmplare.

Părintele Nikolai îl întîmpină pe învățător destul de prietenos. Părea bucuros că-l vede. După ce schimbă cu el cîteva cuvinte îi spuse:

— Dumneata ai avut o purtare cu adevărat creștinească. Nedumerit, Lobanovici se uită în ochii părintelui Nikolai.

— Știi că ai făcut cea mai bună impresie țăranilor? urmă părintele.

— Dar prin ce? întrebă Lobanovici.

Părintele Nikolai îl bătu prietenește pe umăr, rîse înfundat, și rîsul acesta venea parcă de undeva de jos, ca și cum cineva l-ar fi apăsat pe burtă.

— Ei, parcă nu știi! răspunse el. Dumneata ai adăpostit un suflet de om fără adăpost, ba i-ai mai dat și leafa pe toate lunile de vară.

Deodată părintele Nikolai își schimbă tonul:

— Dar cum s-o fi lăsat Mitrofan Vasilievici ispitit de Ganna? Doar ai văzut cît e de hîdă... M-a rugat femeia să pun o vorbă bună pentru ea la dumneata, dar n-am îndrăznit. Vorbind cinstit, eu n-aș fi ținut-o la școală.

— E păcat să arunci un om pe drumuri. Ce ar fi făcut? Și apoi, nu-i ea de vină că e hîdă, că, vorbind drept, natura și-a bătut joc de ea

— Da, da! încuviință părintele Nikolai, posomorîndu-se deodată, cu privirile ațintite spre depărtări necunoscute. Totuși, ești un om de omenie. Ai cîștigat prin fapta dumitale dragostea țăranilor.

Părintele Nikolai îi arătă apoi învățătorului casa lui, urmele de bătături de pe mîini, lăsate de munca grea. Nu uită să-i vorbească despre acea cuvîntare ce-o ținuse în fața arhiereului, citîndu-l pe Feodor Mihailovici Dostoievski, în timp ce tresălta de rîsul mărunt ce-i ieșea parcă din adîncul trupului. Vizitînd casa părintelui Nikolai, Lobanovici simți în toate ceva specific popesc. Îi răsări în minte părintele Kiril, în a cărui casă încercase același sentiment: ceva stătut, mort, de cadavru. Dar învățătorul nu avu răgaz să se gîndească mai mult la aceasta, căci preoteasa, o femeie scundă, puțin cam ceremonioasă, îl pofti să ia ceaiul cu ei.

XVI

Ah, ce vreme frumoasă stăruia în zilele acelea în Polesia! Numai oamenii bătrîni își mai aminteau de asemenea zile. Calde, fără vînt, însorite. Depărtările se răsfățau într-o negură albastră. Frunzișul roșu-auriu atîrna nemișcat din crengile ulmilor înalți. Nopțile întunecoase erau de un calm solemn, și cerul se pogora parcă mai aproape de pămînt, ca să-i audă plîngerile ce nu mai conteneau. Iar stelele luminoase, mari, ca niște diamante, spuzeau cerul, licărind în toate culorile curcubeului, și, vorbind sufletului despre ceva neasemuit de mare, îl chemau să-și desfășoare mai larg aripile, să-și ia zborul pe

întinderi depărtate, să înlăture hotarele strîmte ale vieții întunecate de griji, să cunoască o bucurie încă netrăită.

Ah, ce vreme minunată!

Grădinile începeau să înflorească pentru a doua oară. Spuneau bătrînii, că-i semn de an cu greutăți.

Școala din Vîgonî prinsese viață. Răsunau glasuri de copii. Tare le place copiilor să se joace în timpul recreațiilor pe locul întins de lîngă școală. Vreo douăzeci de începători s-au înscris chiar din prima zi de școală. Printre ei nu se afla însă nici o fetiță, deși învățătorul făcuse tot ce-i stătuse în putere să le atragă spre învățătură. Țăranii erau de părere că fetele n-au nevoie de știință de carte, că și fără ea e greu să ții muierile în frîu; dar ce o să fie atunci cînd și ele vor ști carte?! Nici băieții nu se duc cu toții la școală. Așadar, fetițele să stea acasă, la tors.

Vorbind cu țăranii despre acest lucru, Lobanovici află de la o tînără femeie de ce mamele nu-și lasă fetele la școală. Cu vreo cinci ani în urmă, numai o singură fetiță mergea la școală, atîta. Și învăța bine; dar, într-o iarnă, s-a îmbolnăvit și a murit. Din pricina învățăturii s-ar fi îmbolnăvit, nu de altceva. Așa credeau mamele; și, după această întîmplare, nici una dintre ele nu mai avea inima să-și dea fetița la școală.

Lobanovici avea acum ceva experiență de pedagog. La început, mai mult se juca cu copiii decît îi învăța: îi lăsa să se obișnuiască cu școala, să se deprindă treptat, treptat cu noua lor viață. Așa că nu făcea lecții cu ei decît pînă la prînz. Printre cei mici erau și niște băiețași tare drăguți, mai cu seamă unul, Alesik Grîliuk se deosebea de toți ceilalți. Alesik venea neîngrijit de acasă și era îmbrăcat mai sărăcăcios decît colegii săi. Avea cămășuța ruptă, nespălată, ponosită.

— Dar de ce ești așa de murdar? îl întrebă învățătorul.

Alesik tăcu. Băieții răspunseră în locul său:

— E orfan, i-a murit mama.

Alesik, trist, apleacă căpșorul și-și plimbă încetișor degetele pe pupitru.

Sărman micuț!

Lobanovici tăcu, se uită la el, apoi se apropie și-i spuse prietenos:

— Cred, băiețele, că te-ai putea spăla și singur.

Și așa începu să le vorbească copiilor despre curățenie. De fapt, în privința asta, nici un băiat nu era fără cusur. Cu toții purtau părul lung, nepieptănat; cînd te uitai mai de aproape ve-

deai și păduchi roindu-le în cap Iar mîinile lor erau atît de jegoase că ai fi putut semăna ceva pe ele.

Școala avea o mașină de tuns. În curtea școlii, în recreație, învățătorul își tundea micii elevi. Avea lîngă el o farfurioară cu petrol și vată. După ce-i tundea, muia vata în petrol și-i freca pe cei cu păduchi în cap. Insectele amorțeau pe loc. Copiii erau foarte curioși să vadă cum taie șuvițele de păr, în rînduri drepte, și-și plimbau degetele în capul celui tuns, arătînd murdăria. Pe urmă, supraveghcați de învățător, toți se spălau pe cap, pe obraz și pe urechi.

Muncind la școală, Lobanovici simțea că „prinde mai repede rădăcini" în locul nou, și că trăiește din plin. Cît timp n-au venit toți copiii, îi rămînea timp liber. Se folosi de acest răgaz, ca să cunoască mai bine Vîgonî. În cîteva zile cutreieră toate împrejurimile, cercetă drumurile și cărările, găsind mereu ceva nou. De curînd fusese și la Pinsk. Legătura cu orașul era simplă și ușoară : de trei ori pe săptămînă, administrația plasei trimitea o căruță de poștă. La Pinsk găsise și o prăvălie de la care se putea lua cîte ceva pe datorie, căci nu întotdeauna ai bani în buzunar. Cumpără pentru Alesik o cămașă de barchet și o cingătoare : îi era milă de băiețașul lăsat fără îngrijire, voia să-i mai îndulcească puțin viața.

În timpul liber, învățătorul trecea pe la cancelaria plasei, unde făcuse cîteva cunoștințe și mai avea prilej să facă altele noi. Iar în sat i se înfățișa uneori cîte un tablou vesel și hazliu al vieții de la țară.

Nu departe de administrația plasei era o berărie. O ținea Maxim Guleika. În ultimele zile forfotea mult popor în preajma ei. Vătaful de plasă Zahar Lemeș se nimerea și el pe acolo. E drept că vătaful se ținea bine pe picioare. Se vedea că se ferea omul de ispită și că punea ceva la cale, avea un scop precis. Cu țăranii se arăta prietenos, îi îmbuna și-i cinstea cu dărnicie. Lobanovici, neștiind ce se petrece, privea doar ca spectator la cele ce se întîmplau lîngă berărie. Acolo, lumea se află într-un du-te-vino necontenit. Fiecare intra cu un aer serios, purtînd pe față urmele grijilor de fiece zi. Ieșeau cu obrajii roșii și călcau aiurea. Cîte unii cîntau, alții vorbeau aprins și se zădărau cu ocări cum nu se poate mai duioase, fără pic de răutate. Oamenii erau veseli, se simțeau în voie, ca de pildă acest nea Esîp-șchiopul.

Esîp era un om în vîrstă. Avea barba încîleită ca pîsla, cu o codiță răsucită tocmai în vîrf, ca un capăt de năvod încurcat. Poalele sumanului său negru se desfăceau în lături de sub brîul

lat împletit în casă. Umbla cu o cămașă albă, lungă, descheiată, lăsînd să i se vadă pieptul și burta pînă la buric. Șapca veche, alunecîndu-i de la locul ei, o întorsese cu cozorocul într-o parte, așa că nea Esîp arăta tare caraghios. În schimb expresia feței era mai prietenoasă, mai blajină. Esîp se mișca într-un chip ciudat, făcînd mici salturi. De vină era piciorul său șchiop, berea doar că-l abătea puțin de la drumul drept.

Ajuns în mijlocul curții administrației de plasă, nea Esîp se opri și-și roti capul în dreapta și în stînga. Zărindu-l pe învățător, îi întinse mîna.

— Să trăiești, domnule învățător. Uite, noi am băut oleacă, începu Esîp. Matale te pricepi la treaba matale, iar noi la a noastră. Și cu toții o ducem bine! urmă el, ridicîndu-și glasul. Deodată, schimbă tonul, dîndu-și parcă seama de ceva. Învață-ne, învață-ne pe noi și pe copilașii noștri, că sîntem proști. Vai, că proști mai sîntem! Învățați-ne, învățați-ne! Omul își coborî glasul: Nu-s vrednic să stau de vorbă cu dumneavoastră... Iertați-mă!

Esîp își puse mîna pe șapcă, vrînd s-o scoată, dar nu nimeri cozorocul, cu toată cazna sa, așa că se dădu încetișor cu cîțiva pași înapoi și făcu o plecăciune; apoi, pășind hotărît, o luă pe poartă afară. Ieși șontîc, șontîc în uliță, se opri iar, și se uită împrejur. Privirea îi căzu asupra bisericii. Moșul dădu din cap, îndemnîndu-se parcă și apoi intonă:

No-o-oi, he-e-e-ru-vi-i-mii,
He-e-e-eru-vi-i-mii,
Tai-nă, da, ta-ai-na cre-a-ți-unii

Cîntă el cît cîntă și o lăsă baltă, poate și fiindcă Șugai Mihalka îl opri să mai cînte, venind din cealaltă parte.

— Mihalka! îl strigă Esîp. Auzi, frățioare, știi ceva?

— Ei, ce-i? îl întrebă Mihalka.

— Bate-mă! Bate-mă, frățioare!

Mihalka îl privi pe Esîp și rîse.

— Bă, nu rîde, trage-mi o bătaie.

— Dar cum, nene, să te bat? De ce?

— Nu mă-ntreba de ce; uite, bate-mă și pace, stăruia nea Esîp.

— Ei, dar cum să te bat pe mata? Om bătrîn...

— Ho! Mai întrebi cum să mă bați!... Cîrpește-mi una peste bot și gata.

— Dar n-am nimic cu matale.

— Păi, frățioare, supără-te, și pocnește-mă odată!

— N-am pentru ce să te bat, nene.

— Minți, Mihalka! Ai pentru ce! Nu mă cruța. Te rog omenește: dă în mine! De nu, mă duc și-mi bat baba.

— Nene, nu face să ne batem, mai bine să trăim în înțelegere.

— A, nu vrei să mă bați?

— Nu, nu vreau.

— Atunci, naiba să te ia! Oi găsi și fără tine un om de inimă.

Nea Esîp o luă din loc, șchiopătînd pe uliță. Se simțea cam vinovat. Voia să fie pedepsit, bătut. Poate era numai o ciudățenie de om băut. Bolborosi ceva pe sub nas, dibui cu mîna în jurul șepcii, nimeri cozorocul și întoarse șapca cu cozorocul la spate. Întîlnind fete sau tinere neveste, le chemă la el și le rugă să se sărute cu el. Femeile scăpau fugind, unele tăceau, altele rîdeau de el.

Trecînd de mijlocul satului, Esîp dădu peste Timoh Jiga. Încă de departe își desfăcu larg brațele, ca să-l cuprindă.

— Stai! strigă el.

Timoh se opri și se uită la Esîp.

— Unde te duci, mama ta de cîine?

— Hai, vezi-ți de drum! răspunse Timoh.

— Merg și-mi văd de drum, na! Timoh, vrei tu să fii om? Pocnește-mă bine peste bot!

Timoh, mirat, îl măsură cu privirea. Un zîmbet ușor i se așternu pe obraz și, înainte ca nea Esîp să poată scoate o vorbă, Timoh Jiga îi cîrpi una peste ureche. Esîp se întinse cît era de lung și aruncă cu piciorul șchiop în sus.

— O-of, lungoarea mă-ti, Timoh! Da știi să dai, nu glumă! Mi-ai cîrpit una zdravănă.

— Păi, doar tu m-ai rugat.

— Te-am rugat, așa-i; dar de ce ai dat cu atîta putere? Tîlhar mai ești! Bun de pușcărie!

Timoh își văzu de drum zîmbind, iar Esîp se ridică blestemîndu-l. Oamenii din jur rîdeau, iar nea Esîp rosti doar atît:

— Amarnic a mai dat în mine, lighioana... Ce-ar fi să alerg după el, să bem împreună...

Lobanovici află de la ajutorul de notar din ce pricină era atîta forfotă în jurul berăriei. Erau numai cîteva zile pînă la alegerea noului vătaf de plasă. Zahar Lemeș își trăia ultimele clipe din sorocul său de trei ani. Tare ar mai vrea Zahar să rămînă vătaf de plasă pe alți trei ani. Are el socotelile lui. Mai întîi, e un lucru măgulitor, cu care se putea făli: vătaful e doar, cum se spune, primul

reprezentant al guvernului în plasă. În al doilea rînd, însuși gradul de vătaf de plasă oferă multe avantaje. În al treilea rînd, Zahar Lemeș nutrea un gînd ascuns, și anume voia să rămînă vătaf, fără întrerupere, de trei ori cîte trei ani. Dacă ar izbuti, ar căpăta un caftan de onoare. Pare-se că în județul Pinsk numai un singur vătaf dobîndise acest caftan de onoare și acesta era socrul lui Zahar Lemeș. Atît socrul cît și experiența căpătată îl învățaseră prin ce mijloace se poate atinge ținta urmărită. Se afla în bune relații cu șeful local de zemstvă [1]. Bineînțeles, Lemeș nu prea avusese prilej să bea cu el; totuși, trecuseră ceva bănișori din buzunarul său în cel al șefului local de zemstvă. Iar acum, Zahar își pregătea terenul pe teritoriul plasei, îndestulîndu-și cu băutură din belșug pe alegătorii setoși.

Administrația plasei era dereticată; se spălase pe jos și se făcuse o curățenie nemaipomenită. Moș Pilip trăgînd din mers ceva tabac pe nas nu știa cum să se mai împartă: avea atît de multe de făcut... Zahar Lemeș era cam nervos. Se simțea în sufletul lui ca cel mai bun creștin înainte de spovedanie. Nici notarul nu-și prea găsea astîmpăr. Din cînd în cînd schimba priviri cu vătaful, dînd din cap și făcînd cu ochiul. Iar „sala de întruniri" vuia, se cutremura de gălăgie.

Deodată, totul se potoli. Vătaful și notarul pălîră. Lemeș se încovoie, arătînd pe jumătate cît era. Oamenii se dădură în lături și printre zidurile acestui coridor de oameni trecu șeful zemstvei, călcînd cu pași grăbiți, siguri, de militar; era scund, vînjos, oacheș la față. Șeful local de zemstvă era un conte cu nume francez, fost ofițer de cavalerie. Din toate mișcările lui se vedea militarul.

— Bună ziua! aruncă șeful local al zemstvei, cu glas răsunător.

— Să trăiți, luminăția-voastră! vui adunarea.

Nea Esîp întîrziase cu salutul său și, abia după ce se potoli zarva, strigă de unul singur vorbele de răspuns la salutare.

— Să trrrăiți, luminăția-voastră!

Șeful local de zemstvă trecu de-a dreptul la scopul sosirii sale:

— Pe cine vreți să-l aveți ca vătaf de plasă?

— Pe Zahar Lemeș! îi răspunse adunarea cu vuiet de glasuri.

— Pe Lemeș! Pe Lemeș!

— Bine, fie! încuviință șeful local de zemstvă.

Prinzînd un moment prielnic, Zahar Lemeș îi arată notarului vîrful limbii și-i făcu cu ochiul.

[1] Funcționar cu atribuții administrative și judecătorești în comunele rurale.

Șeful local de zemstvă luă loc și scrise.

Deodată, ușa se deschise zgomotos și Timoh Jiga năvăli vijelios în cancelarie. Ochii i se roteau sălbatic, avea părul zburlit.

— Obște! țipă Timoh. Ați și ales? Pe Zahar Lemeș? Dar pe cine ați ales voi? Ce, prea puțin sînge a supt el din voi?

Toate astea veniră pe neașteptate. Acum, toată adunarea era cu ochii pe Timoh Jiga.

Fără să-i lase pe oameni să se dezmeticească, el se repezi la Lemeș:

— Vătafule! Vătafule, tu ești? Ha-a! Ai dat un sutar pe băutură, i-ai vîrît ceva șefului local de zemstvă, iar acum te apuci să ne sugi sîngele?

— Vătafule! strigă șeful local de zemstvă. La răcoare cu el!

— Ipistați! porunci Lemeș, repezindu-se și el la Timoh, ca o fiară.

Jiga nu se lăsă și, zmucindu-și umerii largi, îi împinse în lături pe ipistați. Lemeș îl apucă pe la spate de umeri. Moș Pilip deschise ușa și-l îmbrînci în gaura neagră a „arestului".

Cei adunați în cancelarie tăceau și păreau stingheriți.

Polești schimbară priviri între ei și se scărpinară după ceafă. Iar Tihon țipa furtunos, înjura de zor fără să-i cruțe nici pe vătaf, nici pe șeful local de zemstvă.

XVII

— Știi, domnule învățător: eu nu știu să scriu ce gîndesc, asta-i toată nenorocirea mea! Se-ntîmplă să am niște gînduri așa de frumoase! Uite, fac cei de la plasă o hîrtie, să zicem, o cerere, ori o jalbă, cu o citesc, și simt că nu așa trebuie scrisă. Scriu ei multe, și înșiră tot felul de vorbe, numai ceea ce trebuie nu scriu. Umblă alături de adevăr, dar mănîncă adevărul: ori nu-i, ori stă el bine ascuns în găoacea lui. Dacă aș ști eu să scriu, pe mulți i-aș face praf.

Aksion Kali era țăran din Vîsokoe. Venise la Lobanovici să stea de vorbă cu el. Învățătorul îl poftise pe Aksion, cînd îl cunoscuse, în cancelaria plasei; omul acesta avea uncle idei ce-l interesau.

Lobanovici asculta și se uită cu atenție la Aksion. Era un om încă tînăr, abia trecut de treizeci de ani. Avea trăsături severe, ochi

gînditori şi faţa-i slabă, energică, arăta că nu-i om de duzină. Mustăţile scurte, negre i se lipeau de buze, dîndu-i o expresie chipeşă, voluntară.

— Ce n-ar putea deveni omul acesta dacă s-ar dezvolta în voie? se întreba învăţătorul. Şi-l văzu pe Aksion în chip de procuror sever, de luptător pentru dreptatea socială, sau ca un brav ataman de haiduci, răzbunător cumplit al nedreptăţilor suferite de ţărani.

Aksion Kali credea în dreptate, în acea dreptate aşteptată cu atîta nerăbdare de popor, dar ascunsă deocamdată undeva sub şapte lacăte. El nu putea privi cu nepăsare nedreptăţile ce se făceau oamenilor şi se străduia să le înlăture. Era cunoscut de administraţia de plasă şi de şeful local de zemstvă, ca un om neastîmpărat şi primejdios. Iar vătaful avea ordin să stea cu ochii pe el. Aksion ştia asta şi zîmbea pe sub mustaţa-i neagră. „N-o să mă prindeţi cu una cu două, voi, prostănacilor!"

Aksion nu-i lăsa pe ţărani să dormiteze, să se împace cu viaţa lor lipsită de drepturi. Le răscolea gîndurile, trezea în ei ideea unităţii, le dădea speranţe noi, voia să-i ridice pe oameni la lupta împotriva nedreptăţii — ţăranii fuseseră înşelaţi, traşi pe sfoară de boieri şi de slujbaşii lor cîrciocari. Altminteri, cum s-ar fi putut întîmpla ca moşierul Skirmunt de la Albrehtov să se bage chiar în casa lor, să pună mîna pe iezerele şi pe bălţile rîului, cu atîta belşug de peşte, să le sufle chiar de sub nasul lor, şi apoi să le dea tot lor în arendă? Iezerele erau marea durere a ţăranilor vîgoneni. Vreme de doisprezece ani a ţinut judecata între ei şi domnul Skirmunt. Aksion Kali vorbea în numele obştii, ca împuternicit al ei. Umbla prin judecăţi, începînd de la tribunalul regional şi pînă la Senat [1], unde însă totul s-a împotmolit, fiindcă, bineînţeles boierii ţineau cu boierii. Şi astfel, au rămas bălţile în stăpînirea boierului Skirmunt. Iar acum le ţineau cu arendă cinci gospodari bogaţi din Vîsokoe: vătaful de plasă Zahar Lemeş, starostele de biserică Rîgor Kreşciuk şi alţi trei. Lor le prindea bine. Erau bucuroşi că Aksion Kali a pierdut pricina ţăranilor. Tot ei scorneau fel de fel de zvonuri pe seama lui, îl făceau aventurier, dornic de banul obştesc. Cine altul s-ar încumeta să meargă împotriva legii? Iată de ce Aksion e atît de înciudat pe ei şi-i socoate trădătorii intereselor ţăranilor şi, deci, duşmanii săi. La fel se poartă şi faţă de boieri şi de funcţionari: după părerea sa, de la aceştia vine tot răul pe lume.

[1] În Rusia ţaristă Senatul avea prerogativele de instanţă supremă, de casaţie, în justiţie.

Cu toate că Senatul nu recunoscuse dreptul țăranilor, Aksion nu se dădu bătut. Mai avea o idee în cap : să facă o plîngere la țar.

— Dumneata ce părere ai ? îl întrebă Aksion pe Lobanovici, în privința acestei plîngeri către țar.

Lobanovici plecă ochii, rămînînd pe gînduri.

— Ți-aș spune, dar nu știu cum ai să primești vorbele mele, răspunse el cu voce scăzută. Și, după cîteva clipe, adăugă : Cred că din asta n-are să iasă nimic.

Învățătorul se stăpîni cu greu, să nu-i împărtășească lui Aksion ceea ce, chiar cu cîteva zile înainte, dăduse năvală în sufletul său, răsturnînd tot ce crezuse pînă atunci, punînd stăpînire pe toate gîndurile sale. Dar spiritul de prevedere și instinctul de conservare biruiră, așa că rosti :

— Știi, Aksion, să vorbim despre asta altădată, cu alt prilej, ca să nu afle nimeni. Iar acum, uite ce vreau să-ți spun. Vezi, dumitale îți pare rău că nu poți să-ți scrii gîndurile. Ce-ar fi să încerci să înveți ?

La rîndul său, Aksion își plecă ochii, zîmbind.

— Știi, pe alte căi mi se abat gîndurile, nu de asta îmi arde. E bine să înveți de tînăr ; acum, nici n-aș mai avea timp.

După glas și după expresia feței, se vedea că Aksion nu era totuși împotriva învățăturii.

— Ei, lasă ! Un minut liber se poate găsi oricînd, dorință să fie. Vino la mine în fiece seară, cînd ai timp. Să nu ne apucăm de cine știe ce știință, dar cred că vom ajunge să învățăm să citim și să scriem puțin.

— Asta... de ce nu ? Măcar să citesc și să mă iscălesc — și tot ar fi bine.

— Ce ai zice să încercăm chiar acum ?

Lobanovici sări de pe locul său, luă hîrtie și cele trebuincioase pentru scris și se așeză lîngă Aksion.

— Ești un om în toată firea, așa că nu voi lucra cu dumneata cum lucrez cu cei mici. Vom începe cu scrisul, în primul rînd cu numele dumitale.

Învățătorul scrise *Aksion Kali*, conturînd cu îngrijire fiecare literă.

— Uite, ți-am scris numele de botez și de familie. Te cheamă Aksion. Uite aici, cuvîntul *Aksion ;* știi că limba noastră se compune din cuvinte, și fiecare cuvînt poate fi scris. Iar aici, ăstălalt, e numele dumitale de familie : *Kali.* Ai noroc că numele dumitale de botez și de familie sînt atît de scurte. Uită-te bine la ele, că eu scot repede literele de tipar.

Învățătorul se îndreptă spre dulapul cu lucrurile de școală, luă o lădiță cu litere, iar Aksion, de pe scaunul lui, nu-și mai lua ochii de la cele două cuvinte scrise de mîna învățătorului. Toată atenția îi era concentrată asupra acestor două cuvinte, dar ele nu-i spuneau nimic. Vedea un șir de semne ciudate, niște bețișoare, cerculețe și cîrlige, cu totul străine și necunoscute ochiului său.

Ghicindu-i gîndul, Lobanovici îi zise :

— Desigur, la început aceste cuvinte nu-ți spun nimic. Trebuie să te obișnuiești, să te deprinzi cu ele, așa cum este deprins un gospodar cu gîștele lui din cîrd, pe care le recunoaște dintr-o privire.

Lobanovici stătu la îndoială : e oare justă metoda de predare pe care a ales-o ? La școală el se folosește doar de alta, care îi este familiară. Improvizează acum o metodă nouă, necunoscută lui și nefolosită în școli. Dar, în cazul de față, învățătorul pornea de la un raționament destul de simplu : propria iscălitură ar trebui să-l intereseze cel mai mult pe noul său elev.

— Dumneata uită-te bine la cuvintele scrise, iar acum o să vezi cum arată ele tipărite în carte. Uite, semnele acestea se numesc litere. Noi avem de alcătuit cuvîntul *Aksion*. Ascultă, iată în ce chip se poate spune Aksion.

Învățătorul rosti cuvîntul, literă cu literă :

— A-k-s-i-o-n.

Repetînd de cîteva ori fiecare literă, el i le arătă lui Aksion și le așeză în rînd.

Lobanovici puse cuvintele scrise și cele compuse din litere de tipar în fața elevului său ocazional și se pasionă totodată și el ; în cele din urmă, reuși să-l facă și pe Aksion să arate mai mult interes față de litere. Elevul adult începu să privească mai atent cuvintele, silabele, semnele și literele separate. Iar cînd ajunseră la „semnul moale“ [1] din cuvîntul *Kali* și i se lămuri rostul acestui semn din numele de familie al lui Aksion, pe neașteptate învățătorul cît și elevul se treziră în fața unui cuvînt cu alt înțeles [2], așa că se simțiră o clipă cam stingheri, dar apoi rîseră amîndoi.

Cu acest prilej, Aksion se gîndi : „De treizeci și șase de ani trăiesc pe lume, dar n-am știut ce poate ieși din numele meu. Asta înseamnă știința de carte, bat-o s-o bată !“

După ce învață să distingă semnele între ele și după ce își alcătui de mai multe ori numele de botez și de familie, Aksion se

[1] Echivalent cu „i“ scurt din limba romînă.

[2] Fără acest semn, cuvîntul are înțelesul de baligă.

apucă de scris. Degetele lui înăsprite și neîndemînatice țineau cu greu tocul, strîngîndu-l ca pe un clește. De cîteva ori i se păru că nu se va alege cu nimic, că nu va izbuti să-și însușească bine felul în care trebuie să țină tocul; de fiecare dată învățătorul îi venea în ajutor, îi spulbera temerile și-i întărea credința în cele ce vor urma, spunîndu-i că așa merge treaba numai la început, dar apoi va fi mai ușor.

Isprăviră lecția; învățătorul îi dădu lui Aksion un creion și cîteva foi de hîrtie, ca din cînd în cînd să mai facă exerciții, acasă.

— Seara, cînd ai o clipă liberă, vino pe la mine; treptat, pe nesimțite, ai să înveți să citești și să scrii. Aksion strînse cu putere mîna învățătorului și o luă spre casă, făgăduindu-i că va face exercițiile cerute.

Petrecîndu-l pe Aksion, Lobanovici ieși în ogradă. Era aproape de ora zece seara. Aksion porni pe ulița întunecoasă și, în scurt timp dispăru, iar Lobanovici rămase pe scară, ascultînd tăcerea nopții reci de toamnă. La capătul gardului de scînduri, lîngă un arțar, frunzișul uscat foșni, călcat de picioarele cuiva, și învățătorul zări un om luînd-o pe furiș, cu băgare de seamă, înspre rîu. Pesemne că cineva stătuse la fereastră și se uitase în camera lui.

Uneori, trecînd pe lîngă școală, unii flăcăi, și chiar unele femei tinere, se uitau pe fereastră atunci cînd vedeau lampa cu abajurul alb arzînd cu o lumină vie, pur și simplu din curiozitatea de a cunoaște locuința învățătorului, sau, poate, de a-l zări chiar pe el. Pînă atunci Lobanovici nu băgase de seamă toate aceste lucruri. Acum însă, încercă un sentiment de neliniște, și gîndurile tulburătoare care, nu de mult, începuseră să-l frămînte, i se treziră din nou, amintindu-i de o întîmplare recentă.

Cu vreo două zile în urmă, Lobanovici văzuse pe scara școlii un obiect ciudat. Pe o bancă, lîngă perete, găsise o cărticică împachetată în hîrtie de ziar. Învățătorul intrase în casă și se apucase s-o citească. Cuvintele și literele îi jucau, săreau pe dinaintea ochilor, ca într-un dans; la început nu fu în stare să urmărească ideile autorului — deși erau foarte simple și clare — prea neobișnuit îi păru cuprinsul acestei cărticele.

Toate noțiunile despre țar, ca omul uns de dumnezeu, drept, nepărtinitor, în fața căruia interesele celui din urmă nevoiaș cîntăresc la fel ca ale unui mare demnitar, pe scurt, toată acea poleială cu care era învăluită persoana țarului și care-l făceau să apară ca o ființă ce ar întruchipa cele mai alese însușiri pe care le-ar putea avea omul — toate acestea erau spulberate în cărticică în chipul cel mai necruțător și reduse la nimic. Autorul lovea fără cruțare în

pavăza cazonă care apăra persoana țarului și, făcînd-o ciur, îl despuia pe țar de vălurile gingașe și-i arăta chipul său adevărat, fără vreo înfrumusețare, de om brutal, de un om-păianjen, cel mai aprig băutor de sînge înfipt pe trupul poporului.

Toate ideile autorului urmăreau același scop, loveau în una și aceeași țintă, și anume de a distruge credința în țar și a-i arăta adevărata fire. În cărticică, așa-zisele reforme ale țarului erau prezentate într-o lumină cu totul nouă pentru Lobanovici. Erau luate în batjocură ordinele țarului și măsurile îndreptate chipurile spre binele poporului, ca, de pildă, înființarea funcțiunii de șef local de zemstvă și altele. În realitate, rezultatele obținute erau diametral opuse celor afirmate de presa oficială țaristă și totul era dovedit prin exemple simple. În broșură se dezvăluia totodată rolul concret al organizațiilor politice, pe al căror steag figura lupta necruțătoare și neîndurătoare împotriva țarismului, lupta pentru eliberarea poporului de sub jugul monarhiei dusă de aceste organizații, silite să activeze în taină, și ai căror membri erau defăimați și înfierați de autoritățile țariste drept monștri, criminali, dușmani ai statului. „Ține minte, Nicolae Sîngerosul[1]: acum e sărbătoare pentru tine, dar o să-ți vină și zilele de post" — așa se încheia textul broșurii.

Primul sentiment ce-l încercă Lobanovici după ce citi cărticica, fu un sentiment de frică, de parcă i s-ar fi cutremurat pămîntul sub picioare, iar o prăpastie s-ar fi căscat înaintea sa. Această prăpastie îl speria și, totodată, îl atrăgea, cu atîta putere, încît îi era cu neputință să se ferească de ea. Primul sentiment de frică, ca urmare a prăbușirii unei anumite rînduieli de viață lăuntrică, deși nu pe deplin formată și statornicită, făcu loc altei temeri: ce-ar fi dacă cineva ar găsi la el această cărticică și l-ar denunța autorităților? De ce îi fusese strecurată? De cine? Ce gînd îl călăuzea pe omul care îi strecurase această cărticică primejdioasă?

Gîndurile i se cam încurcau, i se învălmășeau, îl stăpîneau tot felul de sentimente, tulburîndu-l și neliniștindu-l. Și, figura țarului apăru în imaginația sa, cu aspectul ei dublu, îngrozitor: țarul din portrete, cu chip duios, și țarul înfățișat în cărticică — prădalnic, înșelător, rînjindu-și colții într-o expresie de furie, gata să se înfigă în trup de om. Acest dublu aspect îl tulbura, îi impunea să aleagă, să recunoască pe unul din cele două chipuri.

[1] Nicolae al II-lea a fost poreclit *Singerosul* deoarece în repetate rînduri a reprimat sîngeros mișcarea revoluționară din Rusia.

Un șir întreg de fapte din viața de toate zilele, pe care Lobanovici avusese prilejul să-l observe, modul de a se purta al celor supuși față de omul de rînd, ca și întreaga orînduire socială, toate la un loc întăreau în mod grăitor ideile expuse în cărticică. Cum se poate ca oamenii să nu observe toate acestea? E oare cu putință ca toți funcționarii, toți pedagogii cu studii superioare care se ocupă de educația oamenilor din noua generație să fie, chiar toți, niște mincinoși înveterați, niște lichele? Și cum e posibil ca oamenii de gîndire, cu o cultură superioară, să aprobe un asemenea regim politic, să-i aducă laude, să-l socoată drept cea mai bună formă de viață socială, care trebuie slujită, ajutată, păzită?

Această cărticică stîrnise o adevărată revoluție în mintea lui Lobanovici, arătîndu-i starea de lucruri din Rusia țaristă într-o lumină cu totul nouă pentru el. O purta asupra lui, iar seara, înainte de culcare, o ascundea cît mai bine, pentru orice eventualitate.

Lobanovici rămase cîtva timp pe scară; intră apoi în casă, își puse haina, își luă bastonul și ieși pe izlaz. Tare ar fi vrut să știe cine dăduse tîrcoale ferestrelor lui. Se îndreptă cu băgare de seamă spre rîu, privi cu atenție și zări pe cineva venind dintr-acolo. Se apropie și-l recunoscu pe diacul Boțianovski.

O fi fost chiar el acela care făcea pe iscoada la ferestre? Diacul nu-i era simpatic învățătorului; tocmai de aceea nu se gîndise să-l viziteze. Diacul mergea agale spre casă, iar Lobanovici o luă spre linia ferată, ca să rămînă singur cu gîndurile sale.

XVIII

Diacul Boțianovski avea ciudă pe Lobanovici, vecinul său: cine-i omul ăsta care nu vrea să treacă pe la el, om bătrîn, respectabil, de douăzeci și nouă de ani în slujba sfîntului altar? Nici un învățător sau învățătoare nu-i arătaseră pînă acum atîta nepăsare, ocolindu-i casa. Chiar și Ivan Prokofievici Beliavski, inginer silvic, funcționar de stat — poți asemui un simplu învățător cu un astfel de personaj? — îl vizitase cu vreo cinci ani în urmă, cu prilejul sosirii sale, și îl mai vizitează și acum, iar el, diacul Boțianovski se duce și dînsul la inginerul silvic. Și ce om deștept e acest inginer, cît e de învățat, și ce leafă frumoasă are! De altfel, cu cine n-are relații el, diacul Boțianovski? Cercul său de

cunoștințe este alcătuit din oameni cu nume împrumutate, ca să zicem așa, de la toate cele douăsprezece mari sărbători: Spaski, Uspenski, Rojdestvenski, Blagoveșcenski, Vozdvijenski, Vvedenski, Bogoiavlenski, Sretinski și alții. Și aceștia, numai din tagma bisericească; dar dacă mai adaugi și persoanele laice... Greu de numărat!

Și, în genere, îi cam dă de bănuit vecinul său. Ba hoinărește și se ascunde de oameni, ba stă de vorbă pe șoptite cu niște oameni primejdioși, cum este acest Aksion Kali, și umblă noaptea pe drumuri, ca un hoț. Să știi că are gînduri tainice, urîte. Și treptat, treptat diacul începu să-l urmărească mai cu băgare de seamă pe vecinul său. Din cînd în cînd, trece pe lîngă școală, aruncînd priviri iscoditoare. Uneori se oprește, își lipește urechea de cercevea, ca să prindă barem cîteva cuvinte, să ghicească rostul celor ce se discută în casă. Uneori deschide fără zgomot portița, intră în curtea școlii, aruncă o privire în odăița de alături de bucătărie, chiar și în bucătărie — are doar diacul Boțianovski tot felul de bănuieli și presupuneri. Dar nu izbutește în nici un chip să afle ceva precis, așa că învățătorul rămîne mereu un fel de enigmă pentru el. Cu toate acestea, diacul nu se lasă. Are el și alte mijloace de a afla ceea ce-l interesează. Numai că nu vrea să se pripească, — tot nu fuge de aici învățătorul — iar în sfînta scriptură se spune: „Nimic nu-i ascuns care nu va fi descoperit".

Din cînd în cînd, îngrijitoarea Ganna trece pe la fetele preotului, ca să le facă unele servicii; oricînd îți iese în cale și poți sta de vorbă cu ea.

— Ei, noroc, Ganna! o opri diacul într-o zi.

— Să trăiești! răspunse îngrijitoarea, mirată oarecum de această cinste din partea diacului, și vru să-și vadă de drum.

— Cînd mă pofteștI la botez? își începu diacul, pe ocolite, convorbirea diplomatică. Îi plăcea să stea de vorbă cu femei, deși era un om bătrîn. N-avea nevastă, îi murise.

Ganna zîmbi: ce să-i răspundă?

— Nu știu, făcu ea.

— Cum să nu știi? Un gospodar de ispravă știe cînd îi fată vaca, și tu să nu-ți cunoști sorocul?! Ce, o fi o treabă atît de încurcată, ori sînt mai mulți tați la mijloc?

— Tatăl îi unul singur, dar-ar holera într-însul, fonfăi Ganna.

— Dar ăsta, cel nou, nu se dă la tine?

— Și de ce vrei matale să le știi pe toate?

Ganna nu înțelese rostul pălăvrăgelii diacului și n-avea chef să stea de vorbă cu el. Se întoarse repede și plecă la școală, iar diacul zîmbi, urmărind-o cu privirea. Nu prea era mulțumit de rezultatul

convorbirii — nu izbutise să afle nimic. Dimpotrivă, era şi mai nelămurit, gîndindu-se la răspunsul ei : „Şi de ce vrei matale să le ştii pe toate ?“

După ce stătu şi mai chibzui puţin, diacul îşi notă acest răspuns şi clătină din cap. O-of, ce-i şi cu tinerii ăştia, modeşti şi cuminţi ! Bine le zice poporul, în înţelepciunea lui : „Pisica blîndă zgîrie rău“. Această judecată îl mulţumi oarecum pe diac, fără să-l liniştească însă pe deplin, aşa că tot continuă să-l urmărească pe vecinul său.

Multe îi par ciudate lui Boţianovski la acest învăţător. De pildă, cazul cu îngrijitoarea. Cum n-a putut oare el să-şi găsească un îngrijitor bătrîn, ori o femeie mai tînără, ca îngrijitoare ? De ce o ţine pe asta fără nas ? Care să fie pricina ? Nu, hotărît, nu-i lucru curat. Dar mai e ceva : de ce cumpără daruri pentru şcolarii săi ? Cine a mai văzut una ca asta ? Care e prostul să-şi zvîrle banii în vînt ? Parc-se că şi aici e o socoteală la mijloc. El face cunoştinţă cu ţăranii, cine ştie cu ce scop. Uite : ba unul, ba altul, ba chiar mai mulţi trec pe la el pe-acasă. Şi cine sînt oamenii aceia ? Oameni de rînd, din sat, ori oameni cu faimă rea, cum e Aksion Kali...

Fără nici o îndoială : e un democrat şi un instigator.

Diacul nu scăpa nici un prilej ca să aducă vorba despre vecinul său, faţă de oricine, căci era curios să ştie ce părere au oamenii despre dînsul.

Cînd diacul îi împărtăşi părintelui Nikolai toate aceste bănuieli ale lui, preotul dădu mai întîi din mînă : rîse sacadat, din adîncul măruntaicelor, în felul său, apoi se gîndi, cu ochii aţintiţi în gol, şi apoi, clătinînd din cap, grăi :

— Tot ce se poate.

Şi în ziarul *Svet*, la care era abonat părintele Nikolai, se puteau găsi întîmplări care întăreau o asemenea concluzie.

Ivan Prokofievici, inginerul silvic, un om chel, de vreo patruzeci de ani, sclipind din ochii săi iuţi şi ageri, observă :

— Mofturi ! Nu i s-a spulberat încă cu totul din cap idealismul de seminarist.

Iar notarul încheie :

— Umblă după popularitate.

Cu toate că aceste persoane diferite nu aveau aceleaşi păreri asupra lui Lobanovici, diacul nu numai că nu-şi părăsi gîndurile, ci, dimpotrivă, şi le întări şi mai mult ; oricum ai privi lucrurile, purtarea tînărului învăţător nu era dintre cele obişnuite. Pe alţii nu i-o fi surprins, poate, comportarea învăţătorului, dar pe el, diac bătrîn, nimeni nu-l poate trage pe sfoară. Nu, faţă de un vecin ca ăsta trebuie să fii cu ochii în patru ! Şi să fii cu băgare de seamă, căci şi

el, învățătorul, după cît se pare, e un om care știe să se ferească. Nu degeaba a umblat lîngă rîu, după ce-l petrecuse pe Aksion; ținea să afle cine a fost la fereastră, și așa l-a întîlnit pe diac. L-a recunoscut oare sau ba?

Ca vecinul său să n-aibă pricină de a i-o lua în nume de rău, diacul se gîndi să-l viziteze pe Lobanovici.

Într-o seară intră în curtea școlii și bătu la ușa bucătăriei. Ganna îi deschise.

— Bună seara, Ganna! rosti diacul, tare. E acasă învățătorul?

Lobanovici se ivi în ușă.

— Uite, dacă nu vii dumneata la mine, am trecut eu pe la dumneata, așa, ca între vecini.

— Bine-ai făcut. Ia loc, te rog. Iartă-mă că pînă acum n-am venit să te văd. Chiar azi aveam de gînd s-o fac, minți învățătorul

— Adevărat, zău? se miră diacul și, mijindu-și ochii, își privi șiret vecinul.

— Ei, ce rost are să mă apăr, de vreme ce sînt vinovat.

— E un lucru de laudă, că-ți recunoști vina.

— Întotdeauna respect oamenii mai în vîrstă decît mine.

— Dar știi ce stă scris în privința asta în Sfînta Scriptură? întrebă diacul.

— „Ridică-te în fața celui cărunt și cinstește chipul omului bătrîn", răspunse Lobanovici, ca un școlar.

— Cunoști Sfînta Scriptură, dar nu prea te porți după învățătura ei. Vocea diacului suna a dojană.

— Cine trăiește după Sfînta Scriptură? Sfînta Scriptură oprește să porți obidă cuiva, și dumneata te superi pe mine.

— Ferească dumnezeu! N-am nici o supărare pe dumneata. Fiecare are voie să trăiască așa cum crede, spuse diacul și-și roti privirea prin cameră. Să știi că ai o locuință destul de bună.

Diacul, care ținea să lungească vorba repetă:

— Da, e o locuință destul de bună.

Urmară cîteva clipe de tăcere.

Învățătorul încercă și el să spună ceva, dar convorbirea nu se lega. Diacul îi veni în ajutor.

— Nu ți-e urît de unul singur?

Lobanovici se înviora, folosindu-se de această întrebare: nu, el nu se plictisește de loc, are de lucru la școală, iar seara citește ori se pregătește pentru lucrul de a doua zi.

— Într-o zi am avut de gînd să trec pe la dumneata, dar aveai pe cineva și n-am vrut să te deranjez.

— Nu m-ai fi deranjat de loc. Mai vino, te rog, spuse învățătorul și, totodată se gîndi: „Bine ar fi dacă n-ai veni".

Convorbirea lîncezea iarăși.

— Ei, dar cum stai cu corul? îl întrebă diacul, interesîndu-se de o chestiune de ordin practic.

— N-am făcut nimic.

— Înainte, Mitrofan Vasilievici a organizat corul. Se cînta la biserică, destul de bine chiar. Dumneata n-ar trebui decît să-l urmezi. Știi, de aceasta depinde mult buna rînduială bisericească.

— O, Mitrofan Vasilievici a fost un învățător de seamă, și amintirea lui nu se va șterge multă vreme la școala din Vîgonî.

Amîndoi începură să-l laude pe Mitrofan Vasilievici, care de care mai prefăcut și nesincer.

— Iar acum, s-a ales și cu o avansare, spuse diacul. L-au numit în oraș, la o școală parohială. Și acolo, știi, învățătorii au și uniformă, cu nasturi sclipitori, poartă și șepci cu cocarde, ca funcționarii.

— Mitrofan Vasilievici a meritat pe deplin o asemenea cinste! îl elogie Lobanovici pe predecesorul său, cu o ironie abia ascunsă.

— A știut omul să se impună, observă diacul.

— Da, nu toți izbutesc s-o facă.

— Nu și-a irosit talentele în zadar.

Convorbirea plictisitoare, fără rost, continuă să curgă cu întreruperi, ca apa rău mirositoare dintr-un pîrîiaș murdar.

Diacul șade de un ceas și mai bine și pare că a uitat de casă. Dealtfel, ce să facă la el acasă? Nici nu știe cum să folosească atîta amar de timp. Are o gospodărie mică. Dașa o scoate și singură la capăt.

Dașa e o fată tăcută, ursuză, închisă. Nu spune nimănui, nici chiar tatălui ei, la ce se gîndește, ce are pe suflet. E drept că tatăl nici nu se prea străduiește să se uite adînc în inima fetei sale. Știe el că i-a venit de mult vremea măritișului, dar de unde să-i facă rost de un bărbat? Iar Dașa e bosumflată, supărată pe cei tineri.

Diacul ședea, se uita din cînd în cînd la degetele lui răsucite în afară, se gîndea la ceva și un zîmbet puțin cam șiret îi sclipea în ochii subțiați.

Ce interes poți avea să stai de vorbă cu bătrînul diac? Era sec și deșert, ca un snop treierat. Un fel de scepticism bătrînesc se simțea în fiecc cuvînt rostit de el; vorbele lui aveau un iz rînced, de trecut, dar și el însuși, duhnind a canoane bisericești, învechite, lipsite de suflet, cu miros de untdelemn de candelă și de

ceară de lumînări, părea o vechitură neplăcută, potrivnică a tot ce e proaspăt și tineresc. Din cînd în cînd, învățătorul îi arunca pe furiș cîte o privire: „Și uite, a fost cîndva omul tînăr. Cum o fi arătat el în tinerețe? îi trecu prin cap. O fi avut și el pe atunci năzuințe, aștepta și el ceva de la viață? Cum de-o fi secat așa, devenind aspru, anchilozat?"

Prezența diacului începu să-l irite, să-l supere, să-l stinghereacă. Dar acesta nu se dădea dus, fumînd fără grabă țigările vecinului, uitîndu-se atent la mîinile sale, care arătau ca niște labe de cîrtiță. Lobanovici nu mai știa despre ce să vorbească cu el, ca să mai întrețină convorbirea. Ca și diacul, își mută și el privirea asupra mîinilor acestuia, cu toată atenția. În cele din urmă, nu se mai putu stăpîni și-l întrebă:

— Amos Adamovici, dar de ce ai mîinile așa?

Amos Adamovici — era numele diacului — își privi labele ciudate, cu degete răsfirate, zîmbi și răspunse:

— De bătrînețe și de reumatism. Îmbătrînește omul, i se schimbă și formele trupului. Bătrînețea nu-l înfrumusețează pe om, dragul meu... Dar știi dumneata cu ce mă doftoricesc împotriva reumatismului?

— Cu ce?

— Cu urzici. Îmi ajută mult.

— Și cum te doftoricești cu urzici?

— Strîng urzici și mă bocănesc cu ele peste mîini. Cum mă bat cu ele mă și simt mai bine. Doctorii nu cunosc un leac împotriva reumatismului. Urzica, ăsta-i cel mai bun leac.

— Și iarna, cum te doftoricești cu urzici?

— Iarna e mai prost: nu cresc urzici. Sînt bune numai cînd sînt proaspete.

Diacul se porni să vorbească la nesfîrșire despre calitățile urzicilor. Ca să fii sănătos nu strică să te bați din cînd în cînd cu urzici, pe tot trupul. Și, pornind de la urzici, trecu la cele din vechime. Pe vremuri, oamenii habar n-aveau de doftori și erau sănătoși. În general, altădată se trăia mai bine. Mîncarea era mai ieftină. Cu trei copeici puteai cumpăra atîtea că te speriai, nu alta. Și oamenii erau mai buni.

Amos Adamovici îndruga verzi și uscate, lucruri răsuflate, auzite de atîtea și atîtea ori. Pomeni de un ispravnic care făcea zer din smîntînă.

Bietul învățător se uita mereu la ceas, dar diacul parcă nici nu vedea. Mai, mai să crezi că n-o să se clintească din loc nicicînd.

Și așa trecu toată seara.

— Dumneata, pesemne, te culci tîrziu? îl întrebă învățătorul.

— Depinde, răspunse diacul, și nu se mișcă, privindu-și mai departe degetele răsucite.

Ah, bine ar fi să te culci și să nu te mai scoli! gîndi Lobanovici, nerăbdător să-și vadă musafirul luînd-o din loc.

XIX

Început de noiembrie.

E seara.

Lobanovici stă în odăița lui dragă. Pe masă, arde lampa cu abajur alb. Întunericul gros privește din afară, prin geamuri. Norii cărunți atîrnă jos, deasupra pămîntului, cernind o ploaie mărunță. Liniște și tăcere. Doar în bucătărie se aude glăsciorul lustei, care cîntă ceva și, din cînd în cînd, Ganna îi vorbește fetei.

Învățătorul examinează hîrtiile sosite în acea zi de la poștă, prin cancelaria plasei. O dată cu corespondența, venise și ziarul *Grajdanin* [1]. Directorul acestui ziar era prințul Meșcerski. O fițuică dezgustătoare, în spiritul sutelor negre, cu un cuprins „ultrapatriotic". Era difuzată în mod gratuit în școli, fiind editată datorită unei subvenții de stat, pentru promovarea ideilor monarhice. În ziar apăreau și desene corespunzătoare conținutului. În ultimul număr era, de exemplu, un desen înfățișîndu-l pe țarul Nikolai al II-lea, la masa de scris, printre cărți și hîrtii, cu condeiul în mînă. Avea expresia unui gînditor adînc și părea preocupat. Iar în fundal, forfotea poporul, văzîndu-și de treabă. Sub desen, textul: „Poporul se veselește, iar țarul muncește".

Lobanovici se uită la desen; un zîmbet ironic îi apăru pe buze. Apoi, apucă fițuica și o aruncă într-un ungher.

„Ce porcărie!"

Deodată se auziră, dinspre izlaz, pași apropiindu-se de scara școlii, urmați de o bătaie discretă în ușă.

„Cine naiba o fi?" se întrebă învățătorul și se duse la ușă, ridicînd de pe jos numărul din *Grajdanin*, așa, ca prevedere.

— Cine-i? întrebă Lobanovici.

[1] *Cetățeanul.*

— Învățătoarea, răspunse de după ușă un glas tinerese de fată.

Vizita unei învățătoare necunoscute, mai cu seamă la o oră tîrzie, îl miră foarte mult. Deschise mai întîi ușa locuinței, că să se vadă mai bine, în tindă fiind întunerie, apoi îi zise învățătoarei:

— Poftim, te rog, înăuntru.

Învățătoarea intră în odaia slab luminată și se opri.

— Vino mai încoace, e mai cald și mai multă lumină.

— Dar, înainte de toate, trebuie să facem cunoștință. Olga Androsova... Nu te-am speriat? îl întrebă învățătoarea, rîzînd.

— Ei, dacă ar fi să mă sperii de o învățătoare, atunci mai bine m-aș îneca în Pina.

— Iartă-mă. Mă duc la școala mea, la Kupiatici, și m-am abătut din drum pe la dumneata.

— Foarte bine ai făcut. Scoate-ți haina, stai puțin. În cîteva clipe o să fiarbă și samovarul.

Olga Androsova era o fată încă tare tînără. Abia de un an absolvise liceul [1]. Era oacheșă, cu obrazul rotund, vioaie și cu mișcări iuți, măruntă, dar zveltă și bine proporționată. Avea părul castaniu, tuns. Ochii vii și îndrăzneți.

— N-ai fost la școala dumitale?

— Nu, n-am fost. Nu știu cum arată. Dar dumneata ești de mult aici?

— În curînd se fac două luni.

— Și ai început lucrul?

— L-am început. E a doua lună de cînd țin lecțiile.

— Vai de mine! Eu am rămas rău de tot în urma dumitale!

— Dar de ce ți-a venit așa de tîrziu numirea?

— Am fost numită pe data de 1 octombrie. Pînă au venit hîrtiile — locuiesc în ținutul Smolenskului — și pînă am ajuns aici, am mai stat puțin la Pinsk, la niște cunoștințe, și așa, am întîrziat.

— Ei, mai bine mai tîrziu, decît niciodată.

Androsova era o fată dezghețată, comunicativă. După cinci minute, conversația lor se însufleți, de parcă s-ar fi cunoscut de mult. Iar cînd Ganna aduse samovarul, învățătoarea îi ceru un prosop și începu să șteargă paharele — cu voia gazdei — apoi turnă ceaiul pentru amîndoi. Își sorbea ceaiul și, în același timp,

[1] Absolvirea liceului conferea absolventelor dreptul de a fi învățătoare în învățămîntul elementar.

povestea cum a ajuns pe aceste meleaguri. Vorbea animat, fuma și părea să se simtă foarte bine.

Conversația le fu întreruptă de căruțașul învățătoarei, care bătu la fereastră. Uitaseră cu totul de el. Căruțașul era un țăran de la Kupiatici. Se plictisise tot așteptînd lîngă școală și începu să ciocănească de zor la fereastră :

— Mai stați mult ?

Olga Viktorovna se uită la Lobanovici.

— Am și uitat că trebuie să plec. Să-mi văd de drum.

— Olga Viktorovna ! Ce-ar fi să dai drumul căruțașului și să rămîi să dormi aici ? Afară e noapte ; mai trece un ceas pînă ajungi în sat. Iar la școala dumitale e, desigur, frig și nici n-o să fie nimeni pe-acolo. Ascultă-mă : nu mai sta la gînduri, rămîi să dormi aici. Mîine dimineață o să te duci la administrația de plasă — că tot trebuie să treci pe-acolo — o să-ți iei o căruță și o să pleci.

Învățătoarea îl privi pe Lobanovici :

— Să știi, zise ea, că e o idee genială.

Lobanovici ieși din cameră.

— Poți pleca, îi spuse el căruțașului. Învățătoarea rămîne aici.

— N-are decît. Dar eu de ce am stat degeaba un ceas bătut ?

Căruțașul întoarse calul, bombăni ceva pe sub nas și plecă.

Lobanovici intră în casă, iar Olga Viktorovna îi povesti o întîmplare din viața ei, petrecută într-o situație oarecum asemănătoare.

— Într-o zi, la Smolensk, un om în zdrențe, părînd un intelectual, mă opri : „Dați-mi, domnișoară, cîțiva bani, pentru băutură". „Și cît să-ți dau ?" îl întrebai. Omul în zdrențe își duse degetul la frunte, cu un aer gînditor : „Închipuiți-vă, domnișoară : pentru întîia oară în viață trebuie să rezolv o asemenea problemă ! Ei, dați-mi ceva să-mi astîmpăr setea." Îi răspund : „Noțiunea de «a-ți astîmpăra setea» este neprecisă și elastică : unuia îi ajunge un «țoi», pentru altul, «țoiul» e o picătură în mare". „Just. Eu fac tocmai parte din tagma acelora, pentru care un «țoi» este ca o picătură în mare..."

Deodată, dîndu-și parcă seama de ceva, Olga Viktorovna adăugă :

— Nu cumva, colega, te deranjez ? Zăpăcită mai sînt !

— Nu, cîtuși de puțin ! o liniști Lobanovici. Am o locuință încăpătoare, și chiar o canapea moale.

— Burghezule ! rîse Olga Viktorovna.

— Nu fac decît să mă folosesc de un lucru care a rămas de la cineva ca dumneata.

— Cum asta?

— Aici a stat o învățătoare, pe care inspectorul o simpatiza. Și pentru ea a făcut el rost de acest obiect de lux burghez. Așa că dumneata ai mai mult dreptul la canapea, decît mine.

— Bine, fie! consimți Olga Viktorovna. Să socotim această chestiune închisă. Iar acum, colega, aș vrea să te rog să mă pui în curent cu modul de lucru de la școală, că nu mă pricep cîtuși de puțin. Nici nu știu cum să încep.

— Ei bine, o să-ți arăt eu ce și cum. Numai că va trebui să faci cinste. După vorba lumii: nici capra nu sare pe degeaba, glumi Lobanovici.

— În privința asta, fii fără grijă. Să vii la mine și te cinstesc eu! rîse învățătoarea.

— Dacă-i așa, atunci ascultă. Înainte de toate trebuie să aduni elevii. Lucrul acesta se face de obicei cam așa: dumneata fixezi ziua începerii școlii, iar starostele — treaba asta o poate face și popa — anunță părinții să-și trimită copiii la școală. Se adună copiii, dumneata îi treci în condică... Toate acestea ți le arăt numaidecît...

Lobanovici aduse condicile, le puse pe masă, în fața învățătoarei și-i arată ce anume trebuie să scrie în fiecare din ele.

— După cum vezi, condica îți spune singură ce trebuie să scrii și cum. Dar astea-s fleacuri. Cel mai neplăcut lucru din munca noastră de învățător este că un singur om trebuie să lucreze cu patru grupe; iar dumneata mai ai și o școală cu foarte mulți elevi — sînt vreo sută de copii.

— Ce spui! Vreo sută de copii! Și patru grupe! E curată porcărie! Ce mă fac acum? O-of, vai de bietul meu cap!

O expresie de spaimă și de nedumerire se citea pe obrazul Olgăi Viktorovna. Lobanovici se uită la ea, apoi izbucni într-un rîs zgomotos.

— Dar e ceva obișnuit la școlile noastre, observă el.

— Eu nu pot să-mi închipui cum se poate lucra în asemenea condiții. Și toate cele patru grupe stau în aceeași clasă?

— Păi cum ar putea fi altfel? Nu e nici o grozăvie. Doar trebuie să-ți împarți din timp lucrul, în așa fel încît să ai întotdeauna o grupă cu care vei face munca de bază, pe cînd celelalte grupe vor lucra singure, sub controlul dumitale. Dumneata vei schimba grupele, le vei alterna, dar nu vei lăsa nici una nesupravegheată, că de nu, vei avea gălăgie și dezordine în clasă.

— Triste lucruri îmi mai spui, Andrei Petrovici. Dacă știam, nu veneam la dumneata... Andrei Petrovici, drăguțule, învață-mă, te rog, să-mi împart în așa fel lucrul, încît să-mi fie cît mai ușor.

— Mă rogi atît de frumos, încît trebuie să te îndrumez.

Lobanovici îi aduse programul său de lucru la școală. Se așezară unul lîngă altul. Învățătorul îi arătă programul și îi dădu lămuriri. Olga Viktorovna se uită, începu să se descurce, și se înveseli.

— O să copiez planul dumitale de lucru, literă cu literă. Dă-mi, te rog, o coală de hîrtie. Ah, ce bine că am trecut pe la dumneata și ce bine ai făcut că nu m-ai lăsat să plec!

Învățătoarea se învioră din nou și se puse pe lucru. Într-un sfert de ceas isprăvirăcu copiatul.

— Ei, acum n-o să mă mai sperii așa de ușor! rosti ea, împăturindu-și cu grijă planul.

Vorbea viu, dezghețat. Față de Lobanovici se comporta ca o colegă. Lobanovici o privea cu atenție și se întreba din ce categorie de femei face parte. Îi păru că ar avea trăsăturile unei nihiliste, din romanele lui Turgheniev.

— Spune-mi, te rog: cum privești dumneata, în general, misiunea de învățătoare? o întrebă el.

— Drept să-ți spun, e un lucru plictisitor! De fapt niei nu-l cunosc. Și dumneata m-ai speriat atît de tare, încît îmi venea să mă întorc de aici și să mă las păgubașă. Mă liniștește doar gîndul că ești vecinul meu și sper că îmi vei ajuta, dacă voi ajunge într-un impas.

— Uite ce-i, Olga Viktorovna, trebuie să-ți iubești munca: totul depinde de aceasta. Dacă o vei îndrăgi și te va pasiona, atunci vei găsi posibilitatea să înlături și să învingi piedicile care ți se vor ivi.

— Ca să-mi iubesc munca, ar trebui să cred în rostul ei, răspunse Olga Viktorovna, și plecă ochii, de parcă tocmai această credință i-ar lipsi, numai că n-ar avea curajul s-o mărturisească.

— Bănuiesc că dumneata crezi în ea, de vreme ce ți-ai ales profesiunea de pedagog.

— Îți închipui dumneata că toți învățătorii își îndrăgesc atît de mult munca, încît i se dedică în întregime? răspunse Olga Viktorovna, eschivîndu-se de la un răspuns direct, și ridicînd apoi ochii la Lobanovici. Ia spune, Andrei Petrovici, crezi că-i faci poporului un bine, sau mai degrabă un rău, umplînd capetele copiilor și sufletele lor curate cu tot felul de gogoși cazone?!

„Ah, de astea-mi eşti!“ se gîndi Lobanovici şi simţi cît de tare îl împunsese această fată ciudată.

— Acel care ştie că în mod conştient umple creierul copiilor — vorba dumitale — cu asemenea gogoşi cazone e un ticălos, un nenorocit fără voinţă, ori un om tocmit să facă pentru bani orice i s-ar cere. Însă ce te împiedică să înlături aceste gogoşi şi să îndrepţi atenţia copiilor în altă parte?

— Dar cum se poate face aceasta? îl întrebă Olga Viktorovna.

— Tocmai acest lucru ar trebui chibzuit. Ştiu că o asemenea activitate nu poate rămîne secretă.

Şi tot discutînd pe tema aceasta se simţiră mai apropiaţi sufleteşte; neîncrederea şi rezerva care împiedică de obicei manifestările sincere, de la suflet la suflet, în relaţiile dintre oameni, mai ales între cei care nu se cunosc îndeajuns, se spulberară pe dată.

Olga Viktorovna îi povesti cum îşi petrecuse vara în mijlocul unor studenţi şi învăţători, ce discutau între ei, şi cu cîtă ostilitate priveau aceste „gogoşi cazone“. Avea cărţi interesante, din care îi va împrumuta cu plăcere şi vecinului ei. Conversaţia se prelungi tîrziu după miezul nopţii, pînă cînd Lobanovici, ca gazdă, îşi dădu seama că învăţătoarea, obosită după drum, ar avea nevoie de odihnă.

De afară, se uita la ei nu numai noaptea neagră şi tăcută: diacul Boţianovski se ascunsese la marginea dintre lumina ce se revărsa de la fereastra locuinţei învăţătorului şi bezna ce atîrna deasupra pămîntului. Urmărea cu atenţie tînăra pereche, căutînd să le citească gîndurile după expresia feţei. Tot felul de presupuneri, de bănuieli îi mişunau în cap; iar cînd înţelese că acea fată negricioasă, cu părul tuns, rămîne peste noapte acolo, diacul se miră şi se indignă din cale-afară.

XX

Olga Viktorovna îi ceru lui Lobanovici să-şi dea cuvîntul că la cea mai apropiată zi de sărbătoare o va vizita. Şi cu aceasta se despărţiră.

Intre timp, diacul Boţianovski nu se putu stăpîni să nu povestească celor două fete are părintelui Nikolai şi acestuia, ca şi ingînerului silvic, despre vizita nocturnă a învăţătoarei la vecinul său şi, lucru şi mai senzaţional, că ea dormise în casa învăţătoru-

lui. Bineînțeles că diacul le descria toate cu de-amănuntul, înflorindu-le; povestea cum ședeau la ceai, cum ea ștergea paharele, cum el ședea lîngă dînsa și cum ea se tot pleca spre el. Toate acestea, diacul le-ar fi văzut, după cum spunea, întîmplător, pe cînd trecea pe lîngă școală.

— Uitați-vă, vă rog, ce se petrece în lume! Alde ăștia ce-i pot învăța pe copii? se indigna diacul.

Cele două fete ale preotului, cuvioase lucru mare, ascultară cu mult interes povestirea diacului, schimbînd între ele priviri și zîmbind ironic.

— Dar cum arăta ea? Era frumoasă? întrebă cea mai mică, Antonina, mai vioaie și cam răutăcioasă.

— E tunsă! răspunse diacul, și aceste cuvinte îi săriră de pe buze de parcă ar fi rostit: „e pierdută!" Iar cum arăta, numai Belzebut, stăpînul întunericului, ar putea ști. O desfrînată sodomită!

— Acum, nu se cată la frumusețe, observă cu părere de rău fata cea mai mare, Glafira, care se credea foarte frumoasă. Iar pildă ne sînt Ganna cea fără nas și Mitrofan Vasilievici. Și oftă.

Rămase singure, cele două fete de popă vorbiră îndelung despre această întîmplare, vărsîndu-și tot amarul fecioriei întîrziate. Iar pe Ganna o supuseră la un interogatoriu — doar e atît de interesant să mai afli ceva nou!

— Și au stat mult? întrebă Antonina.

— Nu știu, panencuțo. M-am culcat, și ei tot mai ședeau.

— Și ea ștergea paharele, chiar cu mîinile ei?

— Știu eu?! Mi-a luat prosopul.

Gannei i-era frică să vorbească prea mult: îl respecta pe învățător și nu vedea nimic urît în purtarea lui.

— Și unde a dormit ea? întrebă la rîndu-i Glafira.

— Pe canapea.

— Și unde dormea el?

— În odăița cea mică de lîngă bucătărie.

— Dar noaptea, el nu s-a sculat? N-ai auzit nimic?

— N-am auzit nimic. Paniciul, de cu seară, înainte de-a se duce la culcare, i-a dat panencei cheia, ca să se încuie.

— I-a dat cheia? Și de ce? se miră Antonina.

— Eu așa cred: ca să se-ncuie și să doarmă liniștită.

— Și dînsa a luat cheia?

Ganna pierzîndu-și răbdarea n-avu chef să răspundă la asemenea întrebări

Părintele Nikolai îl ascultă de asemenea pe diac cu atenție. La început se arătă mirat, însă în cele din urmă rîse și îl întrebă :

— Dar cum arată ea ? E o fată drăguță ?

Părintele Nikolai e om încă tînăr și, din cînd în cînd, atunci cînd diavolul îl împinge la ispită, se uită cu jind la cîte o nevestică drăguță. Diacul știe asta.

— E o fată drăguță, plină de viață și bine făcută.

Părintele Nikolai înghiți în sec.

— Și tu, Amos Adamovici, ai fost tînăr. Nu te-a ispitit cumva și pe tine duhul răului, de te-ai oprit la fereastră ?

Părintele Nikolai rîse de i se zgudui burta, iar diacul plecă ochii.

— S-a zis cu mine, părinte Nikolai, răspunse el și oftă întristat.

— Așa o fi, Amos Adamovici ? se miră părintele Nikolai și-l bătu pe diac pe umăr. Avraam avea o sută de ani cînd i s-a născut Isaac, iar tu, cred, că mai ai vreo patruzeci, pînă ajungi la sută !

Diacul își îndreptă spinarea încovoiată.

— Da, părinte Nikolai, la o adică, boul bătrîn nu strică brazda.

— Ei, vezi ! Așa-i, Amos Adamovici, adăugă părintele Nikolai. Vedem paiul din ochiul aproapelui și nu vedem bîrna din ochiul nostru.

Părintele Nikolai îl cam dezamăgi pe diac. La drept vorbind, acesta, în adîncul sufletului își dădea seama că în această întîmplare nu era nimic deosebit, totuși parcă-l zădărea Satana, asmuțindu-l împotriva învățătorului. Îl îmboldea de bună seamă pizma ascunsă față de vecinul său, pizma bătrîneții neputincioase față de tinerețea plină de vigoare. Căuta, însă, să înfășoare acest sentiment în alt veșmînt. Orice ar fi fost, învățătorul era dator să dea pildă bună altora și să nu se dedea la aventuri amoroase.

Diacul n-avea astîmpăr. Se duse și la inginerul silvic. Se luă de vorbă despre învățător.

— După cît se vede e un băiat serios, fu de părere inginerul, și om bun, muncitor.

— Ba e un prefăcut și un fățarnic ! se împotrivi diacul, și istorisi despre vizita învățătoarei.

Inginerul silvic ascultă cu atenție. Un zîmbet îi flutura pe buze. De fapt, în materia asta, nici el nu-i omul cel mai sfînt. După ce-l ascultă pe diac, zise :

— Vine cîteodată și prada drept la vînător, numai dacă nu-i prea prost. Și ceea ce adăugă îl dezamăgi și mai rău pe diac :

Fleacuri! Cunosc cazuri cînd un student şi o studentă au dormit în aceeaşi cameră, în acelaşi pat, şi nu s-a întîmplat nimic între ei.

Aşadar, povestea diacului n-avu asupra bărbaţilor succesul la care se aşteptase. În schimb, femeile avură ce bîrfi, şi încă multă vreme!

Puţin timp după întîmplarea aceea, diacul se înfiinţă la şcoală. De astă dată veni în calitate de învăţător. Părintele Nikolai, avînd treburi de-ale gospodăriei sau de altele, nu putea veni la „religie", aşa că-l rugase pe diac să-l înlocuiască.

— Tu, Amos Adamovici tot stai prin apropiere; fii bun şi vorbeşte-le elevilor despre ceva.

— Desigur, părinte Nikolai! răspunse diacul.

Boţianovski n-avea pricepere pedagogică. Dar nici n-avea nevoie de aşa ceva. Pe vremuri, învăţase şi el „religie" şi mai ţinea cîte ceva minte, cum se învăţa pe atunci. E drept, multe le-a uitat, dar o să le vorbească copiilor despre ceea ce-şi mai amintea.

Elevii fură foarte miraţi văzîndu-l pe Boţianovski la lecţie. Mulţi dintre ei avuseseră de-a face cu el, cînd se strecurau vara în livada lui sau în grădina de zarzavat, iar el îi fugărea, înjurîndu-i cum e mai urît.

Diacul începu să predea lecţia, fără a se grăbi. Mai întîi, le spuse elevilor că părintele Nikolai îl rugase să predea el astăzi „religia". Adună pe toţi şcolarii într-o singură grupă, poruncindu-le să stea cuminţi şi să asculte cu luare-aminte. Apoi începu, arătîndu-l pe un elev cu degetul:

— Hai, tu!

Se ridicară mai mulţi băieţi, degetul răsucit al diacului fiind îndreptat asupra cîtorva elevi deodată.

— De ce v-aţi sculat?

Copiii începură să chicotească.

— Las' că vă arăt eu rîs, derbedeilor! îi ameninţă el. Ei, tu, negriciosule, tu, de la capăt!

Cel „negricios de la capăt" se sculă.

— Cum te cheamă?

— Mihalka.

— Te întreb de numele de familie, prostule!

— Majeika.

— Al cărui Majeika? Cel de lîngă potcovărie?

— Îhî, răspunse elevul.

— Şi ce poreclă ai?

Mihalka tăcu, iar din toate colţurile răsunară glasuri înfundate, apoi, mai tari:

— Latak, Latak[1]!

— Ei, multe goluri mi-ai făcut tu în grădina de zarzavat? întrebă diacul.

— Nu, puține.

— Cîte?

— Am smuls vreo zece morcovi.

— Așa, tîlharule! Stai jos.

Mihalka se așeză, în hohotele de rîs ale copiilor, iar diacul bătu din picioare și dădu din mîini, ca să-i potolească.

— Cu toate că învățați, tot nu știți nimic, începu diacul să le vorbească în graiul polești, pe care îl cunoștea mai bine decît limba rusă. Să începem de la început, mai bine zis, chiar de la începutul începuturilor, fiindcă sînteți niște proști și nu știți nimic. Așa-a... La început, nu era nimic: nici cer, nici pămînt, nici mlaștini în Pinsk la noi și nici stuf pe ele.

— Dar cu ce făceau oamenii pe atunci foc în cuptor? întrebă unul din fund.

— Nu erau nici cuptoare, nici case, răspunse diacul, nu era nimic. Era numai dumnezeu... Dar unde stă dumnezeu? își întrerupse diacul vorba, adresîndu-se elevilor.

— În cer, răspunseră copiii, într-un vuiet surd.

— Da, în cer. Tot știți ceva. Bine: dar pe cînd nu era încă cer, unde stătea dumnezeu?

— În toate părțile.

— O, hoților, și asta o știți! Ei, ia să vă-ntreb ceva ce nu știți voi. A-ha! Ia spuneți: cîte fețe are dumnezeu?

—Trei. Dumnezeu-tatăl, dumnezeu-fiul și dumnezeu-sfîntul duh.

— Ia uite! și p-asta o știți, tîlharilor! Ia să vă povestesc mai departe. Va să zică, nu era nimic, numai duhul lui dumnezeu zbura deasupra prăpastiei fără fund. Și a voit dumnezeu să facă lumea. A despărțit dumnezeu lumina de beznă și i-a zis luminii, ziuă, iar beznei, noapte. S-a uitat dumnezeu și a grăit: „Bine a ieșit". A doua zi, s-a sculat dumnezeu devreme și s-a apucat să meșteruiască cerul. L-a făcut, s-a uitat; era bine. Dar odată ce era un cer, trebuia să fie și un pămînt. Atunci a făcut dumnezeu și pămîntul. Dar pămîntul era gol peste tot, în neorînduială, amestecat cu apă. Se făcuse însă tîrziu. „Mai fac eu mîine restul", se gîndi dumnezeu. A doua zi s-a sculat și mai devreme. Avea de

[1] *Cîrpaciul* — în lb. bielorusă.

lucru berechet : trebuia să facă rîuri, lacuri, mări — ei, și mlaștinile sînt de trebuință pentru om. Și toate astea le-a făcut dumnezeu în a patra zi. Iar ca să fie și mai frumos, a împodobit cerul : a făcut soarele, luna și stelele. Vineri — adică, în a cincea zi — a făcut dumnezeu tot felul de pești în apă și păsări în văzduh. S-a întins voia bună pe pămînt : era iarbă, creșteau copaci, vuia vîntul prin frunziș, cîntau păsărelele — nici nu-ți venea să intri în casă. Lipseau numai fiarele și omul. În a șasea zi, a făcut dumnezeu fiarele.

— Și pe om ! strigară copiii.

— Ba nu, stați, nu mi-o luați înainte. Înainte de a-l face pe om, dumnezeu-tatăl a stat la sfat cu duhul sfînt și cu fiul. Și grăi dumnezeu : „Trebuie să-l fac pe om după chipul și asemănarea noastră". A luat dumnezeu puțin lut, l-a făcut pe om și a suflat peste el. Cînd a suflat, îndată s-a făcut omul viu. Și a început să umble, să se uite împrejur, dar nu vedea nicăieri pe cineva asemenea lui. I se urî lui Adam — cel dintîi om se numea Adam — nu-și afla loc nicăieri, săracul de el. Umbla, ca omul după o beție strașnică, căutînd cu ce să-și dreagă mahmureala. Dumnezeu s-a uitat cît s-a uitat la el, apoi a zis : „Nu se cade să stea omul singur, trebuie însurat". Însă pe lume nu erau fete, n-aveai la cine să-l duci la petit ; trebuia căutat altceva. A obosit Adam tot umblînd fără rost pe pămînt și a adormit de-a binelea. Și uite, atunci i-a scos dumnezeu o coastă, iar din coastă a făcut o femeie și i-a zis Eva. S-a trezit Adam din somn, și cînd s-a uitat la ea, s-a și luminat la față. Iar dumnezeu privi și se bucură. „Ia-ți-o, îi zise, să-ți fie nevastă ! Să trăiți, le zise, în bună înțelegere, în pace, să nu vă certați, să nu vă bateți ! Iar tu Eva, să-ți îngrijești soțul. Tot ce vedeți voi împrejur, al vostru e. Așadar, fiți stăpîni peste toate cîte sînt pe pămînt. Să nu uitați de dumnezeu, să mergeți la biserică. Nici de popă și de diac să nu uitați : doar pentru voi se roagă ei la mine."

Apoi, diacul le istorisi cum trăiau Adam și Eva în rai, ce frumos o duceau, ce de-a grădini și de-a copaci înfloreau acolo, și cum suna porunca ce le-o dăduse dumnezeu. Diacul le povesti însă deosebit de atrăgător și cum au păcătuit oamenii, cum i-a pedepsit dumnezeu pentru aceasta.

— Și, ascultînd Adam de nevestica lui, a mușcat un măr din pomul oprit. Iar după ce a mușcat, a știut îndată că a făcut un lucru urît. Îi părea rău și, pentru întîia oară, a suduit-o pe Eva,

așa cum se cuvenea. Iar dînsa stătea și tăcea. Dar, te potrivești muierii? A lăsat-o Adam în pace pe Eva și s-a dus într-un stejăriș. S-a culcat sub un stejar și a stat așa. Și deodată îl auzi pe dumnezeu umblînd prin rai. Îi era rușine lui Adam să-l privească pe dumnezeu în ochi. Stătea culcat și nu se scula. Auzi cum striga dumnezeu la Eva: „Dar pe unde ți-i Adam al tău?" Și și-a plecat Eva ochii, tăcînd. „De ce taci? N-auzi? Unde-i Adam?" „Nu știu." „Cum, nu știi? Dar cine altul poate să știe? Se uită dumnezeu la ea, aspru: A, drăguțo, grăi, din pricina ta dă pojarul în lume! Eu văd tot, știu tot. Așteaptă, că mai stăm noi de vorbă! Dar, pînă atunci mă duc să-l caut pe derbedeul cela. De mine nu vrea să asculte, și de nevastă a ascultat!" Toate astea le auzi Adam. Îi fu frică. Se piti după stejar și nu scoase nici o vorbă. Trecu dumnezeu, mai trecu o dată, dar Adam, nicăieri. „Pe unde o fi ăsta?" își zise. Și se apucă să-l strige: „Adam!" Adam nu scoase însă nici o vorbă. „Adam!" strigă dumnezeu și mai tare. Adam își plecă, înfricoșat, capul. Știa dumnezeu unde era pitit Adam, dar voia să se pocăiască măcar puțin, să-l roage pe dumnezeu să-l dezlege de păcat. „Adam, unde-mi ești?" Dar Adam tot nu răspunse.

Acum, diacul intră în rolul lui dumnezeu cel mînios și trecu asupra lui dumnezeu propriul lui fel de a vorbi:

— S-a mîniat dumnezeu. Și a răcnit: „Adam, dare-ar lingoarea în capul tău! Unde-mi ești, bestie?" Văzu Adam că n-are încotro și ieși de după stejar. „De ce ai mîncat ce ți-am oprit eu?" În loc să se pocăiască însă, Adam începu să se dezvinovățească: „Femeia, pe care mi-ai pețit-o tu, mi-a dat să mănînc, și eu am mîncat". Atunci a chemat-o dumnezeu pe Eva: „De ce i-ai dat lui Adam din poame oprite?" „M-a ispitit diavolul, el m-a înduplecat." S-a uitat dumnezeu la ei și a clătinat din cap: „Fire-ai afurisit să fii, diavole! Să te tîrăști pe burtă, iar odată și odată, urmașul Evei să-ți zdrobească el capul. Tu, Eva, vei naște copii în chinuri, și soțul tău va fi stăpîn peste tine. Iar tu, Adam, să nu uiți că din pămînt ești făcut, și tot în pămînt te vei coborî. Blestemat e pămîntul pentru tine. Vei munci mult, dar vei avea parte de folos puțin, fiindcă nu ai ascultat de dumnezeu!" Și i-a alungat dumnezeu afară din rai. Așa că, strengarilor, vedeți și voi ce păcat e să nu asculți de dumnezeu! Faceți numai ce vă spun cei mari. Și nu cumva să mai umblați prin grădini.

XXI

Gîndurile ce i le-a trezit lui Lobanovici broşura ilegală nu-i dădeau răgaz. Vechile poziţii, pe care se bizuia concepţia sa asupra lumii, se dovedeau a fi şubrede, clădite pe nisip. Nu rezistau sub presiunea raţionamentului critic şi se năruiau, trădînd inconsistenţa şi nimicnicia lor.

Parcă pînă şi aerul se umplea de adierile noi ale gîndirii împrospătate, deşi gardienii regimului politic statornicit de secole îşi păzeau cu străşnicie posturile şi astupau chiar şi cele mai mici crăpături, prin care ideile noi ar fi putut răzbi în lumea largă. Dar undeva, în adîncurile ascunse, tainice ale vieţii, fierbea ceva în clocot, se ridica, se avînta în sus. Ziarele anunţau greve ce izbucneau ici, colo, în oraşele mari. Ecourile surde, ameninţătoare ale unor proteste şi ale unor revolte din mijlocul poporului veneau din diferite locuri. Izvoare de viaţă nouă ţîşneau din păturile de jos, oprimate.

Toate aceste evenimente, Lobanovici le vedea acum în altă lumină. Îl cuprindea bucuria cunoaşterii unui adevăr nou, a acelui adevăr care, abia simţit, nelămurit încă, dăinuie de veci în inima ţăranului, şi îi împinge pe oameni să se răscoale, să se răzvrătească, a acelui adevăr pentru care cei mai buni fii ai poporului plăteau credinţa lor cu chinuri, prin închisori, sufereau şi piereau în deportări, în ocne, sau, fiind în floarea vîrstei, îşi jertfeau viaţa prin beciuri întunecoase. Toţi aceşti martiri luptînd pentru adevăr stîrneau mirare dar şi adîncă compătimire, şi exercitau o nezdruncinată putere de atracţie spre calea spinoasă a suferinţei pe care o străbăteau.

Totodată, Lobanovici îşi dădu foarte bine seama de duplicitatea în care trăia, de echivocul situaţiei în care se zbătea el. Pe de o parte, ca învăţător de ţară, era nevoit să traducă în viaţă anumite idei, menite să întărească o ordine de lucruri în a căror dreptate el nu credea, avînd asupră-şi aţintit în această privinţă un ochi ce veghea cu străşnicie. Şi nu numai un ochi, ci mai mulţi. Pe de altă parte, îndeplinind un asemenea rol, el trecea vrînd-nevrînd în rîndurile duşmanilor poporului. Continuînd să umple capul copiilor cu astfel de idei, va fi socotit un mincinos, un făţarnic, un om necinstit.

Tot meditînd asupra acestor lucruri, căută să ajungă la o soluţie de compromis. Va trece sub tăcere tot ce venea în sprijinul principiilor cazone, monarhice, şi va sugera copiilor ideea nedrep-

tăţii rînduielilor sociale existente, va trezi în ei conştiinţa socială şi se va sili să semene în sufletele lor sămînţa îndoielii, făcîndu-i să se întrebe dacă tot ce este îndeobşte socotit legal este cu adevărat drept şi bun.

Lobanovici îşi amintea tot ce gîndise el cu privire la rostul învăţătorului. Aceste idei îl frămîntau încă de pe cînd se afla la Telşino; pe atunci nu luase cunoştinţă de ceea ce ştia acum, cu toate că şi atunci adulmecase cîte ceva datorită înclinării ce o avea spre înţelegerea fenomenelor sociale. Acum aceste compromisuri nu-l mai satisfăceau. Învăţătorul îşi dădu seama că o asemenea atitudine nu se poate naşte decît din tendinţa spre conciliere ce sălăşluieşte uneori în însăşi firea omului.

Nu, nu se mai putea împăca cu aceasta. Trebuia să-şi liniştească conştiinţa de cetăţean, să-şi îndeplinească datoria civică, să iasă din situaţia falsă de om înşelat, din starea în care se află milioane de oameni traşi prosteşte pe sfoară. Şi o astfel de ieşire o găsea în persoana lui Aksion Kali.

Aksion Kali trecea pe la el în orele de seară. Învăţa încet, încet să scrie şi să citească. Aksion învăţase să se iscălească, ceea ce îl bucură mult, dar nu se putea spune că scrisul lui era ca cel al unui ştiutor de carte. Citea un text tipărit, e adevărat, dar slab, iar un text scris cu mîna, încă şi mai prost. Învăţase să se iscălească, fiindcă tot scrisul lui se cam rezuma la acest singur exerciţiu. Acasă, n-avea timp să exerseze şi, de altfel, se şi ruşina. Se mulţumea numai cu exerciţiile ce le făcea la şcoală. Dar fără exerciţiu continuu e greu să reţii cele învăţate, aşa că Aksion spunea uneori că i-ar ajunge atîta cît ştia. Învăţătorul însă nu-l slăbea, îl îndemna stăruitor să nu se lase, să continue. Şi, treptat, treptat făcea progrese.

Dar nu propriu-zis lecţiile acestea îi preocupau în serile petrecute împreună: pe primul plan stăteau convorbirile cu subiecte politice. Aksion Kali se dovedise un om cu care se poate sta de vorbă despre orice, şi fără teamă. S-a cam mirat numai cînd a aflat de la învăţător că cel mai aprig duşman al poporului lui este chiar ţarul. În toată viaţa sa, Aksion împărtăşise credinţa într-un ţar care ar sta chipurile mai presus de interesele omeneşti comune, căruia i-ar fi la fel de scumpe interesele tuturor stărilor sociale; iar dacă omul sărac este batjocorit şi nedreptăţit, vina ar avea-o numai sfetnicii ţarului şi liota de nemernici ca alde miniştri, guvernatori, şefi locali de zemstvă, ispravnici şi toată şleahta de funcţionari, fără putinţă de a-i număra. Dar se întîmplă că tocmai în acea vreme lui Kali nu-i convenea să-şi piardă credinţa în ţar, şi

asta dintr-un motiv practic ; el tot mai trăgea nădejdea — cel puțin așa părea — că va putea recuceri iezerele acaparate de boierul Skirmunt, printr-un singur mijloc, și anume acela de a face plîngere de-a dreptul la țar.

— Bine, dar oamenii țarului îi trimit mereu plîngerile lor și el le primește, încerca Aksion să argumenteze.

— A, da, sigur : dacă n-ar primi plîngerile, nu i le-ar mai înainta nimeni. Dar ce fel de rugăminți satisface țarul ? Ei, da, cînd are cineva un nume de familie urît, caraghios, și vrea să și-l schimbe, țarul împlinește o asemenea rugăminte. Dacă cineva e condamnat de judecători, țarul poate să-i micșoreze pedeapsa, și chiar să i-o ridice cu totul. În asemenea cazuri mărunte, de ce n-ar mulțumi pe oameni ? Chipurile, țarul îi ajută, că doar oamenii trebuie învățați să aibă credință în el. În schimb, acolo unde interesele boierilor și moșierilor sînt atinse, țarul nu va fi niciodată de partea țăranilor. Și, în astfel de cazuri, se spune : „Miniștrii nu i-au arătat țarului plîngerea". Deci, cum s-ar zice, stăpînul e bun și numai slugile lui sînt de vină. Toate acestea, Aksion, sînt apă de ploaie. Niciodată nu va porni țarul împotriva moșierilor : doar și el, înainte de toate, e un moșier. Țarul Nicolae I a spus-o el însuși, într-o adunare de curteni și moșieri : „Să nu uitați, domnilor, că eu sînt cel dintîi moșier printre voi". Aksion, trebuie să știi și mai mult decît atîta. Dumneata zici că știi unele cazuri, în care țarul a satisfăcut plîngerile. Dar cunoști oare dumneata și alte cazuri, cînd țarii au deportat pe delegații țărănimii în Siberia ? Și au fost multe asemenea cazuri.

În acele clipe, Aksion fiind mereu cu gîndul la iezerele și pescăriile lui, întrebă :

— Prin urmare, nu-i chip să-i smulgem boierului Skirmunt pescăriile noastre ?

— Nu e, răspunse Lobanovici.

— Nici plîngerea zici că n-o să ajute ?

— Nu, n-o să ajute, răspunse, pe deplin încredințat, învățătorul.

— O-of, dar-ar năpasta în mă-sa !

Îl rodea mînia pe Aksion. Îi apărură înaintea ochilor nenumăratele procese purtate, lupta cea grea și îndelungată dusă cu boierul Skirmunt în fața tuturor instanțelor, fără a putea căpăta dreptate.

— Atît ne mai rămîne, rosti Aksion, sclipindu-i de mînie ochii, să-l sugrumăm, ca să-i piară norocul şi să n-aibă parte de bunul oamenilor.

— Una ca asta nu ajută la nimic: în urma boierului se vor ivi moştenitorii, iar acela care îl va sugruma va putrezi în ocnă.

Aksion îşi încreţi fruntea. Se vedea că le pune pe toate la inimă. Se frămînta, se gîndea în fel şi chip cum să iasă din încurcătură şi nu afla nici o ieşire; simţea însă cum creştea în el setea de mînie şi de răzbunare.

— Şi oare dreptatea şi adevărul o să fie mereu de partea lor? spuse Aksion, întrebîndu-se parcă pe sine însuşi.

— Asta nu trebuie să se mai întîmple şi nu se va mai întîmpla, dar nimic nu se poate face de la sine.

— Dar cine s-o facă?

— Chiar cei obidiţi trebuie s-o facă.

— Dar în ce chip?

— Ei, tocmai la aceasta trebuie să se gîndească oamenii. Înainte de toate, trebuie să se termine cu credinţa în ţar şi să se spulbere cu totul această credinţă deşartă, această înşelăciune! Trebuie să ajungem odată să ne dăm seama că povara statului o duc toate spinările ţărăneşti şi mîinile bătătorite ale muncitorilor. Pe spinarea acestora se îmbogăţesc şi se îngraşă în oraşe tot soiul de negustori şi de fabricanţi, iar la ţară, trîntorii de moşieri. Trebuie să afle odată oamenii că stăpînirea noastră e în mîna unui grupuleţ neînsemnat de boieri şi de negustori bogaţi, în cap cu ţarul. Oamenii trebuie să înţeleagă bine mecanismul ăsta viclean, ca să-l arunce de pe umeri. Dar numai cunoaşterea nu ajunge; trebuie să se alcătuiască uniuni şi organizaţii proprii. Cu cît vor intra mai mulţi oameni în aceste organizaţii, cu atît mai uşor va fi să se ducă lupta pentru drepturile noastre, pentru eliberarea noastră.

Aksion asculta şi se arăta de acord; dar din cînd în cînd clătina din cap.

— Vai, e greu de înjghebat aşa ceva cu lumea de la noi! exclamă el, adăugînd că oamenii se uită fiecare în altă parte, că printre ei unii sînt atît de proşti, că nu le-ai putea în nici un chip băga toate astea în cap.

— Desigur, nu-i cu putinţă să le faci toate deodată, într-o singură zi. Ajunge, pentru început, să se găsească în sat mai mulţi oameni care să împărtăşească asemenea idei, rămînînd ca ei să vorbească altora despre ele. Dar, Aksion, în această privinţă se cuvine să fim cu multă băgare de seamă.

La început, asemenea discuții le purtară numai învățătorul și Aksion. Apoi, alți doi țărani, tatăl și feciorul lui, li se alăturară. Erau vecini de-ai lui Lobanovici. Bătrînul Bezrucika avea vreo cincizeci de ani, iar feciorul său, Iakim, urma să se încorporeze în anul acela. Bezrucika își zicea cazac — strămoșii săi fuseseră cazaci în Ucraina, apoi trecuseră în Polesia. Ținea mereu lulcaua între dinți. Poate că din pricina lulelei, bătrînul Bezrucika nu prea deschidea gura în cursul discuțiilor. Mai mult tăcea. În schimb, i se citeau pe fața-i expresivă toate gîndurile și sentimentele ce-l frămîntau. Uneori scotea lulcaua din gură, scuipa și făcea cîte o observație scurtă. Îndeobște, grăia însă mai mult cu mîinile. Dădea într-un anumit fel din mînă atunci cînd se vorbea despre țar. Își ridica ochii spre portretul țarului și, fără să-și scoată luleaua din gură, dădea din mînă către el, cu un aer deznădăjduit. Și gestul acesta însemna :

— Tot atîta folos avem de la tine, frate, ca și de la o gaură din pod.

Amîndoi Bezrucika, tatăl și fiul, erau firavi, cu părul bălai. Pe cît era de zgîrcit la vorbă bătrînul Bezrucika, pe atît de vorbăreț era feciorul său, grăind parcă și pentru tatăl lui.

Cînd Iakim vorbea, taică-său asculta cu atenție, dar nu se uita la fecior și era greu să știi încotro își ațintea privirea. Părea că se gîndește tot timpul la o chestiune importantă, tare încurcată. Auzea însă totul, nu-i scăpa nimic.

La micile lor adunări se discuta despre multe : despre starea grea a poporului, despre viața de huzur a boierilor și a mărimilor, despre batjocura la care erau supuși oamenii de rînd, despre cauzele care au dat naștere unei asemenea orînduiri în lume, despre cele ce ar fi de făcut pentru recucerirea dreptului cuvenit poporului ; se vorbea despre socialiști și ce fel de oameni sînt, ce vor ei, pentru ce suferă, de ce sînt pedepsiți mai aprig decît ucigașii și hoții de cai.

— Dar de ce oare părintele nu ne vorbește niciodată nimic despre toate astea ? întrebă Iakim.

— Poți să aștepți tu mult și bine să-ți vorbească despre așa ceva, de vreme ce el trăiește din întunecimea noastră ! Cine merge împotriva lui însuși ? răspunse Aksion. Popa, șeful local de zemstvă, pristavul, ispravnicul — știa, frate, sînt toți o bandă.

Uneori, găseau subiecte de discuții în manifestele ce le cădeau în mînă. Aceste manifeste ajungeau în mîinile țăranilor în fel și chip. Se întorceau oamenii de la tîrg, și începeau să descarce cele

cumpărate din căruță și găseau niște foițe de hîrtie lungi, înguste. Țăranul neștiutor de carte se uita la ele, le vîra în buzunar, ca să le arate cuiva cu știință de carte, cînd va avea prilejul. Uneori, le arătau părintelui Nikolai, diacului sau inginerului silvic.

Inginerul silvic se uita la hîrtiuță, și — hîrș — sfîșia manifestul în bucățele, apoi înjura de mama focului, strigînd :

— Toate-s numai uneltiri jidovești. Du-te, spală-te pe mîini. Iar dacă îl prinzi cumva pe cel care strecoară oamenilor porcării ca de-alde astea, mama lui de cîine, la poliție cu el ! La poliție și basta !

— Naiba să-l știe pe tat-su ce scrie aici, răspundea țăranul, și tare îi mai părea rău că n-a putut afla ce scrie în fițuică.

Dacă un manifest ajungea în mîinile popii, el clipea mînios din ochi și întreba :

— De unde l-ai luat ?

— L-am găsit în paie, în căruță.

— E o scriere scîrboasă, potrivnică lui dumnezeu și poartă pe ea pecetea lui antichrist. Lucruri de astea trebuie predate la poliție. Ba, mai bine, arse pe loc.

— Da ce scrie, părinte, într-însa ? întreba polcșnicul, dorilor să afle despre ce-i vorba.

Părintele aprindea o lumînare, ca să ardă manifestul.

— Dacă duhul rău își pune în gînd să-l ispitească pe om, îi făgăduiește munți de aur. Și aici face la fel. S-a lepădat dumnezeu de nemernicii ceia care ticluiesc asemenea fițuici, grăind în sminteala lor că „Dumnezeu nu-i nicăieri și nu-i nevoie de țar". Iar Sfînta Scriptură ne învață pe noi : „Fiecare suflet de om să asculte de stăpînire, căci stăpînirea e de la dumnezeu pusă". Și părintele Nikolai dădea foc manifestului.

Iar dacă un asemenea manifest nimerea la diac, acesta îl lua și-l băga în buzunar :

— Îl dau vătafului de plasă, și el îl va înmîna celor în drept.

În casa învățătorului, însă, manifestele ofereau un bogat material de discuții. Se vorbea despre cuprinsul lor și despre oamenii care le alcătuiesc.

Bătrînul Bezrucika se minuna de dibăcia necunoscuților care strecurau cu atîta iscusință fițuici oamenilor :

— Tare-s dibaci, dar-ar moartea în mama lor — ți le vîră în așa fel că nici nu-i simți !

XXII

Plouase cîteva zile în şir.

Noroiul, cleios, de netrecut, inunda drumurile. Făgaşele erau pline de apă. Prin locurile joase se strîngea apa în băltoace largi ca iezerele. N-aveai cum să răzbeşti prin ele, nici să le ocoleşti. Era frig, umezeală, pustietate. Tăcute, amorţite şi vlăguite de viaţă se întindeau cîmpiile Polesiei. Casele fumurii ale ţăranilor se lipeau ca nişte orfane de pămîntul ud, lunecos; copacii morţi, dezgoliţi răspîndeau un fior de mîhnire în jurul lor.

Lobanovici se îndepărtă mult de sat, trecu dincolo de cele două mori de vînt din cîmpie şi se pomeni deodată în faţa unei băltoace uriaşe — de netrecut. Se uită în dreapta, în stînga: cu neputinţă de ocolit, apa din băltoacă se răsfira prin făgaşe, departe, în toate direcţiile, ca nişte raze. Îşi dădu seama că greşise: ar fi trebuit s-o ia de-a dreptul spre drumul de fier. Să se întoarcă? Era departe, făcuse aproape jumătate de drum. Încă o jumătate de verstă, şi ajungea la canton, iar dincolo de canton, era un drum mai ridicat. Acolo nu putea fi atîta noroi. Stătea locului, se uita în jur şi se gîndea. Cum, să-l oprească pe dînsul această băltoacă păcătoasă? Îşi pusese de mai multă vreme în gînd să facă acest drum; nu o dată îşi amintise de Olga Viktorovna şi de făgăduiala lui de a o vizita.

Învăţătorul răzbi pe un loc ceva mai uscat, se aplecă, îşi scoase ghetele şi îşi suflecă pantalonii. „Ei, ce naiba! Gheaţă nu-i ca să păţesc ceva la picioare, iar la canton mă încalţ", îşi zise el. Un pas, doi... Picioarele se afundară în noroiul curgător, rece ca gheaţa. Frigul tăios îi ajungea parcă în inimă, dar el călca înainte prin noroi. Îşi aminti cum, fiind copil, fugea desculţ, ca să se dea pe gheaţă. Pe alocuri, noroiul şi apa îi ajungeau pînă la genunchi. În sfîrşit, ajunse la capătul băltoacei şi, ieşind pe un loc mai uscat, începu să fugă, simţindu-se deodată uşurat şi dornic de a alerga cît mai repede. Fugea, fugea şi în urechi îi răsuna cîntecul ucrainean „Of, nu te duce, Grîţko, la şezătoarea lor..." Cînd ajunse la canton, picioarele îi erau roşii, ca de barză. Dar cînd se încălţă, se simţi cît se poate de bine.

Cînd îi mai rămăsese puţin de mers pînă în sat, se abătu din drum şi o luă prin grădini de zarzavat pustii, pe o cărare bătătorită. Zări şcoala de departe; putea fi uşor recunoscută după obloanele albe şi, în genere, după înfăţişarea ei.

Trecînd zăplazul, Lobanovici străbătu grădina școlii, cu tulpini de floarea soarelui rămase din vară, și intră în bucătărie. Ingrijitoarea Malania, o femeie tînără cu bluza albă, brodată, curată și grijulie, trebăluia pe lîngă cuptor.

— E acasă învățătoarea?

— Acasă, acasă! răspunse Malania fără sfială, privindu-l pe învățător cu ochi vioi, veseli.

Pare-se că Olga Viktorovna auzind glasul, recunoscu pe dată că e al învățătorului din vecinătate. Auzi pașii ei siguri, iuți. O clipă, și ea se și ivi în prag. Era veselă, cu ochii scînteind de bucurie.

— Andrei Petrovici? Vai, ce om de treabă ești! Și eu care-mi pierdusem nădejdea să te văd pe-aici. Te rog, intră în casă!

— Dacă mor, o să scriu în testament: „Vina morții mele o poartă Olga Viktorovna!"

— Dar de ce-ți trece prin cap să mori, ba să mă și dai drept cauza morții dumitale? Niciodată nu m-am gîndit că un om ar putea muri din cauza mea.

Lobanovici îi povesti despre băltoaca îngrozitoare ce-i barase drumul.

— Dar am dorit așa de mult să te văd, încît m-am descălțat și am trecut prin vad.

— Ce vorbești?! O expresie de uimire apăru pe fața Olgăi Viktorovna. Da, astfel nu e greu să cazi bolnav și să nimerești în sînul lui Avraam... Of, Andrei Petrovici, ești bun de bătut și n-are cine să te bată! Ar trebui măcar să te îngrijesc puțin...

Dădu fuga în bucătărie, îi spuse Malaniei să aprindă samovarul; apoi, se învîrti pe lîngă dulăpior ca o sfîrlează.

Lobanovici se uita și zîmbea: „S-ar putea să aibă votcă!" Văzu însă că are ceva mai îmbietor: o sticluță de coniac bun, neatins.

— Îmi pare foarte bine că am cu ce să te tratez pentru boală. Și îi turnă un păhărel mai măricel. Bea-l, Andrei Petrovici, e cel mai bun mijloc pentru prevenirea răcelii.

— Mai întîi, dumneata.

— O, nu! Doar n-am umblat desculță, rîse ea, și, de obicei, nu beau coniac curat.

— Ei, în sănătatea dumitale!

Lobanovici înainte de a bea, se opri o clipă și rosti:

— Să nu sărăcească mîna care umple păhărelele și să tot fie băltoace pe drumuri!

După o asemenea introducere dădu cu îndemînare pahărelul pe gît. Savurînd băutura, se uita la învățătoare.

— Știi ceva, Olga Viktorovna?

— Ce?

— Rîndul viitor vin desculț.

Învățătoarea rîse.

— Mai vrei un pahăruț?

— Nu; toată băltoaca ceea nu face cît darul acesta dumnezeiesc.

Lobanovici simți o căldură plăcută revărsîndu-i-se prin tot trupul.

Mica locuință a Olgăi Viktorovna era veche și cam întunecoasă. Tavanul, de mult nevăruit, era plin de pete lunguiețe, ruginii. Podeaua era mîncată de putregai, scîndurile jucau sub picioare. Dar învățătoarea locuia într-o cămăruță curată și îngrijită, așa cum numai o mînă de fată poate s-o facă.

— Ei, Olga Viktorovna, spune-mi te rog, cum o mai duci pe aici?

— Nu mă-ntreba, Andrei Petrovici! Mă zbat, mă frămînt și, totuși, nu-i ce-ar trebui să fie... Nu am... cum să-ți spun... bucurie în muncă...

— Dumneata te afli, probabil, în stadiul de organizare, iar în acest stadiu munca aduce întotdeauna multe griji și neplăceri, îi spuse Lobanovici, încercînd s-o liniștească și s-o îmbărbăteze.

Olga Viktorovna se gîndi o clipă la cele ce-i spuse, dar numaidecît clătină din cap a negare.

— Nu; pur și simplu, munca nu mă satisface, și tot mediul în care mă învîrt e lipsit oarecum de omenie. Dumneata ai văzut sala mea de clasă?

— Nu, n-am văzut-o.

— Vrei s-o vezi? Hai!

Olga Viktorovna îl conduse în școală.

— Privește și admiră, îl îndemnă ea, deschizînd ușa.

Sala de clasă avea o înfățișare posomorîtă și de mare delăsare. Tencuiala de pe pereți era murdară, roasă, pe alocuri lipsea cu totul. Peste tot se vedeau urme negre de cerneală, lăsate de elevi: de ani și ani de zile, pereții erau folosiți ca sugativă. În multe părți podeaua, de putredă ce era, se strîmbase.

Lobanovici examină localul.

— Da, Olga Viktorovna, nu te poți lăuda cu școala dumitale.

— Știi, Andrei Petrovici, ajunge să stau cîteva ceasuri într-o asemenea atmosferă, și ies de acolo ca otrăvită. Mă întreb de ce aș mai trăi?

— Da, e o școală urîtă, consimți Lobanovici, te compătimesc, Olga Viktorovna.

Vizita la școală îi strică buna dispoziție. Îi era oarecum milă de Olga Viktorovna. Voia să-i spună o vorbă înviorătoare, de încurajare, dar nu-i venea nici una.

— În cele din urmă, rosti el, ne rămîne doar să ne mîngîiem cu gîndul că, peste puțin, intrăm în vacanță, că ne vom putea odihni; apoi, nu mai e mult pînă la sfîrșitul iernii și vine primăvara... Olga Viktorovna! Îmi place primăvara. Mai ales timpul cînd se desfac frunzulițele mestecenilor. Primăvara trezește vagabondul din mine. Îmi vine să tot merg, mereu înainte, de-a lungul cîmpiilor.

Cu gîndul la primăvară și la drumeția ce-l pasionează, Lobanovici uită de școala Olgăi Viktorovna, cu miros de putregai și de aer stricat. Aduse vorba despre dorința lui de a călători cît de puțin în timpul liber al vacanței de vară.

— Știi, Olga Viktorovna, prin ce e frumoasă viața învățătorului de la țară?

— După mine, ea n-are nimic frumos, răspunse Olga Viktorovna cu neîncredere.

— Nu-i adevărat, Olga Viktorovna, are!

— Și, ce anume, de pildă?

— Vara liberă. Odată încheiată munca la școală, du-te sănătoasă, unde ți-i vrerea și pofta inimii.

— Da, în privința asta, se pare că ai dreptate, răspunse Olga Viktorovna.

— Ei, vezi? Nici un altfel de serviciu nu oferă atîta libertate. Și — știi la ce mă gîndesc?

— Dar cine poate să-ți cunoască gîndurile?

— Acela care va fi curios să le cunoască.

— Ei, atunci vorbește!

— Uite la ce mă gîndesc. Vreau să învăț să fotografiez, să-mi cumpăr un aparat de fotografiat. Primăvara, îmi voi alege cîțiva hoinari liberi... Nu mi-am făcut încă planul în toate amănuntele: dar, în linii generale, ar fi cam așa: să cutreier pe jos un ținut întreg, să-l descriu, să culeg cîntece populare, legende și altfel de manifestări de creație populară, să-mi ilustrez roadele călătoriei cu un mare număr de fotografii. Vreau să adun o întreagă galerie

de vraci și vrăcițe, de vrăjitori și vrăjitoare — doar tipul acesta de oameni e pe cale să dispară — și să-i păstrez ca să le fie învățătură urmașilor noștri.

— Îmi place planul dumitale, se însufleți Olga Viktorovna. Are, dacă vrei, și poezie și o frumusețe deosebită.

— Pe aici sînt izvoare nesecate de poezie! adăugă Lobanovici. Locuri noi, oameni noi, întîmplări neașteptate, nopți petrecute în mijlocul naturii, focuri de tabără, cer întunecos și stele luminoase... Și, la lumina focului, să tot asculți poveștile vreunui moșneag care știe spune basme despre fapte din trecut, în care adevărul și fantezia se îmbină în chip uimitor.

— Andrei Petrovici, dumneata spui lucruri atît de interesante, încît îmi vine și mie să pornesc la drum, bineînțeles dacă mă veți primi în societatea voastră.

— Nu-i de mirare, căci despre lucruri interesante nu se poate vorbi fără a stîrni interes, observă Lobanovici. Și n-am absolut nimic împotrivă ca dumneata să faci parte din societatea noastră. Pot să te mai asigur de încă ceva: voi fi încîntat de societatea dumitale, căci dacă voi primi pe cineva ca tovarăș de hoinăreală apoi să știi că nu voi alege un bărbat.

Spunînd aceasta, Lobanovici se uită în ochii Olgăi Viktorovna zîmbind șiret, căutînd parcă să exprime prin această privire cele ce nu exprimase prin viu grai.

Olga Viktorovna se uită la vecinul ei cu prefăcută dojană și clătină din cap.

— Voi, bărbații, sînteți făcuți cu toții pe același calapod! adăugă ea.

Malania aduse samovarul.

— Ce-ar fi să bem un ceai și să vorbim despre călătoria dumitale!

Olga Viktorovna întinse o față de masă, schimbînd cîte un cuvînt cu musafirul.

— Știi, Olga Viktorovna, spuse Lobanovici, așezîndu-se la masă, fără glumă: mă gîndesc serios la călătoria mea. Dar nu văd în ea numai poezie: poate surveni și o proză mai puțin interesantă. Însă nu acest lucru este important. Vreau să mă uit mai îndeaproape cum trăiesc oamenii, pentru ce trăiesc, ce gînduri au. De curînd mi s-a trezit această dorință. Să-ți mărturisesc cu ce mă ocup pe ascuns? întrebă încet Lobanovici.

Olga Viktorovna se uită la el:

— Faci probabil propagandă!

— Întocmai! Împrăștii idei subversive.

— Ce spui?!

Învățătoarea se însufleți și mai mult, scînteind din ochi.

— Și ce părere ai? o întrebă el.

— Ei, bravo, Andrei Petrovici! Îți urez din tot sufletul succes. Sînt curioasă să știu cum procedezi.

— Deocamdată, mă ocup de trei oameni, niște țărani, printre care un bărbat foarte serios. Te poți bizui pe el, ca pe o stîncă. Uneori, seara, vine la mine, și-l învăț carte — nu știe citi, nici scrie — și totodată discutăm diferite probleme „subversive". Mai vin și alți doi la mine. Un tată cu fecioru-său. Interesanți oameni!

— Dar cum ai dat de ei, cum i-ai adunat? îl întrebă Olga Viktorovna.

— Uite cum: îi cercetez mai cu luare aminte, îi ascult cum și ce vorbesc și îi încerc pe îndelete.

— Și ei ascultă?

— Cu multă atenție. În genere, se poate lucra cu ei. Singura piedică e că n-avem tipărituri potrivite.

Lobanovici îi povesti întîmplarea cu broșura ilegală.

— S-ar putea găsi cîte ceva și la mine, spuse învățătoarea.

— Împrumută-mi-le, o rugă Lobanovici.

Olga Viktorovna se ridică, scotoci prin locuri ascunse și scoase cîteva broșuri subțirele.

— Ia-le, folosește-le, dar înapoiază-mi-le!

Lobanovici aruncă o privire fugară asupra conținutului cărticelelor și le vîrî în buzunar.

— Olga Viktorovna, ce părere ai: cum de-a ajuns pe scara mea o cărticică interzisă?

— O fi existînd la Pinsk o organizație revoluționară, și s-a găsit un om deștept, care a avut buna idee să-ți strecoare cărticica...

— Chiar așa o fi, încuviință Lobanovici.

— Zilele astea mă duc la Pinsk. Am acolo niște cunoștințe. Prin ele s-ar putea face legătura cu organizația. Și atunci voi avea tipărituri suficiente. Uite, o astfel de muncă înțeleg și eu!

Olga Viktorovna se învioră de-a binelea. De un singur lucru îi părea rău: că, pînă acum, nu intrase în legătură cu oameni cu care s-ar putea face lecturi din tipărituri ilegale; totuși, se mîngîie cu gîndul că va putea intra într-o organizație care o va ajuta.

Stătură îndelung de vorbă. Olga Viktorovna îi arătă un caiet gros, în care copiase multe cîntece și poezii revoluționare.

Pe cînd se întorcea acasă, Lobanovici se gîndi mult la munca sa ilegală și la Olga Viktorovna. Întîlnise pentru întîia oară o fată ce nu se sfia să-și arate pe față dorința de a lua parte la o activitate revoluționară, și simți pentru ea o mare stimă.

XXIII

În ultimul timp, se petrecuseră multe schimbări la Vîsokoe. Sosise noul notar, Matei Duleba, iar cel vechi, negriciosul Romancik, fusese luat în armată.

Aceste întîmplări îl întristară amarnic, aproape pînă la desperare pe Zahar Lemeș. Ce de-a vorbe de compătimire și de regret n-a rostit el la adresa lui Romancik!

— Ah, Fedea, Fedea, iubite prietene! Nu mă gîndeam, nu bănuiam c-o să ne despărțim vreodată.

Vătaful de plasă plecă ochii, cu aerul mîhnit al unei văduve care și-a înmormîntat de curînd soțul. Și atunci, notarul însuși găsi nimerit să apară în rolul de consolator.

— Nu face nimic, Zaharka! O să vină alt notar și o să vă vedeți amîndoi și de trai și de treabă.

Vorbind astfel, Romancik îl bătea pe vătaf pe umărul său larg. Era și el încredințat că un alt notar n-o să fie om atît de cumsecade ca el. Romancik dorea s-o afle din gura vătafului. Și vătaful îi spuse:

— Nu, Romancik, frate, nu, Fedea; degeaba; de un notar ca tine, n-am să mai am parte.

Rămaseră cîteva clipe tăcuți, cu capul plecat, întristați.

— E-ei! Ai și găsit pricină de mîhnire, rupse cel dintîi tăcerea Romancik și dădu voinicește din mînă. Ce de-a oameni o să se mai perinde! Și cu vremea, pînă și urma de aici o să mi se șteargă și voi pieri cu totul din amintirea tuturor.

Dacă Romancik ar fi fost poet, ce elegie jalnică ar mai fi ticluit, bineînțeles dedicată tot lui! Dar cum e numai un om cult, debordează de sentimente adînci! I-ajunge că știe să folosească cînd se potrivește vorbe și gîndiri, rostite de alții. Și citează stihuri luate din Sfînta Scriptură!

— Ca iarba e omul; ca floarea de cîmp sînt zilele lui, așijderea se vor vesteji...

Vătaful nu se pricepu ce să-i răspundă, dar cum se cuvenea să răspundă ceva, plescăi mai întîi din limbă, apoi, arătîndu-se tare amărît, grăi:

— Se vor vesteji, se vor vesteji! Runda, ele se vor vesteji!

Și, drept încheiere, notarul îl trimise pe moș Pilip să aducă o duzină de sticle de bere.

Întorcîndu-se cu coșul plin, moșul zise:

— N-o să mai avem noi parte de așa un panici, să-i dea dumnezeu sănătate!

Și avu și el parte de cîteva pahare cu bere.

După toate astea, Romancik făcu doc unui alt notar; și vorbele lui scoase din Sfînta Scriptură se adeveriseră întocmai: amintirea lui nu se dovedise chiar atît de trainică, cum s-ar fi putut crede, ținînd seama de mîhnirea vătafului la despărțire. Zahar Lemeș se împrieteni și cu noul notar — doar nu degeaba suna zicătoarea: „Notarul cu vătaful, ca bărbatul cu nevasta". Iar amintirea lui Romancik s-a stins și numai eu fac aici pomenire despre el; dar s-ar putea ca el nici să nu-mi spună bogdaproste pentru această pomenire. Nu numai că și-l șterse din minte, dar Zahar Lemeș se arătă chiar nerecunoscător față de Romancik: n-apucase să treacă nici o săptămînă de la venirea lui Matei Duleba, că vătaful și începuse să le spună tuturor:

— O, ăsta, frate, e și mai deștept decît celălalt!

Matei Duleba fusese învățător, dar îi venise pofta să se înfrupte din pîinea de notar de plasă, mai gustoasă și mai de saț. Și, ca unul ce fusese pînă de curînd învățător, se simțea oarecum mai legat de Lobanovici, și de aceea îi mărturisi cum ajunsese să fie numit în postul de notar:

— I-am strecurat, frate, o „Katka" contelui.

Asta înseamnă c-a dat contelui, șef de zemstvă, o sută de ruble: hîrtia de o sută de ruble țaristă era împodobită cu portretul țarinei Ekaterina.

Ajuns notar, Duleba nu-și uită și unele obiceiuri de fost învățător. De atunci încă, îi plăcea tare mult să citească *Apostolul* și să-l și tălmăcească.

— Ia ascultați și voi cum citesc oamenii de treabă *Apostolul*! se lăuda notarul.

Starostele bisericii, Rîgor Kreșciuk, auzind o astfel de noutate chiar din gura notarului, căpătă față de el o mare stimă. Fața ro-

tundă și mare a starostelui se luminase ca soarele. Rîse mărunt, slugarnic. Nu se putu stăpîni să nu trîmbițeze peste tot vestea marii priceperi a lui Duleba, și pregătea cu zel terenul pentru preamărirea noului notar, priceput, lucru mare, în citirea *Apostolului*.

Chiar în prima zi de sărbătoare, notarul veni la biserică și ocupă un loc în strană, lîngă diacul Boțianovski. Alături de ei se așezară Kondrat Kreșciuk, feciorul starostelui, și Peatruk, feciorul lui Kondrat, pe care bunicul său voia să-l dea la învățătură ca să-l facă diac. Alți doi țărani se strecurară și ei în strană, cîntau și din cînd în cînd țineau isonul la „doamne miluiește" cu atîta însuflețire, încît mulți își întorceau privirile spre ei, iar unii spuneau:

— O, tare bine, mormîntul mă-si!

În zilele de mare sărbătoare, cu slujbă bisericească deosebită, se înjgheba și un cor de amatori. Nu-l conducea nimeni; fiecare cînta așa cum îl tăia capul. Diacul nu se amesteca la dirijare. Nu se pricepea de loc în arta de dirijor de cor; totuși, ca să-și ascundă nepriceperea repeta cuvinte din Sfînta Scriptură: „Lăudați pre domnul, cu sunet de trîmbiță, cu orgă, cu harfă, cu alăute, cu chimvale..." Pe scurt, fiecare cum voia, laudă să fie. Și astfel, cîntăreții cîntau după cum li se năzărea. Iar în zilele obișnuite, diacul stătea singur în strană și numai el cînta. Dar de fiece dată altfel; începea oarecum omenește, dar de isprăvit isprăvea, naiba să-l știe, printr-un falset sălbatic, pițigăiat. Se mai întîmpla să se oprească în mijlocul cîntatului și să-și sufle nasul — dacă cumva acest „instrument" al cîntărețului se punea în grevă și nu executa cum se cuvine notele nazale.

Nici părintele Nikolai nu-și dădea prea multă osteneală la slujba domnului, mai ales la vecernie, cînd în biserică era lume puțină. Isprăvea repede slujba de vecernie. Nu apuca să deschidă gura, ca să înșire cîteva vorbe sfinte, că diacul le și prindea din zbor, ori îl întrerupea și dădea drumul la ce-i venea pe limbă. Uneori, părintele Nikolai, în timpul slujbei găsea cu cale să stea de vorbă cu Kreșciuk despre daraveri de-ale lor gospodărești. De obicei, lucrurile se petreceau cam așa:

Părintele Nikolai intona:

— „Binecuvîntată fie împărăția tatălui... acum și pururea, și-n vecii vecilo-or..."

Iar diacul îngîna: „A-min..."

În clipa cînd îi venea rîndul diacului, părintele Nikolai spunea printre dinți:

— Rîgor, vinde-mi vaca ta.

Neputînd auzi răspunsul, fiindcă diacul isprăvise ce avea de cîntat, părintele Nikolai mai intona alte vorbe de rugăciune, ca diacul să-i poată ține isonul. Diacul cînta, iar între timp, Rîgor îi răspundea :

— Ia-o, părinte.

— Dar cît ceri pe dînsa ?

Nici acest răspuns nu-l putu primi părintele Nikolai, fiindcă tocmai atunci diacul încetase de a cînta, și căta spre preot așteptînd să-i dea tonul.

— „Pentru belșugul de poame și pentru vremuri de pace, domnului să ne rugă-ăm !"

Diacul cînta „doamne miluiește", iar Rîgor spunea prețul vacii :

— Patruzeci și cinci de ruble.

— Dar nu-i cumva stearpă ?

— „Pentru cei de pe mare și în drum, pentru cei ce pătimesc și bolesc, pentru cei căzuți în robie și pentru mîntuirea lor, domnului să ne rugăm..."

Diacul începu iar să cînte ; Rîgor răspundea :

— Nu, s-a făcut treaba. Cam de Sfîntu Niculae trebuie să fete.

Și astfel se făcea slujba, odată cu tocmelile pentru cumpărarea vacii.

Dar acum, cînd notarul Duleba stătea în strană, fețele coriștilor, cea a diacului și chiar a părintelui păreau încordate. Cîntăreții se temeau să nu se facă de rușine în fața unui nou-venit care, pe deasupra, mai era și notar de plasă, așa că se silcau să cînte cît mai disciplinat. Notarul luă pe nesimțite conducerea corului. Arăta cumplit. Deși era om tînăr — n-avea decît douăzeci și opt de ani — purta o barbă ca de starover [1] în toată legea. Aducea chiar a starover. La prima vedere ți se părea că barba-i roșcată, dar nu era așa, ci de un castaniu deschis. Luîndu-se parcă la întrecere cu barba, se revărsau și sprîncenele, umbrind amenințător ochii tăioși, de un albastru deschis, ca ai lui moș Pilip. De la îmbinarea sprîncenelor pornea nasul, un adevărat nas de uriaș. Dacă un cap de ciocănitoare s-ar mări de vreo douăzeci de ori și dacă i s-ar lipi o barbă blondă, acest cap ar semăna leit cu al notarului.

Din cînd în cînd, notarul, stînd în strană, „dădea drumul la bas", dar nu în toată puterea ; vigoarea deplină a vocii lui avea

[1] Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în urma unor reforme de ordin ritual, biserica ortodoxă rusă s-a scindat ; adversarii acestor reforme s-au numit *staroveri* (cei de credință veche).

să se arate în timpul citirii *Apostolului*. Corul asculta atent și-i ținea isonul. Iar ori de cîte ori în cîntul coriștilor se strecurau note mult prea false, sau dacă vreunul pierdea tonul, notarul scutura din cap și dădea din mîini, silind corul să i se supună.

Dar se apropia clipa cînd începea citirea *Apostolului*. Notarul găsise repede versetele din cartea sfîntă, ce urmau a fi citite. Cu ochii plecați, pășește în mijlocul bisericii și se oprește în dreptul catapetesmei. Părintele Nikolai își pregătește poporenii ca să asculte cu smerenie cuvintele din sfîntul *Apostol*. În cele din urmă, se însăilează un scurt dialog între preot și cititorul *Apostolului*, așa cum cere ritul, și abia după aceea, Duleba începe să citească:

— Fraților-or! tună prelung notarul, începînd cu cea mai joasă notă de bas, ca un bondar într-o scorbură de plop negru.

Notarul ridică treptat tonul. La început, glasul său răsună ca un vuiet surd, apoi devine tunet, vibrează, sună, urlă, din ce în ce mai tare, ca un țipăt mînios, deznădăjduit și asurzitor, dar nu încetează de a urca. Înainte de a isprăvi de citit, atacă un ton atît de sus, încît oamenii se tem să nu pățească ceva: te pomenești că, iaca-iaca, nu mai poate ține, plesnește, îi crapă vinele sau buricul, sau i se întîmplă ceva ce nu se cuvine să se facă în biserică.

Norodul stă tăcut. O tînără nevastă își astupă o ureche. Rîgor Kreșciuk își scoate capul pe ușa laterală a altarului; un zîmbet nespus de fericit îi flutură pe obraz. Iar Duleba se face roșu ca sfecla, nasul său se ridică din ce în ce mai sus. Notarul încheie citirea printr-un urlet înfiorător, fără să se abată de la tonul înalt la care se ridicase.

Ca vrăjit și totodată surprins, starostele rostește plin de admirație:

— A-a-a! Ce glas!

Notarul repurtează un mare succes, iar ca încununare a acestui succes i se dă anaforă care, din porunca părintelui Nikolai, i-o prezintă Kreșciuk pe o farfurie de argint, la sfîrșitul liturghiei.

Și așa, notarul Duleba își cîștigă pe dată gloria susținută de o temelie solidă: doar este învățător, notar, cîntăreț și un băutor în lege. Și mai știe să se dea bine pe lîngă țărani. Dacă notarul, trecînd pe uliță, aude pe vreun țăran zbierînd la vită, blestemînd-o s-o mănînce lupii, el se amestecă:

— Dar de ce s-o mănînce lupii? Mai bine zi așa: „Să te mănînce notarul!"

Uneori mai trage și cîte un perdaf cuiva, dar o face cu chibzuială, nimeni nu se poate supăra pe el. Se împrietenește ușor cu oamenii, și ajunge pînă la familiaritate. Din cînd în cînd, trece pe la

Lobanovici, ca să stea de vorbă cu el despre ale școlii ; doar nu e străin de ele și ține la munca de învățător : s-a făcut notar sub imboldul soției, femeie șireată și cu simț practic.

— Ei, frate, trimite după bere, zice el.

E drept că notarului îi cam place băutura. Poate să bea o noapte întreagă, mai ales cînd se duce la Pinsk. Îndeobște, e un om vesel. Cînd e băut, face puțin scandal, așa că, uneori, nimerește și la poliție.

Curînd după sosirea noului notar, la școală se întîmplă un fapt, de față fiind și Dulcba.

Era pe la mijlocul iernii. Notarul trecu pe la școală.

— Hai, Andriușa, dă drumul copiilor, și să mergem la Pinsk. Nu te mai canoni aci, ajunge.

Călătoria aceasta îi venea tocmai bine învățătorului.

— Să mîncăm și să mergem.

Intrară amîndoi în casă.

— Ganna ! o strigă Lobanovici pe îngrijitoare.

Ganna nu răspunse. Învățătorul intră în bucătărie. Iusta ședea cuminte lîngă cuptor.

— Dar unde-i mama ? întrebă învățătorul.

— În cămară.

Cămara era alături de bucătărie. Ganna ieși.

— Ganno, adu la masă !

Ganna scoase oala din cuptor, o puse pe masă, și dispăru iar.

Mîncarea nu era prea gustoasă. Musafirul și gazda luară cîteva linguri și o dădură la o parte.

— Lasă ! spuse notarul. Să mergem la Karamblum, să mîncăm niște pește la bere.

— Nu, mai stai, frate, poate că felul al doilea o fi mai bun, îl opri Lobanovici. Se simțea prost față de notar, din pricina mîncării fără gust.

— Ganna ! strigă el.

Ganna nu răspunse.

Lobanovici se duse din nou în bucătărie.

— Unde-i mama ?

— În cămară, răspunse Justa.

— Dar ce face acolo ? se mînie învățătorul.

Justa lăsă ochii în jos. Poate știa ceva sau nu înțelegea nici ea ce se petrece.

— Nu știu, zise fata.

Lobanovici vru s-o strige pe Ganna, dar se opri deodată, auzind din cămară : „Ua ! Ua !"

Şi toate acestea se petrecură la iuţeală şi pe neaşteptate pentru învăţător: el era sigur că, în vederea acestei întîmplări, Ganna se va duce la vreun ţăran. Rămase uluit. Era iarnă, iar în cămară era doar puţin mai cald decît afară...

Lobanovici intră repede în odăiţa sa, unde îl aştepta notarul.

— Frate Matei, ştii ceva ?

— Ce ?

— A născut Ganna în cămară !

— Ce vorbeşti ? Notarul zîmbi în barbă.

— Trebuie să facem ceva !

— Înghiţi-o-ar pămîntul ! se înciudă notarul, cîtă bătaie de cap ne face ! Te pomeneşti că mai crapă acolo !

Alergară amîndoi la căruţaşul Avmen şi-l chemară în ajutor. Avmen intră în cămară şi, după cîteva clipe, Ganna cea fără nas se ivi în prag. Îşi ţinea pruncul în braţe, iar Avmen o ducea de braţ. Iusta aşternu nişte cîrpe pe mindir ; Ganna împreună cu copilul, fiul ei, se aşeză acolo. Avmen dădu fuga după moaşă. Cu chiu cu vai, totul se isprăvi cu bine.

Notarul şi învăţătorul plecară la Pinsk.

XXIV

— Ce-ar fi, Andriuşka, să organizăm corul, îi spuse într-o zi notarul lui Lobanovici. Îţi ajut eu. Îţi dai şi tu seama că e cu totul altceva cînd cîntă un cor bun la biserică.

— Şi dacă *Apostolul* e citit de Matei Duleba, adăugă Lobanovici, pe acelaşi ton.

— Vrei să zici că am citit prost *Apostolul ?* Tu n-ai să-l citeşti aşa, se supără notarul. Ca să citeşti *Apostolul,* trebuie să te pricepi.

— Dar nici nu mă prind să-l citesc. Şi, în genere, nu înţeleg : la ce bun această gălăgie în biserică ? Nu-i mai frumos să se citească simplu şi în chip firesc ? La noi parcă zbiară omul, ca buhaiul primăvara, de-i ies şi ochii din cap. Crezi că lui dumnezeu îi place ? Sau îl crezi surd ?

Notarul se supără şi mai tare :

— Despre aşa ceva, s-ar cuveni să vorbeşti mai delicat, observă el. Crezi că numai tu eşti liber-cugetător ? Şi eu, frate, am fost

liber-cugetător, dar, cu timpul, m-am lecuit de prostia asta ; o să-ți treacă și ție.

Lobanovici vru să-i răspundă că, de vreme ce omul s-a făcut din învățător notar, nu-i prea nimerit să se laude cu libera sa cugetare. Dacă i-ar fi răspuns însă în felul ăsta, ar fi însemnat să se certe pe loc cu notarul, așa că îl întrebă numai :

— Dar cum te-ai manifestat ca liber-cugetător ?

— A fost ! răspunse notarul. Fiind mai în vîrstă, sînt dator să te sfătuiesc, iar tu ești dator să asculți : trebuie să organizezi corul.

— Dă-l dracului ! se mînie Lobanovici. Chestia corului, fără să-și dea seama de ce, îl supăra tare mult.

— A, tu nu prețuiești importanța corului ? Tonul notarului deveni sever. Dar ce fel de învățător mai ești ?

Sprîncenele notarului se încruntară amenințător, iar ochii i se pironiră pe fața lui Lobanovici.

— Dar dacă nu-mi arde de corul tău ? întrebă Lobanovici, și mai furios. Ce naiba ai tu cu corul ăsta ? Popa tace, nu-mi bate capul cu corul, de ce îți vîri tu nasul ?

Deodată, expresia severă de pe fața notarului zbură, ca luată de vînt, devenind mai blîndă.

— Dar de ce te mînii așa, om ciudat ? Îți vorbesc ție, ca unui om la care țin și pe care îl respect. Crezi tu că dacă părintele Nikolai nu-ți spune nimic, înseamnă că pe dînsul nu-l frămîntă chestiunea corului ? El, frate, are o părere bună despre tine, te stimează ; nu-i place însă că tu, seara, ai cine știe ce fel de convorbiri cu niște oameni nu tocmai purtați la biserică, așa că datorită acestui fapt, ai putea fi și tu trecut printre rascolnici, pricepi ?

Lobanovici înțelese că se și începuse să se vorbească pe seama activității lui secrete. Lucrul acesta îl tulbură, îl sperie chiar, dar se sili să n-o arate prin nimic, cu toate că ochiul ager al notarului prindea orice tresărire de pe fața învățătorului.

— Ptiu, afurisita asta de mocirlă de diaci și de popi ! se înfurie Lobanovici, revoltat, căutînd să încurce lucrurile. Dacă, atunci cînd ai vreo clipă liberă, trece pe la tine un om, vreun țăran de rînd, și dacă tu nu fugi de el, ca de ciumat, și nu te așezi cu o sticlă înaintea ta, ci stai de vorbă cu el, așa ca de la om la om, răsare numaidecît un drac, pe care lucrul acesta îl neliniștește și-i dă de bănuit !

Nasul uriaș al notarului scoase un „hm !“ scurt ; își clătină malițios capul, și, un rîs șiret, cu mult subînțeles, îi întinse buzele cu mustățile groase. Rîzînd în felul acesta, notarul voia parcă să

spună: „A-ha! Așa-mi vorbești tu! Dar eu, frate, știu unde bați tu!"

Lobanovici își dădu numaidecît seama că răspunsul său plin de indignare nu-l impresionase nicidecum pe notar. Îl cuprinse deodată o furie, aproape nebunească. Abia se putu reține de a nu rosti un cuvînt tăios, jignitor: „sfințenia" cazonă, mic-burgheză, a notarului îl dezgusta. Abia se stăpînea, așteptînd să vadă ce va mai spune Dulcba.

Notarul își mîngîie barba, rîse iar în felul lui jignitor, ca un om care ar sta pe o treaptă mult mai înaltă decît interlocutorul său, și știe mult mai multe decît s-ar putea crede.

— Da... Omul... Un țăran de rînd... repetă notarul, apăsînd aproape pe fiecare cuvînt. Deodată, schimbă tonul: Dar omul nu-i chiar așa „de rînd", cum vrei tu să-l arăți! Și, lucru ciudat, are cam prea multe clipe libere. Țăranul ăsta „de rînd" are o faimă nu tocmai ca a celorlalți. În privința sa, se găsesc chiar și unele materiale la administrația de plasă.

— Ei, cum ai vrea să nu se găsească asemenea materiale?! îl întrerupse Lobanovici pe notar. Doar s-a judecat cu domnul Skirmunt, i-a ațîțat pe țărani, i-a ridicat la o faptă vădit „ilegală". Și cum îndrăznește el, cu rîtul său de mujic, să vorbească împotriva boierului? Ce drept are țăranul să-și îngăduie să creadă că-i nedreptățit, odată ce-i ocrotit cu atîta dragoste de toți, începînd cu polițaiul?

Notarul asculta cu ochii plecați; la rîndul său îl întrerupse pe Lobanovici printr-un strigăt brusc:

— Andriuška! Îți vorbesc ca un prieten: lasă astea! Lasă-te de lucrul ăsta obscur! De dragul tău ți-o spun: lasă-te!

— Ce fel de lucru obscur? ripostă Lobanovici.

Simțea el la ce se gîndește notarul, dar voia să-i zdruncine siguranța cu care vorbea despre acest lucru „obscur" sau, cel puțin, să afle pe ce se bizuia această siguranță a lui.

— Pe cine vrei tu să prosteștî? îl întrebă notarul, disprețuitor. Spune-mi cu cine ești prieten și-ți spun cine ești, cită el cunoscuta zicătoare.

— Îl cunosc pe diacul Boțianovski, pe preot, și nu numai pe un țăran, ci pe mulți alții, îl cunosc pe șeful local de zemstvă, pe notarul Dulcba. Deci, spune, cine sînt?

— Ăsta nu-i un argument, replică notarul, încurcat de răspunsul lui Lobanovici.

— Dar, uite, pentru tine lucrul meu „obscur" ar fi un argument, numai dacă a-l învăța carte pe un om obscur e un lucru obscur.

— Și tu îl înveți carte ?

— Da, îl învăț, fac această muncă „obscură". Dar, ia spune-mi, Matei, ce te privesc pe tine toate astea ?

Matei se prefăcu că nu-i aude întrebarea.

— Și tu îl înveți carte pe nemernicul cela ? Dar pentru ce îi faci un asemenea hatîr ?

— Pentru ca pe „nemernicul cela" să nu-l năpăstuiască sute de nemernici.

— A, așa ! Dar cine sînt acei „sute de nemernici" ? Nu m-oi număra și eu printre ei ?

— Nu, tu faci excepție.

— Ei bine, îți mulțumesc și pentru atîta !

Notarul îi făcu lui Lobanovici o plecăciune, atingînd aproape masa cu nasul, iar învățătorul, ros de ciudă, umbla încolo și încoace prin odaie.

Rămaseră cîtva timp tăcuți.

— Ascultă-mă pe mine, Andrei, reluă în cele din urmă Duleba, pe un ton împăciuitor, n-ai de ce să te mînii. Dacă te-am supărat cu ceva, iartă-mă ! Iartă-mă, frățioare ! Dar eu îți vorbesc ca de la om la om, ca unui frate, căci eu mă simt totuși mai mult învățător decît notar, nu mă sinchisesc prea mult de meseria asta, și am s-o dau la naiba — nu te amesteca în treaba asta murdară ! Stai, stai, lasă-mă să-ți spun ! Ce, crezi că numai tu ai văzut adevărul, iar toți ceilalți sînt orbi, că nu știu, nu cunosc nimic, că au capetele pline cu paie ? Crezi tu că adevărul se află în fițuicile astea scîrboase care au început să se prăsească și nimeresc și în mîinile țăranilor ? Dar cine le poate da crezare ? Cine se va lua după ele ? Un hoț, un leneș, un trîntor, pe scurt, unul căruia îi place pîinea nemuncită. Dar un om serios, așezat nu se va lua după ele, nu le va da crezare, le va scuipa cu scîrbă. Și de ce ? Fiindcă un om așezat, nu un trîntor, va găsi oricînd un rost pe lume și, dacă va năzui spre ceva, o să ajungă la cele năzuite. Se poate oare ca stăpînirea să nu se gîndească la popor, să nu aibă grijă de el ? Doar e legată de el, depinde de el. Este chiar în interesul oamenilor stăpînirii să se îngrijească de popor, ca să ducă un trai mai bun.

— Ca să ducă un trai mai bun cine ? rîse Lobanovici. Poporul sau oamenii stăpînirii ?

— Poporul !

— Și eu credeam că oamenii stăpînirii. Ți-ai exprimat ideea nu tocmai clar. În orice caz, îți sînt foarte recunoscător că mi-ai împrospătat înțelepciunea cu care am fost hrăniți la seminar, timp de patru ani de zile.

— Și crezi tu că seminarul te învață lucruri rele?

— Dar de unde ai scos-o că aș crede așa ceva? Mă mir numai de ce-mi spui toate astea.

— Ascultă, Andrei! De ce faci pe nevinovatul?

O expresie de durere se ivi pe fața notarului; nasul i se încreți de nemulțumire.

— Dar ce vrei tu de la mine?

— Hai, ajunge, să nu mai vorbim despre asta, și notarul dădu din mînă.

— Ba nu, frate, trebuie să-mi vorbești despre asta. Dar în ce fel ai să vorbești, asta-i altceva. Poate chiar altfel, dar de vorbit tot ai să vorbești. Dacă nu azi, atunci mîine; dacă nu mîine, atunci, la anul.

— Lasă, nu mai îndruga la prostii! Nici nu vreau să aud așa ceva!

— Atunci de ce ai început?

— Nu cu asta am început.

— Păi, tocmai asta-i, frate: începi de la cer, și treci pe pămînt — doar pămîntul e mai aproape de noi decît cerul.

— Ei, depinde pentru cine.

— Bine, să zicem, de pildă, chiar pentru tine. Cred că ți-e mai drag pămîntul decît cerul: de-ar fi altfel, nu te-ai fi făcut notar de plasă, ci călugăr. Cerul, frate Matei, este rezervat proștilor de către oamenii deștepți, ca să trăiască mai în voie numai ei pe pămînt. Dar uite că și proștii încep să caute fericirea pe pămînt. Și, odată ce-i așa, ei vor face de bună seamă o revizuire pe pămînt.

— Așa stă scris în foile celea? întrebă notarul.

— Așa stă scris în mersul vieții oamenilor. Și vai de acela care nu pricepe mersul acesta, ori nu vrea să-l priceapă.

— Nu, frate Andrei; vai de acela care înțelege viața întoarsă pe dos, și se lasă momit, prins de tot felul de escroci politici.

În urma acestei discuții, notarul ajunse la concluzia că învățătorul căzuse victima „diferiților escroci politici", iar Lobanovici la rîndul lui își întări părerea despre notar, ca despre un om anchilozat în ideile sale despre lucruri și oameni, și de care ar trebui să se ferească. Fiecare de pe poziția sa îl compătimea pe celălalt.

La despărțire, notarul zise:

— Așadar, vino să mă vezi cînd ai timp liber. Și, dacă ne-am certat puțintel, poate că-i mai bine. În orice caz, am să mă mîngîi cu gîndul că sfaturile mele o să-ți fie de folos.

— Iar eu voi spera că și cuvintele mele își vor găsi loc în capul tău.

— Nu, frate, replică notarul, n-o învață oul pe găină.

— Și, totuși, găina a ieșit dintr-un ou.

— Dar oul a fost ouat de găină! Nu, Andrei, lasă gluma la o parte! Ține minte ce ți-am spus. Cu mine poți să vorbești tot ce vrei: toate vor rămîne numai între noi. Răul poate să vină din altă parte. Tu nu-i cunoști încă pe oameni. Acela pentru care te zbați pînă nu mai poți astăzi, te va vinde mîine. O să ia și banii, o să bea și un aldămaș. Uite, tocmai atunci ai să pricepi tu „mersul vieții". Dar mai bine să nu se-ntîmple una ca asta.

După această discuție zgomotoasă și destul de enervantă, în odaia lui Lobanovici se lăsă o liniște deplină. Părea că tot ce-l înconjura luase altă înfățișare, și pereții, și soba, și ușa, tot ce fusese martor al acestei discuții aprinse.

Lobanovici stătu cîtva timp, adulmecînd această liniște, de parcă ar fi vrut să-i surprindă înțelesul ascuns, dar nu auzi decît țiuitul urechilor sale. Se scrută el însuși, încercă să se uite la el cu ochi străini. Își dădu seama că-i bate inima, și-și simți pulsul. Va veni însă și ceasul cînd această inimă va înceta de a mai bate. Acest gînd îl îngheță parcă, îi era groază să se gîndească la aceasta.

Învățătorul se apropie de fereastră. Afară, chiar lîngă zid, acolo unde se ridică arțarul cu creștetul său rotund, acum rece și dezgolit, se strînge întunericul des, atît de des, de parcă noaptea neagră l-ar fi pus de strajă acolo. Prin pomii răriți din livada popii, fereastra de la locuința fetelor sale luminează ca o pată de un verde șters. Ceva mai în fundul curții se vede și ferestruica diaculului, ca un ochi de lup. Ai impresia că aceste ferestre clipesc departe, departe de viață, într-un colțișor al ei pierdut și dat uitării. Acolo stăruie ceva neprietenos, mîhnitor.

Se îndepărtează de fereastră, se plimbă încet prin odaie. În bucătărie zgomotul s-a potolit de mult, și abia acum începe copilul să scîncească. Kirilă, feciorul Gannei, născut în cămară, începe să-și reclame drepturile. Ganna se întoarce în pat și-i spune ceva micului ei fecior, cu glas fonfăit, nespus de duios. Se trezește din somn și Iusta, nemulțumită de purtarea fratelui ei. Spune înciudată ceva — mînioasă pesemne pe Kirilă, care n-o lasă să doarmă.

— Dormi, dar-ar boala-n mă-ta, se răstește Ganna la Iusta, cu glas înăbușit, ca să nu-l supere pe învățător. Și în bucătărie se lăsă din nou tăcerea, în toată puterea ei.

Lobanovici își aminti de ziua în care Ganna născuse băiatul și se miră : cum de a mai rămas ea în viață ? Atunci el îi adusese din Pinsk o jumătate de litru de votcă, ca să aibă cu ce s-o cinstească pe moașă. Aflînd despre aceasta, părintele Nikolai aprobă purtarea învățătorului și, la rîndul său, ca să nu rămînă mai prejos în bunătate, îi trimise și el Gannei o pîine mare, ca să-i fie de noroc copilului.

Numai diacul Boțianovski dădu altă explicație gestului vecinului său.

Era o noapte adîncă. Lobanovici își reaminti de discuția cu Matei Duleba. Învățătorul credea că, într-adevăr, notarul n-o să-i facă vreun rău — doar e om bun, neprefăcut, cu toate că privește altfel lucrurile. Lobanovici se miră numai că se cunoștea activitatea sa secretă, că se și vorbea despre ea. Ei bine, va trebui să țină seama de aceasta, să fie mai prevăzător.

Și, stînd în pat, se gîndi cum să-și ducă munca mai departe ; și ca să-i deruteze pe răuvoitori, poate că, într-adevăr, n-ar strica să organizeze un mic cor, așa cum îl sfătuia notarul, cu ajutorul acestuia.

XXV

În luna ianuarie 1904 izbucni războiul cu Japonia.

Atît Japonia, cît și cauzele care au provocat acest război nu erau prea bine cunoscute de cercurile largi ale populației, mai ales, la țară. Graiul țăranului s-a îmbogățit doar cu două cuvinte : „Aponia“ și „aponeji“. Dar mulți inși nu înțelegeau ce înseamnă aceste cuvinte, după cum, vag și nelămurit era și sensul războiului.

E drept că, pînă și prin străfundurile uitate ale nemărginitei Rusii se găseau politicieni belicoși, „viteji“ și prea deștepți, pentru care totul era simplu și limpede. Toată înțelepciunea și clarviziunea lor se reducea la două noțiuni simple : 1. japonezii sînt niște maimuțoi cu botul galben ; 2. țarul alb, tătucul țar, o să le tragă o mardeală, așa cum nici n-au visat vreodată — doar cine n-a simțit, pe pielea lui, pumnul țarului ? Rostind aceste cuvinte,

preaneînfricatul politician războinic, stînd într-o odaie caldă și sorbindu-și ceișorul cu coniac, îi și amenința pe „blegii de japonezi" cu pumnul.

Țarul Nikolai semnase fără întîrziere manifestul către popor, aducîndu-i la cunoștință că dușmanul cutezător a atacat fără nici un motiv escadra de la Port-Arthur, că a făcut-o pe furiș, hoțește, fără avertisment, fără declarație de război, drept care trebuie sa fie pedepsit, pentru a se apăra onoarea pavilionului Sfîntului Andrei [1]; în consecință, se declară război japonezilor. Exprimîndu-și nădejdea în puterea armelor ruse, țarul n-a uitat nici să-l ia pe domnul dumnezeu de partea sa. Făcea apel la boierii credincioși tronului și la țăranii supuși și devotați, chemîndu-i să-și îndeplinească datoria și așteptînd de la ei fapte eroice, de care noi niciodată n-am dus lipsă.

În urma manifestului, s-au semnalat ici-colo izbucniri de patriotism cazon, dar ele nu prea impresionau pe nimeni. Fițuici de inspirație oficială, stipendiate de stat, se întreceau între ele în a atița patriotismul, a semăna ură față de japonezi, și nu economiseau cerneala pentru a-i descrie în toată sălbăticia și nimicnicia lor de asiatici.

Împotriva așteptării țarului, eroi și fapte eroice nu s-au prea văzut. Doar un singur crucișător, „Variag", a înfăptuit un act de adevărat eroism, undeva pe mare, lîngă Cemulpo: s-a ciocnit cu navele japoneze, la cîteva ceasuri după ce japonezii ne-au atacat escadra de la Port-Arthur [2], avariind grav cuirasatele „Țesarevici", „Retvizan" și crucișătorul „Pallada". „Variag" a avut de luptat împotriva forțelor copleșitoare ale unei întregi escadre japoneze. Ca să nu cadă în mîinile dușmanului, echipajul „Variag"-ului și-a aruncat singur vasul în aer susținînd astfel gloria flotei ruse. Eroismul „Variag"-ului a zguduit întreaga Rusie. Nume de generali și de amirali au început să fluture pe buzele tuturor. Nu fiindcă ar fi înfăptuit acte eroice; se presupunea doar că erau în stare să le facă și de aceea fuseseră proclamați eroi. Dintre aceștia erau: Alexeiev, guvernatorul general, locțiitor al țarului în Extremul Orient; Bezobrazov (aspectul acestuia se potrivea cu numele său [3]), Stark, Stoessel, Rennenkampf, Grippenberg, Kaulbars, Bilderling (care s-a dovedit erou căzînd de pe cal și alegîndu-se cu

[1] Timp de două secole, „patronul" marinei de război ruse a fost Sfîntul Andrei, iar pavilionul ei era alb, cu două fîșii albastre în diagonală.

[2] În noaptea spre 27 ianuarie (9 februarie) 1904.

[3] *Bezobraznîi* — nerușinat (în lb. rusă).

o luxație la umăr), Mișcenko (un strașnic candidat la titlul de erou, deși fără succes). Iar acest lanț lung de eroi era încheiat de balena de Kuropatkin.

Începea să se lase seara.

Lobanovici mai avea numai o oră de clasă. Repede trece timpul cînd lucrezi. Nici nu-ți dai seama cînd s-a scurs săptămîna. Învățătorul se simțea voios, cu toate că stătuse toată ziua într-o încăpere cu aer înăbușitor. Dar orice ar fi fost, se apropia primăvara. Cea mai mare parte a anului școlar rămăsese în urmă. Crescuse simțitor și ziua. Se puteau face toate lecțiile fără să se mai aprindă lampa.

Învățătorul se opri la fereastra care dădea spre linia ferată: o căruță trasă de doi cai alerga iute pe drum. În căruță ședea notarul Duleba. Venea de la Pinsk, aducînd poșta.

Învățătorul se gîndi că ar trebui să se ducă la administrația de plasă, unde nu se poate să nu fi venit ceva corespondență pentru el personal și pentru școală.

Căruța coti din drum, către școală. În fața scării, Avmen opri caii. Învățătorul dădu drumul copiilor să plece acasă, apoi ieși pe scară.

— Ei, vin la tine numai pentru o clipă, spuse notarul. Știi ceva, frate?

— Ce? învățătorul se aștepta la o noutate importantă.

— Mai bine îmbracă-te și vino la mine.

Notarul mirosea puțin a băutură.

— Dar ce voiai să-mi spui?

— E ceva important, frate. Știi? A început războiul.

— Războiul? Cu Japonia? Ei, nu se poate!

— Ce „nu se poate", odată ce războiul e în toi! Hai să mergem.

Lobanovici își puse paltonul, și amîndoi plecară la administrația de plasă.

— Ia uite nemernicii, mama lor de cîini, rosti Duleba cu indignare, n-au nădejde în puterea lor, și au recurs la o ticăloșie curat asiatică: fără declarație de război ne-au atacat cuirasatele! Dar ce mamă de bătaie le-am tras! Și o să le mai tragem, pînă cînd se va alege praful de ei. Pe cine atacă? Împotriva cui își ridică brațul? Împotriva Rusiei, care e în stare să pornească singură împotriva lumii întregi!

— Dar, domnule notar, or fi știind și ei ceva despre Rusia: trag ei nădejde în ceva, de vreme ce s-au încumetat să ne atace ei cei dintîi, se amestecă căruțașul Avmen.

— Dacă vrea dumnezeu să pedepsească pe cineva, îi ia mai întîi mințile, răspunse notarul pe un ton sever.

Avmen tăcu și-și ascunse pe sub mustăți un rîs de om cam vinovat. Găsise poate că notarul are dreptate, sau din altă pricină.

Vestea izbucnirii războiului se împrăștie la iuțeală prin casele țăranilor, iar un grupuleț de polcșnici se adună repede în „sala de întruniri", strîngîndu-se în jurul căruțașului Avmen și a lui moș Pilip. Toți erau cu ochii pe Avmen. O asemenea atenție îl făcu pe acesta să se creadă un personaj important și era mîndru de asta. Dar la drept vorbind, așa și era, că doar el cunoștea atîția funcționari la Pinsk, la poștă și la administrația financiară ; de la ei se puteau afla multe.

— Ne-au atacat corăbiile ! se înciudă moș Pilip, iar ochii i se holbară ca la rac.

— Și ne-au tras o bătaie zdravănă ! întări Avmen, cu un aer grav.

— Ne-au bătut ? întrebară ascultătorii. Auzi, dar-ar moartea-n mama lor !

— Și tocmai cele mai bune corăbii ! Au fost acolo niște tunuri d-alea de trăgeau la douăzeci de verste. Numai Englezoaica [1] mai are asemenea tunuri.

— Și cum ne-au bătut ei, bată-i trăsnetul să-i bată ? întrebă moș Pilip, pocnindu-se cu palmele peste șolduri.

Toată lumea se uită la Avmen.

— Au dat drumul la niște mine, răspunse acesta.

— Ho, să dea ei drumul la sîngele lor ! se mînie moș Pilip. Păi, dacă așezi tunuri de astea la Gorodișce, nimerești cu ele chiar și pînă la Luninеț !

Nea Esîp ar vrea să afle de la ce anume s-a pornit războiul. Avmen știa de unde se pornise. Deocamdată însă tăcu, căci ultimul și cel mai important cuvînt, tot al său o să fie ; acum, îi lăsă pe ceilalți să vorbească.

— Ia uite, ca să vezi : nu s-au înțeles, cine să-i știe, pentru ce !

— Păi, dacă vrea cineva să se bată, apoi găsește el pricina.

Pe moș Pilip nu prea îl interesau cauzele războiului ; el era tare impresionat de tunurile care băteau la douăzeci de verste.

[1] „Englezoaică" (cu înțeles ostil, batjocoritor) — denumire dată Angliei, care în unele perioade ducea o politică ostilă față de Rusia.

Printre poleșnici se iscă gălăgie. Fiecare voia să-și spună părerea, să spună ce credea el despre cauzele războiului; nimeni nu izbuti însă să nimerească în așa fel ca să-i mulțumească pe toți.

Avmen asculta, ascunzîndu-și rîsul pe sub mustăți.

— Iată ce vor japonezii, grăi el: ei i-au cerut țarului nostru să nu se amestece în treburile Chinei. Noi și cu chinezii, zic ei, ne înțelegem între noi! Iar tu ai și așa mult pămînt. Fă-ți rînduială, zic ei, în Rusia ta, și să nu te atingi de Asia noastră.

— Dar cine o fi și aceea, e ibovnica lor? întrebă moș Pilip.

— Ce ibovnică?! Așa se cheamă țara lor, îl lămuri Avmen, și toți rîseră de moș Pilip.

— Naiba să-l mai știe pe tatăl lor, se apără moș Pilip. Uneori, se bat oamenii și pentru o muiere.

— Iar țarul nostru, adicătelea, n-a vrut și le-a dat cu tifla-n nas, se auzi o voce.

Mihalka, acela, pe care nea Esîp îl rugase cîndva să-l bată, tăcuse tot timpul; apoi, se scărpină după ceafă și rosti:

— Și tot noi o să plătim cu spinarea noastră.

Alte multe mîini se scărpinară după ceafă.

Și în casa notarului se discuta tot despre război.

— Uite, cînd n-ai noroc! zise vătaful de plasă, vorbind în așa fel, de parcă tot greul și amarul războiului s-ar fi lăsat pe umerii săi. Bătaia asta de cap ne mai lipsea! Că au stricat acolo trei corăbii, apoi, asta-i o runda! Dar las' să iasă ei pe mal!

— O să-l lase să iasă pe mal, o să-l lase dinadins, ca să-i înece apoi pe toți, la mama dracului!... Nu, frate, asta n-o să-l mai amuze!

Notarul rosti aceste cuvinte cu atîta energie și-și încruntă atît de cumplit sprîncenele, încît vătaful se liniști pe deplin în privința rezultatului războiului.

— Și cum, e departe ticăloasa ceea de Aponia? întrebă vătaful.

— E departe, frate, n-ai cum s-o vezi de-aici, glumi notarul.

— Auzi, să nu cumva să-l trimită și pe Romancik al nostru la război, rosti Zahar Lemeș, cu gîndul la prietenul său.

— Da' de unde! răspunse Duleba, disprețuitor. Acolo ajung și trupele de prin partea locului, siberienii.

— Da, rosti Lobanovici, răspunzînd parcă gîndurilor care-l năpădeau, de mult n-a făcut Rusia război.

Războiul acesta îl impresiona tare și-l uimea prin caracterul surprinzător al evenimentelor. Citise multe opere de literatură despre războaie, memorii, romane, îndeosebi din istoria războaielor duse de Rusia. Îl pasiona descrierea bătăliilor, în felul celei de la

Borodino, din romanul *Război și pace*. Citea cu mult interes operele consacrate în mod special războaielor. Influențat de interpretările tendențioase, de exagerarea elementului eroic și trecerea premeditată sub tăcere a elementelor întunecate, Lobanovici își formase o părere foarte falsă despre capacitatea de luptă a Rusiei țariste, despre imposibilitatea de a fi biruită în vreun război. Iată de ce era și acum adînc convins că în acest război Japonia va fi învinsă, după cum erau convinși și zeci de mii de oameni, prostiți printr-o propagandă mincinoasă.

Lobanovici urmărea cu atenție desfășurarea evenimentelor din Extremul Orient, studia mai îndeaproape Japonia, modul de viață și tehnica ei, citea ziare, fără să-i scape din vedere nici cel mai mic rînd despre război, fie și al celui mai neînsemnat corespondent militar.

Peste puțin timp, sosi la școală inspectorul de învățămînt elementar. Inspecția era un fel de „judecată de apoi" pentru învățător. Inspectorul putea face tot ce voia — să-l scoată și din post, și în genere, să-i pricinuiască o sumedenie de necazuri și neplăceri. Avea față de învățător o atitudine strict oficială; îl privea de sus, rareori îl gratifica cu cîte un zîmbet. Nu-l lăsa nici o clipă să uite de distanța dintre el și învățător: „Tu ești un nimic, eu sînt totul". Nu se cădea să se vorbească cu glas tare în fața inspectorului, să se calce cu toată talpa piciorului: fiecare mișcare, fiecare cuvînt trebuia să vădească respect și frică. Cînd inspectorul intra în școală, învățătorul era dator să-l urmeze la doi pași, iar în localul școlii, să se pună cu totul în umbră. Dacă elevul răspundea prost la întrebări, inspectorul îi arunca învățătorului o privire plină de nemulțumire amenințătoare.

Serghei Petrovici Bulavin, noul inspector, era un om ursuz, zgîrcit la vorbă, mai ales cu învățătorii. Elevii lui Lobanovici erau bine pregătiți, așa că nu avea de ce să nu fie mulțumit. Îl examină pe elevul Ivan Zanka din grupa a treia. Stătea în fața hărții, cu un bețișor în mînă.

— Ia arată-mi Asia!

Zanka trecu bețișorul împrejurul hărții. Pe hartă, o bucățică a Asiei se întindea pînă în America. Zanka nu uită nici de această bucățică.

— Bine! îl lăudă inspectorul. Ia arată-mi Japonia!

Zanka o arătă.

— Dar cam ce știi tu despre Japonia? În ce relații se află ea cu noi?

— Sîntem în război cu ea.

— Bine; ia spune, cine va birui.

— Are s-o bată țarul nostru, răspunse Zanka cu convingere.

— Dar de ce crezi tu că o vom bate noi?

— Mai multă oaste are țarul nostru.

— Da, dragul meu, Rusia va bate Japonia. Mai întîi, noi avem mai multă oaste, și oastea noastră e mai bună, iar cauza noastră e dreaptă, și, în al doilea rînd, noi trebuie s-o batem și o vom bate.

Ivan Zanka a păstrat renumele școlii la un nivel ridicat; în schimb, Alesik Grîliuk a stricat totul. Tot timpul, nu-și luase ochii de la inspector. Îl impresionase îndeosebi nasul inspectorului — uriaș, zdravăn. În cele din urmă, Alesik nu se mai putu reține.

— Dar de ce ai tu nasul așa de mare? se auzi întrebarea naivă, de copil, în mijlocul unei tăceri mormîntale.

— Nu-i treaba ta ce-i cu nasul meu.

Dar parcă ce-i poți cere micului Alesik?

În general inspecția trecuse destul de bine.

XXVI

Telegramele trimise din zona de război țarului anunțau mereu că ai noștri au căsăpit cîte o companie, cîte un escadron de japonezi, că moralul armatei noastre este „excelent", iar dacă uneori trupele se cam retrăgeau, atunci retragerea se executa ca la paradă.

Din aceste telegrame reieșea că „blegii de japonezi" nu erau în stare să înainteze în nici un punct, în nici o direcție, fiind pretutindeni dați peste cap și măcelăriți. Pe cînd japonezii se alegeau cu mormane de cadavre, pierderile noastre erau cu totul neînsemnate; cîte un ofițer ori doi, și ceva „grade inferioare". În realitate, teatrul de război se schimba necontenit, mutîndu-se din Coreea și peninsula Liau-tung în Manciuria, trecînd prin unele etape, ca fluviul Yalu, unde, la Tiurencen, generalul Zasulici fusese bătut măr. La Port-Arthur, la Liau-tang și în alte sute de locuri de pe cîmpurile Manciuriei, se săpau morminte pentru îngroparea absolutismului țarist.

Începură să circule zvonuri, mai întîi surde, apoi, din ce în ce mai stăruitoare, despre crimele ce se făptuiau pe cîmpul de luptă de către diferiți satrapi din armata țarului, despre jafurile ce se

comiteau atît pe front cît și în zona interioară, despre greutățile mari îndurate de soldați, despre flagranta lipsă de pregătire pentru război a statului. Începuseră să circule anecdote și ironii care se răspîndeau mai mult prin viu grai, decît prin tipar. A circulat și o caricatură pe seama țarului Nikolai. Acesta stătea fără pantaloni, numai în cămașă, și japonezii îi trăgeau o bătaie cu nuiele, iar el își ținea singur ridicată poala cămășii. Alături era împăratul Wilhelm al Germanici.

— Nikolka! i se adresa acesta lui Nikolai. Ce-ar fi să lași pe cineva dintre curtenii tăi să-ți țină cămașa? De ce să te osteneșți singur?

— Ah, Willy! Ce vorbești? Cum pot eu să-l las pe altul să-mi țină cămașa? Doar sînt un monarh de sine stătător!

Se încinsese atmosfera la Petersburg...

Popii începură să dea din cădelnițe, rugînd pe dumnezeu să ajute la biruință asupra „maimuțoilor". Peste cîmpurile de luptă se revărsau icoane din belșug, cădeau ca frunza toamna, căci în puterea armelor și în priceperea strategilor era slabă nădejde. Se făcu apel și la Serafim Sarovski care, cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului, fusese propus candidat la sfințenie. Deși sufletul lui Serafim Sarovski se afla în cer, amănuntul acesta nu l-a împiedicat să apară în vis tocmai cui trebuia, ca să-l bucure pe țar, vestindu-i izbînda asupra mikadoului japonez. După cît se știe, însă, sfinții n-au umblat cu tunuri, n-au purtat pe umeri povara de ostaș, n-au cunoscut mirosul bătăliilor, n-au urmat studii de tehnică militară, așa că au adus tot atîta folos, ca și găurile din pod. Și asta n-ar fi nimic, dar s-a întîmplat ca Serafim Sarovski să apară cuiva în vis într-un moment cu totul nepotrivit — și anume cu cîteva săptămîni înainte de bătălia de la Mukden, unde armata rusă a suferit o mare înfrîngere, pentru ca după alte trei luni, la Țușima, să-și găsească pieirea și escadra Mării Baltice, sub comanda amiralului Rojestvenski. Înfrîngerile rușinoase suferite de țarism au dus la încheierea tratatului de pace de la Portsmouth, la sfîrșitul lui august 1905.

Trecuseră doi ani de cînd Lobanovici locuia și muncea la Vîgonî. În timpul acesta, nu numai că se obișnuise cu școala, dar ajunsese cu adevărat un om prețuit în sat, care cunoștea îndeaproape viața sătenilor. Părea că nimic nu se schimbase în timpul acesta, că totul decurge conform unor reguli de mult stabilite. Dar nu era așa. Lobanovici vedea cum evenimentele care se schimbau cu repeziciune își pun pecetea asupra psihicului oamenilor, asupra gîndurilor și stării lor de spirit. De cîte ori se întîlnea cu țăranii,

își dădea seama că fiecare aștepta parcă ceva. Aștepta să vină ceva nou, măreț și important, care să-i schimbe viața... De la orașe veneau tot mai des vești despre curajoasele manifestări ale muncitorilor.

Lobanovici ședea în odăița lui cu un maldăr de ziare în față. Era atît de cufundat în lectură, încît nici nu auzi că cineva bate la ușă, și nu-și luă ochii de pe ziar decît atunci cînd bătaia se repetă la fereastra din fața lui.

„Pe cine l-a mai adus dracu?" gîndi el.

Nimeni nu bătuse vreodată la această fereastră, așa că el tresări, surprins. Deschise ușa.

— Frumos, Andrei Petrovici! auzi el o voce cunoscută, dar supărată. Nici nu vrei să-l lași pe om în casă...

— Cum, eu nu vreau? Ba cu dragă inimă, se bucură el.

— Serios?

— Mai mult decît serios, Olga Viktorovna. Să nu mă pot urni din loc dacă nu spun adevărul.

— Ei, dacă-i așa, atunci bună seara.

— Bună seara! Bravo! Ce frumos din partea dumitale că ai venit să mă vezi! Ai venit pe jos, ori cu căruța?

— Ce căruță? Cu mijloace de deplasare proprii.

— Ei, totuna-i, pe jos, ori cu căruța, bine c-ai ajuns aici.

Intrară în cameră.

— Citești chiar toate ziarele?

— Le citesc, dar-ar prăpădul în ele.

— Dar de ce? întrebă Olga Viktorovna, iar ochii îi scînteiară de o ironie șăgalnică.

— Nu ne merge bine.

— Și asta te mîhnește?

— Nu numai că mă mîhnește; începe să mă roadă și ciuda.

— Împotriva cui?

— Naiba știe împotriva cui.

— Mi se pare că ai vrea să cînți:

Răsună tu al biruinței tunet,
Te veselește, rusule viteaz![1]

Ei bine, Andrei Petrovici, continuă Olga Viktorovna, tot n-ai să-l poți cînta. Chiar dacă a sperat careva în victorie la începutul războiului, speranța i s-a spulberat repede, ca ceața de dimineață,

[1] Dintr-un imn patriotard.

vara. Cum, nu ți-e limpede că Rusia țaristă putredă nu-i în stare să lupte? Războiul e de mult pierdut. A fost doar pornit pentru a abate atenția poporului aflat în robie, pentru a înăbuși valul revoluționar care crește, devenind tot mai amenințător. E de dorit ca Rusia să sufere o înfrîngere mare, și nu să repurteze o victorie!

— Și ce ai cîștiga dumneata de pe urma unei înfrîngeri?

Lobanovici simți adevărul din vorbele ei. Era oarecum stingherit pentru pasiunea cu care privea războiul, pentru greșita lui atitudine față de rezultatele războiului, pentru credința lui naivă în victoria Rusiei țariste. Își dădu seama de falsitatea situației, dar era dornic de o discuție cu vecina sa.

— Și eu te-ntreb: ce ai cîștiga dumneata de pe urma victoriei noastre în război? îi întoarse întrebarea Olga Viktorovna.

— Ei, în primul rînd, ar fi satisfăcută mîndria mea națională: m-aș gîndi că sînt fiul unui popor învingător. Și apoi, unde mai pui că înfrîngerea ne va aduce incalculabile pierderi materiale. În al treilea rînd, tendința firească a Rusiei, ca rezultat al poziției geografice, de a-și croi o ieșire liberă la ocean, ar fi paralizată, ceea ce nu ne poate conveni. Nici Marea Baltică, nici Marea Neagră nu ne oferă o asemenea ieșire. Siberia este prea departe, pentru ca să ne putem folosi de bogățiile ei, așa cum ar trebui. Ar fi cu totul altceva, dacă am avea o ieșire în Extremul Orient. Indiferent dacă vom avea un țar ori un președinte, noi tot trebuie să căpătăm o ieșire liberă la ocean, căci fără ea sîntem strîmtorați, chiar și pe întinsurile noastre nemărginite. Iată de ce n-aș vrea să fim bătuți de japonezi, și iată de ce înfrîngerile noastre mă ating atît de dureros.

— Ai idei demne de cel mai înverșunat patriot...

O notă batjocoritoare răsună în glasul Olgăi Viktorovna. Dar deodată, ca schimbă tonul convorbirii:

— Andrei Petrovici, cred că glumești, și mie îmi plac glumele dumitale!

— Dar dacă vorbesc serios?

Olga Viktorovna își ridică spre el ochii ei vioi:

— Nu cred că vorbești serios.

— De ce?

— Dacă ai vorbit serios, atunci ești sau un om fals, sau un foarte prost revoluționar.

— E mai bine să fiu un prost revoluționar, decît un om fals, căci pentru un om fals, este mult mai greu să devină sincer, decît pentru un prost revoluționar să se facă unul de ispravă.

— E adevărat, sînt de acord cu aceasta, şi dumneata îmi placi prin sinceritatea dumitale.

— Cum, îţi plac, se poate? Pentru întîia oară aud asta de la o fată.

— Vai, ce om nenorocit, săracul! Ei, atunci află că o auzi şi pentru ultima oară. Să nu te mai legi de cuvinte!

Lobanovici îşi luă un aer tragic, plecă în jos capul şi-l clătină cu tristeţe.

— E cu putinţă să fie adevărat? Cum, nu voi auzi niciodată de la o fată că-i plac? Nu voi auzi!

— Nu vei auzi, repetă Olga Viktorovna.

Expresia tragică îi dispăru deodată de pe faţă. Şi, săltîndu-şi hotărît capul, rosti:

— Pagubă-n ciuperci!

O trecere atît de rapidă şi neaşteptată de la tragism la indiferenţă o amuză pe învăţătoare, şi ea izbucni într-un rîs vesel.

— În situaţia dumitale, nici n-ai putea vorbi mai potrivit, zise ea, rîzînd într-una.

Un alt gînd se răsfrînse în ochii expresivi ai învăţătoarei.

— Ia spune, Andrei Petrovici, îl întrebă Olga Viktorovna, schimbînd tonul, ai iubit măcar odată pe cineva?

La această întrebare, Lobanovici, fără să vrea, plecă ochii, dar, peste cîteva clipe, îşi învinse stînjeneala şi, la rîndul său o întrebă:

— Dumneata, ce crezi?

Olga Viktorovna se uită cu atenţie la Lobanovici:

— Mi se pare că ai iubit şi că mai iubeşti şi-acum.

— Pe cine? o întrebă din nou Lobanovici.

— Ei, dumneata trebuie s-o ştii mai bine decît mine.

Lobanovici îşi fixă ochii în gol şi tăcu.

— Şi totuşi, nu mi-ai răspuns la întrebare, stărui învăţătoarea

— De îndată ce un tînăr îi vorbeşte unei fete despre dragostea lui pentru o altă fată, înseamnă că o schimbă pe acea fată cu aceea căreia îi povesteşte.

O expresie de bucurie se ivi o clipă pe chipul Olgăi Viktorovna.

— E adevărat? îl întrebă ea.

— Cred că e adevărat.

— Aceasta, însă, numai atunci cînd povestitorul nu e tras de limbă?

Lobanovici tăcu o clipă.

— Şi asta e adevărat.

La rîndul ei, Olga Viktorovna își plecă ochii și rămase îngîndurată.

— Dar dacă fata i-ar vorbi tînărului despre dragostea ei pentru altul, ar fi adevărat?

— Adevărul tot adevăr ar rămîne.

— Și dumneata tragi o asemenea concluzie din experiență proprie? insistă învățătoarea, zîmbind strengărește.

— Nu, aceasta este doar teoria, și cred că ea se confirmă prin practică.

— Dar cum de ai ajuns la o asemenea teorie?

— Viața. Viața unui tînăr.

Olga Viktorovna rîse tare:

— Ah, psihologule, cunoscător al sufletului!

Cuvintele ei trădau scepticismul. Drept răspuns, Lobanovici îi zise pe un ton oarecum insinuant:

— Olga Viktorovna, ți s-a întîmplat ca o cunoștință a dumitale să-ți vorbească despre iubirea sa pentru o altă femeie, iar dumneata să-l fi îndrăgit înainte ca el să ți-o fi povestit? Eu însă nu voi stărui să aflu dacă a fost așa, ori ba, fiindcă știu că așa s-a întîmplat.

Olga Viktorovna se simți cam încurcată și roși; Lobanovici se prefăcu că nu observă.

— Ce tot spui? Las-o încolo! Ajunge despre acest subiect! zise ea. N-am venit la dumneata ca să vorbesc despre dragoste.

Se părea că-i era ciudă de slăbiciunea ce o arătase: venise doar cu un scop mult mai important.

— Știi, colega, ce voiam să-ți spun?

— Nu, nu știu.

— Atunci, uite ce-i. Eu am intrat într-o organizație revoluționară, am mai multe cunoștințe acolo. Și dumneata ar trebui neapărat să iei contact cu această organizație.

Lobanovici tăcu. Se gîndea la ceva. Știa că, mai devreme ori mai tîrziu, va trebui să se apropie de vreo organizație revoluționară. Simțea nevoia de a face un nou pas în viață, un pas de seamă și care nu va fi ferit de primejdii. Și, tocmai acum, sosise acest moment hotărîtor.

— Bineînțeles că trebuie să iau contact cu organizația, rosti el în cele din urmă.

— Trebuie neapărat, îl încurajă Olga Viktorovna. Tot ce este sănătos, cinstit, are datoria să pornească la luptă împotriva țarismului, și s-o ducă în mod organizat, căci adevărata putere nu poate emana decît de la o organizație viguroasă, și numai atunci cînd

munca se va duce după un plan riguros fixat. Organizația te poate ajuta cu publicații, cu bani și cu îndrumări practice. Organizația te va sprijini; la adăpostul ei te vei simți mai tare, mai curajos. Și tocmai în momentul acesta sînt în curs de grupare forțe revoluționare; forțele acestea cresc, se întăresc, se fac pregătiri intense pentru insurecție și nu e departe ceasul în care va izbucni revoluția. E pur și simplu caraghios să te vaiți în clipele acestea de înfrîngerile Rusiei țariste. Cu cît mai numeroase vor fi aceste înfrîngeri, cu atît mai mult se va extinde nemulțumirea și cu atît mai multe vor fi șansele izbucnirii unei revoluții și ale izbînzii ei.

— Și dumneata crezi în biruința apropiată a revoluției?

— Sînt convinsă de aceasta, răspunse Olga Viktorovna cu înflăcărare.

— Poate că dumneata ești mai la curent cu mersul lucrurilor, de vreme ce crezi cu atîta convingere în revoluție și în izbînda ei. Îți mărturisesc că eu nu împărtășesc pe deplin această credință a dumitale, căci pentru mine nu este prea clară situația celor două forțe din stat, de care depinde totul: armata și țărănimea. Un fapt m-a tulburat adînc și mi-a trezit îndoiala în suflet. Vara trecută am avut prilej să călătoresc prin Polesia. M-am oprit la o haltă mică, și a trebuit să zăbovesc acolo timp de vreo două zile. Trecea trenul țarului. De-a lungul drumului de fier era înșirată o pază strașnică. În față stătea aliniat un cordon de trupe, în spatele lui un șir de pază polițienească și un al treilea șir de pază țărănească. Nimeni n-a fost lăsat să se apropie de linia ferată. Toată circulația a fost oprită. Urmau să treacă două trenuri imperiale: într-unul din ele călătorea țarul, dar nimeni nu trebuia să știe în care anume. Și închipuie-ți: în clipa cînd trecea trenul imperial, țăranii, din propriul lor imbold, au alergat din sate și au îngenuncheat în spatele acestor trei șiruri de pază. Bagă de seamă: asemenea cazuri nu s-au petrecut numai o dată, ci s-au produs în mai multe gubernii.

— Andrei Petrovici! Face oare să dai atîta importanță acestor lucruri? Va începe revoluția, și totul se va schimba spontan și violent. Și acela care a îngenuncheat la trecerea trenului țarului va porni cu parul în mîini chiar împotriva țarului. În timpul revoluției, mentalitatea se va schimba repede. Și, crezi dumneata că armata e toată de partea țarului?

— Asta nu știu.

— Tocmai asta-i: dumneata multe lucruri nu le știi.

Coborîndu-și glasul, Olga Viktorovna adause:

— În rîndurile armatei se desfășoară o activitate intensă, și această activitate a găsit un teren propice. Revoluția se apropie; ea va veni într-un chip atît de năvalnic și neașteptat, încît se va cutremura pămîntul și se va încinge cerul.

Lobanovici asculta și se mira de înflăcărarea revoluționară a acestei fete oacheșe, cu părul tuns, de văpaia din ochii ei. Se simțea stingherit în fața ei, căci, în adîncul sufletului său, se pitiseră frica și îndoiala, pe care ea nu le cunoștea.

— Așadar, exclamă el, să fie într-un ceas bun! Să-mi ajuți, Olga Viktorovna, să mă pui într-o legătură mai strînsă cu organizația, ca să pot lua parte la o adunare, să fac unele cunoștințe.

— Cu multă plăcere! Știam că ai să faci acest pas, răspunse ea, și o expresie de satisfacție i se citi pe față.

Seara tîrziu, Olga Viktorovna se întoarse la școala ei.

— Lasă-mă să te conduc puțin.

În clipa cînd ieșiră în drum, o umbră se tîrî pe izlaz, în dreptul ferestrelor învățătorului, și se ascunse prin locuri întunecoase.

Dincolo de canton, nu prea departe de sat, învățătorul se opri.

— Ei, Olga Viktorovna, acum, ca să spunem așa, ești aproape acasă. Rămîi cu bine.

— Andrei Petrovici! Rămîi pe noapte la mine. De ce te-ai întoarce așa de tîrziu acasă la dumneata?

— Nu-i chiar așa de tîrziu. Pînă te pregătești de culcare, o să și fiu acasă.

— Și de ce nu vrei să rămîi pe noapte?

— Mie-mi place să umblu noaptea — asta-i una.

— Și ți-e frică de bîrfeli, asta-i a doua.

— Ei, fie și așa, consimți Lobanovici.

— Bine, fă cum vrei... Poate că ai dreptate, nu face să dăm prilej de bîrfeli. Totuși, îmi pare rău că din pricina mea mai ai de mers un ceas.

— Ei, Olga Viktorovna! Tot o să trebuiască să umblu mult de azi înainte. Așa că e mai bine să încep cîte puțin, chiar de pe acum.

Se despărțiră.

Rămas singur, Lobanovici își dădu seama de adîncimea tăcerii mute a nopții de toamnă. De-a lungul drumului, tufe negre se aplecau aproape de pămînt. Sub apăsarea acestui întuneric des, greu, ele arătau ca niște movilițe ciudate. Iar dincolo de ele, nu se vedea nimic. Pămîntul era ascuns după o perdea neasemuit de neagră. Pe cer, nici o steluță. Nori cărunți atîrnau jos de tot, întărind și îngroșînd mult întunericul. Era a ploaie.

Ajungînd la pasajul de nivel, Lobanovici se opri. Se auzea huruitul îndepărtat al unui tren. Învățătorul se înveseli. Huruitul acesta îi deveni drag, plăcut. Departe, departe răsăriră din beznă două luminițe, ca doi ochi ai unui prieten bun. Stăteau parcă locului, dar roțile de fier își cîntau din ce în ce mai deslușit melodia monotonă.

Cele două luminițe și huruitul care înviorau pustietatea nopții îi treziră fără voie o comparație cu acel necunoscut nou, a cărui sosire apropiată o presimțea.

XXVII

Lîngă satul Vîsokoe, în locul unde Pina, abătîndu-se înspre mlaștinile de peste rîu, cotește brusc, se vede foarte bine partea de sud a Pinskului. Uriașa mînăstire albă, clădită de iezuiți în secolul al XVI-lea și casa mînăstirii, locuită pe vremuri de călugări, și unde se află acum școala elementară de teologie, se ridică deasupra întinsului neted al mlaștinilor, formînd extremitatea de sud a Pinskului.

Aceste ziduri străvechi respiră ceva amenințător, apăsător, și plin de o asprime mohorîtă, iar mînăstirea apare ca un păzitor neînduplecat al tradițiilor religioase din vechime, azi perimate; ca o stîncă neclintită străjuind marea, stă acest uriaș închis în mutenia lui deasupra mlaștinilor, scrutînd la depărtare de zeci de verste întinsurile pădurоase ale regiunii Pinskului, de necuprins cu privirea. Sobrietatea acestui stil rece și mîndria viguroasă a turnurilor ce se înalță spre cer impresionează foarte puternic, atrăgîndu-ți privirile și nelăsînd pe nimeni să treacă nepăsător. În diminețile ori în serile senine de primăvară sau de vară, cînd aerul pur și străveziu e îmbibat de umezeală, contururile viguroase ale mînăstirii răsar și mai reliefate, mai expresive. Atunci, ea pare că se apropie de trecător, deși se află la o depărtare de vreo cinci verste. Portalele ei se profilează limpede pe fondul roz-albăstriu al cerului, și e cu neputință să nu te oprești îndelung, ca s-o privești.

Ori de cîte ori Lobanovici pleca de la administrația plasei luînd-o de-a lungul Pinei, această mînăstire îl izbea în ochi, impresionîndu-l ciudat. Îi trezea în amintire fapte din trecutul isto-

ric, lupta dintre cele două religii, dintre care nici una nu i-a fericit pe oameni. Multă vreme s-a scurs de la zidirea mînăstirii, multe generații de oameni au părăsit arena vieții, iar colosul acesta rămîne, stă și o să mai stea mult timp, ca să fie martor al unei lupte noi pentru o nouă orînduire de viață, în care adevăratele interese ale oamenilor vor fi pe primul plan.

Lobanovici era mereu cu gîndul la discuția ce o avusese cu Olga Viktorovna. Se înțeleseseră să se întîlnească sîmbătă seara lîngă această mînăstire, la debarcader. Tot acolo, prin apropiere, se afla o casă unde, din cînd în cînd, se țineau adunări secrete, ilegale. În curînd avea să ia și el parte la o asemenea adunare.

La drept vorbind, lui Lobanovici îi era cam frică. Îi era frică de această nouă cotitură în viața sa. În curînd va porni pe un drum plin de pericole, unde, la fiece pas, te poate pîndi cîte o năpastă. În închipuirea sa parcă și vedea arestări, închisori, deportare. De cînd învățătorul își începuse activitatea clandestină, simțea un fel de neliniște și tulburare. Ori de cîte ori i se-ntîmpla să vadă prin sat pe cineva de la poliție, se întreba instinctiv dacă nu cumva acest reprezentant al autorităților vine să-l cerceteze pe el. Tot timpul era cu nervii cam încordați; devenise bănuitor și prudent, mai ales, după ce-i ajunseseră la urechi unele zvonuri ce circulau pe seama lui. Totuși, încetul cu încetul se obișnuise cu gîndul că ar putea fi prins, arestat, și această perspectivă nu-l mai speria. Dimpotrivă, uneori, arestul îi părea oarecum atrăgător, găsind în aceasta un fel de plăcere ciudată. De ce n-ar suferi și el pentru dreptate? De ce să nu treacă și el prin soarta unui „subversiv"? Și de ce n-ar cunoaște și el viața de penitenciar? Penitenciarul este și el o școală, în care înveți a cunoaște viața mai repede, în toată profunzimea și asprimea ei. Și, peste toate, îl mai atrăgea și un anumit risc, farmecul luptei. Știi că ești urmărit la fiecare pas; știi că, dacă organizația va fi descoperită, vei fi prins, judecat — dar este posibil să nu te lași prins, să manevrezi, să duci o adevărată luptă pentru dreptul tău de a trăi în libertate.

Lobanovici era preocupat și de întîlnirea cu cîțiva oameni pe care nu-i cunoscuse pînă atunci. Citise și auzise cîte ceva despre ei, mai ales din gura acelora care îi urau, socotindu-i ca pe cei mai mari răufăcători din lume. Avea un mare respect pentru ei, ba îi inspirau chiar un fel de teamă. Cine sînt oare acești oameni? Din ce trăiesc? La ce se gîndesc? Îi vedea în imaginația sa ca pe niște adevărați eroi, demni de toată stima.

Sîmbătă, pe înserate, după ce-şi isprăvi lucrul la şcoală, se pregăti de plecare, punînd într-un loc ascuns tot ce l-ar putea da de gol în cazul vreunei întîmplări neprevăzute, încuie casa şi o luă prin izlaz, spre drum. Amurgul de toamnă se lăsa repede, îngustînd zările şi înaintînd asupra depărtărilor amuţite. Prin gospodăriile ţăranilor, oamenii forfoteau prinşi de treburile lor casnice, încheind o zi scurtă, cu grijile ei.

Lobanovici trecu izlazul şi ieşi în cîmp. Acolo se simţea mai în larg, mai liber — cel puţin, în jurul lui nu vedea pe nimeni, ceea ce-i convenea, nefiind dispus să se întîlnească cu vreun cunoscut, să intre în vorbă, să născocească motive de ce anume pleca la Pinsk la o oră atît de tîrzie, deşi uşor ar fi putut ticlui nu unul, ci o duzină şi mai bine de motive. Dar drumul era tăcut şi pustiu. Trecu şi de Albrechtovo, unde se înşirau conacul uriaş al domnului Skirmunt, cu postăvăria, turnătoria, distilăria şi cu alte clădiri. Lîngă conac, pe cîmp, erau împrăştiate movilite de pămînt destul de înalte, ca nişte căpiţe de fîn, sub care erau păstraţi cartofii pentru fabrica de spirt. Nu departe de drum se vedea aria uriaşă, cu acoperiş de trestie. Aria se întindea pînă la Pina, avînd o lungime de vreo douăzeci de sajene. Dincolo de Albrechtovo, chiar în preajma oraşului, se zărea Leşcia, unde se afla o bisericuţă şi gospodăria preotului. Se întunecase, dar ulmii şi teii foarte înalţi îşi mai profilau creştetele lor mari pe cerul plumburiu.

După ce trecu de clădirea arestului — căreia Lobanovici îi aruncă o privire foarte atentă — el păşi pe pămîntul Pinskului şi o luă pe uliţa Kupeceskaia, pavată cu bolovani de rîu. Acolo, totul era cam pustiu şi tăcut. Din cînd în cînd, se auzea un tropăit de picioare pe caldarîm, un scîrţîit de portiţă, şi apoi totul amuţea din nou, ferecat parcă de beznă. După ce străbătu cîteva uliţe şi ulicioare, Lobanovici se îndreptă spre debarcader, ocolind străzile mai animate şi mai zgomotoase. În drum, zări cîteva gherete, puncte de pază poliţienească, lîngă care, de obicei, stăteau locului sau se mişcau vardişti cu mantale de pînză ceruită.

— Ce ai face, frate, dacă ai şti unde mă duc? gîndi Lobanovici, ocolindu-i pe vardiştii somnoroşi, greoi, obişnuiţi cu slujba lor. Probabil că te-ai mişca ceva mai sprinten, şi un zîmbet uşor îi flutură pe buze.

Înainte de a ajunge în centrul oraşului, Lobanovici apucă printr-o hudiţă tăcută, spre debarcader. Se uită atent la oamenii care veneau în urma lui, întrebîndu-se dacă nu erau cumva vreo iscoadă;

i se părea că acești oameni-cîini i-ar putea ghici intențiile subversive.

Ajuns la debarcader, se simți din nou mai în voie, mai liber. De-a lungul debarcaderului larg, lung, drept, spațios, pavat cu grijă cu lespezi de piatră netede și acoperit cu asfalt, se înșirau două rînduri de castani. Tot în două rînduri erau așezate și băncile, la intervale egale, ca să aibă oamenii pe ce să stea pe timp frumos, după ce oboseau la plimbare. Cheiul stăpînea malul sting al Pinei adînci și liniștite. Valurile ei reci, de culoarea oțelului clipoceau încetișor, lovindu-se de malul de piatră neted, îngînînd ceva trestiilor de pe celălalt mal; se legănau ușor vapoarele și vaporașele, șlepurile și bărcile ancorate strîns unele de altele pe toată întinderea debarcaderului.

Lobanovici o luă încet în direcția mînăstirii. La acea oră părea posomorîtă și cumplită, învăluită în întunericul serii de toamnă. Ici-colo unde cădea lumina de la ferestre și de la felinare, clădirea centrală apărea ca niște pete albe ce se desprindeau din întuneric, iar portalele și turnurile se topeau în negură.

Olga Viktorovna întîrzie puțin. Un tînăr înalt, necunoscut, o însoțea.

— Faceți cunoștință, zise ea.

Lobanovici și tînărul necunoscut se salutară în tăcere.

— Ai venit de mult? îl întrebă Olga Viktorovna pe colegul ei.

Lui Lobanovici i se păru că ea vorbea înadins încet. Din prevedere poate.

— Mă plimb de vreo jumătate de ceas.

Ar vrea ca glasul lui să sune mai vesel.

— Și nu ți s-a urît fără mine? îl întreba Olga Viktorovna, pe același ton vesel.

— Vai, tare îmi era urît! Îmi venea să mă arunc în Pina, dar mi-era frică să nu fie prea rece.

Ea îi șopti încetișor la ureche:

— Îndrugă tot felul de prostii. Cu cît mai multe, cu atît mai bine. Ai început foarte bine.

Cineva îi ajunse din urmă. O fi un om ca toți oamenii, dar s-ar putea să fie și o iscoadă. După vreo două minute, o altă siluetă se strecură pe furiș pe lîngă ei. Lui Lobanovici i se păru, că era același om care trecuse înaintea lor.

— Domnilor, haideți la restaurant, să luăm cîte o gustare! propuse tînărul necunoscut, ridicînd glasul.

Intrară în strada cu multă lume, luminoasă și zgomotoasă, și merseră cîtva timp. Deodată, tînărul necunoscut coti într-o hu-

diță. După aceea, ei umblară îndelung, străbătînd străzi și ulicioare, și ieșiră tot la mînăstire, dar în partea opusă. Tînărul necunoscut se opri, o lăsă pe Olga Viktorovna să treacă înainte și rosti:

— Intrați!

Lobanovici și învățătoarea intrară în curticica strîmtă, slab luminată, cu mai multe căsuțe dărăpănate, tare vechi, așezate una lîngă alta, se apropiară de una din ele și se opriră pe scară.

Olga Viktorovna bătu la ușă.

— Cine-i? întrebă o voce dinăuntru.

— Din partea lui Boris, răspunse învățătoarca.

Ușa se deschise. Intrară într-o odăiță destul de încăpătoare, dar cu mobilă sărăcăcioasă. O canapea stricată, pereții goi — numai pe unul atîrna o ghitară — cîteva fotolii, o măsuță pe care ardea slab o lămpiță simplă — la atît se reducea tot mobilierul.

Acolo stăteau trei oameni. Lobanovici, după Olga Viktorovna îi salută pe fiecare în parte; nici unul nu-și spuse numele de familie. Numai Olga Viktorovna li se adresa pe nume celor necunoscuți: Gleb, Solomon, Grișa. Erau tustrei băieți tineri, și era greu să-ți dai seama cu ce se ocupau — pesemne, niște muncitori.

Cel mai zdravăn dintre ei era Gleb, și părea cel mai instruit dintre cei adunați. Purta ochelari cu șnur. Avea o bărbuță roșcată, tunsă cu îngrijire, părea sigur de el și era liniștit. Ghiceai ușor că era persoana cu cea mai mare autoritate.

Lobanovici aruncă o privire fugară asupra odăiței cu mobilierul sărăcăcios și-și concentră toată atenția asupra acestor tineri, cu totul necunoscuți.

Noțiunea despre o realitate oarecare și autenticitatea ei sînt două lucruri diferite. Chipurile revoluționarilor „subversivi" nu arătau așa cum își imaginase Lobanovici. Avea înaintea lui niște oameni obișnuiți, fără romantism și de loc diabolici, plăpînzi și slabi, îmbrăcați și mai prost decît dînsul. I se păru că noile lui cunoștințe sînt neliniștite. Să le fie oare frică de el? Se simțea cam jenat, stingherit, cam apăsat de atmosfera din jurul lui, parcă prea solemnă.

Grișa se apropie de Gleb, și ei schimbară cîteva cuvinte. Solomon se așeză lîngă Lobanovici:

— Dumneata, tovarășe, vii pentru întîia oară la o asemenea adunare?

— Da, pentru întîia oară, răspunse învățătorul.

— Și ești de multă vreme învățător?

— De mai bine de doi ani.

— Spune-mi, te rog, care e starea de spirit a țărănimii?

— De la om la om. E cam greu să fac o caracterizare generală.

După cîteva minute, tînărul înalt, care îi condusese pînă acolo, intră pe altă ușă. Vorbi ceva în șoaptă cu Gleb.

Între timp, Lobanovici se cam obișnuise cu mediul și aștepta curios să vadă ce va urma.

— Tovarăși! rosti Gleb.

Avea o voce sonoră, ochii veseli și îndrăzneți. Din obișnuință, își îndreptă ochelarii și urmă:

— Cred că ar fi interesant să auzim o scurtă relatare cu caracter local, din partea noului nostru tovarăș.

Aceste cuvinte i se adresau lui Lobanovici.

Încerca sentimentul pe care-l are un elev nu prea bine pregătit, cînd e scos pe neașteptate de învățător la tablă. Patru perechi de ochi se ațintiră asupra lui Lobanovici. Părea oarecum încurcat, dar Olga Viktorovna îi veni în ajutor. Tactul ei de femeie îl scoase dintr-o situație destul de neplăcută.

— Cred, spuse ea, că pentru colegul meu ar fi interesant să fie mai întîi pus la curent cu activitatea noastră. N-ar fi mai bine dacă tovarășul Gleb ar face o relatare de alt ordin?

— Din păcate, timpul nostru de azi este limitat, așa că acum nu e cu putință să se facă acest lucru. Trebuie să adoptăm instrucțiunile la ordinea zilei — hai să zicem, pentru zilele următoare — răspunse Gleb. Apoi, pentru a economisi timpul, se adresă lui Lobanovici:

— Noi îți cunoaștem activitatea, și eu, tovarășe, te salut cu plăcere, ca pe un simpatizant al nostru, deși, în mod oficial, dumneata nu faci parte din grupul nostru.

Gleb rosti apoi cîteva cuvinte despre activitatea revoluționară ce trebuia dusă în acel moment, îl lăudă pe Lobanovici, apreciind elogios activitatea lui. Aceasta îl încurajă pe învățător, care ceru cuvîntul.

La început, cuvîntarea lui Lobanovici era cam confuză, vorbele parcă nu ascultau de el, iar limba nu i se mișca așa cum ar fi vrut. Dar, își veni în fire, ba chiar se învioră, exprimîndu-și părerea despre modul cum ar trebui să se facă propaganda în rîndurile țărănimii, folosind pe învățătorii de la sate.

— După părerea mea, pînă acum organizațiile revoluționare au dat prea puțină atenție colegilor mei de profesiune. Or, tocmai învățătorii de la țară sînt oamenii cei mai potriviți să activeze în mijlocul țărănimii. Pentru aceasta se cere doar să fie îmboldiți, să fie adunați în organizații proprii învățătorii împrăștiați

prin locuri uitate de lume. Şi atunci poporul va putea fi pregătit aşa cum trebuie pentru revoluţie.

Părerea lui Lobanovici fu primită cu simpatie, ceea ce îi ridică mult moralul. Iar Olgăi Viktorovna îi păru bine — era doar candidatul propus de ea.

La plecare, i se înmînară foi volante şi broşuri, adrese de locuinţe, şi fu rugat să menţină şi mai departe legătura cu Gleb.

Olga Viktorovna rămase peste noapte la cunoştinţele ei, iar Lobanovici, încărcat cu tipărituri ilegale, străbătu agale străzi şi ulicioare devenite pustii, scrutînd cu ochii şi cu urechile tăcerea surdă a nopţii; iar cînd ieşi din oraş, se simţi tare uşurat şi răsuflă mai în voie.

XXVIII

Fără îndoială că Ivan Prokofievici, inginerul silvic de stat, nu era bine dispus. Nu de un ceas, nu de o zi, şi nici de o săptămînă, ci de luni de zile i se încreţise fruntea-i largă; mustăţile lungi îi atîrnau în jos, trădînd ciudă, iar ochii săi iuţi scăpărau scîntei. Pînă şi ocările lui, de obicei prietenoase, blajine, vesele, sunau acum pline de răutate, se rostogoleau în vorbe crunte, grele, sub ulmii şi teii cu coroanele lor înalte din parc.

Deşi se lăsase frig, Lobanovici deschise înadins un ochi de geam, care dădea în parcul inginerului silvic, ca să audă cum înjura... De fapt, nu erau înjurături, ci un fel de demonstraţie într-o discuţie social-politică. Nu era important dacă cineva îi aducea vreo obiecţie sau ba, interesa doar motivul care stîrnise o asemenea discuţie, căci multe se adunaseră în inima inginerului silvic, şi el trebuia să-şi verse în mod violent nemulţumirea faţă de incapacitatea funcţionarilor mai mari şi mai mici, faţă de liota de nulităţi care începuseră să-şi aroge fel de fel de drepturi, în locuri de vază, ca nişte năpîrci care ies din vizuină. Greu îi venea să se împace cu tristul adevăr, că „vitejii" din basme pieriseră din Rusia şi că n-avea cine s-o mîntuiască. Nu se sinchisea dacă şi cum îl ascultă cineva, dacă e de părerea sa ori ba — îi trebuia doar un om, martor al indignării sale. Iar dacă acest martor, vreun poleşnic din Vîgonî ori din Vîsokoe, sau altcineva, fie şi un intelectual, pierzînd uneori răbdarea de a-l asculta pînă la sfîr-

şit, dispărea în mod discret, ori fugea chiar, inginerul silvic tot i-o mai dădea zgomotos înainte un timp oarecare. Iar cînd îşi dădea seama că singurii săi ascultători sînt ulmii şi teii, arunca repede o privire în jur ca un uliu speriat. Uneori, încheia cu această privire discursul său vijelios. Totul depindea de gradul în care îşi vărsa năduful. Iar dacă era prea de tot indignat, se ducea în căutarea unui martor viu, ca să termine discuţia. Sărea din loc, ca împins de un arc, îndreptîndu-se cu paşi hotărîţi spre gardul şcolii. Acolo era un pîrleaz. Ivan Prokofievici îşi ridica poalele cojocului negru de Iaroslav, sălta un picior, apoi celălalt — şi hop, iată-l în curtea şcolii.

Ajuns în mijlocul grădinii şcolii, se oprea o clipă : încotro s-o ia ? Hotărîrea sa depindea tot de gradul său de revoltă. Uneori, nu se abătea pe la şcoală şi-şi vedea de drum, deoarece învăţătorul era ocupat — deşi cel mai mult îi plăcea să stea de vorbă cu el. Mai întîi, ştie să asculte, are păreri, îţi dă şi cîte un răspuns, pe scurt, îţi ajută să-ţi expui ideile pînă la capăt ; în al doilea rînd, e un om cu care poţi discuta despre război : amîndoi erau la curent cu desfăşurarea războiului, amîndoi aveau aceeaşi părere despre rezultatul războiului — deşi în privinţa aceasta, se înşelau amarnic ; în al treilea rînd, învăţătorul e un om care ar putea deveni un om de treabă, dacă ar fi îndrumat aşa cum se cuvine într-o anumită direcţie. Aşa că inginerul silvic avusese destulă bătaie de cap, căutînd să-i dea vecinului său această direcţie cuvenită : îi trimitea *Novoie Vremea*, cărţi de Rozanov, de Liutostanski, iar din beletristică, opere de Melnikov-Pecerski, pe care inginerul silvic îl situa printre cei mai de seamă scriitori ruşi ; după părerea lui, romanele acestuia : *În munţi* şi *În păduri* nu aveau pereche.

De astă dată, indignarea lui Ivan Prokofievici era atît de mare, încît se duse la şcoală. Mai întîi, trecu pe la bucătărie.

— Noroc, Ganno ! îi trînti el ca un foc de pistol, vorbele de salutare.

— Să trăiţi ! îi făcu Ganna o plecăciune.

— Ei, ce-ţi mai fac bastarzii ?

Ganna îi răspunse ceva, dar el nici n-o ascultă. Se bucură de prilejul de a-şi putea vărsa furia, indiferent împotriva cui.

— Spune : nu-i neam de cîine ? Îi om acela ? Tată ? Măcar o copeică să trimită pentru fecior, ticălosul ! O să crească el ăsta, şi arătă cu degetul pe micul Kirilă. Ce-o să ajungă el ? Pe unde o să se bage ? O să se apuce de furat ori o să născocească o modă nouă : în revoluţie cu el ! Acum, pînă şi nişte mucoşi ca asta, şi

degetul inginerului silvic o arătă pe Iusta, încep să se răzvrătească, nu vor să învețe, se ridică împotriva directorului... Arde-le la nuiele, cît mai multe! Nu te zgîrci la vergi! Nu le tragi la vergi acum, cînd plînge varga după ei, ai să plîngi pe urmă tu, din pricina lor!

După ce dădu astfel drumul la o parte din aburii furiei sale, inginerul silvic intră la învățător. Pînă să vină acesta în timpul recreației, Ivan Prokofievici se plimbă prin odăiță, ca un leu în cușcă, privind în jos, cu mîinile la spate. Pe fața lui alternau un rîs maliţios, cu furia, ironia, sarcasmul. Din timp în timp, un scurt mormăit îi scăpa printre buze. Dar, de îndată ce-l zări pe învățător, toată această gamă de sentimente dispăru pe dată; obrazul său, pentru o clipă, atît cît era necesar, ca să-l salute pe Lobanovici, își reluă expresia obișnuită, liniștită.

— Ei, cum? îl întrebă Ivan Prokofievici, încă nu face grevă școala dumitale?

— Și de ce ar face grevă?

— Păi cum? Au început și copiii să facă grevă. Iată, la Pinsk, liceul real a declarat grevă — dă-le libertate! Cei din clasa pregătitoare s-au dus la miting: „Jos cu directorul — strigă ei — și cu profesorii!" Se plimbă și fumează ţigări... Ei, ce ai de zis?

După o scurtă pauză, Ivan Prokofievici trase aer în piept și, schimbîndu-și deodată expresia feței, se avîntă în goana mare, ca un cal speriat, zdrobind și schilodind totul din calea sa.

— Dar tîmpiții noștri de administratori, șefii ăia, ca să le zicem așa, stau cu buza lăbărțată! Inginerul lăsă și el să-i atîrne buza în jos, vrînd să demonstreze cam cum arată oamenii stăpînirii, speriați rău.

Lobanovici, nefiind în stare să-și păstreze aerul serios, izbucni în rîs.

— Dar de ce rîzi?

— Ah, ai un fel tare pitoresc de a povesti, Ivan Prokofievici, răspunse Lobanovici, fără să înceteze de a rîde.

— Bine, dar e adevărat! Și-au pierdut capul! Au făcut în pantaloni! Dar... ăla, poliţaiul nostru? Broască năpîrlită! Liberalul! Știi? Niște pungași i-au vîrît manifeste în buzunar! Și ăsta mi-i șeful poliției județene! Rușine! Afară cu ei, în brînci, ca să nu vatăme aerul! Șefi peste butoaie să fie! Ptiu! Capetele lor de nătărăi!

Ivan Prokofievici e acum cît p-aci să-și iasă din piele. E ca într-un vîrtej: limba, buzele, nasul, sprîncenele, fruntea, ochii și urechile, mîinile și picioarele — toate dau buluc în vorbele lui.

ca într-un acces de nebunie. Ascultătorul său nu se putu stăpîni și începu iar să rîdă. Inginerul silvic îl privi înciudat.

— Dar nu-i nimic de rîs! îi aruncă el învățătorului.

— Ei, Ivan Prokofievici, cum să nu fie: un personaj ca polițaiul să mi-l faci deodată șef peste butoaie?

— Niște bestii, îți spun! Niște cutre vîndute! În clipa cînd statul are mai mare nevoie de oameni tari, nu-i vezi nicăieri, se ofilesc, se fac mici, se pitesc, se prefac că nu-i nimic, că ei nu văd nimic. Păi, se poate admite ca niște prăpădiți de mucoși să îndrăznească să pretindă cine știe ce fel de libertăți, să vorbească despre limitarea puterii monarhului?

— N-ai ce face, Ivan Prokofievici: revolta celui asuprit izbucnește în mod spontan...

— Mofturi! tună inginerul silvic, ce înseamnă asta — în mod spontan? Ce fel de revoltă? Cine-i cel asuprit? La noi, în Rusia, există mai multă libertate decît în orice stat constituțional ori republican. Dumneata te lași tras pe sfoară de presa ovreiască, coruptă. Parcă nu știi și dumneata asta? Acum, rusul n-are voie să spună o vorbă, i se astupă gura, este luat în rîs, numit retrograd. Toată presa se află în mîinile ovreilor; ei au interes să dărîme Rusia pravoslavnică, țaristă, iar pe ruși să-i facă *șabăsgoi* [1]...

Dînd această direcție discuției, Ivan Prokofievici revărsa un nesfîrșit torent de vorbe. A încerca să-l contrazici era ca și cum ai fi dat cu nuca-n perete: el nu vroia să știe și nici să audă de vreun argument; dimpotrivă, fiecare obiecțiune era ulei turnat pe foc. Lobanovici îl ascultă cu răbdare pe inginerul silvic, deși elevii ajunseră să-și facă de cap, gata să răstoarne școala cu susu-n jos.

După ce-și încheie ciclul de argumente și-și vărsă furia pe „ovreii" care dețin toată presa în mîinile lor, Ivan Prokofievici se porni din nou la asalt împotriva polițaiului. Nu era chip să-l dea uitării.

— Auzi dumneata: broscoiul ăla de năpîrlit îmi spune mie, aseară: „Apoi dumneata, Ivan Prokofievici, faci agitație printre țărani!" Cine, eu fac agitație? Ei, ai mai auzit una ca asta?

— Bine, cred că a spus-o în glumă, interveni învățătorul în apărarea polițaiului.

[1] Om de sîmbătă (în limba idiș) — după religia mozaică, sîmbăta e zi de odihnă totală, un neevreu, șabăsgoiul, face treburile gospodăriei (n. t.).

— Ei, dacă ar fi numai în glumă! Cum îndrăznește el să-mi spună una ca asta, în public? Era să-i cîrpesc una peste bot, numai că n-am vrut să fac scandal. Dar ar merita!

Inginerul silvic se potoli puțin. Se vedea că își mai ușurase inima; dăduse glas la tot ce-l rodea mai rău.

— Ei, iartă-mă, spuse el în cele din urmă, ștrengarii dumitale își frîng gîtul, și eu te țin de vorbă.

Inginerul silvic dădu mîna cu el, ieși, iar învățătorul mai stătu îndelung, rîzînd pe înfundate, reamintindu-și că polițaiul găsise nimerit să-l facă tocmai pe inginer vinovat de agitație printre țărani! „La o adică, inginerul silvic o să pună o vorbă pentru mine", își spuse el în gînd.

Nu numai Ivan Prokofievici era acum complet zăpăcit: suflul revoluției și avîntul ei amenințător erau simțite de toți. Fiecare zi aducea vești noi despre creșterea revoluției în lărgime și în adîncime. Și, lucru mai de seamă, se produceau răzvrătiri în rîndurile trupelor, creștea mișcarea țărănească.

Diacul Boțianovski umbla, trăgea cu urechea, dar vorbea puțin. Clătina doar din cap și ofta:

— Of-of! Unde am ajuns!

Uneori, întîlnindu-se cu vreunul dintre gospodarii scăpătați, îi zîmbea întrebîndu-l:

— Dumneata n-ai mai avea nevoie nici de popă și nici de diac?

Părintele Nikolai avea fire de diplomat. Căta cu luare aminte și înspre ziua de mîine, iar dacă se întîlnea cu cineva care simpatiza cu cauza revoluției, discuta în șoaptă cu el:

— Ei vor să le ia fețelor bisericești pămîntul! Las' să-l ia! Să-mi dea o leafă. La ce bun pămîntul? Numai bătaie de cap și necazuri am cu el, și nici un folos. Pe cînd țăranul are nevoie de pămînt. De ce dar ar mai fi încă o pricină de dușmănie? Ia uită-te și dumneata, părintele Nikolai își arată mîinile, muncesc și eu, am făcut bătături muncind acest pămînt. Las' să-l ia! Au dreptate.

Șiret mai e părintele Nikolai, izbutește să-l slujească și pe dumnezeu și pe Mamona [1].

Dar ecoul cel mai puternic al evenimentelor revoluționare răsuna în administrația de plasă. Zahar Lemeș nu ținea cu revoluția. Era furios împotriva ei. Nu putea concepe cum e cu putință să te împotrivești stăpînirii. Și unde s-a mai văzut ca oamenii să poată trăi fără stăpînire?

[1] Zeul bogăției.

— Bine! Hai să zicem că nu mai ascultă de vătaful de plasă. Birul nu-l plătesc, rămășițele de bir nu le aduc, nu dau recruți. Și atunci, ce ar fi? Rundă!

Vătaful nu-i în stare să privească o stare de lucruri în adîncime. Presimte că revoluția nu-i poate aduce nici un bine. Uite, notarul, ăsta da, s-ar putea descurca ticălosul de el. De altminteri îi era plăcut vătafului să stea de vorbă cu dînsul, căci notarul îi ținea isonul.

— Ei, notarule, ce părere ai: o să ne dea jos pe noi, frate? începea vătaful. (E drept că nu crede că ar putea fi dați jos, dar ar dori ca notarul să-și spună părerea.)

Notarul își încruntă sprîncenele dese, și ochii săi cumpliți sînt parcă gata să-l fulgere pe oricine ar cuteza să se atingă de el și de vătaf.

— Și cine să ne dea jos? întrebă el.

— Ei, cine! Greviștii, democrații.

— Dar pentru ce avem arest? Dar cazacii ce rost au? Doar s-a trimis o sotnie de cazaci la Pinsk. O să le tragă o mamă de bătaie, de nici n-or putea toată săptămîna să stea jos ca lumea. Las' să se miște măcar unul!

Vătaful zîmbi încîntat.

— Cazacii sînt oameni dibaci. Știu ei cum să-l bage în sperieți pe om!

Iar notarul, cuprins de furie strigă:

— Păi, pun și eu mîna pe cuțit și mă apuc să-i tai pe democrații ceia. O să-i tai în dreapta și-n stînga. Numai cuțit să am!

Notarul își încleștă dinții și-și strînse pumnii, iar obrazul vătafului se lumină de bucurie:

— E un erou, notarul nostru, zău că e un erou!

Starostele de sat, Babici, nu se arăta tot atît de hotărît în atitudinea sa, deoarece el mai mult tăcea și asculta. Credea însă că nu se cuvine să rămînă cu totul în umbră, așa că, dacă i se întîmpla să se afle în societatea unor persoane oficiale, în anumite momente ale discuției el dădea uneori din cap, cu un aer grav, alteori, își îndulcea fața cu un zîmbet potrivit cu împrejurările. Luat în totul, Babici, atît prin slujba sa cît și prin starea socială, era un fel de planetă intermediară, sensibilă la influența altor planete.

În „sala de întruniri" se țineau altfel de discuții.

Moș Pilip și căruțașul Avmen se arătau niște politicieni înfocați. Și aici, primul rol îi revenea tot lui Avmen. De fiecare dată, mai ales atunci cînd venea de la Pinsk, își uluia auditoriul prin cîte o noutate surprinzătoare.

— Ei, în curînd, gata cu burtoșii!

Prin „burtoși" Avmen înțelegea toată tagma de boieri și de mari funcționari. Nu era nevoie să-și lămurească ascultătorii: toți știau cine sînt burtoșii.

Moș Pilip își înfigea în Avmen privirea ochilor săi pătrunzători. Și ochii săi și nasul, din cale-afară de mare, roșu și cu mici ciupituri, ca un mesteacăn cojit, și tot chipul lui moș Pilip era concentrat de atenție, de interes. Întreaga lui figură era ca un semn de întrebare.

— Ei? se minuna el.

— Gata cu boieria lor. Gubernatorii umblă și ei cu coada între picioare. A pornit libertatea, frate! S-a zis cu miniștrii!

— Nici miniștri n-o să mai fie?

— Se va desființa totul!

— Dar cui o să plătim birurile?

— Nici biruri nu vor mai fi. Fiecare va munci numai pentru el.

— Dar cum rămîne cu oamenii stăpînirii? îl întreabă oamenii pe Avmen.

— Stăpînirea rămîne fără cei stăpîniți; acum, nu mai vrea nimeni să asculte de ea.

— Și cum, se poate să nu mai fie stăpînire?

— O să fie, dar altfel. Stăpînirea de pînă acum era numită, iar aceasta nouă va fi aleasă.

— Și șeful de zemstvă va fi și el ales?

— Da, va trebui, o să-l aleagă și pe el. Dar nu prea ține lumea la ei. Cine va dori să fie șef de zemstvă?

— Ei, de ce să nu dorească? rosti moș Pilip, fii sigur, fiecare se va băga om al stăpînirii... Ha! și el dădu din mîini, auzi, naiba să te ia, ce vremuri vin!

Dacă în clipa aceea apărea notarul sau vătaful de plasă, discuția se spărgea. Oamenilor stăpînirii nu le plăceau asemenea vorbe.

XXIX

Aksion Kali veni la școală. Avea în mîini un sul învelit în ziar. Era vesel, radios. O asemenea înfățișare n-o poate avea decît omul care, căutînd îndelung ceva, și hotărît să treacă peste orice piedici și să înlăture orice neîncre-

dere în izbînda acestor căutări, cărora i se devotează cu totul, izbuteşte în cele din urmă să le găsească.

Aksion desfăşură sulul şi-i arătă învăţătorului un plan. Pe plan figurau pămînturile ţăranilor şi proprietăţile învecinate ale boierului Skirmunt.

— Există totuşi o dreptate pe lumea asta!

Ochii lui Aksion ardeau de flacăra răzbunării.

— Vezi dumneata ale cui sînt iezerele de pe plan şi cine se foloseşte de ele?

Nenorocitele de iezere pentru care Aksion Kali se judecase atît de stăruitor, bătuse toate drumurile, cerînd şi reclamînd dreptul legal asupra lor, figurau în plan pe pămînturile ţăranilor.

— Nemernicul să fie adus aci, să-i bagi nasul în plan, iar apoi, să-l îneci în iezerele acelea!

— Nu-i nimic, Aksion, o să se abată dreptatea şi prin uliţa noastră. Vine ea ora plăţii pentru toată bătaia lor de joc! O să zboare spre cer conacurile boiereşti în foc şi în fum, ba au şi început să zboare.

— Să ardă în foc! Să ardă şi să fie dărîmate, să nu rămînă nici temelia.

În cele din urmă, Kali trecu la lucruri practice, ca să lămurească ce-i de făcut şi cum trebuie să se procedeze.

— Dar cunosc sătenii planul acesta? întrebă învăţătorul.

— Mîine o să-l cunoască toţi.

— Ei atunci, strînge-i la adunare. O să hotărîm acolo. Trebuie să facem totul în înţelegere şi toţi odată.

A treia zi, se ţinu întrunirea.

Pereţii şcolii nu mai văzuseră o adunare atît de numeroasă, atît de furtunoasă şi de agitată. Nedreptatea, înjosirea, obida adunată şi tăinuită de veacuri, se ridicau din adîncul sufletului ţăranilor şi, contopind mulţimea parcă într-un singur om, însumau o singură năzuinţă, o singură voinţă.

Printre sutele de capete bălane şi negre, păroase şi cu chelii, se întrezărea şi capul starostelui. Pînă şi Babici, omul domol, blînd, care ştia să tacă de mult ce era obişnuit să asculte pe alţii vorbind, era aspru şi preocupat. Parcă era îngrijorat şi neliniştit de ceva. Se cuvenea oare să vină la această adunare, ca o persoană oficială?... E frumos să dea dovadă de atîta duplicitate în atitudine? Vătaful nu era de faţă. O, nu! Vătaful nici n-avea vreo vină. Nu venise nici Kreşciuk, starostele bisericii. De altfel, mai lipseau mulţi alţii; toţi aceştia erau însă oameni înstăriţi, cărora

le plăcea să stea alături de stăpînire, pe cînd în adunare se putea hotărî tocmai o acțiune împotriva stăpînirii.

Răzvrătirile țărănești se rostogoleau ca un val neîndurător peste nemărginitele întinderi ale Rusiei țariste; ținută atîta vreme sub obroc prin închisori și ferecată în lanțurile robiei, se năpustea acum în văpăi de pîrjol, în nori de fum, colorînd în sîngeriu cerul rece de toamnă. Setea de pămînt a țăranului neogoită de veacuri și năzuința lui de totdeauna spre libertate, prinzînd acum glas stîrneau un ropot surd, de nestăvilit, ce vuia și se avînta vijelios, măturînd totul în calc. Boierii părăseau moșiile, fugeau ca șobolanii dintr-o moară incendiată, se refugiau în orașe, țipînd după ajutor și povestind despre ororile comise de „fiara de țăran".

Iată asemenea „fiare de țărani" adunate la școală. Nu o dată, fiecare acasă la el, chibzuise pe ascuns asupra întîmplărilor de fiece zi și ce ar trebui făcut, acum însă la adunare totul trebuia să se întruchipeze în hotărîri definitive. Iar ca totul să decurgă și să fie pe calapodul legii, l-au chemat și pe starostele Babici.

Vuia adunarea ca pădurea neagră sub năvala furtunii. Nu se auzeau vorbe răzlețe, un ropot puternic stăpînea încăperea școlii.

Învățătorul și Aksion Kali intrară în sală.

Mulțimea se potoli: începea un act de o mare însemnătate obștească. Sute de ochi erau ridicați spre acești doi oameni.

— Gospodari! Să ne punem pe lucru! răsună puternic glasul lui Aksion. Se distingea un ton solemn în vocea lui.

— A-ru-u-du-du-du-um! se rostogoli vuietul nedeslușit al mulțimii, din care se desprindeau din cînd în cînd cîte un cuvînt sau două răzlețe. Adunarea se arăta dornică să se apuce de treabă.

— Noi nu ne-am dus la plasă, unde se țin de obicei adunări, ci la școală, fiindcă învățătorul este omul nostru, el e cu noi, iar de treaba asta nu s-ar putea apuca nici notarul, nici vătaful, și nimeni altul, fiindcă ei nu țin cu noi, ei îi slujesc pe dușmanii noștri!

— Derbedeii! Atîta știu, să se pricopsească din sudoarea noastră! strigă cineva.

— Noi îl vom ruga pe învățător să ne ajute ca să facem totul în chipul cuvenit, așa cum trebuie.

— Vă rugăm! Vă rugăm! vuia adunarea.

Cînd să înceapă discuția, un poleșnic scund, firav, de vîrstă mijlocie, cu o bărbuță ce arăta ca un smoc de mușchi de pe scoarța unui mesteacăn bătrîn, ieși pe neobservate, croindu-și drum prin mulțime. Se apropie de învățător și-i spuse încet:

— Crezi dumneata că noi nu știm cine ni-e dușman și cine e prieten cu noi? Dumneata i-ai făcut un dar lui Alesik al meu, i-ai cumpărat orfanului o cămășuță. Iar popa, notarul, șeful de zemstvă sînt niște derbedei, gata să ne jupoaie de piele; dar ne răfuim noi cu ei!

Învățătorul n-avea timp să stea de vorbă cu el: adunarea aștepta să-i vorbească.

Chestiunea pentru care fusese convocată adunarea era cunoscută de toți: urma să se hotărască în privința boierului Skirmunt, să se răfuiască într-un fel sau altul cu el.

Lobanovici își dădea seama de situația neobișnuită a momentului, de acuitatea situației și nu mai puțin de starea de spirit a celor de față. Simțea că are o răspundere, o răspundere morală față de toată această omenire zbuciumată, gata la orice: să jefuiască, să dea foc, să taie; cunoștea el asemenea excese. Dar în același timp, ca învățător, trebuia să-și facă datoria față de revoluție. Și n-avea cu cine să se sfătuiască în această privință, deși din spirit de precauție ar fi fost necesar așa ceva, acum, cînd forțele polițienești, un răstimp potolite, începură să-și ridice din nou capul, ca să se răfuiască sîngeros cu țărănimea răsculată împotriva boierilor.

Emoționat și palid, învățătorul vorbi în fața adunării:

— Cetățeni! Mînia și indignarea voastră sînt pe cît de limpezi, pe atît de înțelese de voi toți. De sute de ani am trăit asupriți de boieri. Nu eram socotiți oameni, eram batjocoriți și nedreptățiți în fel și chip. Țăranul de pe ogoare, ca și muncitorul din fabrică muncesc pentru cei bogați. Boierii și bogătașii trăiesc în lux, iar voi în cocioabe întunecoase și strîmte, ca niște viermi în pămînt; n-aveți noroc și parte de viață. Asta înseamnă dreptate? Trebuie oare să mai dăinuie această stare de lucruri? Dar cine o să ne ia apărarea? Cine o să ne mîntuie de această grea cazнă? Dacă noi înșine nu ne vom ajuta, nimeni n-o să ne ajute. Gîndiți-vă numai: un pumn de boieri și de bogătani vi s-a suit pe grumaz și a pus mîna pe cele mai bune pămînturi, trăiesc din munca voastră, și tot ei vă schingiuiesc, vă fac nedreptăți, vă bagă în vizuini, în bîrloguri, vă robesc. Și de ce? Pentru că puterea, judecătorii și armata sînt în mîinile lor. Ei vă ametesc capul în biserici și în școli, spun mereu că așa trebuie să fie, vă sperie cu pedepsele din iad, ca să-i ascultați, să fiți supuși; vă făgăduiesc raiul din lumea de apoi, ca în această lume să trăiască ei mai în voie. E timpul să ne dăm seama cine ne conduce, cum și de ce ne conduce; a sosit timpul să vorbim în gura mare despre

dreptul nostru şi să sprijinim acest drept prin putere. Şi ce trebuie pentru aceasta? Trebuie să vă uniţi cît mai strîns unii cu alţii, să vă întovărăşiţi şi să porniţi cot la cot, toţi ca unul. Numai atunci veţi fi de neînvins, căci atunci cine o să se încumete să pornească împotriva voastră? Armata? Dar ea e alcătuită tot din feciorii voştri; nu asta-i menirea ei, de a-şi omorî taţii şi fraţii.

Drumul acesta pe care apucase cam pe ocolite, vorbele acestea începură să ostenească adunarea, după cum simţi şi vorbitorul. Trebuie să vorbească oamenilor despre moşia domnului Skirmunt.

Lobanovici luă în mînă planul:

— Cetăţeni! Iată o pildă a felului cum înţelegem a vi se face dreptate. Pe planul acesta iezerele şi fîneaţa de la rîu sînt pe pămînturile voastre, dar cine ştie prin ce minune a ajuns să le stăpînească domnul Skirmunt. Voi v-aţi judecat pentru ele, dar n-aţi dobîndit nimic. V-aţi gîndit chiar să înaintaţi ţarului o plîngere; dar nu v-aţi fi ales cu nimic, fiindcă ţarul ţine cu boierii, nu cu voi.

— Să i se sucească gîtul dracului burtos!

— Să fie arsă moşia, cu el şi cu tot neamul său! vuiau glasuri furioase.

Furia sătenilor creştea. Putea să ducă la aprinderea conacului, ceea ce ar putea da stăpînirii pretextul „dreptului legitim" de a-i pedepsi pe ţărani cu asprime, ca pe nişte jefuitori şi făptuitori de silnicii.

— Gospodari! Vi s-a făcut o nedreptate, dar să nu vă lăsaţi stăpîniţi de mînie şi să nu faceţi lucruri de care o să vă pară pe urmă rău. Trebuie să cîntărim totul, să chibzuim cu mintea rece. Înainte de toate, vă întreb: veţi fi oare tari şi neşovăitori, dacă o să vă lovească cumva vreo năpastă? Ori veţi da vina faptelor voastre pe alţii?

Întrebarea, aruncată în mulţime într-un chip atît de simplu şi neaşteptat, avu darul să răcorească puţin mînia ţăranilor.

— N-o să te trădăm! răsună o voce din mulţime.

— Nu mi-e frică de ce mi s-ar putea întîmpla mie, răspunse oratorul atins oarecum de acest răspuns sincer. Vreau numai să vă previn şi să vă reamintesc că, mai întîi, trebuie chibzuit totul în linişte şi, după aceea, să se facă ceea ce trebuie, în mod unit şi organizat, pentru ca faptele voastre să fie cu adevărat revoluţionare şi conştiente.

Starostele Babici se uită la învăţător şi dădu din cap: adevărat, lucrurile trebuie chibzuite.

— Aşa-i, aşa-i, îşi dădu el părerea.

— Ei, haideți s-o facem în așa fel, ca să fie. vorba ceea, și bun, și sănătos tun, și să nu ne poată păcăli cu una cu două.

Adunarea ascultă cu luare-aminte vorbele învățătorului.

— Eu așa cred, urmă el, mai întîi să i se trimită lui Skirmunt cererea noastră ; o am gata scrisă, stați să v-o citesc.

Învățătorul luă textul petiției pregătit dinainte — pe vremea aceea o asemenea formă de protest era destul de frecventă — și citi :

„Către
Cetățeanul Skirmunt
din Albrechtovo
din partea cetățenilor din satele Vîgonî și Vîsokoe

Petiție

Nedreptatea ce i-o făceau de veacuri moșierii și funcționarii, țărănimii, starea grea în care s-a aflat ea în urma acestei nedreptăți, i-a silit pe țărani să pornească singuri la curmarea acestei nedreptăți. Peste tot în Rusia, s-a dezlănțuit mișcarea țărănească, din pricina relațiilor nedrepte dintre moșieri și țărani. După cum știți, desigur, această mișcare ia adeseori o formă cumplită, nedorită de dumneavoastră, dar de care e silită să se folosească țărănimea ajunsă la aman. Vrînd să ne ferim de asemenea mijloace extreme, noi, cetățenii satelor Vîgonî și Vîsokoe, vă reamintim că iezerele și fîneața de la Pina, potrivit planului aprobat de Comisia de hotărnicie în anul 18..., sînt proprietatea noastră. Totuși, dumneavoastră vă folosiți în mod ilegal de aceste bunuri ale noastre. Iar în urma procesului pe care vi l-am intentat pentru aceste bunuri, judecata s-a pronunțat în favoarea dumneavoastră.

Pe temeiul tuturor celor de mai sus, noi cerem :

1. Să renunțați la folosirea ilegală a iezerelor noastre și a fîneței.

2. Drept despăgubire pentru această folosire, să ne dați o parte din moșia dumneavoastră cuprinsă de la Pina pînă la drum și de acolo pînă la moșia Albrechtovo.

3. Dacă această dreaptă cerere a noastră nu va fi luată în seamă, vom fi nevoiți să ne folosim de alte mijloace."

Sătenii ascultară cu multă atenție cuprinsul petiției.

— Cetățeni ! Sînteți de părere să-i prezentați lui Skirmunt această cerere ?

— Sîntem!

— Să se prezinte! Să se prezinte! tună adunarea.

— Dacă-i așa, puneți-vă semnătura.

Țăranii se îndreptară spre masă, semnară punînd degetele lor aspre, pline de bătături, sau numai niște cruciulițe, iar în încheiere, hîrtia fu întărită de starostele Babici, care puse pecetea sa.

Aleseră trei delegați, însărcinați să înmîneze petiția domnului Skirmunt.

— Ei, dacă ne înapoiază boierul iezerele, îi aducem noi învățătorului nostru ceva peste de cel mai bun, pentru osteneala sa, spuse nea Esîp.

Skirmunt era boier mare, moșier bogat. În înfățișare i se citea această prestanță. Moșia lui era una dintre cele mai întinse din ținutul Pinskului. Trecea drept persoană respectabilă, printre boieri și printre oamenii stăpînirii. Avea legături personale cu gubernatorul. Pieptănat și dichisit, ședea cu aer semeț în cabinetul său luxos, la o masă de preț, fumînd țigări de foi scumpe. Privea cam de sus revoluția: ce și-or fi închipuind „mujicii" aceștia? Aurul său îl păstra la bănci de încredere. Moșia, clădirile, inventarul, toate erau asigurate. Lui nu îi era frică. Ședea, revedea niște socoteli, și făcea planuri cum să-și mărească întreprinderile; cum s-ar zice „muncea". Țăranii și muncitorii muncesc ca vitele. El însă muncește cu capul. Pe moșia lui „trăiesc și mănîncă pîine sute de oameni", el e acel care le „dă hrană", iar ei, în schimb, trebuie să-i fie recunoscători.

Cineva bătu încetișor și respectuos la ușa cabinetului.

— Poftim! răspunse scurt domnul Skirmunt.

Intră intendentul-șef, speriat. Ținea o hîrtie în mînă.

— Luminate domn! Uitați-vă ce hîrtie mîrșavă au prezentat domniei-voastre mîrlanii ceia de la Vîgonî și din Vîsokoe!

Domnul Skirmunt luă hîrtia și aruncă o privire asupra ei. Zîmbea disprețuitor.

— Hm! Auzi, se pun pe picior de egalitate cu mine: niște cetățeni scriu unui cetățean!

Domnul Skirmunt își ridică în sus mustățile răsucite. Citi. Un zîmbet ironic îi stăruia pe buze. Din cînd în cînd, dădea din cap. În cele din urmă, zîmbetul îi pieri, iar ochii căpătară o expresie de răutate. Porunci:

— Să vină brișca cu doi cai!

După ce isprăvi de citit petiția, domnul Skirmunt își făuri pe loc un plan de acțiune. Știe el ce-i de făcut în asemenea cazuri.

Domnul Skirmunt plecă la Pinsk. De ce să nu-l amuze nițel și pe mareșal [1]. N-au decît să sară în sus.

Și domnul Skirmunt își puse planul în aplicare.

XXX

Seara, după ce-și isprăvea lucrul, Lobanovici ieșea uneori la plimbare ca să respire aer curat. Avea un loc preferat, unde se ducea de obicei, cînd voia să fie singur. Locul acesta era drumul din dosul Vîgonilor, paralel cu linia ferată, unde se aflau două mori de vînt. Acolo era liniște deplină, mai ales după ce se întuneca. Îl atrăgea îndeosebi trenul accelerat ce trecea dinspre Lunineț înspre Pinsk. La vreo cinci verste depărtare, după ce străbătea Jaojiorie, linia ferată făcea o cotitură, așa că luminile trenului se deslușeau cît se poate de bine. Aceste lumini vii, mișcătoare aveau ceva deosebit de atrăgător și ciudat. De cîte ori le vedea, ele îi apăreau ca un zîmbet fermecător în mijlocul unui întuneric mut, apăsător, și întotdeauna îi erau dragi, ca un simbol al vieții veșnice.

În acea seară el venise acolo ca să verifice cele aflate despre un eveniment foarte important. Circulase în timpul zilei zvonul că ar fi izbucnit marea grevă generală, că revoluția ajunsese la culmea încordării, concesiunile acordate de țar nu mai satisfăceau poporul răsculat.

Fără voie, omul simte în sufletul său o oarecare frică în fața măreției unei lupte grandioase: cum se vor termina toate acestea? Ce se va obține de pe urma acestei lupte?

Lobanovici știa ora la care trecea trenul, oră care se apropia. Învățătorul căta cu luare-aminte spre cotitura liniei, unde se iveau de obicei luminile. Dar nu zărea nimic. O fi din pricina întunericului prea des și a ceței ce se lăsase? În această beznă cețoasă dispăreau pămîntul și cerul, piereau luminile. Privi spre sat, ca

[1] Mareșalul nobilimii — persoană aleasă de nobilime (pe județ și pe guberniei în Rusia țaristă, în vederea salvgardării intereselor ei de clasă.

să-și dea seama dacă se văd lumini la ferestre, dar nu se prea desluşeau ; doar nişte reflexe licăreau palid în depărtare.

Se uită din nou la drumul de fier, la cotitură şi trase cu urechea. Împrejur, tăcere de mormînt, de parcă totul ar fi amuţit ori s-ar fi stins din viaţă. Se apropie de linie, trase iar cu urechea — aceeaşi tăcere. Se uită la ceas, luminîndu-l cu un chibrit : trecuse o jumătate de oră peste clipa în care trecea de obicei accleratul. Aşadar, era adevărat : izbucnise greva !

Mai trecură cîteva zile de aşteptare încordată. Viaţa de toate zilele nu mai era aceeaşi, parcă se oprise sau, dacă se mai mişca pe alocuri, se mişca aşa cum se mişcă o căruţă cu o roată stricată.

Acum, vătaful Zahar Lemeş nu se mai arăta nicăieri — autoritatea sa de şef scăzuse cu totul. Îşi căuta de lucru mai mult pe lîngă gospodăria sa, decît la biroul de plasă. Îşi pusese sumanul brumăriu, se încinsese strîns cu brîul şi umbla puţin gîrbovit, ferindu-se parcă de ochii oamenilor. Uneori, gîndurile îi zburau departe. Gîndea că pe lume nimic nu-i statornic, că pînă şi slujba sa de vătaf are un început şi un sfîrşit. Un sfîrşit fără de sfîrşit. Vătaful îşi zicea în gînd :

— Ei, toba mă-sii !

Această „tobă" era tocmai podeţul care-l despărţea pe vătaf de omul de rînd, aşa cum se vedea Zahar Lemeş pe el însuşi în viitor.

Notarul Duleba, deşi se cam astîmpărase, tot mai făcea pe voinicosul. Nici starea sa de notar nu-i mai era pe plac — la naiba şi la toţi dracii cu ea — dar în ochii săi, mai importantă era întrebarea de bază : ei, ce se va întîmpla dacă socialiştii ăia vor ieşi biruitori ? Atunci, va pieri Rusia ! Nu şovăise în convingerile sale, nici chiar atunci cînd văzuse şuvoiul clocotitor al manifestanţilor de pe străzile Pinskului, cînd poliţia se ascunsese de frică. Şi atunci spusese vătafului :

— Nu-i nimic, Zahar ! Încetul cu încetul, se face oţetul.

— O fi, dar să nu fie cu străpezeală...

— Mai aşteaptă nitel : am auzit că se întăreşte frigul, şi o să-i facă să dîrdîie, frate, o să-i facă să dîrdîie pe greviştii tăi, în aşa fel că n-o să se aleagă nici fulgii de ei.

— Ce vorbeşti ? Bucuria se oglindea pe obrazul vătafului.

— Ai să vezi !

Nici Ivan Prokofievici nu se zărea nicăieri, nu i se auzea glasul. Stătea acasă, îi era scîrbă să se uite la toată „ticăloşia" asta : ăştia fac gălăgie, ţipă, fără să ştie nici ei pentru ce. „Au pierit oamenii adevăraţi de pe pămîntul Rusiei. S-au apucat să se joace

de-a liberalismul. Nemernicii!" Şi, pentru întîia oară îl înjurase pe ţar: „Idiot! Dar ce-i poţi cere, dacă s-a zgîrcit dumnezeu cu creierii din capul lui?"

În preajma preotului se auzeau de asemenea vorbe schimbate în şoaptă, printre cei pitiţi în ungherele lor. Toată lumea era nespus de revoltată de faptul că în oraş slujnicele declaraseră şi ele grevă, şi că preoteasa, nevasta preotului de la catedrală, trebuia să spele singură pe jos şi să se ducă cu coşul la piaţă.

Numai diacul Boţianovski nu-şi pierduse cumpătul; el spusese cel dintîi că dumnezeu pedepseşte astfel oamenii pentru păcatele săvîrşite.

Întrucît trenurile nu circulau, iar ziarele nu apăreau, aceşti oameni ţineau loc de ziare: după purtarea lor, după expresia feţei lor, îţi dădeai seama cam în ce chip se desfăşoară revoluţia. Dar veni şi ziua care-l mîhni pe Lobanovici: îl auzise pe Ivan Prokofievici vorbind vesel:

— He-e, neam de cîini! Aţi sărit la răscoală? Dar poţi face ceva împotriva armatei? Nu-u, frate, mai sus de buric tot n-ai cum să salţi!

Şi toţi acei care erau deprimaţi, care se pitiseră de frica revoluţiei în vizuinile lor, se înviorară şi-şi ridicară capul.

Se apropiase momentul cînd puterea ţaristă învingătoare se pregătea să sape mormîntul revoluţiei, mobilizînd în vederea acestui scop trupe de represalii şi justiţia. Poliţia şi autorităţile corespunzătoare se puseră în mişcare.

Într-o seară, cînd după o întrerupere de zece zile, roţile vagoanelor începură să huruie iarăşi pe drumul de fier, Olga Viktorovna veni la Lobanovici.

— Veştile nu-s dintre cele mai îmbucurătoare, Andrei Petrovici: greva a luat sfîrşit, răscoala a fost înăbuşită, oraşele înecate în sînge. Arestările se ţin lanţ.

Neliniştea şi îngrijorarea îl năpădiră pe Lobanovici.

— Ei, ce să-i faci? Faptele rămîn însă fapte... Nimeni n-o să şteargă urmele lăsate de această revoluţie în istorie, răspunse el.

— O, nu! încuviinţă Olga Viktorovna. Şi nu se cuvine să stăm aşa, ca nişte curci plouate!

Era vădit că toate aceste ştiri o îndurerau nespus; se silea însă să nu se lase stăpînită de tristeţe.

— Şi la Pinsk au început arestările. Au fost arestaţi Gleb şi Solomon, îţi aminteşti de ei?

— Arestaţi? Păcat de băieţi!

— Îi invidiez — să mă aresteze şi pe mine.

— Ei, și ce bucurie ar fi?

— Știi, prin Pinsk umblă zvonul cum că școala dumitale e un focar de revoluție, că dumneata ai avut sau ai intenția, împreună cu țăranii, să-l nimicești pe un oarecare domn Skirmunt.

— Au făcut și ăia din țîntar armăsar!

Lobanovici îi povesti cum se petrecuseră lucrurile. Olga Viktorovna îl asculta cu interes și ochii i se înveseliră.

— Dar să știi, spuse ea, că, la nevoie, dumneata ai avea prin această întîmpinare un argument puternic în sprijinul dumitale. Lucrurile s-ar putea prezenta în așa fel, încît să reiasă că dumneata i-ai fi oprit pe țărani, preîntîmpinînd devastarea moșiei și vărsarea de sînge. Așa că n-are de ce să-ți fie teamă.

— Dar nici nu mi-e teamă. Și să-ți spun de ce. Iată: încă mai de mult m-am pregătit sufletește pentru un deznodămînt rău. Dacă mi s-ar întîmpla ceea ce i s-a întîmplat lui Gleb și lui Solomon, n-are să fie o surpriză pentru mine, și nici arestarea nu mă sperie. Puțin îmi pasă!

— Ei, nu trebuie să te gîndești la arestare.

— Poate că da, poate că nu. Sîntem doar cu toții în mîna poliției și a jandarmilor.

— Așa-i... Am fost și eu zilele astea la Pinsk, m-am lăsat și de școală, dă-o naibii! În ultimele zile, toată munca mea de învățătoare s-a redus la adunarea de adulți — le citeam tot felul de lucruri ilegale.

— Acum, Olga Viktorovna, ar trebui să te cam ferești, că, altfel, o să-ți dea și dumitale de urmă.

— Dracu să-i ia! Știi, o să-mi pară rău dacă va trebui să ne despărțim.

— Dacă o fi să mă ridice, o să mă mîngîi cu gîndul că unei fete atît de simpatice îi e milă de mine.

— Vai, că rău mai ești! Nici nu mai vreau să stau de vorbă cu dumneata.

Se ridică, dînd să plece.

— Nu te las. Mai stai.

Schimbîndu-și tonul, învățătoarea oftă:

— Of, Andrei Petrovici! Nici mie nu-mi vine să plec, dar trebuie. Condu-mă, dacă nu ți-e lene.

Ieșiră împreună.

Ajunși la drumul de fier, își luară rămas bun.

Olga Viktorovna mergea iute, fără să se întoarcă măcar o dată. Lobanovici stătea locului, privind-o din urmă. Voia să alerge după ea, să-și mai ia încă o dată rămas bun.

Amurgul pogora încet, încet peste cîmp și silueta învățătoarei se topea în negură.

Lobanovici se întoarse spre casă cu gîndul la ultimele evenimente.

În seara cînd primul tren trecu huruind, Zahar Lemeș venise de la administrația de plasă. Avea moralul mult mai ridicat — aflase știri bune. Rîdea pe ascuns.

„Bun cap mai are notarul meu! își zicea vătaful, gîndindu-se la Duleba, totul a ieșit după spusa lui!"

Iar cînd huruitul roților și fluierul trenului ajunseră la urechile vătafului, el se opri în loc și ascultă; apoi, vorbi cu glas tare, cu vocea lui de vătaf:

— Proștii, proștii! Cum de au putut îndrăzni ăștia să meargă împotriva puterii țarului?

Și evenimentele începură să se desfășoare șuvoi.

Declanșarea lor se pregătise mai de mult, pe ascuns; acum ele căpătară însă un ritm mai intens.

Lobanovici observa adesea niște umbre negre la ferestrele locuinței sale. Începu să fie mai atent. Își dădea seama că era suspectat și supravegheat. Îl supraveghea și poliția secretă; îl supravegheau și cei de la conacul moșierului Skirmunt, îl supraveghea din propriul său imbold și diacul. Fusese supus la această supraveghere din clipa în care domnul Skirmunt predase petiția domnului mareșal. Cu acest prilej, fusese convocată o consfătuire în toată regula. Fură chemați la ordine polițaiul și ofițerul comandant de cazaci.

Mareșalul, personaj foarte trupeș, greoi, cu o înfățișare de hipopotam, se arătă tare indignat.

— Bucurați-vă, domnilor! Chiar sub nasul nostru, se pun la cale acțiuni cu caracter revoluționar, mai exact, de categorie revoluționară.

Dădu apoi citire petiției:

— „Cetățenilor"... Băgați de seamă: „cetățenilor"! Ca să vedeți: nu mai există mujici, ci numai niște „cetățeni", pe care îi nedreptățește, îi exploatează... cum sună terminologia lor? — „cetățeanul" Skirmunt! Ha? Cum vă place? Ce neobrăzare!

— O neobrăzare fără pereche!

— Ticăloșii! strigară unii.

— S-a stabilit cine a scris această epistolă simpatică? întrebă ofițerul de cazaci.

— Luminătorul poporului, pedagogul! ironiză mareșalul. Serghei Petrovici, se întoarse el spre inspector, e comoara dumitale!

Inspectorul Bulavin se rușină de „comoara" lui.

— În ce mă privește eu cercetez în ce măsură a participat el la această nelegiuire, se justifică el.

— Bineînțeles că pentru aceasta noi nu-i vom aduce laude, spuse polițaiul. Recunoașteți însă, domnilor, că acest amestec al său are și o latură pozitivă : această petiție a salvat moșia domnului Skirmunt de la devastare. Și chiar așa mi-a prezentat cazul inginerul silvic, Ivan Prokofievici. Mi-a spus întocmai : „Păi, să-i mulțumiți pentru această petiție".

Indignarea la adresa autorului petiției se potoli simțitor. Numai procurorul nu slăbi din severitatea proprie profesiunii sale.

— Oricine ar fi el și oricare ar fi motivele ce l-au călăuzit, rămîne un om periculos, un element subversiv, asta-i limpede ; un om dibaci, căruia nu-i lipsește abilitatea juridică, e drept, cam naivă. N-are guvernul nevoie de asemenea indivizi !

Între timp, sătenii, neprimind nici un răspuns la petiția lor, convocară o altă adunare. Dat fiind că „legea" era satisfăcută, ei luară o nouă hotărîre : să procedeze la exploatarea de iezere ce figurau pe plan ca fiind ale lor.

Vreo douăzeci de săteni încărcară năvodul în sănii și ieșiră la iezere. Se apucară de treabă, încet, fără grabă. Făcură copci în gheață și aruncară năvodul. Munca mergea cu spor și voie bună. După ce traseră primul năvod, se înveseliră și mai mult. Se vor pricopsi ei azi bine de tot, dacă le-o merge tot așa. După amiază, umpluseră vreo trei ciubere cu pește. Parcă îl aleseseră : lini și știuci, numai de soi. Să tot fi pescuit !

Se pregătesc acum să arunce năvodul într-un alt loc, îl întind, îl trag, gata să-l arunce. N-apucă nea Esîp să scoată din copcă cel din urmă bulgăre de gheață, cînd, deodată, vreo treizeci de cazaci călări țîșnesc de după trestiile uscate ! Naiba să-i știe în ce chip se furișaseră și cu cîtă dibăcie. Într-o clipă, îi încercuiră pe oameni.

— Zurbagiilor ! Răzvrătiților ! Ce, legile țarului nu mai sînt legi pentru voi ?! Umblați cu samavolnicia ? Cu răzvrătirea ?

Era om aspru ofițerul de cazaci.

De spaimă, nea Esîp își scăpă lulcaua dintre dinți, drept în copcă.

— Urcați năvodul în sănii ! porunci ofițerul.

Încărcară năvodul ud și cele trei ciubere cu pește în sănii. Posomorîți, tulburați și indignați de atîta nedreptate, sătenii se tîrau sub escorta cazacilor. Îi duseră pe malul Pinei, prin fața lui Vîso-

kòe, pentru ca toată lumea să le vadă rușinea și pedeapsa ce-o primiseră.

În același timp, poliția își vedea de treabă la școală. Năvăliseră din parcul lui Ivan Prokofievici și înconjurase școala. Elevii fură lăsați să plece acasă, iar învățătorul poftit în locuința lui.

— N-o să găsiți nimic, îi spuse Lobanovici pristavului.

— Ați ascuns din timp totul? zîmbi acesta.

Scotociră puțin prin casă, apoi îi spuseră învățătorului să se îmbrace.

— N-aveați decît s-o spuneți de la început!

Lobanovici se pregăti repede de plecare.

Sătenii arestați fură scoși pe izlaz. Lumea se adunase acolo, umplînd tot izlazul.

— Împrăștiați-vă! Ia împrăștiați-vă! porunci poliția și risipi mulțimea.

Aksion Kali se afla la arie. Îmblătea. Îmblaciul se rupse de coadă.

Aksion îl ridică de pe jos, ieși în ogradă, ca să-l prindă la loc. Auzind gălăgie și țipete neobișnuite venind de pe izlaz, fugi într-acolo, cu îmblaciul și cu coada acestuia în mîini. Ajunse la „linia de cordon". Ofițerul de cazaci se pornise pe un șuvoi de vorbe, rostind o cuvîntare povățuitoare, presărată cu „pușlamale", cu „dușmanii statului" și cu alte vorbe cumplite.

— De i-ați fi atacat pe japonezi cu tot atîta curaj, ați fi fost buni de laudă, le spus Aksion cazacilor.

Ofițerul își întoarse spre Aksion obrazul mînios.

— Ce-ai zis?

Se mînie și Kali:

— Am zis că japonezii v-au bătut, v-au pus pe goană, ca pe niște cîini, iar voi ați venit aici ca să vă scoateți paguba cu țăranii fără arme!

O clipă, și ofițerul își trase sabia din teacă. Lama ei, săltată în sus, sclipește și... poc! Sabia ofițerului zboară însă departe, smulsă din mînă printr-o lovitură de îmblaci a țăranului. Încă o clipă, și același îmblaci se lipește de fața delicată a ofițerului. Fără sprijinul cazacilor, s-ar fi prăbușit de pe cal. Ceilalți cazaci dădură buzna în mulțime cu caii lor.

— Puneți mîna pe el! Dați în el! strigă ofițerul, spumegînd de furie.

Cineva sări să-l prindă pe Aksion; acesta pieri însă ca un duh rău. Şi nimeni nu-şi dădu seama cum se petrecuseră lucrurile. Iar dacă vreunul ştia, tăcea.

Mulţimea fu împrăştiată. Mai mulţi oameni fură călcaţi de cai.

Sătenii arestaţi şi învăţătorul fură duşi pe izlaz, apoi, la stînga, spre drumul Pinskului.

Diacul Boţianovski stătea la o parte. Petrecea cu privirea acest cortegiu şi rosti la adresa învăţătorului:

— De, vecine, nu există nimic tăinuit care să nu fie pînă la urmă descoperit. Iar dumnezeu pedepseşte orice trufie.

Minsk, 1926—27

Cartea
a treia

LA RĂSPÎNTIE

VERHAN

I

Trenul se urni din loc și se avîntă în goană, sporindu-și viteza mereu și lăsînd rotocoale groase de fum în urma lui. Lobanovici stătu cam vreun minut pe loc, urmărind cu ochii trenul ce-l adusese în acest ungher de țară, în care avea să-și înceapă o viață nouă. Îi trecu prin gînd că acest tren, dispărînd la o cotitură de linie, trăsese un hotar între cele ce au fost și cele ce vor fi în viitor.

De îndată ce Lobanovici își luă geamantănașele ca să meargă spre gară, un om sprinten, între două vîrste, cu un suman peticit, de sub care ieșea un cojocel la fel de ponosit, se apropie în fugă de el. Ochii săi mici, cenușii, iscoditori se opriră o clipă asupra lui Lobanovici. Și expresia obrazului, și toată înfățișarea țăranului vădeau dorința de a fi de folos unui om cumsecade.

— Mergi departe? îl întrebă pe Lobanovici.

— La Verhan, răspunse acesta.

— La Verhan? Atunci hai cu mine: te duc la iuțeală! se bucură țăranul și, fără a aștepta răspunsul, luă hotărît un geamantan din mîna învățătorului, gata să pună mîna și pe celălalt.

— Ia dumneata unul, celălalt îl duc eu.

Lobanovici era mulțumit că nu trebuia să-și bată capul ca să caute o căruță, ceea ce îl neliniștise în drum.

Trecură de gară și se opriră într-o curticică unde se aflau mai multe căruțe. Țăranul alergă sprinten spre sania lui, răvăși paiele, ca să se poată sta mai comod și așeză geamantanele; apoi, strînse la iuțeală fînul rămas de la cal, potrivi hamul, luă hățurile, sări în sanie, scoase de sub capră biciul, îi făcu vînt, ca să îndemne calul, și strigă:

— Hi, vulturașule!

Toate acestea le făcu cu atîta iuțeală, încît greu îi puteai prinde mișcările. Se grăbea, pesemne, ca să nu-și lase pasagerul să se răzgîndească și să-l scape din mîini.

Căluțul nu se prea silea să-și justifice porecla de „vultur". Oftă, în felul său, și, călcînd agale, tîrî pe costișă sania cu pasagerul, cu geamantanele și cu stăpînul său.

— Frînează-ți calul, că-ți face căruța praf! îi strigă din urmă țăranului un alt căruțaș, care nu izbutise să-și facă rost de un pasager.

Țăranul zîmbi șiret:

— Frînează-ți soacra! îi strigă el celui pornit să rîdă de el.

Urcînd pe troiene și cufundîndu-se în ele, săniile ieșiră la un drum mai neted și mai umblat. Căluțul, slab, cenușiu ca un șoricel, se înviora, scoase un sforăit și alergă vesel, în voie.

— Adevărat: e un vultur de cal, îl lăudă Lobanovici.

Învățătorul avea poftă să mai stea de vorbă cu căruțașul. Țăranul își întoarse sprinten capul. Ochii i se înseninară; expresia posomorîtă, de îngrijorare, îi pieri de pe obraz. Se părea că era bucuros și el să stea nițel de vorbă. Îi plăcu lauda pentru cal, rostită de pasager, ceea ce-i dădu curaj să intre în vorbă.

— Dumneata cine ești? întrebă el prietenos.

— Învățătorul, răspunse Lobanovici.

— Învățătorul? repetă țăranul, mirat parcă, și-l privi și mai cu luare-aminte pe Lobanovici. Să știi că am bănuit eu așa ceva, spuse el: mi-am zis că ăsta trebuie să fie învățătorul cel nou.

— Ce te-a făcut să te gîndești așa? Și de ce „nou"?

— Păi, așa mi-a trecut prin minte. Dumneata te duci la Verhan, și de acolo, așa am auzit eu, se scoate un învățător. Ei, și m-am gîndit: dumneata ăi fi venind în locul său.

— Dar cum, sînt mai mulți învățători la Verhan? îl întrebă Lobanovici, cam mirat.

— Doi, domnule învățător, doi! Școala îi mare, în două clădiri, și mai are și cămin pentru ucenicii care vin din alte sate.

— Așa! Asta-i ceva nou pentru mine.

Lobanovici nu știa cum să interpreteze acest amănunt. Poate că era bine cînd la o școală erau doi învățători, dar poate că nu. Mai vorbiră de una și de alta; cîte verste mai sînt pînă la Verhan — vreo optsprezece; cîte parale o să ia nea Nicîpar Kudrik — așa îl chema pe sătean — pentru drumul cu căruța. Nea Nicîpar se arătă om de înțeles, foarte de înțeles, ceea ce îl făcu pe Lobanovici să se hotărască să-i dea o rublă mai mult — deși n-avea

prea multe — dar e plăcut să-i faci omului o bucurie, oricît de mică.

Drumul ba urca pe costişe, ba cobora în văgăuni, înfăţişînd mereu alte privelişti. Aici, terenul arăta cu totul altfel şi se deosebea cu desăvîrşire de cîmpia întinsă din Polesia, cu care se obişnuiseră ochii tînărului învăţător, în anii cînd locuise în acel ţinut. Dar ziua scurtă de iarnă era posomorîtă. Cerul, complet acoperit de nori albicioşi, arăta neprietenos şi rece şi, atîrnînd jos deasupra pămîntului, îi dădea o înfăţişare mohorîtă, imprimîndu-i o tristeţe monotonă. Toate acestea se răsfrîngeau asupra stării de spirit a învăţătorului. Nu-i atrăgeau privirea nici îndepărtatele aşezări de oameni, împrăştiate peste cîmpurile înzăpezite, strînse în cătunaşe, sau în sate mici. Nu-l îmbiau acoperişurile clădirilor de sub straturile groase de zăpadă, nici zidurile înnegrite ale clădirilor şi ferestrele înălbite de gerul care apăsa parcă asupra aşezărilor de oameni, încovoindu-le şi mai mult, spre pămînt. Ici, colo copacii se înălţau deasupra caselor. Vîrfurile lor dezgolite, alburii, ca nişte schelete, întăreau şi mai puternic tristeţea acestui peisaj. Lui Lobanovici i se făcu dor de Polesia, de chipurile rămase departe în urma sa. Îşi amintea de şcoala din Vîgonî, de elevii, de sătenii cunoscuţi cu care se împrietenise şi de care se despărţise într-un chip atît de neaşteptat, chiar tragic. O împrejurare fericită îl ajutase să scape de ameninţarea de a fi arestat şi deportat. Nici oamenii stăpînirii nu ştiau prea bine cum să interpreteze acţiunea lui Lobanovici, care compusese petiţia ţăranilor. Cine ştie, poate că într-adevăr preîntîmpinase devastarea moşiei boierului. Aşadar, învăţătorul fusese pus în libertate, după ce i se făcuse o morală corespunzătoare, iar ca sancţiune fusese doar transferat la o altă şcoală, din celălalt capăt al Bielorusiei, spunîndu-i-se : „Pleacă şi nu mai păcătui". Într-acolo se ducea el acum. Era curios să ştie ce fel de şcoală era şi cu ce fel de oameni va avea de-a face în noul sat.

II

După ce trecu de conacul boieresc din mijlocul unui parc în stil vechi, cu clădiri înnegrite de vreme, drumul, făcînd ultimul coborîş de pe deal, dădu într-o vale largă, cu desiş de arini, trecu podeţul de peste un rîuleţ şi se urcă iute din

nou la deal, pe celălalt mal al rîuleţului. Acolo, pe un loc întins, destul de mare, fusese aşezat în tihnă satul Verhan.

Lobanovici îl cercetă cu o privire atentă. Satul se întindea cam de-a lungul unui kilometru şi jumătate. La un capăt al său, chiar pe unde intrase în sat, se înălţau cele două clădiri ale şcolii, iar în dreptul lor, peste uliţă, casa, mai mare şi mai impunătoare a administraţiei de plasă. Ceva mai la o parte era o bisericuţă simplă, dar destul de arătoasă, în mijlocul unei cununi de mesteceni înalţi, albi.

„Aici trebuie să fie frumos primăvara", îşi spuse Lobanovici în gînd.

Nea Nicîpar Kudrik o luă la stînga şi, după vreo două minute, se opri în faţa scării înalte a şcolii.

Înainte de a se da jos din sanie, Lobanovici scoase din buzunar patru ruble — trei, după învoială, şi una în plus, pentru zelul căruţaşului.

Nea Nicîpar îşi scoase căciula şi-i mulţumi învăţătorului.

— Cînd o să ai nevoie de căruţă, spune-mi. Stau la capătul ălălalt al satului, cea dintîi casă după casa părintelui.

Se despărţiră pe scara şcolii.

Uşile nu erau încuiate. Un mic gang destul de întunecos despărţea sala de clasă de locuinţa învăţătorului. Pe Lobanovici îl cam surprinse tăcerea şi faptul că nu era nimeni în casă. Îşi puse geamantanele jos, apoi deschise încet uşa sălii de clasă. Camera era goală şi rece. Pereţii, nespoiţi de multă vreme, purtau urme de stricăciuni. Pe alocuri, tencuiala lipsea, dezgolind împletitura de şindrilă. Hărţile geografice atîrnau pe pereţi, puse la nimereală. Harta Europei, pierzîndu-şi echilibrul, atingea cu o margine podeaua, care aducea cu obrazul unui om groaznic ciupit de vărsat. Era acoperită cu un strat neegal de noroi uscat, adus pesemne acolo încă din toamnă de opincile şcolarilor.

Lobanovici clătină a dojană din cap şi părăsi, tăcut, clasa. În dreptul ei era altă uşă, tot neîncuiată, care dădea în locuinţa învăţătorului. Lobanovici o deschise, îşi aduse geamantănaşele şi se opri în prag. Un perete de scînduri despărţea locuinţa în două odăiţe destul de încăpătoare. Într-o parte, în dreptul uşii, era o masă fără acoperitoare, la fel de sărăcăcioasă şi nearătoasă ca şi odăiţa. Pe masă şi sub masă se vedeau fărîmituri, oase de scrumbii, coji de pîine şi dopuri de sticlă. Două sticle goale de votcă erau pitite, ca două orfane, într-un ungher. Podeaua nevopsită şi de multă vreme nespălată, plină de pete, avea urme de tot felul de murdării.

„Dar unde am nimerit?“ se întrebă Lobanovici.

Se apropie de despărțitură, împinse ușa — ca se deschise cu zgomot. Lobanovici zări un pat de lemn în care stătea culcat un om acoperit pînă peste cap cu o dimie. Zgomotul îl trezi din somn pe omul din pat. El se mișcă și un cap negru, zburlit se ivi de sub dimie. Lobanovici îl recunoscu numaidecît: omul din pat era învățătorul din partea locului, purtînd un nume răsunător, cu rezonanțe boicrești — Sretun-Surcik! Acesta absolvise cu un an înainte seminarul de învățători.

Lobanovici nici nu visase că s-ar putea întîlni cu el și, mai puțin, să fie numit în locul său. Sretun-Surcik își deschise ochii somnoroși, se uită cu mirare la Lobanovici și, recunoscîndu-l, zîmbi oarecum vinovat.

— Vai de tine, leneșule! strigă Lobanovici vesel, îl apucă pe Sretun-Surcik de subsuori, îl scoase afară din bîrlogul său și-l propti pe picioarele lui lungi și subțiri.

Gazda nu se lăsă, și se luară amîndoi la trîntă — Sretun-Surcik, numai în cămașă, Lobanovici în haine de iarnă. Musafirul ridică cu o mișcare dibace pe gazdă deasupra podelei și se rotiră împreună; apoi îi puse piedică și-l făcu să cadă din nou în pat.

— Dar de ce te lăfăiești în pat pînă la ora asta? E timpul să te scoli, e timpul să se curețe școala, că altfel se umple toată de murdărie, spuse Lobanovici.

— Ia te uită ce revizor îmi ești! replică Sretun-Surcik.

— Revizor, nerevizor, dar învățătorul acestei școli sînt acum eu!

— Ei, mai așteaptă nițel! se împotrivi Sretun-Surcik. Adunarea de obște a trimis la direcție o moțiune ca să fiu lăsat pe loc, la Verhan.

Lobanovici îl privi și rîse:

— Mai așteaptă și tu, nene, pînă poimarți! Apoi întrebă: Dar de ce ai fost transferat? Ești trecut la subversivi?

— Da, cam așa ceva! se mîndri Sretun-Surcik.

— Ei, atunci ascultă ce-ți spun: nu te mîngîia, băiete, cu speranțe amăgitoare, ci mai bine ia-ți calabalîcul și cară-te sănătos. Crezi că mi-e dragă școala asta? De-ar depinde de mine, te-aș ocoli pe la zece verste, și pe tine, și școala ta. Din păcate, acum e a mea.

Sretun-Surcik își dădu seama că Lobanovici avea dreptate.

— Ce mai încoace-ncolo, am și făcut aseară un chef de plecare. Totuși, îmi pare rău să mă despart de ungherul ăsta pe care l-am încălzit.

— Dar cine n-a avut un ungher încălzit? răspunse Lobanovici. Ei și? O să ne încălzim altul. Dar ia spune-mi: de ce ai o școală atît de neîngrijită? Nu se prea vede că ți-ai încălzit-o.

— Revoluția, frate, rosti Sretun-Surcik și dădu din mînă. Începu să iasă din bîrlog și să se mai aranjeze.

Lobanovici îl privea și rîdea încetișor.

— Revoluția, zici? rosti cl. E just, revoluția zdrobește și dărîmă multe în calea ei; asta nu înseamnă însă de loc că trebuie să trăim în murdărie și porcărie.

Ușa se deschise. Un tînăr nu prea înalt, și adus de spate, intră în cameră. Pe buzele lui, acoperite de o mustăcioară roșcată, cu capetele ușor răsfrînte spre nas, flutură un zîmbet. Era celălalt învățător al școlii din Verhan; se numea Antipik. Vorbea ușor pe nas; limba i se agăța parcă de ceva din gură și, uneori, plescăia. Dacă cuiva i-ar trece prin minte să redea fie și numai pe aproape sunetul prin care omul își oprește calul, și tot n-ar izbuti să imite plescăitul lui Ivan Antipik.

„N-o să ne împrietenim noi doi", își zise Lobanovici, după ce făcu cunoștință cu Antipik. Din cele cîteva cuvinte schimbate cu acesta, Lobanovici înțelese că Antipik începuse lucrul cu cele două grupe de elevi mai mici abia după vacanța de iarnă. Elevii mai mari, din grupa cu care lucrase Sretun-Surcik, erau cu toții încredințați — după cum îi spuse Antipik — că nici unul nu va fi propus pentru examenele de absolvire.

A doua zi, Sretun-Surcik plecă la noua lui școală.

III

Pe Lobanovici îl impresionase mult ceea ce-i spusese Antipik despre elevii mai mari și examenele lor. Se hotărî să înceapă lecțiile chiar de a treia zi. Îi era milă de elevii atît de îngrijorați de problema absolvirii. Nu-i cunoștea, dar ar fi vrut să-i vadă cît mai repede. Înainte de orice, trebuia să facă, însă, rînduială în școală, să curețe localul de murdărie.

Îngrijitoarea, o bătrînică scundă, uscățivă și vioaie, făcu cunoștință cu noul învățător chiar în ziua cînd el sosise la școală. La început, ea îl iscodi pe furiș, cu multă atenție și, firește, curioasă. I se citea în ochi puțină îngrijorare; bătrîna nu părea

veselă. Îi părea pesemne rău de vechiul învățător, cu care se obișnuise în trei ani de zile. Mătușa Paraska era absolut singură, n-avea nici bărbat, nici familie, și-și spunea „iarbă din sămînță proprie". Habar n-avea cine fusese tatăl ei. Iar mama, după ce o adusese pe lume, fără să fi fost măritată, o lăsase orfană, atunci cînd fetița n-avea decît cinci ani. Paraska trăise toată viața pe la oameni străini, și această viață nu-i adusese prea multe bucurii. Singurul lucru de care avusese parte era munca grea pentru oameni străini. Îi plăcea să muncească, și o făcea conștiincios. Nici nu înțelegea cum ar fi putut trăi altfel.

Îndată ce Sretun-Surcik plecă, mătușa Paraska se puse pe treabă. Bagă lemne în sobă, le aprinse și începu să mătură cu îngrijire odăița.

— Alde ăia, cînd vin în casă, stau toată noaptea. Aduc glod, aruncă pe jos tot ce rămîne din mîncare, iar tu n-ai decît să aștepți pînă se cară din casă, bombănea mătușa Paraska, cu glas mustrător. Ținea pesemne să se dezvinovățească față de noul învățător.

— Noi, mătușico, n-o să mai aducem în casă porci ca ăia, rosti Lobanovici.

Mătușa Paraska se opri din lucru, se îndreptă. Încrețiturile de pe obrazul uscățiv, rotund, i se șterseră parcă. Rîdea.

— De ce vorbești așa, paniciule, că, de, ăia sînt oameni mari: domni, feciori de domni, zise mătușa, deși, parcă era și ea de părere că nu erau oameni, ci porci.

Lobanovici mută masa pe locul măturat, se așeză să cerceteze condica școlii, rubricile ei, în care învățătorul notează de obicei cu ce anume s-au ocupat elevii în fiece oră a unei zile de școală. Citi cu atenție numele elevilor, oprindu-se la unele mai mult. Îl interesau, pur și simplu, prin felul cum sunau, și ținea să vadă cum arată copilul care poartă numele respectiv. Cele două grupe de elevi mai mari, cu care Lobanovici avea să lucreze, cuprindeau vreo cincizeci de copii. Aproape a treia parte erau fetițe. Acest lucru îl bucură pe învățător, fiindcă la una din școlile lui din Polesia nu erau de loc fetițe, iar la cealaltă ele reprezentau cel mult o zecime din numărul elevilor. Cercetînd condica de clasă își dădu seama că programele materiilor de predat nu fuseseră îndeplinite nici pe jumătate, și mai rămăsese puțin pînă la încheierea anului școlar.

— Dumneata, paniciule, încălzește-te la foc și cu o să spăl pe jos, spuse mătușa Paraska, apropiind un scaun de sobă.

Lobanovici se așeză în dreptul portiței sobei. Lemnele se aprinseseră și ardeau cu un pîrîit vesel, răspîndind o căldură plăcută.

— Ce-ar fi, mătușico, să se spele podelele la noi în școală?

— Asta să i-o spui lui Pilip, să se ducă el la staroste și să-i spuie să trimită femei. Asta-i treaba lui.

— Ei, fiecare loc cu obiceiul lui, rosti învățătorul, și o rugă pe bătrînă să-l cheme pe paznic.

Pilip, om între două vîrste, costeliv, iute în mișcări, vorbea cu voce subțirică, rîdea adeseori cu hohote seci și, de cîte ori se nimerea, aducea vorba despre o litruță de rachiu. Pe Lobanovici îl mira faptul că mai toți oamenii cu care se întîlnea erau mărunți, slabi, trudiți. După cît se vedea, țăranii de prin partea locului duceau un trai tare sărăcăcios.

— Ei, Pilip! Ia loc, încălzește-te. Hai să stăm de vorbă.

Paznicul, oarecum stingherit, se așeză pe o buturugă, pe care mătușa Paraska se urca atunci cînd trebuia să astupe hornul. „Dacă ești măruntă, trebuie să-ți pui ceva sub picioare", spunea ea ori de cîte ori o vedea cineva astupînd coșul.

— De cînd ești paznic aici? întrebă Lobanovici.

— Păi, de vreo trei ani și mai bine, răspunse omul.

— Și cu cît ești plătit?

— A, ce mai plată! Pilip dădu din mînă. Nu iese nici de o litruță de rachiu.

— Și ce fel de muncă faci tu?

— Muncă, ce să zic, e berechet: sparg lemne, car apă, fac focul în sobe, deretic prin școală.

— Dar nu se prea cunoaște că școala a fost dereticată.

— Nici n-a fost, întări Pilip și adause: l-au ridicat pe învățător și toate au rămas pe loc. Și apoi, deretici, nu deretici, tot cară oamenii la noroi.

— Ei, hai să încercăm să dereticăm și să avem grijă să fie curat în școală. Poate că vom izbuti. Tu ce zici?

— Să ne gîndim; poate găsim noi ceva, se învoi paznicul.

— Bine, atunci uite ce-i: întîi și întîi, să se dea jos păienjenișul, că se mai leagănă în el și muștele din vara trecută. Apoi, să se spele dușumeaua în clasă. Asta chiar astăzi. De ce nu s-a spălat podeaua în clasă?

— Păi, au încurcat femeile rînduiala și nu se mai pot înțelege. Uite, de-ar căpăta cîte o litruță, să vezi ce iute s-ar mișca.

— Și ție, precum văd, îți place să combați cu litruțele! îl iscodi învățătorul.

— Dar cui nu-i place? i-o întoarse Pilip, adăugînd: Uite, paniciul ăla care a fost înaintea matale, cînd venea cineva la el, îmi zicea: „Pilipe, ia fă tu un drum pînă la monopol". Ei, odată ce se porunceşte, înseamnă că trebuie să mă duc. Eu sînt om harnic şi ascultător. Aduc rachiu. Ei beau, şi nici pe mine nu mă lasă fără să mă cinstească. Mă cheamă pe mine paniciul ăla şi zice: „Ia bea şi tu, Pilipe, o duşcă!" Ce om de treabă a fost, dumnezeu să-i dea sănătate! încheie paznicul, şiret.

— Tare-i frumos, spuse Lobanovici, că eşti om harnic şi ascultător. Atunci, hai să ne apucăm de treabă, iar după aceea, o să mai stăm noi de vorbă despre litruţe.

În tindă, Pilip clătină din cap şi rosti încetişor, ca pentru el:

— Nu frate, cu ăsta nu fac nici o brînză!

Oftînd, se duse să împlinească porunca învăţătorului. Spre seară, cînd amurgise, şcoala era dereticată, podelele spălate, pupitrele curăţate şi şterse; păienjenişul dispăruse, iar hărţile reveniră în poziţie normală, ocupîndu-şi locurile cuvenite pe pereţi. Pe ascuns, Lobanovici o trimise pe mătuşa Paraska la monopol, să aducă o cinzeacă de rachiu, un „arde-gură", cum se numea pe atunci a suta parte de vadră. După ce isprăviră curăţenia la şcoală, învăţătorul le mulţumi femeilor, iar pe Pilip îl chemă la el. Turnă conţinutul cinzecii într-un pahar şi-l întinse paznicului. Acesta dădu din cap drept mulţumire, rostind: „Ei, dumnezeu să-ţi dea sănătate!" şi, fără grabă, cu multă plăcere, goli paharul. Iar cînd simţi cinzeaca în vinele lui, grăi cu convingere:

— Să ştii, paniciule, că matale eşti mai deştept ca paniciul ăla, zău!

IV

Spre seara aceleiaşi zile, vîntul începu să prindă tărie. Nori albicioşi, reci, cerneau o zăpadă mărunţă, deasă, peste pămîntul amorţit, plutind jos deasupra lui. Vîntul se tot întetea. Cerul şi pămîntul se contopiră într-un vîrtej întunecat de pulbere de zăpadă. Viscolul se dezlănţui în voie. Afară vuia un fel de muzică haotică, pe toate tonurile şi, numai ascultînd-o cu multă luare-aminte, îi puteai desluşi sunetele răzleţe. Arborii dezgoliţi fremătau surd, dureros. Obloanele se izbeau furios de ziduri,

scîrțîind jalnic în balamale. Din clopotnița venea dangătul înăbușit al clopotelor. Vîntul, izbind limbile clopotelor de marginile lor, stîrnea zvoană pînă departe, vestind parcă cine știe ce obidă și durere. Furtuna năvălea în răbufniri, ca o fiară scăpată din cușca ei de fier, apăsa acoperișurile caselor, gonind zgomotos trîmbele de zăpadă de pe ele. Căpriorii scîrțîiau sub acea grea apăsare și zidurile gemeau înfundat. Iar după colțuri de case, prin ulicioarele strîmte șuierau urlete neîntrerupte, de parcă o namilă cumplit de puternică și nemiloasă ar fi năvălit pe pămînt, făcîndu-l să zbîrnîie din toate coardele lui. Și ce cîntec de jale, fără de sfîrșit îngîna hornul! Capacele lui, săltînd din loc, băteau ritmul, iar portițele din dreptul lor, slab prinse în țîțîni, sporeau zgomotul cu un șuierat pe diferite tonuri. Ceva jalnic, sinistru răsuna în acest cîntec, ca un bocet la căpătîiul unui mort drag.

Ce însemna oare acest bocet răscolitor al vijeliei? Întruchipa poate explozia de mînie și de revoltă împotriva absolutismului țarist, a oprimării moșierești, explozie înăbușită acum cu sîngele celor răsculați, prin represalii, prin execuții cu streangul, prin împușcare, consfințite de țar și de „sfînta" biserică?

Cîntecul tînguitor din horn îl răscolea pînă-n adîncul sufletului pe Lobanovici și gîndurile sale se îndreptau fără voie spre situația politică din țară.

Reacțiunea neagră își ridica tot mai sus capul. Cu fiecare zi ce trecea, mîna crudă a absolutismului țarist strîngea din ce în ce mai tare lațul în jurul gîtului poporului, ca să-i nimicească spiritul de libertate în veci nepieritor, voința de luptă pentru drepturile lui. Un fapt, al cărui martor fusese Lobanovici în Polesia și care i se întipărise adînc în suflet — trecerea primului tren, după greva îndelungată a feroviarilor — îi clătinase de pe atunci credința în izbînda revoluției. Nu mai încăpea îndoială că țarismul rămăsese deocamdată biruitor în lupta cu poporul. Era de-ajuns să-ți arunci ochii în fugă prin știrile zilnice din gazete, văzînd ordinele date de țar și diferitele circulare, ca să te încredințezi de aceasta. Tot ce însemna libertate și progres, fie și în cea mai mică măsură, era strivit fără milă sub călcîiele satrapilor țarului. Odată cu aceasta, luau naștere uniuni monarhiste, ultrareacționare, de sute negre. Ieșeau la suprafață numele necunoscute ale unor Dubrovin, Bulațal, Gringmut, Purișkevici și ale altor lepădături de același soi. Li se dăduse acestora libertate deplină în activitatea lor plină de ură față de om, în agitația lor pentru țar, pentru tron și pentru „temeliile de veci" ale absolutismului țarist.

Iar afară, viscolul bîntuia cu o furie şi mai mare. „Mîine nu vor veni elevii", se gîndi Lobanovici. Se uită pe geam. Afară era întuneric. Perdeaua de zăpadă, de nepătruns, toată numai vîrtej şi zvîrcolire, dănţuia ca într-un joc nebunesc, sălbatic.

„Ce ar fi să-i fac o vizită notarului?" îi trecu învăţătorului prin gînd. Tot trebuie s-o fac, e un obicei statornicit. Şi vremea tot trece fără rost. Dar e nimerit oare să fac o vizită la vecin, acum, pe o vreme turbată ca asta? Te pomeneşti că s-a încuiat în casă de nu-l scoţi, oricît de tare i-ai bate la uşă. Şi apoi, cine scoate nasul afară, pe un asemenea viscol?

Totuşi, învăţătorul se hotărî să-l viziteze pe notar. Era curios să vadă ce se petrece afară şi, totodată, voia să scape de-o grijă.

Mătuşa Paraska dădu speriată din mîini:

— Paniciule, dar încotro ţi-a trecut prin cap să mergi acuma, pe-o vreme ca asta? Sau ţi s-a urît de viaţă?

— Păi, vreau să mă uit numai cum viscoleşte, răspunse învăţătorul.

Fără să asculte de vorba mătuşii Paraska, plecă. De îndată ce deschise uşa, vîntul de afară o apăsă cu atîta violenţă, încît învăţătorul fu nevoit să se proptească cu picioarele în parapetul cerdacului şi să se opintească din răsputeri ca să nu scape clanţa din mîna şi să nu fie împins împreună cu uşa. Vîntul năvălea cu atîta putere, încît el izbuti cu greu să închidă uşa. Aproape să nu poată coborî scara, tot din pricina vîntului, gata să-l îmbrîncească în orice clipă în vreun troian ce se şi adunase în partea ferită de vînt.

Ridicîndu-şi gulerul şi aplecîndu-se, Lobanovici coborî totuşi. Pe uliţă nu era aşa de multă zăpadă. Vîntul o gonea mereu, ca într-un jgheab, netezind uliţa şi făcînd-o lunecoasă. Ajuns în mijlocul uliţei, vîntul îl înhăţă pe învăţător şi-l împinse de-a lungul ei. Lobanovici se lăsă pe vine, lunecînd cîţiva paşi, ca în săniuţă. Trecuse puţin de locuinţa notarului. Vîntul îl zvîrli într-un troian, unde îşi găsi un punct de reazem şi se opri. Învăţătorul se mustră pentru uşurinţa lui. O luă îndărăt, împotriva vîntului, care îi tăia răsuflarea şi-l biciuia cu zăpadă peste obraz, parcă ar fi fost o mătură.

„Şi totuşi, voi ajunge acolo!" îşi spuse Lobanovici şi se îndreptă cu greu spre casa notarului.

În cele din urmă, învăţătorul, plin de zăpadă, ca un morar albit de făină, luptîndu-se cu vîntul, ba cedîndu-i, ba înfruntîndu-l, urcă scara biroului de plasă. Bătu îndelung la uşă, dar nimeni nu venea. „Aştia ori nu aud, ori cred că le vine vreun vagabond în casă", gîndi Lobanovici. Mai bătu o dată — nici un semn de viaţă. Dădu s-o ia îndărăt, cînd, deodată, zăvorul zăngăni.

— Cine-i acolo? se auzi un glas dinăuntru.

— Vecinul vostru, învățătorul.

Paznicul îi deschise, îl lăsă pe învățător în casă și îi arătă locuința notarului. Lobanovici își scoase paltonul și îl scutură de zăpadă.

Îl găsi pe notarul Vasilevski în cămăruța sa preferată, unde îi plăcea să stea în singurătate — ce-i drept, nu tocmai totală, fiindcă de obicei avea cu el o sticlă de rachiu pe care, din cînd în cînd, o ducea la buze.

— Bucuros, bucuros! rosti gazda, cu toate că expresia feței sale nu arăta nici urmă de mulțumire. Notarul era un om între două vîrste și avea o înfățișare de profesor, severă, serioasă, puțin mînioasă. Bărbuța tunsă cu îngrijire, în formă de lopățică, îi accentua și mai mult această înfățișare de intelectual.

— Dar cum se face că ai venit pe o vreme ca asta? îl întrebă notarul, fără să arate nici cel mai mic interes față de persoana învățătorului.

— Ca să-l vezi pe un bun vecin, te poate împiedica vremea urîtă? răspunse Lobanovici, cu o politețe accentuată și cu o ironie ascunsă. Dar nici aceasta nu-l impresionă pe notar. Ședea posomorît și părea nemulțumit de ceva.

— Dar de ce ai fost trimis aici? întrebă el pe neașteptate.

— Păi, trebuia să fie trimis cineva, ca să meargă treaba la școală.

— Treaba... repetă notarul și adăugă: Depinde ce fel de treabă... Prea se dau învățătorii noștri cu poporul, și-l cam abat de la drumul drept, rosti el cu asprime, și-și ridică spre învățător ochii albaștri, destul de frumoși.

Lobanovici nici n-avu timp să-i răspundă notarului, cînd acesta, deodată, îl întrebă fără ocol:

— Nu cumva ești d-aia?

Lobanovici îl privi pe notar. O scînteie de mînie îi licări în ochi; totuși se stăpîni și răspunse cu un zîmbet blajin:

— Am fost arestat pentru că, vorba dumitale, mă dădeam cu poporul. Dar șefii și-au dat seama și m-au pus în libertate.

Notarul își lăsă ochii pe masa cu urme proaspete de rachiu vărsat. Nici nu-și pofti vecinul la un pahar de ceai. Abia mai tîrziu, Lobanovici află că notarul vedea un dușman personal în fiece bărbat tînăr: notarul Vasilevski o cam bănuia pe soția sa.

V

Viscolul bîntui toată noaptea și toată ziua. Părea că puterea sa fioroasă, urletul său furios nu se vor mai curma. Afară, zăpada dănțuia mereu în vîrtejuri. Perdeaua ei albă acoperea casele și copacii. Totul în jur vuia, se cutremura, urla, țipa. În locuința învățătorului era frig. Vîntul răzbea prin ferestre și prin pereți și se plimba prin camere în toată voia. Spre seară, viforniță se potoli. Norii plutind jos, copleșind pămîntul cu zăpadă, începură să se ridice. Se mai lumină puțin, cu toate că afară amurgea. Abia acum ochiul putea cuprinde cele făptuite de viscol. În uliță, prin ogrăzi, pe lîngă clădiri și de-a lungul gardurilor se înălțau munți de zăpadă, cu cele mai ciudate turnulețe și cornișe, pe care cel mai iscusit sculptor cu greu le-ar fi putut modela.

Paznicul Pilip făcu foc în sobe, fără să se zgîrcească la lemne. Școala nu fusese de mult încălzită și acum era rece, mai ales după un vînt atît de năpraznic. De îndată ce se lumină bine de zi, elevii începură treptat să se adune; totuși, în ziua aceea, mulți lipsiră. Nici un școlar de prin satele și cătunele din împrejurimi nu veni la școală după viscol, deoarece nu se făcuse încă pîrtie. Lobanovici se învioră totuși moralmente fiindcă își iubea munca și se necăjise că fusese silit s-o întrerupă atîta vreme. Și, deși avea o practică destul de serioasă în învățămînt, totuși, această primă întîlnire cu elevii, la o școală nouă, îi stîrnea curiozitatea și-l tulbura oarecum.

Elevii erau cuminți, nu alergau, nu făceau gălăgie, lucru atît de firesc pentru școlari. Îi interesa pesemne noul învățător, firea sa, și ar fi vrut să știe cum se va purta cu ei.

Lobanovici intră în clasă cu o mică întîrziere, așteptînd să mai vină și alți elevi. De cum intră învățătorul, copiii se ridicară speriați, fără a-și lua ochii de la el. Învățătorul îi salută cît se poate de prietenos și le spuse:

— Stați jos!

De obicei, ziua de lucru la școală începea cu rugăciunea. De astă dată, învățătorul se abătu de la ordinea reglementară.

— Ei? Înainte de toate, vreau să fac cunoștință cu voi, grăi el, luînd loc la catedră.

De mare folos pentru cunoașterea elevilor era catalogul, cu numele și cu notările lunare în dreptul fiecăruia. Învățătorii controlau zilnic, după catalog, prezența elevilor, urmărind frecvența.

Lobanovici citea după catalog numele elevilor din grupa a treia. Dacă vreunul nu era prezent, punea un *ab.*, adică absent. În ziua respectivă, aceştia formau majoritatea. Iar dacă elevul era de faţă, auzindu-şi numele, se scula în picioare şi răspundea printr-un „eu!". Învăţătorul îl privea atent, ca să-l ţină minte; apoi, îl întreba pe scurt: cîţi ani are, de cînd merge la şcoală, cît timp a învăţat în cutare sau cutare grupă, ce face acasă, care obiect îi place mai mult. Toate întrebările acestea aveau scopul de a-i cunoaşte mai bine pe elevi şi de a-i dezmorţi puţin, de a le împrăştia sfiala şi stinghereala. Unul dintre elevii care-i atrase atenţia lui Lobanovici fu Grişa Minici. Auzindu-şi numele, el se ridică, nehotărît şi sfios, şi se plecă ţinîndu-se de pupitru. Era un băiat costeliv, cu părul bălai, cu trupul înalt şi subţire. Un zîmbet nelămurit îi flutura pe buze. Minici învăţa la grupa a doua; era însă cel mai înalt din şcoală şi aceasta îl făcea pesemne să se simtă stingherit. Mai avea şi un defect de pronunţare: vorbea peltic. Avea paisprezece ani. După ce dădu cîteva răspunsuri potrivite şi chibzuite la întrebările învăţătorului, Minici, codindu-se, îl rugă sfios să-l treacă în grupa a treia.

— Dar de ce nu te-a trecut învăţătorul care a fost înainte? îl întrebă Lobanovici.

— Nu veneam regulat la şcoală. Am cam lipsit de la lecţii.

— Şi de ce-ai lipsit? De ce nu veneai regulat la şcoală?

Minici lămuri că el era singurul care muncea în casă. N-avea tată. Mama sa bolise mai mult timp, aşa că el trebuia să vadă de tot felul de treburi de-ale casei. Acum însă avea timp liber şi se putea dedica cu totul învăţăturii.

Lui Lobanovici i se făcu milă de acest băiat neîndemînatec, sfios, dar, pe cît părea, înzestrat. Chiar şi tonul rugăminţii sale avea ceva dureros, de om mai mare.

— Ei bine, Minici, o să te trec la grupa a treia. De-ţi vei da silinţa, o să-ţi ajut. Iar încolo, vom vedea noi.

Fericit, Minici se aşeză la loc şi-şi privi tovarăşii, cu un aer victorios.

Învăţătorul tăie numele lui Minici din lista celor din grupa a doua şi-l trecu la grupa a treia.

Cunoaşterea elevilor şi discuţiile cu ei îi răpiră cel puţin un ceas, după care se anunţă recreaţia.

Lobanovici îşi termină prima zi de şcoală mult mai repede decît ar fi trebuit. Îşi dădu seama că-l aşteaptă o muncă grea, fiindcă elevii aceştia lipsiseră multă vreme şi-şi însuşiseră slab materiile. Aceasta nu-l speria însă pe învăţător şi nu-i scădea nimic din bună

dispoziție. Iar faptul că n-avea să lucreze decît cu două grupe, și nu cu patru, ca înainte, îi întărea și mai mult credința că va avea spor la muncă și că se va putea consacra pe deplin acesteia. În scurtul timp de cînd venise în acest nou loc, Lobanovici izbutise să se orienteze destul de bine și satul începuse să-i placă. Îndrăgise și școala, și elevii. Satul Verhan, ca și împrejurimile sale îi păreau acum mult mai vesele și mai simpatice.

Într-o zi, Lobanovici, ieșind pe scara școlii, văzu cîteva căruțe care se opriseră în fața administrației de plasă. Din cînd în cînd, oamenii veneau acolo, pesemne cu treburi de-ale lor. Lobanovici își aminti de vizita pe care i-o făcuse de curînd notarului Vasilevski și de primirea neprietenoasă de care avusese parte. Învățătorului îi veni pofta de a mai hoinări pe undeva, prin împrejurimile satului, de unul singur. Se înserase însă și zăpada era adîncă. Își amînă plimbarea pentru o vreme mai prielnică și își petrecu toată seara acasă, cufundat în treburile școlii.

Mătușa Paraska se purta cu o duioșie de mamă față de noul învățător. Intră de cîteva ori în odaia lui Lobanovici. Îi făcu plăcere să-i spună cum îl primiseră elevii și ce vorbeau despre noul lor învățător. După aceea, se gîndi să-i pregătească o cină mai deosebită. Curăți un ceaunaș de cartofi, îi fierse, îi fărămiță, le adăugă puțină făină de grîu și două ouă. Făcu din acest aluat niște gogoși și le prăji. Învățătorul nu mîncase niciodată asemenea gogoși; le mîncă cu poftă și lăudă îndemînarea de bună bucătăreasă a mătușii Paraska. Bătrîna era în culmea fericirii.

VI

Printre diferitele sale griji ca învățător, trăind în condiții noi, un loc însemnat îl ocupa problema raporturilor cu așa-numita pătură intelectuală locală. Din practica anilor trecuți și din contactul său nemijlocit cu această pătură, Lobanovici știa cît valorează și nu-l atrăgea. Cărți de joc, beții de noapte, bîrfeli, discuții al căror unic subiect era însurătoarea, diferite urzeli în jurul holteilor, cu scopul de a-i însura cu orice chip — toate acestea, pentru Lobanovici, erau lucruri vechi și bine cunoscute. Vizita la notarul Vasilevski îl făcuse să-i piară definitiv cheful de a mai face și alte vizite. Dar cum să le ocolești? Era

greu. Cum te puteai sustrage unor obiceiuri statornicite, fără riscul de a fi socotit suspect, mai ales într-o vreme cînd învățătorii se arătaseră oameni cu idei subversive?

Preotul era cea mai de seamă personalitate din sat. Nu se cuvenea în nici un chip să-l ocolească, cu atît mai mult cu cît învățătorul îl și vizitase pe notar. Faptul acesta era cunoscut de familia popii și, indirect, Lobanovici fusese informat că preotul se aștepta la o vizită din partea noului învățător. Iată de ce, vrînd-nevrînd, trebuia să se prezinte în casa preotului.

În prima sîmbătă, pe seară, după terminarea slujbei de la biserică, Lobanovici o luă spre cealaltă parte a satului, unde se afla, în mijlocul unei curți spațioase, cu grădină și livadă, casa mare și destul de frumoasă a preotului Vladimir Malevici. Un cerdac larg, împrejmuit de stîlpi strunjiți, era lipit de casă. La stînga, era o verandă. Acolo, în zilele calde de primăvară și de vară, părintele Vladimir stătea la masă. Toată gospodăria lui aducea a așezare de proprietar mijlociu. Atunci însă, era greu să fie văzută mai amănunțit și apreciată la justa ei valoare, ascunsă cum era în amurgul de seară și în zăpada ce se depusese într-un strat gros pe acoperișurile caselor și ale acareturilor. Prin crăpăturile obloanelor închise, răzbea afară o lumină vie. Lobanovici urcă scara înaltă și bătu la ușă. Peste puțin, se auziră niște pași ușori, urmați de o voce de femeie, chiar de după ușă.

— Cine-i?

— Noul învățător. Am venit în vizită la părinte.

Ușa fu deschisă. O tînără femeie înaltă, chipeșă, se dădu la o parte, îl lăsă pe învățător să intre și, zîmbindu-i prietenos, rosti:

— Poftiți înăuntru.

Lobanovici o privi cu nedumerire pe tînăra femeie: cine să fie? Fata popii ori vreo slujnică? De tavanul antreului atîrna o lampă, de o parte și de alta erau cuiere, încărcate cu haine de bărbați și de femeie, manșoane și căciuli.

— Mi se pare că n-am prea nimerit bine, rosti Lobanovici, cam încurcat.

— Nu face nimic, nu face nimic, răspunse femeia. Scoateți-vă paltonul.

Îi luă haina și o atîrnă între paltoanele de pe cuier.

Tînăra femeie era, de fapt, jupîneasa părintelui Vladimir, și nu numai jupînească: popa nu se avea bine cu bătrîna preoteasă, trupeșă ca o căpiță de fîn; cu toate acestea, ei își duceau cu toții traiul împreună, împărțindu-și îndatoririle și sarcinile casnice.

În timp ce Lobanovici își potrivi părul, jupîneasa avu timp să-i anunțe sosirea. Învățătorul trecu cu neîndemînare pragul și se opri stingherit: la masa lungă din sufragerie ședeau vreo douăzeci de oameni necunoscuți, femei și bărbați de diferite vîrste. Lobanovici n-avu însă răgaz să se orienteze. Apucă să recunoască, în treacăt, doar două figuri: a părintelui Vladimir, trupeș, bărbos, și a notarului Vasilevski. Alteeva, vizitatorul zăpăcit nu mai văzu nimic; Viktor, feciorul cel mare al părintelui Vladimir, un flăcău scund, vînjos, de vreo douăzeci de ani, se și repezi la el, cuprinse zdravăn cu brațele grumazul musafirului și începu să-l sărute. În clipa aceea, se și ivi lîngă ei sora lui Viktor, Dunia, o fată cam trecută. Ea îl împinse pe Viktor la o parte, manifestîndu-și sentimentele într-un chip la fel de furtunos; apoi, îl luă pe învățător de braț și începu să-l prezinte musafirilor, spunîndu-i:

— La noi e fără mofturi, ca între prieteni.

— Încoace, adu-l încoace! porunci părintele Vladimir.

Lobanovici se apropie de el. N-apucă să rostească o vorbă, că părintele, clătinîndu-se, își desfăcu larg brațele și, îmbrățișîndu-și musafirul, își lipi buzele moi de obrazul lui și se pupă cu el, ca de paști. Părintele Vladimir duhnea a rachiu, ca un depozit de băuturi. El nu-l mai lăsă pe învățător să facă cunoștință cu ceilalți musafiri.

— Stai jos aici, rosti el, arătîndu-i un loc lîngă dînsul, și se adresă musafirilor spunînd: O să vă pupați și mai tîrziu.

Părintele Vladimir avea un fel propriu de a vorbi. Folosea adesea termeni nu numai potrivnici canonului „sfintei" biserici, ci și prevederilor cenzurii, fie și cele mai elementare. La biserică, oficia întotdeauna slujba fiind „nițel cam afumat".

— Bei votcă? îl întrebă pe Lobanovici.

— Cînd bei cu fețe bisericești, votca e mai gustoasă. Numai că nu știu care filozof a zis aceasta, răspunse Lobanovici.

— Ce băiat de treabă îmi ești! rîse părintele Vladimir. În materia asta, fețele bisericești nu se fac de rîs.

Și ca să-și întărească spusele, psalmodie cu glas de bas:

Protopopul nostru cuvios
Și-a băut cojocelul său cel gros
Și briceagul cu mîner de os.
Fapta lui, ce lucru rușinos!

După ce cîntă acest cuplet, popa se întoarse deodată spre vecin:

— Ia să-ți văd ochii!

Îl privi pe învățător în ochi, și apoi zise:

— Niște ochi ca toți ochii! Dar uite ce spune notarul, că în ei arde flacăra revoluției.

Notarul se foia pe scaun și îi aruncă părintelui o privire furioasă.

— Nu șade bine ca un preot să umble cu pîra! obiectă el.

Părintelc rîse în barba deasă și-i spuse încetișor lui Lobanovici:

— Dacă ai la tine ceva tipărituri ilegale, adu-mi-le mie. Le bag sub pristol, n-o să le mai dibuiască nici dracu.

Părintele Vladimir se îmbătase de-a binelea. Deodată tăcu, se încruntă și se ridică în picioare. Fără să mai rostească o vorbă, o luă spre iatacul lui, clătinîndu-se. Spatele lat i se legăna, de parcă era un urs. Jupîneasa ieși să-l conducă pe preot. Nimeni nu băgă în seamă că ieșise din odaie — n-o făcea doar pentru întîia oară. Cînd îi observară lipsa, musafirii răsuflară chiar mai ușurați. Numai notarul rămase posomorît și bosumflat. Exact în fața sa, de partea cealaltă a mesei ședea soția lui, Anna Grigorievna, neîndrăznind să-și ridice ochii la vreun bărbat tînăr. Era o femeie frumoasă și aducea puțin a damă de cupă. Notarul n-o slăbea nici o clipă din ochi; nici o mișcare a ei nu-i scăpa. Peste puțin, se ridică și el de la masă, își luă rămas bun de la cîțiva musafiri, își luă nevasta — cu toate că Dunia îl ruga stăruitor s-o mai lase — și plecă acasă. În urma notarului, se mai ridicară și alți musafiri mai în vîrstă. Erau niște mici proprietari de pămînt din împrejurimi, cu care Lobanovici nu avusese prilejul încă să se întîlnească și să facă cunoștință. Cu ei se simțea stingherit. Dădu să plece acasă; dar Dunia, cîrna, cu părul bălan, leit coana preoteasă, protestă vehement. I se alăturară Viktor și Savka, fratele ei mai mic, un flăcău năsos, cu picioare lungi și care nu semăna nici cu popa, nici cu preoteasa. Chiar și preoteasa stărui să mai stea.

— Ei, încotro te grăbești? îl întrebă ea. Ce, îți plîng copiii acasă? Mai petreceți, mai distrați-vă. Ia uite ce de-a fete, cît macii în grădină!

Dunia se străduia să creeze o atmosferă de veselie și să-l distreze pe tînărul învățător, nu prea cunoscut de musafiri. La petrecere rămase numai tineretul. Printre fete, era una, Vera Ljițkaia, destul de frumoasă, dintr-un neam de boieri scăpătați. Lobanovici o privea pe furiș. Ea ședea cuminte, rezervată, uitîndu-se cu atenție la tot ce se petrece în jur. Ochii ei, ușor migdalați, de un cenușiu închis, priveau gînditor undeva, de parcă și-ar fi amintit de ceva și era dusă cu gîndul într-altă parte. „Cum de a nimerit ea

aici?" se întrebă Lobanovici. Își aduse aminte de un birjar din Sluțk, care avea titlul de prinț și, la nevoie, se mîndrea cu el. Dunia întoarse gramofonul răgușit, apoi îl rugă pe Viktor să cînte. Acesta avea o voce destul de plăcută. Cîntă, cu mult sentiment, romanța dramatică *Nu mă privi ci pleacă, te du din ochii mei.* Textul romanței, ca și interpretarea erau deprimante, și Lobanovici nu-și putu da seama de ce-l emoționase într-atît. Și textul și melodia reflectau descompunerea vieții sociale a claselor exploatatoare, fără nici o perspectivă. Această trăsătură era subliniată de cuvintele: *Cu marea-ți frumusețe ei te vor vinde, vinde!* Tinerii, îndeosebi fetele, și bineînțeles Ljițkaia, ascultau cu luare-aminte și, din cînd în cînd, oftau adînc.

Lobanovici ședea de parcă era legat, fără nici o plăcere. Atitudinea sa rezervată și nefirească era prea vădită ca să nu fie observată de ceilalți, care nu-l prea cruțară.

Petrecerea fu încheiată cu jocuri de salon. Se așezară cu toții în cerc, să joace „gajuri". Se înțeleseră ca cel amendat să fie obligat să sărute, la alegerea lui, pe oricine dintre cei prezenți. Dacă cel cu pricina era un băiat, trebuia să aleagă o fată, și invers. Momentul acesta era cel mai interesant din tot jocul. Se găsiră destui amatori ca să plătească amenda. Printre ei, era și fata de boieri. Zîmbind cam șiret, ca intră în cerc. Furișîndu-se, ca o pisică, își trecu privirea asupra băieților și se opri lîngă Lobanovici. Bietul învățător se ruși nă, stîrnind prin aceasta aplauzele și rîsetele tuturor. „Mai bine ar fi să se sărute între patru ochi", își zise Lobanovici; n-avu însă curajul să-și spună gîndul.

Răsuflă ușurat atunci cînd, în cele din urmă, trecu pragul casei părintelui Vladimir. Își mai aminti apoi adesea de Vera Ljițkaia, dar nu mai avu prilejul s-o întîlnească.

VII

La școală munca se normalizase și-și urma cursul.

După ce la celelalte școli avusese de lucrat cu cîte patru grupe de elevi, acum, avînd numai două grupe, i se păru lui Lobanovici foarte ușor. Putea să dea mai multă atenție fiecărei grupe. După vreo două săptămîni, el alese paisprezece elevi din grupa celor mai mari, ca să-i prezinte la examen; erau nouă băieți și cinci fete.

Printre băieți se afla și Minici. Ce bucurie, ce prilej de mîndrie pentru el! Avea aptitudini deosebite și era tare sîrguincios. Într-o zi, la o lecție, Lobanovici observă că Minici închidea ochii din cînd în cînd, gata să dea cu nasul de pupitru. Puterea de nebiruit a somnului îl doborî pe băiat. În cele din urmă, Minici adormi. Învățătorul se apropie și-i atinse umărul.

— Minici, de ce dormi la lecție?

Minici tresări speriat. Un zîmbet vinovat îi flutura pe buze. Elevii rîseră zgomotos.

— N-am dormit toată noaptea, mărturisi Minici, cu glasul său peltic.

— Și de ce n-ai dormit? se miră învățătorul.

— Am învățat la istorie, răspunse băiatul.

— Și cît de mult ai învățat tu, într-o noapte?

— Am învățat-o toată.

— Și o știi toată? îl întrebă învățătorul.

— O știu, răspunse Minici, cu convingere.

Lobanovici rămase tare surprins de răspunsurile amănunțite și bine gîndite pe care Minici le dădea la toate întrebările.

— Ei, bravo ție! îl lăudă învățătorul.

Elevul era mulțumit și mîndru. Colegii lui se rușinară că rîseseră prostește de el.

— Acum, poți să rîzi și tu de ei, îi spuse Lobanovici băiatului și adăugă: după-masă să nu vii la școală, culcă-te și dormi.

— Dar nu mai mi-e somn acum, spuse Minici, fericit.

Lobanovici muncea toată ziua la școală, din zori și pînă seara. Avea o mare satisfacție: elevii învățau cu toții, erau sîrguincioși și făceau progrese vădite. Se ocupa în mod deosebit de cei paisprezece elevi aleși, preparîndu-i pentru examenul de absolvire. Întrucît ziua creșcuse simțitor și era mai multă lumină, după ce isprăvea lecțiile cu toată clasa, mai lucra suplimentar cu ei. Erau cele mai plăcute lecții, atît pentru învățător, cît și pentru elevii săi. În aceste ore nu se mai respecta cu atîta severitate disciplina obișnuită cînd erau de față toți copiii. Lobanovici îi învăța pe elevi mai mult decît prevedea programul. Voia să îmboldească cît mai tare mintea iscoditoare a elevilor săi, să-i facă să-și deschidă cît mai larg ochii asupra lumii, să-i învețe să aibă o atitudine critică față de viață, față de îndatoririle și de raporturile lor cu oamenii. Aproape regulat, problemele, dictările, gramatica, cu litera „iați" atît de chinuitoare, le înlocuia cu lecturi din operele literaturii clasice ruse, cu studierea biografiilor oamenilor celebri, cu explicarea unor scrieri. Învățătorul ținea să trezească înte-

resul elevilor săi pentru cele ce le vorbea sau le citea. Printre băieți, datorită însușirilor sale, se distingea Minici, iar printre fete, Lida Muravskaia. Tatăl ei fusese telegrafist. Lida, împreună cu fratele ei mai mic Kolea, propus și el pentru examene, locuia la mama lor, la o fermă, la vreo șase kilometri de școală. Tatăl lor murise cu vreo trei ani în urmă, cînd Kolea avea nouă ani, iar Lida, unsprezece. Fratele și sora se înțelegeau foarte bine. Lida îl ținea din scurt pe fratele ei și nu-l lăsa să zburde prea mult la școală, iar Kolea o asculta. În general, Lida era respectată, nu numai de colegele ei, ci și de băieți. Avea un tact înnăscut; știa cum să se poarte cu colegii și aceștia o prețuiau pentru aptitudinile ei la învățătură, pentru că era drăgălașă, pentru caracterul și comportamentul ei. Băieții mai mari se uitau mai stăruitori la Lida, iar unul dintre ei, Dumitraşka, o iubea chiar, într-un fel încă nelămurit pentru el. Urmărindu-l mai atent, Lobanovici înțelese această trezire sfioasă a sentimentului de dragoste al băiatului. Într-o zi, îi făcu chiar o observație:

— Dumitraşka!. Uită-te mai mult în carte decît la Lida.

Prins cu mîța-n sac, Dumitraşka se rușină. Elevii izbucniră în rîs, iar unii dintre ei își plecară ochii. Lida roși. După ce făcuse această observație, Lobanovici se întrebă dacă procedase just față de Dumitraşka. Pentru moment crezu că nu greșise dar, tot așa de repede, îl cuprinse îndoiala, întrucît nici el însuși nu era cu totul indiferent față de Lida Muravskaia.

Dar într-o bună zi obișnuitul program școlar fu dat peste cap de Ivan Antipik. Veni la Lobanovici, tulburat, neliniștit. Cei doi învățători se întîlneau foarte rar. Fiecare își avea viața și sfera sa de preocupări. După lecții, Antipik nu rămînea mai niciodată la școală. Dincolo de văgăuna cu arinis, unde curgea un pîrîiaș, se afla sus pe deal, conacul domnului Vansovski. La conac, locuia o jupîncasă, care avea o fată: Anna Karlovna. La această Anna Karlovna se ducea Ivan Antipik, și chiar destul de des.

În ziua aceea Ivan Antipik era atît de tulburat, încît, de emoție, limba îi plescăia mult mai mult ca de obicei, iar cuvintele îi ieșeau anevoie de pe buze.

— Ce s-a întîmplat, Ivane? îl întrebă Lobanovici, compătimitor.

Antipik se mai liniști.

— *Vîrtejuri dușmănoase vuiesc deasupra noastră!*[1], răspunse el pe un ton tragic.

[1] Din *Varșoveanka*, unul din cele mai răspîndite cîntece de luptă ale proletariatului rus și polonez.

Din cuvintele lui, Lobanovici înțelese că și pristavul de district își pusese ochii pe Anna Karlovna, și nu-i plăcea de loc că Antipik venea des la tînăra fată, așa că voia să-l denunțe pe învățător că ar avea idei subversive. Antipik aflase acest lucru de la Anna Karlovna și de la mama ei. Această amenințare a pristavului apăsa pe umerii lui Antipik ca un pietroi greu. Singurul mijloc de a scăpa de năpastă era de a dispare pentru un timp oarecare. Dar în ce chip și încotro? Ce motiv să născocească? Și lucrul cel mai important, cum să părăsească școala?

— Nu cumva or fi numai bîrfeli? întrebă Lobanovici, ca să-l mai liniștească.

Limba lui Antipik începu din nou să plescăie. Era atît de sigur că năpasta pusă la cale de pristav îl va ajunge, încît nu mai putea auzi nimic.

Lobanovici îl privi îndelung pe Antipik: O fi adevărat? Cine știe? Totul e posibil. I se făcu milă de colegul său.

— Atunci, uite ce-i, îl sfătui Lobanovici. Dă-ți tu singur o telegramă, într-un chip sau altul, care să sune cam așa: „Vino neîntîrziat, tatăl rău bolnav". Iată un motiv de plecare serios. Cît despre clevii tăi, mi-i lași mie — o să lucrez eu cu ei, pînă te întorci.

Antipik se însenină la față: sfatul și ajutorul colegului îl bucurară. A treia zi, veni iar la Lobanovici. Privindu-l, acesta se și neliniști: Antipik era posomorît, întunecat la chip. Arăta ca un om lovit de o nenorocire.

— Iată, a sosit telegrama, rosti el, cu glas stins.

Lobanovici luă hîrtia și citi: „Vino urgent, tata grav bolnav".

— Dar de ce ești necăjit? întrebă el.

Limba lui Antipik plescăi:

— Cum să nu fiu necăjit, dacă tata mi-i bolnav rău?

— Bine, caraghiosule, dar telegrama asta tot noi am născocit-o!

Antipik rămase posomorît și descumpănit.

— Dar poate că tata trage într-adevăr să moară, răspunse el.

Lobanovici nu se dumiri ce-i cu colegul lui: Antipik juca o comedie, sau se speriase cu adevărat de propria sa telegramă?

În aceeași zi, Antipik plecă, iar elevii săi se mutară cu bănci cu tot în clasa lui Lobanovici. Sala de clasă deveni astfel strîmtă și neîncăpătoare. Aerul era greu de te durea capul. Trebuiau ținute mereu ușile larg deschise. Afară era primăvară. Într-o zi, o păsă-

rică pătrunse în zbor înăuntru. Străbătu clasa și se așeză pe fereastră. Copiii săriră s-o prindă. Lobanovici îi opri. Deodată, cînd se apropie de fereastră, păsărica, simțindu-se pesemne rău, rămase în loc. Lobanovici o luă și o scoase afară, la aer proaspăt. După o clipă, păsărica își reveni din leșin, începu să respire, își desfăcu aripioarele și-și luă zborul de pe mîna învățătorului, în aerul curat de primăvară.

VIII

La începutul primăverii anului 1906, în toată Rusia țaristă se făceau pregătiri în vederea alegerilor, pentru cea dintîi Dumă de Stat. De fapt, nu era prima, ci a doua, deoarece cea dintîi, a lui Bulîghin, nici nu văzuse lumina zilei. Duma de Stat, creată după rețeta lui Witte, fu cea dintîi chipurile aleasă. Guvernul țarist puse în mișcare tot aparatul lui de represiune. Se scriau și se expediau „înalte porunci" împărătești, mesaje interpretative din partea Senatului, diferite directive adresate guvernatorilor și viceguvernatorilor. Toate acestea aveau unul și același scop: să se aleagă o Dumă ascultătoare care, prin activitatea ei, să întărească regimul țarist șubrezit. Tot ce era viu și progresist în țară era lichidat, mulți se refugiau în ilegalitate, alții erau deportați în Siberia cea friguroasă și îndepărtată. Din știrile publicate în ziare, se aflau zi de zi înfiorătoarele represalii puse la cale de regimul absolutist: curți marțiale, execuții prin împușcare, arestări, deportări, condamnări la muncă silnică, suspendări de ziare și reviste. Inspirate de toate aceste represalii, circulau următoarele versuri:

Te-au pedepsit Rusie cu soarta ne-ndurată
Cîndva împărtășită de Varlaam cel sfînt:
Prorocii stau în tine cu gura-ncălușată
În timp ce doar măgarii au dreptul la cuvînt![1]

Din aceleași știri reieșea că forțele revoluționare nu depuneau armele: ici-colo se produceau răscoale — chiar în unitățile mili-

[1] După o legendă biblică, măgărița „profetului" Varlaam a știut să protesteze în grai omenesc împotriva cruzimii stăpînului ei.

tare — grevele se ţineau lanţ. În cutare ori cutare oraş erau omorîţi reprezentanţi ai puterii ţariste, începînd de la guvernator şi pînă la comisari sau gardieni. Erau atacate băncile şi oficiile poştale. Cu toate acestea, revoluţia era deocamdată în declin. Reacţiunea neagră ieşea biruitoare. Şi, în asemenea condiţii, decurgeau alegerile pentru Duma de Stat.

Cum avea să fie această Dumă? Ce se putea aştepta de la ea? Asemenea întrebări preocupau multă lume. Mersul alegerilor arăta că victoria va fi de partea aşa-numitului partid al cadeţilor, partidul burgheziei monarhiste liberale. Bolşevicii n-au luat parte la alegeri, boicotînd Duma de Stat.

Ştiau cadeţii să arunce praf în ochi. Oamenii neorientaţi în politică îi simpatizau, îi considerau ca opoziţionişti serioşi şi-şi puneau mari nădejdi în ei. La aceasta contribuia într-o măsură însemnată faptul că ţarul şi anturajul său se uitau chiorîş la cadeţi, fără să ştie, slabi de minte cum erau, că de fapt aceştia nu voiau să le facă vreun rău, fiind, dimpotrivă, gata să le întărească poziţiile. Nici notarul din Verhan, Vasili Vasilevski, nu pricepea nimic. În clipele rare şi nu prea lungi de trezie, citea fiţuicile ultrareacţionare ale prinţului Meşcerski, care îi făcea praf pe cadeţi, ca pe nişte duşmani ai ţarului şi ai Rusiei. Notarul citea şi, împreună cu prinţul, clocotea de mînie împotriva cadeţilor, se încrunta şi dădea furios din cap. În asemenea clipe el ieşea de obicei în cerdac şi se aşeza pe o laviţă, cu gazeta în mînă.

În anul acela, primăvara fu timpurie şi prietenoasă. Vasilevski se bucura că oamenii, trecînd pe uliţă, îi făceau plecăciuni şi, de bună seamă, îşi spuneau în gînd că notarul lor e un om cu multă învăţătură. Atunci, Vasilevski îşi lua o expresie cît se poate de serioasă. Nu observa că vecinul său, Lobanovici, ascuns în odăiţa lui, îi urmărea atent fiecare mişcare, fiecare schimbare a expresiei de pe faţă, şi rîdea molcom. Lobanovici cunoştea simţămintele reacţionare ale notarului Vasilevski; ştia cu cîtă antipatie îi privea pe cadeţi, ca să nu mai vorbim de social-democraţi. Dar Lobanovici nu se mulţumea cu această contemplare pasivă a vecinului său, avea chef să stea la taifas cu notarul, să-l zădărască împotriva cadeţilor.

Într-o zi, Lobanovici se furişă în curte, prin bucătărie, şi, ca notarul să nu-şi dea seama că fusese urmărit, făcu un ocol mai măricel prin uliţă, abia pe urmă luînd-o spre sediul plăşii. Notarul şedea în aceeaşi poziţie de om nespus de serios, parcă rezolvînd nişte probleme de stringentă actualitate. Înainte de a ajunge la

scară. Lobanovici își încetini pasul, prefăcîndu-se că nu l-a găsit pe notar acolo decît în mod întîmplător; apoi, îl salută cum nu se poate mai prietenos.

— Bună seara, Vasili Mironovici!

Vasilevski ridică ochii din fițuica prințului Meșcerski și se uită la Lobanovici. În privirea notarului nu era nici mirare politicoasă, nici bucurie prefăcută: Vasilevski își privea vecinul ca pe un nerod, cu care nu făcea să aibă ceva comun. Între timp. Lobanovici și intrase pe cerdac și-i întinsese mîna.

— Ceva veşti bune, Vasili Mironovici?

— Ce veşti? Doar citeşti şi dumneata ziarele.

— Eh, ziarele! răspunse Lobanovici. Fiecare scrie în felul său. Dar ce părere ai dumneata despre faptul că partidul cadeților învinge în alegeri?

Luminițe de mînie sclipiră în ochii notarului. Privi jos, spre scară, apoi la Lobanovici și rosti cu ciudă:

— Învinge ei? Ai răbdare, o să vină vremea și-o să-i încalece, și-o să-i bage-n Siberia, la păscut.

— Și de ce să-i trimită acolo? întrebă Lobanovici. Doar ei nu se ridică împotriva regimului absolutist din Rusia, recunosc monarhia, sfînta biserică. Ei cer, e drept, anumite reforme. Dar cine nu-i acum pentru reforme? Miniștrii sînt pentru reforme, „octombriștii“ [1] la fel. Prințul Meșcerski e, de asemenea, pentru reforme. Și ce revendică acești cadeți? Să fie împroprietăriți țăranii fără pămînt sau cu pămînt prea puțin, și numai cu plată, ca să nu fie nedreptățiți moșierii; să se desființeze pedeapsa cu moartea; să fie amnistiați cei deportați și condamnații politici.

— Criminalii, ucigașii! Vor jefui, vor omorî oameni cinstiți, devotați monarhului, și tot ei să fie amnistiați, să se desființeze pentru ei pedeapsa cu moartea?! se aprinse notarul și sări din loc. Păi, cadeții ăștia ai dumitale sînt buni de spînzurat! În Siberia cu ei, cu toții! încheie el furios.

„A, l-am călcat pe bătătură“, își zise în gînd Lobanovici, vesel, însă, cu glas tare vorbi serios și chiar cu o nuanță de supărare:

— Dar de unde ai scos-o, Vasili Mironovici, că ar fi cadeții ăștia ai mei? Social-democrații și eserii nu țin nici ei la cadeți, la

[1] Partid contrarevoluționar al marii burghezii și al marilor moșieri din Rusia. Denumirea partidului vine de la „Manifestul din 17 octombrie 1905“ dat de țar și care conținea o serie de făgăduieli mincinoase. Burghezia și moșierimea au primit cu bucurie manifestul, văzînd în el posibilitatea de a deruta revoluția pe o cale constituțională, și a salva astfel absolutismul.

fel ca dumneata; deci, în cazul acesta, dumneata, Vasili Mironovici, stai pe aceeași platformă cu ei.

Notarul se uită cu o expresie de ură la Lobanovici: Glumea? Rîdea de el, ori vorbea serios?

— N-am nimic comun cu acești renegați, dizidenți, slugi ale satanei! Și te rog să nu-mi spui asemenea vorbe de sacrilegiu! strigă el și sări din nou de pe bancă.

Lobanovici își luă aerul unui om stingherit, părînd tare îndurerat că-și adusese vecinul într-o asemenea stare.

— Iartă-mă, Vasili Mironovici, că ți-am pricinuit un necaz. Dar se cuvine oare să fii atît de indignat, atît de nervos? Și, ca să vorbim drept, dumneata, Vasili Mironovici, aduci, zău, la înfățișare a cadet — același chip de intelectual, aceeași bărbuță. Adevărat: s-ar zice că dumneata ești frate cu cadetul Șingariov!

Notarul nu mai putu asculta: sări deodată din loc, smuci tare ușa, o trînti cu furie și dispăru în locuința sa. Lobanovici mai stătu o clipă. „Nu cumva m-am întrecut cu măsura?" se întrebă el și o luă fără grabă spre pădurea ce începea chiar de la marginea cimitirului.

IX

Pămîntul se curățasc de zăpadă: pîraiele și rîurile se revărsaseră năvalnic, zgomotos, apoi se întorseseră în matca lor; pe cîmp, drumurile și cărările se acoperiră cu iarbă nouă, cu miros iute. Întinereau crîngurile și pădurile. Mii de păsărele umplură aerul cu fluieratul și ciripitul lor, cu cîntecul lor pe diferite tonuri. Peste tot, viața reînnoită, tînără se trezea gălăgioasă. Dorul de libertate și de întinderi fără capăt, dor înnoit și de fiecare dată nelămurit, dar fermecător, tulbura inimile oamenilor. Ai fi vrut să te faci una cu această viață nouă și să-i sorbi cu tot pieptul dulcea-i aromă.

Altfel arătau acum împrejurimile Verhanilor. Erau mai luminoase, mai vesele și-și lărgiseră parcă hotarele. Un drum larg trecea între clădirea administrației de plasă și a școlii. Lăsînd în dreapta sa și în urmă biserica, într-o cunună de mesteceni ramuroși, el trecea pe lîngă cimitirul Verhanilor, pierind numaidecît în pădurea deasă. Drumul acesta, ca și cimitirul și pădurea, îl atrăgeau pe învățător și-l chemau spre ele. Într-o zi, în orele sale

libere, se duse la plimbare, ca să vadă împrejurimile satului. O luă înspre pădurea tăcută, gînditoare parcă în tăcerea ei. Ultimele clădiri și împrejmuirile lor rămaseră în urmă. Marginea de sat liniștită, cerul larg și cîmpia întinsă îl primiră pe învățător prietenos. După ce mai făcu cîțiva pași, se opri și cuprinse cu privirea sărăcăcioasele case din Verhan. Pe fundalul pămîntului reînnoit, întinerit, ele arătau și mai sărăcăcioase și mai neîngrijite. Acoperișurile de paie așternute cu mulți ani în urmă cedaseră vremii, se prăvăliseră, se destrămaseră, arătînd la lumina zilei coastele putregăite, găurile negre dintre ele. Un sentiment de mîhnire și de obidă pentru soarta țărănimii se trezi în sufletul tînărului învățător. Știa bine de ce locuințele țăranilor erau atît de sărăcăcioase și de jalnice; de ce peticele de pămînt țărănesc erau atît de strîmte, părăginite, iar țăranii din partea locului arătau atît de slabi, atît de vlăguiți. La administrația de plasă aflase care era suprafața totală arabilă a plășii Verhan și modul cum era repartizată între locuitori. Loturile țărănești totalizau 5.740 de deseatine, pe cînd proprietățile moșierilor și ale chiaburilor mari 27.350 de deseatine. Cifrele acestea îi spuneau multe lui Lobanovici.

Învățătorul își văzu de drum, ajunse în dreptul cimitirului, mai făcu apoi cîțiva zeci de pași. O cărăruie abia văzută se despărțea de drumul larg, bine bătătorit, pe care mergea el. Ducea spre cimitir. Lobanovici o luă pe această cărăruie. Peste puțin, se pomeni pe un teren nu prea întins, neted, acoperit de tufișuri, cu cruci de lemn, pe alocuri noi, iar în unele părți măcinate cu totul de vreme. Triste erau gîndurile trezite de priveliștea acestui cimitir sătesc, singuratic și uitat. Numai neastîmpăratele păsărele rupeau tăcerea mută a ultimului și tristului lăcaș de adăpostire al oamenilor neliniștiți, în veșnică frămîntare. Pe vremuri, un șanț cu malul înalt fusese săpat în jurul cimitirului, în loc de împrejmuire. Acum, malul era surpat, năpădit de iarbă, de tufe de sălcii și de călin.

Ah, ce tăcere domnea aici! Parcă pînă și mormintele — aceste movilițe de pămînt roase de ape, aceste lespezi de piatră prost cioplite, cu inscripțiile șterse de pe ele, cu crucile mari și mici aplecate cu tristețe — păzeau odihna celor îngropați sub ele. Lobanovici trecu prin cimitir, se opri lîngă unele morminte, acolo unde se mai puteau deslușì inscripții simple cu numele răposaților, data nașterii și morții lor, ori numai numărul de ani trăiți în lume de acei oameni, bărbați sau femei. Se întîlneau acolo și nume cunoscute de învățători, ca Dumitraşka, Minici, Borovoi, Kazionici și

altele. Toți aceștia nu mai aveau nevoie nici de pămînt, nici de pîine, nici de Duma de Stat, în care cei naivi își pun nădejdea, închipuindu-și că, poate, ca le va aduce vreo îmbunătățire vieții grele. Învățătorul fu cuprins de milă pentru cei răposați și pentru cei rămași, deocamdată, pe pămînt, pînă la împlinirea sorocului lor și, în chipul acesta, se gîndea și la el însuși. Își aminti de niște versuri în care se vorbea de cimitire și de moarte în fața cărcia toți sînt egali, versuri citite într-un ziar al preoților:

Aici sărac și nobil aceeași casă-mpart.
Amestecată-i, zdreanța cu haina de brocart...

„Toate acestea sînt înșelăciune", gîndi Lobanovici. „Nobilimea", chiar și după moarte, caută să se țină departe de „lumea simplă" și, în loc de morminte de rînd, își durează cavouri de familie. Chiar și un preot e îngropat la un cimitir lîngă biserică, ori în altă parte, numai ca să nu se amestece cu „lumea simplă".

Trecînd fără grabă printre morminte, învățătorul se apropie de capătul cimitirului, unde creșteau viguros, în voie, tufișuri nesădite de nimeni și iarbă tînără ce năpădea peste tot. În mijlocul acestei sălbăticii, liniștea era și mai deplină.

„Iată unde te poți ascunde la adăpost de zbucium și frămîntări, pentru a medita asupra vieții, asupra tuturor adevărurilor și nedreptăților ei", își zise învățătorul, îndreptîndu-se spre desiș. Deodată, cîteva vorbe înăbușite venind din adîncul tufișului îi ajunseră la ureche. Lobanovici se opri și, fără voie, ascultă. Era greu de deslușit înțelesul cuvintelor răzlețe. Din cînd în cînd, șoaptele erau întrerupte de un rîs scurt de femeie, tremurător și tineresc, însoțit de proteste nu tocmai energice. În glasul bărbatului, la fel de întretăiat, se simțea tulburare, rugăminte, stăruință.

— Doar te iubesc, te iubesc! se auzea glasul înăbușit al bărbatului, vorbind cu ardoare.

— Voi iubiți, iubiți cu toții, cît timp nu vi se face pe plac, răspunse femeia pe un ton grav.

Peste o clipă, nu se mai auzi nici o vorbă. Cei doi îndrăgostiți se sărutau. Doar suspine adînci întretăiau sărutările lungi și amețitoare, ca un vin tare. Lobanovici nu știa ce să facă. Se gîndi că cel mai nimerit ar fi să se îndepărteze încetișor de acolo, ca cei doi îndrăgostiți să nu simtă prezența unui martor nedorit. Dar cine erau el și ea?... La ce bun s-o știe? De ce s-ar pune el

în calea vieții, a tinereții? Învățătorul își aminti versul de încheiere al elegiei *Cînd rătăcesc prin zgomotoase uliți:*

Chiar și atuncea la înmormîntare
Va ști să zburde viața tinerească,
Natura cea mereu nepăsătoare
Eterna-i frumusețe să-ți sporească.

I se părea că greu s-ar fi putut închipui mai bine această atmosferă de viață altundeva decît deasupra mormintelor.

Lobanovici voia să se retragă fără zgomot, să se îndepărteze pe nesimțite, ca să nu-i stingherească pe cei doi îndrăgostiți. Dar, tocmai în clipa cînd aceștia își făceau cele mai înflăcărate mărturisiri de dragoste, din spirit de poznă ori de zeflemea, fără să știe nici el de ce, învățătorul intonă deodată „Isaia, dănțuiește!", — stih din cîntarea bisericească la cununie. Nu se dumirea nici cum în acea împrejurare ar fi putut Isaia să dănțuiască; dar cîntul lui îi sperie pe cei doi tineri îndrăgostiți — ori, poate, chiar nu prea tineri — Lobanovici n-avu cum să-și dea seama de acest amănunt. Îi speriase prea tare. Zări figura femeii numai cît ai clipi o dată. Ea își acoperi fața cu un văl, sări în tufiș și pieri din ochii lui ca o șopîrlă. La fel de sprinten dispăru și cavalerul, fugind în altă parte.

X

După paști, în săptămîna mare, Lobanovici primi de la inspectorul învățămîntului elementar ordinul de a-i înainta o adeverință de la preotul parohiei locale, cum că el, învățătorul, s-a spovedit și s-a împărtășit cu „sfintele taine". Luat în sine, un asemenea ordin era jignitor: pe cine îl poate privi faptul că ești un păcătos ori un sfînt? Ce rost are această tutelă asupra omului, naiba s-o ia, din partea stăpînirii? Se vede că n-are încredere în tine, că te supraveghează. Cel mai rău era însă că Lobanovici nu se dusese nici să se spovedească, nici să se împărtășească. Ce să raporteze dar inspectorului? Să pretexteze că n-a primit un asemenea ordin — așa că n-ar fi avut cum să dea răspunsul cuvenit? Cu neputință: hîrtia de la inspectorat fusese înregistrată la „intrare" la administrația plasei. A avut el

grijă de asta, notarul Vasilevski. Prin urmare, nu era cu putință să scapi prin tăcere. Și atunci ce rămînea de făcut? Săptămîna spovedaniilor trecuse. Lobanovici își mai amintea de ultima sa spovedanie la părintele Nikolai. Fusese o simplă formalitate. Atît parohul cît și învățătorul se simțiseră stingheriți, cunoscîndu-se bine între ei. Părintele Nikolai îl acoperise pe Lobanovici cu patrafirul, un fel de șorțuleț de popă. Pe un pupitru era o cruce aurită. Popa rămăsese cîteva clipe tăcut, pesemne pentru a prelungi ceremonia spovedaniei.

— Ai păcătuit? îl întrebase el, după cîteva clipe de așteptare.

— Am păcătuit, părinte Nikolai, răspunsese Lobanovici, oftînd.

— Sîntem cu toții păcătoși, numai dumnezeu e fără de păcate, glăsuise părintele Nikolai și adăugase: Dar pocăința dezleagă de păcat... Te pocăiești de cele făptuite?

— Mă pocăiesc...

Părintele Nikolai tăcuse din nou.

— Te iert și te dezleg... Sărută crucea!

Și cu aceasta, spovedania luase sfîrșit.

Dar cum să scape din încurcătura de acum? Și de ce cere oare inspectorul această adeverință, așa, deodată, și tocmai acum cînd învățătorul nu se dusese la spovedanie? E-he! Păi, notarul Vasilevski i-o fi făcut porcăria asta! Deși n-avea nici o dovadă, Lobanovici consideră bănuiala sa drept realitate. E drept că nu s-a răsturnat lumea și nici revoluția nu s-a produs din pricină că el. Lobanovici, nu s-a spovedit, dar, în schimb, s-a ales cu bătaie de cap. „Așa că, vezi, nu se cade să te sustragi îndatoririlor către dumnezeu și către oameni", își zise Lobanovici în gînd, ironizîndu-se pe sine însuși. Nu-i rămînea decît să se ducă la părintele Vladimir — altă cale nu era. Luînd cu el ordinul primit de la inspector, Lobanovici se duse la celălalt capăt al satului, unde locuia popa.

Părintele Vladimir, jupîneasa lui, Viktor și Savka ședeau la masă, pe verandă. Își isprăviseră tocmai prînzul. Jupîneasa strîngea farfuriile. Mai rămăsese pe masă doar un pahar destul de mare, plin cu votcă.

— Cam tîrziu îmi vii, rosti părintele, dîndu-i prietenește bineț musafirului. Era cam cu chef.

— Părinte Vladimir, vin la dumneata, ca un păcătos, pe care dorul de pocăință nu-l lasă în pace, rosti Lobanovici, cu glas solemn. Cîteodată, părintele Vladimir prețuia o asemenea vorbire înaltă.

— Ei, dacă eşti un păcătos, atunci ia goleşte acest pahar! porunci preotul şi-i întinse învăţătorului votca.

În comportarea popii, în buna lui dispoziţie, Lobanovici ghici un semn bun pentru el.

— În sănătatea dumitale, părinte Vladimir! rosti, luînd paharul şi golindu-l pînă la fund. Rămase o clipă năuc, cu răsuflarea tăiată; simţea că ochii îi ies din găvane: în pahar fusese alcool curat.

— O-ho-ho! făcu învăţătorul după ce-şi recăpătă respiraţia. Iar părintele Vladimir rîdea vesel, săltîndu-şi uşor burta sub anteriul negru.

— Vai, părinte Vladimir, era să mă trimiţi pe lumea cealaltă, şi fără pocăinţă, rosti Lobanovici, ştergîndu-şi ochii de lacrimi.

— Dar ce nevoie ai de pocăinţă? îl iscodi preotul.

Drept răspuns, învăţătorul scoase hîrtiuţa din buzunar şi i-o întinse părintelui Vladimir. Acesta, tăcut şi cu un aer serios, începu să citească ordinul inspectorului, prin care i se cerea o adeverinţă cum că învăţătorul se spovedise şi se împărtăşise. Lobanovici urmărea expresia de pe faţa preotului, nu fără nelinişte. După ce citi hîrtia, părintele Vladimir îl privi pe Lobanovici cu un zîmbet cam nelămurit.

— Prostule! rosti el.

După tonul popii şi după expresia dispreţuitoare a feţei sale, învăţătorul înţelese că „prostul" din gura părintelui Vladimir era la adresa inspectorului.

— Ia uită-te la el, ăsta are mai multă grijă de mîntuirea sufletului tău, decît mine! rosti el.

Pe verandă nu mai era nimeni, afară de ei doi.

— Stai aici, vin îndată, rosti părintele şi dispăru în fundul locuinţei sale. După cîteva clipe se întoarse, cu un volum gros, aducînd a evanghelie, o foaie de hîrtie, cerneală, tocul de scris şi sigiliul bisericii. Puse în tăcere toate acestea pe masă. Învăţătorul îl privi cu nedumerire, iar preotul, timp de cîteva clipe, evită să se uite la Lobanovici. În cele din urmă, părintele Vladimir îşi ridică privirea. Un zîmbet vesel şi şiret îi şerpui pe buze. Tot tăcut, trase spre el cartea cu litere de aur, care aducea atît de bine a evanghelie.

— Uite aici, rosti părintele Vladimir, tu ai crezut, de bună seamă, că asta-i o evanghelie. Or, e un volum din operele lui Puşkin.

Părintele mai tăcu o clipă. Un zîmbet vesel licărea în ochii săi. Învăţătorul îl privea şi tot nu înţelegea unde voia să ajungă.

— În anul 1894, începu părintele Vladimir, poporul a fost pus să jure credință noului țar Nikolai al II-lea, care domnește acum, nu tocmai în chip fericit. Mai mulți țărani din parohia mea n-au avut cînd să facă jurămînt de credință. Iată-i că-mi vin la mine acasă. Așa și așa, zic ei, n-am avut timp să-i jurăm credință împăratului. După canonul bisericesc, prestarea de jurămînt se poate face și acasă, pe cruce și pe evanghelie. Crucea o are popa întotdeauna asupra sa, pe piept; dar uite că atunci evanghelia nu era acasă. Trebuia să mă duc la biserică, iar biserica era tocmai la capătul celălalt al satului. Ce era de făcut? Și atunci, uite, volumul acesta de Pușkin m-a scos din belea. Am pus crucea pe el și mi-am pus țăranii să jure pe ea!... Ei, ce zici?

Și părintele Vladimir, rîzînd zgomotos, adăugă:

— Toate acestea sînt o simplă formalitate.

Se așeză la masă, luă foaia de hîrtie, o puse pe *Ruskoe slovo* și-i făcu învățătorului adeverința cerută de inspector, o semnă și-și întări iscălitura, aplicînd ștampila parohială.

— Și acum, totu-i gata. Trimite-o mai marelui tău și potolește-i îndoielile.

— Părinte Vladimir, ești un om bun și înțelept! De-ar da dumnezeu să fie cît mai mulți ca dumneata!

Mulțumit și bucuros, ca omul care a scăpat de griji și de bătaie de cap, Lobanovici se întoarse acasă. În dreptul administrației de plasă, se uită cu dispreț la ferestrele locuinței notarului și-și spuse, gîndindu-se la dînsul:

— Vai de tine, cu sutele tale negre!

XI

Peste puțin, învățătorul primi o înștiințare a direcției învățămîntului elementar din gubernia Minsk, ca să se prezinte cu elevii săi la școala din Grebionka, în vederea examenelor. Ca președinte al comisiei de examinare fusese numit un profesor de la școala urbană din vecinătate. Lobanovici primi bucuros vestea despre ținerea examenelor: cu cît mai curînd are să scape de munca de la școală, cu atît mai bine. Îl bucura, în mod deosebit, faptul că examenele n-aveau să se țină în fața inspectorului de învățămînt elementar, om rece și fără suflet, ci

înaintea unui profesor care, la timpul său, fusese și el învățător de curs elementar.

În zorii zilei în care fuseseră fixate examenele, o căruță trasă de doi cai sosi la școala din Verhan. Era încăpătoare, avînd un strat gros de paie. O parte din elevi și cei doi învățători — Lobanovici și Antipik — luară loc în căruță. Li se alătură și Viktor, feciorul părintelui Vladimir, care dorea să asiste la examene, să asculte și să vadă cum sînt pregătiți elevii. Lobanovici își dădu seama că nu numai elevii vor da examene, ci și el însuși. Cît despre elevi n-avea frică : fuseseră pregătiți cum nu se poate mai bine.

Pînă la Grebionka erau vreo douăsprezece verste. La început, drumul trecea peste cîmp, apoi coti spre podețul de peste pîrîul Usa și mai încolo, aproape pînă la Grebionka, străbătea o pădure deasă.

Dimineața era caldă, fără nori și fără vînt. Lîngă pîrîu lumea se dădu jos din căruță, încîntată că avea să stea pe podeț și să vadă moara cu un cat și torentul de apă ce se prăbușea de pe stăvilar, de la o înălțime de cîteva sajene. Sub podeț era o ecluză prin care, din cînd în cînd, erau trecute plutele. Mai tîrziu, după aceea, Lobanovici avea să se ducă adeseori în acel loc, la plimbare. Era curios să privească cum plutașul, stînd la capătul plutei, înfigea cangea și o apuca din răsputeri, apăsînd pe ea cu toată greutatea trupului său, ca să se mențină pe plută. Cînd capul de plută luneca din ecluză, se apleca în bulboana adîncă, formată din pricina tăriei curentului, și atunci plutașul se cufunda pînă la piept în apă. Curentul repede zvîrlea capul plutei, împreună cu plutașii, îndreptîndu-i pe apa netedă și liniștită a pîrîului.

— Am fi putut să stăm ceva mai mult, dacă n-am fi avut examene, rosti Lobanovici. Haideți, băieți !

Și tot grupul de călători își văzu grăbit de drum. Căruța îi aștepta dincolo de podeț.

Străbătură aproape pe nesimțite drumul prin pădure. Moralul elevilor era ridicat. Învățătorul era oarecum tulburat, dar n-o arăta și căuta să întrețină voioșia elevilor săi. Cel mai liniștit dintre copii și cel mai cuminte era Minici. Acum nu se mai jena că era înalt, cu un cap mai mare decît colegii săi : băiatul era vesel, rîdea și făcea glume. Elevii mergeau cum se nimerea : băieții între ei, și fetele la o parte. Dacă rămînea cîte unul în urmă, era urcat în căruță.

Pădurea deasă, bătrînă se ridica ca două ziduri de-a lungul drumului. Răcoarea îi învăluia pe călătorii noștri. După vreo două ceasuri, drumul dădu într-o poieniță luminoasă, în mijlocul desi-

şului. Poieniţa, ca şi satul Grebionka îi amintiră lui Lobanovici de tîrgul Hatovici din Polesia, unde se dusese pentru întîia oară din Telşino al său, uitat de lume.

Şcoala din Grebionka era tot la marginea satului. Căruţa se îndreptă spre ea, cu alaiul de elevi şi de învăţători din Verhan. Îi întîmpină învăţătoarea şcolii din Grebionka, o femeie cam uscăţivă şi nu tocmai prietenoasă, „matură pentru anii ei" — după cum se spunea atunci despre femeile cam trecute, dar nemăritate. Nu-i plăcu degajarea ce o arăta învăţătorul de la şcoala din Verhan şi nici raporturile acestuia cu elevii lui, lipsite de obişnuita severitate, care ridică un zid înalt între elevi şi învăţător. Îi displăcu şi mai mult Lobanovici cînd află de la elevii lui că învăţătorul de la Verhan luase harta geografică mută, o făcuse sul şi o băgase după un dulap de cărţi, de unde nu era prea lesne să fie scoasă. Minici fusese acela care îl îndemnase pe Lobanovici la această faptă nu prea îndreptăţită. Elevii de la şcoala din Verhan se speriară de harta mută : n-o văzuseră niciodată la şcoala lor. Minici, vorbind în numele colegilor săi, îi spuse că nu mai văzuseră o asemenea hartă mută şi că ar putea să-i încurce la examenul de geografie. Învăţătorii şcolilor încuviinţară procedeul lui Lobanovici, şi cu asta se încheie incidentul cu harta mută. Totuşi, învăţătoarea de la şcoala din Grebionka îi purta duşmănie în sufletul ei vecinului de la Verhan. Această duşmănie creşcu atunci cînd începu examinarea elevilor lui Lobanovici. Învăţătoarea era sigură că la examenul oral această şcoală o va sfecli cum e mai rău, laolaltă cu învăţătorii ei. Se aşezase cum nu se putea mai bine, ca să urmărească îndeaproape examenele. Elevii ei fură examinaţi. Nu s-ar fi putut spune că erau pregătiţi cum se cuvenea. Preşedintele comisiei de examinare, Şcerbacevici, un om înţelegător, vioi şi vesel, asculta, rotind uneori din cap, zîmbea şi, în cele din urmă, punea nota. Cînd veni rîndul şcolii din Verhan, Lobanovici se aşeză alături de comisie. Şcerbacevici puse mai multe întrebări şi căpătă răspunsuri corecte, juste. După aceasta Lobanovici începu să-şi examineze el însuşi elevii. Cunoscîndu-i bine şi ştiind cît erau de serios pregătiţi, învăţătorul îi copleşi cu întrebări ce depăşeau adesea materiile prevăzute de programul şcolii elementare. Examenele decurgeau într-o atmosferă de voie bună şi erau interesante. Preşedintele comisiei urmărea cu curiozitate întrebările ce le punea Lobanovici, ca şi răspunsurile date de elevi. Tot timpul, un zîmbet de mulţumire îi lumina faţa. După ce toţi elevii de la şcoala din Verhan fură examinaţi, Şcerbacevici, în prezenţa tuturor, îi strînse lui Lobanovici mîna, rostind :

— Pentru întîia oară în practica mea de examinator, am luat cunoştinţă de o pregătire atît de desăvîrşită a elevilor. Îţi aduc mulţumirile mele!

Învăţătoarea de la şcoala din Grebionka mormăia furioasă, ascultînd cum Lobanovici îşi examina elevii, şi spunea cu glas şuierător: „Ia uite cum vrea să se impună! Vrea să se arate tare!" Însă faptul tot fapt rămîne.

Seara tîrziu, şcoala de la Verhan se întorcea triumfătoare de la examene. Minici şi Lida Muravskaia erau acei care repurtaseră cele mai mari succese. Acum, Lida dormea în căruţă, iar Ivan Antipik îi veghea somnul.

XII

Sosi o scrisoare de la Tursevici. Lucra la aceeaşi şcoală. Şi el terminase lecţiile şi examenele. Avea să fie liber cît mai rămăsese din primăvară, toată vara şi o parte din toamnă. Avînd o vacanţa lungă, învăţătorii puteau întreprinde ce pofteau: să rămînă la şcoală, să plece pe la rude, la prieteni, ori să se înscrie la vreun curs. Acest timp disponibil avea o mare importanţă pentru învăţătorii de la ţară; îşi puteau vedea de propria lor pregătire culturală — dacă treaba asta le surîdea — o puteau porni în drumeţie sau să facă o raită cu trenul, dacă izbuteau să pună ceva bani deoparte. Tursevici scria că avea de gînd să se înscrie la Institutul de pedagogie şi că ar fi bucuros să vină la el, pentru timpul cînd avea să se prepare pentru institut, dacă Lobanovici nu va pleca nicăieri în timpul verii şi îşi va petrece vacanţa la şcoala lui. Tursevici îi scria că-i curios să se întîlnească din nou cu vechiul coleg, să-l vadă în carne şi oase pe „omul subversiv". Tursevici cunoştea motivele pentru care Lobanovici fusese transferat din Polesia la şcoala din Verhan. Lobanovici îi răspunse în aceeaşi zi.

„Nu ştiu, scria el între altele, cum să judec intenţia ta de a intra la Institutul de pedagogie. Pe mine nu mă prea atrage. Ţi-am mai vorbit despre aceasta: aceeaşi scolastică obtuză, acelaşi spirit cazon, ca la seminarul de învăţători. O singură deosebire, că la Institut ai prilejul să dai curs mai liber unui patriotism fals, cazon. În timpul studiilor de la Institut ai să fii pus la murat, de n-o să mai rămînă din tine nici urmă de om viu. E cu totul altceva

să te pregătești să dai examenul de maturitate, și să te înscrii la Universitate. Acolo, ai un teren mult mai larg pentru a te dezvolta multilateral... La urma urmei, fiecare cu ce-i place. Nu țin de loc să-ți impun ideile mele în ce privește Institutul de pedagogie. Poate că greșesc, căci nu-i chiar așa de ușor și simplu să afli adevărul și să dibuiești drumul cel mai potrivit în viață. Un singur lucru mi se pare limpede, fără putință de îndoială: datoria mea sfîntă, permanentă, este să nu mă rup de popor, să adopt interesele lui, să mă străduiesc să-l ajut ca să scape de răul și de nedreptatea ce-l apasă. În orice caz, voi fi bucuros să te văd la școala mea. Da, ca să nu uit: am luat hotărîrea să petrec aici toată vara. Am de gînd să pregătesc cîțiva elevi, care vor să-și înmulțească cunoștințele. Deci, vino, prietene. Mătușica mea Paraska o să te trateze cu niște gogoși de cartofi pe cinste. Scrie-mi cînd vii, o să te întîmpin.

Al tău, A.L."

Lobanovici era tare bucuros să-l revadă pe vechiul său prieten; dar dorința acestuia de a intra la Institutul de pedagogie îl făcea să creadă că drumurile lor se vor despărți; avea impresia că Turșevici era atras de cariera de funcționar în învățămînt, pe care o îmbrățișau cei mai mulți din învățătorii de țară, după ce absolveau Institutul de pedagogie.

După ce isprăvi munca de la școală și deveni pe deplin liber, fără îndatoriri, fără ocupații precise, învățătorul încercă un sentiment de ușoară tristețe, ca de pe urma pierderii unui lucru scump, familiar, cu care se obișnuise. Ca să înlăture această stare de melancolie, Lobanovici se gîndi să facă plimbări în împrejurimile Verhanilor, mai ales că nu le prea cercetase pînă atunci. În asemenea plimbări, descoperea ceva nou, ceva tulburător, care-l atrăgea spre nelămurite depărtări. Îi plăcea să umble prin locuri noi, să privească îndelung frumusețile drumului și să se afunde în meditare de unul singur asupra diferitelor evenimente și fenomene din lume.

De astă dată, Lobanovici plecă în altă parte a satului. Drumul lat, bătătorit urca la deal, apoi continua pe o ridicătură largă și netedă, de unde se deschidea o întinsă panoramă a Verhanilor, cu holde îndepărtate, cu crînguri și copaci rămuroși care abia se zărcau prin negura subțire, albăstrie. Din cînd în cînd, singuraticul hoinar se oprea, ca să admire îndepărtatele pîlcuri de mesteceni, pinii din mijlocul cîmpului și așezările de oameni. Și ce frumoase arătau ele din depărtare! Dar admirînd asemenea tablouri

noi, ele îi trezeau tot felul de gînduri plăcute, care, de obicei, trec neobservate. Fără să ştie de ce, îşi reaminti de scrisoarea lui Turşevici. Acum, parcă o aprecia altfel. Probabil că Turşevici s-a gîndit mult înainte de a se hotărî să ia cu asalt Institutul. Oricum, asta dovedeşte că nu vrea să rămînă pe loc. Indiferent dacă drumul ales era cel potrivit sau nu, ceea ce rămînea valabil era dorinţa omului de a merge înainte. Dar el, Lobanovici, în ce direcţie merge? Această întrebare îl nelinişti deodată, aducîndu-i în minte un şir întreg de chipuri şi de evenimente rămase mult în urmă, şi alte chipuri de oameni, cu care învăţătorul venise într-un fel sau altul în contact. Dar cum trebuia să trăiască de acum încolo şi la ce să se hotărască? Doar n-avea să-şi petreacă toată viaţa la Verhan! Aşadar, trebuia să facă ceva, dar ce anume? Neputîndu-şi da răspuns la această întrebare, Lobanovici fu cuprins de nelinişte. Nu era însă în firea învăţătorului să se lase prea mult timp apăsat de o asemenea stare sufletească. Lobanovici căuta să-şi împrăştie gîndurile negre, încrezător mereu într-un viitor mai bun. Un lucru îi era foarte clar: că sub nici un motiv nu trebuia să abandoneze poziţia sa de luptă împotriva regimului ţarist. E drept că, de cînd se afla la Verhan, nu făcuse nimic concret în această direcţie. Se schimbaseră împrejurările, trebuiau schimbate şi mijloacele de luptă. Şi tocmai spre acestea voia să-şi îndrepte gîndurile. Ca urmare, a început să mediteze temeinic. Viaţa însăşi îi arăta că nu mai poate nimeni lupta în mod izolat, de unul singur. Era nevoie de o muncă armonioasă, desfăşurată după un plan concret, ca mii de oameni să poată lovi în acelaşi punct; dar pentru a obţine aceasta era nevoie de o organizaţie — în cazul de faţă, de o organizaţie de învăţători.

Gîndurile lui Lobanovici se îndreptară în această direcţie. Avea sentimentul că în sfîrşit era pe calea cea bună: da, trebuia să fie creată o organizaţie revoluţionară de învăţători şi să se ducă lupta după un plan concret.

Cînd ajunse în punctul cel mai înalt al locului, Lobanovici se opri, ca să arunce o privire asupra împrejurimilor. Şi, deodată, ochii i se aprinseră: contururile unui castel măreţ, frumos, răsăreau vag înaintea ochilor prin ceaţa fină, albăstrie. Privit din depărtare, aducea cu castelul prinţului Radzivil din Nesvij. Dar ce fel de castel era în realitate? Al cui? Lobanovici stătu o vreme vrăjit şi plin de uimire; apoi porni înainte şi nu făcu nici măcar zece sajene, cînd castelul începu să se destrame, să-şi piardă forma

minunată. În loc de turn, răsări un brad viguros, iar restul era alcătuit dintr-un mănunchi de arbori și un colnicel, așezate la o mare distanță unele de altele... „Ce artist desăvîrșit este depărtarea!" gîndi Lobanovici. Reveni de cîteva ori la punctul din care se zărea „castelul" și, de fiecare dată, iluzia reapărea.

XIII

Duma de Stat s-a adunat la prima convocare și fu deschisă pe la sfîrșitul lunii aprilie 1906. Lobanovici citea cu înfrigurare ziarele care anunțau deschiderea Dumei. Era curios să știe ce va aduce nou, cum își va începe lucrările și la ce se poate aștepta de la ea. Majoritatea zdrobitoare a membrilor Dumei o alcătuiau cadeții. Încîntați de succes, aceștia își afișau triumful, închipuindu-și aproape că ei vor fi salvatorii Rusiei.

Ca președinte al Dumei fu ales profesorul Muromțev, și el cadet. Cele dintîi cuvinte adresate dregătorilor țarului, prezenți la deschiderea Dumei, fură repetate cu emfază zile în șir de ziarele cadeților: priviți, spuneau ele, cum vorbesc aleșii poporului cu reprezentanții absolutismului țarist. Muromțev nu făcuse nimic deosebit — doar că ceruse în prima ședință îndepărtarea poliției din sală. Spusese: „Puterea executivă trebuie să se supună puterii legislative!"

Boicotarea alegerilor de către bolșevici a avut răsunet în masele largi. Poporul a început să-și dea din ce în ce mai bine seama că această Dumă nu-i decît o cîrdășie între burghezie și țarismul absolutist. Bolșevicii declarau fără ocol: Jos cu vechea putere! Numai așa se poate obține libertatea.

Cadeții erau în mod vădit de partea țarului; cu toate acestea, raporturile dintre țarism și Dumă se înrăutățeau mereu. Guvernul se trezi astfel într-o situație confuză: se văzu silit să aplice represiuni chiar Dumei pe care tot el o convocase. Nu se putea născoci un motiv de agitație mai eficientă împotriva absolutismului.

„Ce-ar fi să-l zădărăsc puțintel pe notar?" gîndi Lobanovici. N-avu însă prilejul: notarul își petrecea zilele tot într-o beție, iar noaptea făcea scandal. Soția sa trăia ceasuri cumplite. Vasilevski avea trei tovarăși de chef: pe Ilripaci, un om în vîrstă, mai înrăit în beție ca dînsul, și alți doi, mai tineri: Ivaș și Lisițki. Notarul

bănuia că nevastă-sa se întîlnește într-ascuns cu chipeșul Ivaș. Într-o seară, tîrziu, învățătorul auzi zgomote și strigăte venind din clădirea administrației de plasă. Ieși pe scară. În locuința notarului și în cancelarie era întuneric, dar zgomotul și țipetele nu conteneau. Un glas sălbatic, asurzitor, plin de deznădejde, striga :

— Deschide ! Deschide ușa !

Apoi cineva bătu în ușă, surd, ca într-o dairea. În uliță nu era nimeni. „Ce-o mai fi și asta ?“ se neliniști Lobanovici. Coborî în fugă scara, trecu ulița, se opri pe scara administrației de plasă.

— Deschide, bestie ! țipa același glas.

— Dar ce se petrece la voi ? Cine strigă acolo ? întrebă Lobanovici și smuci ușa. O clipă, totul se potoli ; apoi, se auzi o voce plîngătoare, de om tare obidit :

— Eu sînt, eu, Vasilevski ; intră, frate, ai să fii martor.

Ușa fu deschisă. Notarul, numai în cămașă, stătea în prag. O lumînărică bisericească, de două copeici, lumina slab tinda.

— Dar ce se petrece aici ? întrebă Lobanovici, nedumerit.

Notarul îl luă de mînă și-l conduse la ușa uneia dintre camere.

— Aici ! rosti el cu glas scăzut ; apoi, deodată, începu să izbească în ușă și răcni : Ieși, putoare !

— Vasili Mironovici, nu ești în toate mințile ? Ce-i cu dumneata ?

— Frate, s-a încuiat cu Ivaș ! zbieră notarul. Apoi, întorcîndu-se la învățător, adăugă : Ia păzește-i tu, frate, ca să nu fugă, eu mă duc să aduc toporul, să sparg ușa !

Notarul dădu să fugă după topor, dar se împiedică, își pierdu cumpătul și căzu. Uită ce avea de gînd să facă și încotro s-o ia : era beat turtă. Lobanovici îl ajută să se scoale. Nu-i plăcea că se amestecase în această ceartă de familie.

— Te-ai îmbătat, iartă-mă, ca un porc ! rosti Lobanovici brutal, ridicîndu-l pe notar de jos. Du-te de te culcă ! adăugă strîngîndu-l pe Vasilevski de umeri.

Notarul izbucni în plîns :

— A, și tu ești de partea lor ! îi spuse cu ton mustrător.

Vocea Annei Grigorievna se auzi de după ușa încuiată.

„Să aibă dreptate notarul ?“ se întrebă Lobanovici, dar auzi îndată cuvinte pline de durere :

— O, doamne, doamne ! Pentru ce sînt atît de pedepsită ? Mai bine muream de mică decît să trăiesc cu așa o fiară, cu un bețivan ! Dumnezeule, cu ce te-am supărat ? Trimite moartea să mă ia de pe lume, ori trăsnește-l cu fulgerul, cu trăsnetul tău ! Pentru ce mă schingiuiește omul ăsta ?

Deşi notarul era beat, auzi blestemele soţiei sale. Iar notăreasa, simţind că nu era singură în casă, prinse puţin curaj, începu să se vaiete şi să-şi afurisească bărbatul. Lobanovici era încredinţat că nici un Ivaş nu era şi nu fusese acolo. Bătu uşor la uşă, spunînd :

— Anna Grigorievna, descuie uşa şi ieşi — doar n-ai să stai acolo pînă în vecii vecilor.

— Dar o să mă bată şi o să mă chinuie tiranul ăsta !

— Nu-ţi fie frică : n-o să-ţi facă nimic.

Notarul nu pleca de lîngă uşă, stătea şi asculta. Lobanovici se aşeză între el şi uşă, repetînd :

— Haide, ieşi.

Cheia din lacăt scîrţîi o dată, de două ori. Uşa se deschise. Anna Grigorievna nu se grăbi să iasă, şi avea de ce, căci notarul se strecură mai aproape şi se opri într-o poziţie din care îi venea mai la îndemînă să se repeadă la soţia sa. Se aplecă, asemenea unui motan gata să sară asupra unui şoarece. Lobanovici îl apucă de mîini şi i le răsuci la spate.

— Nu te mişca, ori te arunc afară ! îl ameninţă el.

Notăreasa se furişă în coridorul întunecos şi dispăru.

— Ei, notarule, hai să-l căutăm pe Ivaş.

Lobanovici îl trase pe notar în camera în care Anna Grigorievna rezistase la asediu. Nici urmă de Ivaş. În ziua aceea, Ivaş plecase împreună cu vătaful prin plasă să încaseze restanţele de bir.

XIV

Primăvara se înstăpînea în toată puterea ei. Ce frumoase erau dimineţile, la revărsatul zorilor şi la răsăritul soarelui ! Cerul senin îşi înălţa tot mai sus, deasupra pămîntului reînnoit, bolta limpede, azurie. Aerul curat, proaspăt al dimineţii purta pe coarde nevăzutele cîntece ale ciocîrliei, ciripitul vrăbiilor gălăgioase, gîgîitul gîştelor şi „cucurigul“ răsunător al cocoşilor din Verhan.

Sleit de beţie, notarul Vasilevski dormea în zori un somn dulce. După cele petrecute în faţa uşii încuiate, notarul îşi venise puţin în fire. Îşi dădu seama de nerozia purtării sale, simţindu-se vinovat faţă de soţie. Cîteva zile nici nu mai bău. O lăsă pe ne-

vastă-sa să plece la părinții ei, care locuiau într-un cătun îndepărtat. Nu trecu mult și notarul, rămas singur, se plictisi și începu să sugă din nou din sticlă, închizîndu-se în casă. Cînd stătea locului, cînd se plimba de-a lungul și de-a latul camerei, golind păhărelele unul după altul. Se culca tîrziu după miezul nopții și adormea abia în zori, cînd oamenii părăseau paturile, cînd satul întreg se trezea. Printre glasurile și țipetele care stăruiau în aerul liniștit, se deslușeau mai cu seamă pocnetele de bici ale lui Lukaș Levcenko.

Lukaș Levcenko, boier de origine, se pripășise acolo, venind din Ucraina și se îndeletnicea cu păstoritul. N-avea un lăcaș al lui. Trecea din casă în casă, cu rîndul. Căpăta hrană tot acolo unde dormea. Iar dimineața, cînd ieșea să adune cireada, cîte o vacă, două din fiecare curte, i se dădeau ceva merinde în traistă. Fiecare gospodină căta să nu fie mai prejos de alte femei, ca nu cumva Lukaș s-o blesteme pentru zgîrcenie. Seara, aducînd cireada de la păscut, făcea popas în altă casă. Cam la o lună și jumătate Lukaș ajungea numai bine la capătul satului. Atunci o lua de la început. Satul îi dădea ca ajutor doi băieți, păstorași.

Lukaș era îndrăgit de oamenii din sat. Era bun păstor și avea și o fire veselă. Purta un suman de postav lung, peticit cu îngrijire și decolorat de soare. Dimineața, cum mijea de ziuă, Lukaș se pregătea de drum. Își punea sumanul, își atîrna pe umăr sacul cu merinde, își lua biciul meșterit cu dibăcie — lung de vreo trei sajene, cu coada scurtă și grea. Acest bici, prins de coadă cu un inel de fier și cu laturi din piele crudă, era făcut dintr-o funie împletită într-un fel anumit, groasă ca un șarpe la unul din capete și subțiindu-se treptat spre vîrf, ca o codiță împletită din fuior de cînepă, cu zeci de noduri mici. Lukaș Levcenko mînuia cu multă dibăcie această armă originală. Pocnea din biciul său cu atîta măiestrie, încît se părea, de la distanță, că cineva trage cu pistolul. Cu această armă, Lukaș își ținea în ascultare „parohia de coarne", cum îi zicea cirezii.

După ce-și făcea pregătirile, Lukaș se ducea la un gospodar de la marginea satului și pornea de acolo să adune cireada. Desfăcea biciul, se așeza cum îi venea mai bine ca să pocnească din el și, trăgînd din plin aer în piept, striga tare, prelung :

— Dă-i drumu-u-u !

Nu era un strigăt obișnuit, ci un soi de melodie ; și păstorul se învesclea cel dintîi auzind-o. Nimeni altul nu putea slobozi acest „dă-i drumu-u-u" ca Lukaș Levcenko. Auzind acest strigăt, gospodinele săreau sprintene din casă și dădeau drumul la vaci. Lukaș

deschidea portița și vaca ieșea în uliță. Și, ca nu cumva să uite că veghează asupra ei un ochi neadormit, Lukaș pocnea din bici. Vaca, dacă era tînără și sprintenă, dădea zglobie din picioare și alerga pe uliță, unde se alăturau alte vaci, junci și tăurași. După vreo zece minute, toată „parohia de coarne" a lui Lukaș era adunată într-o cireadă zgomotoasă, gălăgioasă, și pornea fără grabă pe uliță, spre cîmp. Cît timp cireada străbătea satul, Lukaș pocnea mereu din bici, ca să bage spaima-n dobitoace și, din cînd în cînd, răcnea „dă-i drumu-u-u!", cu toate că nu mai era nevoie. Îi plăcea, lui Lukaș, să se audă strigînd melodios.

Și, într-o dimineață la fel cu celelalte, după ce-și adună „parohia de coarne", Lukaș trecu pe lîngă școală și administrația de plasă. În clipa aceea, avu chef să mai strige o dată „dă-i drumu-u-u!" la ieșirea din sat. Se opri în mijlocul ulițci, între școală și administrație, își dădu capul pe spate și răcni cu însuflețire, prelung, cu modulații melodioase: „Dă-i drumu-u-u!" Chiar și înainte de acest ultim chiot, pe cînd se afla încă departe de sediul plășii, glasul tunător al lui Lukaș stricase somnul dulce al notarului.

— Ia uite cum zbiară, secătura! își zise notarul, trezit din somn. Ce gîtlej are, dar-ar buba într-însul!

Totul se potoli însă numaidecît, căci pe notar îl birui din nou somnul. Dar tocmai în acea clipă, Lukaș răcni iarăși „dă-i drumu!" cu glas voinicesc, oprindu-se în mijlocul uliței. Notarul sări în sus, ca împuns. Auzi neobrăzare — să țipe așa sub ferestrele casei notarului! Fără să mai stea la gînduri, notarul sări sprinten din pat, desculț, numai în cămașă. Își aruncă pe umeri pătura de barchet alb, și se repezi la scară, fioros ca un tigru.

— De ce zbieri așa, de ce ragi? se răsti el la Lukaș, cumplit. Zbiară pe cîmp, nu sub ferestrele administrației de plasă, dare-ar vătămătura-n buricul tău de putoare!

N-apucă notarul să ajungă în capul scării că Lukaș se și îndepărtase la vreo zece pași, mergînd în urma cirezii. Zărindu-l pe Vasilevski pe scară, fără pantaloni, cu pătura în loc de haină, Lukaș zîmbi, mulțumit că strigătul pe care-l slobozise îl scoase din fire pe notar: iată ce poate pricinui acest „dă-i drumu!" al lui Lukaș. Drept răspuns la ocările notarului, el rosti cu un ton blajin:

— Să-i dea dumnezeu notarului un somn tare ca buricul meu. Iar cît despre putoare, apoi orice putoare e de țar ajutătoare.

Vasilevski îl fulgeră cu o privire nimicitoare și se întoarse în iatacul său, fără să-și dea jos pătura de pe umeri. Păstorașii se

uitară la Lukaș, schimbară priviri între ei și izbucniră în rîs. Lukaș le făcu cu ochiul și trase un strașnic pocnet din bici.

Lobanovici se trezise încă de cînd Lukaș se afla în capătul celălalt al satului. Ascultă cu luare aminte glasul păstorului, care se apropia încet cu circada, strigînd într-una „dă-i drumu!" și pocnind din bici. Auzind tropotul de copite al vitelor, învățătorul se dădu jos din pat, se apropie de fereastră ca să-l vadă și el pe veselul Lukaș. Lobanovici se întîlnise cu el într-o zi, și păstorul îi plăcuse prin firea sa veselă, nepăsătoare și prietenoasă. Lui Lukaș îi cam plăcea să tragă un păhărel de rachiu, dar și să slujească cinstit, cu credință. Nu-l zărise pe învățător în clipa cînd scosese ultimul chiot; nu bănuia că Lobanovici îl urmărea cu privirea și că fusese martor al furiei notarului. De îndată ce Vasilevski intră în casă, învățătorul deschise fereastra și-l strigă pe Lukaș. Păstorul se apropie în fugă. Un zîmbet șiret îi flutura pe față.

— Ei, frate Lukaș, grozavă voce ai; ca trîmbița Ierihonului![1] Pînă și pe notar l-ai scos din pat.

— Nu mi-a prețuit notarul vocea, rîse Lukaș.

— Și ce-ți pasă ție? Uite, ține aici douăzeci de copeici, de-o dușcă, iar mîine dimineață să strigi iarăși cînd vei trece pe aici. O să-ți dau de fiece dată cîte douăzeci de copeici pentru un „dă-i drumu" al tău.

— S-a făcut! se învoi Lukaș vesel, vîrîndu-și sorocovița în buzunar.

A doua zi, Lukaș se înființă din nou în mijlocul uliței — de astă dată, ceva mai aproape de locuința învățătorului — și răcni cît putu de tare:

— Dă-i drumu-u! Paniciule, dă-i drumu-u-u! și pocni de mai multe ori din bici, de parcă ar fi tras cu pistolul.

Lobanovici se repezi la fereastră și-i dădu lui Lukaș cele douăzeci de copeici făgăduite. Acest lucru se repetă de cîteva ori în șir. Se părea că notarul, bănuind că cei doi se înțelesesră între ei, nu mai sărea pe scară.

O dată pe an, Lukaș se bucura de un hatîr: de ziua sfinților apostoli Petru și Pavel putea face tot ce-i poftea inima — să scoată vitele la păscut sau să nu le scoată. Așa era obiceiul la Verhan. Dar dacă Lukaș scotea și în ziua aceea vitele la păscut,

[1] După un basm biblic, zidurile cetății Ierihonului, asediate de evrei, s-ar fi prăbușit, zguduite din temelii de sunetele trîmbițelor asediatorilor.

fiecare gospodină îi dădea pîine, ouă, brînză, carne, slănină, iar unele şi cîte trei gologani de aramă. Bineînţeles că atunci, Lukaş, colindînd toate gospodăriile, aduna vitele şi primea darurile. După ce scotea cireada afară din sat, Lukaş o lăsa în grija păstoraşilor, apoi, vindea bunătăţile strînse, se cinstea toată ziulica cu rachiu, îi cinstea şi pe alţii şi umbla prin sat cîntînd. Iar oamenii îi făceau loc să treacă în voie. În ziua aceea, nimeni nu se putea măsura cu Lukaş.

XV

Lobanovici se întîlnea din cînd în cînd cu Ivan Antipik, colegul său. Niciodată nu stăteau de vorbă prietenește, ca de la om la om. Antipik avea o fire practică. Pentru el, toată filozofia şi înţelepciunea vieţii se reducea la un trai liniştit, tihnit şi îndestulat. N-avea studii de specialitate. Absolvise o şcoală oarecare de agricultură, ceea ce nu-l împiedica însă să-şi poarte cu mîndrie titlul de învăţător şi să se fălească adesea cu cultura sa. În fond nu era om rău. Se călăuzea în viaţă după un singur principiu de bază: nu mă atinge, să nu te ating. Lobanovici ar fi vrut să-l cunoască mai îndeaproape pe colegul său, să arunce o privire în tainiţele sufletului său. Nu găsise însă un prilej nimerit. Antipik, bănuind parcă intenţia vecinului său, căuta să se sustragă de la orice discuţii deschise. Ziua nu era mai niciodată acasă şi se întorcea tîrziu. Dar, într-o seară, Antipik trecu pe la Lobanovici. Aflase de la cineva că mama Lidei Muravskaia avea de gînd să-i viziteze pe ambii învăţători şi să-i poftească la ea, cu prilejul absolvirii şcolii de către Lida şi Kolea.

— Ei bine, dacă ne cheamă, mergem, răspunse Lobanovici.

La drept vorbind, ţinea şi el s-o viziteze pe mama unor copii atît de simpatici, cum erau Lidocika şi Kolea.

Antipik tăcu o clipă, plescăi din limbă şi adăugă:

— Ar trebui să-i ducem ceva Antoninei Mihailovna.

— Dacă trebuie, fie, încuviinţă Lobanovici, nu ştiu însă ce să-i ducem. În general, nu prea ştiu ce fel de femeie este.

Antipik se înveseli. Limba îi rămase o clipă ca înţepenită în gură; apoi, plescăi şi dădu drumul la vorbă:

— Antonina Mihailovna e văduvă și nu prea în vîrstă — asta-i una la mînă. Pe de altă parte, e mama Lidocikăi, față de care, după cîte am observat, colegul meu nu este chiar nepăsător.

Antipik făcu iar cu ochiul, cu un aer șiret și semnificativ, de parcă ar fi văzut ce se petrece în sufletul colegului său. Lobanovici lăsă ochii în jos, dar ripostă pe dată :

— Ia uite, nu bănuiam că aveți atîta spirit de observație... Dar nu cumva și domnia voastră nu sînteți nepăsător față de ea?

Antipik lăsă aceste cuvinte să-i zboare pe la ureche.

— În al treilea rînd, e evreică botezată, iar în al patrulea, îi cam place băutura.

— Iată o caracterizare desăvîrșită și un portret temeinic făcut. Pare-se că ai stat cu ea la cîte un păhărel, și nu numai o dată, glumi Lobanovici.

— Am stat și o să mai stau, sau mai bine zis, o să mai stăm amîndoi, că facem tratație pe din două, răspunse Antipik.

— Ei bine, fie. E chiar mai bine așa. Problema se poate socoti rezolvată, încheie Lobanovici, și-l privi iscoditor pe Antipik. Apoi urmă : Ia-n ascultă, mă Ivane, în ce chip ai tu de gînd să-ți petreci vara și ce planuri de viitor ai? Nu cumva ai jurat pe vecie credință școlii elementare sau, poate, ai alte intenții?

Antipik clipi din ochi, presimțind o discuție serioasă. Or, nu era prea mare amator de convorbiri serioase, încredințat că acestea îl pot face pe om să se abată din calea sa.

— Dar nici prin gînd nu-mi trece una ca asta, răspunse el. Și la ce bun să mă gîndesc? Cînd o să mi se urască tot stînd aici, o să plec la părinți, să stau la ei, să muncesc la fîneață, la cîmp. Iar cînd m-oi plictisi și de treaba asta, m-oi gîndi la altceva. De altminteri, ce rost are să-mi usuc creierii și să-mi stric nervii degeaba? Uite care e regula mea : stai cuminte, nu te repezi, iar cînd începe cineva să te strîngă, ia-ți pe nevăzute catrafusele și cară-te în alt loc.

— Dar cine să te strîngă și pentru ce, odată ce stai cuminte? întrebă Lobanovici.

— De fapt, așa e, răspunse Antipik și plescăi din limbă. Dar mai sînt și unii care se agață de om, uite-așa, fără pricină. Crede-mă, cea mai bună regulă este asta : nu te atinge de nimic și n-o să-ți fie frică de nimeni.

— Bine, dar uite că tu ședeai cuminte, nu te agățai de nimeni, și tot te-ai speriat de pristav și-ai spălat putina, îl înțepă Lobanovici.

Antipik își plecă ochii. Vru să răspundă, dar Lobanovici i-o luă înainte :

— Ce mai încoace-ncolo, ai dreptate : nu ți-ai respectat principiul tău de viață, te-ai agățat de Anna Karlovna, pe care a avut-o sau a ochit-o grozavul domn pristav de district.

Amintirea acestei întîmplări nu era pe placul lui Antipik, ca și faptul în sine.

— Ei, cîte nu se-ntîmplă pe lume, între oameni. Din glasul și din cuvintele lui Antipik se desprindea o oarecare resemnare.

— Și tu crezi că e bine să taci din gură, să te împaci cu toată absurditatea și nedreptatea unei asemenea stări de lucruri ?

— Și la ce m-ar ajuta dacă aș țipa ? Cine să mă audă ? Uite, tu ai încercat să țipi, și te-au transferat. Nu, frate, tot nu sari mai sus de buric ! încheie Antipik, cu glas triumfător.

Lobanovici își dădu seama că Antipik nu era omul cu care să facă vreo treabă ; să discute cu el rolul învățătorului în viața socială, pentru a-i trezi conștiința, era nu numai o pierdere zadarnică de timp, dar și un lucru ce putea deveni primejdios. Cine-l putea asigura că Antipik nu va vorbi prea mult, cu sau fără voie ? Lobanovici nu mai încercă să se uite în sufletul colegului său. Nu-l mai interesa de loc căci se lămurise în privința lui. Spuse doar atît :

— Așa-i, ai dreptate !

După cîteva zile, Antonina Mihailovna sosi la școală. Lobanovici o întîmpină pe scară.

— Cred că dumneata ești mama Lidei și a lui Kolea, Antonina Mihailovna ? o întrebă învățătorul.

Antonina Mihailovna zîmbi, și Lobanovici îi văzu dinții neregulați și cariați.

— Eu, eu sînt ! rosti femeia.

Era o femeie destul de frumoasă, cu sprîncene negre, ochi căprui, puțin cam spălăciți, e drept, ușor ruginii. „Oare și Lida o să fie ca maică-sa, la vîrsta ei ?“ se întrebă Lobanovici și-și conduse musafira în casă. În timp ce ea se aranja puțin — după obiceiul femeilor — Lobanovici îi ceru scuze, dădu fuga în bucătărie și o trimise pe mătușa Paraska după Antipik. Dar acest lucru era de prisos, fiindcă Antipik se și înființase. Cavaler mai îndemînatic decît gazda, o pofti pe musafiră să ia loc, dîndu-i tîrcoale și plescăind în toate chipurile din limbă. Lobanovici se uita și se distra, privind cît de dibaci știa să se poarte colegul său cu femeile. „Ei, de-ar fi la fel și în activitatea socială !“ gîndi Lobanovici.

Pe cînd sprintenul Antipik o distra pe Antonina Mihailovna, Lobanovici și mătușa Paraska pregăteau gustarea. Aduseră salam, o bucată de brînză, puțin unt, cîrnați și niște varză acră. Mătușa Paraska tăie slănina pentru gustare și pentru ochiuri. Paznicul Pilip scoase, solemn, din sîn o sticlă de rachiu.

— Pilipe, poate că o să-ți pice și ție ceva în gîtlej, rosti el, fără să se adreseze cuiva.

Cu prilejul unui eveniment atît de solemn, mătușa Paraska își scoase fața de masă curată și o așternu. Puse farfuriile, cuțitele și furculițele, pe care le împrumutase pesemne de undeva. Nu voia ca stăpînul ei să rămînă de rușine față de musafiri. Cînd totul fu gata, se așezară. Masa era destul de copioasă, spre marea satisfacție a mătușii Paraska. În calitate de gazdă, Lobanovici turnă votcă în pahare și-l ridică pe al său, adresînd o urare musafirei. Băură. Pe urmă, după fiecare păhărel, Antonina Mihailovna lua o bucățică de pîine și, înainte de a mușca din ea, o ducea la nas, o adulmeca și numai după aceea o mînca.

Stătură mult timp la masă. Mătușa Paraska mai împlini de cîteva ori gustările. Paznicul Pilip se duse de două ori după rachiu și, cu acest prilej, îi „pică" și lui ceva în gîtlej. Lobanovici simți cum îi țiuie capul. Ar fi vrut ca această tratație să ia sfîrșit, dar musafira ședea, de parcă n-ar fi simțit nimic, bînd păhărel după păhărel cu învățătorii, adulmecînd mai departe pîinea și mîncînd de zor. Antipik plescăia din limbă mai ceva ca de obicei. La un moment dat, îi făcu cu ochiul lui Lobanovici, dîndu-i a înțelege că o va îmbăta pe musafiră. Îl strigă pe Pilip și-l trimise din nou după rachiu. Lobanovici se retrase tiptil în odăița lui de alături. Se întinse pe pat, fără să se dezbrace. La început, vorbele, clinchetul paharelor și plescăitul de limbă al lui Antipik, ca și rîsul vesel, fără grijă al Antoninei Mihailovna îi mai ajungeau la ureche. Se trezi însă din somn abia după ce păstorul Lukaș pocni din falnicul său bici, răcnind voinicește „Dă-i drumu!"

Lobanovici se sculă din pat și intră în sufragerie. Antonina Mihailovna, calmă, ședea la masă. Parcă nici nu gustase pic de rachiu. În schimb, Antipik zăcea pe jos, lîngă masă, în cea mai pitorcască postură de om beat turtă. Întins lat, cu nasul în sus, trăgea la aghioase. Antonina rîse vesel și, arătîndu-l pe Antipik, zise:

— Voia să mă îmbete pe mine. Doar am văzut cum îți făcea el semne și i-am ghicit gîndul. Am băut amîndoi la fel. Nu, nu-i el omul care să mă îmbete. Oricît aș bea, tot nu mă îmbăt.

Antonina Mihailovna povesti cum îl întrecea la beție pe răposatul ei soț, bînd cu cei mai strașnici băutori, și nu se îmbăta niciodată.

„Poate că nu te îmbeți fiindcă adulmeci pîine, după ce golești un păhărel de rachiu", se gîndi Lobanovici.

XVI

Într-o zi senină de primăvară, Antipik și Lobanovici se duceau cu o căruță țărănească la un mic cătun, cuprinzînd trei sau patru gospodării. Una dintre ele era a Antoninei Mihailovna și a copiilor. Cei doi învățători din Verhan se duceau la ei în vizită.

De la Verhan pînă la cătun erau vreo șase verste. Drumul ducea prin cîmp, străjuit pe alocuri de șiruri de mesteceni. Pe de lături, se întindeau coline joase, pitorești, pădurici, crînguri, vîlcele verzi, strîmte, plăcute și atrăgătoare. Ici, colo, un izvoraș se ascundea, șerpuind la umbra unor tufe de arini joase, și, repezindu-se în cîte un loc descoperit, selipea ca argintul în soare. Primăvara împodobea frumos și din belșug pămîntul, îmbrăcîndu-l cu verdeață: grînele începeau să-și înalțe spiculețe tinere, împrăștiind peste toată întinderea milioane de flori de toate culorile. Nu-ți venea să-ți iei ochii de la atîta frumusețe a pămîntului, de la minunata lui găteală. Și, numai cînd căruța părăsi drumul larg, ocolind spre un drumeag strîmt și puțin umblat, Lobanovici își aduse aminte de Antonina Mihailovna, de zîmbetul blajin al gurii ei știrbe. Orice s-ar spune, nu-i o femeie stricată; și dacă te gîndești cum l-a dat ca gata pe Antipik la băutură, o poți socoti chiar o femeie mai de soi!

Antipik căuta să-și alunge din minte eșecul suferit, iar Lobanovici de asemenea nu pomeni de el, ca să nu-și jignească în vreun fel colegul.

Căruța se îndreptă spre cătun. Dintr-o casă țărănească neîngrijită, cu acoperișul de paie înnegrit, apăru în fugă Kolea, urmat de Lida, puțin cam stingherită.

Kolea deschise larg portița curții mici, curate. Băiatul era bucuros nu atît de sosirea celor doi învățători, cît de ivirea unui cal în ograda lor. Îi plăceau caii mai mult ca orice pe lume.

De îndată ce căruța se opri, Kolea alergă să deshame calul. Nea Kuprei văzu că băiatul e dibaci și se pricepe la îngrijirea cailor. Nu-l împiedică, dimpotrivă îl lăudă. Iar Kolea, deși era mic cît un ghemuleț, deshămă sprinten calul și-i scoase zăbalele din gură, încredințat că hamul și zăbalele sînt cele mai nesuferite lucruri pentru un cal. După ce-l deshămă, Kolea îl duse la grajd și-l încălecă.

— Nene, odihnește-te matale aici, iar eu o să-ți pasc calul, îi dau și hrană și-l adăp.

— Ia uite ce băiat de ispravă! rosti nea Kuprei.

Și, într-adevăr, Kolea nici nu se mai depărtă de cal. Umbla pe lîngă el, strîngîndu-i iarbă gustoasă. Calul, mulțumit de atîta grijă și zărind iarba zemoasă din mîinile protectorului său, lăsă buza în jos și-i răspunse prietenos: „Go-go-go!" Iar Kolea era tare bucuros.

Lida îi salută pe cei doi învățători și-i pofti în casă. Era și mulțumită, dar și cam stingherită în rolul ei de gazdă, cu care nu era încă obișnuită. De tulburare fata roșise, arătînd și mai drăgălașă.

Cam odată cu copiii, apăru și Antonina Mihailovna pe scara joasă. Îi salută de departe pe musafiri, ca o cunoștință veche și bună.

— Dar poftiți odată, poftiți în casă! Lida, condu-i pe învățători, pofte-ște-i înăuntru!

Casa Antoninei Mihailovna avea un aspect nu tocmai atrăgător. Vremea neîndurătoare îi imprimase o pecete de bătrînețe și de ruină. Ici, colo, grinzile din pereți ieșeau din cuiburile lor făcute și îmbinate cîndva cu îngrijire. Pereții se înnegriseră și pe dinafară, și pe dinăuntru, se întunecaseră de fum și erau roși de carii. Ferestrele mici, mioape, lăsau cu zgîrcenie lumina să pătrundă în casă, deși afară soarele de primăvară lumina în toată puterea lui. Casa nu se deosebea prin nimic de casele țărănești din vechime, cu tavanul jos, cu uriașul cuptor ocupînd un sfert din toată încăperea. O tindă destul de mare despărțea casa de o cămăruță în care se afla o masă de tîmplărie, cu rindele și cu tesle, cu scînduri geluite și cu talași de pin aromat. Din cînd în cînd, vreun vecin — vecinii erau cu toții neamuri după bărbat ai Antoninei Mihailovna — venea acolo și-și vedea de meșteșug, cît avea trebuință.

Lobanovici privea curios casa. Ghicindu-i parcă gîndurile, Antonina Mihailovna zise :

— Se cam destramă. Am mereu de gînd s-o mai repar puțintel, dar îmi vine greu de una singură. Făgăduiesc ele, rudele, c-o să-mi dea o mînă de ajutor, dar, vorba ceea : de multă făgăduială se bucură prostul.

— Ei, tot mai e bună de locuit, răspunse Antipik. E curată, caldă, încăpătoare. Iar dacă și Lidocika o luminează cu ochișorii ei, atunci strălucește de-a binelea.

Lida se fîstîci. Mama ei își plecă de asemenea ochii, iar Antipik arăta de parcă ar fi rostit un lucru nimerit și cu mult duh.

Între timp, Antonina Mihailovna trebăluia pe lîngă cuptor, iar apoi pe lîngă masă.

— Voi, musafirii, să hotărîți, rosti ea deodată. Stăm la masă aici, ori, mai bine, ieșim în grădină, sub un păr?

Răspunseră că în grădină, sub păr, era mai mult loc și avea să fie, desigur, mai multă voie bună.

Într-adevăr, era și greu să nimerești alt loc mai plăcut : la aer curat, adăpostit de vînt, și aproape de casă. Sub păr, o masă simplă se odihnea pe niște stîlpi îngropați în pămînt. De-a lungul mesei, de ambele părți, erau bănci bine susținute de niște stîlpi.

— Ei, nu există nimic mai bun pe lume, decît o vilă. Locul acesta îi plăcu lui Lobanovici tare mult.

La masă nu stăteau degeaba. Antonina Mihailovna se dovedi o gospodină vrednică. Pe masă era belșug de gustări de tot felul, gătite ca la țară, dar cu multă pricepere.

Stătură de vorbă vreo două ceasuri, plini de voie bună. Lobanovici îi făgădui Antoninei Mihailovna că va veni o dată la două zile, s-o prepare pe Lida, ca să se poată înscrie la o școală de învățătoare ; o va prepara fără plată. Antipik asculta și înregistra totul în felul său. Se ferea să bea cît și gazda. În schimb, Lobanovici nu se ferea. Se și simțea ușor amețit. Spre ghinionul lui, Antonina Mihailovna observase că el nu-și golea păhărelul pînă la fund. Antipik o susținea pe gazdă și amîndoi îl tot zoreau pe Lobanovici cu băutura.

— Mi se pare că voi, prieteni, ori îmi căutați nod în papură, ori rîdeți de mine, pentru că îmi golesc prea cinstit păhărelul, se apăra Lobanovici. Ia spune și tu, Lidocika, am dreptate sau ba?

Lida rîse, nu răspunse nimic, și clătină doar din cap, ceea ce putea fi interpretat în orice fel.

— Ei, uite că și Lida spune că dumneata nu bei pînă la fund, zise Antonina Mihailovna, tălmăcind astfel gestul nelămurit al fetei.

— A, dacă-i așa, dați-mi un pahar!

Antonina Mihailovna nu se arătă zgîrcită și-i întinse paharul.

— Toarnă, te rog.

Antipik văzu cu mirare cum Lobanovici apucă paharul plin și-l dădu dușcă.

— Ia mai toarnă unul, ceru el, să vă arăt cu cum beau paharele pînă la fund!

Antonina Mihailovna vru să-l oprească, însă Lobanovici, cu încăpățînarea omului băut, își turnă singur un al doilea pahar și-l goli tot pe nerăsuflate.

Dar din clipa aceea Lobanovici se afundă parcă într-o noapte neagră, uitînd totul. Se trezi din amețeală în miez de noapte, culcat pe niște talaș mirositor. Avea capul limpede, și se simțea cum nu se poate mai bine. Își amintea acum bine tot ce se petrecuse înainte de a goli cele două pahare. Nu se dumirea însă de loc cum ajunsese în cameră, întins pe talaș. Stătea culcat și se gîndea. Din ccalaltă parte a casei venea zgomot și țopăit de picioare. Se auzeau bătăi de dairea și zdrăngănit de vioară. Se părea că toți trecuseră din curte în casă și se puseseră pe chefuială. Lui Lobanovici i se făcu scîrbă și se rușină de isprava lui. Doar n-avea să zacă pe talaș cît lumea! Din fericire, Antonina Mihailovna intră în cameră, cu o lumînare în mînă. Lobanovici, bucuros c-o vede glumi:

— Antonina Mihailovna, nici prin gînd nu-mi trece să dau ortul popii, mi-am venit cu totul în fire. N-am, dar, nevoie de lumînare.

— Cu atît mai bine, eram neliniștită.

Învățătorul o rugă să spună lui Antipik și căruțașului să se pregătească de plecare.

După o jumătate de ceas, Lobanovici ședea în căruță și-l susținea pe Antipik să nu cadă jos. Cînd ajunseră la moșia unde locuia Anna Karlovna, Antipik se înfurie deodată și dădu să coboare. Lobanovici nu-l lăsă, iar Antipik țipă cît îl ținea gura:

— Lasă-mă să mă duc la Anna!

Nea Kuprei îndemnă calul. După ce se îndepărtă de moșie. Antipik se mai astîmpără; iar a doua zi, trezit din beție, veni la colegul său și-i mulțumi că nu-l lăsase să se ducă la Anna Karlovna.

— Ei, acum, Ivane, sîntem chit — amîndoi am păcătuit, răspunse Lobanovici.

XVII

Cele două pahare de votcă se înfipseră în memoria lui Lobanovici ca un ghimpe. De ce băuse nesocotit? Ce a dovedit prin aceasta? Și cu ce e mai bun el decît beţivanul de Hripaci și notarul Vasilevski? Scurt, îi era scîrbă de el însuși. Dar automustrările nu-l linișteau: simțea nevoia de a se spovedi cuiva, de a-și mărturisi lipsa de voință și de seriozitate.

În clipa cînd se frămînta astfel, pocăindu-se, intră mătușa Paraska.

— N-ai vrea să mănînci ceva, paniciule? întrebă ea, prietenoasă. Se obișnuise cu noul învățător și-l îndrăgise ca pe un fecior al ei; îi zicea, adesea, „călugărașule".

— Nu se cuvine, mătușă Paraska, să-mi dai de mîncare.

— Dar de ce nu se cuvine? Bătrîna se neliniști și se uită la învățător.

— Sînt un om de nimic, mătușico, și n-am măsură: aseară am fost undeva, și m-am îmbătat ca și Hripaci.

— Păi, de aceea-i ospăț, ca să bei și să petreci. Și ce fel de ospeție e dacă omul nu-și dă puțin drumul? E adevărat că ești un călugăraș! încheie mătușa Paraska, cu același ton prietenos.

— Dar nici nu știi, mătușico, cît am băut.

Lobanovici îi povesti, fără să ascundă nimic, cum golise pe nerăsuflate două pahare pline de rachiu și ce pățise după aceea. Mătușa Paraska îl asculta cu multă luare-aminte. Își propti cotul unei mîini în palma celeilalte, își rezemă capul de ea și stătu nemișcată. Lui Lobanovici i se păru că bătrîna se cam supărase. Dar, după ce el își isprăvi spovedania, îi răspunse vesel:

— Ei, și? Te-ai trezit din beție, ai dormit, ai capul proaspăt și — slavă domnului! Uite, dacă s-ar întîmpla mai des, atunci ar fi urît și n-ar mai trebui să faci de astea. Glasul ei bătrînesc răsuna oarecum aspru, dojenitor.

— Ești o femeie de treabă, mătușico! rosti învățătorul. Ai o inimă inimoasă și o minte înțeleaptă! glumi el.

Bătrîna clătină din cap cu un aer șiret.

— Ia te uită la călugărașul meu, stă el cît stă, dar deodată născocește ceva: auzi, inimă inimoasă!

Tăcu o clipă, apoi adăugă:

— Poate să ai dreptate, doar se zice: „o minte prostească!"

— Ei, vezi? Să știi, mătușico, ești un filozof!

Mătușa Paraska izbucni în rîs.

— Doamne, dumnezeule, cîte și mai cîte nu născocește dînsul! Nici n-am auzit o vorbă ca asta: „pilosop"! Păi, i se potrivește mai bine lui Pilip!

Convorbirea cu mătușa Paraska îl învesceli pe învățător, care își recăpătase buna dispoziție. Isprava cu cele două pahare de votcă îșî pierdea treptat din ascuțime și pierea undeva în trecut, dar n-o putu uita toată viața.

A doua zi dis-de-dimineață, ținînd minte făgăduiala făcută Antoninei Mihailovna în privința Lidei, își luă bastonul și apucă pe drumul ce-i era cunoscut, spre cătun.

E plăcut să faci un drum de unul singur, mai ales cînd vremea e prielnică și inima ți-e liniștită, cînd nimic nu te apasă pe suflet; poți să te gîndești la tot ce vrei, ori să te lași cu totul în voia viselor celor mai uimitoare. Mergi pe drum și te bucuri că trăiești, te bucuri că ai ochi ca să admiri întinsurile și priveliștile naturii, și urechi ca să desprinzi feluritele zvonuri, necurmatele melodii ale vieții. Te bucuri și de cer, și de soare, de norii creți, de vîntul prietenos și de oamenii ce-i întîlnești în drum.

Dar multe-s drumurile pe care oamenii nici nu le bănuiesc. Multe-s căile în viață, străbătute de oameni, ca să afle ceea ce ei numesc fericire. Nu se deschid însă ele tuturor și oricum: trebuie să fie cucerite! Cucerite pentru tine, dar și pentru toți cei oropsiți.

Din nou și din ce în ce mai des îl frămîntau gîndurile cu privire la organizarea învățătorilor, în vederea unei munci revoluționare și a unei acțiuni de lămurire dusă laolaltă, după un plan unitar, în mijlocul poporului. Imagini dintr-un trecut nu prea îndepărtat i se iviră în amintire. Pinskul, Olga Viktorovna, cea dintîi întrunire secretă, la care dînsul vorbise despre organizarea învățătorilor de la țară. Își aminti și de Alesi Sadovici, și de Ianka Tukala. Nu se gîndeau și ei la același lucru atunci cînd pomeneau de triumviratul lor, de relațiile neîntrerupte dintre ei? Datorită unor cauze și evenimente neprevăzute, nu s-a putut trece la realizarea unei organizații secrete a învățătorilor. Această idee e însă vie, nu trăiește numai în capul lui Lobanovici, ci preocupă mii de învățători — doar nu toți sînt niște Antipici și Sohaniuci, care se feresc de lupta revoluționară, preferînd o viață liniștită și îndestulată!

„Trebuie să-i scriu lui Sadovici", hotărî Lobanovici. Se gîndea ce anume să-i scrie, așa ca rîndurile sale să nu pară suspecte unui ochi străin, dar să fie pline de înțeles pentru Sadovici. Cel mai bun lucru ar fi să nu trimită scrisoarea prin biroul de plasă, ci s-o arunce de-a dreptul în cutia vagonului poștal. Iar în cursul

acestei veri, trebuie neapărat să se pună în Bielorusia temeliile unei organizații revoluționare a învățătorilor.

Frămîntat de aceste gînduri, Lobanovici se îndreptă spre cătun. Și, deodată, încercă un sentiment de neliniște. Un gînd ce-i mijea nelămurit în cap începu să-l obsedeze, să-i spulbere buna dispoziție. Dar după ce părăsi drumul mare și o luă pe unul mai puțin umblat care ducea spre cătun, înțelese ce anume stîrnise acel gînd: Lida era pricina acestei tulburări. Nu s-a grăbit el oare, oferindu-se s-o prepare ca să intre la o școală din oraș? De ce a luat asupră-și o asemenea sarcină și s-a legat astfel singur de mîini? Cine l-a rugat să fie preparatorul Lidei, după ce ea absolvise școala parohială?

Erau două pricini: lui Lobanovici îi plăcea Lidocika, drăguță cum era, puțin cam sfioasă, cu ochii ei negri — cu toate că nu voia să și-o mărturisească nici lui însuși, necum altora. Cealaltă pricină era păhărelul de prisos, băut sub părul cel de pomină. Toată acea atmosferă de ospăț cîmpenesc nepregătit dinainte, iureșul plăcut din cap i-au dat avînt și i-au umplut inima de o bunătate exagerată; iar odată treaz, fără a-și mai stăpîni elanul, s-a grăbit să-și ia o sarcină de răspundere. Acum, însă, privind cu alți ochi tot ce se petrecuse, învățătorul simți că acest avînt întîmplător, trecător, îl abătea de la calea dreaptă. Și, de fapt, ce-i Lida pentru el? Cu ce drept să se amestece în viața ei? Și ce l-a determinat să aibă atîta grijă de ea? Dorința dezinteresată de a-i veni în ajutor? De a o face să-și croiască un drum în viață? Nu, nu trebuie să fie ipocrit față de el însuși. E puțin probabil că, dacă Lida ar fi avut o gură știrbă, ca a mamei ei, el ar mai fi fost însuflețit de asemenea năzuințe mărinimoase.

În imaginația lui, Lobanovici vedea departe în viitor, căutînd să și-o închipuie pe Lida, așa cum avea să fie la vîrsta mamei sale. Dar Lida de astăzi sări tocmai în acea clipă din curte, alergîndu-i în întîmpinare. Vioaie și veselă, apariția ei îi încurcă toate gîndurile. Lobanovici vedea înaintea sa o fetiță drăguță și o privi așa cum arăta — tinerică, gata să înflorească în toată frumusețea ei. Asemuirea cu Antonina Mihailovna îi zbură din cap.

Lida îl întîmpină pe învățător, îl salută, îi cuprinse brațul, se strînse lîngă el, ca o copilă plină de încredere.

— V-am așteptat ieri, îi zise.

Lobanovici o privi în ochi și, în loc să-i răspundă, o întrebă:

— Lidocika, tu nu rîzi de mine și nu mă disprețuiești pentru isprava mea?

Lida se fîstîci. Se simți stingherită : cum să rîdă ca de învățător ? Și apoi, el nu-i pusese niciodată asemenea întrebări.

— Dar cum să rîd eu de dumneavoastră ?

— M-am îmbătat atunci, pînă am căzut în nesimțire, și tot din pricina asta n-am venit ieri. Mi-era rușine să intru în casa voastră.

— Bine, dar nimeni n-a văzut, răspunse Lida.

Învățătorul rîse.

— Tu, Lidocika, vorbești leit ca mătușa Paraska a mea. Și de aceea vă iubesc pe amîndouă — și pe tine, și pe mătușa Paraska. Și acum, hai să mergem, să ne apucăm de treabă.

Și o luară spre casa Antoninei Mihailovna.

XVIII

Se apropia vara.

Nici o schimbare mai de seamă nu se ivise în viața lui Lobanovici. Rămăsese singur la școala din Verhan. Antipik dispăruse, fără nici o explicație. Și Lobanovici habar n-avea încotro plecase. Ar fi trebuit să plece și el, pentru un scurt răstimp. Îi trimise lui Sadovici o scrisoare. O ticluise pe un ton glumeț, folosind expresii și aluzii vagi. Întrebuințase anumiți termeni, al căror adevărat înțeles era cunoscut numai de Sadovici și de prieteni apropiați. Răspunsul veni destul de repede. Sadovici scria că școala sa devenise un adevărat azil pentru învățători ; că la el locuiau Ianka Tukala, Alesi Luțkevici de la Șciorsî, și că alți cîțiva colegi au de gînd să vină. „Pe la începutul lui cuptor, cel mai tîrziu, pînă la data de cinci, scria Sadovici, trebuie să vii și tu. Neapărat. În mod obligatoriu. Se organizează o sărbătorire colectivă de 1 Mai. Doar trebuie să-i tragem o petrecere, ce naiba ! măcar o dată pe an.“ Lobanovici pricepu la ce făcea aluzie consătcanul și prietenul său apropiat. Încetișor, pe ascuns, el se pregătea să întîmpine un eveniment important în viața învățătorimii. Lobanovici era convins că se apropie de un hotar nou. Se gîndi să redacteze pentru sărbătorirea despre care-i scria Sadovici un memoriu avînd ca subiect învățămîntul în școlile elementare. Proiectă să facă o expunere asupra sarcinilor impuse de către funcționarii țarului învățătorilor de la școlile elementare și, în general, să scoată în

evidență cum se desfășoară învățămîntul birocratic-polițist din Rusia țaristă și să arate ce anume trebuia să i se opună.

În același timp, o dată la o zi sau la două zile, Lobanovici se ducea în cătunul Antoninei Mihailovna, s-o mediteze pe Lida. Fata nu se arăta prea harnică la învățătură. În schimb, pe măsură ce timpul trecea, tinerețea din ea se trezea tot mai vădit la viață.

Uneori, ea se uită la Lobanovici altfel decît o elevă. Învățătorul îi explică regulile adunării fracțiilor; Lida ascultă, dar fracțiile zboară cine știe unde, nu-i intră de loc în cap. În aparență e foarte atentă la cele ce-i spune învățătorul și nu-și ia privirea de la el. În ochii ei negri se ivesc sclipiri neobișnuite, un zîmbet trecător îi flutură pe buze; Lida își surprinde singură acest zîmbet, se rușinează și, deodată, își lasă capul pe carte, iar părul ei ondulat, de un castaniu închis, i se revarsă peste mîini și pe masă. Învățătorul se oprește: n-o doare cumva capul?

— Ce ai, Lida? o întreabă el.

Lida își înalță capul, își aruncă pe spate buclele aproape negre de pe frunte. Sclipirile din ochi i se sting și un zîmbet vinovat i se ivește pe buze.

— M-a biruit somnul, răspunde fata, pe un ton nu prea sigur.

Învățătorul se uită la ea cu reproș. Lida încearcă un sentiment neplăcut. O umbră de tristețe i se așterne pe față. Își pleacă ochii, se închide în sine.

— Va să zică, atît de interesantă e explicația mea cînd vorbesc despre adunarea fracțiilor, încît te-am făcut să și adormi, spune Lobanovici, cu puțină supărare în glas.

Lida tace, pleacă și mai tare capul. Se gîndește la ale ei, îi e greu să spună la ce anume. Lobanovici tace și el cîteva clipe. Nu înțelege de loc purtarea Lidei.

— Nu cumva nu te simți bine? o întreabă Lobanovici, după o scurtă tăcere.

Lida nu răspunde nimic. Învățătorul o privește cu nedumerire.

— Ei Lidocika, de ce taci? stăruie el, compătimitor.

Lida nu răspunde. Apoi sare din loc și se ascunde în colțișorul ei, după o perdea de pînză.

„Ce-o fi și cu toanele astea?“ se întreabă Lobanovici. Nu știe ce să facă: să lase baltă lecția și să plece acasă, ori să încerce să lămurească pricina comportării ciudate a elevei? În casă nu e nimeni, în afară de el și Lida. Antonina Mihailovna e plecată. De obicei, în timpul lecțiilor, ea iese din cameră, ca să nu-i stingherească. Iar Lida, ascunsă în cuibușorul ei de după perdeaua de pînză, nu dă nici un semn de viață.

— Lida! strigă învățătorul cu glas tare.

Fata nu răspunde.

„Nu cumva a leșinat acolo?“ se neliniștește Lobanovici. Se ridică și se duce încetișor spre perdea. Rămîne o clipă în loc, apoi, o ridică cu băgare de seamă. După perdea nu se prea vedea bine, Lida stă culcată pe pat, cu fața băgată în pernă, învelită pînă la mijloc cu o păturică ușoară. Lobanovici se apleacă și-i ascultă respirația. Fata rămîne tăcută, nemișcată, ca moartă.

— Lida! strigă învățătorul din nou.

Lida nu se mișcă și nu răspunde. Învățătorul îi pune mîna pe căpșor și îi mîngîie părul.

— Lidocika, dar ce-i cu tine? De ce taci? Mai trăiești?

Nici de astă dată Lida nu răspunde nimic. Atunci Lobanovici vîră încetișor mîna sub capul negricios al capricioasei sale eleve și îl ridică puțin. Capul e cald, așadar trăiește. Învățătorul se pleacă mai mult și-i ridică ceva mai tare capul, o sărută pe obrăjori, pe buze. Abia atunci Lida își recapătă viața, se uită la învățător, rîde și, rușinîndu-se, rostește cu asprime:

— Plecați de-aici!

„Poftim, fracțiile!“ își zice Lobanovici, ieșind de după perdea.

Se așază din nou la masă, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic deosebit. Pentru moment, nu-i însă în stare să-și dea seama de ceea ce făcuse și nici ce-l îmboldise la această faptă. De ce făcuse așa ceva? Și cum s-ar fi simțit, dacă Antonina Mihailovna l-ar fi surprins după perdea? Ce și-ar fi închipuit?

Un roi de gînduri îi zumzăie în cap, iar chipul Lidei îi stăruie în ochi. Un sentiment mai puternic decît toate celelalte prinde a-l stăpîni: nu era frumos ceea ce făcuse. Dar n-apucă să tragă o concluzie sigură a purtării sale și Lida, iată, reapare. Arată cam rușinată. Căutînd să nu se uite la învățător, ca privirile lor să nu se întîlnească, Lida se așază la locul ei. Învățătorul șade și el cu ochii plecați; se stăpînește însă numaidecît.

— Ascultă, Lida, rostește el cu răceală, ca să șteargă impresia produsă de acest incident neprevăzut. Dacă vrei să înveți, învață, și lasă-te de nazuri. Iar dacă nu vrei, spune-o verde, și atunci n-am să mai viu aici.

Lida se încurcă. Nu se aștepta la asemenea vorbe aspre. Mîhnirea și durerea i se oglindesc pe față. Își lasă capul în jos și tace. Lui Lobanovici i se face milă de ea; totuși, nu-și schimbă pe dată tonul rece, de dascăl:

— Ia gîndește-te, Lida, pînă unde mergi cu toanele tale?!

Învățătorul își dă și el seama că îndrugă prostii; totuși îi dă înainte.

— Ce-ar fi zis maică-ta, dacă ne-ar fi găsit după perdea?

Lida lasă capul și mai jos și nu spune nimic. S-o fi gîndit pesemne că dascălul ei nu mai merită acest titlu.

— Ei, cum crezi, Lidocika, reia învățătorul, de astă dată pe un ton ceva mai prietenos, învățăm mai departe ori isprăvim cu lecțiile?

Fără să ridice capul, Lida răspunde încetișor:

— Vreau să învăț.

— Ei, așa da, e cu totul altceva!

Învățătorul e bucuros că Lida și-a regăsit darul vorbirii. Prin aceasta, se trăgea un fel de hotar între ceea ce a fost și situația lor de acum.

— Dacă învățăm, atunci să învățăm, Lidocika. N-ai să mai faci nazuri?

— Nu mai fac, răspunde Lida și se uită la Lobanovici.

— Atunci totu-i în regulă. Pentru ziua de azi, ajunge. Du-te, plimbă-te, chibzuiește bine totul și nu te supăra pe mine. Caută să analizezi singură, după manual, ceea ce ți-am explicat despre adunarea fracțiilor.

Așa, se despărțiră.

Învățătorul o luă spre casă.

Orice ai zice, bun lucru e drumul! La cîte nu te poți gîndi cînd mergi! Lobanovici străbătu vreo două verste, tot cu gîndul la întîmplarea din cătun. După ce o cîntări din toate punctele de vedere, învățătorul nu se osîndi cu prea multă asprime, dar încercă să tragă din ea învățăminte pentru viitor. Și mergea spre Verhan din ce în ce mai voios.

XIX

Vizitele în cătun nu-l prea mai ispiteau pe Lobanovici. Deveniseră o obligație neplăcută. Cel mai rău era că își dădea seama că numai el e vinovat: cine-l rugase să se ducă la aceste lecții? Oricum, nu mai putea da înapoi. Te-ai prins să faci un lucru, fă-l, nu mai ai încotro. Aceste vizite aveau însă și părțile lor bune: umblînd, referatul i se concretiza din ce

în ce mai clar în minte. Ideile îi veneau cu ușurință, în mod curgător. Multe expresii nimerite i se înșirau în cap. Din cînd în cînd, învățătorul se și oprea în loc, își scotea carnetul din buzunar, se uita în jur, ca să vadă dacă nu e cineva nedorit — căci oamenii își puteau închipui cine știe ce — și-și nota expresiile cele mai potrivite. I se părea atunci că ar fi de ajuns să se așeze la masă, și că totul se va așterne pe hîrtie, la fel de ușor și de curgător, cum i se desfășurau gîndurile în timp ce mergea. În realitate însă, ieșea altfel. Chiar frazele cele mai izbutite nu puteau reconstitui nici pe departe tabloul complex și bogat ce i se contura în imaginație și, luate fiecare în parte, arătau neputincioase, ca niște vrăbii jumulite. Fără să vrea, Lobanovici își aducea aminte de castelul fermecat ce i se ivise odată, în timp ce se plimba prin împrejurimile Verhanilor: era de ajuns să se dea cu cîțiva pași la o parte din locul de pe care zărea castelul, ca acesta să se năruie, să se risipească în văzduh ca fumul.

În drum se întîmplau și alte lucruri plăcute. Pe la sfîrșitul lui iunie căzuseră din belșug ploile de vară; apoi, vremea bună se statornicise din nou. Trecînd prin umbra șirurilor de mesteceni, Lobanovici dădu peste o mînătarcă frumoasă și se bucură de ea, ca de un prieten din copilărie. Se opri și o reteză la rădăcină. Se uită mai atent în jur: în apropiere, mai erau două mînătărci tinere, sănătoase. După ce curăți cu grijă mînătărcile de nisip, le puse în batistă și-și văzu de drum, cu trofeele în mînă.

Mai departe, chiar lîngă drum, era o pădurice de mesteceni presărată, ici colo, cu pini mici, brazi și chiar tufe de ienupăr. Lobanovici se abătu din drum și porni să cerceteze pădurea. „Un loc tocmai potrivit pentru mînătărci", se gîndi el și, cu sîrguința unui pasionat culegător de ciuperci, începu să cerceteze locurile ferite vederii, prielnice pentru mînătărci. Nu făcu nici cincizeci de pași și se opri deodată, ca înfipt în pămînt. Rareori avusese prilej să vadă atîtea mînătărci pe un petic de pămînt atît de mic. Ciupercile crescuseră cîte una, cîte două, iar pe-alocuri pîlcuri întregi. Și, cel mai ciudat, nu erau doar pitarci galbene, ca gălbenușul de ou, ci mînătărci cu capete negre, de toată frumusețea, dintre acelea care cresc numai în pădurile de pini.

După ce se sătură să tot admire mînătărcile, Lobanovici începu să le culeagă fără grabă. Se lăsa pe vine lîngă fiecare ciupercă, îi tăia cu briceagul rădăcina, răzuia nisipul și gunoaiele lipite de picior. Ciupercile erau tinere, tari, grele, cu capete negre, iar dedesubt, albe ca inul. Cum era să nu se bucure de ele? Fericitul culegător de ciuperci punea pe un loc curat mînătărcile culese și

curățate. Strînse vreo sută de bucăți. În acel locșor nu mai crau ciuperci, iar prin apropiere nu mai găsi nici una. Cum învățătorul n-avea un coș cu el, tăie mai multe nuieluțe de mesteacăn, le legă cu capetele subțiri și înșiră pe ele trei salbe întregi de ciuperci. Cu prada aceasta se îndreptă spre cătun.

Locuitorii din cătun, întîlniți în drum, se uitau curioși la aceste cununi de ciuperci. Unii, neputîndu-și reține mirarea, rosteau cu glas tare:

— A! Ce ciupercuțe! Și așa devreme! Dar pe unde le-ai cules?

Învățătorul le răspundea, fără ocol. Pînă ajunse la Antonina Mihailovna, mai multe sătence din cătun se duseră și ele să caute locurile cu ciuperci. Antonina Mihailovna se miră și ea.

— Și ce faci cu ele? îl întrebă.

— Ți le dau dumitale. Fă ce poftești, Antonina Mihailovna.

— Ei, atunci, azi o să avem o masă bună.

Antonina Mihailovna luă ciupercile, începu să le aleagă, ca să le gătească așa cum știa ea. Numai Lida nu se entuziasmă de trofeele învățătorului, ceea ce îl cam supără.

— Lida, îți place să culegi ciuperci? o întrebă el.

Lida zîmbi vinovat.

— N-am cules niciodată. Mic-mi place să culeg fragi.

— Vai, Lida, Lida, rosti învățătorul cu dojană, și ochii i se aprinseră. Își aduse aminte de copilăria sa, cînd mergea deseori la culeș de ciuperci. Un șir colorat de tablouri, de chipuri i se perindă înaintea ochilor. Nu se putu stăpîni și începu să-i povestească despre toate astea pe scurt:

— Pentru mine, nu există nimic mai frumos pe lume, decît să umblu singur prin locuri cu ciuperci și să culeg mînătărci. Mie-mi plac. Parcă mi-ar fi niște prieteni, atîta numai că nu știu să vorbească. Te scoli în zori de zi, te duci în pădure, cu un coșuleț, acolo unde cresc ciuperci, în locuri ochite dinainte. În pădure e încă întuneric: aștepți pînă se luminează de-a binelea, ca să cercetezi tu cel dintîi locurile cu ciuperci. Și e atîta liniște, e atît de bine acolo, că-ți vine să cînți, nu alta! Pricepi tu asta, Lida?

Nu, Lida nu pricepea. Asculta, cu gîndul aiurea. Întrebarea învățătorului o surprinse. Avu iar un zîmbet vinovat, lăsă capul în jos și răspunse încetișor:

— Nu m-am sculat niciodată așa devreme, și, apoi, mi-e frică să mă duc singură în pădure.

Răspunsul ei răcori ardoarea amintirilor învățătorului. Nu se supără cîtuși de puțin pe Lida: de ce trebuia numaidecît să arate înflăcărare pentru asta? Tăcu o clipă.

— Tocmai asta-i, Lida, că tu nu te scoli devreme și n-ai fost în pădure înainte de răsăritul soarelui... Ei, bine, își întrerupse singur povestirea, hai la treabă, de vreme ce excursia mea în pădure nu te-a atras.

Stătură mai bine de două ceasuri la lecții, cu toate că nu prea era plăcut să stea în casă, deasupra manualelor plictisitoare și să se apere de muște, în timp ce afară era atîta lumină și verdeață. Trebuia însă să repete toată materia învățată. Lobanovici avea de gînd să plece curînd la Mikutici, la prietenii săi, și ținea s-o prepare totuși pe Lida cît mai bine. Repetau gramatica, sintaxa, făceau analize gramaticale, dictări, rezolvau probleme. La materiile pe care Lida nu le stăpînea încă pe deplin, învățătorul nu se lăsa pînă ce fata nu-și însușea în întregime cutare sau cutare problemă. În asemenea cazuri pe Lida o apuca disperarea.

— N-o să iasă nimic din concursul meu, zicea mereu, și în glasul ei răzbătea nemulțumirea, ba chiar deznădejdea.

— Lida, nu te gîndi la așa ceva, fiindcă dacă îți bagi gîndul ăsta în cap, chiar că n-o să iasă nimic. Privește lucrurile cu mai multă încredere.

Învățătorul îi explica cu răbdare ceea ce ea nu-și însușise temeinic și limpede. Și ajungînd să înțeleagă lucrurile bine, fata se înveselea.

— Ei, vezi? Nu trebuie să te lași doborîtă în fața greutăților, o încuraja învățătorul.

Lida devenise acum mai serioasă și păstra față de învățător o atitudine rezervată, oarecum rece. După incidentul de pomină de după perdea, nu mai ieșea în întîmpinarea lui Lobanovici și nu-l mai conducea, cînd pleca din cătun la Verhan.

— Ei, să facem o pauză, zise Lobanovici și se ridică.

Lida rămase tot la masă. Se gîndea la plecarea lui Lobanovici la Mikutici. Nu voia ca el să se ducă acolo, fără să știe și ea motivul. Dar nu îndrăznea să-i spună învățătorului.

— De ce ești așa de îngîndurată, Lida? o întrebă.

Lida lăsă capul și mai jos.

— Nimic... Așa...

Își ridică apoi ochii la învățător și rosti încet:

— Nu trebuie să vă duceți la Mikutici.

Lobanovici se miră.

— De ce?

— Așa, răspunse Lida, nu știu de ce, dar să nu vă duceți.

Învățătorul nu mai izbuti să scoată o vorbă de la dînsa. Lida se ridică de la masă și fugi afară.

Între timp, Antonina Mihailovna fripsese ciupercile și le dresese din belșug cu smîntînă.

— Haideți la o gustărică. Serviți din mîncarea mea, și spuneți-mi dacă sînt o bucătăreasă bună.

Așternu o față de masă albă, aduse farfurii, o gustare țărănească, o carafă cu rachiu de fructe și ciupercile.

Lobanovici mărturisi că nu mîncase în viața lui ciuperci atît de gustoase. Lida le lăudă și ea, mîncînd cu plăcere. Apoi, zise:

— Mă duc să-l strig pe Kolea, să mănînce și el.

Cînd fata ieși din casă, Antonina Mihailovna tăcu puțin, apoi se adresă învățătorului:

— Ai cam amețit-o pe Lida mea...

Din vorbele ei învățătorul deduse și altele, neexprimate: „Iar dacă-i așa, apoi, să n-o mai părăsești".

Învățătorul se simți cam stingherit; totuși, izbuti să îngîne cîteva cuvinte:

— E încă o copilă. Toate astea o să-i treacă...

În drum spre Verhan, învățătorul se gîndi la cîte și mai multe. Și-și încheie gîndurile cu cîntecul ucrainean:

Vai, Grițiule, frățioare,
Nu te du la șezătoare

XX

Mătușa Paraska îl întîmpină pe Lobanovici pe scara școlii. Părea îngrijorată, dar zîmbetul șiret ce-i lumina fața îl făcu pe învățător să bănuiască îndată că bătrîna avea să-i spună o noutate. Paraska nu se grăbea însă să i-o vestească, neștiind cum o va primi.

— Îmi ascunzi ceva, mătușico, îi zise învățătorul.

— Ceva ce nu prea ai cum s-ascunzi, răspunse bătrîna, apoi, coborîndu-și glasul, adăugă încetișor: Ți-a venit un oaspete!

— Un oaspete? Ce fel de oaspete? întrebă repede Lobanovici.

— N-a spus cine-i și nici cum îl cheamă.

— Dar unde-i?

— Acolo, și bătrîna arătă spre ușa locuinței învățătorului.

Cît timp cei doi vorbeau, musafirul necunoscut se apropie furiș de ușă și o încuie. Lobanovici își dădu seama că ușa e încuiată

numai cînd bătu și încercă să apese clanța. Dar ușa nu se putea deschide, și nimeni nu răspundea.

„A adormit acolo? Cine o fi?" gîndea Lobanovici, stînd la ușă. Bătu mai tare. Necunoscutul îi răspunse dinăuntru, bătînd cu degetul în ușă tactul unei melodii întregi: tra-ta-ta! tra-ta-ta! tra-ta-ta!

„O fi vreunul dintre prietenii mai apropiați, dar cine?" se întreba mereu Lobanovici. Își îngroșă glasul, mai bătu o dată și repetă:

— Casă, căsuță, cine șade în căsuță?

Un glas pițigăiat, de bună seamă prefăcut, răspunse de după ușă:

— Eu, șoricel-sprintcnel! Și tu cine ești?

— Sînt Moș Martin, al căsuței stăpîn, răspunse Lobanovici, și am voie să sparg ușa.

— De la Telșino-mi ești? întrebă musafirul, cu aceeași voce pițigăiată.

Și atunci, fără să știc cum, își aminti deodată de întîlnirea cu Turșevici, în Polesia. Așa glumise și el cu prietenul său care, acum, îi întorcea gluma.

— A-a-a! strigă Lobanovici. S-a dezlegat misterul! Maxime, deschide ușa!

Cheia scîrțîi în broască și ușa se deschise. Da, era Turșevici. Făcînd un pas îndărăt, el se aplecă, cu o mînă proptită în genunchi, iar cu cealaltă îl arătă pe Lobanovici, rîzînd cu hohote.

— Nu te așteptai să mă vezi? întrebă el.

Drept răspuns, Lobanovici se repezi la prietenul său și-l îmbrățișă cu putere.

— De așteptat mă așteptam, dar nu astăzi. Și de ce nu mi-ai scris cînd vii? Te-aș fi întîmpinat.

— Păi, mă gîndeam să-ți fac o surpriză, să te prind pe nepregătite, răspunse Turșevici; apoi, îl întrebă: Dar pe unde-mi umbli matale?

— Ei, pe unde am fost, nu mai sînt!

— Ia uite ce conspirator! Ia să te văd cum arăți.

Turșevici își apucă prietenul de umeri, îl întoarse la dreapta, apoi la stînga și-i privi fața.

— Binișor, bun pentru recrutare, își încheie Turșevici examinarea.

— Mai bine, frate, să fii pușcăriaș decît slugă la țar, răspunse Lobanovici, tot în glumă.

— Ei, depinde de gust, observă Tursevici, iar în ceea ce mă privește, n-aș vrea să ajung nici una, nici alta.

— Dar dacă ai fi pus în fața dilemei : ori ostaș ori pușcăriaș ? Ce-ai alege ?

Tursevici socoti întrebarea lipsită de temei și nu răspunse nimic.

— A, nu vrei să fii nici ostaș, nici pușcăriaș, zise Lobanovici. Ei, frate, află că eu trăiesc după zicătoarea : de cerșetorie și de pușcărie să nu te lepezi... Ei, bine, se întrerupse el, mă bucur că ai venit. Ia spune, cum găsești noua mea reședință ?

Tursevici dădu aprobativ din cap :

— Hm ! Bună, zău ! Nu e ca la Telșino al nostru de altădată : ai spațiu mai mult, vezi lume.

— Să știi că eu îmi aduc aminte cu plăcere de Telșino. Și, cînd mă gîndesc la el — și mă gîndesc adeseori — mă cuprinde un fel de jale, de parcă aș fi pierdut ceva scump. Poate fiindcă mi-am lăsat acolo o părticică din suflet, rosti Lobanovici, cu tristețe în glas.

— A, știu ce-ai pierdut, ori, mai bine zis, pe cine ai pierdut : pe Iadvisia, glumi Tursevici, uitîndu-se țintă la prieten.

Lobanovici se cam încurcă. Numai simplul cuvîntul „Iadvisia" răsuna dureros în inima sa, iar Tursevici, cu spiritul său de observație, înțelese aceasta.

— Ei, n-am grăit adevărul ? exclamă Tursevici, pe același ton glumeț. Simțind, însă, că atinsese o rană în inima lui Lobanovici, adăugă, dar de astă dată, cu un aer serios : Andreika, nu mi-o lua în nume de rău și nu te supăra pe mine. Iartă-mă, dacă te-am atins la coarda dureroasă. Merită Iadvisia să scoți uneori și un suspin în amintirea ei.

Lobanovici ar fi vrut să spună : „N-o voi uita cît voi trăi. Numai că ea a pierit de pe cerul meu și și-a ascuns și urmele." Dar, adresîndu-se lui Tursevici, îi spuse glumind la rîndul său :

— Văd că și tu oftezi după ea.

— Ei, cum să mai prind ceea ce-i bun pierdut ? și Tursevici dădu din mînă. Vreau să mai studiez ; apoi, să mă însor.

— Bine, bine, frățioare ! Să lăsăm amintirile pentru mai tîrziu ! Și Lobanovici începu să se agite : Ce prost m-aș simți, dacă nu te-aș întreba : „Nu ți-e foame ?"

Și, fără să dea prietenului răgaz să născocească un răspuns, Lobanovici strigă :

— Mătușă Paraska !

Bătrîna intră şi aruncă o privire asupra celor doi tineri învăţători. Văzînd că amîndoi sînt bucuroşi de întîlnire, îşi simţi sufletul uşurat.

— Uite ce-i, mătuşico, îi spuse Lobanovici, fă-ne nişte gogoşi de cartofi. Maxim Iustinovici, arătă cu mîna pe Tursevici, nu numai că n-a mîncat asemenea gogoşi, dar nici n-a văzut aşa ceva în viaţa lui.

Mătuşa Paraska se lumină la faţă, iar Lobanovici îi dădu înainte :

— Uite, mătuşico, ţine aici trei ruble. Trimite-l pe Pilip la monopol, să ia o jumătate de oca. Ne-a venit un oaspete. Să-l cinstim în aşa fel, ca să nu ne fie ruşine şi să nu ne facem de rîs în faţa lumii.

Bătrîna zîmbi prietenește şi ieşi din odaie.

— E o femeie de aur ! spuse Lobanovici.

Tursevici observă pe bună dreptate :

— Pentru ce atîta bătaie de cap, Andrei ? Lasă-te de fleacuri.

— Păi nu se întîmplă zilnic aşa ceva. Ia adu-ţi aminte de cîtă vreme nu ne-am mai văzut. Cum să nu sărbătorim un asemenea eveniment ?

— Ei, am vorbit şi eu, ca să respect bunăcuviinţa, rîse Tursevici, şi-şi zgîlţîi prietenul de umeri.

În timp ce mătuşa Paraska trebăluia prin bucătărie, gazda şi musafirul îşi făcură planuri, ca să vadă cum ar putea locui amîndoi mai comod.

— Avem toată vara înaintea noastră, spuse Lobanovici şi tu trebuie să te pui pe treabă : aşadar, să ne înţelegem cum să fie mai bine şi mai uşor pentru tine. Uite, asta-i o cameră, şi asta-i alta. Avem o canapea şi un pat ; alege care-ţi place. Masa o s-o luăm împreună.

Tursevici îşi desfăcu braţele cu un aer comic, minunîndu-se parcă de bogăţia din locuinţa prietenului.

— Vai, ce lux, ce belşug ! Nici nu ştii la ce să te uiţi şi ce să alegi, rîse el. Şi, deodată, îşi aminti de o întîmplare : Un om sărac a întîlnit un învăţător şi l-a rugat să-l ajute cu bani. „Aş fi bucuros să te ajut, dar de unde să aibă bani un biet învăţător de ţară ?“ — „A, dumneata eşti învăţător de ţară ?“ s-a mirat omul. „Iartă-mă, n-am ştiut asta“. Şi-a băgat mîna în buzunar, a scos o hîrtie de trei ruble şi i-a întins-o învăţătorului.

— Să rîdem, ori să plîngem ? întrebă Lobanovici şi adăugă : Nu, mai bine să rîdem. În schimb, învăţătorul are o conştiinţă curată ; el nu-i un uriadnic prădalnic, un pristav ori un notar de

plasă. După mine, învățătorul de la țară este cel mai curat și cel mai sfînt om din Rusia țaristă.

— E plăcut să auzi asemenea păreri despre cei din tagma noastră, răspunse Tursevici. Cine știe, poate o fi chiar adevărat. Dar, să nu uităm un lucru: ia pune tu pe vreunul dintr-ai noștri în fața unei plăcinte bune, grase — crezi tu că nu se va poticni și el?

Tot discutînd prietenește și amintindu-și despre trecut, despre cunoștințele comune, timpul trecu pe nesimțite. Mătușa Paraska pregătise gustarea, întinsese o față de masă albă ca zăpada, adusese farfurii, cuțite și furculițe, apoi se înfățișă cu o tigaie mare cu jumări îmbietoare și cu ochiuri. După aceea, apărură și vestitele gogoși de cartofi ale bătrînicăi.

— Ei, ce zici de mătușa Paraska? întrebă Lobanovici.

— E tare de ispravă mătușica ta! o laudă Tursevici.

— Și legenda despre sărăcia învățătorilor nu se prea potrivește cu realitatea, rosti Lobanovici, arătînd tigaia cu jumări, sticluța cu votcă și gogoșile de cartofi. Ei, hai să bem cîte un păhărel: pentru întîlnirea noastră, pentru sărăcia noastră de învățători, pentru curățenia sufletească!

— Primesc. Amin! încuviință Tursevici, ridicînd păhărelul.

XXI

Cei doi colegi și vechi prieteni, Tursevici și Lobanovici, se aranjară cît se poate de bine în locuința lor comună. Împărțiră și delimitară totul, așa că nici unul nu-l stinghereа pe celălalt. Poate că „sărăcia de învățător" despre care pomenise Tursevici, ori „curățenia sufletească" pentru care ridicase păhărelul Lobanovici, înlesniseră această conviețuire.

Fiecare dintre ei își aducea prinosul — ca să folosim un stil prețios — la altarul prieteniei, corespunzător însușirilor sufletești și ale caracterului. La anumite ore din zi se despărțeau, fiecare apucînd în altă parte. Tursevici își lua manualul, se ducea într-un colțișor mai liniștit și se pregătea sîrguincios pentru institut. Îndrăgise cimitirul din Verhan — mai ales după ce Lobanovici îi vorbise despre perechea de îndrăgostiți necunoscuți care își găsise acolo un locșor tihnit drept adăpost. Gazda avea și ea locurile ei de plim-

bare — se ducea să culeagă ciuperci, în pădure, deşi nu mai dăduse peste un loc neumblat, cu atîta belşug de mînătărci, ca prima dată.

La anumite ore din zi cei doi învăţători şedeau împreună şi discutau, dar constatară curînd că nu se prea înţelegeau între ei, fără însă ca neînţelegerile să depăşească limitele permise între prieteni. La aceasta contribuia şi faptul că nu locuiseră mult timp sub acelaşi acoperiş, fiecare socotind că-l cunoaşte pe celălalt pînă în cele mai mici amănunte. În popor umblă însă o vorbă simplă şi înţeleaptă : de vrei să-l cunoşti pe om, trebuie să mănînci un pud de sare împreună cu el. Or, prietenii noştri n-apucaseră să mănînce nici măcar un funt de sare la aceeaşi masă, şi divergenţele de păreri începură să se ivească între ei, dezbinîndu-i din ce în ce mai mult şi trăgînd între ei un hotar nu tocmai uşor de trecut. De obicei, divergenţele porneau de la Duma de Stat, ori, mai precis, de la situaţia politică din ţară. Tursevici, în orientarea sa politică, nu mergea mai departe de partidul cadeţilor. Acesta era idealul său politic.

— O, dacă s-ar realiza în Rusia numai ceea ce propune partidul cadeţilor în programul său politic ! spunea Tursevici. Chiar faptul că în partidul acesta este adunată floarea intelectualităţii ruseşti — profesori, avocaţi, doctori, ingineri — este foarte grăitor şi-l recomandă ca partid al libertăţii poporului.

— Să presupunem că partidul cadeţilor şi-ar realiza programul, interveni Lobanovici. Cu ce s-ar alege din asta poporul ?

— În primul rînd, în cazul acesta, ţărănimea fără pămînt şi cu prea puţin pămînt ar fi împroprietărită. În al doilea rînd, regimul absolutist ar fi limitat, or, majoritatea copleşitoare a locuitorilor ţării revendică tocmai acest lucru. Atunci, miniştrii şi guvernatorii ar deveni răspunzători în faţa Dumei de Stat. Şi noi, învăţătorii de la ţară, ne-am bucura de condiţii incomparabil mai bune, iar toată populaţia ar căpăta largi drepturi politice. Ştii tu, urmă Tursevici cu înflăcărare, cum trasa ziarul cadeţilor, *Rusi*, sarcinile Dumei de Stat ? „Menirea principală a Dumei care se alege acum, se arăta în coloanele lui, în timpul alegerilor, şi a partidului «libertăţii poporului» este de a fi biciul mîniei poporului. După ce va destitui şi va da în judecată pe unii membri criminali ai guvernului, ea nu va avea altă preocupare decît punerea în aplicare a unor măsuri urgente, iar apoi, va convoca o adevărată Dumă, aleasă pe baze mai largi.“ Ce, găseşti că e un program neînsemnat în condiţiile noastre ? întrebă Tursevici, cu aerul unui învingător, şi adăugă : Să le ajute numai dumnezeu să reuşească, să-l poată realiza.

— Iar pînă una alta, observă Lobanovici, Duma n-a dat în judecată nici un satrap țarist. Și ce, parcă n-ar avea pentru ce să-i judece? Iese tocmai de-a-ndoaselea: satrapii încep să mîrîie împotriva Dumei. Peste puțin, nu numai că vor mîrîi la ea, ci o să izbească și cu picioarele în pămînt; poate că o s-o dea și peste cap. Uite, tu ai pomenit de cele scrise în gazeta *Rusi*. Lasă-mă să-ți citez cuvintele unui alt ziar cadet. El scria că succesul repurtat de cadeți în alegeri a atras atenția „sferelor", ba chiar a și alarmat aceste „sfere" — adică pe satrapi. Dar, pe urmă, „sferele" și-au venit în fire, au privit, au ascultat bine și au ajuns la concluzia că succesul cadeților în alegeri și Duma cadetă sînt, pur și simplu, în avantajul țarismului... Să facă cadeții gălăgie, să dea din pumni — doar n-au să sară la bătaie — să critice guvernul și chiar să-l amenințe pe cîte un ministru. Aceasta nu poate speria pe nimeni, dat fiind că nici Duma cadetă și nici altă Dumă nu va numi ea miniștri. Părerea mea este că ziarul acesta cadet — se numește *Nașa jizni* [1] — e mult mai aproape de adevăr, decît *Rusi* al tău.

— Așadar, după tine, faptul că există Duma de Stat n-are nici o importanță? întrebă Tursevici, încruntîndu-se.

Lobanovici plecă ochii. În primul moment nu găsi un răspuns nimerit. Trebuia însă să cîștige puțin timp, ca să poată răspunde mai convingător. Așadar o luă pe departe:

— O învățătoare pe care o cunosc bine — nu știu pe unde o fi acum și ce-i cu ea — mi-a povestit despre un golan care i-a cerut bani și băutură. Cînd învățătoarea l-a întrebat de cîți bani are nevoie, golanul, cu aerul unui gînditor profund, și-a dus degetul la frunte și a zis: „Pentru întîia oară mi se pune o asemenea întrebare filozofică!" Așa că, nu-mi rămîne și mie decît să repet vorbele acelui golan, în legătură cu întrebarea ta.

Tursevici dădu din mînă, cu dispreț:

— Duma de Stat este ceva real — deci existența ei este un fenomen rațional.

— Ei, frate, te-ai băgat în văgăuni filozofice, din care n-ai cum să mai scapi. „Tot ce există e rațional", rosti Lobanovici, subliniind cu ironie: Regimul absolutist este și el o realitate — e, deci, rațional? Și atunci, la ce bun să-l mai combați? Începi să dai în sofistică. Viața, natura și toate fenomenele de viață nu se află în stare de liniște și de imobilitate. Un filozof grec din antichitate a și spus: „Toate curg, toate se schimbă" — iar mișcarea, dezvoltarea

[1] *Viața noastră.*

nu se petrec și nu s-au petrecut fără luptă. Tot ce are început, are și sfîrșit. Iată de ce sînt atît de convins că și sfîrșitul regimului absolutist, și al nerodului de Nikolka, n-o să vină de la sine, ci în urma luptei revoluționare a întregului popor. Însă nu Duma de Stat cadetă va fi aceea care va da o mînă de ajutor luptei poporului. Duma cadetă este o frînă pentru răscoala poporului împotriva sperietorii încoronate de pe tron. Și oricine iubește poporul, oricine merge cu poporul, trebuie să participe la lupta necîndurată, conștientă, dusă potrivit unui plan unitar, pentru răsturnarea idolului de pe tron și a ajutorilor, slugilor și apărătorilor săi. Cred că aprecierea ce-o fac despre Duma de Stat e destul de limpede.

Tursevici, mirat, își desfăcu brațele a nedumerire, se uită cu luare-aminte la fostul său coleg și actual prieten.

— O-ho-ho! exclamă el. Nu mă așteptam să aud de la tine o asemenea... Ei, cum să-ți spun? o asemenea... concepție. Ia uite unde ai ajuns! Hai să fim sinceri: din ce partid faci parte?

— Ca să fiu sincer, cum zici tu, nu fac parte din nici un partid.

— Și de ce? întrebă Tursevici.

— Iată de ce: uneori, mi se părea că iubiții tăi cadeți poartă cu ei adevărul. Ei, știi și tu: „floarea aleasă a intelectualității rusești", cum le zici. Apoi, privind mai atent la eseri am crezut că dreptatea este de partea lor, și eram dispus să mă situez pe pozițiile lor. Am avut însă și prilejul, ca fiecare dintre noi care se află în căutarea adevărului, să-i ascult și pe social-democrați. Aceștia vorbesc bine, temeinic, drept... Eserii și social-democrații au un punct comun: năzuința spre răsturnarea regimului absolutist. Dar cine o fi avînd dreptate, asta n-o știu încă în mod precis. Cred, totuși, că viața și lupta pentru democrație va arăta cine se află pe o cale bună și cine greșește. Și atunci, mă voi alătura acelora care spun adevărul.

Tursevici clătină din cap, mustrător:

— E-eh, Andrei, Andrei! rosti el, cu părere de rău în glas. Revoluția ți-a mai dat un avertisment și încă unul destul de amenințător. Te-ai jucat cu focul, ajunge. Cunoști proverbul: lîngă apă te uzi, lîngă foc te frigi. Eu sînt pentru evoluție. Fiecare lucru din lume, la vremea lui. Copilul nu se naște deodată om matur. La ce bun să dai buzna prin violență, să te bagi în mersul unor evenimente care nu depind de tine? Uite, niște binefăcători ai omenirii au instigat poporul la greve, la răscoale, la devastări de moșii. Și ce s-a ales din toate astea? Cunoști și tu, din cartea de citire, povestea cu băiatul care desfăcea mugurii și bobocii de flori, ca să înflo-

rească mai repede pe strat. I-a desfăcut prea devreme și florile au pierit.

— Eu o să-ți spun o altă poveste : cum tatăl își învăța feciorii să trăiască uniți și în înțelegere. O ții minte pe aia cu tîrnul ? Atît timp cît tîrnul era legat într-un mănunchi, feciorii nu l-au putut frînge, dar cînd l-au desfăcut, l-au frînt cu ușurință, nuielușă cu nuielușă. Așadar, atunci cînd poporul își va cunoaște interesele și forța și va fi unit, el va mătura cu ușurință gunoiul din casa lui : pe țar, pe prinți, pe conți și orice altă murdărie. Pentru aceasta voi lupta eu. Legea evoluției e una ; există însă și legea revoluției. Una fără alta nu merge. Dar știi, dragul meu, la Institutul de pedagogie nu ți se va vorbi nimic despre asta.

XXII

După asemenea dispute cei doi colegi își dădură seama că în prietenia lor se produsese o mare spărtură, că drumurile lor se îndreaptă în direcții opuse, că nici un fel de discuție nu-i va mai putea uni. Lui Tursevici îi părea rău, în mod sincer, de colegul său, ca de un om care — așa cum vedea el lucrurile — se angajase pe o cale periculoasă și care, în mod conștient, și-a ales suferințele, închisoarea și pierderea libertății. Căci la ce altceva se putea aștepta cineva, apucînd o asemenea cale ? Și de ce face Lobanovici așa ? se întreba Tursevici, cînd era singur. Să fi fost oare pe drumul cel bun ? Datoria lui, își zicea Tursevici, era să-și prevină prietenul mai tînăr și cu mai puțină experiență în ale vieții despre primejdia pe marginea căreia pășea acesta.

Și Tursevici hotărî să aibă o discuție cu Lobanovici despre toate acestea, dar, bineînțeles, nu acum, cînd focul discuțiilor nu se potolise încă.

La rîndul său, Lobanovici îl simpatiza pe Tursevici, ca pe un bun prieten din anii copilăriei și ai adolescenței. Înaintea ochilor săi, răsăreau Polesia, călătoria la Liubașevo, unde se mutase Tursevici de la școala din Telșino, convorbirile și discuțiile lor. Atunci, conversațiile nu-i despărțeau, ci, dimpotrivă, le întăreau și mai mult prietenia. Acum situația se schimbase. Îi părea rău de Tursevici, ca de un om animat de năzuința mic-burgheză spre o bucată de pîine sigură, fără bătaie de cap, și spre un trai tihnit, lipsit de griji. În

această privință Antipik și Tursevici se asemănau. Dar nici Lobanovici, nici Tursevici nu-și arătau sentimentele ascunse ce le nutreau unul față de altul, nu vorbeau nici despre ele, nici despre pozițiile pe care se situau, de parcă nimic deosebit nu s-ar fi petrecut între ei.

Tursevici se adînci și mai mult în munca sa de pregătire pentru concursul la Institutul de pedagogie. Lobanovici hoinărea prin împrejurimile Verhanilor. Se mai abătu odată și pe la locul de unde se putea vedea castelul-nălucă.

Între timp, se apropia data plecării sale la Mikutici, unde aveau să se adune în mod clandestin învățătorii de la țară. Acolo urma să se discute programul lor de activitate politică. Știrile din țară nu erau dintre cele mai îmbucurătoare. Satrapii lui Nikolai al II-lea se purtau cu o neobrăzare din ce în ce mai mare, își ridicau tot mai sus capul. Revendicările Dumei, în majoritatea ei cadetă, nu erau prea mari ; dar și cele mai modeste cerințe erau frînate și rămîneau nesatisfăcute. În același timp, țăranii din toate colțurile Rusiei înaintau Dumei petiții peste petiții cu revendicări, trimiteau la Petersburg delegații, cerînd rezolvarea imediată a împroprietăririi celor fără pămînt și a celor cu loturi prea mici. O parte din deputații Dumei, mai ales țărani, propuseră să se adreseze de la tribuna Dumei un apel către întreaga țărănime, chemînd-o să sprijine Duma în lupta ei împotriva țarismului. Majoritatea cadetă n-a aprobat însă această cerere și, de altminteri, cum ar fi putut-o aproba, de vreme ce cadeții erau tot moșieri și reprezentanți ai intelectualității burgheze ? Ei adresau miniștrilor „interpelări", făceau gălăgie, iar miniștrii fie că nu răspundeau, fie că, la rîndul lor, proferau amenințări ; și amenințările lor aveau mai mult efect. Se vorbea în mod tot mai insistent despre dizolvarea Dumei. În timpul acesta fusese numit un nou ministru de interne, Goremîkin. Acesta nici n-avu vreme să intre în rolul său, și o poczioară începuse să circule prin țară :

Să nu ai speranțe, frate,
Să nu crezi în Goremîkin !
Greu am dus-o întotdeauna
Greu o ducem și acuma [1].

În timp ce Duma avea intenția să lanseze un apel către popor, țăranilor din Rusia țaristă li s-a adresat chiar Goremîkin.

[1] Joc de cuvinte : *gore mîkati* — a o duce greu, a trage mîța de coadă.

Iar dacă țăranii mai nutreau nădejdea de a căpăta pămînt prin Dumă, apelul făcut de Goremîkin — în numele guvernului — a spulberat cu desăvîrșire această nădejde. Goremîkin punea țărănimea în gardă împotriva setei nepotolite de pămînt, împotriva tendinței de a intra în pripă, cît mai repede, în stăpînirea lui — căci țăranii, asemenea copiilor, adesea nici n-ar ști, chipurile, ce vor. Goremîkin îi spunea poporului că țarul și slugile lui s-au îngrijit întotdeauna și se vor îngriji și pe viitor de popor, deoarece ei nu uită de interesele poporului. Este însă cu neputință de a se rezolva dintr-o dată o problemă ca cea agrară, fiind o problemă foarte, foarte complicată. Țăranii nu trebuie să aibă încredere în vorbele unor gură-spartă care promit poporului munți de aur. Toate vor veni la vremea lor.

„Uite, asta este politica lor reală, binecunoscută, gîndea Lobanovici, citind apelul lui Goremîkin. Depinde însă în ce chip o va primi poporul!" Pînă și rămășițele de credință în Duma de Stat, care mai stăruiau slab în conștiința învățătorului, fură acum nimicite. El se încredința și mai mult că în discuția sa cu Tursevici dreptatea fusese de partea lui. Și atunci, fără să vrea, își aminti — pentru a nu știu cîta oară — de poiența de unde se zărea atît de bine castelul-nălucă din depărtările înnegurate. Nu era oare și nădejdea în Duma de Stat tot o iluzie, ca și castelul inexistent?

Apelul lui Goremîkin către popor îl impresiona în rău pe Lobanovici. Îi era îndeosebi neplăcut, fiindcă apăruse în preajma călătoriei sale la Mikutici. Reacțiunea neagră apăsă cu o putere din ce în ce mai mare. Cum se va face ca simțită asupra adunării învățătorilor de țară, asupra stării lor de spirit? Nu-i va băga oare în sperieți și nu va micșora oare avîntul înflăcărat al unor tovarăși neexperimentați în luptă? Simțea nevoia să aibă un schimb de păreri sincer cu un om apropiat, să-i împărtășească gîndurile sale.

La Verhan, Lobanovici nu avea însă alt om mai apropiat decît Tursevici. Au avut, e drept, o discuție aprigă, nu s-au înțeles de loc în părerile lor asupra Dumei de Stat și a luptei politice. Dar discuția nu e ceartă: ea nu distrusese prietenia, deși făcuse o spărtură în ea. Cei doi prieteni erau împreună la dejun, la prînz, la cină și în serile tîrzii de vară.

— N-ai vrea să faci o plimbare cu mine pe drumul Șabunilor? îl întrebă Lobanovici pe Tursevici. Acesta înțelese această propunere ca o încercare de a restabili înțelegerea și prietenia din trecut, șubrezită de discuțiile purtate.

— Dar ce fel de drum o fi acesta, și încă spre Șabuni? îl întrebă Tursevici. Totuși, părea că n-are nimic împotriva plimbării.

Printr-o ciudată asociație de idei, Lobanovici își aminti de un episod din Biblie. La întrebarea lui Tursevici răspunse în glumă:

— Înainte de a porni să predice, Hristos a postit timp de patruzeci de zile și patruzeci de nopți. După aceea, a plecat în deșert, să se roage. Acolo, l-a întîlnit diavolul. Diavolul a început să-l ispitească pe Hristos. L-a suit pe un munte înalt, i-a arătat toate țările de pe pămînt și toate bogățiile lor. „Toate acestea ți le voi da ție, a spus diavolul, dacă mi te vei închina mie". Știi ce i-a răspuns Hristos diavolului: „Nu e voie să te închini decît lui dumnezeu" — și l-a gonit pe cel ce voia să-l ducă în ispită. Eu, bineînțeles, nu sînt diavolul, iar tu nu ești Hristos, și nu-ți promit decît un singur lucru: o să-ți arăt o minune a naturii.

Ascultîndu-l cu atenție, Tursevici simți în răspunsul neobișnuit al prietenului său o aluzie la ceva pe care Lobanovici îl purta ascuns în inimă și nu-i dădea glas.

— Dar ce fel de legătură are asta cu diavolul și cu Hristos, cu predica și cu ispita? se miră el.

— Ei, știi, există o analogie — e drept, foarte îndepărtată: diavolul l-a suit pe Hristos pe un munte înalt, iar eu vreau să te duc pe un colnic, de unde se vede totul departe în jur, și să-ți arăt un fel de miraj.

— Ei, fie, hai să mergem să vedem ce fel de miraj, ce minune a naturii e acolo, se învoi Tursevici. Dorea să treacă pe ulița Verhanilor, să vadă satul, pe care nu-l cunoscuse încă îndeajuns.

Nu se îndepărtară nici la o sută de pași de școală și se întîlniră cu Hripaci, ajutorul de notar. Hripaci, ca și bufnița, nu putea fi văzut ziua, decît arareori. Aproape niciodată nu era treaz; era întotdeauna ori beat turtă, ori măcar „puțin băut". Acum, era doar „puțin băut". La vreo trei pași de cei doi învățători, Hripaci își scoase șapca și-i salută galant. Era cam bătrînel, scund, cu niște ochi iuți ca de tîlhar, cenușii-albăstrui. Bărbuța atinsă de cărunteală, tunsă cu îngrijire, îi dădea o înfățișare de avocat de tîrg și, de fapt, chiar așa era. Pe lîngă munca sa de ajutor de notar, Hripaci scria tot felul de jalbe și reclamații, care însemnau un adaos simțitor la bugetul bețivului plasei. În afară de aceasta, din cînd în cînd, scria și la ziarele sutelor negre din oraș, situîndu-se pe pozițiile unui „rus get-beget".

— Respectele mele, domnilor luminători ai poporului! rosti Hripaci, întinzîndu-i mîna lui Lobanovici, apoi și lui Tursevici. Mă numesc Hripaci, se adresă acestuia. Ei, vedeți? Duma subversivă își trăiește cele din urmă zilișoare, credeți-mă! Ați citit apelul

ministrului Goremîkin către popor? Ce cap luminat! Ce om deștept! Este?

— După mine, Nikodin Poluektovici, dumneata ai un cap mai luminat decît Goremîkin, răspunse Lobanovici.

Hripaci îi apucă mîna și i-o strînse.

— Ce vorbești, ce vorbești?! Sînt doar o umbră palidă pe lîngă el. Se poate să mă așezi alături de o persoană atît de suspusă?

Cei doi învățători își văzură de drum. Hripaci o luă spre administrația de plasă. Mergea, cîntînd cu jumătate de glas:

— E-eh! Rusie, sfîntă Rusie!...

— Uite, tocmai niște secături, niște paraziți ca ăsta sînt reazemul tronului țarului, rosti Lobanovici. Dar are simțul realității: Duma va fi dizolvată prin forță.

— Bine, asta n-are de ce să te atingă în mod dureros, răspunse Tursevici, tu nu-i recunoști nici un fel de însemnătate.

— Nu e vorba de Dumă; principalul este că ei, călăii țarului, acaparează puterea. Dar nu pot uita cîteva versuri care-mi plac mult:

Mînie-te, făurare,
Mohorît fii, mărțișoare,
De ce ploaie, de ce nea,
Simți tot primăvara-n ea!

Și tot discutînd asupra unor chestiuni de actualitate, ajunseră la punctul de pe colnic din care se zăreau contururile castelului. Lobanovici se opri, spunînd „stai!" și privi înainte. Să se fi oprit în alt loc, să fi fost de vină transparența aerului, sau, poate, și tulburarea lui Lobanovici — dar, de astă dată, părțile răzlețe ale „castelului" nu se mai contopeau și nu dădeau impresia dorită. Dezamăgit, Lobanovici se uită în lături, făcu vreo doi pași înainte, se dădu iar îndărăt, fără să-și ia privirea de la locul din depărtare, unde, altădată, se contura „castelul".

— Ce-i cu tine, îl întrebă Tursevici. Nu cumva ai de gînd să dansezi cadrilul?

Se părea că Lobanovici nu auzise întrebarea colegului; umbla mereu, ba înaintînd, ba trăgîndu-se înapoi.

— Uite, uite! De pe locul ăsta! rosti el, bucuros. Ia vino-n-coace, privește!

Vedea bine contururile „castelului", turnurile și cupola unuia din ele. Tursevici se apropie și începu să privească locul arătat de prieten.

— Nu văd nimic, rosti el.

— Uită-te mai atent: acolo, acolo! Vezi? Niște turnuri!

— Bun de glume mai ești! rîse Tursevici. Ei bine, văd. Niște copaci, la diferite distanțe și dîmburile dintre ei... Ori te înșală ochii, ori ai o imaginație excesivă...

— Asta înseamnă că noi n-avem aceeași putere de percepție, spuse Lobanovici, decepționat. Și eu voiam să-ți zic: uite-l, castelul iluzoriu! Ce, nu-i oare și Duma de Stat o iluzie la fel? N-a ieșit așa cum voiam, n-am obținut efectul scontat. Să-mi fie cu iertare... Dar cum de nu vezi tu ceea ce mie îmi stă atît de limpede înaintea ochilor?

XXIII

Tursevici ținu îndelung mîna lui Lobanovici într-a sa.

— Ascultă, Andreika, nu zăbovi mult acolo. Cum să-ți spun? Mi-e cam urît să stau singur, la școala altuia.

Și rostind aceste cuvinte, se uită drept în ochii lui Lobanovici, de parcă ar fi vrut să citească gîndurile și starea sufletească a prietenului. Tursevici înțelesese că tinerii învățători, prinși de iureșul revoluționar, urmau să se adune pe ascuns, pentru a pune la cale vreo acțiune ilegală. N-avea curajul să vorbească pe șleau despre ceea ce bănuia, ca nu cumva prietenul său să-și închipuie că are a face cu un reacționar, cu un om care e împotriva revoluției. Din motive conspirative, Lobanovici nu-i spusese, la rîndul său, lui Tursevici în ce scop pleca la Mikutici: ținea, chipurile, să afle cum o mai duc neamurile sale, mama, frații, surorile, și să-și vadă prietenii.

— Te uiți la mine de parcă aș merge la tîlhărie, cu toporul ascuns sub haină, ori aș avea de gînd să plec în America.

— Și de ce n-aș crede că ai putea face una ca asta? răspunse Tursevici, tot în glumă. Cine știe ce idei au pus stăpînire pe tine în Polesia cea sălbatică! Strînse din nou cu putere mîna lui Lobanovici și adăugă pe un ton serios: Andreika... totuși, fii prudent! Țin mult la tine... și te respect, așa că nu zăbovi acolo, că mi-e urît fără tine.

Mătușa Paraska, pitită după ușă, trăgea cu urechea la convorbirea între musafir și gazdă. Simțind că Lobanovici iese din odaie,

se grăbi să dispară în cămăruța ei, și se uită de acolo, pe ușa întredeschisă, în coridor, la „călugărașul" ei. Lobanovici intră în camera ei.

— Ei, mătușico, plec la gară. Voi lipsi cel mult două-trei zile, iar tu să ai grijă de musafir. Toate cele bune, mătușico!

Îi întinse mîna. Bătrînica fu atît de mișcată, încît o podidiră lacrimile, rostogolindu-i-se pe obrajii încrețiți, uscați.

— Ei, să-ți dea dumnezeu călătorie norocoasă și să te întorci sănătos!

Ieși pe scară și, cu o tristețe de mamă, îl privi pe Lobanovici pînă cînd acesta o luă la dreapta și dispăru în dosul caselor, acolo unde drumul cobora într-o văgăună.

Bătrînica se duse în odăița ei, ca să-l mai vadă o dată pe „călugăraș", în clipa cînd va sui costișa. De la fereastra ei se vedeau bine și costișa și conacul pe lîngă care trecea drumul. Lobanovici răsări din văgăună și se ivi pe costișă. Drumețul se opri o clipă și se uită îndărăt. Acest gest o bucură mult pe mătușa Paraska. Își spusese în gînd: „Dacă se va uita înapoi, atunci n-o să pățească nimic rău în drum și se va înapoia cu bine". Bătrîna scoase un oftat de ușurare, făcu semnul crucii în direcția învățătorului și-și văzu de treburile ei în bucătărie, amintindu-și deodată de musafir.

Drumul, fie el lung ori scurt, îl tulbura de fiece dată pe Lobanovici, predispunîndu-l spre o dulce melancolie. Locul ce-l părăsea și cu care se deprinsese, apărea într-o altă lumină și în alte culori; lucrurile pe care altădată nu le băga parcă în seamă deveneau scumpe, dragi, și-i părea rău că se desparte de ele. Trecea și acum prin aceeași stare sufletească: își aminti de cimitirul din Verhan, de cărăruia îngustă între lanurile verzi de secară care ducea la Tumel, pe unde curgea Usa și se ridica o moară. Învățătorul revăzu în minte și colnicul pe care stătuse de atîtea ori ca să admire castelul-nălucă. Cu toate că ultima plimbare făcută cu Tursevici nu avusese efectul dorit de el, Lobanovici încercă un sentiment plăcut, reamintindu-și de castel și de poienița în care se ivea acesta, răsărind în depărtarea neguroasă.

În această stare de spirit, Lobanovici se apropia de cătunul Antoninei Mihailovna. Iată și drumul lateral spre cătun, pînă la care mai era cel mult o jumătate de verstă. Să treacă pe acolo ori nu? Cînd se hotărîse să plece, Lobanovici n-avea de gînd să se abată pe la ea. Și la ce ar fi făcut-o? Tot ce avea să-i spună Lidei, eleva sa, îi spusese doar. Mai avea însă timp liber. În loc să stea la gară, să aștepte trenul, n-ar fi oare mai bine să se ducă totuși

într-acolo, ca să-i mai reamintească ce ar trebui să facă în lipsa lui? „Deși nu plec pentru multă vreme, mai știi ce se poate întîmpla?“ își zise el. Chipul Lidocikăi îi răsări înaintea ochilor. Va face oare un lucru urît dacă se va abate din drum ca să-i repete încă o dată ce mai trebuie să învețe? Nu putea uita însă nici cuvintele Antoninei Mihailovna, cum că Lida n-ar fi indiferentă față de învățătorul ei. Așadar, poate că ar fi mai bine să nu se ducă acolo. Și tot tocmindu-se cu el însuși, picioarele sale o luară singure într-acolo.

În curticica Antoninei Mihailovna nu era nimeni. Cînd ajunse în fața casei, Lobanovici văzu un lacăt mare la ușă, care parcă spunea anume pentru el: „Rugăm să nu veniți pe la noi“.

„De ce-oi fi venit oare aici?“ se întrebă Lobanovici, apoi o luă hoțește prin dosul casei, ca să nu fie zărit de cineva, spre drum, în direcția gării. Acest mic incident — de fapt, fără importanță — îi strică buna dispoziție. Fără să știe de ce, socoti lacătul de la ușa casei drept un semn rău. Dar, după ce se îndepărtă la cîteva verste de cătun, uită de această mică întîmplare neplăcută.

Ziua era frumoasă, fără vînt. Soarele trecuse de mult de amiază. Aburea ușor. Spre apusul îndepărtat, de după crîngurile cu vîrfuri crestate, răsăreau rotocoale de nori, asemenea unor munți de aramă, colorați de soare într-o nuanță roșiatică. Frumos și măreț apăreau ei deasupra zării, înălțîndu-se tot mai sus! În aceste rotocoale șerpuitoare, cu contururi vagi și ciudate, se ascundea parcă uriașa forță a pămîntului și a soarelui, gata să reverse peste ogoarele pașnice, peste păduri și văi, săgeți de fulgere și torente de ploaie. Vîntulețul care, din cînd în cînd, mai adia slab, se potoli cu totul. Urmă o mare tăcere. În această tăcere neobișnuită se simțea parcă ceva sinistru.

Lobanovici nu-și putea lua ochii de la uriașii nori cu nenumărate capete, și se lăsă pe deplin vrăjit de farmecul pămîntului și al cerului. În unele locuri, de unde i se deschidea o vedere largă, se oprea și rămînea nemișcat cîteva clipe, admirînd peisajele ce i se iveau în față.

Dincolo de cea mai apropiată costișă pe care trecea drumul, era pitită o gară mică și neîngrijită. De departe se zăreau cîțiva tei și arțari rămuroși și două vagoane de marfă stricate. După ce trecu costișa, Lobanovici se opri, aproape de gară. Era tăcută și pustie, la fel cu gările din Polesia, unde luase de atîtea ori trenul. Repede mai trece timpul! Și doar nu era cine știe cît de cînd venise aici

pentru întîia oară, ca să se stabilească în Verhanii necunoscuți! Acum iată-l din nou aici, în această gară. Atunci era iarna, iar acum e vara. Atunci, nu știa ce o fi și satul ăsta Verhan, și nu bănuia că peste șase luni va veni din nou în aceeași gară, ca să pornească la un drum nou pentru el. Dar toate aceste gînduri îl fulgerară doar o clipită.

La gară, se informă cînd sosește trenul în direcția Minskului și cînd se deschide casa de bilete. Nu mai avea mult de așteptat. Lobanovici se așeză în așa fel încît putea vedea din timp apropierea trenului, pentru a-și lua biletul; în cel mai rău caz, o să se suie și fără bilet — în vagon, e ușor doar să te înțelegi cu conductorii și să faci totodată puțină economie.

Din locul în care se așezase se vedeau și mai bine norii de furtună ce se apropiau încet, încet, fără putință de a se mai îndrepta în altă parte. Apusul se întunecă. Zidul negru al norilor se îngroșa din ce în ce mai tare. În puține clipe, totul împrejur se schimbă. Soarele pălea și dispărea tot mai mult după nori. Întunericul se așternea peste pămînt. Tunete surde, îndepărtate, se auzeau tot mai aproape, mai puternice și mai amenințătoare. Și deodată, un val lung, suriu se desprinse din perdeaua neagră, neîntreruptă a norilor; înainta plutind cu iuțeală în văzduh, arcuindu-se și acoperind jumătate din bolta cerului. Mijlocul arcului venea tocmai deasupra gării, mînînd înaintea sa un nor de furtună strîns ghem. Fulgerul sclipi ca o uriașă pasăre de foc cu aripile desfăcute, luminînd tot norul. Un tunet bubui undeva, aproape de tot. Un vînt răcoros suflă în răbufniri ușoare. Picături mari de ploaie izbiră pămîntul, laolaltă cu boabele de grindină, ca un pumn de pietricele zvîrlite de un poznaș. Se porni apoi o ploaie năvalnică, turnînd cu găleata. Pînă să ajungă în stație, Lobanovici fu udat de-a binelea. Casa de bilete era acum deschisă. După ce-și luă biletul, învățătorul se apropie de fereastră, admirînd urgia furtunii. Tocmai în clipa aceea trenul sosi, răsărind, ca din ceață, din plasa deasă de ploaie. Lobanovici alergă pe peron și se sui în cel dintîi vagon de pasageri. Cu toate că era ud, se simțea vesel și mulțumit. Îi veni în minte o vorbă din popor: dacă pornești la drum și te udă ploaia, e spre cîștig, spre bine.

În vagon nu erau mulți pasageri. Unele compartimente erau chiar goale. Lobanovici se așeză într-unul din ele. Rămase în picioare la geam, admirînd peisajele, din fuga trenului. N-avea chef să facă cunoștință cu călătorii și să intre în vorbă cu ei. Peisajele îl inte-

resau mult mai mult. Norul de furtună tunător pluti mai departe, colorîndu-și la lumina vie a soarelui rotocoalele uriașe cît munții, înălbite, spălate parcă de ploaie. Lobanovici lăsă geamul în jos și trase în piept aerul străveziu, purificat de furtună.

Ce bine e să te afli pe drumul ce tu singur ți l-ai ales!...

XXIV

Soarele apuscse. Amurgul își așternea ușor veșmîntul albastru-cenușiu peste locurile joase, în timp ce trenul își micșora viteza, apropiindu-se de gara la care avea să coboare Lobanovici. Cu mult înainte de oprirea trenului, gîndurile învățătorului se îndreptaseră, fără voia lui, spre acest loc. Ce va fi acolo? Se vor aduna oare băieții, ori nu? Vor ține ei cel dintîi congres ilegal, ori ba? Va veni oare cineva în întîmpinarea lui? Îi scrisese lui Sadovici că va sosi în gara Stolbunî în seara zilei de 8 iulie.

Cît de mare fu însă mirarea și bucuria neobositului nostru călător, cînd, coborînd din vagon, zări un grup măricel de tineri învățători. Îi cunoștea pe cei mai mulți. Învățătorii îl cuprinseră pe Lobanovici în mulțimea lor zgomotoasă; cu unii se îmbrățișă călduros și strînse prietenește mîinile altora. Toți vorbeau tare, izbucneau în hohote de rîs, potrivite tinereții lor, de răsuna peronul de gălăgie, de strigăte, atrăgînd asupra lor atenția călătorilor și a funcționarilor din gară. În acest grup de tineri învățători se aflau Sadovici, șeful lor, Ianka Tukala, vioi, gata întotdeauna să rîdă și să spună o vorbă hazlie, ca să-și înveselească colegii. Din grupul de pe peron îți atrăgea privirile Alexei Aleșka, robust, zvelt, mai înalt cu un cap decît toți colegii săi. Încă de pe cînd erau la seminarul de învățători, Lobanovici îl poreclise „Moș Hrușci“ [1]. Aleșka era cu un an înaintea lui Lobanovici, ceea ce nu-i împiedicase însă să fie prieteni. Încă de pe cînd era la seminar, Aleșka își lăsase mustăcioară. Era roșcată. Vîrfurile ei răsucite în sus o făceau să

[1] Cărăbuș, în limbile rusă și bielorusă.

semene cu niște antene de cărăbuș. Acest amănunt îl făcuse pe Lobanovici să-și boteze prietenul Moș Hrușci. Aleșka nu se supărase, și porecla îi rămăsese.

În toată viața sa — ce-i drept, nu prea lungă — Moș Hrușci nu dăduse peste un om în stare să-l biruie la trîntă.

— Dar cum de te-ai născut așa? l-au întrebat într-o zi pe Aleșka.

În glumă, sau poate serios, Moș Hrușci le spuse că străbunul său fusese un dragon necunoscut. Lucrurile s-au petrecut astfel: în ținutul în care locuiau neamurile lui Aleșka se afla moșia contelui Buteniov-Hrebtovici. Era încă pe vremea iobăgiei. Oamenii din partea locului erau mărunți, firavi. Și iată că unuia dintre conți îi trăsni prin cap să scoată un nou neam de oameni, puternici. Și-a mutat undeva țăranii, departe și pentru multă vreme. N-au rămas decît femeile. Iar Buteniov-Hrebtovici s-a adresat guvernatorului, rugîndu-l să-i trimită pe moșia sa un escadron de dragoni în cantonament. Și unul dintre aceștia a pus temelia neamului lui Aleșka.

Nimeni nu putea jura că lucrurile s-au petrecut chiar așa, ori nu — de altminteri nici nu s-ar fi putut afla asemenea chestiuni intime. Oricum, Moș Hrușci era un vrednic urmaș al presupusului său străbun anonim și, în această privință, nu dădea greș. Cît privește bărbații din Mikutici, aceștia încurajau chiar avîntul amoros al lui Moș Hrușci și spuneau: „Ăsta e bun de ofițer din Gardă! N-ar fi nici păcat, și nimeni nu s-ar supăra dacă va lăsa aici niscaiva amintiri, fiindcă și la Mikutici încep oamenii să fie mai mărunței."

Trenul își văzu grăbit de drum. Vesel, emoționat și tare bucuros, Lobanovici se alătură grupului de tineri învățători. O luară buluc, vreo cincisprezece la număr, zgomotoși, gălăgioși, în direcția lacului, spre drumul ce ducea la Mikutici. Străbătură astfel cel puțin două verste, tot glumind în voie și îmbrîncindu-se. Acum, învățătorii semănau cu elevii lor, ale căror pozne erau siliți să le astîmpere în timpul lecțiilor. Vara, cînd învățătorii se adunau în vacanță, localnicii îi întîlneau adeseori; nu avuseseră însă prilej să-i vadă într-un număr atît de mare. Dar învățătorii, amețiți de tinerețea lor, de sănătate și de putere, nici nu-i băgau în seamă. Deși nu erau băuți, nu le era frică de nimic și de nimeni în lume.

— Hei, ascultați aici! strigă Ianka Tukala, întorcîndu-se spre colegi și silindu-se să acopere gălăgia lor cu glasul său puternic. Ce tot nechezați ca armăsarii? Haideți să dăm drumul la un cîn-

tec — știți, ca răzvrătiții ăia de la tîrg : *Uriadnicul, nu e? Strajnicii, nu-s?*

După ce au aflat că nu-i nimeni, au tunat :

Noi avem pe tron matroană
O momîie cu coroană,
Ce mai țar, hai, ce mai țar,
Pravoslavnic gospodar!

Ianka Tukala dădea din mîini, cu aerul unui dirijor, cîntînd tare de tot cupletul și imitîndu-i pe răzvrătiții din tîrg. Învățătorii erau atît de voioși, încît se amuzau cu poftă de cîntec, ca și de gesturile batjocoritoare ale lui Ianka Tukala.

— Mai încet, băieți, îi preveni Sadovici. Și tu, Ianka, mai stăpînește-ți puțin gîtlejul, că și în acest desiș de ienuperi pot fi urechi străine.

Pe o parte a drumului, se înșirau pini rari ; pe cealaltă, tufișuri de ienuperi, iar mai departe arinișe. Nimeni nu luă în seamă observația prevenitoare a lui Sadovici. Numai Ianka Tukala, cel vizat mai mult decît toți de cuvintele lui, replică :

— Ce e just, e just. A și spus unul dintre eroii lui Ibsen : „Dacă te angajezi în revoluție, să nu-ți pui izmene noi".

Învățătorii izbucniră în hohote de rîs. Rîdea și Sadovici ; îl pocni prietenește pe Ianka Tukala peste ceafă, spunîndu-i :

— Ei, ardă-te-ar focul să te ardă!

Noaptea, tot mai neagră, se pogora pe pămînt. Pînă și la apus, cerul, care mai rămăsese luminos mult timp după asfințitul soarelui, începu să se întunece și să se învăluie în amurgul ușor de vară. Ici, colo, stelele îndepărtate sclipiră ca niște mici scîntei pe bolta cerească. De cîte ori n-am privit noi aceste tablouri de noapte scurtă de vară! O adiere de umezeală răcoroasă bătea dinspre lunca unde șerpuia Niemenul. Tăcerea, liniștea, somnul stăpîneau totul în jur. Fără să vrea, Lobanovici își aminti cît de des umblase pe acest drum. Ce mult i se părea de atunci, de cînd el și Sadovici, întîlnindu-se în gară, se duseseră la Paneaneon, unde jucaseră cărți! Dar acum, în mijlocul grupului de învățători gălăgioși, nu se putea lăsa pradă amintirilor, pentru a-și întregi în minte tabloul chipurilor răzlețe din trecut. Ar fi vrut să stea de vorbă cu Sadovici și despre problema pentru care se adunau învățătorii. Locul și atmosfera nu erau însă de loc potrivite pentru așa ceva.

Înainte de a ajunge la cătunul din preajma moșiei, unde se afla și administrația pădurilor prințului Radziwill, Moș Hrușci intona, cu glas puternic de bas :

„Porniți înainte, tovarăși !"

Cu toate că le ceruse celorlalți mai multă prevedere, Sadovici nu se putu stăpîni să nu-și unească glasul cu vocea de bas a lui Alcșka. Pe vremuri, la seminar, stătea în strană alături de Moș Hrușci, și acum nu era dispus să-i cedeze prioritatea în ceea ce privește vocea lui de bas. Învățătorii cîntară laolaltă. Cei mai mulți dintre ei erau coriști de nădejde, cu voci bune. Chiar de la primele sunete, cîntul răsună armonios, curgător, ca un izvor de glasuri tinere, pline de viață. Cîntecul îi pasiona pe învățători, ridicîndu-le moralul care, și fără aceasta, era de altfel destul de ridicat. Le dădea puteri și hotărîre în lupta împotriva nedreptății sociale :

Izvorîm cu toții din popor,
Sîntem fiii poporului muncitor ;
Libertate și-nfrățire vor
Inimile noastre-n lupta mare !

Învățătorii cîntau plini de însuflețire. Nu era oare adevărat că ieșiseră din popor, că erau fiii oamenilor muncii, năpăstuiți și asupriți ?

Cîntecul înainta, odată cu învățătorii, spre sediul administrației forestiere a magnatului moșier Radziwill. De acolo, în dreapta și în stînga și departe în adîncime, începeau întinderile de necuprins cu ochiul ale pădurilor, suprafețe colosale de pămînt, aparținînd așa-numitelor domenii ale statului. Și toată întinderea aceasta uriașă de pămînt și de pădure era stăpînită de un singur neam străvechi, al prințului polonez Radziwill. Nu cumva a zăbovit el prea multă vreme în cuibul său princiar de la Nesvij ? Iată de ce cîntecul de luptă, ajuns în dreptul parcului administrației forestiere, răsună și mai tare, și mai aspru. Mulți dintre acești învățători, printre care și Lobanovici, erau încredințați că însuflețitul lor cîntec, plin de bărbăție și înflăcărare, poate croi drum poporului spre izbînda asupra țarului sîngeros, asupra satrapilor și magnaților săi, asupra tuturor celor din haita de jefuitori și asupritori.

Învățătorii intonară tot repertoriul de cîntece revoluționare, într-un cor armonios, trecînd pe lîngă administrația forestieră, prin cătunul moșiei și, apoi, prin pădure. Drumul dădu într-o depresiune mlăștinoasă, peste care erau aruncați niște bușteni. De ambele

părți ale mlaștinii se ridicau ziduri groase de pădure. Pe vremuri, pe o noapte liniștită de vară, dacă te opreai lîngă drumul de bușteni și strigai ceva, sunetul se rostogolea îndelung pe marginea mlaștinii și, respins de zidul pădurii, se întorcea, puțin schimbat.

Sîmon Cecik, Sadovici, Ianka Tukala și toți flăcăii din Mikutici cunoșteau această particularitate a locului în care se aflau.

— Stați, băieți! strigă Tukala și se opri. Ia să chiuim aci, să auzim ce-o să ne răspundă ecoul!

Învățătorii se opriră. Cecik, Sadovici și Tukala traseră mult aer în piept și răcniră în cor:

— *U vas ministrî bî-î-li?*

Strigătul fugi de-a lungul mlaștinii, se întoarse îndărăt, și toată lumea auzi:

— *Bi-i-ili!*

— *Hleba vam da va-a-ali?*

— *Dra-a-ali!* [1]

Timp de cîteva minute, învățătorii se amuzară astfel, ascultînd schimbul de strigăte dintre ei, pădure și mlaștină.

Noaptea tîrziu ajunseră la școala lui Sadovici.

XXV

Deși era tîrziu, o lampă ardea în casa lui Sadovici. Erau acolo și alți oameni: un prieten apropiat al lui Lobanovici, Mikola Raiski, și Ivan Tadorik, mai puțin cunoscut de el, căci absolvise alt seminar. Raiski rămăsese acasă, ca să pregătească cina. Era un tînăr înalt, zvelt ca și Sadovici, o fire bună și inimoasă. Îl îmbrățișă cu căldură pe Lobanovici și îl sărută. Tadorik umbla desculț prin odaie, spunînd că așa e mai comod pentru picioare, și aproape că nu băgă în seamă mulțimea zgomotoasă a învățătorilor care umpluseră toată locuința lui Sadovici. Vorbind cînd cu unul cînd cu altul, dîndu-i replici năstrușnice, luă o vioară de pe perete, și așezîndu-se pe o canapea tare, cu căptușeala ruptă, cîntă cîteva melodii.

[1] În original, în limba rusă: *Au fost miniștri pe la voi? — Ne-au bătut! — Pîine v-au dat? — Ne-au omorît!* (Joc de cuvinte: *bili*, înseamnă *au fost*, iar *bili, au bătut*; *da vali — au dat*, iar *drali — au omorît* (n.t.).

Atît felul său de a ține vioara și arcușul, cît și execuția, arătau că Tadorik era un bun violonist. Lobanovici ascultă cu plăcere muzica, uitîndu-se atent la fața violonistului, cam posomorîtă și ușor ciupită de vărsat, cu sprîncenele încruntate și cu buzele strînse. Fruntea sa lată și ovalul obrazului, cu bărbia ușor ascuțită, arătau că Ivan Tadorik era, probabil, un om înzestrat. Trăsăturile feței muzicantului îi aduceau aminte lui Lobanovici de cineva cunoscut. Mai văzuse el pe undeva un asemenea chip, dar unde? În cele din urmă, își aminti: Ivan Tadorik semăna puțin cu filozoful pesimist german Schopenhauer, cu singura deosebire că acesta era bătrîn, pe cînd Tadorik era de o seamă cu Lobanovici.

În locuința lui Sadovici, care se afla în școală, se instalaseră Raiski, Ianka Tukala și Ivan Tadorik. Școala lui Tukala se afla la vreo cincisprezece verste de Mikutici, iar părinții săi nu locuiau departe — la vreo trei verste, dincolo de Niemen. Așa era însă firea lui Ianka: el nu se simțea om adevărat, decît atunci cînd se afla în mijlocul colegilor săi, cînd le simțea umărul, de care se putea sprijini, și brațul de care se putea apuca atunci cînd pornea la drum, fără să se mai abată de la el.

Era destul de tîrziu. Sadovici, ca stăpînul școlii și ca omul ce-și asumase conducerea adunării, deși nu fusese ales de nimeni în calitate de conducător, începu o cuvîntare. Se postă în picioare, cu pieptul scos înainte, cu un aer grav.

— Tovarăși! rosti el, cu glas de bas. Ne-am întrunit în vederea unei chestiuni importante. Toți oamenii cinstiți, progresiști, din Rusia, pornesc la luptă organizată împotriva răului și nedreptății...

— Ele poartă numele de absolutism țarist, îl întregi Ivan Tadorik, încurcîndu-l pe cuvîntător.

— Nu te vîrî nici în iad înaintea lui tat-tu! glumi Sadovici drept răspuns, dar destul de aspru. Las' că știu eu ce trebuie spus. Nu uita, Ivane, că nu ne-am adunat aici ca să jucăm o comedie.

— Nici nu mă gîndesc la o comedie, nu se astîmpără Tadorik, dar Sadovici nu mai luă în seamă această replică.

— Băieți, nu trebuie să uităm că se impune să fim prudenți, foarte prudenți. Și aceasta nu de frica treselor polițiștilor — nu, ci fiindcă așa cere interesul cauzei. Pentru orice eventualitate, am pus pază. Tovarăși, cauza noastră este nobilă și nespus de însemnată. Azi, n-o vom discuta în mod amănunțit; mîine vom vorbi despre ea și vom lua hotărîri, dar nu între pereții școlii, unde pînă și cuiele din mobilă pot trage cu urechea la vorbele noastre, ci sub cerul liber. Mîine, la amiază, ne vom întruni cu toții la Pristanka,

nu departe de Liadin. Să veniți acolo în grupulețe mici, ca să nu fie prea izbitor la ochi, să nu trezim bănuieli.

— Ai dreptate, basule! îl sprijini Vladik Salvesev. Vladik pronunța în mod defectuos sunetul „r", rostind cuvîntul „dreptate" ca „dleptate".

— Așadar, băieți, pe mîine! urmă Sadovici. Și acum, la cămară și la paturile voastre.

Rostind aceste cuvinte, Sadovici îi aruncă o privire lui Moș Hrușci. Acesta îi zîmbi doar și-i făcu șiret cu ochiul: te cunoaștem noi ce fel de călugăr ne ești!

— La școală rămîn cei oropsiți și fără căpătîi. Andrei, Mikola Raiski, Ivan și Ianka — de fapt totuna e: Ivan ori Ianka, notă Alesi Sadovici, nu fără umor.

— Doamne, doamne, ce vorbă înțeleaptă ai rostit, Alesiule! nu se putu stăpîni Tadorik să arunce o replică.

Sadovici se uită la el, clătină din cap și spuse:

— Mergeau Tadora și Tador și au găsit o opincă la izvor.

— Ei și? întrebă Tadorik.

Era pesemne pornit pe ceartă.

— Ei, pe mîine! spuseră învățătorii și se împrăștiară care încotro.

La școală rămaseră gazda și musafirii săi cei „fără căpătîi": Lobanovici, Raiski, Tadorik și Tukala.

— Ei bine, băieți! Luați loc la masă. Dar să nu vă așteptați la cine știe ce, rosti gazda.

— Tot o să avem cîte ceva de îmbucat, spuse Raiski, și strigă: Akulia!

Akulia, o femeie scundă, rumenă, cu trupul lat, se ivi în cameră, răsărind din bucătărie.

— Adu, Akulia, tot ce ai acolo, îi porunci Raiski.

Akulia dispăru după ușă, tăcută, așa cum venise. Ivan Tadorik își făcu buzele pîlnie, holbă ochii și strigă către Raiski, cu o mirare prefăcută:

— O-o-o! Ia să vedem, ce-i aia cîte ceva!

Trupeșa Akulia — îngrijitoarea școlii și, totodată, stăpîna bucătăriei — aduse numaidecît cinci farfurii desperecheate, tot atîtea furculițe și două cuțite rău încercate de bătrînețe. Le așeză toate pe o masă veche, neacoperită cu nimic — Sadovici n-avea fețe de masă și le socotea lux burghez, cu totul de prisos. Apoi, se ivi pe masă încă o farfurie, cu felioare de slănină, o strachină de lemn, de producție casnică, cu pîine, o tigaie cu ochiuri și o enormă stra-

chină de pămînt cu cel puțin o jumătate de vadră de ridichi negre tocate mărunt, drese cu lapte covăsit.

Tadorik nu se mai putu stăpîni:

— Să mori, Mikola, dar lasă-te de gătit, că tot nu faci nimic bun, îi spuse lui Raiski. Iar acesta, fără să-i răspundă, se apropie de dulapul cu cărți, scoase de după mapele școlare un clondir de rachiu și-l puse solemn pe masă.

— E un prinos din sărmanele mele cîștiguri, rosti el. Haideți să bem — vorba lui Taras Bulba — ca să facem războiul cu vitejie.

Învățătorii se înviorară și izbucniră într-o gălăgie atît de puternică, încît glasurile lor se contopeau într-o larmă continuă, din care era greu să se desprindă strigăte răzlețe.

— Așa „cîte ceva" mai zic și eu! rosti Tadorik, vesel.

— Onoare lui Raiski, fiu destoinic al lui Bachus!

— Dumnezeu să-ți dea noroc, și parte, și cămașă peste burtă!

— Să ne trăiești, Raiski, să ne trăiești, pînă vei zice chiar tu: „ajunge"!

Fiecare îl lăuda pe Raiski, așa cum știa și putea, pentru ridichi și, mai ales, pentru clondirul de votcă. Iar după ce băură cîte un păhărel în sănătatea lui, Raiski îi îmbie:

— Și acum, mîncați, băieți, să nu rămînă nimic, că n-o să mănînce nici porcii după voi.

— Ai zis-o! rîse Tadorik, iar Ianka Tukala întregi:

— N-avea grijă, Mikolka, curățăm totul, doar o amintire va rămîne din ridichile tale.

Cina se prelungi tîrziu după miezul nopții. Răsunau rîsete tinerești, se glumea, era multă veselie. Apoi, convorbirea se abătu asupra problemei pentru care se adunaseră învățătorii din diferite părți ale țării. La o întrebare pusă de Lobanovici, Sadovici răspunse că numărul total al învățătorilor de țară adunați era de optsprezece; că a doua zi, ori mai bine zis, chiar în acea zi, urmau să mai vină alți trei de la Koidanov. S-ar putea ca Taras Ivanovici Șiroki și Bazil Traiceanski să soseaască de la Paneancon. În cei doi din urmă însă nu trebuie să se aibă prea mare nădejde: sînt oameni însurați. Deși simpatizează cu revoluția atunci cînd se vorbește despre ea, nu prea înclină a lua parte efectiv la mișcare.

— În orice caz, băieți, începu Sadovici, mîine vom pune bazele organizației învățătorilor de țară din Bielorusia. Vom fi pionierii mișcării revoluționare organizate în lupta împotriva țarismului blestemat, încheie Sadovici, cam retoric, însă cu însuflețire.

De mult se luminase de zi. Satul începea să se trezească la viața lui obișnuită.

— Bine, dar mai are rost să ne culcăm întrebă Lobanovici și făcu propunerea de a se duce cu toții la Niemen, pentru a-și spăla păcatele trecutului, și a se înveșmînta în haina „noului Adam" — după expresia popilor.

Așa că nu mai dormiră de loc. Și Lobanovici n-a putut uita cît a trăit această noapte.

XXVI

Akulia găti la iuțeală învățătorilor o mîncare, e drept, nu atît de copioasă cum fusese cina. În timp ce învățătorii luau masa, se deschise ușa camerei. Nicipar Iankoveț trecu pragul, urmat de Peatrus Gulik și Sîmon Lopatkevici. Veneau de la gară.

— Poftă bună! spuse Iankoveț, cu glas tare și solemn.

Sadovici, iar după el, și musafirii, se ridicară de la masă, se salutară zgomotos cu cei sosiți, apoi îi poftiră să ia loc la masă.

Nicipar Iankoveț era cel mai bogat dintre învățători, în genere oameni nevoiași. În timpul războiului cu Japonia plecase voluntar în Extremul Orient și nimerise la intendență. Fusese martor al celui mai desfrînat trafic ce bîntuia în jurul lui. Ofițerii de intendență îi ofereau și lui partea „cuvenită"; dar Iankoveț socotea drept un lucru murdar să jefuiască armata, și numai spre sfîrșitul războiului, cînd totul se destrăma, primise ceva „pentru cheltuieli de drum". Nicipar era un băiat voinic, vioi și sprinten. Îi plăcea să și petrecă din cînd în cînd. Iată de ce, luînd loc la masă și aruncînd o privire asupra mîncărurilor, îl rugă pe Sadovici s-o cheme pe Akulia. Nicipar îi dădu o rublă.

— Adu o jumătate de clondir și o gustare, măcar o coadă de scrumbie. Dar fără zăbavă... Ei, ce ziceți, doborîtori ai țarismului? se întoarse el spre învățători.

— Îl doborîm! răspunse Tadorik, dînd amenințător din capul său cu păr creț.

— Bine, dar tu, Nicipare, n-ai de gînd să-l dobori? îl întrebă Lobanovici.

— Te-ai băgat în horă — atunci joacă și nu te uita îndărăt! răspunse Nicipar cu hotărîre.

Numai Sîmon Lopatkevici, om liniștit și sfios, interveni fără curaj:

— Țarismul nu-i o pară mălăiață. Vedeți să nu ne doboarc el pe noi — și rostind aceste cuvinte, Lopatkevici își potrivi ochelarii cu șnur, care îi dădeau o înfățișarc destul de impunătoare.

— Dar cum, credeai cumva c-or să te facă consilier titular, pentru că vei porni împotriva absolutismului? îl luă în rîs Ianka Tukala.

Învățătorii izbucniră cu toții în rîs. Cîntau, mai ales cîntecul despre consilierul titular, pe care-l adusese Nicipar:

El era consilier titular,
Și ea, fată de domn general;
El a vrut să-i dea inima-n dar
Însă ea l-a gonit cu scandal.

— Ei, flăcăi, începu Sadovici, după ce isprăviră de mîncat, s-o luăm fără grabă din loc.

— Să mergem! îl susținu Tadorik. Te simți mai în voie în aer liber.

— Dar ți-ai luat rămas bun de la părinți? îl întrebă Lopatkevici pe Ianka Tukala.

Era lucru vădit, că Lopatkevici și Gulik păreau tulburați și că regretau că veniseră la întrunirea ilegală a învățătorilor de țară. Nu mai aveau însă încotro și nici nu vroiau să arate că se tem.

Învățătorii se despărțiră în două grupuri. În fruntea unuia se găsea Sadovici, celălalt fiind condus de Lobanovici. Amîndoi cunoșteau bine locul, cu cele mai mici și mai ascunse cărărui, care te scoteau mai repede în drumul ce ducea la Pristanka. Apucară în diferite direcții. Sadovici se îndreptă spre malul Niemenului, și, pentru a ocoli satul, o luă la stînga și apoi prin pădure. Vara, învățătorii se plimbau adesea pe marginea apei și nimeni nu dădea atenție acestui lucru. Lobanovici, cu grupul său, o luă de-a dreptul pe cîmp, ca să ajungă prin haturi la pădure. Tukala, Gulik și Lopatkevici îl urmară.

— Rătăcim fără să ne știm locul și rostul, scîncea Sîmon Lopatkevici, tot împiedicîndu-se de haturi. Și tare mă tem că toată povestea n-o să se termine bine.

— Mai rabdă, Procope, cîrciuma e aproape! îi dădea curaj Tukala. Și tare nu-mi place ca omul, într-o zi veselă, plină de bucurie ca asta, să se vaite, de parcă l-ar durea măseaua rău de tot. Nu-ți place, ei, dă-te jos de pe acoperiș, nu mai strica șindrila!

— Așa-i, Ianka, îl susținu Lobanovici; apoi, rosti cu un aer grav: Noi nu rătăcim, ci mergem spre un țel concret, ca să-i facem necaz țarului, pricepi?

— Pînă îi vom face noi necaz, ne bagă el în Siberia, răspunse Peatrus Gulik.

— Ei, atunci, iată ce-i, flăcăi, rosti Lobanovici și se opri. Întoarceți-vă hulubele. Nu vă silește nimeni. Uitați-vă colea, Mikuticii; iată și drumul spre gară. Duceți-vă de unde ați venit. Fiți „ruși get-beget", cîntați *Doamne, ocrotește-l pe țar,* felicitați-i pe notarul de plasă și pe pristav de ziua lor, citiți *Apostolul* la biserică, pupați mîna popii, luați-vă neveste dintre fetele de popi...

— Ei, ei! Prea te-ai întrecut cu măsura, îl întrerupse Peatrus Gulik. Noi vă punem doar la încercare... ei, pe voi, călăuzele noastre. Doar știi și tu, Andrei frățioare, zicala aia: de șapte ori se măsoară și o dată se taie. Și de ce n-am măsura și noi? Crezi că noi nu ne gîndim la nimic, că nimic nu ne tulbură? Dar ca să nu încurcăm lucrurile, să nu greșim, trebuie să chibzuim bine totul.

— Ei, iată o părere de om cuminte! exclamă Lobanovici. Dragi prieteni! Tocmai pentru aceasta ne și adunăm noi. Trebuie să verificăm: ce sîntem, cine sîntem? Sîntem noi apă de baltă, stătută, nemișcată, ori izvor de apă vie, proaspătă, un izvor care lasă la o parte apa împuțită de baltă și se avîntă pe nisip galben, înainte, tot înainte?

— Stați, flăcăi! Vedeți? rosti încetișor Lopatkevici, cu glas speriat și se lăsă pe vine lîngă hat, în brazdă.

Lobanovici privi în direcția indicată de mîna tremurătoare a lui Lopatkevici. În mijlocul secarei, pe hatul vecin, două șepci se apropiau, legănîndu-se deasupra spicelor.

— Poliția! șopti Gulik, abia mișcîndu-și buzele palide.

Cu toții se cam zăpăciră și-și plecară capetele.

Dînd spicele la o parte, Lobanovici se uită cu atenție. Peste puțin, fața i se înveseli.

— Mă, viteazule! se întoarse Andrei, batjocoritor, spre Lopatkevici. Nu mai tremura de frică; ia îndreaptă-te, freacă-te la ochi și privește.

Învățătorii ridicară capetele și se uitară cu luare-aminte.

— Doar nu sînt șepci de funcționari, nu le sclipesc cocardele. Și atunci, ce fel de poliție poate fi? urmă Lobanovici și rîse. Haideți în întîmpinarea lor. O fi cineva din Mikutici, sau, poate, vreun coleg de-al nostru care a găsit mai nimerit s-o ia în direcția

opusă locului de întrunire. Și Andrei se uită la Lopatkevici cu înțeles.

— Cred că ar trebui să mergem și să ne lămurim cine sînt ăștia și ce-i cu ei, rosti Tukala. Cel puțin, vom ști ce avem de făcut și, în caz de nevoie, să ne prevenim colegii.

Între timp, șepcile celor doi necunoscuți se puseră din nou în mișcare în mijlocul secarei; de astă dată, se vedea însă, că merg în altă direcție.

— Hei! strigă Lobanovici. Hei, care ești acolo? Stați!

Șepcile se opriră.

— Ce faci? Lopatkevici îl apucă de mînă. Dacă or fi niște copoi?

— Cu atît mai bine, răspunse Andrei. O să le arătăm că nu ni-e frică de nimeni, că ne plimbăm pe cîmp, și atîta tot.

Învățătorii și cei doi necunoscuți se apropiară și, peste puțin, se pomeniră față-n față.

Lobanovici îi recunoscu pe amîndoi. Erau, într-adevăr, niște săteni din Mikutici: Miron Șuska și Leavon Ratkevici. Lobanovici îi cunoștea bine, fiind din același sat cu ei.

Sadovici stătuse adesea de vorbă cu Șuska și cu Ratkevici, îi îndrumase să se orienteze oarecum în politică. „Aceștia sînt reazemul nostru. Fără popor, n-ai să cucerești mare lucru pentru cauza noastră", îi spunea Sadovici lui Andrei.

— Dar de ce se plimbă gospodarii, pereche, pe cîmp pe vremea asta?

Ratkevici zîmbi șiret:

— Păi, uite, au ieșit să vadă dacă nu cumva e rost să coseasă deseară ceva iarbă de la prinț.

— Doar avem timp, rosti Șuska, cu amărăciune. Pentru seceriș, e prea devreme; pentru coasă, chiar de-ai vrea, n-ai ce face — toată lunca-i a prințului. Nici de mîncare n-avem nimic, s-au isprăvit bucatele. Așa că umblăm teleleu: n-au de lucru nici brațele, nici dinții.

Lobanovici avusese de multe ori prilejul să audă asemenea plîngeri și de fiecare dată se simțea oarecum vinovat de nenorocirea poporului.

— N-are să fie întotdeauna așa, vorbi el cu înflăcărare, dar cu glasul tăiat, luîndu-l pe Șuska de braț. Atîta numai, că noi, oamenii muncii, trebuie să ne ținem cît mai strînși laolaltă, ca să ne apărăm împreună interesele și să luptăm pentru drepturile noastre. Și, dacă va fi așa, va cădea de pe tron idolul încoronat și se vor risipi și zeișorii mai mici. Atunci, și ogorul, și lunca

vor trece în mîinile țăranilor, care vor ști să le muncească și să le gospodărească singuri. Iar voi n-o să mai cosiți pe furiș niște poieniță din pădurea boierului, ci o să vă duceți la muncă pe cîmpul vostru.

Lopatkevici îl trase pe furiș pe Lobanovici de mînecă.

— Să nu se necăjească învățătorul, rosti Șuska, uitîndu-se la Lopatkevici, cu privirea deschisă a ochilor săi limpezi, că n-o să iasă nimic rău de pe urma vorbelor noastre. N-o să ajungă ele la urechile celor scîrboși. Și, chiar dacă o fi să vorbesc cu careva, apoi, tot cu un oropsit ca mine. Are să mă înțeleagă, că doar vrea și el să răzbească, să aibă parte de o viață mai bună.

Același zîmbet șiret, dar înțelegător se ivi iar pe buzele lui Ratkevici.

— Dacă au ieșit învățătorii la plimbare, să fie sănătoși. Poate că, tot plimbîndu-vă, o să veniți să stați de vorbă despre cîte ceva, și să vorbiți fără frică. Noi umblăm tot pe-aici, prin apropiere, să vă dăm de știre, de va fi nevoie. Că nu prea ni-e dragă iarba boierului.

Învățătorii, tulburați de această întîlnire și de sprijinul neașteptat, le mulțumiră păzitorilor lor voluntari și-și văzură de drum.

Lobanovici își dădu seama că el și Sadovici vorbiseră cu rost țăranilor, și că vor culege roade. „Ce om de ispravă e Basul! îl laudă el pe Sadovici în gînd. Într-adevăr, oamenii ăștia sînt reazemul nostru!"

Și tot vorbind și discutînd, sosiră la Pristanka. Lîngă rîu se afla un grup de învățători, care salută zgomotos grupul lui Lobanovici. În aceeași clipă apăru și Sadovici din pădure, împreună cu colegii săi. Se adunară cu toții pe malul ridicat, pitoresc al Niemenului, unde puteau să stea jos, ori să se tolănească pe iarba verde.

Se întruniseră douăzeci și unu de oameni. Toți flăcăi tineri, pînă la douăzeci și cinci de ani. Numai Nicipar Iankoveț avea aproape treizeci. Unora abia le mijea mustăcioara. În schimb, printre cei de față se afla și un bărbos. Era Milevski Adam. Își lăsase o barbă lungă, roșcată, despărțită la mijloc — așa cum o purtau miniștrii sub țarul Alexandru al II-lea. Barba lui Milevski era un obiect de glume și de ironii din partea învățătorilor; el nu le băga însă în seamă, rîdea și susținea că o poartă așa „ca să se amuze". Hainele învățătorilor, deși nu tocmai luxoase, erau de oraș, iar ale unora chiar destul de elegante. Purtau șepci negre sau albe, de vară, cu cercul de catifea. Unii învățători erau fără șepci și fără vestoane, numai în cămașă.

După ce vorbele și gălăgia se mai potoliră, Sadovici se adresă învățătorilor :

— Tovarăși ! Să procedăm la lucrul pentru care ne-am întrunit aici.

— Dat fiind că ne-am întrunit ca să lepădăm de pe noi pentru totdeauna „costumul bătrînului Adam“ [1], își dădu cu părerea Ivan Tadorik, haideți, mai întîi, să ne scăldăm în Niemen, că întrunirea noastră nu-i urs, n-o să fugă în pădure. Să procedăm la discutarea chestiunii importante, curați sufletește și trupește.

— Uite, așa îmi strici tu întotdeauna liturghia ! se răsti Sadovici la Tadorik. După ce ținem adunarea — și n-are să fie lungă — ai să ți-l speli și pe „Adam din vechime“ al tău. Ce părere are adunarea ? întrebă el.

— Mai întîi adunarea și pe urmă scăldatul ! răspunseră toți, în cor, inclusiv Lopatkevici și Gulik. Amîndoi doreau pesemne să scape cît mai repede de această întrunire oarecum primejdioasă.

— Dacă-i așa, să trecem la lucru ! ceru Sadovici, solemn. Tovarăși ! urmă el. După cum se obișnuiește în asemenea adunări, e cazul să alegem un președinte și un secretar. Pe cine alegem președinte ? Eu îl propun pe Nicipar Iankoveț.

— Cine a pus mîna pe putere, cu ea să rămînă, răspunse Nicipar. Fii tu președinte... Flăcăi ! Vă propun să-l alegem pe Sadovici : e tare priceput în asemenea probleme.

Învățătorii răspunseră printr-un ropot de vorbe. Unii îl susțineau pe Nicipar, alții pe Sadovici. Discuțiile nu țînură însă mult și în cele din urmă Sadovici fu ales președinte, iar Raiski secretar.

Ca președinte al adunării, Sadovici se schimbă într-o clipă la față. Trăsăturile lui deveniră aspre, ochii, severi ; pieptul i se umflă și mai mult, iar vocea căpătă rezonanțe noi.

— Tovarăși ! Întrunirea de azi e un eveniment de cea mai marc însemnătate în viața noastră de învățători, începu el. Trăim în vremea cînd cei mai buni oameni ai Rusiei depun toată voința și energia lor pentru a lupta împotriva țarismului, pentru egalitatea în drepturi și libertatea poporului. Nici un fel de represiuni din partea slugilor țarului nu-i pot înfrînge pe luptătorii revoluționari. S-a clătinat tronul țarului...

— Dar nu s-a prăbușit încă, observă Tadorik.

— Ei, tocmai datoria noastră e să-l doborîm ! rosti vorbitorul, cu un aer amenințător. Sfînta noastră datorie este să redăm po-

[1] *Costumul lui Adam* înseamnă în mod curent pielea goală. În limbajul seminariștilor această expresie avea și înțeles de jeg, murdărie (n. t.).

porului legat la ochi, vederea. Datoria noastră față de popor este să ne organizăm într-o uniune revoluționară de învățători, să aderăm la Uniunea învățătorilor din toată Rusia și, printr-un efort comun, după un program unitar, să ducem lupta pentru eliberarea poporului de sub jugul absolutismului țarist, pentru pămînt și libertate.

Cuvîntarea lui Sadovici fu destul de lungă și destul de frumoasă. Unii dintre ascultători, printre care și Lobanovici, își spuneau în gînd: „Frumos mai grăiește Basul!" Și, în adîncul sufletului, îi invidiau darul de orator.

— Datoria noastră, spuse Sadovici în încheiere, este să organizăm chiar astăzi Uniunea învățătorilor, avînd drept menire lupta împotriva țarismului. Așadar, să punem această problemă în discuție. Cine cere cuvîntul?

— Păi, ce să mai discutăm și ce să mai vorbim? obiectă Nicipar Iankoveț, scuturîndu-și părul său lung. E clar că avem nevoie de o asemenea organizație! și dădu energic din mînă.

— Sigur, e nevoie! îl susținură învățătorii. Pînă și Gulik și Lopatkevici vădiră un oarecare spirit de luptă.

— Așa cred eu, și așa credem cu toții, rosti Sadovici în încheiere. Colegi, trebuie să formulăm hotărîrea luată în comun.

— Ce fel de hotărîre? întrebă Lopatkevici.

— Iată ce fel, răspunse Sadovici. În ziua de 9 iulie 1906, adică astăzi, noi, subsemnații, am hotărît: 1. Să organizăm o uniune a învățătorilor. 2. Să luăm drept obiectiv lupta împotriva regimului absolutist... Apoi, se întrerupse: Vom discuta amănuntele acasă și le vom consemna, că aici n-avem nici hîrtie, nici cerneală.

— Fie! consimți Lopatkevici, dînd din mînă.

Și cu aceasta întrunirea învățătorilor din Pristanka, luă sfîrșit, iar participanții ei, scoțîndu-și hainele, săriră în Niemen, ca să-l spele pe „bătrînul Adam".

XXVII

La drept vorbind, Lobanovici își închipuise altfel adunarea. Se aștepta la mai multă solemnitate și la o atitudine mai serioasă în această problemă. Or, totul decursese cu mult mai simplu. Lui nici nu i se dăduse prilejul a-și expune

darea de seamă, pentru care își bătuse atîta capul. Scurt: i s-a părut că n-a fost destulă seriozitate. Lucrul acesta și-l explica prin faptul că printre învățători nu erau persoane care să fi avut o practică revoluționară.

După ce se întoarseră de la Pristanka, din măsură de prevedere, învățătorii se împrăștiară care încotro, înțelegîndu-se să se adune seara la școală, pentru a discuta moțiunea și a o semna. Sadovici, Raiski și Tukala fuseseră însărcinați să întocmească procesul-verbal al adunării și să redacteze textul moțiunii.

În ea figurau patru puncte:

1. Organizarea Uniunii învățătorilor, pe baza hotărîrii luate la întrunirea din 9 iulie 1906.

2. Uniunea adoptă ca obiectiv principal lupta împotriva orînduirii absolutiste; în acest scop va propaga ideile revoluționare în rîndurile populației și va difuza scrieri revoluționare. Fiecare membru al Uniunii învățătorilor are îndatorirea de a crea celule revoluționare pe teren, avînd ca scop atragerea de membri în Uniune, într-un număr cît mai mare.

3. Uniunea învățătorilor organizată va adera la Uniunea învățătorilor din toată Rusia și va intra în strînse legături cu aceasta.

4. Pentru conducerea treburilor Uniunii se va alege un birou, alcătuit din trei persoane: Sadovici, Raiski și Tukala.

În amurg, învățătorii se adunară la școală, pentru a aproba procesul-verbal; cu acest prilej, Sadovici găsi cu cale să sporească vigilența: în uliță și la marginea satului erau postați păzitori, deși peste tot era liniște și pace. Procesul-verbal fu aprobat, cu o modificare adusă de Ivan Tadorik la punctul 2: în loc de „orînduire absolutistă", fu adoptată expresia „regim absolutist" care, după părerea lui Tadorik, ar reduce gradul de răspundere, în caz de eșec.

— Ei, fraților, felicitările mele! rosti Sadovici, tulburat. Acest act de manifestare a conștiinței revoluționare îl emoționa profund, ceea ce îl ridică mult în ochii lui Lobanovici. Dați-mi voie să semnez eu primul, ca președinte al adunării și al biroului nostru, adăugă el.

Și Sadovici iscăli, cel dintîi, procesul-verbal.

Ianka Tukala nu se putu abține de la o glumă.

— Bravo, Basule! îl lăudă el pe Sadovici. E un semn bun, dacă nu se bagă nici unul înaintea ăluia care-i mai breaz... Ei, continuă el, adresîndu-se învățătorilor, cui i s-a scîrbit de școală, cine vrea să aibă parte de rația de la stat, semnează!

Gluma le plăcu învățătorilor. Nici nu era glumă, ci, mai curînd un îndemn, în fața căruia nimeni nu voia să dea îndărăt. Lîngă masa cu procesul-verbal se formă o coadă: fiecare voia să arate că nu i-e frică de ratia statului. Doar trei semnături lipseau: a lui Gulik, a lui Lopatkevici și a lui Moș Hrușci. Nu erau de față, dar nimeni nu dădu vreo importanță absenței lor: vin ei să semneze!

Cu prilejul unui eveniment atît de însemnat, învățătorii organizară o masă tovărășească: băură votcă și mîncară tradiționalele ridichi, drese cu lapte covăsit. Cîntară *S-a speriat țarul, a dat un manifest: celor morți, libertate, pe cei vii, la arest* și *Consilierul titular*.

Doar aproape de miezul nopții învățătorii începură să se împrăștie. În locuința lui Sadovici rămaseră gazda, Raiski, Tadorik, Iankovet, Lobanovici și Tukala. În odaie se făcu mai multă liniște. Raiski, ca secretar, puse pe masă procesul-verbal al întrunirii, îl verifică, citi semnăturile și își făcu cîteva notițe pe o foaie de hîrtie. Tukala, descălțat, stătea lîngă dulapul cu cărți, schimbînd din cînd în cînd glume, ba cu unul, ba cu altul. Sadovici și Iankovet se plimbau prin odaie și discutau încetișor între ei. Tadorik, stînd la fereastra deschisă, cînta la vioară niște improvizații și era cu totul absorbit de ele.

Lobanovici ședea pe canapeaua zdrențuită, în dreptul lui Raiski, ascultînd sunetele armonioase ale arcușului din mîinile îndemînatice ale lui Ivan Tadorik. Sunetele pluteau undeva în largul nopții nu prea întunecoase de vară. Asculta, cufundat în gînduri. I se părea că trecuse mult, foarte multă vreme, de cînd pornise la drum din Verhan. Pierduse noțiunea timpului, se șterseseră hotarele obișnuite care despart un moment de altul. Totuși nu era mult de cînd plecase din Verhan, de cînd trecuse prin cătun... Nimeni nu-l întîmpinase acolo — și de ce oare se abătuse din drum? Abia acum își dădu seama că petrecea a doua noapte de nesomn. Își aduse aminte că avea în buzunar darea de seamă rămasă necitită la întrunirea lor. S-o citească acum flăcăilor rămași în casa lui Sadovici? Ba nu, trecuse vremea ei! Și de ce trecuse? Vai, cîte eforturi și cîtă energie își irosește omul!

Deodată, se petrecu ceva cu totul neașteptat. Ușa camerei se deschise cu o putere extraordinară și fu izbită de perete cu atîta violență, încît căzu și tencuiala. Uscățiv, din cale afară de înalt, cu

barba brumărie, ca domnul Sabaot din norul negru, uriadnicul Kobeak din Paneaneon năvăli în cameră, răcni: „Nu vă mișcați" și se repezi fulgerător spre masă. Într-o clipită, procesul-verbal fu în mîinile căpcăunului — uriadnic! În același moment, pristavul districtului intră pe ușa deschisă, mîndru, ca un voievod biruitor, urmat de strajnicii de poliție. Toate acestea se petrecură într-un chip atît de surprinzător, încît învățătorii rămaseră locului, ca trăsniți. Tadorik lăsă din mînă vioara și arcușul, palid ca un cadavru. Raiski sări în picioare și rămase nemișcat: a căzut procesul-verbal în mîini scîrboase! Tukala se rezemă cu spatele de dulap. Lobanovici rămase locului, pe canapea: Uite cum li s-a înfundat, au sfeclit-o rău! Și atît de prostește! Sadovici se repezi la bucătărie și sări pe fereastră afară. Dar la fereastră stătea un strajnic care, mînuind patul puștii, îl sili să se întoarcă în cameră. Sadovici, tulburat, mînios, sări la pristav:

— De ce lași oamenii să bată?

Pristavul răspunse liniștit, chiar amabil, tot printr-o întrebare:

— Dar cine te-a poftit să sari pe fereastră?

Nicipar Iankoveț se arătă cel mai calm, stăpîn pe sine. Se întoarse spre pristav:

— Ia spune: de bună seamă că vei fi avansat!

Pristavul, încă tînăr și fără fasoane, strînse din umeri:

— Se prea poate, rosti el, și-i porunci uriadnicului: Faceți percheziție!

Uriadnicul și doi strajnici se apropiară de dulapul cu cărți de școală și cu diferite hîrtii. Sadovici nu prea ținea lucrurile în ordine, ceea ce îngreuna munca uriadnicului și a strajnicilor care făceau percheziția.

Lobanovici nu se urnise de pe canapea. Îl preocupa un singur gînd: cum să distrugă darea de seamă, ca să nu ajungă în mîinile poliției? Aceasta ar fi constituit o dovadă periculoasă, nu numai împotriva lui Lobanovici, ci și împotriva tuturor participanților la întrunirea învățătorilor. După primele minute de spaimă și de amorțire, învățătorii se înviorară. Tadorik puse mîna pe vioară și începu să cînte melodia imnului *Slăvit e domnul nostru...* [1] Ianka Tukala, dîndu-se la o parte de la dulapul în care scotoceau uriadnicul și

[1] Al doilea imn imperial rusesc.

strajnicii, intonă cîntecul despre percheziții, compus de un cîntăreț necunoscut:

La cursistă sub noptieră
Au găsit o pudrieră.
La student sub un pupitru,
Unt ricin — un sfert de litru!
Dinamită nu-i de fel,
Însă iscă mult război...

Nicipar Iankoveț, se plimba prin cameră, încruntat și cu un aer hotărît. Sadovici se așeză pe canapea, alături de Lobanovici. Pristavul stătea lîngă ușă și citea procesul-verbal al adunării. Doi strajnici erau lîngă el. Prinzînd un moment prielnic, Lobanovici scoase pe furiș darea de seamă din buzunar și-o trecu după spate, pe canapea, rupînd-o încet, încet, în bucățele tot mai mici.

Moș Hrușci năvăli furtunos în cameră. După ce-și trase răsuflarea și-și petrecu privirea asupra tuturor celor de față, asupra poliției și asupra colegilor săi, rosti cu glas tare:

— Cu greu am izbutit să-mi croiesc drum prin mulțime. Ce de lume s-a adunat!

Uitîndu-se la pristav și zărind procesul-verbal în mîinile lui, ceru cu hotărîre:

— Dă-mi procesul-verbal!

Pristavul întrebă, nedumerit:

— Ce vrei cu el?

Moș Hrușci rosti, cutezător:

— Încă nu m-am iscălit!

Pristavul îi dădu procesul-verbal. Moș Hrușici luă loc la masă, puse mîna pe toc, muie penița în călimară, își scrise numele citeț, deși cu slove întortocheate, apoi îi restitui pristavului hîrtia, cavalerește.

În momentul acesta, un strajnic alarmat veni în fugă de afară și-i șopti pristavului ceva la ureche. Pristavul se alarmă și el; totuși, se opri, apoi, după ce aruncă o privire asupra învățătorilor și încăperii, făcu semn să înceteze percheziția. Ianka Tukala se grăbi să scoată niște sticle de rachiu goale și le puse pe masă.

— Domnule pristav, spuse el, poate că iei cu dumneata și aceste probe materiale ale acțiunii noastre subversive?

Nefiind dispus să facă din descindere o glumă, pristavul îi salută pe învățători, cu mîna la cozoroc; apoi, împreună cu uriadnicul și cu strajnicii, părăsi școala.

Moș Hrușci le făcu cu ochiul colegilor:

— Ați văzut că pristavul a fost silit să dea bir cu fugiții?

Într-adevăr în mai puțin de cinci minute după năvălirea poliției, sătenii începură să se adune lîngă școală. Se și strînsese peste o sută de oameni, iar mulțimea creștea mereu.

Cînd polițiștii, în frunte cu pristavul, se iviră pe scară, Ratkevici le aruncă din mulțime:

— Ei, ați aruncat năvodul?

Iar cineva adăugă:

— Au gonit copoii iepurele, dar nu l-au prins.

XXVIII

Graba pristavului nu era fără temei. Fusese speriat de mulțimea țăranilor și de pornirea lor dușmănoasă împotriva poliției. Așadar, fusese silit să bată în retragere, fără să ducă descinderea pînă la capăt și fără să facă măcar o arestare.

— De-ar fi încercat numai să aresteze, le-am fi arătat noi! strigau sătenii, tare porniți.

— Flăcăi! rosti Sadovici, către învățători. Trebuie să vorbim poporului!

— Trebuie, trebuie neapărat! susținu Andrei cu căldură această propunere, urmat de Raiski și ceilalți învățători.

— Dar cine să vorbească? întrebă Sadovici.

— Tu ești gazdă, și tot tu trebuie să vorbești! răspunseră mai multe voci, în cor.

— Tu, frate, ai și căpătat deprinderi de orator, îl încurajă Ianka Tukala pe Sadovici.

Se învoiră să vorbească Sadovici. Învățătorii ieșiră pe scară. Sătenii ocupară toată curticica strîmtă de lîngă școală.

— Tovarăși! strigă Sadovici cu glas tare.

Mulțimea tăcu, începu să se miște și se strînse ciotcă în fața scării.

— Tovarăși, frați săteni! își începu Sadovici cuvîntarea, pe un ton ridicat. În fața voastră, s-a petrecut un fapt nu tocmai plăcut pentru noi, învățătorii. Ar fi putut fi și mai neplăcut, dacă voi, fraților dragi, n-ați fi sosit aci, tocmai la timp. Și dacă noi, în clipa aceasta, mai stăm încă liberi înaintea voastră, apoi asta-i

numai fiindcă voi ne-ați sărit în ajutor. Poliția s-a speriat și a spălat putina. E drept c-a ajuns în mîinile pristavului procesul-verbal al întrunirii noastre, a învățătorilor, cu semnăturile noastre, ceea ce e foarte rău și primejdios.

— Dar de ce nu ne-ați făcut semn? Le-am fi smuls și din gît procesul-verbal! se auzi vocea cumplită a lui Miron Șuska.

— Totul s-a petrecut pe neașteptate. Sadovici își coborî glasul. Noi am pus păzitori, dar i-am ridicat, ne-am liniștit prea devreme. Totuși, tovarăși, atîta timp cît vom trăi, nu ne vom strînge neputincios aripile, vom lupta pentru libertatea noastră, pentru pămînt, pentru drepturile noastre omenești. Există pe lume și adevăr, și dreptate, și a lor va fi izbînda. Mișcarea revoluționară nu încetează. Ajung la noi, din ce în ce mai tari, glasurile unor luptători revoluționari ilegali, din ocnele întunecoase ale Siberiei, din partea celor siliți să-și părăsească patria, dar care nu-și rup sfînta legătură cu ea. Din ce în ce mai puternic răsună pe pămînt glasul libertății, chemarea la luptă împotriva samavolniciei țariste. Și acest glas strigă: Voi, oropsiți ai soartei! Proletari din toate țările, uniți-vă! Strîngeți-vă puterile! Iar puterea stă în unirea noastră: toți pentru unul și unul pentru toți! Se bucură țarismul samavolnic că a sugrumat revoluția. Iar noi îi vom aduce aminte: se bucură moșneagul că a trecut pragul, dar, peste puțin, e cărat la țintirim... Să trăiască și să nu se stăvilească lupta pentru fericirea oamenilor muncii! Trăiască revoluția!

Învățătorii și, după ei, sătenii din Mikutici, intonară:

— *Porniți înainte tovarăși!...*

După ce începu să se lumineze de zi, țăranii se îndreptară treptat, treptat spre casele lor. Ceva mai tîrziu, apărură Lopatkevici și Gulik. Arătau de parcă le-ar fi părut tare rău că nu veniseră la timp să semneze procesul-verbal.

Învățătorii erau însă prost dispuși, mai cu seamă Sadovici și cei rămași în casa lui. Cum se prostiseră în asemenea hal? Au ridicat paza tocmai în clipa cînd era mai mare nevoie de ea, au lăsat să cadă procesul-verbal în mîinile polițiștilor. Ce i-au mai frecat pe Raiski și pe Lobanovici: de ce n-au distrus procesul-verbal, în momentul cînd uriadnicul se repezise să pună mîna pe el? Moș Hrușci era atacat cu și mai mare violență. N-ar fi fost prea greu pentru el să sfîșie procesul-verbal, după ce luase acest document important din mîinile pristavului.

— Păcat că n-am fost noi de față! rosti Lopatkevici, cu indignare.

Nicipar Iankoveț se uită cu ciudă la el și la Gulik. Se simțea oarecum jenat, fiindcă adusese cu el niște „curajoși" care au izbutit să nu semneze procesul-verbal, iar acum făceau pe grozavii. Nicipar îi amenință :

— O să-i scriu pristavului să adauge și iscăliturile voastre pe procesul-verbal ! apoi, scuturîndu-și părul său lung, grăi : Ei, drăcia dracului ! Și cum nu mi-a trecut prin cap să-l ung pe pristav cu vreo douăzeci și cinci de ruble ? Ne-ar fi restituit procesul-verbal sau l-ar fi distrus. Și nu era cine știe ce lucru greu să se mai scrie unul.

Răspunzînd la toate atacurile și poveștele întîrziate, Lobanovici replică :

— Există o zicătoare : „Dă-i, doamne, copilului meu, înainte de faptă, atîta minte, cîtă îi vine țăranului după faptă"...

Purtîndu-și privirea prin odăița adusă într-o neorînduială haotică, plină de gunoi, cu dulapul deschis, cu mormane de cărți și hîrtii trîntite pe jos, cu sticle de votcă goale, cu bucățele din darea lui de seamă, împrăștiate pe podea, sub masă și sub canapea, Lobanovici își aminti de o frază ce-o scrisese cîndva, într-o dictare, la aceeași școală, și o rosti cu glas tare :

— *Pe o masă de oaspeți, stă acum un coșciug...* [1] Vai, flăcăi, flăcăi ! urmă el cu tristețe. Cel mai ușor lucru e să-i cauți pe cei vinovați. Dar ce rost are asta ? Și tu, Alesiule, i se adresă el lui Sadovici, nu te prăpădi cu firea ! Patru picioare are calul, și tot se poticnește. Amintește-ți ce scrie Gogol : „A apucat, a tras, și a dat kix..." Ei, și ? Cu lacrimi, n-ai spor la treabă, iar treaba tot trebuie făcută. Băieți, avem toată viața înaintea noastră ! Chiar și Nicolae al II-lea, cel bătut în război, a făcut o medalie pentru soldații săi, și a scris pe ea — e drept, nu chiar el, ci alții : „Să vă ridice Domnul la vremea voastră..." [2] Să batem și noi o medalie și să scriem pe ea : „O să ne ridicăm și noi, la vremea noastră !" Așadar, flăcăi, să nu ne lăsăm biruiți de necaz. Să privim lucid lucrurile : o să ne destituie din școli, ca pe niște subversivi. Dar nu numai în școală stă rostul vieții unui om. Și dacă ne condamnă — ei, și ?

— Just, bătrîne ! îl sprijini Vladik Salvesev și, îndată, intonă: *Vijelia dușmănoasă bate peste noi...*

[1] Dintr-o odă funebră de G. Derjavin.

[2] E vorba de medalia comemorativă a războiului ruso-japonez (1904—1905), textul a fost luat din Biblie.

Învățătorii cîntară în cor. Cîntau cu mult sentiment, cu însufleţire. Trişti, un moment, se înviorară iar. Şi, la drept vorbind, ce viaţă ar fi aceea care s-ar scurge fără grabă, monoton, fără tot felul de cotituri neaşteptate?

Veni dimineaţa zilei noi. Se apropia ora despărţirii de şcoala de la Mikutici. Nu puteau însă rezista ispitei de a se scălda în Niemen. Simţiră nevoia de a se răcori, de a-şi înviora trupul obosit, vlăguit de o noapte de nesomn, şi de a-şi limpezi ochii înroşiţi de oboseală.

Lobanovici, Nicipar, Gulik şi Lopatkevici o luară apoi spre gară, ca să plece acasă. Sadovici, Tadorik, Tukala, Raiski, Vladik şi Moş Hruşci îi petrecură.

Soarele se şi întrevedea prin vîrfurile pinilor; începea să se simtă căldura zilei de vară, cînd învăţătorii ajunseră la mlaştina unde cu puţin înainte se veseliseră zgomotoşi şi unde se răsfrîngea atît de clar ecoul. Noaptea grea şi neplăcuta întîmplare prin care trecuseră învăţătorii îşi lăsaseră pecetea. Erau deprimaţi auzind despre dizolvarea brutală a Dumei de Stat, veste ce-o aflaseră cu puţine ore în urmă. Îi cuprinse neliniştea. În adîncul sufletului, fără a şi-o mărturisi, se temeau că poliţia îşi va veni în fire şi că va începe să-i aresteze pe participanţii la adunarea subversivă. Iată de ce învăţătorii nu se mai apropiau de gară cu veselia zgomotoasă cu care veniseră, două zile înainte, la Mikutici. Mai aveau cam mult de aşteptat pînă la plecarea trenului. În loc să umble prin gară — ceea ce era într-adevăr primejdios — învăţătorii se opriră în pădure, pe un colnic înalt, deasupra mlaştinii, să se odihnească şi să discute despre situaţie, fie şi în linii generale.

Nicipar Iankoveţ era tăcut, gîndindu-se parcă mereu la ceva, dar fără a simţi nevoia să vorbească.

— Ce părere aveţi, băieţi, ce ne aşteaptă de-acum încolo? întrebă Vladik Salvesev.

Această întrebare îi preocupa pe toţi. Numai Moş Hruşci se culcă pe covorul verde de muşchi, la umbră, şi căzu numaidecît într-un somn greu.

— Asta n-o ştiu decît autorităţile, răspunse Raiski.

— Cine ştie? Poate că o să ne transfere la alte şcoli mai bune, ca să nu mai facem pe răzvrătiţii! glumi Ianka Tukala.

— Dacă vreţi să judecăm binc lucrurile, şi dacă vreţi să privim curajos adevărul, drept în faţă, rosti Lobanovici, atunci, dragii mei colegi, aflaţi că peste o săptămînă, ori chiar mai repede, toţi semnatarii procesului-verbal, vor fi destituiţi din învăţămînt şi, probabil, daţi în judecată. Poliţia şi toate autorităţile, în frunte

cu guvernatorul, se vor arăta foarte aspri faţa de adunarea noastră. „Cum, asemenea isprăvi în Bielorusia, la periferia imperiului ţarist ?! Să se reprime, în aşa fel, ca să fie şi altora de învăţătură !“

— Vraciule, nu mai cobi atîtea năpaste ! îl întrerupse Tadorik pe Lobanovici.

— Nu, are dreptate, interveni Sadovici, iar eu, Mikola şi Ianka, ca membri ai biroului, de bună seamă că n-o să scăpăm de pedeapsă. Mai cu seamă eu, o dată ce adunarea s-a ţinut la şcoala mea. De altfel poliţia se uită urît la mine mai de mult.

— Ei, dacă ne vor judeca, atunci ne vor şi interoga, observă Vladik, fire practică. D-aia trebuie să ne înţelegem noi dinainte cum să ne ţinem la interogatoriu, despre ce să vorbim şi despre ce nu, şi să răspundem cu toţii la fel, ca să nu fie depoziţii contradictorii.

— Ar fi trebuit să te faci avocat, îl lăudă Ianka Tukala, şi adăugă : Eu, cu mintea mea prostească, aş crede că trebuie să susţinem morţiş că n-aveam de gînd să punem la cale nici un fel de acte subversive, ori greve. Ne-am adunat ca să sărbătorim ziua de 1 Mai şi, cu acest prilej, ne-am îmbătat. Cele cinci sticle de o oca goale ne stau mărturie. Iar omul beat, sare să treacă şi marea prin vad. Aşa că, dînd tributul momentului actual, am şi hotărît să organizăm o uniune de învăţători.

— Vorbeşti cu tîlc, rosti Ivan Tadorik. Dar poate că nici n-o să se ajungă la aceasta, iar dacă se va ajunge, într-adevăr, nu e proastă ideea. Şi ştiţi ceva, flăcăi ? Foarte bine am făcut noi că am modificat „lupta impotriva orînduirii absolutiste“ în „lupta împotriva regimului absolutist“...

— Aş ! obiectă Nicipar, dînd din mînă, cunoşti şi tu zicătoarea : „Ori a murit, ori de boală s-a prăpădit“. Tot aşa şi aici. Orînduire, regim, tot un drac.

— Nu, nu, frate, să fie cu iertare ! protestă Tadorik. Orînduirea e una, şi regimul e alta. Orînduirea e un sistem, o orientare politică, ceva general, pe cînd regimul este numai o parte din tot, e ceva particular.

— Talmudist [1] n-am fost niciodată, şi nu mă bag în asemenea subtilităţi. Nici judecătorul de instrucţie n-o să facă o delimitare între „orînduirea absolutistă“ şi „regimul absolutist“, răspunse Nicipar.

[1] Aici, în sensul de „bucher“, „amator de interpretări arbitrare“ (n. t.).

— Totuși, „regimul" atenuează într-o măsură oarecare primul și cel mai periculos punct pentru noi din hotărîrea consemnată prin procesul-verbal, observă Lobanovici, în sprijinul lui Tadorik. Dar, luat în ansamblu, el tot ne recomandă ca pe niște „subversivi". Ei, în fine!... Ascultați, flăcăi, urmă el, schimbînd subiectul convorbirii, nu face să mergem cu toată gloata la gară. Mai bine să ne împrăștiem care încotro. Trenul meu pleacă cu o jumătate de ceas mai devreme decît al vostru, se întoarse el spre Iankovei, Lopatkevici și Gulik, așadar, o să merg singur. Îmi iau biletul și plec, iar voi, după mine. E drept că Lopatkevci și Gulik n-au de ce să le fie frică, căci sînt nevinovați ca niște mielușei ai domnului: semnăturile lor nu figurează în procesul-verbal.

Celor doi „mielușei ai domnului" nu prea le făcea plăcere să audă aceste cuvinte: în gînd însă, erau bucuroși că scăpaseră ieftin din bucluc.

Învățătorii se declarară de acord cu Lobanovici. După ce-l treziră din somn pe Moș Hrușci, merseră cu colegul lor pînă la lac, de unde nu mai era mult pînă la gară, și-și luară rămas bun de la el. Nicipar Iankoveț nu se mai duse la gară. Îl luă pe Sadovici la braț și-i spuse:

— Știi ceva, Basule? Hai să facem un drum pînă la Paneaneon.

În drum, Iankoveț își făcuse planul. Rămas între patru ochi cu Sadovici, Nicipar rosti:

— Chestia asta n-o să aibă un sfîrșit bun. Iar tu ai s-o pățești mai rău ca alții. Ești de mult suspectat de poliție și autoritățile te privesc cu ochi de mamă vitregă. Știe ea, poliția, și despre manifestele pe care le-am împrăștiat în împrejurimile Mikuticilor. Iar faptul că noi am fost surprinși în școala ta, are să apese și mai greu asupră-ți. Așadar, iată ce idee am cu: hai să spălăm putina în America. Am ceva bani, o să găsim noi un agent înțelegător. O să ne facă el rost de pașapoarte, și atunci o vom lua din loc, pînă nu-i prea tîrziu, asumîndu-ne toată vina pentru adunarea învățătorilor, și înștiințînd poliția despre aceasta.

Sadovici era o fire înflăcărată. Totuși, șovăi puțin.

— Naiba să știe, frate. La asta nu m-am gîndit niciodată, mărturisi el.

— Ia gîndește-te acum. Îi convine mai bine vîntului să fie pe cîmp liber, decît între împrejmuiri înalte.

Sadovici tăcu îndelung, stătu pe gînduri, apoi rosti, cu hotărîre, cu înflăcărare:

— De acord! Cum n-a arat dracul, tot așa n-o să însămînțeze. Cel puțin, o să vedem lumea.

Își păstrară învoiala în cel mai mare secret. Peste vreo două luni, din străinătate, le-au trimis unor colegi mai apropiați vestea emigrării.

XXIX

Lobanovici rămase singur. În primele clipe, îi păru rău că se despărțise de colegii săi, îndeosebi de Ianka Țukala și de Alesi Sadovici. Învățaseră împreună patru ani la seminarul de învățători și se legaseră cei mai buni prieteni. Multe amintiri și impresii neatinse de anii scurși, rămăseseră în trecut. Și de fiecare dată și le amintea cu multă plăcere.

Ianka Țukala îl condusese pe Lobanovici pînă la drumul de fier. Acolo, se opriseră. Ianka avea de gînd să se ducă la școala sa, să-și controleze, pentru orice eventualitate, cărțile și broșurile. Urma să se întoarcă apoi la Mikutici, la Sadovici, sau la părinții săi.

— Ei, Andreika, vorbise Ianka, cu glas solemn, reținînd mîna colegului într-a sa. Binecuvîntarea Sfîntului munte [1] să se pogoare asupra ta!

— Cu bine, Ianka! Nu te necăji, frățioare, și nu te întoarce cu spatele la vînt cînd o să dea el în tine, ci mergi drept în întîmpinarea lui — așa grăit-a Zaratustra din Verhan. Scrie-mi, și eu n-o să te las să aștepți răspunsul.

Gara era aproape goală. Lobanovici își luă bilctul și apoi o cercetă cu privirea. Nimic nu-i păru suspect, nici în stație, nici pe peron. Dar, vorba zicalei: cine a furat un purcel, îi guiță în urechi. Mai erau vreo douăzeci de minute pînă la sosirea trenului. Lobanovici intră la bufet, își luă o sticlă de bere și o gustare. Își alese un colțișor mai ferit de priviri și se așeză la o măsuță. Bău două pahare, unul după altul. Cele două nopți de nesomn îl vlăguiseră. Nu se culcase de loc în acest răstimp. Berea îl ameți. O stare de dulce melancolie puse stăpînire pe el. I se înfățișară înaintea ochi-

[1] Este vorba de una dintre mînăstirile, celebre pe vremuri, cu icoanele lor „făcătoare de minuni".

lor chipul mamei, al fraților, surorilor, al unchiului Martin. Se și gîndise să se ducă să-i vadă. Dar adunarea s-a încheiat în așa fel încît îi venea greu să se arate în casa părintească. Ce le putea spune alor săi? De bună seamă că se și aflase că Andrei al lor fusese la Mikutici, și fiecare știa cum s-a isprăvit totul. Îl vor înțelege și, cu toate că vor fi cam supărați, n-or să-i poarte pică.

Chiar în clipa cînd se urcă în vagon, Lobanovici se mai gîndea la Ianka Țukala, ca la ultimul fir care-l mai lega de drumurile și prietenii de-acolo. Pe unde o fi acum Ianka? Merge desigur agale, singur, la Iacionka sa și, fără îndoială, se simte tare singur, îngrijorat, temîndu-se de ceea ce i s-ar putea întîmpla în zilele ce vor urma... Cît de mult ar fi vrut el să-l mai vadă o dată pe înțeleptul său prieten, să-i strîngă mîna și să-i spună:

— Țin-te, Ianka! Nu-ți pleca fruntea! Mergi cu curaj în întîmpinarea zilei de mîine!

Era aproape amiază cînd Lobanovici sosi în gara în care avea să coboare. Ar fi putut lua căruța, dar învățătorului îi părea rău de o rublă — nu putea ști ce i se va mai întîmpla — așa că o luă pe jos spre casă. Alese un drum care scurta simțitor distanța pînă la Verhan, ocolind cătunul Antoninei Mihailovna. Ar fi vrut să ajungă cît mai iute la școală și să se culce — nu dormise trei nopți în șir și fusese mereu în picioare.

Se simțea atît de obosit, încît anevoie își putea aduna gîndurile și cuprinde cu mintea tot ce se petrecuse în acest răstimp.

În sfîrșit, ajunse la capătul drumului. Iată și școala, și administrația de plasă din fața ei. O, cît de bine o să-i pară notarului Vasilevski cînd va afla despre pățania nesuferitului vecin!

— A, mi s-a întors plimbărețul! îl întîmpină mătușa Paraska pe învățător, tare bucuroasă. Ei, cum ți-a mers la drum?

— Și cu trenul, și pe jos, și uite că m-am întors.

— Slavă domnului!

Mătușa Paraska se duse în bucătărie ca să aducă de mîncare. Tursevici era acasă; ședea la masă, cu mai multe manuale împrăștiate în fața sa. Sări sprinten în picioare, își salută zgomotos prietenul și îi strînse cu putere mîna.

— Venitu-mi-ai, frate? îl întrebă el pe călător, folosind vechiul grai bisericesc; apoi, îl privi și adăugă: Dar tare urît mai arăți, frățioare!

— E-eh, prietene dragă, bată-te norocul să te bată! Să-ți dea dumnezeu să nu te-ntorci niciodată acasă așa cum viu eu acum!

Și deodată, toată voia bună a lui Tursevici pieri. Îl mai măsură o dată pe Lobanovici cu privirea, dorind parcă să-i ghicească gîndurile ascunse, apoi întrebă cu alt glas :

— Dar ce s-a-ntîmplat ?

Lobanovici îi povesti fără să-i ascundă nimic, simplu și sincer, tot ce se petrecuse la Mikutici.

Încruntat, Tursevici ședea și asculta. Îi era sufletul greu. De fapt nu prea găsea vrednic de laudă ceea ce puseseră la cale tinerii învățători ; dar nu spuse nimic. După ce Lobanovici își termină trista povestire, Tursevici clătină din cap, mîhnit.

— Așa-a ! făcu el. Treaba, frate, hm ! nu-i dintre cele mai strălucite !

Mătușa Paraska intră și întinse la iuțeală fața de masă. La ivirea bătrînei, cei doi învățători tăcură ; totuși ea observă numaidecît că „călugărașul" s-a întors cu vești proaste. Nu găsi însă cu cale să-l descoase față de musafir. Ea ieși din odaie și se întoarse numaidecît, aducînd pîinea și ciorba rece de legume. Știa ea ce-i place învățătorului.

— A, mulțumesc, mătușico, pentru ciorbă ! rosti Lobanovici, așezîndu-se la masă.

Mătușa Paraska se uită la el, oftînd.

— Ei, să mănînci sănătos ! și ieși din odaie.

Tursevici mîncase mai înainte. Ședea tăcut, gîndindu-se.

— Ei, bine, frate, începu Lobanovici, după ce isprăvi de mîncat. Mă duc să mă culc. De cînd am plecat de-aici, nici nu m-am întins. O să dorm, și mîine om vedea noi ce-o să mai fie. Apoi, uitîndu-se la Tursevici, adăugă: Petrecut-a cazacul în voie, aibă parte și de somn.

Tursevici plescăi din limbă și clătină din cap, necăjit.

— A petrecut și și-a găsit beleaua ! E-eh, Andrei ! Dar, n-ai ce-i mai face !

Lobanovici se opri în pragul odăiței și zise :

— După ploaie, și senin.

— Poate, senin, poate și chin, replică Tursevici.

— Dar ce-i chinul ? întrebă Lobanovici, și răspunse tot el : Chinul e tot ce ne aduce dureri și neplăceri. Uite, o să ne dea afară din școli, trecuți cum sîntem pe lista neagră, o să ne dea în judecată ; poate c-o să ne bage și la închisoare, ori o să ne deporteze, și atunci ne vom chinui. Dar ce, parcă sînt puțini în starea asta ? Parcă nu se chinuie milioane de oameni de rînd sub călcîiul satrapilor țarului, obidiți de moșieri și de mii de alți jefuitori ?! Crede-mă, în clipa asta, cel mai scump lucru din lume pentru mine e somnul.

Lobanovici se așează pe pat, își scoase ghetele, haina, își puse capul pe pernă și adormi pe loc.

Tursevici rămase singur la masă. Liniștea îi fusese tulburată. Îi părea rău de prietenul său. „Cel mai prost lucru este atunci cînd omul e singur vinovat de nenorocirea ce se abate asupra lui. Cum să-l ajuți ? Și ce-a dovedit el, mă rog, prin această ispravă ? A mai avut doar un avertisment ; dar nu s-a învățat minte. Și se mai fălește, de parcă ar fi făcut cine știe ce faptă măreață ! E-eh, frate, viața nu-i o jucărie..."

Tursevici străbătu încet de cîteva ori camera. Se uită în odăița de alături. Lobanovici stătea liniștit, culcat pe partea dreaptă, cu umărul sub pernă. Somnul pusese stăpînire pe el cu atîta putere, încît era greu să-i auzi respirația. Tursevici se plecă asupra colegului. „Uite, acum ești fericit, fiindcă nu te gîndești la nimic" își zise el, retrăgîndu-se.

Un nou gînd se ivi în mintea lui Tursevici, alungîndu-le pe toate celelalte ; era oare cuminte să mai rămînă acum la școala unui învățător socotit subversiv ? Nu-i va dăuna oare acest fapt ? Și, pentru a-i întări ideea, îi veniră în minte zicătorile : „Te strici de la acela cu care ești în tovărășie", și „Spune-mi cu cine ești prieten, ca să-ți spun cine ești".

Tursevici fu cuprins de o tulburare și mai mare. Lobanovici trecu acum pe planul al doilea al preocupărilor sale. Luîndu-și manualul, Tursevici ieși din casă, ca să chibzuiască totul în liniște și să ia o hotărîre.

La drept vorbind, își spunea, toată materia din program o studiase demult — doar nu-i venise de la o zi la alta ideea de a intra la Institut. Și nici nu-i mai rămăsese mult timp. Mai avea să treacă pe la școala sa și să pună ordine în treburile gospodăriei și ale școlii, așa că numai bine o să se apropie ziua plecării la Vilna, la examene. Și era cuminte să sosească din timp acolo.

În cele din urmă, Tursevici ajunse la concluzia că nici nu mai avea rost să rămînă. Și se și hotărî să plece.

Pe înserate, se întoarse de la plimbare. Socotea că prietenul, pe care el, speriat cum era, avea de gînd să-l părăsească, s-o fi trezit între timp, ca să poată vorbi cu el deschis despre tot ce-l preocupă. Dar Lobanovici nu se trezise. Îl găsi dormind așa cum îl lăsase. Nu se trezi toată noaptea și nici a doua zi dimineața. Deschise ochii abia a doua zi după-amiază, cam la aceeași oră la care se culcase.

— Mă întrebam, frate, dacă nu cumva ai căzut în letargie, rosti Tursevici.

— În schimb, eu m-am săturat de somn ca niciodată în viața mea, răspunse Lobanovici. Și după cîteva clipe, adăugă: Ce bine ar fi să poți dormi cam un an de zile în șir fără să te mai trezești.

Tursevici se uită la el și observă oftînd din greu:

— Un singur an, poate c-ar fi prea puțin.

XXX

Orice schimbare din viață, bună sau rea, îl scoate pe om din echilibrul său obișnuit. E frămîntat de fiece dată de sentimente noi, de idei noi, socoteli noi — potrivit drumului pe care pornește, sub influența diferitelor împrejurări. Aceasta era și starea de spirit prin care trecea acum Lobanovici. Nu i se deschidea de fapt un anume drum; se oprise doar la o răscruce de drumuri și se simțea parcă scos din făgașul vieții sale, oarecum statornicite. Situația nu-l prea mîhnea. Dimpotrivă, această nesiguranță avea și ceva atrăgător: îi stîrnea curiozitatea de a ști cum se vor termina toate acestea. Destituirea din postul de învățător nu-l speria: se și obișnuise cu acest gînd și nu mai prezenta vreo surpriză pentru el. Lucrul interesant era întorsătura ce urma să ia viața sa de acum încolo, ce se va întîmpla cu el în zilele următoare, cum se vor purta cu el cunoscuții și prietenii, atunci cînd va rămîne fără serviciu. N-are să se prăpădească atîta timp cît îl slujesc brațele și picioarele, cît îl slujesc puterile și sănătatea. Nu-i era frică de nici o muncă — se obișnuise din copilărie cu orice. Și unde mai pui că sînt atîtea evenimente ce pot interveni și pe care nici n-ai cum să le prevezi. Principalul este să ai curaj, să trăiești și să lupți...

A doua zi după ce Lobanovici se trezi din somn, căruța lui nea Nicipar Kudrik, același care îl adusese pentru întîia oară la Verhan, se și afla la scara școlii. Lobanovici ghici motivul plecării atît de grăbite a prietenului și musafirului său, dar tăcu: la ce bun să-i facă omului neplăceri? Tursevici căuta și el să nu dea pe față motivul adevărat al plecării; spunea că ar fi dorit mult să mai rămînă la Verhan, dar n-avea încotro: trebuia să plece! O răsplăti destul de generos pe mătușa Paraska pentru serviciile ei. Bătrînica se arătă mîhnită și părea posomorîtă. Aflase de „anumite" neplăceri ale „călugărașului" ei, și-i părea rău să-l vadă singur, părăsit într-o asemenea clipă.

—Ei, Andrei, dragul meu, strînse Tursevici mîna lui Lobanovici şi-l îmbrăţişă. Rămîi sănătos şi mult noroc! Poate că totul se va aranja... Să nu pui la inimă acest incident neplăcut, să reziştî! Iar în caz de nevoie, n-o să te uit.

—Mulţumesc, prietene, pentru vorba ta bună. Luminoasă să-ţi fie calea. Îţi urez succes deplin!

Cei doi colegi se îmbrăţişară şi se sărutară. Tursevici avea lacrimi în ochi. Lobanovici îl conduse pînă la căruţă. Tursevici se urcă în ea, îşi scoase şapca, îşi salută prietenul şi căruţa porni.

Notarul Vasilevski, dînd la o parte perdeaua, îi privea în ascuns pe cei doi amici care se despărţeau. N-aflase încă de păţania vecinului. Dar şi aşa era bucuros, fiindcă Duma de Stat, ce-i era atît de odioasă, murise, ceea ce de bună seamă nu-l putea bucura pe Lobanovici.

Acesta mai zăbovi pe scară, pînă cînd căruţa dispăru după o cotitură, apoi se întoarse în odăiţa sa. Aşadar rămăsese din nou singur, poate chiar mai singur decît pînă acum. Era trist. Plecarea lui Tursevici îi sporise şi mai mult tristeţea. N-avea să se mai întîlnească aşa de repede cu el, iar dacă se vor întîlni, atunci n-or să se mai bucure ca pînă acum, de revedere. Drumurile lor se despărţeau şi la propriu, şi la figurat.

— Iar e singur, călugăraşul meu, rosti bătrîna cu compătimire, intrînd în odaie şi rupînd firul gîndurilor lui Lobanovici.

— Ce să-i faci, mătuşico, singuri venim pe lume şi tot singuri o părăsim.

— Ei, asta-i! Să părăsim lumea! S-o părăsească cei răi, iar matale să trăieşti şi să tot trăieşti, şi nu singur, ci cu o soţioară frumoasă.

Spunînd acestea, bătrînica se uită cu şiretenie la Lobanovici.

— E mai bine că nu-i nevastă, ar fi şi mai multă bătaie de cap.

— Şi, mă rog, de ce? nu-i dădu mătuşa crezare, dar se întristă şi apoi îl întrebă: Ia spune, paniciule, ce-ai păţit? Nu prea pricep eu. Paniciul ăla care s-a dus, a zis: „A păţit-o urît învăţătorul tău". Şi acum văd şi eu că nu-i a bine.

— Nu s-a petrecut mare lucru. Mai aşteptăm oleacă şi totul o să se limpezească, răspunse Lobanovici. Pe învăţătorul care a fost înaintea mea l-au mutat la altă şcoală. Aşa poate să mă mute şi pe mine. Poate că o să mă şi dea afară, cu totul.

O umbră de tristeţe se aşternu pe obrazul bătrînei, plin de mici încreţituri.

— N-o să te mute, şi nici n-o să te dea afară, se împotrivi ea. Şi nici nu se cuvine să vorbeşti aşa!

— Omul trebuie să se gîndească și la una și la alta, mătușico, mai cu seamă să se gîndească și la rău, ca să nu vie pe neașteptate.

— Vai! Vorbești aiurea. Ia să mă duc să dau în cărți; ele o să-mi spună tot adevărul.

Trecu în cămăruța ei, scoase de sub saltea o pereche de cărți, tot atît de vechi ca și dînsa, se așeză pe un scăunel, la măsuța de lîngă pat, le amestecă în felul ei și începu să le așeze fără grabă pe masă, în opt grupulețe de cîte trei cărți. După ce puse cărțile cu fața în jos, mătușa Paraska se apucă să întoarcă grupulețele în aceeași ordine în care le așezase. Fiecare grupuleț de trei cărți avea tîlcul său: „pentru casă", „pentru soartă", „pentru noroc", „pentru prietenie" și așa mai departe. După ce întorcea o carte, mătușa Paraska o privea cu luare-aminte. În primul grupuleț, asul de pică se afla între un nouă de caro și un valet de treflă — era Lobanovici. Bătrîna clătină din cap, nemulțumită: o asemenea potrivire a cărților nu era priincioasă pentru învățător, însemna gînduri triste, neplăceri și grijă mare. Nu se arăta nimic bun pentru învățător, nici în cel de al doilea, în al treilea și nici în celelalte grupulețe de cărți. Ba se mai amestecau și un bărbat rău și viclean, cîte o femeie dușmănoasă, cîte un drum trist. Mătușa se mîhni rău de tot. Amestecă cum știa ea cărțile și începu să le aștearnă din nou. Dar nici de astă dată ele nu prevesteau nimic bun pentru Lobanovici. Bătrîna nu se dădu, însă, bătută. Așternu de mai multe ori cărțile și nu se liniști, decît atunci cînd ele veniră a bine.

Cu înfățișarea mai veselă, mătușa Paraska se ivi în pragul odăii învățătorului.

— Ei, ce-ți spuneam eu? Totul o să fie bine! rosti ea. Uite, vino de vezi ce spun cărțile.

— Bine, mătușo, dar mult ai mai stat la ghicit, o necăji Lobanovici.

Bătrînica zîmbi șiret:

— Păi, doream să iasă cît mai bine pentru matale!

Lobanovici înțelese de ce bătrîna zăbovise atît de mult dînd în cărți, dar nu spuse nimic. Știa că dorește din toată inima, ca totul să se sfîrșească cu bine pentru învățător.

— Și ce a ieșit acolo? întrebă el, ca să n-o jignească pe bătrînă.

— Uite, vino de privește și matale.

— Dar nu mă pricep de loc la cărți.

— Stai că-ți spun eu ce se arată.

Bătrîna așeză cele opt grupulețe în trei rînduri, două cu cîte trei și unul cu două.

— Uite, acum se vede totul ca-n palmă, rosti ea, începîndu-şi tîlcuirea, şi, urmă, arătînd primul grupuleţ: O să-ţi vină matale nişte veşti foarte plăcute, la care nici nu te aştepţi, de la un şef mare.

— Ăsta o fi şeful cel mare? întrebă Lobanovici, arătînd cu degetul în riga de tobă din primul grupuleţ de cărţi.

Mătuşa Paraska se uită cu dojană la învăţător.

— Aşa arată cărţile, spuse ea. Şi să nu rîzi cumva, că s-ar putea să-ţi sperii fericirea.

— Dar nu rîd, mătuşico, deşi de rîs ar fi: auzi, un nătărău ca riga de tobă să fie şef mare!

— Şi de ce să nu fie mare? Oricine poate să ajungă mare, dacă are noroc şi-i ajută dumnezeu... Numai să ştie el cine şi ce l-a ridicat sus.

— Să ştii, mătuşo, că eşti o înţeleaptă! Ai dreptate, cine are noroc, sare şi desculţ în joc.

Bătrînica mai să se supere. I se păruse că învăţătorul îşi cam bate joc de ea. Se stăpîni însă şi îi spuse pe un ton mustrător:

— Ei, de vreme ce matale nu crezi în cărţi, apoi la ce bun ghicitul meu?

— Dragă mătuşă Paraska! răspunse învăţătorul cu însufleţire, cred ori nu cred, totuna-i. Dar îmi place să ascult o cărturăreasă atît de bună şi deşteaptă ca dumneata, mătuşă Paraska.

Bătrîna nu mai avu încotro, iar Lobanovici adăugă:

— Şi, dacă am rîs de riga de tobă, apoi, dă-l naibii — e un tîmpit roşcat, cu mutra posomorîtă. M-am întrebat numai care dintre marii şefi s-a întruchipat în riga de tobă? Şi mi-am răspuns singur: e directorul nostru de învăţămînt, bărbosul consilier de stat [1] Akaronka. E adevărat, seamănă cu riga de tobă: amîndoi bărboşi, amîndoi cu nasul coroiat, amîndoi ursuzi. Şi, amîndoi, nişte proşti.

Mătuşa Paraska nu se mai putu abţine, auzind asemenea vorbe glumeţe din partea învăţătorului şi izbucni în rîs. Apoi, schimbîndu-şi deodată buna dispoziţie, spuse, vorbind serios:

— Uite, dacă rîzi matale şi m-ai făcut şi pe mine să rîd, apoi e semn bun şi arată că matale n-ai să păţeşti nimic rău.

Şi, ca o întărire parcă a vorbelor şi a ghicitului mătuşii Paraska, Lobanovici se pomeni a doua zi cu un plic de la cancelaria plasei. Era cam gros. Lobanovici scoase din plic o hîrtie semnată de direc-

[1] Grad ierarhic civil superior.

torul învățămîntului elementar din gubernia Minsk, Akaronka, prin care i se aduceau învățătorului Lobanovici, de la școala din Verhan, mulțumiri pentru modul exemplar în care își pregătise elevii în vederea examenelor.

XXXI

Întors de la Mikutici, Lobanovici se gîndea adesea la Antonina Mihailovna și la Lidocika, eleva sa. Trebuia să treacă pe la ele, ca să ducă la capăt pregătirea tinerei fete, mai ales că, acum, situația se schimbase : azi, mîine, el, Lobanovici, va fi dat afară din școală. De lucrul acesta nu se îndoia cîtuși de puțin. Nici mulțumirea din partea direcției învățămîntului elementar nu-i putea fi de ajutor. Bănuia că avizul poliției despre întrunirea ilegală a învățătorilor nu ajunsese la cunoștința autorităților superioare. Și ori de cîte ori Lobanovici se gîndea la ele, își amintea de ce-i ghicise bătrîna în cărți, iar riga de tobă evoca prin înfățișarea sa ursuză chipul lui Akaronka, directorul învățămîntului elementar. Îl interesa să știe ce atitudine vor avea față de el, mama și fiica, aflînd că a rămas fără serviciu ?

A treia zi după întoarcerea sa de la Mikutici, Lobanovici o luă spre cătun, pe drumul atît de bine cunoscut. Ajuns în dreptul pădurricii, în care găsise cîndva mînătărci, învățătorul se abătu din drum și o luă prin pădure ; se așeză apoi pe o buturugă netedă de stejar retezat. În pădure era atît de bine, atîta liniște, încît pînă și pățania neplăcută care-l preocupase în ultimele zile, trecu pe planul al doilea. De altfel, Lobanovici se cam obișnuise cu această țandana și începuse să o socotească de domeniul trecutului. Se cuvenea să trăiască ziua de azi și cea de mîine. Ce va fi pe urmă ? Ei, o să-l dea afară din școală. Încotro s-o ia și de ce să se apuce ?

Lobanovici ieși din pădurice.

— Ce să le spun și în ce chip să le vorbesc ? se întreba el.

Iată și o cotitură de drum umblat, care ducea spre cătunul Antoninei Mihailovna. Lobanovici o luă prin mijlocul lanurilor de secară de toamnă și al ogoarelor de primăvară. Pe marginile unui drum nu tocmai umblat și îngust, printre felurite ierburi și flori, creștea din belșug și chiar se cocea chimionul aromat, care se-

adăuga la numeroasele bucate ale țăranilor. Și acest drumeag, și ierburile, și florile de lîngă el, și acest chimion mirositor îi treziră lui Lobanovici amintiri din copilăria sa — destul de îndepărtată — pe cînd umbla pe asemenea cărări, cu mama, ori singur, slobod de orice grijă. O, timpuri fericite, cu care nu te mai poți întîlni!

Lidocika, fără să știe de ce, presimțea că în ziua aceea învățătorul va veni la ele. Și visul ce-l avusese noaptea trecută, tălmăcit în felul lor de femeile din sat, însemna venirea unui musafir. Visase un gîndac cumplit, care se izbea de geam, silindu-se să pătrundă în zbor în casă și s-o muște pe Lidocika. Ei, dacă visul cu gîndacul înseamnă cu adevărat că Lobanovici va veni, atunci Lidocika nu se va supăra de loc pe gîndac, fiindcă cine altul ar putea fi musafirul ei dorit, dacă nu învățătorul? Pe alții, ea nici nu-i socotea musafiri. Învățînd din manuale, Lida se gîndise mult la învățătorul ei. N-ar fi putut spune în ce fel și cum anume. Îl vedea în fața ochilor — cînd duios și bun, cînd cu un aer grav și cam supărat. Nu uitase întîmplarea, cînd, călcînd în vîrful picioarelor, se apropiase de ea, după perdeaua de pînză, și stătuse acolo, aplecat asupra ei, întrebîndu-se dacă mai trăiește ori e moartă.

Lida dădu de mai multe ori fuga afară, alegîndu-și un locșor mai potrivit, de unde se putea vedea bine cotitura drumului ce ducea spre casa lor, și se uita dacă nu cumva vine învățătorul. Nu fiindcă ar fi dorit atît de mult să-l vadă, își spunea ea în gînd, ci numai așa: doar, la urma urmei, tot trebuie să vină. Totuși, uitîndu-se la drum, Lida privea și în jurul ei: i se părea mereu că oamenii bănuiesc de ce se uită într-acolo, pe cine caută ea cu ochii. Iar cînd zări chipul cunoscut al învățătorului, inima îi bătu mai tare. Ar fi vrut să alerge, ca altă dată, în întîmpinarea lui. Dar nu: nu va face una ca asta — ce-o să creadă mama, ce-o să spună oamenii? Fugi în casă, sprintenă, ca o căprioară. Spre norocul ei, mama nu era acolo — altfel, ar fi observat emoția fetei. Cel mai bun lucru era să se așeze la masă, să se adîncească în citirea unui manual și să pară că nu se gîndește la altceva. Scoase manualele din sertar, deschise unul și citi numai cu ochii. De-ar fi întrebat-o cineva ce citea, n-ar fi știut ce să răspundă. Nici nu vedea literele — era cu gîndul la cu totul altceva. Își dădu repede seama de aceasta și abia atunci observă că deschisese manualul de geografie. Ei, parcă geografia nu e un obiect la care trebuia să învețe? Uitîndu-se în carte, se întreba unde o fi ajuns învățătorul... Se lăsa așteptat cam mult... Ei și? Nu-i nimic, lasă să nu vină de loc!

Dar în clipa aceea, ușa dinafară se deschise și Lida auzi pași măsurați în tindă. O clipă, și acela pe care îl aștepta trecu pragul camerei.

— O, ce fată de treabă e Lidocika mea! vorbi Lobanovici, oprindu-se în prag. Nici nu mai lasă manualele din mînă. Ei, bună ziua, Lidocika!

Învățătorul se apropie și-i strînse mîna.

— Știam eu c-o să veniți astăzi, zise Lida.

Ar fi vrut să-i povestească de gîndacul ce-l visase noaptea trecută, dar se stăpîni: nu se cădea să-l asemuiască pe învățător cu un gîndac — s-ar putea să-l supere.

— Dar de unde puteai să știi că voi veni astăzi?

Lida se rușină, își plecă ochii în jos, apoi se uită la învățător:

— Iată că știam și atîta tot, răspunse ea, fără să mai dea alte explicații.

— Cum, te-ai gîndit tu ieri c-am să vin? se miră Lobanovici. „Dar de ce o descos?" se și întrebă repede în gînd.

Lida lăsă din nou privirea în jos.

— De gîndit m-am gîndit, dar nu m-am așteptat, mărturisi ea, și-l privi pe învățător drept în ochi.

„Oricum ar fi, e drăgălașă", se gîndi Lobanovici.

Antonina Mihailovna intră în odaie. Zîmbetul prietenos ce-i flutura pe buze, lăsînd să i se vadă gura știrbă, mărturisea că era bucuroasă să-l vadă pe învățător, după aproape o săptămînă. Îi strînse mîna, ca unui prieten. Luminițe prietenoase îi sclipiră în ochii negri. În clipa aceea arăta chiar frumoasă. Antonina Mihailovna se așeză pe o băncuță, lîngă masă.

— Ni s-a urît și nouă în lipsa dumitale, începu ea.

Lida se cam fîstîci și lăsă căpșorul în jos. Părea că se temea ca nu cumva mama ei să pomenească ceva de ceea ce vorbiseră între ele.

— Ei, cum ai călătorit? îl întrebă Antonina Mihailovna.

Întrebarea era cum nu se poate mai simplă; nu era totuși tocmai ușor să răspunzi la ea.

— Păi, tocmai asta-i: cum am călătorit? spuse Lobanovici, după o scurtă tăcere, căci avea nevoie să cîștige puțin timp. Cu toate că pe drum se gîndise cam ce să le spună Antoninei Mihailovna și Lidei, în prezența lor, frazele pregătite dinainte i se păreau fără rost. Antonina Mihailovna simți în cuvintele învățătorului o vagă aluzie la neplăcerea ce o avusese.

— Ei, povestește-ne totul, stărui ea, neliniștită. Lida aștepta și ea răspunsul lui.

— Atît de bine am călătorit, că, uite, au pățit-o și școala din Verhan, și eu ca învățător, rosti Lobanovici.

Antonina Mihailovna și Lida tăcură pe dată.

— Ce vrei să spui? îl întrebă Antonina Mihailovna, nedumerită. Nu cumva-i o glumă? Cum și ce poate păți școala și dumneata ca învățător?

— Uite că poate, răspunse Lobanovici. Ar fi vrut să spună tot adevărul, dar se stăpîni: în asemenea cazuri, prudența nu strică niciodată. Noi, tinerii învățători, urmă el, aveam mai de mult de gînd să ne adunăm, să discutăm despre treburile noastre, să vedem ce avem de făcut... Și să mai petrecem puțin.

— Cum, n-ați știut pînă acum ce au de făcut învățătorii? îl întrebă Antonina Mihailovna cu ironie.

— Știam noi, însă nu toți.

— Nu pricep nimic, zise Antonina Mihailovna și strînse din umeri. Dar spune mai departe.

— Păi, nici nu prea am ce povesti. Cineva a denunțat pesemne la poliție că în satul Mikutici s-au adunat numeroși învățători — dar cu ce scop? Acum, știi, toată lumea visează acțiuni subversive. Ei, și noaptea ne-am pomenit cu pristavul de district, cu uriadnicul și cu strajnici de poliție. Ne-au scris pe listă. De fapt, nici nu mai era nevoie de una ca asta, că ne iscălisem singuri. La drept vorbind, ar fi putut să ne și aresteze. Poate că poliția chiar ar fi făcut-o, dacă nu s-ar fi adunat la iuțeală lumea. Lobanovici se întrebă în gînd, dacă nu cumva a vorbit prea mult. Ei, asta-i tot, își încheie el scurta povestire.

Antonina Mihailovna se încrunta pe măsură ce Lobanovici vorbea. Lida ședea cu privirea plecată. Mama și fiica rămaseră cîteva clipe tăcute. Învățătorul tăcea și el.

— Și ce o să se întîmple acum cu dumneata? îl întrebă Antonina Mihailovna.

— Totu-i cu putință: să mă destituie din post, să mă și aresteze, să mă dea în judecată.

Antonina Mihailovna clătină din cap, a dojană.

— Cine te-a pus să-ți cauți singur răul? îl întrebă ea.

— Doar v-am spus să nu vă duceți, interveni Lida, încetișor, fără să ridice capul.

— E-eh, oftă Lobanovici, de-ar ști omul în ce loc va cădea, ar pune acolo un car de paie... În pămînt tot nu mă bag, atîta timp cît sînt în viață. Și nu văd în asta nimic rău. Ce, parcă-s puțini oameni la închisori și în deportare? Dar, poate n-o să fie nimic rău.

Ca să schimbe vorba, scoase și arătă hîrtia de la direcția învățămîntului elementar, prin care i se aduceau mulțumiri pentru buna pregătire a elevilor în vederea examenelor.

— Bine ar fi, dacă s-ar sfîrși cu bine, rosti Antonina Mihailovna, nu tocmai convinsă, și oftă din greu.

— Întotdeauna e bine să speri în ceva mai bun, dar nici ca omul să fie prea nepăsător nu-i nimerit, răspunse Lobanovici.

XXXII

După ce trecu de capătul cătunului, Lobanovici răsuflă ușurat: încerca însă un sentiment de parcă ar fi pierdut ceva, de parcă i-ar fi lipsit ceva. De fapt, nu-i fusese plăcut să povestească prea mult despre călătoria sa nenorocoasă la Mikutici. Fusese nevoit să vorbească pe ocolite — ar fi vrut să spună totul și în același timp să treacă peste anumite lucruri. Procedase în felul acesta dintr-un instinct de conservare, căci învățătorul era sigur, că, oricum, va avea de-a face cu autoritățile. Va trebui să dea explicații în privința procesului-verbal confiscat de pristav, și nu era exclus să ajungă chiar în fața judecătorului de instrucție. Nu trebuia să uite lucrul acesta, așa că era necesar să fie pregătit pentru orice eventualitate. Își aminti totodată de convorbirea cu Antonina Mihailovna și cu Lida, și de starea sufletească în care le lăsase. Înțelegea prea bine că ele nu vor fi prea bucuroase să-l mai vadă în casa lor. Iar dacă va fi destituit, se prea poate să-i încuie și ușa în nas. Dar, în pofida acestor gînduri, Lobanovici era la fel de hotărît să ducă pînă la capăt pregătirea Lidei pentru examen, atîta timp cît va putea călca slobod pe acest pămînt.

Vara se apropia de sfîrșit. Trecuseră furtunile de noapte din iulie și august, cu cîntecul lor tunător în cinstea verii. Pe fiece zi cîmpul arăta tot mai pustiu. Oamenii începeau să strîngă și culturile de primăvară tîrzie. Se cocea hrișca. Întinsurile pămîntului nu mai erau nici ele la fel de vesele, tăinuind parcă o tristețe vagă, nelămurită. Se potoliseră și păsările cîntătoare. Numai graurii, mereu uniți, veseli, după ce și-au crescut puii, se adunau în stoluri mari, cînd zburînd deasupra ogoarelor, cînd strîngîndu-se în cîrduri negre, dese, sau împrăștiindu-se în văzduh, întinzînd parcă plase străvezii. Graurii bătrîni făceau pesemne exerciții

de zbor cu cei tineri, ca să le întărească aripile, înainte de plecarea lor spre ţări îndepărtate. La fel făceau şi berzele. Ba se adunau pe dîmburi, pe luncă, în cîrduri mari şi se plimbau îndelung, fără grabă, ba stăteau nemişcate, ca la sfat, ori se înălţau spre cer şi se roteau mult timp sub nori, încercîndu-şi puterea aripilor... O, păsări slobode, cum să nu pizmuiască omul aripile voastre uşoare şi iuţi în zbor!... Se sfîrşea vara, amorţea firea, se stingeau luminile vii ale razelor de soare. Depărtările paşnice, cu pădurile şi coamele lor albăstrii de crînguri şi de zăvoaie se învăluiau ca de tristeţe într-o negură uşoară, caldă.

Se liniştea şi împrejurimile Verhanilor. Pînă şi notarul Vasilevski, după cum observă Lobanovici, se astîmpărase, se mai potolise. I se întorsese acasă soţia. Notarul se dusese la ea, rugînd-o să se înapoieze. Nu mai bea şi nu mai făcea scandaluri. Poate că această schimbare în purtarea notarului se datora faptului că urma să aibă loc o inspecţie la administraţia de plasă, iar el aflase despre aceasta, prin oamenii săi de la cancelaria şefului de zemstvă.

Oricum, notarul părea să fi devenit cu totul alt om. Cînd Lobanovici trecu pe la el să ridice un plic sub luare de dovadă, Vasilevski şedea cu un aer grav în cancelarie, la o masă lungă, acoperită cu postav albastru, plină de tot felul de dosare. Vasil Mironovici era cam tras la faţă şi nu mai era buhăit, aşa cum arată unii oameni, după cinstirea îndelungată şi zeloasă a zeului Bachus. Zărindu-l pe învăţător în pragul cancelariei, notarul se ridică de pe scaun, îi întinse vecinului mîna, ca unui bun cunoscut şi prieten. Arătîndu-i un scaun de lîngă masă, în faţa lui, îl pofti prietenos :

— Ia loc, te rog.

— Mulţumesc, Vasil Mironovici! spuse Lobanovici, plecîndu-se uşor.

— Ei, cum o mai duci? Ce mai e nou pe la dumneata? întrebă notarul, pe un ton politicos.

„Dar ce minune s-a întîmplat, de mă primeşti aşa de frumos? Ori, poate, am avut noroc?“ gîndi Lobanovici şi deveni atent.

— Păi, aşa şi aşa, Vasil Mironovici. Mulţumesc pentru atenţie, răspunse el.

— Poate că şcoala dumitale are unele cereri de făcut administraţiei de plasă? continuă notarul, pe acelaşi ton binevoitor.

Lobanovici strînse din umeri, în semn că şcoala n-are nimic de cerut — nici de la notar, nici de la plasă.

— Plasa dă tot ce se cuvine şcolii, răspunse el.

— Cu atît mai bine; sîntem tare bucuroşi că dumneata şi şcoala dumitale n-aveţi a vă plînge împotriva administraţiei de plasă, rosti notarul. Şi cu acestea îşi termină ceremoniile prealabile şi trecu la subiect:

— Iartă-mă, Andrei Petrovici, că te-am deranjat: trebuie să-ţi înmînez un plic şi am dispoziţia să ţi-l predau sub luare de dovadă. Iată-l. Te rog, semnează de primire.

Notarul puse plicul pe masă. Lobanovici semnă în registrul de „intrări".

Era vădit că notarul era ros de curiozitate să afle ce conţinea plicul care trebuia predat sub luare de dovadă. Se prea poate ca Vasilevski să fi ştiut ce cuprindea, şi doar se prefăcea că n-are habar de nimic, ca să-şi bată joc de învăţător.

— Probabil că te propune direcţia pentru premiere, nu se putu stăpîni notarul.

Învăţătorul bănui în această întrebare o uşoară ironie.

— Dar de ce m-ar premia? Ce, l-am capturat pe mikadou?

— Adică, cum: de ce? replică notarul, liniştit. Doar ai primit mulţumiri pentru modul exemplar în care ţi-ai pregătit elevii pentru examene.

— Ei, ce-are a face? Ceea ce a fost a fost, şi acum sînt alte timpuri. A fost, să zicem, Duma de Stat, şi acum, nu mai e. În legătură cu aceasta, s-ar putea ca şi autorităţile să dea alte dispoziţii... Dar, ca să nu orbecăim, ia să vedem ce-i în plic.

Fără grabă, Lobanovici desfăcu plicul şi parcurse textul bătut la maşină. Nu era lung; cuprindea doar cîteva rînduri:

„Învăţătorului de la şcoala din Verhan...

Consiliul pedagogic al Direcţiei învăţămîntului elementar din gubernia Minsk a hotărît să vă destituie din postul de învăţător de la şcoala elementară din Verhan, pe data de 1 septembrie 1906."

Înştiinţarea era semnată de însuşi directorul, consilierul de stat Akaronka, avînd şi contrasemnătura întortocheată a secretarului Davidik. Pe cînd învăţătorul citea, notarul urmărea cu atenţie expresia feţei sale. Dar nici un muşchi din obrazul lui Lobanovici nu tresări. Învăţătorul mai privi o dată hîrtia. Toate erau la locul lor — cele trei iniţiale ale Ministerului de Instrucţie Publică, semnăturile lui Akaronka şi Davidik, dedesubt ştampila.

Lobanovici îi întinse notarului hîrtia:

— Dacă te interesează...

Notarul o citi, se uită la învăţător mirat şi, fără a scoate o vorbă, îl privi îndelung în ochi.

— Ai fost destituit din postul de învățător? întrebă el încet, cu glas tărăgănat, recitind adresa.

— Vezi dar că m-au propus pentru premiere, răspunse Lobanovici, oarecum înciudat.

— Ascultă, dar de ce?

Probabil că și notarul se simțea cu ceva păcate față de superiori și de aceea se arătă atît de surprins, citind adresa de destituire a învățătorului. Vocea lui Vasilevski nu trăda nimic fals, nici batjocoritor față de vecinul lui; înștiințarea îl surprinsese cu adevărat.

— Dar pentru care motiv? stărui notarul. Aici nu se indică motivul.

— Te pomenești că mi-au imputat păcatele din trecut, răspunse Lobanovici, căci nu găsi nimerit să pomenească nimic despre adunarea învățătorilor.

După ce se despărți de notar, Lobanovici se duse la școala care nu mai era a sa.

XXXIII

Ajuns acasă, în camera lui, Lobanovici mai citi o dată înștiințarea atît de puțin îmbucurătoare din partea direcției. Își dădu acum seama că una este să-ți închipui un eveniment de neînlăturat, și alta e să-l trăiești efectiv... Așadar a rămas fără serviciu, fără ocupație. Și, pe deasupra, fără nici un fel de iluzii! S-a tras un hotar care-l desparte de ceea ce a fost, un hotar de netrecut.

Învățătorul se uită în jur. Iată locuința lui — mai bine zis, fosta lui locuință — sufrageria-cabinet cu trei ferestre și, după o despărțitură, dormitorul, cu o singură ferestruică. De o jumătate de an și mai bine, Lobanovici locuia în acest apartament și aproape că nu-l mai băga în seamă; acum îl văzu în altă lumină: sărăcăcios, dar totuși drag. Un roi de gînduri și chipuri îi năvăli în cap. Își aduse aminte, fără să știe de ce, de ziua în care venise pentru întîia oară acolo și dăduse ochi cu școala murdară, delăsată, cu Sretun-Surcik în pat, și de întîlnirea cu acesta. Îi mai răsări în minte drumul de la gară la Verhan și căruțașul, nea Kudrîk, și urgia turbată a viscolului, cînd vîntul izbea cu furie obloanele de ziduri. I se părea că toate astea se petrecuseră tare

demult, ca un vis îndepărtat ce i se ştersese din minte. În cîteva clipe i se prefirară în gînd toate cele legate de munca sa de învăţător, toate etapele străbătute în patru ani: Telşino, Vîgonî. Rămăseseră toate în urmă, se retrăseseră în trecut.

Mătuşa Paraska deschise încetişor uşa. Văzîndu-l pe Lobanovici tare îngîndurat, ea se opri, fără să treacă pragul; se dădu apoi încetişor îndărăt, ca să nu-l stingherească. Iar el nici nu observă cînd venise şi cînd dispăruse.

Bătrîna aşteptă puţin şi apoi mai intră o dată, auzind paşi în odaie. Învăţătorul o primi prietenos, străduindu-se să nu lase să se citească tristeţea din ochi.

— Intră, mătuşico! De mult n-am mai stat noi de vorbă şi nu mi-ai mai dat în cărţi. Stai jos, mătuşico: prieten mai bun ca tine n-am aici.

Mătuşa Paraska oftă din greu şi se aşeză pe canapeaua de lîngă masă.

— De ce eşti necăjită, mătuşico?

— Cînd matale nu eşti vesel, nu-s nici eu veselă, răspunse bătrîna.

— Dar de ce crezi că nu sînt vesel?

— Păi, se cunoaşte după obrazul matale, porumbelule. Ştiu că ţi-e greu pe suflet, dar nu vrei să vorbeşti de asta. Mai înainte, nu erai aşa. Bătrîna suspină. Acum, faci glume şi rîzi, dar inima nu-ţi rîde, şi nu-i arde de glume. Ce, parcă nu văd eu?

— E-hei, mătuşico, multe vezi tu, dar multe nu le ştii.

Bătrîna nici nu auzea parcă vorbele învăţătorului. Şedea cu capul plecat, adîncită în gînduri. Apoi îşi ridică ochii la Lobanovici şi întrebă fără ocol:

— Paniciule, ia spune-mi adevărul: ce năpastă a dat peste matale?

Întrebarea veni pe neaşteptate pentru învăţător. El privi cu atenţie obrazul mic, trist al bătrînei, brăzdat de zbîrcituri.

— Ai o inimă bună, mătuşico. Văd că ţi-e milă de mine, de parcă mi-ai fi mamă. Dar n-are de ce să-ţi fie milă. Toată năpasta mea, cum îi zici tu, încape în hîrtiuţa asta, şi Lobanovici îi arătă hîrtia de la direcţia învăţămîntului elementar. „Şefii mari", mătuşico, mă despart de tine şi de şcoala asta. Ţii tu minte, cum mi-ai dat în cărţi? „Şefii mari", mai întîi, mi-au trimis o mulţumire pentru că i-am învăţat bine pe copii la şcoală, iar acum, îmi spun: „Cară-te!"

Bătrînica îl privi ca mută. Parcă sensul vorbelor sale nu ajungeau la înţelegerea ei. Simţi totuşi adevărul lor amar.

— Dar cum vine asta? se tulbură bătrîna. Pentru ce această pedeapsă, atîta neomenie? Ce fel de lucru urît ai făcut matale?

— Păi, mătușico, tocmai asta-i: sînt tot soiul de oameni, și ei înțeleg lucrul ăsta urît în felul lor. Unii, trîntori, socotesc lucru rău atunci cînd oamenii de rînd, cei săraci, striviți de biruri, de foamete, fără drepturi, nu vor să se împace cu soarta lor și cer dreptate, gata să se răzvrătească împotriva orînduirii nedrepte.

— O-of, paniciule, n-au făcut ei orînduirea asta, și nici n-au cum s-o dărîme, răspunse bătrîna, cu deznădejde în glas. Dar, paniciule, n-am să te învăț eu. Știi, desigur, mai multe ca mine, și tot ai pornit împotriva orînduirii nedrepte, iar aceia te-au și dat afară din slujbă, și-l lăsă capul jos, ștergîndu-și lacrimile cu șorțul.

Lobanovici se apropie de mătușa Paraska și o bătu ușor pe umăr:

— Nu plînge, mătușico, și nu te necăji. O să vedem noi cine biruie. O să mai luptăm. Iar tu, mătușico, ai să trăiești și mai departe, așa cum ai trăit pînă acum.

Bătrînica își șterse cu șorțul ochii plînși și apoi intră, tăcută, în odăița de alături, ca să plîngă acolo după „călugărașul" ei. Sau, poate, voia să mai dea o dată în cărți, ca să afle soarta ce-l aștepta pe învățător. Rămas singur, Lobanovici se gîndi însă să treacă pe la preot.

Părintele Vladimir ședea în grădină, în chioșc. Împreună cu el se aflau Viktor și un tînăr necunoscut, oacheș, bine legat, ca cioplit din piatră. Lîngă chioșc era o masă rotundă, cu lavițe late în jur. Lobanovici le cercetă cu privirea. Îi veni un gînd năstrușnic: să sară peste masă și peste bănci. „Ia să încerc!", își zise el și, fără să salute pe cineva, se avîntă și sări.

— Ia uitați-vă la dînsul! strigă părintele Vladimir cu admirație și adăugă: Să știi că s-a cuibărit demonul în tine!

— Bravo, bravo, învățătorule! Ai făcut mai mult de o sajenă în zbor! strigă și Viktor.

Tînărul oacheș zîmbi doar și rosti un singur cuvînt:

— Straşnic!

Lobanovici făcu cunoștință cu el. Se numea Diacenko. Sosise în vizită la Viktor, prietenul său. Îl mai adusese și altceva acolo. Diacenko fusese comandantul unei drujine eseriste dintr-un oraș ucrainean de pe Nipru. Poliția îi dăduse de urmă și era în căutarea lui. Ca s-o dezorienteze, Diacenko, împreună cu prietenii săi, jucase comedia sinuciderii. Într-o gazetă apăruse atunci o corespondență, cu următorul conținut:

„Pe malul ridicat al Niprului, în raionul orașului K. s-a găsit un bilet lăsat de un necunoscut care s-a iscălit Evgheni Diacenko. În acest bilet era scris: «Mi s-a urît cu totul. Nu văd nici un rost în a purta și mai încolo hamul ce se numește viață. Nu învinuiesc pe nimeni de moartea mea. Primește, Niprule drag, feciorul nenorocos, în valurile tale.»"

După ce scrisese acest bilet, Diacenko venise la Verhan, la Viktor, și trăia din bunăvoința părintelui Vladimir.

Părintele Vladimir era puțintel băut și bine dispus.

— Dar de ce ți-a venit să sari așa? De unde această zbenguială de mînz? îl întrebă pe Lobanovici.

— E-ehei, părinte Vladimir, sar oamenii nu numai de bucurie, ci și de durere, răspunse învățătorul.

— Am auzit, prietene, am auzit... Of, prea puțin vă uitați voi pe unde călcați, d-aia vă împiedicați, îl dojeni părintele pe Lobanovici și, în persoana lui, pe toți tinerii nepreveăzători, apoi îl întrebă: Și ce ai de gînd să faci acum?

— O să văd, o să mai chibzuiesc.

— Nu se va prăpădi! mormăi Diacenko, convins.

— Știi ce-ți propun? urmă părintele, serios sau poate în glumă: ia fă-te popă. Rămîi aci, chiar în parohia mea. O să-l slăvim amîndoi pe dumnezeu, și nici de dracu n-o să ne pese.

— Cam prost slujitor de dumnezeu ai face din mine, răspunse Lobanovici, glumind.

— Dar nici nu trebuie să fii prea bun. Să nu te bagi prea mult în cele sfinte, că nici porcii nu mănîncă peste măsură, dar nici coțcar prea mare să nu fii, ci așa și așa. Încolo, cum vrei tu, încheie părintele, dădu din mînă, se ridică și intră în casă.

— Dumneata ar trebui să iei legătura cu partidul revoluționarilor adevărați, îl sfătui Diacenko pe Lobanovici, și să devii membru de partid. Partidul o să te ajute în toate. El are legături; prin el, poți să-ți găsești și de lucru.

— Dar în care partid mă sfătuiești dumneata să intru? se interesă Lobanovici.

— În partidul socialiștilor-revoluționari, al eserilor! Acesta apără interesele țărănimii mai mult decît orice alt partid.

Lobanovici zîmbi.

— Prost ar fi peștitorul care nu și-ar lăuda fata. Ei și? Să vedem, să ascultăm, ce-i și cum. Iar pentru vorba bună a dumitale, mulțumirile mele.

XXXIV

Lobanovici se și obișnuise cu gîndul că nu va mai putea profesa la școală și că va trebui să-și cîștige altfel pîinea. Nu se pierdea însă cu firea. E oare cu putință să nu se găsească în această lume mare și largă un adăpost pentru un om singuratic, atîta timp cît e liber, nelegat prin nimic? Diacenko îi dădu și el speranțe, sfătuindu-l să caute o legătură mai strînsă cu partidul revoluționarilor, care i-ar putea da un sprijin. Problema consta doar în alegerea unui partid care să corespundă pe deplin ideilor și aspirațiilor sale. Din cele ce-i spusese reieșea că înainte de a-ți lega soarta de un partid sau altul, trebuie să fii cu ochii în patru, ca să poți alege drumul cel just. Pînă una, alta, un lucru era important: să nu stea pe loc, să nu se descurajeze, ci să meargă înainte, în întîmpinarea vieții, și să nu se piardă în iureșul ei. Viața oferă nenumărate posibilități, e bogată în evenimente care-i pot deschide o lume încă necunoscută.

În acele zile, lui Lobanovici îi plăcea să rătăcească, fără nici o țintă precisă, prin împrejurimile Verhanilor. Acest dor de hoinăreală i-l transmisese prietenul său Ianka Tukala. Lobanovici tocmai primise o scrisoare de la el. Ianka fusese, de asemenea, destituit din învățămînt, dar nu se arăta necăjit și privea voios înainte. Împreună cu scrisoarea, îi trimisese și următoarele versuri:

Unde-i toiagul tău, sărmane prost?
Ia-l și pornește-te pe drumul vast.
De vei străbate un pustiu anost
Sau un oraș întins și plin de fast,
Tu nu găsi în cele sfinte rost,
Fii fără cuib, drumeț entuziast!

Versurile acestea corespundeau stării sufletești a tinerilor învățători și-i entuziasmă prin conținutul lor romantic.

Între timp se apropia toamna. Nu mai era departe nici luna septembrie, cînd învățătorii se pregăteau să plece la școlile lor, ca păsările călătoare spre țări calde. Lui Lobanovici îi erau închise drumurile spre aceste țări calde. Era timpul să se gîndească să predea școala, fie administrației de plasă, fie celui numit în locul său, care se putea prezenta în orice zi, și apoi, să plece de bunăvoie.

Într-o zi, întors dintr-o scurtă plimbare prin împrejurimile Verhanilor, Lobanovici se întîlni cu Ivan Antipik. În timpul verii, parcă înflorise, se bronzase și se mai îngrășase. Mustăcioara mică îi creseuse și el și-o mîngîia mereu. Această podoabă a lui Antipik îl făcea pe Lobanovici să-l asemuie cu velnicerul lui Gogol [1]: mustățile lui arătau în așa fel, de parcă posesorul lor ar ascunde un șoarece în gură. Antipik avea o înfățișare de om mulțumit de sine, de traiul și de planurile sale de viitor. Aflase de năpasta ce-l lovise pe colegul său.

„A venit tocmai la timp. N-o să mai am bătaie de cap cu predarea școlii!" se bucură Lobanovici.

Cu un aer trist, potrivit pentru o asemenea împrejurare, Antipik rosti compătimitor:

— Noutăți triste, treburi urîte, Andrei.

Antipik se gîndea la destituirea lui Lobanovici.

— Dar ce s-a-ntîmplat, Ivane? îl întrebă acesta, prefăcîndu-se că nu l-a înțeles.

— Mie, nimic, urmă Antipik, plescăind din limbă. Dimpotrivă, am obținut numirea la o școală mai bună, la Klinki. Dar uite, tu... ai avut ghinion, frate. Va-ai, vai! făcu el, clătinînd din cap dojenitor, dar și cu oarecare compătimire. Ei, cine-i cel cu dreptatea? îl întrebă el, cu aerul unui învingător, și adăugă: Nu-i de sfătuit nimeni să se vîre-n foc. De nu te atingi de nimic, de nimeni nu ți-e frică. Stai cuminte, ca să nu dai de belea.

— Știi, Ivane, că tare m-ai dezamăgit: mă gîndeam că tu rămîi aici, c-o să-ți predau școala, ca să nu am bătaie de cap cu tot felul de oameni... Ei, dacă-i așa, așa să fie. Îți urez să nu ai pe locul nou conflicte cu pristavul de district. Iar în ce privește dreptatea, apoi toamna se numără bobocii.

Antipik fornăi pe nas și plescăi din limbă.

— Nu știu ce vei avea de numărat! răspunse el cu ironie.

Plin de sine, se simțea superior lui Lobanovici, alungat de la școală.

Se despărțiră. Lobanovici n-avea să mai audă niciodată nimic despre el.

Atîta timp cît nu predase încă școala, Lobanovici mai avea dreptul legitim de a mai sta acolo. Cînd o va preda, dreptul acesta, fie și iluzoriu, va dispărea și el. Iată de ce amîna pînă în ultima clipă predarea. Lida îl făcea și ea să mai zăbovească — trebuia

[1] Din povestea *O noapte de mai.*

doar să termine prepararea pentru intrarea ei la altă şcoală. Dar nici nu-i venea să se despartă de această fată cu care se obişnuise — şi, poate că nu era numai obişnuinţă, deşi nu prea voia să şi-o mărturisească. De fapt, nu se înşela şi nu căuta să se amăgească, făcîndu-şi iluzii în privinţa Lidei — ştia prea bine că, odată plecat, nu o va mai întîlni niciodată. Şi la ce bun? Ea abia înflorea şi de bună seamă că se va schimba dintr-o drăguţă şi nevinovată fetişcană, într-o tînără fată, care mai tîrziu poate că nici n-o să vrea să se uite la el, om fără căpătîi. Nu-i era tocmai plăcut să se gîndească la aceasta, mai ales că făptura fetei îi stăruia mereu în minte.

De cîteva zile nu fusese la eleva lui. Dar nici mama, nici fata nu ştiau că el nu mai era învăţător la şcoala din Verhan, şi nici măcar învăţător în altă parte. Or, lucrul acesta nu mai putea fi ascuns. Şi, la urma urmei, ce rost avea să-l ascundă?

Luîndu-şi bastonul, tovarăşul său de pribegie, învăţătorul se duse în cătunul Antoninei Mihailovna. Se putea să fie ultima sa vizită în acel loc.

Veselă, Lida se plimba fără grijă prin curticică, alergînd după un pisoi; îl prindea, îl strîngea la obraz, îi spunea ceva drăguţ şi-l săruta. De îndată ce Lida îl punea jos, pisoiul îşi ridica codiţa şi o rupea la fugă. Atunci, ea alerga iarăşi după el. Pisoiul se ascundea sub o prăjină a gardului şi trecea dincolo de gard. Sprintenă, ca o căprioară sălbatică, Lida sărea gardul, ca să prindă pisoiul şiret.

Lobanovici se ascunse într-un loc ferit şi se amuza privind-o pe Lida jucîndu-se cu pisoiul poznaş. Niciodată n-o văzuse atît de vioaie, veselă, uşoară şi sprintenă, lipsită de grijă, ca o copilă, şi niciodată nu-i păruse atît de drăguţă şi de fermecătoare. Stătu cîteva clipe admirînd-o pe Lidocika, fără să se mişte, ca ea să nu observe că era privită şi admirată. Pe cît se părea, pisoiul se săturase de joc; arcuindu-şi spinarea şi ridicînd codiţa, sări fulgerător spre casă şi se ascunse sub scară. Şi Lida socotise desigur că se jucase destul şi că are alte treburi mai de seamă: chipul ei pierdu de îndată expresia-i dinainte, a unei fiinţe lipsite de grijă, dornică de joacă. Deveni serioasă, ca o adevărată femeie, cu preocupări mult mai importante decît jocul cu un pisoi. Zvîrlindu-şi de pe frunte pletele părului ei des, ondulat, de un castaniu închis, ea se întoarse spre cărarea ce pornea din drumul mare spre cătunul lor. De obicei, Lobanovici trecea pe acolo. Lida, fiind nevoită să privească împotriva soarelui, îşi duse mîna streaşină la ochi. Acest gest îl tulbură tare pe Lobanovici: nu cumva pe el îl căuta Lida?

El nu mai era însă pe drumeag, ci aproape de ea, și-i urmărea toate mișcările, fără a fi observat.

Fata se îndreptă fără grabă, ca o femeie în toată firea, spre casă, pe scara sub care se pitise pisoiul. Lobanovici mai stătu cîteva clipe, ocoli clădirea după care se ascunsese și intră și el fără grabă în ogradă.

Antonina Mihailovna și Lida erau în casă. Îl primiră pe învățător prietenește, bucuroase.

— Ia povestește, ce mai e nou, îl rugă Antonina Mihailovna.

— Ce să vă spun? Nimic bun, răspunse el. Dar toate-s fleacuri. Mai rău să nu fie.

— Ei, spune-ne tot, stărui Antonina Mihailovna.

— Păi, nici nu prea am multe de povestit: m-au dat afară de la școală, atîta tot. Și acum, pot să zic: „Sînt curat peste tot, ușor și de nici o trebuință pentru nimeni", adăugă el, reamintindu-și fraza dictată pe vremuri, la școala elementară, de fostul său învățător.

— Te-au destituit din învățămînt? întrebă, mirată, Antonina Mihailovna. În vocea ei răsună o notă de tristețe și compătimire. Ei, și ce-ai să te faci acum?

— Ce să mă fac? Îmi iau catrafusele subsuoară, că nu-s multe, și plec să-mi caut norocul în lume. Îmi găsesc eu un adăpost pe undeva. Știi, ca-n zicală: „Un Stepan e totdeauna pan; nevoile în chingă de strîng, copiii de foame nu-i plîng", răspunse învățătorul, fără a-și arăta descurajarea.

Urmară cîteva clipe lungi de tăcere, de parcă toată casa s-ar fi golit de lume. Lobanovici nu știa ce simțea Lida. I se părea că tot ce auzise n-o impresionase prea mult.

Antonina Mihailovna rupse, deodată, tăcerea:

— Dar cu Lida mea cum rămîne? întrebă, și adăugă îndată: Dumneata ai abătut-o din calea ei.

Vorbele Antoninei Mihailovna stîrniră un ecou dureros în inima lui Lobanovici. Cum o abătuse el pe Lidocika din calea ei? Nu cumva prin dorința lui de a o îndruma pe o cale bună în lume? Doar n-o înșelase, nu-i făgăduise munți de aur.

— Cu Lida, iată cum rămîne, rosti Lobanovici: chiar azi facem o cerere către directoarea școlii urbane din Minsk. Peste vreo două săptămîni vor începe acolo examenele. Lida se va duce și-și va da examenele. Pentru școala aceasta, ea e pregătită chiar mai bine decît trebuie.

— Nu mă duc să dau examenele, sări Lida.

— De ce? întrebă Lobanovici.

Lida răspunse:

— Nu vreau să intru acolo. Mai bine mă fac telegrafistă.

După cît i se păru lui Lobanovici, ea discutase acest lucru cu maică-sa sau, poate, chiar Antonina Mihailovna îi insuflase planul. Și Lida făcuse cererea.

La despărțire, părăsind casa și cătunul Antoninei Mihailovna, Lobanovici o întrebă pe față:

— Lidocika dragă, ai să-mi răspunzi, dacă vei primi o scrisoare de la mine?

Lida își plecă ochișorii.

— Poate că voi răspunde, rosti ea încetișor; apoi, la rîndul ei, întrebă: Dar ce să răspund? Și de ce?

Despărțirea lor fu destul de rece.

„De n-aș fi fost destituit, nu mi-ar fi vorbit astfel", gîndi Lobanovici, întorcîndu-se la Verhan. Apoi, își zise: „Chiar azi îi predau notarului școala. Nu mai are nici un rost să zăbovesc aci."

XXXV

„Ei și? gîndea Lobanovici. O să-mi petrec ultimele ceasuri aici. Școala am predat-o; acum, nu mai am nici o legătură cu ea. S-a tras hotarul. Atîta timp cît nu mi s-au tăiat încă aripile, sînt slobod ca vîntul." Își aminti niște versuri de Melșin[1]:

În lanuri aurite,-ntre spice dispărînd,
Pe hatu-ngust, în care îl prinde înnoptatul,
Cu haina-i ponosită, gemînd și suspinînd,
Ajuns acum om slobod, se duce-ncet argatul...

Și învățătorul destituit de la școala din Verhan se vedea în gînd ca și acel „argat slobod".

În toate aceste zile, mătușa Paraska umbla necăjită și, adeseori, plîngea. Iar cînd află că învățătorul a predat școala, o cuprinse o

[1] *L. Melșin* — pseudonimul lui Piotr Filippovici Iakubovici (1860—1911) — poet rus, narodnic.

mare jale, căci pierduse orice nădejde că învățătorul ar mai putea rămîne.

— Plîngi după mine, mătușică, de parcă aș fi mort, iar eu sînt viu și teafăr.

— Vai, porumbelul meu! și mătușa Paraska își șterse lacrimile. Mi-e milă de matale. Cred că nici de feciorul meu nu mi-ar fi mai multă milă.

— Tare bună mai ești, mătușico, și inimoasă, și eu n-o să te uit, de parcă aș fi feciorul tău. Fii, te rog, veselă și nu plînge după un om viu.

Dar bătrîna plîngea și mai amarnic și, ștergîndu-și lacrimile, îl întrebă:

— Și cînd ai de gînd să pleci de la noi?

— Acum nici nu am dreptul să mai zăbovesc mult aici. Notarul, căruia i-am dat școala în primire, mi-ar putea spune: „Ești destituit, ai predat școala, și acum, fii bun, ia-o din loc". Așa că trebuie să-mi fac pregătirile și să plec în lume. Iar lumea e mare și largă, e loc berechet pentru toți.

Mătușa Paraska oftă din greu și ieși din odaie. Nici lui Lobanovici nu-i prea venea să stea în casă. Înainte de a-și părăsi cel de-al treilea și ultimul post de învățător, dorea să mai cutreiere o dată drumurile și cărările pe care umblase de atîtea ori, în clipele sale libere. Aceste plimbări i-au prilejuit multă bucurie și mulțumire, iar unele locuri din împrejurimile Verhanilor le îndrăgise nespus de mult. Nu o dată îi răsăreau înaintea ochilor ademenindu-l, și de bună seamă că nu le va uita ușor, ca pe niște buni și dragi prieteni. Așadar, cum putea să nu-și ia rămas bun de la ele?

Lobanovici își luă bastonul și ieși pe cerdacul înalt. Fără să se fi gîndit încotro s-o apuce și fără o țintă anumită, o luă pe drumul larg ce trecea pe lîngă administrația de plasă, prin fața bisericii, sub o cunună verde de mesteceni și, tăcut, îngîndurat, se îndreptă spre pădure. Dacă în clipa aceea cineva l-ar fi întrebat la ce se gîndește, n-ar fi putut da nici un răspuns. Nu-și veni în fire decît atunci cînd se pomeni la cimitir. Ieșind din casă, ca să-și ia rămas bun de la împrejurimile Verhanilor, nici nu se gîndise să treacă pe-acolo.

„Dar cum de am nimerit aci, și de ce? se miră Lobanovici. Ce m-o fi îndemnat spre cimitir? Cimitirul e doar simbolul sfîrșitului vieții unui om. «Sfîrșit» e un cuvînt simplu, dar cu un conținut bogat: uneori, omul se bucură că i se apropie sfîrșitul, alteori, așteptarea lui ia proporții tragice."

Şi iată că luase sfîrşit pentru Lobanovici atît slujba sa de învăţător, cît şi şederea la Verhan. Îşi aduse deodată aminte de întîmplarea din cimitir — de întîlnirea sa cu cei doi îndrăgostiţi. După cum s-a lămurit mai tîrziu, erau ajutorul de notar Lisiţki şi o cumnată a notarului care, peste puţin, a şi plecat din Verhan.

În cimitir era linişte, tăcere şi tristeţe. Fără să vrea, Lobanovici o luă pe cărarea cunoscută, spre dîmbul de asemenea cunoscut. Tufele pe care învăţătorul nu le putea uita îşi pierduseră verdeaţa viguroasă, frumuseţea lor tinerească. Ici-colo, frunze îngălbenite se legănau printre crenguţe, şi multe zăceau jos, în iarba veştedă. Toamna începea să-şi imprime pecetea tristeţii peste toată firea din jur. Pînă şi vîntul neastîmpărat vuia jalnic, aşternîndu-se peste pămînt, de parcă ar fi vrut să asculte nesfîrşitele-i cîntece. Ah, cîntecele, eternele cîntece ale pămîntului! Cînd o să vă cînte lumea pe un ton vesel, plin de bucurie?

Lobanovici se opri şi îşi plimbă privirile asupra mormintelor, ca pentru a şi le păstra veşnic în amintire. Crucile de lemn putrezite, aplecate deasupra pămîntului, cu petele de muşchi cărunte pe ele, lespezile de pe morminte, îngropate în pămînt — cîtă delăsare, uitare, sărăcie, tristeţe peste tot! Pe învăţător îl cuprinse o adîncă mîhnire, o jale atît de puternică, încît nu mai putu rămîne acolo. Şi, cînd să părăsească cimitirul, mai aruncă o privire îndărăt, spre morminte.

„De bună seamă că n-o să vă mai văd vreodată. Ei, adio!" le spuse el în gînd.

Ajuns în drumul mare, Lobanovici o luă spre pădure. Călcînd agale pe lîngă liziera pădurii, se duse la tunel, unde se afla un stăvilar şi o moară tare veche, cu un singur cat. Era locul său preferat. În clipele sale libere Lobanovici fusese deseori acolo să se plimbe. Ajuns la iaz, se opri. Un şir întreg de amintiri i se perinda înaintea ochilor. Îşi aduse aminte de dimineaţa cînd îşi dusese elevii la examene, pe digul de lîngă moară. După ce străbătea digul, drumul intra repede în pădure. La capătul lui, în luminişuri, străjuiau atunci mesteceni tineri, pe care abia mijeau frunzuliţele mirositoare, dînd pădurii un farmec deosebit. I se păruse atunci că pădurea bătrînă, posomorîtă, îşi întinsese înadins un văl subţire, străveziu, pe care l-a ţesut soarele şi pămîntul din miile şi miile de frunzuliţe gingaşe, de un verde palid, ale mestecenilor şi ale tufelor de la marginea pădurii, ca să se împodobească cu aceste daruri ale primăverii pentru a-şi ascunde înfăţişarea mohorîtă. Alte gîn-

duri, o altă stare sufletească avea pe atunci învățătorul care, acum, venise aci în preajma toamnei, ca să privească pentru cea din urmă oară toate locurile acestea ce i se întipăriseră în minte și să le spună: „Rămîneți cu bine!"

Bătrîna moară stătea amorțită. Nu se zăreau în preajma ei nici oameni, nici căruțe. Nu se mișca nici uriașa roată cu multe trepte, care dădea viață morii și întregului ei mecanism. Doar un firicel de apă răzbea pe undeva, printr-o crăpătură nevăzută, sfîșiind cu susurul lui monoton tăcerea morii amorțite. Un pîrîiaș curgea liniștit pe sub stăvilar, ducînd mai departe cantitatea de apă stabilită de cei ce construiseră moara. De cum trecea de stăvilar, pîrîiașul făcea un cot frumos, o lua la dreapta, apoi spre cîmp, se ascundea sub bolta de sălcii bătrîne aplecate deasupra apei, și se făcea nevăzut. Și pîrîul, și sălciile strîmbe ce-l străjuiau, întăreau și mai mult tăcerea și liniștea ce se înstăpînise în aceste unghere, puțin cunoscute și atît de dragi, ale vechii Bielorusii.

Privind îndelung pîrîul, lui Lobanovici îi apărură în minte un nesfîrșit șir de tablouri dragi, pe care de atîtea ori le privise. Dar cîte altele or mai fi, pe care nu le-a văzut niciodată! Cîtă frumusețe atrăgătoare împrăștie ele, și cît de mult liniștesc sufletul! Așadar, înainte, frate, înainte! Croiește-ți drum în viață, fără să ții seamă de nici o năpastă — un drum larg, luminos, presărat cu nesfîrșite priveliști și întinsuri, și cheamă poporul pe acest drum!

Tristețea ce cuprinsese sufletul lui Lobanovici se spulberă, ca ceața de dimineață topită de suflul cald al zilei. Îl cuprinse un val de voioșie, i se trezi dorul de a lupta pentru un loc în viață, cu noi forțe, un loc pentru toți oamenii buni, nedreptățiți, urgisiți de o soartă vitregă, de toate acele nenorociri care se pot abate peste ei. De ce s-ar mîhni dar? Rămîneți cu bine, dragi sălcioare, și tu, pîrîule neastîmpărat! O să mă întîlnesc cu altele, la fel de dragi!

Lobanovici își plimbă încă o dată ochii peste toate împrejurimile. Se uită și la colnicul de pe care văzuse, pentru întîia dată, castelul-fantomă, la satul întins într-un lung șir pestriț, cu împrejurimile sărăcăcioase ale caselor vechi, dărăpănate, la curtea părintelui Vladimir, la biserica din celălalt capăt al satului și la clădirea administrației de plasă și a școlii, așezate nu departe de ea. Iată, satul Verhan cu împrejurimile sale, întinzîndu-se înaintea ochilor săi...

Și tot nea Nicîpar Kudrik, care, în iarna trecută, îl adusese pe Lobanovici în sat, îl ducea acum la gară, cu aceleași două geaman-

tănașe care conțineau bagajul modest al învățătorului. Lobanovici mai avea înaintea ochilor chipul plîns, plin de zbîrcituri al mătușii Paraska, bătrînica scundă și uscățivă, atît de bună și de prietenoasă. Fără voie, își aduse aminte de plecarea sa din Telșino, o revăzu în gînd pe Iadvisia — și nu putea uita că din pricina ei își părăsise primul post de învățător — pe spătosul nea Roman, care povestea atît de frumos despre dealul lui Iașuk...

„Am citit un capitol din carte, părăsind Telșino, și am închis cartea, gîndi Lobanovici. Iar acum, am mai citit un capitol, dar mai e mult pînă la sfîrșitul cărții."

ÎN CUMPĂNĂ

Pe vremuri, cînd eram tînăr, mă vrăjiseră întinsurile pămîntului, cu nenumăratele lor drumuri zgomotoase, cînd largi, cînd înguste, cînd drepte, cînd strîmbe; ici-colo, de-o parte și de alta, răsăreau tei rămuroși, plopi zvelți și pini bătrîni, cu coame creț e. Mă atrăgeau depărtările nemărginite, tăcute și înțelepte în îngîndurarea lor, cu colnicele, cu văile și cu izvoarele lor, cu dungi subțiri de păduri în zare, acolo unde pămîntul se unește parcă cu cerul. Și toate învăluite de perdeaua străvezie de o negură albăstruie!

Ce se ascunde după perdeaua negurii albăstrui? Ce întîmplări, ce fel de oameni voi întîlni în calea mea? Prin care ținuturi vor trece cărările și unde mă vor duce?

Pe atunci n-aveam nimic, nu mă preocupa altceva în lume decît perdeaua albăstruie, pe care doream s-o ridic, ca să arunc o privire dincolo de ea. Acolo, îmi spuneam în gînd, voi găsi răspunsuri la toate întrebările mele, voi cunoaște tainele vieții. Iar viața este atît de complicată, e supusă la atîtea surprize, și brăzdată de atîtea cotituri neașteptate, încît un tînăr fără experiență greu se poate orienta în variatele ei manifestări și cu greu le poate cumpăni just. Iată de ce eram atît de bucuros, mergînd înainte, tot înainte, ca să pătrund necunoscutul, să văd nevăzutul.

Mulți ani s-au scurs de atunci. Multe drumuri au măsurat picioarele mele. Cu tot felul de oameni m-am întîlnit în drumeție. Mulți dintre ei mi-au devenit scumpi și dragi, mulți nu se mai află printre cei vii. Totodată am obosit și eu; din ce în ce mai tare, simt că pămîntul mă cheamă la el, cu puterea lui veșnică, de neînvins.

Dar valurile nestăvilite ale vieții vuiesc zgomotos și aceleași depărtări largi, și mai atrăgătoare, mi se deschid înaintea ochilor.

Drumuri noi, largi s-au deschis înaintea popoarelor noastre. Și nimănui nu i se stinge dorința neistovită de a arunca o privire dincolo de perdeaua zilelor ce vor veni.

Fiți luminoase și pline de bucurii, voi, zilele de mîine ale omenirii!

I

Lîngă drumul de fier ce ducea de la Minsk la Brest, nu departe de gară, într-un loc ferit de ochii oamenilor, în mijlocul pădurii întunecate de mulțimea copacilor înalți, se afla gospodăria pădurarului. Aparținea administrației domeniilor forestiere ale prințului Radziwill. În scurgerea anilor, aceste clădiri se înnegriseră, îmbătrîniseră, se strîmbaseră chiar. Și cum arătau ele! O casă scundă, cu ferestruici chioare, înnegrite de fum și cu scara pe jumătate putrezită, privea înspre drumul de fier. Deși trecea aproape de tot, el nu se vedea, ascuns cum era de un val înalt, acoperit de pini și de tufe de aluniș. Un mic hambar vechi, cu acoperișul îndoit, sta ceva mai aproape de pădure, de parcă voia să se ferească de frig și de vînturi, simțind cît erau de primejdioase pentru el. Un staul întunecos, nu prea mare, ros și el de vreme, se lipea ca un orfan, de pămînt. De ambele părți ale gospodăricî se întindea o poiență. Pe vremuri, acolo fusese o rășinărie. Acum, nu mai rămăseseră decît niște cuptoare mari de lut, în care se topea rășină, și cîteva buturugi rășinoase. Se mai simțea un miros ușor de catran și de terebentină. Numele de „Smoliarnia“ [1] l-a moștenit gospodăria pădurarului, care era frate cu Andrei Lobanovici și se numea Vladimir. De mici, cei doi frați se împăcau bine. Mai tîrziu se întîlniseră arareori; au crescut, și drumurile li s-au despărțit, dar se revedeau, ca doi buni prieteni. Aflînd că Andrei nu mai avea serviciu, fiind destituit din postul său de învățător, Vladimir îl compătimi și îl întrebă:

— Frate, ce ai de gînd să faci acum?

— Iată, o să mă uit, o să mai văd și eu ce este și m-oi sfătui cu alții, poate că-mi pică ceva.

[1] Rășinărie (în lb. rusă).

Amîndoi rămaseră o clipă tăcuți.

— Ei, sigur, nu se sfîrșește lumea la școală, răspunse Vladimir. Iar acum, sînt mulți la fel cu tine, că așa-i vremea : au început oamenii să se ridice pentru dreptate, iar celor mari nu le place dreptatea.

— Așa-i, răspunse Lobanovici.

Vladimir schimbă deodată vorba :

— Pînă-ți găsești un adăpost și un serviciu, mută-te la mine. E un colț liniștit. Ești singur și n ai să mă stingherești. N-am cine știe ce bogăție, dar o s-o putem scoate la capăt.

Andrei îi mulțumi din inimă fratelui său și se învoi să rămînă la el.

După ce Lobanovici plecase din Verhan și sosise la rudele lui, i se părea mereu că oamenii se uită la el cu alți ochi ca de obicei și că în adîncul sufletului sînt chiar bucuroși, văzîndu-l fără slujbă, fără lucru, pe scurt, un teleleu.

Se stabili la Smoliarnia, la fratele său.

Nu trecuse nici o săptămînă de cînd se întorsese pe meleagurile sale de baștină. În primele zile, inima îi era înecată de tristețe, de parcă ar fi purtat doliu în urma unei grele pierderi. În anii trecuți, pe aceeași vreme, toți învățătorii — printre care și el — se aflau la școlile lor și-și începeau munca. Copiii mici, cruțați de treburile gospodărești, umpleau clasele cu glasurile lor răsunătoare. Ce vreme frumoasă era ! Să ai de-a face de-a dreptul cu cei mici, care vor crește, vor intra în viață, pornind fie pe drumurile părinților lor, fie apucînd pe altele, noi, mai largi și aducătoare de noroc ! Nu este oare lucrul cel mai de seamă să pui pe copii să facă cunoștință cu școala, cu rînduielile ei, să-i înveți să citească și să scrie, ca să afle înțelepciunea din cărți, și să le vorbești în așa fel ca vorba ta să le meargă la minte și la inimă ?

Imagini din viața de școală și școlile la care muncise, în scurtul răstimp cît fusese învățător, îi răsăreau, ca vii, înaintea ochilor. Telșino, împrejurimile lui, oamenii, tot ce trăise și simțise acolo ! Și chipul Iadvisiei, nespus de drag, i se ivi din nou în amintire, ca o floare fermecătoare din străfundul Polesiei, pe care n-o va mai regăsi niciodată. Își aminti și de școala din Vîgonî, de lunca lată de peste Pina, cu desișul de stuf înalt, și Pinskul, care se vedea foarte limpede, dacă coborai din curtea școlii spre rîul Pina. Ca o insulă în mijlocul întinselor mlaștini năpădite de stuf, apare pri-

veliștea pitorească a orașului străvechi, cel mai de seamă centru al marii Polesii.

Mai viu, mai clar, îi apărea în gînd Verhanii de care se despărțisc doar de cîteva zile. Revăzu micul cătun al Antoninei Mihailovna, pe Lidocika... O fată drăgălașă, înzestrată, veselă, poznașă, ca o copilă. O să se mai ducă oare ea să-și dea examenele la școala din oraș? Ce soartă o așteaptă? O să-i scrie oare?

Lobanovici îi lăsase noua lui adresă. De altfel, poșta este mai aproape de-aici decît de la Mikutici. Se prea poate să fie la poștă, și vreo scrisoare de la cîte un coleg, oropsit ca și el, rămas fără căpătîi, alungat din școală.

Iată, deci, cum arată noua cotitură a vieții sale! A cărei vieți? A unei vieți fără căpătîi, trăită în nesiguranță, plutind între cer și pămînt. N-ai în cine să-ți pui nădejdea. Nu te bizui decît pe tine însuți și nu te aștepți la ajutor de nicăieri... Ba nu, nu-i adevărat: fratele Vladimir i-a și dat o mînă de ajutor, se corectă Lobanovici în gînd. Dar oamenii? Tot mai există oameni buni pe lume. Și de aceea, atîta timp cît ești încă liber, cît picioarele îți sînt slobode, mergi înainte! Mereu înainte, taie-ți drumuri în pămînt nedesțelenit, croiește-ți o nouă potecă. Ține minte doar un singur lucru: să nu te abați din calea cea bună. Dar unde-i calea cea bună? E calea poporului prigonit, asuprit, care visează adevăr, dreptate și care luptă pentru a le dobîndi; a poporului care trăiește cu gîndul la pămîntul lui răsluit de stat, de moșieri, de biserici și mînăstiri, a poporului care tînjește după dreptul său omenesc. Multe gropi și hopuri sînt în calea asta, multe piedici, multe încercări. Dar de ești om cinstit și conștient și te pomenești față-n față cu unele greutăți, cată de le pricepe cu mintea ta și nu-ți fie frică; nu renunța la adevăr și niciodată, în nici o împrejurare, să nu te dai de partea celor ce înjosesc poporul și-și bat joc de el. Să nu te lași ademenit de nici un fel de ispite și făgăduieli făcute de cei ce asupresc poporul.

Ajuns om fără căpătîi, Lobanovici avea asemenea gînduri și asemenea bune intenții. Găsea în aceste gînduri sprijin pentru el și pentru lumea de rînd, care gemea subjugată, obidită, fără nici o rază de lumină. Dar în viață evenimentele nu se scurg totdeauna pe căile dorite de noi și așa cum le-am dori noi. Începuse revărsarea de primăvară a fluviului vieții noi, dar apele lui nu ieșiseră din matcă, ferecate încă de ger. Va veni totuși și primăvara, pentru întreg poporul.

II

Un drum larg de pădure trecea lîngă Smoliarnia, între gospodăria pădurarului și calea ferată. Ceva mai departe, înainte de a ajunge la canton, el se despărțea în două brațe: unul se încrucișa cu linia ferată, celălalt o lua la stînga și trecea pe o parte din lungimea lui sub o boltă deasă de brazi bătrîni, peste rădăcini galbene, rășinoase. În partea aceea era întuneric și umezeală, erau multe gropi și băltoace negre, care nu secau decît arareori. Scăpînd din pădure, drumul ieșea spre Tiomnîe Liadî; de acolo o lua la dreapta, în direcția administrației de păduri ale prințului Radziwill. Nu demult, pe locul numit azi Tiomnîe Liadî se întindea o mare pădure deasă, întunecoasă. La răstimpuri mari, parcele de pădure se tăiau pînă la rădăcină. Lemnul de soi se trimitea pe plute unor negustori din străinătate, iar banii treceau în casa prințului și în buzunarele fabricanților de cherestea. Țăranii din satele învecinate curățau parcelele despuiate de copaci. Resturile de lemn se adunau în grămezi și în stive, iar crengile și vreascurile se ardeau pe loc. După aceea terenul se curăța de buturugi și se semăna secară, orz sau ovăz... A treia parte din recoltă era predată administrației, adică tot prințului Radziwill.

Acum, parcelele despădurite rămăseseră din nou necultivate și pădurea le năpădea în voie. Nimeni, în afara vîntului, nu semăna nimic pe ele. Pe uriașa întindere despădurită, împrejmuită de zidul puternic al pădurii bătrîne, răsăreau din iarbă buturugile mari ale arborilor care trăiseră veacuri de-a rîndul acolo; ici-colo, se înălțau spre cer brazi și pini zvelți. Fuseseră lăsați anume, ca să însămînțeze locul gol, dînd naștere la o pădure nouă. Se și numeau „semințării". treptat, treptat parcelele tăiate se umpleau de copăcei tineri — plopi negri, mesteceni, pini, brazi și aluni. Iarba deasă și florile sălbatice acopereau tînăra pădure nouă, dar ea se înălța, copleșind pantele mai puțin viguroase.

În Tiomnîe Liadî totul era pustiu și tăcut. Deosebit de posomorîte arătau poienițele joase din văgăuni, sălbaticite, de nepătruns, ticsite de vreascuri, de vîrfurile putrezite ale copacilor bătrîni doborîți. Buturugile, pe jumătate mîncate de putregai și de iarba uscată, ruginite, întăreau impresia de tristețe a acestui loc pustiu, în mijlocul zidurilor viguroase ale pădurii bătrîne, care împrejmuia Tiomnîe Liadî cu un cerc larg.

Cu totul altfel arăta locul pe care trecea drumul, tăind calea ferată. De o parte și de alta se întindeau cîmpuri luminoase, cu înfățișare prietenoasă, coline de nisip pe care înverzeau tufișuri mărunte, dar destul de viguroase, de ienuperi și pini scunzi, rămuroși. Văile înguste dintre colnicc atrăgeau privirile. Pădurile mici și crîngurile îndepărtate, învăluite în negura toamnei — toate erau lucruri noi pentru Lobanovici : nu le mai văzuse.

Chiar lîngă drum, după un zid înalt, se întindea conacul cu grădina minunată a unui oarecare Stepanov, proprietar puțin cunoscut, colonel sau poate general în armata țarului. Nici Stepanov, nici urmașii lui nu locuiseră vreodată acolo. Conacul însă era atît de bine întreținut, încît atrăgea atenția asupra lui — mai cu seamă grădina, ce părea o insulă plină de frumusețe. Rînduri de plopi înalți, zvelți, se înșirau ca paznicii de-a lungul celor patru ziduri. Părea ciudat cum de au putut dăinui acești plopi robuști, această grădină minune, cum de au putut să se dezvolte cu atîta vigoare aici, pe pămîntul sărac, nisipos. Și Lobanovici își aminti de propriile lui gînduri, nu tocmai îndepărtate, cu privire la Mikutici, atunci cînd trăise pe meleagurile de pe malul Niemenului și visase la transformarea pămîntului.

„Or fi fost idei juste, gîndea Lobanovici. Să se mute mlaștina neagră, grasă, pe pămînturile nisipoase ale sătenilor, pentru a se putea spori recoltele. Dar ce va aduce aceasta poporului, dacă cea mai mare parte a pămîntului, și cel mai mănos se află în stăpînirea moșierilor ? N-ar fi mai simplu să-i dea afară pe moșieri, să li se ia pămîntul pentru cei ce-l muncesc ? S-a făcut o încercare, dar s-a încheiat cu un eșec. S-a putut vedea atunci că momîia încoronată, Nikolai al II-lea, mai stă bine înfipt pe tron — cu toate că tronul îi fusese puternic zdruncinat. Ce de sînge s-a mai vărsat ! Cîți oameni n-au luat drumul ocnei, al deportării și cîți nu zac în închisori ! Poate că și el, Lobanovici, o fi candidat la un asemenea „loc de odihnă" al absolutismului țarist. Dar ceea ce nu s-a izbutit joi, se poate izbuti mai apoi, își spuse Lobanovici, repetînd zicala unchiului Martin : poporul este încredințat că vor veni zile mai bune. Așadar, trebuie să trăiască cu această credință, fără să mai spună : „pînă ajungi la dumnezeu, te mănîncă sfinții".

Cuprinse încă o dată cu privirea conacul, șirul măreț al plopilor zvelți și grădina bogată. O casă albă, mare ca un palat, răsărea prin crengile merilor rămuroși și ale altor pomi din jurul ei. Grădina, ca și casa moșierului, erau adăpostite la nord și la răsărit de șirul colinelor, bucurîndu-se din plin, pe toată întinderea lor, de razele calde ale soarelui de la amiază.

După ce mai făcu cîțiva pași, Lobanovici ajunse în dreptul porții de fier bine zăvorîte, tocmai în dreptul conacului. De acolo, casa se vedea bine. După cît i se păru, poarta nu mai fusese de multă vreme deschisă ; nici o brișcă boierească nu mai trecuse pe acea poartă, în nici o direcție. O potecuță bătătorită ducea în grădină — făcută pesemne de cei ce veneau să capete ceva mere, cu plată ori fără plată.

Lobanovici împinse ușor portița. Ea se deschise, supusă. Nu departe, în mijlocul merilor, era o colibă simplă, în care locuia paznicul grădinii moșierului. Fructele de pe cei mai mulți pomi fuseseră culese ; numai pe unele soiuri tîrzii se mai zăreau mere mari, roșii, îmbietoare, lăsate parcă anume pentru a-l atrage pe trecător. Lobanovici zăbovi puțin la portiță, apoi o luă fără grabă spre colibă. Nu era nimeni. Într-un colț văzu un morman de paie, acoperite cu o pînză groasă — era, pesemne, patul paznicului. În altă parte, tot pe paie, erau mere alese de o mînă grijulie, împărțite în trei grămăjoare : mai bune, potrivite și stricate. Se vedea numaidecît că locuitorului colibei îi plăcea buna rînduială și nu mînca pe degeaba pîinea boierului.

Lobanovici nici nu apucă să vadă bine locuința sărăcăcioasă a paznicului, cînd acesta se și ivi dintre pomi. Era un bărbat cu părul tuns scurt, cu mustața bogată, căruntă, și purta o uniformă ponosită a soldaților din veacul trecut. Ținea în mînă o șapcă veche, tot ostășească, plină cu mere. Pe umăr îi atîrna o armă. Toate acestea îi dădeau o înfățișare de om vînjos, care-și da importanță.

Lobanovici își scoase respectuos șapca și-l salută prietenos. Avea chef să glumească puțin pe seama veteranului, fără să-l jignească totuși în amorul său propriu.

— Iertați : nu cumva sînteți proprietarul acestei moșii ?

Bătrînul ostaș îl măsură pe Lobanovici cu o privire aspră, din cap pînă în picioare : glumește omul, ori îl ia într-adevăr drept proprietar ?

— Dar cum ți-a trecut dumitale prin cap că eu aș fi stăpînul ? întrebă soldatul.

— Arătați ca un proprietar, așa că vă puteți socoti stăpîn pe moșie — am auzit chiar, că proprietarul acestui conac e un militar.

Bătrînul soldat se îmbună pe loc.

— Nu, prietene, greșești : blagorodnicia sa coloneluI Stepanov, stă la Petersburg, iar eu sînt doar un om de încredere al blagorodniciei sale... Am făcut împreună și războiul împotriva turcului, și toată slujba militară. Și de atunci sîntem nedespărțiți. E un om destoinic, încheie veteranul. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar, pe

cît se părea, socoti că nu i se cădea să se întindă la vorbă cu un necunoscut care — poți să știi? — ar putea fi și vreun grevist.

— Și cu cît vă plătește colonelul pentru serviciul dumneavoastră?

— Cît îmi plătește îmi ajunge, răspunse soldatul, ocolind un răspuns direct, apoi îl întrebă și el pe Lobanovici:

— Dar tu cine ești?

— Un trecător, atîta tot. Am zărit grădina și mi-am zis: hai să trec, poate că-mi fac rost de ceva mere. Și iată că m-am întîlnit cu dumneavoastră, om, după cum se vede din toate, cu scaun la cap.

— Cum să-ți faci rost de mere: cu bani, ori fără? întrebă ostașul.

— Cu bani.

— A, asta-i altceva!

Bravul ostaș îl conduse pe Lobanovici la un măr cu fructe roșii, mari, și rupse unul, pe cel mai copt și mai mare.

— Ia-l, prietene. Și ține minte că eu sînt omul de încredere al blagorodnicici sale.

Lobanovici îi mulțumi. Nu văzuse niciodată un măr atît de mare. Îl salută pe ostaș și-și văzu de drum.

III

Poate că pe mulți dintre voi, dragi prieteni, nu vă ispitește să faceți popasuri atît de lungi pe drumurile călcate de Lobanovici, să priviți împreună cu el tablourile, priveliștile de care s-or fi săturat poate de mult ochii voștri, căci sînt drumuri din vechime, și tablourile nu-s nici ele noi. De-aș avea acum prilejul de a mai trece pe acolo, n-aș recunoaște nici drumurile, nici locurile, nici priveliștile ce se ofereau vederii, cu o jumătate de veac în urmă. Toate s-au schimbat din temelii, ce a fost a rămas în trecut, și doar în amintiri s-au mai păstrat acele zile îndepărtate ale tinereții. Mie îmi este însă nespus de plăcut să-mi reamintesc toate acestea și, măcar în gînd, să le mai retrăiesc o dată. Or, trecutul și prezentul au o strînsă legătură între ele...

Conacul colonelului Stepanov, plopii și grădina rămaseră în urmă. Lobanovici urca o costișă, cea mai înaltă de pe drumul ce

duce de la Smoliarnia la Stalbunî. La dreapta era o pădurice, luminoasă și străvezie, ca o țesătură subțire, ușoară. Drumul urca brusc la deal, prin nisipul galben, curgător. Isprăvind de mîncat mărul uriaș, nespus de gustos, cu aromă de zmeură, pe care i-l dăduse bătrînul paznic, Lobanovici ajunse în creștetul costișei. Un peisaj larg, cu felurite priveliști, mărginit doar de cerul albastru, se deschise înaintea ochilor drumețului. Era ceva atît de neașteptat, de frumos și, în același timp, atît de cunoscut, încît fără voie, se opri pe loc.

Tablouri noi!... Nu, nu erau noi; nou era numai faptul că Lobanovici le admira din altă parte și de pe altă poziție. Așa se întîmplă și cu omul, cînd îl cunoști dintr-o altă latură.

După ce cuprinse cu privirea peisajul, Lobanovici începu să se uite atent la amănuntele ce îi erau mai cunoscute. Iată gara, cu clădirile ei, stația, depoul, locul de dincolo de gară, cu desișuri de trestii și de rogoz pe maluri. Mai la dreapta, o moară, drumul spre Mikutici. Ce zgomot era pe aici, nu cu mult în urmă, vara, cînd grupul gălăgios al învățătorilor se dusese la școala lui Sadovici să discute chestiuni politice și să pună bazele unui sîmbure de organizație revoluționară a învățătorilor... Și toate acestea s-au încheiat cu un eșec!

Nu, acum drumul spre Mikutici nu-i bucura ochiul. Era ascuns, de o parte de un desiș de pini și de ienuperi, iar de cealaltă, de un arinîș scund. Pierea din vedere înainte de a ajunge la drumul mare, cu mestecenii lui rari de ambele părți, ca niște băbuțe. Lobanovici se uită în dreapta gării. Pe un deal înalt, stătea o moară de vînt scundă, bine clădită, cu pretenții de a fi arătoasă, singuratică, uitată parcă de toți. Numai arareori avusese Lobanovici prilejul să-i vadă aripile mișcîndu-se, așa că de obicei îți făcea impresia tristă că e părăsită. Privind înaintea sa, Lobanovici zări turlele zvelte ale bisericii albe din Stolbunî. Tîrgul și cealaltă biserică, galbenă, dispăreau după un alt deal. În schimb, se vedea bine Paneaneonul și împrejurimile lui, cu toate că tîrgul acesta se afla cam la o verstă și jumătate mai departe de Stolbunî, pe malul opus al Niemenului. Crîngul Siniavski, întins ca o fîșie îngustă, cu un capăt ridicat, asemenea mustății voinicești a unui tînăr ferchezuit, acoperea Paneaneonul de la nord-vest. Ceva mai la stînga și mai aproape de tîrg, se înălța un deal de calcar, cu aspect întunecat. Se numea Drozdovîi, după numele lui Drozdovski, locuitor din Paneaneon care arenda dealul și extrăgea piatră de var.

Cele mai înalte clădiri din Paneaneon erau biserica ortodoxă, cea catolică și templul evreiesc. Bisericile erau așezate în plin cen-

tru şi pe cel mai înalt loc; sinagoga se ascundea departe de ele, în dosul caselor. Cînd Lobanovici, copil fiind, văzuse pentru întîia oară de departe biserica catolică, prin forma ei clădirea îl făcuse pe micul Andrei să o asemuie cu un motan mare şezînd şi cu nasul ridicat în sus. Şi această primă impresie i se întipărise în minte. Nu uitase nici micul rîuleţ ce ieşea de sub poala dealului de calcar, nici sălcioarele rămuroase de deasupra lui. Îşi amintea şi de fierăria lui Haim, covaci îndemînatic şi priceput, cu barba neagră. Mai revăzu în gînd şi moara veche de apă, locul cu apă stătută de lîngă ea, arinişul de pe maluri, ticsit de cuiburi de ciori, cu necontenita lor gălăgie.

Lobanovici privea într-acolo. Iată-l, acest ariniş cunoscut, un crîmpei de zăvoi jumulit de ciori! Iar mai încolo şi ceva mai la stînga, acelaşi drum mare şi vechi care urca grăbit de pe şesul Paneaneonului pe un podiş alăturat şi o lua înspre Nesvij. Mai încolo de Paneaneon, mestecenii bătrîni dispăreau din raza vederii din cauza dîmbului, apăreau din nou, întinzîndu-se de-a lungul lui în şiruri frumoase, conturîndu-se vag în depărtări albăstrui. Cît de cunoscute îi erau toate aceste tablouri, şi cu ce tărie îl legau de copilăria fericită, cu neputinţă de retrăit!

„Dar poate că va veni şi vremea, se gîndi Lobanovici, cînd îmi voi aminti cu plăcere şi de zilele acestea de rătăciri, fără căpătîi, şi voi jindui după ele."

Porni mai departe, coborî într-o vîlcea adîncă şi strîmtă dintre două costişe. Şi turlele zvelte ale bisericii albe, şi moara de vînt, şi Paneaneonul dispărură după o altă costişă. Cînd trecu mai departe, ocolind al doilea dîmb, i se ivi înaintea ochilor tot tîrgul Stolbunî, cu bisericile, cu casele lui de piatră şi cu piaţa pe care se ţineau de obicei iarmaroace zgomotoase şi ticsite de lume. O ulicioară îngustă şi nisipoasă, cu cocioabele sfioase ale sărăcimii din tîrg, de-o parte şi de alta, cu o potcovărie lîngă care stăteau întotdeauna mai multe căruţe ţărăneşti şi unde se auzeau clinchete răsunătoare de ciocan, ducea în centrul tîrgului. Pe măsură ce te apropiai, se înmulţeau căsuţele clădite cu grijă şi cu gust ale localnicilor înstăriţi, căsuţe cu obloane vopsite, cu diferite ornamente din lemn deasupra ferestrelor şi cu cerdacuri înalte, frumos cioplite. Ceva mai departe se înşirau prăvăliile, cu tot felul de mărfuri, de la dohot şi petrol pînă la ace şi aţă.

Treptat, această ulicioară nearătoasă lua înfăţişarea unei adevărate străzi. Dădea într-o piaţă largă, pietruită cu bolovani, în centrul tîrgului, trecînd prin dreptul bisericii albe, de unde cotea la stînga. În acea zi nu era bîlci, şi piaţa era aproape pustie; nu

se vedeau decît cîteva căruțe țărănești, vreo două, trei precupețe, care ședeau cu răbdare în fața unor tarabe, sub umbrare la fel de sărăcăcioase ca și ele, și niște capre care căutau hrană. Cele mai dibace se opreau pe lîngă vreun car și, ridicîndu-se pe picioarele dinapoi, trăgeau fîn din el, iar altele se dădeau pe lîngă cai, ajutîndu-i să mănînce borceag gustos, ori trifoi. După ce străbătu piața și administrația de plasă, Lobanovici urcă scara poștei. Se afla chiar alături de sediul plasei. O cameră destul de mare era împărțită în două încăperi inegale printr-o balustradă joasă de lemn, cu o plasă de sîrmă deasupra ei — oficiul poștal propriu-zis și sala pentru public. În spatele balustradei, la o masă ședea dirigintele oficiului, un om între două vîrste, cu nasul scurt și gros în vîrf, de parcă era o daltă. Tot acolo mai trebăluia și ajutorul de diriginte, un flăcău cu păr bălan, poreclit pe ascuns Țvilîi [1] și pe care Lobanovici îl cunoștea. Era un funcționăraș cu puțină carte, dar cu pretenții de intelectual și de om cu duh, deși nu prea izbutea să se manifeste ca atare. În aceeași încăpere, erau mai multe dulapuri, cu diferite dosare, hîrtii și tot felul de corespondență. Plasa de sîrmă era prevăzută cu ghișeuri mici, prin care se primeau scrisorile recomandate, se vindeau timbre, se eliberau scrisori și colete.

În camera rezervată publicului se aflau cîțiva cetățeni. Atenția lui Lobanovici fu atrasă de o bătrînă. Cu privirea pierdută, se adresa ba unuia, ba altuia, dar fiecare căuta să scape de ea, ca de o muscă sîcîitoare. Și bătrîna se ruga doar ca cineva să-i citească scrisoarea ce-o primise prin poștă. I se adresă și lui Lobanovici, care îi îndeplini rugămintea. Se retrase într-un loc mai puțin umblat și îi citi scrisoarea încet, ca să audă numai ea. Bătrîna asculta și plîngea, deși scrisoarea nu conținea nimic trist.

Prinzînd un moment prielnic, Lobanovici îl strigă pe Țvilîi:

— Ivan Pavlovici, bună ziua!

Ivan Pavlovici ridică spre el ochii, de sub pleoapele sale groase, umflate. Părea că ar fi petrecut toată noaptea într-o societate veselă.

— A! se înveseli el, zărindu-l pe Lobanovici. Bună ziua, bună ziua, pedagogule fără pedagogie!

După aceea, Ivan Pavlovici încîntat de propria-i vorbă cu duh, rîse vesel.

[1] *Țvilîi* (în limbile bielorusă și ucraineană) — *mucegăit.*

— Ia vezi, dacă ești bun, nu cumva am vreo scrisoare la post-restant?

— Să vedem!

Ivan Pavlovici cercetă un pachețel de scrisori.

— Nu-i! răspunse el și adăugă cu ton ironic: Ți se scrie... O fi de la vreo simpatie, o dată ce e la restante.

Lobanovici era dezamăgit și oarecum jignit, negăsind nici o scrisoare, mai cu seamă că aștepta una de la Lida.

„Încotro s-o iau acum?" se întrebă el, oprindu-se în piața aproape pustie. Se uită în direcția unei uliți ce ducea spre Niemen și observă o siluetă care aducea mult cu a lui Ianka Țukala. Omul mergea cu capul plecat, îngîndurat. Lobanovici se uită mai atent: da, chiar el era. Ianka Țukala! Lobanovici se luă încetișor după el și-l urmă la cîțiva pași. Cufundat în gînduri, Țukala nu observă nimic.

— A-he! A-he! tuși Lobanovici.

Ianka se întoarse. Părea speriat; apoi se lumină la față, radiind de bucurie.

— Andrei! A, bată-te norocul să te bată! exclamă Ianka, plin de veselie.

Cei doi prieteni se repeziră unul spre altul și se îmbrățișară călduros.

— Lasă-mă, frate, să-ți pup ibricelul!

Nasul lui Ianka semăna cu un cioculeț de ceainic.

— Să mergem mai încolo! și Ianka arătă cu capul în direcția Niemenului.

Ieșiră pe un maidan unde nu era nimeni și se opriră lîngă o stivă de bîrne așezate cu grijă.

IV

— Să stăm aici, zise Ianka, arătînd cu mîna bușteni de pin, și înainte de a se așeza, cătă bănuitor în jurul lui.

— Ehei, frate Ianka, dar sperios mi te-ai mai făcut și bănuitor, observă Lobanovici și îl strînse tare de mijloc pe prietenul său.

Ianka, zîmbind numai cu ochii, răspunse cu un citat din evanghelie, pe un ton glumeț:

— Veghcați, vedeți să umblați cu fereală!

Apoi, redevenind serios și coborîndu-și vocea, urmă:

— Frate, trebuie să fim cu fereală: noi, toți învățătorii destituiți, care ne pusesem în gînd să ne războim cu țarul, sîntem foarte suspectați de autorități și puși sub supravegherea secretă a poliției. Dumneavoastră ați înțeles?

— Păi, nici n-am ce înțelege, răspunse Lobanovici calm, deși vorbele lui Ianka îl neliniștiră nespus. Trebuia sa ne așteptăm la așa ceva. Ceea ce am pățit nu e decît o introducere la alte represiuni. Doar n-o să ne lase în pace! adăugă el și întrebă: Dar de unde știi că sîntem supravegheați de poliție?

Ianka se uită șiret la Andrei și ridicînd un deget rosti:

— O, frate, asta-i politica mea subtilă! Află că în tabăra dușmanilor noștri se află și unii care simpatizează cu noi.

— Ce vorbești?! se minună Lobanovici.

— Numai să taci din gură: dețin aceste informații din casa uriadnicului, căpcăunul ăla lung, cărunt, care s-a repezit cel dintîi la procesul nostru verbal, știi, atunci, cînd pristavul și strajnicii ne-au călcat casa.

— Ei, asta-i bună de tot. Cum, căpcăunul ăla ține cu noi?

— Nu el, ci Aksana, fata lui!

— Mă uluiești, Ianka! Și vrei tu să te cred că nu se dau fetele la tine? glumi Lobanovici.

— Ei, asta nu înseamnă încă nimic. Nu-i vorba de mine, ci de faptul că fata uriadnicului ține cu noi, ține cu cauza pentru care noi am fost dați afară din școli.

— Ciudate lucruri, frate Ianka! Și ce noutăți! zise Lobanovici, oarecum surprins și nu mai puțin curios. Și cum arată Aksana? E drăguță?

— Depinde de gust, răspunse Ianka, pe un ton voit indiferent. Se vedea că voia să-și intrige prietenul și să-i răspundă doar pe ocolite.

— Și totuși? nu se lăsă Lobanovici.

Ianka îi răspunse pe același ton:

— Unuia îi place popa, altuia preoteasa; unui al treilea fată popii.

— Și cîte unuia fata uriadnicului, îl sîcîi Lobanovici.

Ianka pufni în rîs.

— Vai, Andrei, că tare mă mai plictisești! rosti el. Ei, fie. Ai s-o vezi și tu. Iar dacă ții așa de mult să știi, îți spun: nu-i o fată rea, e blondă, subțire, înaltă, cu obrazul alb, cu năsucul cam

lung, dar nu-i strică. Cu rumeneala ofticoşilor pe obraji. Ei, acum, eşti mulţumit?

— De-aş fi pictor, i-aş face portretul după vorbele tale, că tare bine ai descris-o pe Aksana, cu bogăţie de amănunte, glumi Lobanovici şi-i făcu prietenului cu ochiul.

— E-eh, frate! În momentul de faţă sîntem amîndoi cavaleri şi pretendenţi nu prea de invidiat; cui îi va arde să ne ia pe noi, nişte golani fără căpătîi?

— Ei, nu mai vorbi aşa, protestă Lobanovici, că nu sîntem nici noi de lepădat. Mai întîi, sîntem tineri, sîntem sănătoşi, iubim viaţa şi ţinem morţiş la ea. Al doilea: se deschid drumuri noi înaintea noastră, fie ele şi nelămurite, grele şi nesigure. Aşadar, să ne trăiască drumeţia prin lume!

— Eu mă simt întotdeauna bine, dacă am un sprijin şi un prieten cu care să pot să-mi uşurez sufletul, să prind puteri în clipe de deprimare. Iată, îmi pare tare bine că m-am întîlnit cu tine, că începusem să mă acresc.

— Dar pe unde stai acum? De unde îţi scoţi traiul zilnic?

— Stau, ca să zic aşa, între cer şi pămînt. Acum, mă plimb între Iacionka şi Stolbunî. Deocamdată, n-am încă un loc statornic. Umblu, mă uit în jos, mai bine zis la picioarele mele: mi se pare că voi găsi într-o bună zi o mie şapte sute patruzeci de ruble şi cincizeci şi patru de copeici. Nici mai mult, nici mai puţin.

Lobanovici rîse şi-şi scuturâ prietenul de umăr.

— Să nu rîzi; zău, aşa cred, că voi găsi o mie şapte sute patruzeci de ruble.

— Dar ce rost au cele cincizeci şi patru de copeici?

— Naiba să le ştie, le şi văd parcă înaintea ochilor: o jumătate de rublă de argint cu „Nikolka — două beţişoare“ [1], un ban de trei de aramă şi o copeică. Le văd parcă mereu înaintea mea. Dar nu cumva încep să aiurez? se întrebă Ianka şi adăugă pe loc: Ba nu, ar fi cam greu să-mi pierd minţile, că nu prea le am.

— Ei, Ianka, nu te respecţi: ai mai multă minte decît îi trebuie unui om.

— Nu ştiu nimic, răspunse Ianka. deh, tu mai curînd poţi să-ţi dai seama; dacă zici că am minte, zic bogdaproste!

Lobanovici schimbă vorba.

— Dar la ce bun să stăm aci, pe bîrnele astea? Să mergem undeva, să discutăm, aşa cum se cuvine în situaţia noastră.

[1] Adică, Nicolae al II-lea.

Ianka sări de pe bîrnă și, gata să meargă pînă la capătul lumii, recită :

Iubește-mă, cazacul meu,
Oriunde vrei, mă duc și eu !

— Ho ! Ia uite că dibaci îmi ești, să te conduc eu ! Dar de ce nu m-ai conduce dumneata pe mine ? Doar ești localnic și stăpînul acestor locuri, răspunse Lobanovici.

— A fost odată, grăi Ianka cu mîhnire, dar deodată prinse curaj, ridică mîna dreaptă în sus și strigă : Mai avem iarbă de pușcă în corneci, hai la Schwartz ! Dacă-i bal, bal să fie : de un ban bragă.

Cei doi prieteni își recăpătară buna dispoziție și cheful de poznc. Uitară chiar că se află sub supravegherea secretă a poliției ; uitară și de Aksana, de la care Ianka aflase toate astea. Pe cînd mergeau prin hudițe strîmte la cîrciuma lui Schwartz, Ianka își aminti de un cîntec de postul mare, de la seminar :

Deschide-mi poarta pocăinței, tu, cel de viață dătător,
Căci sufletul meu năzuiește spre sfîntul tău lăcaș din zori !

Începură amîndoi să parodieze textul bisericesc, adaptîndu-l la cîrciuma lui Schwartz. Și iată ce ieși :

A localului tău poartă părinte Schwartz deschide-o dară,
Căci sufletul meu năzuiește din zori spre sfînta-ți cîrciumioară.
Stă dezumflat de-atîta vreme cimpoiul burții mele goale.
Ci tu cu dărnicie umple-o cu putregaiurile tale !

— Bine, zău, că-i bine ! rosti Ianka, mulțumit.

Cei doi prieteni se arătară încîntați de rolul creației lor. Cîntau cu jumătate de glas această parodie. Oamenii întîlniți în drum și care auzeau melodia cîntecului religios îi priveau cu aer de înțelegere, ca pe niște tineri evlavioși.

— Ia uite, ne-am și găsit o profesiune nouă ! rîdea Ianka Tukala.

— D-apoi ? Să compunem un repertoriu întreg cu asemenea cîntece și să mergem la iarmaroace. Ne-om așeza la cimitir, lîngă biserică, și-om da concerte, iar oamenii nu se vor zgîrci să scoată gologani de aramă pentru cîntăreți.

Amîndoi erau veseli și porniți pe rîs. În această stare de spirit, trecură pragul cîrciumii lui Schwartz. Nu era un popas nou pentru

ei. Schwartz, om sprinten, între două vîrste, era întotdeauna bucuros de mușterii, mai ales de unii ca cei doi învățători. Știa cîte ceva despre pățania lor, dar ce-i păsa? O dată ce au intrat la el, o să-i lase o brumă din ce mai au în pungă.

În cîrciumă stăruia un miros de votcă, de scrumbii, de dohot și un alt iz pe care nici nasul cel mai fin nu l-ar fi putut dibui. Podeaua era plină de pete de glod, adus de opinci și de cizme ude.

— Bună ziua, *pater* Schwartz! îl salutară mușteriii pe patron.

Schwartz își ridică ochii negri asupra lor și zîmbi:

— Bună ziua! Dar ce înseamnă asta: *pater Schwartz?* se miră el.

— Asta înseamnă: bună ziua, taică Schwartz!

— Ha, e frumos!

Pe cît se părea, patronul era mulțumit de o asemenea salutare. Își conduse mușteriii în fundul dughenii, într-o cămăruță curată, deși neaerisită. Dar cei doi învățători nu erau prea pretențioși; cămăruța le convenea și erau mulțumiți de felul cum îi primise cîrciumarul.

— Ei, și cu ce porunciți să vă servesc? Cu ce fel de băutură, de gustare?

Clienții schimbară priviri între ei. Bănuiră oarecare ironie în cuvintele lui Schwartz, cu toate că acesta nici nu se gîndea la așa ceva.

— Ce să fie? întrebă Ianka. Ia dă-ne, pentru început, cîte o sticluță de bere de om și o scrumbioară marinată. (Nevasta domnului Schwartz, bună gospodină, se pricepea grozav la marinatul scrumbiilor.)

Schwartz rîse mulțumit.

— S-a făcut! rosti el și ieși.

Foștii învățători schimbară iar priviri cu subînțeles.

— Ai văzut, Ianka? începu Lobanovici, și tu, nu demult, spuneai că nu sîntem buni de nimic. Dar uite că Schwartz ne respectă. Asta înseamnă, amice, că și noi sîntem oameni cu oarecare greutate.

— Nu știe el, Schwartz, că noi avem în pungă doar păduchi cu „dungă", observă Ianka.

— Dar, ce, parcă buzunarele noastre sînt chiar atît de goale? se împotrivi Lobanovici. Ia spune, cine a zis odinioară: „Mai avem pulbere în corneci?" Dar cu cele o mie șapte sute patruzeci de ruble și cincizeci și patru de copeici cum rămîne?

— Ei, de-aș fi știut, nu mi-aș fi dat pe față bogăția...

La aceste cuvinte, convorbirea lor fu întreruptă. Slujnica lui Schwartz se ivi în uşă, aducînd o tavă cu sticlele de bere şi gustarea. Schwartz intră şi el în urma ei.

— Poftiţi, aveţi aci berea, iată şi scrumbioara şi pîinea. La Schwartz, pîinea nu vă costă parale, rosti patronul şi se retrase, solemn, din cămăruţă.

„Clienţii" se aşezară şi se cinstiră. Peste puţin, nu mai rămase din scrumbie decît capul şi codiţa. Mai comandară două sticle şi alte două scrumbii. Acum cei doi învăţători erau şi mai voioşi. Nu-i mai speria năpasta ce-i păştea în viitorul necunoscut. Îi plătiră destul de generos lui Schwartz şi, la despărţire, îi strînseră mîna cu putere.

Ducîndu-se cu prietenul la Smoliarnia, Ianka vorbea despre evreimea intelectuală destul de numeroasă, cu care făcuse cunoştinţă, la Stolbunî. I se făgăduise un serviciu, cu o leafă destul de bună. Printre aceşti intelectuali se număra, în primul rînd, Mira Savelievna, o dentistă. Nici tînărul frizer Mithelson nu era prost pregătit. Mai erau şi studenţi, de la care se putea face rost de ceva cărţi bune. Toţi intelectualii aceştia îi simpatizează în mod sincer pe învăţătorii destituiţi şi sînt gata să-i sprijine cu tot ce le stă în putinţă.

V

Pentru un răstimp, Smoliarnia devenise lăcaşul celor doi amici nedespărţiţi — Lobanovici şi Tukala. O tindă mică, îngustă, despărţea în două casa pădurarului; Vladimir îi lăsase lui Andrei cea mai curată cămăruţă.

Era greu de găsit un colţişor mai liniştit şi mai ferit de lume. Dar nici poziţia lui retrasă, nici liniştea din jur nu-l punea la adăpost de vreun ochi nedorit ce ar fi vrut să-şi arunce privirile asupra lui, mai ales acum, cînd învăţătorii se aflau sub supravegherea poliţiei. Cei doi colegi nu uitau aceasta şi se fereau de a păstra în casa pădurarului ceva „subversiv", neîngăduit de ordinea poliţienească. Iar tot felul de tipărituri clandestine — broşuri, manifeste, chemări — le ascundeau în fundul pădurii dese. Ianka le aducea pe-ascuns din tîrguşor, unde, cu ajutorul tineretului însufleţit de idei revoluţionare, îşi găsise un adăpost şi un mic cîştig.

Cei doi prieteni se întîlneau adesea, fie în tîrg, în odăița strîmtă a lui Ianka, fie la Smoliarnia. Se simțeau mai bine dispuși, fiind împreună. Cînd se iveau probleme importante de rezolvat, Smoliarnia era locul cel mai potrivit, așa că cei doi colegi se întîlneau mai des acolo. Despre cîte nu vorbeau ei, în serile și nopțile lungi de toamnă, în căsuța atît de bine ferită de ochii oamenilor! În primul rînd, trebuiau să se înțeleagă ce să răspundă la interogatoriu — și nu numai ei, ci toți învățătorii destituiți. N-aveau nici o îndoială că n-o să fie chip să scape de anchetare.

Încă de pe cînd procesul-verbal al adunării învățătorilor ajunsese în mîinile poliției, unul dintre participanți propusese ca în cazul unor neplăcute cercetări ale autorităților, fiecare din ei să susțină și să demonstreze că această adunare fusese doar întîmplătoare, fără nici un obiectiv revoluționar. Versiunea aceasta fusese repede adoptată de cei doi juriști improvizați, Ianka și Andrei, ca un punct de plecare al depozițiilor lor. Trebuia însă discutat totul în amănunt și privit sub toate aspectele, pentru ca declarațiile lor să fie plauzibile.

Cei doi colegi făcură un fel de repetiție. Cînd unul, cînd celălalt, își asuma rolul anchetatorului. Ianka deținu primul acest rol. „Ancheta" potrivit tuturor regulilor procedurii juridice. După ce puse cîteva întrebări de rigoare ca: numele de botez, numele patronimic, de familie, etatea, dacă mai fusese judecat ori ba, „anchetatorul" trecu la luarea interogatoriului de fond. „Anchetatul" Lobanovici se menținu în răspunsurile lui pe poziția convenită. „Anchetatorul" puse întrebarea:

— Dumneata afirmi că n-ați avut intenția de a convoca o adunare a învățătorilor neîngăduită și că nu aveați obiective subversive criminale. Dar cum să punem de acord afirmația ce o faci cu cele trecute în acest odios proces-verbal, sub care se află și semnătura dumitale?

„Anchetatorul" se uită sever la cel „anchetat".

Lobanovici își luă aerul unui om nevinovat.

— Domnule anchetator, eu nu știam ce a fost trecut în procesul-verbal, răspunse el.

„Anchetatorul" strînse din umeri. Un zîmbet „răutăcios" îi șerpuia pe buze.

— Dar cum ai iscălit un act fără să știi ce conține? se interesă el. Dacă în acest proces-verbal ar fi stat scris: „prin aceasta mă oblig să-mi vîr capul în streang, ca să fiu spînzurat", ai fi semnat și una ca asta? stărui el.

„Anchetatul" răspunse pe un ton trist:

— Sigur, dacă n-aș fi citit procesul-verbal și n-aș fi cunoscut cuprinsul lui, aș fi semnat și una ca asta.

— Tare frumos! exclamă „anchetatorul". Zîmbi din nou, maliţios, ca un adevărat judecător de instrucţie. Explică, te rog, că nu pricep, i se adresă el celui „anchetat".

„Anchetatul" lăsă privirea-n jos, cu un aer stingher, vinovat, și rămase o clipă pe gînduri.

— Domnule anchetator, cînd omul e beat, sare el să treacă și marea-n vad, mărturisi el cu tristeţe și adăugă: se zice că ţiganul s-a spînzurat, numai ca să fie la fel cu alţii.

Ianka nu se putu reţine și izbucni într-un rîs vesel.

— Dar știi, spuse el, că nu iese prost, zău!

— Și tu, ca să fim drepţi, pui niște întrebări cazuistice, îi lăudă Andrei talentul de anchetator.

Și amîndoi nu mai pridideau de a se lăuda unul pe altul pentru magistrala interpretare a rolurilor. Nu era însă decît începutul. Iar cu un început bun, treaba este pe jumătate făcută. Dar trebuia să continue ancheta. De astă dată, Lobanovici luă rolul de „anchetator", așa că se schimbară între ei.

Se repetă aceeași introducere de rigoare, urmată de o intrare în fond.

— Din declaraţiile dumitale reiese că dumneata ai semnat procesul-verbal, fără să știi ce conţinea, numai fiindcă erai beat și nu știai ce faci. Te-am înţeles bine? îl întrebă „anchetatorul" Lobanovici pe „anchetatul" Ianka Tukala.

— Da! confirmă cu curaj Ianka.

— Atunci, unde te-ai îmbătat și cu ce prilej?

Ianka își luă aerul unui om foarte de treabă și își adună gîndurile.

— Am băut cu toţii pentru comemorarea zilei de 1 Mai, ca între prieteni, la început, cum se zice, în sînul naturii, lîngă sat; apoi, am mai adăugat la asta și ceva băuturică la școala din Mikutici, la domiciliul colegului nostru Sadovici.

— Prin urmare, a existat un motiv real pentru o asemenea sindrofie. Și acum, ia spune-mi care a fost motivul!

„Anchetatul" se cam codea; apoi, răspunse:

— Motivul de bază, domnule anchetator, este că uneori și cei din tagma noastră, a învăţătorilor de la ţară, au poftă să mai bea, mai ales cînd se adună atîţia la un loc.

— Asta-i adevărat, a fost o societate numeroasă, chiar prea numeroasă pentru o simplă serbare colegială de 1 Mai, după cum pretinzi dumneata, observă „anchetatorul" cu ironie.

„Anchetatul“ nu se supără de această observație și-și continuă declarația :

— Domnule anchetator, satul Mikutici este vestit prin marele număr de învățători care provin din el. Așadar, nu e de loc de mirare dacă vara se adună mulți inși în satul lor, pe la părinți, pe la rude.

— Dar au fost și învățători din alte localități, observă „anchetatorul“, urmînd linia adoptată de el.

— Au fost puțini, domnule anchetator ; dar și aceștia erau prieteni apropiați, de o seamă cu învățătorii de loc din Mikutici.

— Bine, și dumneata ești tot din Mikutici ? întrebă „anchetatorul“.

— Stau în apropiere. Satul meu este la vreo două verste depărtare. Vara, îmi petrec tot timpul cu prietenii, la Mikutici.

— Și e atîta veselie acolo ? replică „anchetatorul“, ironic.

— Noi am înființat acolo, la domiciliul lui Sadovici, pe lîngă școală, un cerc de învățători și ne preparam în vederea examenelor de maturitate, explică cel „anchetat“.

— „Maturitatea“ v-ați probat-o prin mențiunea voastră subversivă ! rosti neînduratul „anchetator“, apoi își schimbă brusc tonul. Hai să nu ne mai jucăm de-a v-ați ascunselea, rosti el cu asprime. Faptul este fapt, iar documentul rămîne document ! „Anchetatorul“ ridică sus o foaie de hîrtie ce trebuia să reprezinte „documentul“ și rosti ceva mai calm : Mărturisește, cine a făcut textul acestui proces-verbal scîrbos ? Și, după o scurtă pauză : Bagă de seamă, recunoașterea sinceră a faptei criminale și mărturisirea cinstită a culpei pot atenua gradul sancțiunii drepte.

„Anchetatorul“ tăcu, apoi declară pe un ton politicos :

— N-am ce mărturisi, căci nu știu cine a scris procesul-verbal, nici nu-i cunosc conținutul.

— Ia nu mai fă pe prostul ! tună „anchetatorul“. Spune tot adevărul : cine a redactat procesul-verbal ?

— Dacă doriți să cunoașteți adevărul, vi-l spun eu : procesul-verbal a fost compus de zeul Bachus ! răspunse „anchetatorul“, ușor iritat și el.

Cei doi prieteni nu se mai putură reține și se porniră pe un rîs plin de voioșie.

— A, bată-te norocul să te bată ! M-ai vlăguit rău, mi-e fruntea leoarcă de sudoare ! se văită Ianka și-și șterse fruntea cu batista.

— Ei, ce zici, Ianka ? După mine, nu-i prost. Dacă toți vom juca o asemenea comedie amestecată cu zei, atunci zău că o să iasă bine !

— Am făcut pîrtie! răspunse Ianka vesel. Nu mai rămîne decît să punem la punct cîteva amănunte. Poate că uneori „anchetatorul" — tu ori eu — nu întreba așa cum trebuie, iar cei „anchetați" nu răspundeau așa cum s-ar cuveni.

— Ce părere ai tu: n-ar fi cazul să se renunțe la „Bachus", să se exprime aceeași idee, dar altfel? observă discret Lobanovici.

— Nu-i vorba, frățioare, de o terminologie punct cu punct; numai linia generală să fie justă și să nu existe nepotriviri, iar restul, bineînțeles, trebuie netezit și șlefuit.

— Eu, Ianka, în principiu, nu sînt contra lui Bachus; poate că el ne oferă o scăpare. Mii de oameni au pus vina pe bietul Bachus, și, adeseori, acesta le-a fost de ajutor. Cine știe, poate că o să ne fie și nouă de folos!

Prietenii trecură la definitivarea „anchetării" și la ultimele concluzii. Acum, nu le mai rămăsese decît să facă cunoscută tuturor participanților la adunarea învățătorilor din Mikutici versiunea lor, pentru ca toți învățătorii destituiți să cînte același refren: nici o intenție premeditată n-a existat. Se punea însă o altă întrebare: cum să-și înștiințeze colegii în privința liniei de conduită pe care s-o adopte la interogatorii? Răspunsul era unul singur: numai verbal, și numai în secret.

În încheiere, Lobanovici rosti:

— Curaj, Ianka, ne mai așteaptă cine știe ce! Să nu ne pierdem cu firea.

— Asta, nu! răspunse Ianka. O să mai arătăm noi cine sînt „golanii de ogaroci", și atunci „păziți-vă, bogătanilor, sărăcimea petrece în voie!"

VI

La cîteva zile după repetiția cu ancheta, fratele lui Lobanovici trecu pe la dînsul.

— Află, frate, că miroase a școală pentru tine, rosti Vladimir vesel. Un zîmbet șiret îi flutura pe buze.

Lobanovici avu impresia că fratele său avea de gînd să-și facă bată joc de el — te pomenești că pune la cale vreo poznă.

— La ce ți-e gîndul, Vladik? Despre ce fel de școală poate fi vorba pentru mine? întrebă Andrei, fără să-i dea crezare.

— De o mică școală, aici, la Smoliarnia!

— Nu pricep ce vrei să spui, mărturisi Andrei.

Dar Vladimir îi dădu înainte:

— Depinde de tine; dacă primești să dai lecții or să fie și elevi, cu cîte trei ruble de căciulă pe lună!

— Binc ar fi de-ar fi, dar de unde să-i iei?

Atunci, Vladimir își dădu cărțile pe față. Unii părinți de prin satele din împrejurimi, prinzînd de veste că s-ar afla un învățător în apropiere, îl rugaseră pe Vladimir să-i vorbească fratelui său și să-l întrebe dacă n-ar vrea să-i învețe pe băieții lor. La Stolbuni era cam depărtișor; mai ales că acolo ar trebui să le găsească gazde, să le plătească, să trimită de-ale mîncării. Pe cînd așa le-ar fi mai convenabil; era mai ușor să facă două-trei verste pînă la Smoliarnia, decît zece pînă în tîrg.

— Ei, ce părere ai? îl întrebă Vladimir.

— M-aș apuca cu dragă inimă să-i învăț, că tot n-am ce face. Cam cîți or fi la număr?

— Vreo șapte, opt băieți, poate chiar mai mulți.

— Bine. Nu știu, însă, în ce chip să rînduiesc școala.

— De asta să n-ai grijă, răspunse Vladimir.

După vreo două zile, „școala" era gata să primească elevii neprevăzuți oficial. Improvizară o clasă lungă, simplă, puseră două bănci, cîte una de fiecare parte, și la un capăt, un taburet, drept catedra „profesorului".

Aceasta era istoricul deschiderii „școlii" din Smoliarnia, spre marea bucurie a lui Lobanovici și spre mulțumirea sătenilor, părinții celor nouă elevi.

Cu toate că Lobanovici nu mai era învățător cu drepturi depline și nu fusese numit de autorități, simți o mare plăcere cînd cei nouă băieți, diferiți ca vîrstă și pregătire, se înființară în casa pădurarului. Cel mai mare dintre ei, Todor Bervenski, avea vreo șaisprezece ani; era un flăcău puternic. Cîteva ierni mersese la școală, dar cu mari întreruperi. Era un agramat, deși știa cîte ceva din programul școlar. Se interesa mai mult de fete, decît de carte. Dar viața îl silea să se pună pe învățătură, să-și dea examenele, măcar de curs elementar. La școală, în mijlocul mulțimii zgomotoase de copii, Bervenski nu se prea simțea în largul lui. Mai avea acest Todor și o particularitate a vorbirii: dacă verbul se termina în „al", el îl pronunța cu „ol": bral-brol, pahal-pahol, boronoval-boronovol [1] etc. Iată de ce venise, cu dragă inimă, la Smoliarnia cea liniștită, la Lobanovici.

[1] A luat, a arat, a boronit (în lb. rusă).

Ceilalți elevi aveau între unsprezece și treisprezece ani. Învățaseră și ei pe apucate, cu întreruperi și aveau cunoștințe slabe, în limitele programului școlar. După ce-i cunoscu, Lobanovici îi împărți în trei grupe de cîte trei elevi: una superioară, în care intrară Todor Bervenski, Iakim Prokopik și Pavliuk Gluška, una mijlocie și una a celor mai înapoiați.

Lobanovici își începu lucrul cu cei cîțiva elevi ai săi, cu rîvna învățătorului cu vocație. Înainte de toate, trebuia să le procure cele necesare pentru scris, manuale și alte obiecte de uz școlar. De toate acestea se îngrijea însuși învățătorul, cu ajutorul unor mici sume din partea elevilor săi, însuflețiți de sincerul dor al învățăturii.

De dimineață și pînă seara, copiii și învățătorul ședeau plecați asupra mesei, cu nasul în cărți sau în caiete, ori adînc îngînduranți, cu ochii în tavan, cînd aveau să rezolve probleme. La acea școală nu se învăța după normele valabile în școlile oficiale. Pauzele nu se făceau regulat, nu se ținea seama de timpul rezervat cutărui sau cutărui obiect.

Școala improvizată din Smoliarnia îi răpea mult timp lui Lobanovici, fără ca această muncă să-l tulbure cîtuși de puțin: era doar o îndeletnicire interesantă, cu care era obișnuit.

Ianka Tukala se bucură sincer de ocupația prietenului său.

— Ho, frate! glumea el. Pe-ai noștri n-ai cum să-i iei cu mîna goală, ei sînt plini de viață, ca pelinul, și trăiesc, pînă nu-i smulgi cu rădăcină cu tot!

Ca să nu-și stinghereacă prietenul, venea și el ceva mai rar la Smoliarnia. Dar nu trecea o săptămînă fără ca ei să nu se întîlnească, pentru a discuta diferite treburi și chestiuni. Aceste discuții deveniră o strictă necesitate — nu puteau trăi mult timp unul departe de celălalt. Și întotdeauna aveau despre ce vorbi. Locuind în tîrg și întîlnindu-se cu intelectualii localnici, Ianka era oarecum lămurit asupra diferitelor curente politice, dar nu-l atrăgea nici unul, se ținea la o parte, privea, asculta tot ce se vorbea. Uneori, făcea chiar glume pe seama liderilor localnici ai partidelor mic-burgheze și rîdea de „temeritatea" lor! „Nu-s strajnici prin apropiere? Nu se văd cazaci?" și începea să cînte:

Ne lepădăm de vechea lume calpă,
Ne scuturăm de prafu-i de pe talpă!

Ianka raționa astfel: fiecare, ca țiganul, își laudă iapa. Cu toții vor să mă atragă de partea lor. Îi ascult, și mă gîndesc

atunci la negustorii din tîrg, care caută să-l atragă pe cumpărător în dugheană. Fiecare face pe dracu-n patru, demonstrînd că cel mai drept partid este cel din care face el parte. Dar cine a pipăit adevărul? Unde stă? Cum arată? Eu, ca să spun drept, nu l-am văzut. Şi Pilat l-a întrebat pe Hristos: „Ce este adevărul?" Şi nu s-a ales cu nici un răspuns.

— Ia uite, Ianka, unde mi-ai ajuns! observă Lobanovici, puţin mirat. O să te bagi, frate, într-un afund din care n-o să mai ai cum scăpa.

— Şi totuşi, ce-i adevărul? se încăpăţîna Ianka.

— Dacă Hristos n-a ştiut să-i răspundă lui Pilat la întrebarea sa: „Ce-i adevărul?", ce să-ţi mai spun eu. Adevărul, frate, este ceva în care crezi cu atîta putere, încît şi pe alţii îi vei face să creadă.

— Hm! Ianka clătină din cap. Cam complicat şi neclămurit. E un lucru ce trebuie bine rumegat, vorba ucraineanului.

— Nenorocirea noastră, Ianka, stă în faptul că nu sîntem înarmaţi, că avem prea puţină pregătire ca să putem discuta cum se cuvine programele diferitelor partide politice şi să avem o atitudine critică faţă de ele.

— Păi, dacă-i pe asta, pînă şi dracul îşi frînge gîtul cu ele, răspunse Ianka. Stai şi asculţi un orator dibaci şi ai impresia că ăsta spune adevărul. Iar dacă-l asculţi pe un altul, mai dibaci şi mai bun de gură, care îl dezminte pe cel dintîi şi-ţi demonstrează dreptatea opiniilor lui, ajungi la concluzia că de partea acestuia e dreptatea... O fi poate adevărat că asemenea şovăieli se produc din pricina unei pregătiri insuficiente, încuviinţă el, dar repede se şi opuse: „Nu, frate, nu pregătirea e de vină! Uite, cadeţii sînt nişte oameni cu o pregătire aleasă. Sînt cu toţii profesori universitari, avocaţi, directori de ziare şi reviste. Şi asta înseamnă oare că trebuie să-i urmezi şi să recunoşti că ei spun adevărul?

— Nu merită cadeţii să se vorbească de ei, nici măcar în Smoliarnia mea, rosti Lobanovici cu dispreţ. Nu trebuie să uităm că aceşti cadeţi sînt monarhişti, deşi de altă culoare decît, hai să zicem, octombriştii, sau alte partide asemănătoare. Odată ce ei sînt pentru monarhie, indiferent de naunţa ei, înseamnă că nu fac nici doi bani.

— Ce e drept, e drept, rosti Ianka, de acord cu colegul său. Totuşi, majoritatea partidelor se înţeleg într-o privinţă: toate sînt pentru răsturnarea ţarului. Şi, o dată ce lucrurile stau aşa, sînt dispus să merg la pas cu ei şi să iau de la ei tot ce va ajuta la îndepărtarea ţarului şi la nimicirea regimului absolutist. În

cazul acesta, semăn cu o albină care culege miere de pe diferite flori, numai stupul plin să fie. Uită-te la florile acestea!

Ianka scoase din sîn un teanc de manifeste făcute sul.

— Înainte de toate, urmă el, trebuie să le ducem în pădure și să le ascundem în „pușculița" noastră.

Lobanovici luă manifestele.

— Și nu ți-e frică să le porți asupra ta? întrebă el, făcîndu-i cu ochiul.

Ianka rîse.

— Dumnezeu te păzește de rău. Iar de m-ar opri și m-ar percheziționa, aș spune: păi, tocmai la poliție mi-e drumul, am găsit niște tipărituri neîngăduite!

— Și-ți închipui că ăștia or să te creadă?

— Ei, și? De cumpărat, n-am cumpărat, dar de tocmit am voie să mă tocmesc, e fără bani, replică Ianka, pe același ton vesel.

— Și asta-i just. Dar te-ai gîndit, pe cînd culegeai aceste „flori", că printre ele pot fi și de cele otrăvitoare?

— La asta, deocamdată, nu m-am gîndit. Eu, frate, pornesc de la principiul meu: ce a dat dumnezeu, e bun de băgat în traistă. La momentul potrivit, le vom mai cerceta noi și vom despărți grîul de neghină. Neghina o ardem, iar grîul curat îl dăm la jetniță, precum ne învață Hristos.

— Dar bine ți-ai însușit tu știința din evanghelie! glumi Lobanovici.

— Nimic fără dumnezeu!

— Iar cu dumnezeu, poți să te vîri și sub buștean, adăugă Lobanovici, pe același ton, făcînd aluzie la un loc secret din pădure, sub rădăcinile unui brad bătrîn doborît de furtună, ales de ei pentru păstrarea publicațiilor interzise.

Amîndoi prietenii se înțeleseră de minune și porniră prin pădure, spre ascunzătoare.

VII

Aproape în fiecare sîmbătă seara, după ce Lobanovici dădea drumul elevilor săi, Ianka Tukala venea la Smoliarnia, să-și vadă prietenul. Îi plăceau liniștea și tăcerea din acest colțișor ascuns în mijlocul pădurii, unde Lobanovici își vedea de munca sa. Amîndoi doreau să se întîlnească și se bucurau ori

de cîte ori se întîmpla aceasta. Ianka era încîntat de adăpostul prietenului său atît de bine ferit de vreun ochi străin:

— Aici, frate, stai ca în sînul lui Avraam, nici o mutră de poliţist în jur! Curat rai!

De obicei, Ianka aducea tot felul de noutăţi: cărţi interesante, de care făcea rost în tîrg, îi relata zvonurile în legătură cu situaţia politică din Rusia, ştiri despre intenţia unor progresişti, al căror nume nu se menţiona, de a scoate ziare şi reviste noi. Aflase că se plănuia scoaterea unei gazete bieloruse, publicaţie ce nu mai apăruse pînă atunci. Toate aceste ştiri îi impresionau în mod plăcut pe cei doi colegi, oferindu-le un bogat material de discuţii. Adeseori, convorbirile lor se prelungeau după miezul nopţii, cînd amîndoi stăteau culcaţi în patul ţărănesc, sub aceeaşi pătură. Uneori, aceste discuţii alunecau pe o pantă mai puţin serioasă, fantezia născocind fel de fel de cazuri ciudate, cu situaţii imposibile, comice, pline de haz. Cei doi prieteni rîdeau cu poftă, aşa cum nu rîseseră de multă vreme. Odată, fiind într-o asemenea dispoziţie, Ianka observă:

— Niciodată n-am rîs cu atîta poftă, ca acum, după ce mi-am pierdut şcoala şi rătăcesc singur, ca un lup, pe drumuri uitate.

— Păi, bine faci, îl sprijini Lobanovici. Nu-i păcat să rîzi şi să nu te pierzi cu firea.

— Bagă de seamă însă, frate, să nu se isprăvească prin lacrimi.

— Ei şi? Chiar dacă vine vremea asta! O să plîngem! Cică lacrimile îl purifică pe om.

— Mai bine să plîngă duşmanii noştri, răspunse Ianka.

După asemenea seri şi nopţi petrecute împreună, în clipa de despărţire, Ianka se potolea deodată, se închidea în sine şi toată veselia îi pierea.

— De ce eşti necăjit, prietene? îl întrebă o dată Lobanovici.

Ianka se trezi parcă din somn şi, ridicîndu-şi către prietenul său ochii cenuşii, gînditori, răspunse:

— De ce aş fi necăjit? Nevastă n-am, nu-mi plîng copiii acasă, ba nici casă n-am. Liber, ca vîntul slobod. De ce aş fi necăjit?

— Nu, frate, nu face pe şiretul! Ia mărturiseşte adevărul!

Ianka luă atitudine de actor şi rosti cu voce tragică:

— Adevărul poate să-l omoare pe om, dacă nu este descoperit la vremea lui!

— Şi cine ţi-a spus asta?

— Fraza asta am citit-o la Arthur Schnitzler[1], răspunse Ianka și adăuga de astă dată cu glasul natural: să vezi cum se pricep unii să elaboreze asemenea idei interesante! De ce nu-mi trece și mie așa ceva prin cap?

— Ei, dacă ți-ai pune și tu drept scop să compui asemenea aforisme, apoi, cine știe? poate că nu ți-ar merge mai prost decît lui Schnitzler.

— Naiba să-l știe! Poate c-ar face să încerc! se învescli Ianka.

Se învioră și mai mult cînd Lobanovici îi spuse că ar dori să-l însoțească în plimbare pînă la tîrgul Stolbunî.

— Mai întrebi! Și de ce n-ai veni? îi zise Ianka. Eu, poate că d-aia sînt necăjit, vorba ta, că trebuie să mă despart de tine, mărturisi el și adăugă, zădărîndu-și colegul: poate c-or fi la poștă niscaiva scrisori pentru tine.

E drept că și Lobanovici se gîndise la scrisori, dar îi răspunse:

— Fără tine, de unul singur, și mie mi-e urît.

Se îmbrățișară și ieșiră din ograda pădurarului.

— O să te conduc pe un drum nou, pe care n-ai umblat încă niciodată. Va fi ceva mai lung, în schimb o să vezi ce tablouri ți se vor perinda înaintea ochilor, rosti Lobanovici, luînd-o la stînga de canton.

— Foarte bine! Să mergem! răspunse Ianka. Mie-mi place tot ce-i nou, încă nevăzut, chiar dacă drumul e mai lung.

Ieșiră în Tiomniie Liadî, făcură cam o verstă de-a lungul pădurii de pini bătrîni, apoi cotiră deodată la dreapta. Lobanovici se oprea des, atrăgîndu-i lui Ianka atenția asupra locurilor mai pitorești:

— Privește, Ianka, uite, un petic de pădure în mijlocul unei întinse suprafețe despădurite e ca o insuliță verde într-un deșert. Drăguț crîng, ce zici?

— Drăguț, așa e, încuviință Ianka. Știi, peticul ăsta de pădure lăsat în părăsire îți face o impresie jalnică, de parcă ar fi un orfan singuratic.

— Ia uită-te, ce iarbă veche crește pe locul acesta despădurit! Și putrezește fără rost. Păi, s-o dea la oameni, la cei ce n-au fînețe. Ar secera-o. Dar nu, așa ceva nu se poate: e a statului, a prințului! se indignă Lobanovici.

[1] *Arthur Schnitzler* (1862—1931), scriitor austriac, reprezentant al impresionismului.

— Ce-i pasă prințului de mujic, de țăranul fără pămînt? El să fie cu burta plină... Bune-s de spînzurat bestiile astea! se înfurie Ianka.

Ziua de toamnă, cerul cenușiu, acoperit de un zăbranic de nori deși, și Tiomnîe Liadî, cu iarba ei înaltă, îngălbenită, prin care vîntul își purta neastîmpărul, șoptindu-i cine știe ce basme necunoscute — toate acestea erau mărturii ale veștejirii, strecurau în inimile celor doi drumeți un sentiment de tristețe. În jur era pustiu, tăcere, jale.

Ajunseră la capătul terenului despădurit. Drumeții ieșiră pe un ogor gol, lăsat în paragină, pe care gospodarii nu-l mai însămînțau de cîțiva ani, fiindcă abia dacă strîngeau de pe el semințele. Pinișul tinerel înainta asupra cîmpului, cotropindu-i din ce în ce mai mult loturile părăginite. La dreapta era un sătuc, la stînga se vedea gara și moara de vînt de pe deal.

Între timp, cei doi drumeți, tăcînd mereu, ieșiră pe drumul bine cunoscut ce ducea la Mikutici.

— Stai, Ianka, să ne oprim și să-i facem o plecăciune drumului care ne-a dus la suferință. Îți amintești și tu ce scrie Dostoievski: „Nu m-am închinat ție, ci suferinței tale!"

Ianka privi drumul și oftă.

— De ce oftezi, frate?

— Uite că mi-a răsărit în minte un aforism, răspunse Ianka.

— Să-l auzim!

— Cînd te duci să faci o treabă serioasă, nu uita să iei cu tine mintea, dacă o ai.

Lobanovici rîse zgomotos:

— Ei, vezi, Ianka, iată ai făcut și tu un aforism, nu mai prost decît al lui Schnitzler. Atîta numai că nu-i prea original: cam așa ceva găsești la Ibsen.

— Ei și? replică Ianka, foarte calm. Cine se aseamănă, se adună.

Cei doi colegi, înviorîndu-se din nou, o luară spre tîrg. Fără să se mai abată pe undeva, se duseră la poștă. Era închisă. Ianka observă că acest lucru nu-i plăcuse prietenului. Doar pentru poștă îl însoțise Andrei.

— Ce porcărie! se revoltă Ianka. S-o țină închisă în zi de sărbătoare, cînd bieții oameni au mai mult timp să treacă pe-aici! Ia stai, hai să mergem acasă la Ivan Pavlovici, la acest nerod mucegăit.

Ivan Pavlovici își părăsise tocmai culcușul, se spălase și se îmbrăcase. Le făcu învățătorilor o primire prietenoasă. Cu o seară

înainte avusese noroc la cărți: cîștigase șapte ruble și treizeci de copeici. Se duse cu dragă inimă la poșta închisă din vina lui.

— La restante? întrebă Ivan Pavlovici de după balustradă și-i făcu șiret cu ochiul lui Lobanovici. Cercetă cîteva scrisori și-i întinse una.

— Pesemne că pe asta o așteptai! rînji poștașul.

Lobanovici aruncă o privire repede la scrisoare și-o vîrî în buzunar, fără să-și arate tulburarea.

Cei doi prieteni se despărțiră de Ivan Pavlovici. De astă dată, Lobanovici îl invită pe Ianka la Schwartz, la o sticlă de bere. După ce stătură vreun ceas și băură cîte o sticluță, cei doi colegi se despărțiră.

— Mai vino pe la mine, Ianka dragă, cînd ai timp liber! Și nu uita de aforismele tale!

— Am să vin și o să-ți aduc cîteva aforisme. Acum curg aforismele în capul meu, glumi Ianka, despărțindu-se de el.

Rămas singur, Lobanovici se opri și scoase scrisoarea din buzunar.

„Dragă Andrei Petrovici! începea ea. Nu v-am scris multă vreme, n-aveam cu ce să mă laud. N-am fost admisă la școala urbană de fete, cu toate că mi-am dat examenele mult mai bine decît multe dintre elevele înscrise odată cu mine. N-avea cine să pună o vorbă pentru mine. Poate că nu trebuia să-i spun directoarei școlii că dumneavoastră m-ați preparat pentru examene. Deocamdată, nu știu ce-o să fac. Probabil, voi urma calea tatălui meu. Mama are niște cunoștințe, colegi de-ai tatei. Voi intra în serviciu și o să învăț, să mă fac telegrafistă. Noi, mama și cu mine, ne amintim adeseori de dumneavoastră. Mama vă trimite salutări.

Scrieți-mi, cum o duceți. Ce se mai aude pe la dumneavoastră?

Vă urez sănătate! Eleva dumneavoastră, Lida."

Un torent de gînduri și de sentimente se revărsă asupra lui Lobanovici după ce citi scurta scrisoare compusă cu grijă și fără greșeli. Cuvintele: „Poate că nu trebuia să-i spun directoarei că dumneavoastră m-ați preparat pentru examene", îl înțepară dureros în inimă. Ce era asta: un repros? Lobanovici încercă un sentiment de amărăciune și de regret pentru Lidocika. Reciti de mai multe ori scrisoarea și chipul Lidei, care avusese poate primul ei eșec în viață, tocmai datorită învățătorului ei, îi răsări ca viu înaintea ochilor. Era limpede pentru el că drumurile lor nu se vor mai întîlni.

Posomorît și singuratic porni spre Smoliarnia.

VIII

Lucrul de la şcoala improvizată îşi urma cursul. Munca îi ajuta lui Lobanovici să nu se gîndească la cîte şi mai multe, cruţîndu-l de neplăcute stări sufleteşti. Peste puţin, putu constata că elevii din grupa marc făcuseră progrese atît de vădite, încît se putea gîndi să-i prezinte la examen. Această perspectivă îl bucura îndeosebi pe Todor Bervenski, şi toţi băieţii se puseră pe învăţat cu o şi mai mare rîvnă. Se punea însă întrebarea : la ce şcoală o să-i poată prezenta la examene? Ceea ce se întîmplase cu Lidocika, îl silea pe Lobanovici să fie mai prevăzător cu elevii săi. Cea mai bună soluţie era să se înţeleagă cu învăţătorul din localitate, asigurîndu-şi consimţămîntul ca acesta să prezinte la examene pe elevii lui Lobanovici, ca pe nişte elevi ai şcolii din Stolbunî. Nu-i venea a crede că n-o să fie de acord colegul său din Stolbunî. Mai avea în faţa lui toată iarna şi, deci, vreme destulă pentru rezolvarea acestei chestiuni, cu condiţia ca nimic să nu strice mersul lucrului organizat, şi planurile lui Lobanovici.

Seara, dacă rămînea singur, îl năvăleau fel de fel de gînduri. Ieşea din casă să ia puţin aer, să se gîndească la toate, să chibzuiască totul. Chipul Lidocikăi îl însoţea mereu, era nedespărţit de el, laolaltă cu evenimentele şi imaginile legate de tînăra fată. Îi devenise atît de dragă şi dorea mereu s-o vadă, aşa cum ţii la cineva care te-a părăsit şi nu speri să-l mai revezi. Trebuie să-i trimită o scrisoare prietenească, sinceră, să-i scrie numai adevărul. Deseară se va aşeza la masa luminată de o simplă lampă ţărănească şi-i va scrie. În gînd şi compusese scrisoarea.

În amurg, Lobanovici se întoarse de la plimbare. După ce trecu pragul „şcolii" lui, văzu pe cineva la masa elevilor. În casă era întuneric, aşa că-i fu greu să-şi dea seama cine era. Mare îi fu mirarea cînd auzi un glas cunoscut şi cuvinte de salutare :

— Să nu cadă peste tine umbra mesteacănului sub care a şezut grecul !

— Ianka ! exclamă Lobanovici şi-i răspunse : Să nu ajungi în starea cîinelui cocoţat pe gard !

Aşa le erau salutările „de ogaroci".

— Nu mă aşteptai ? întrebă Ianka, ieşind din întuneric, în întîmpinarea lui Lobanovici.

— Mărturisesc că nu, răspunse Andrei, puţin cam mirat.

— Iar eu uite, am venit.

— Bine ai făcut că ai venit. sînt întotdeauna bucuros să te văd. Bănuiesc, nu-mi vii cu mîinile goale, ai adus cîteva aforisme!

— Nu aforisme, frate, ci ceva mai important.

Lobanovici se neliniști puțin. Ianka scoase din buzunarul de la piept o foaie de hîrtie și se trase mai aproape de lampa cu lumina slabă. Lobanovici se apropie și el. Pe foaia desfăcută, în partea de sus, erau două cuvinte scrise cu mîna, apoi, reproduse la șapirograf: „*Tovarăși învățători!*" Urma textul unei chemări:

„Un grup de învățători, tovarăși de-ai noștri, care s-au adunat în cursul verii acestui an în satul Mikutici, pentru a discuta interesele lor profesionale, personale și școlare, au fost destituiți din posturile lor de învățători de niște funcționari birocrați, oameni fără suflet. Nu au fost nici anchetați, nici judecați; după cît se pare, adunarea învățătorilor a fost socotită drept un act subversiv, de răzvrătire. Protestăm în modul cel mai categoric împotriva unei asemenea măsuri luate de organele polițienești birocratice împotriva tovarășilor și colegilor noștri. Facem un apel către toți învățătorii din gubernia Minsk, chemîndu-i să-și exprime protestul cel mai potrivit împotriva măsurii ce lovește pe colegii noștri. Să se boicoteze locurile rămase libere prin destituirea învățătorilor pe nedrept sancționați. Din sentiment de solidaritate tovărășească, nici un învățător nu trebuie să ocupe locurile tovarășilor destituiți, ca să nu treacă astfel în tabăra dușmanilor lor."

În partea de jos se putea citi:

„Un grup de învățători din gubernia Minsk."

După ce termină de citit apelul, Ianka îl întrebă:

— Ei, cumetre? Ai văzut soarele?

Lobanovici dădu din cap; era greu de înțeles dacă era bucuros, ori ba.

— Nu știu, frate, ce fel de soare-i ăsta.

— Totuși, cum privești tu acest document?

— Pozitiv, răspunse Lobanovici, după ce se gîndi puțin. Va să zică, frate, vorba ceea: n-au pierit încă toți vitejii de pe pămîntul nostru. Noi am fost destituiți, dar uite că s-au găsit în tagma noastră și niște oameni, de care noi habar n-aveam, și care nu se împacă cu destituirea noastră, ne iau apărarea, protestează. În felul acesta, cazul nostru are un răsunet puternic. Iată latura pozitivă a chemării scrise de o mînă necunoscută. Mai ales, pentru noi... Dar, știu eu? Poate că acest document ne și înrăutățește situația.

— Tot ce se face, spre bine se face, observă Ianka. Totuși ai dreptate, această chemare poate să ne și strice. Mi-a spus poștașul cel mucegăit: „Nu cumva e lucrat tot de domnia-voastră? N-ați

scris tot dumneavoastră această chemare?" Aceeași părere o pot avea și anchetatorii noștri, de aceea, trebuie să ținem seama de toate acestea și să mai aducem ceva amendamente „interogatoriului" nostru.

— În orice caz, apelul trebuie dus la ascunzătoare: o să fie rău de noi de va ajunge din mîna noastră în mîinile poliției.

Cei doi colegi se îmbrăcară la iuteală, o luară în grabă spre pădure, ca să depună cele „căpătate de la dumnezeu" la „pușculiță". Așa numeau ei lădița de lemn, unsă cu smoală, să nu putrezească.

De îndată ce ieșiră de pe drum și intrară în pădure, Lobanovici se opri.

— Ia stai, rosti el cu jumătate de glas, dar cum a nimerit apelul la tine? De unde l-ai căpătat?

— Voiam să-ți spun, și ți-aș fi spus-o, dar n-am apucat. Azi, am fost la poștă. Chiar Vlasik, poștașul, m-a tras la o parte și mi-a dat hîrtia. Îl întreb de unde o are? El, doar ridică un deget și-mi spune în șoaptă: „Taci!" Apoi, începe să rîdă; se întrebă dacă nu cumva am făcut tot noi apelul către învățători!

— Hm! Ciudat! rosti Lobanovici. N-ai crede și tu că poștașul ăla e un agent al poliției? Poate că i-au dat apelul, înadins ca să ni-l strecoare nouă.

— Dar de ce ar face una ca asta? Ce rost ar avea?

— Uite rostul. Dacă află poliția că el ți-a dat ție apelul, iar noi am luat cunoștință de conținut, o să facă o percheziție, ca să capete încă o dovadă împotriva noastră.

— Naiba să-i știe, vorbi Ianka, nedumerit, tot ce se poate. Dar n-o fi cumva acest poștaș vreun strănepot al dirigintelui de poștă gogolian, dornic de știri senzaționale? adăugă el, cu un aer glumeț.

— Scurt, amice, ori așa, ori altminteri, trebuie să fim cît se poate de atenți și cu ochii în patru. Iar dacă anchetatorii te vor întreba despre apelul către învățători, vei răspunde: „Am văzut apelul și l-am citit". Iar de te-ntrebă: „Și de unde îl ai"? vei spune: „De la poștă, mi l-a dat un funcționar".

— Nu face, frate, să-l amestecăm pe funcționar, zise Ianka, cine știe, poate că-i un băiat sincer și doar îl face pe prostul.

— Ai dreptate, răspunse Lobanovici, atunci e mai bine să spunem că am primit apelul prin poștă, într-un plic, ca o scrisoare. Vom avea grijă de funcționar, să nu scăpăm nici o vorbă de prisos. Iar dacă e agent de poliție și provocator, atunci vom putea spune că a trimis chiar el apelul.

Cînd prietenii ajunseră la copacul doborît, în pădure se întunecase de-a binelea. Lobanovici cunoștea bine locșorul tăinuit, unde ascunseseră lădița. Ianka voia să-și spună părerea, dar renunță. Silueta lui Lobanovici se contura slab prin întuneric. El trebălui cîteva clipe în ascunzătoarea de sub rădăcină, pînă dibui lădița. O trase ușor spre el, să-i poată deschide capacul. În cele din urmă, apelul fu pus în „pușculiță". Lobanovici netezi pe dibuite nisipul, de nu se mai putea observa nimic, și ieșind de sub copac exclamă :

— Gata !

— Știi, Andrei, rosti Ianka, rupînd tăcerea surdă a pădurii, e chiar ceva romantic. Apoi, schimbînd tonul zise : Ce-ar fi, dacă tocmai în clipa asta ar sări poliția și ar striga : „Sus mîinile ! A, drăguților, iată unde ne sînteți !" și ne-ar lumina cu felinarele ?

— Asta se întîmplă doar în romanele de aventuri. Dar în viață se ivesc unele situații cu neputință de născocit, răspunse Lobanovici.

— Și totuși, Andrei, ai găsit un locșor interesant, zău !

Fără grabă, cu băgare de seamă, cei doi colegi se strecurară prin desișul pădurii spre drum.

— Mîine în zori viu aci să fac ordine sub rădăcini, să nu se observe că e o groapă acolo, rosti Lobanovici și adăugă : Totuși, Ianka, e tare interesant să trăiești !

— Și, fiindcă veni vorba, uite am să născocesc un aforism, răspunse Ianka.

A doua zi dimineața plecă la Stolbuni și, strîngînd la despărțire mîna tovarășului, rosti aforismul :

— Moartea este începutul unei vieți noi.

IX

După cîtva timp, în ajunul unor sărbători ce țineau două zile, Ianka Tukala veni din nou. Cu toate că Lobanovici privea aforismele colegului ca niște glume cu mai mult sau mai puțin spirit, ultimul : „Moartea este începutul unei vieți noi" îl făcu, fără să vrea, să cadă pe gînduri. Unde bătea Ianka, exprimînd o asemenea idee ? Ce i-a venit să pomenească de moarte ? Și conchise că moartea înseamnă pesemne groapa, locul bradului

doborît de furtună, unde ascundeau tipăriturile interzise, iar tipăriturile însemnau începuturi de orînduire socială nouă.

Dar Lobanovici nu-l mai întrebă pe Ianka dacă i-a tălmăcit just aforismul, căci prietenul îi adusese o noutate mai importantă. Într-una din cele două zile de sărbători, avea să se țină la Minsk o adunare secretă a reprezentanților diferitelor organizații revoluționare ilegale. Învățătorii destituiți fuseseră chemați și ei să ia parte. În cele două zile de sărbătoare se putea face cu ușurință drumul dus și întors. Cei doi colegi chibzuiră dacă era cazul să se ducă, deși ar fi vrut să audă ce vor vorbi tovarășii lor din ilegalitate. Îi stinghereа faptul că se aflau sub supravegherea poliției și că, astfel, prezența lor ar putea duce la eșecul adunării. Unul dintre colegi care activa în ilegalitate se oferi să-i călăuzească, avea experiență în materie de conspirație. Numele său conspirativ era „Șera-Senka". Cei doi amici se hotărîră să se ducă. Ca să-și facă curaj și să fie mai îndrăzneț, Ianka spuse :

— Ai intrat în horă, să nu mai spui că ești chioară, vorba lui Nicipar Iankoveț.

Oarecum tulburați, cei doi prieteni se urcară în trenul ce pleca la Minsk. Șera-Senka le dădu instrucțiuni cu privire la comportarea lor printre călătorii necunoscuți din tren — să caute să nu atragă prin nimic atenția asupra lor, să se poarte în mod cît mai simplu, firesc, să nu-și ia aere grave, să nu intre în discuții cu oamenii cărora le place să trăncănească în tren.

Pe la amiază, învățătorii noștri sosiră la Minsk. Șera-Senka le dăduse adresa casei în care avea să se țină adunarea. Îi sfătui să ia fiecare alt tramvai cu cai, apoi să meargă pe jos. Casa se afla în cartierul Komarovka. Pe atunci, cartierul era la periferia orașului, unde se întindea o pădure bătrînă, iar pe alocuri, printre pini, erau presărate căsuțe simple, drăguțe, ca la oraș. Vara proprietarii le închiriau. Într-una din aceste căsuțe urma să se țină adunarea secretă. Șera-Senka le dăduse și parola cu care puteau pătrunde în casa conspirativă : „Salutări de la Șera-Senka".

Ianka Tukala se sui cel dintîi în tramvai. Andrei așteptă pînă la sosirea unui alt vagon. Se înțeleseră să se întîlnească lîngă casă, ca să intre împreună. Lobanovici își zări de la distanță prietenul. Ianka se plimba pe stradă cu aerul unui om fără grijă, la o depărtare destul de mare de casa cu pricina, pe care o recunoscuse numaidecît. Deși celor doi colegi le era cam frică și aruncau pe ascuns priviri oamenilor cu pălării tare, totuși Lobanovici nu se putu abține de a rosti o vorbă glumeață :

— Salutări de la Șera-Senka ! îi spuse el amicului cu glas scăzut.

— Vezi să nu fie salutări de la „melon", răspunse Ianka și mai încetișor, făcînd aluzie la pălăriile tari purtate pe atunci de agenții poliției secrete țariste.

Se mai plimbară puțin, apoi, uitîndu-se discret în jur, se strecurară în curte. Fură întîmpinați chiar de Șera-Senka.

— Să transmitem salutările, ori nu ? întrebă Ianka în glumă, ca să-și facă puțin curaj.

— Se poate și fără salutări, zîmbi Șera-Senka.

Într-un cuier din antreu atîrnau un palton din stofă bună, o pălăriuță de femeie, două pălării „burgheze" și cîteva șepci. Cei doi prieteni își scoaseră și ei paltoanele și șepcile sărăcăcioase. Șera-Senka îi conduse în casă și bătu la ușă. Ea fu îndată întredeschisă. În crăpătura ușii se ivi un nas lunguieț, subțire, și doi ochi negri. Zărindu-l pe Șera-Senka, posesorul nasului lunguieț deschise mai larg ușa.

— A, poftiți ! rosti el.

Era un tînăr cu sprîncene negre.

În cameră, la masă, pe locul de cinste, ședea un om bătrîn, cam de vreo șaptezeci de ani, cu o barbă cărunță, de toată frumusețea, care îi impresionă îndeosebi pe cei doi colegi. Barba și înfățișarea îl făceau să semene oarecum cu Lev Tolstoi. Bătrînul bărbos știa acest lucru și era foarte mîndru de asemănare. Era un narodnic cu renume pe vremea aceea. Toată familia sa făcea parte din diferite curente revoluționare. Bătrînul organizase un cerc ilegal de țărani din satele mai apropiate din împrejurimi. În afară de el, se mai aflau în cameră feciorul său, om tăcut, ce părea cam bolnăvicios, nemulțumit parcă de ceva, și fiica sa. Fiul privea în gol, absent, iar fiica se uita cu curiozitate la noii sosiți. Nu era prea tinerică și își făcea serviciul de doctoriță la un spital al zemstvei. Mai era de față un necunoscut, destul de tînăr, cu ochi negri, vii, și cu fața vioaie. Cînd vorbea — îi plăcea să vorbească, sigur de sine și cu glas tare — zîmbea vesel ; iar cînd rîdea, îi rîdeau obrazul, ochii și buzele ; buza superioară se ridica, descoperindu-i gingiile cu dinți mari și puternici. Numele său era Kondakovici. Dacă narodnicul era mîndru de asemănarea lui cu Lev Tolstoi, Kondakovici se făleа că-l cunoaște personal pe Korolenko.

Bătrînul narodnic era în mod vădit acela care dădea tonul discuției. Părea că era în curs o discuție, întrerupta doar de sosirea celor doi învățători, oameni noi pentru această adunare. Șera-Senka îi prezentă narodnicului și celorlalți din încăpere. Bătrînul își ridică

ochii de sub streașina sprîncenelor cărunte și îi cercetă pe amîndoi cu o privire fugară.

— Vă rog, luați loc, rosti el, arătîndu-le canapeaua.

— Da, învățătorimea e o forță, observă Kondakovici. Învățătorii nemți le-au pregătit francezilor Sedanul, ei au înfrînt Franța.

Declarația era cu totul nelalocul ei, și nimeni nu susținu ideea lui Kondakovici. Narodnicul mestecă cu linguriță ceaiul din pahar, sorbi o înghițitură, plescăi de vreo două ori din buze și își linse colțurile gurii.

— E just, rosti el. Orice fel de forțe răzlețite, fiind adunate, strînse cu o obadă solidă și îndreptate spre un unic scop, fac minuni. Trebuie să avem întotdeauna în vedere acest lucru.

Pentru Kondakovici, cuvintele narodnicului erau ca un fir de pai ce se transformă pe dată într-o adevărată punte spre o mare discuție. Se socotea om înzestrat cu o cultură superioară și orator de seamă. Caracterizîndu-se singur spusese odată că, atunci cînd ține un discurs, se avîntă prea tare, se încălzește și că, uneori, trebuie reținut.

— E un adevăr sfînt! îl susținu el pe narodnic, e păcat numai că nu-i prea ușor să se adune laolaltă forțele răzlețite, după cum just ați spus dumneavoastră... Iată, de pildă, noi, cei adunați aci, oameni cu mentalitate revoluționară, sîntem puțini la număr, dar tot n-avem o bază sigură, clară și acceptabilă pentru toți. Unul înțelege problemele de viață socială într-un fel, altul, altfel. De aceea și avem numeroase curente. Mai mult decît atît: iată, de pildă, eu fac parte din Uniunea Socialiștilor din Biclorusia [1]. Această organizație a noastră are specificul ei, la care se adaugă și factorul național. Dar nici noi, unioniștii, nu sîntem uniți în toate opiniile. De altfel, poate că nici nu e rău: cu cît florile dintr-un buchet sînt mai variat colorate, cu atît mai frumos arată buchetul.

— Bine, dar dacă buchetul va fi făcut numai din trandafiri roșii, crezi dumneata că buchetul va fi sărăcăcios? replică fără ocol fiica narodnicului.

Kondakovici rîse vesel, cu gura plină, arătîndu-și dinții mari, gălbui:

— Întrebarea dumitale, Vera Anatolievna, e feminină și, totodată, filozofică, răspunse el.

[1] *Beloruskaia socialisticeskaia Gromada* — organizație burghezo-naționalistă, creată în 1902; nu a găsit sprijin în masele largi ale poporului.

Kondakovici era dispus să mai continue, dar, în clipa aceea, alți doi oameni intrară în cameră, doi oameni robuști, spătoși. Unul era brun, cu umerii largi, cu mustața neagră stufoasă și puțin sașiu: vorba poporului — cu un ochi la făină, iar cu celălalt, la slănină. Arăta cam de vreo treizeci de ani. Celălalt era și mai lat în umeri, și mai înalt, cu obrazul blajin, cu capul mare, bălai. Proiectau scoaterea unor publicații. Cel brun era desemnat ca redactor-șef sau, cel puțin, locțiitor de redactor-șef al primului ziar bielorus care urma să apară în curînd. Numele lui era Vlasiuk. Nu făcea parte din nici un partid; se intitula „sătean independent", deși împărtășea pe deplin tezele programului Uniunii Socialiștilor din Bielorusia. Celălalt, tot redactor în perspectivă al unei reviste noi, însă de o altă orientare, era social-democratul Kastoghin. Acesta izbutise să publice într-un ziar progresist din Minsk basmul alegoric intitulat *Buturuga*. Oamenii și-au adunat puterile și au smuls din pămînt o buturugă care îi stingherea mult. „Buturuga" era țarul. Funcționarii țarului dibuiseră rostul basmului. Ziarul fusese suspendat, fără autorizația de a se scoate altul, iar Kastoghin, din prudență, se ascunsese pe undeva.

La intrarea celor doi redactori-șefi ai noilor publicații, fie și numai în perspectivă, discuția încetă. Cei doi publiciști se salutară foarte prietenos cu cei prezenți și aruncară o privire de compătimire foștilor învățători, după ce aflară cine erau.

— Ei, domnilor, reluă bătrînul narodnic, molfăind din nou cu buzele și lingîndu-și-le cu vîrful limbii, odată ce nu mai avem de așteptat pe nimeni, haideți să stăm de vorbă. Poftiți mai aproape de masă!... Cine dorește să ia cuvîntul? se adresă el celor de față.

— Dumneavoastră, Anatoli Iosifovici, ca cel mai în vîrstă dintre noi, trebuie să deschideți adunarea, propuse Kondakovici. Și ceilalți îl sprijiniră.

— Bine, fie, se învoi narodnicul. Dar ce vom discuta astăzi? întrebă el pe cei prezenți. Tăcu o clipă și apoi urmă: Azi nu trebuie să ne preocupe faptul că n-avem o bază comună, pe care ne-am putea uni cu toții, așa cum a susținut stimabilul Igor Serghcevici, vorbi el, înclinînd capul înspre Kondakovici. Lucrul principal, prieteni, este că flacăra revoluției descrește. Din nefericire, a biruit deocamdată dușmanul nostru comun, regimul absolutist țarist. Sarcina noastră este să nu lăsăm flacăra revoluției să se stingă.

Cuvîntul bătrînului narodnic fu primit cu aplauze.

— De aici, prieteni, putem deduce și mijloacele, metodele de luptă ale oamenilor progresiști din Rusia în apărarea poporului, pentru drepturile și interesele lui, în noua conjunctură. Ce mijloace și ce căi putem trasa ? Vă rog să vă spuneți părerile.

— Pentru mine, un lucru e clar, începu Kastoghin, luînd cuvîntul : noi trebuie să ocupăm o poziție unitară, cea mai justă, și să deschidem focul de pe această poziție asupra unui singur punct. Este poziția clasei muncitoare, a proletariatului. Pe această poziție stăm noi, marxiștii. De aceea, noi ne bizuim pe clasa muncitoare, fiind singura clasă consecvent revoluționară în stat, în stare să se situeze în fruntea mișcării revoluționare și s-o conducă.

— Dar de țărănime nu ții socoteală ? întrebă Șera-Senka, tulburat, întrerupîndu-l pe vorbitor. Ea este cea mai numeroasă clasă din Rusia. Ea completează rîndurile de muncitori din fabrici și uzine. Tot ea dă soldați pentru armata țarului. Și pînă n-o vom rupe de regimul polițienesc țarist, revoluția nu va ieși biruitoare. De aceea, să se acorde toată atenția țărănimii !

Se porni o discuție aprigă. Fiecare dintre cei de față își susținea punctul de vedere. Doar cei doi colegi tăceau, și aceasta nu pentru că n-ar fi avut ce spune, ci, pur și simplu, fiindcă nu cutezau să vorbească în fața unor asemenea oratori versați. Vlasiuk vorbi și el :

— După părerea mea, noi, în prezent, nu putem avea decît o singură cale justă : este munca de culturalizare și de lămurire dusă atît în mijlocul țărănimii, cît și printre muncitori, în orașe.

— Și ce fel de sarcini le fixezi dumneata ? Ce perspective le oferi ? întrebă Kastoghin.

— Să nu anticipăm lucrurile. Timpul și împrejurările vor indica linia de urmat, replică Vlasiuk, neputînd da un răspuns mai bun. Divergențele noastre de păreri îmi trezesc în minte o poveste, adăugă el în încheiere. Un țăran căra în oraș niște varză de vînzare. Pe drum, dădu de o costișă grea. Carul a luat-o la vale, s-a răsturnat, iar verzele s-au risipit pe jos. Atunci se nimeri să treacă un drumeț. Țăranul se opri și zise cu un aer gînditor : „Ia uite : să știi că și fiecare căpățînă de varză își are mintea ei, una o ia încolo, alta încoace". Ei, parcă nu se observă același lucru și la noi ? Iată de ce e nevoie de o muncă de culturalizare și de educație în păturile largi ale poporului, aceasta, pentru ca toate căpățînile să aibă una și aceeași direcție.

Nu s-ar fi putut spune că povestea le-a plăcut prea mult celor prezenți.

— Prieteni ! rosti narodnicul la închiderea adunării. Avem diferite idei, dar unul și același scop : să nu lăsăm ca mișcarea revoluționară din sînul poporului să fie înăbușită. Vom face tot ce ne stă în putință. Și eforturile noastre nu vor fi fără rost. Urez succes tuturor ! Mîine vom continua consfătuirea noastră, în alt loc.

X

De cum ieșiră din casă, cei doi amici răsuflară ușurați. La început, pînă nu văzuseră mai de aproape pe oamenii noi și necunoscuți și nu schimbaseră cîte o vorbă cu unii dintre ei, se simțiseră de parcă erau legați. Participanții la consfătuirea secretă făceau o bună impresie, îndeosebi Kastoghin. Din felul de a fi, ca și din tot ce rostea se desprindea puterea sufletească și dorul de dreptate. Bătrînul narodnic îi surprinse prin multiplele contradicții ale situației sale : era mare proprietar de pămînt și revoluționar ; dar de ce atunci nu împărțea pămîntul la țărani ? În totul, părerile reprezentanților diferitelor curente revoluționare îi cam dezamăgiră ; foștii învățători, insuficient orientați în problemele sociale, rămaseră și mai dezorientați.

Se întunecase de-a binelea cînd cei doi colegi ieșiră pe strada slab luminată de cîteva felinare. Acolo, fiind la marginea orașului, nu prea era mișcare. Din cînd în cînd, trecea cîte o pereche, un bărbat și o femeie, preocupați de ale lor, departe de cea ce frămînta în acele clipe mintea celor doi prieteni. Rareori, fără grabă, trecea cîte o căruță, huruind prin hopurile caldarîmului și țăcănind din copitele cailor potcoviți.

— Ferice de omul care nu se duce la sfatul celor răi, rosti Ianka, încheind parcă prin această sentință în slovă bisericească [1] bilanțul consfătuirii secrete.

— Mie însă nu-mi pare rău că am fost acolo, răspunse Lobanovici. E drept că m-am așteptat la mai mult, totuși m-a intersesat. Mi-au trezit multe idei noi, dar despre asta, Ianka, o să mai vorbim noi.

— Dar mîine ? întrebă Ianka. Mergem, ori nu ?

— Eu nu merg, mă duc acasă : mă așteaptă „școala".

[1] Primele cuvinte din *Psaltirea* lui David.

După ce trecură podul de peste Svisloci, prietenii se despărțiră. Ianka voia să se ducă la un prieten, unde avea să înnopteze. Lobanovici voia să se suie în tramvaiul cu cai și să se ducă la un tovarăș de seminar, cu care era prieten și cu care purta corespondență. Așteptînd tramvaiul, Lobanovici nici nu-și dădu seama cînd un om înalt se apropie pe neobservate de el și-i puse mîna pe umăr.

Surprins, Lobanovici tresări.

— Ce, te-am speriat? întrebă omul înalt și rîse prietenos.

Lobanovici privi; în fața lui stătea redactorul cel brun.

— Să facem cunoștință: pe mine mă cheamă Vlasiuk.

— Aproape că ne și cunoaștem, răspunse Lobanovici, întinzîndu-i mîna.

— Ei, a fost un fel de cunoștință de la distanță, ca să zicem așa, anonimă, iar eu vreau să te cunosc îndeaproape. Ce?

Vlasiuk folosea foarte des cuvîntul „ce" interogativ, la care puteai să nici nu-i răspunzi.

— E o mare plăcere pentru mine, răspunse Lobanovici, amabil, ușor stînjenit, dar ceva mai atent.

— Bun! Atunci, să mergem la mine: gazda mea e în apropiere.

— Mulțumesc, primesc. Scuză-mă: dar cum ți-e numele?

— Nikita Alexandrovici, răspunse Vlasiuk și adăugă: Ca să-ți spun drept, te-am căutat ca să stau de vorbă cu dumneata și să ne asigurăm colaborarea dumitale la primul nostru ziar bielorus, ce?

Într-adevăr, casa în care Vlasiuk îl duse pe Lobanovici nu era departe. Acolo locuia un avocat liberal. Acum, lipsea și-și lăsase casa, pentru un răstimp, bunului său prieten Vlasiuk. Obloanele locuinței fuseseră bine închise. Vlasiuk aprinse lampa. Lobanovici examină pe furiș cabinetul încăpător al avocatului. Erau în el mai multe dulapuri cu cărți, mai cu seamă cărți juridice.

— Ia loc, nene Andrei. Vlasiuk îi arătă fotoliul de lîngă masă. Fac la iuțeală un ceai, o harbată. Cum e mai corect în bielorusă: ceai, ori harbată [1]?

— Zi-i cum vrei, numai gust să aibă, răspunse Lobanovici în glumă.

— Dar omul nu trăiește numai cu ceai. Ia să mai caut ceva pe lîngă ceai, pentru a omului trebuință! Ce?

[1] *Harbata* (din *herbata*, în lb. polonă) — ceai.

Vlasiuk ba dispărea, ba se ivea, avînd grijă de cină. De fiecare dată, spunea cîte ceva, glumea, rîzînd cu glas gros, de bas.

— Casa asta e așezată tocmai pe strada polițienească, pot spune că e chiar sub nasul poliției, iar odată ce e aproape de poliție, poți să fii mai curajos și mai liniștit. Ce? spunea Vlasiuk, rîzînd fără grijă.

În cele din urmă, cina fu gata. Gazda puse ceainicul pe masă, acoperindu-l cu o pălărie veche a avocatului, pentru ca infuzia să fie mai tare. Scoase apoi din dulap o farfurie cu felioare de pîine uscată și o bucată de salam de o vîrstă destul de respectabilă, pe care o tăie în bucățele mici.

— Orice mîncare e mult mai gustoasă, dacă e servită cu gust, ce? rosti Vlasiuk, fără să se grăbească prea mult cu cina. La sfîrșit puse pe masă o sticluță de rachiu și-l turnă pe din două în pahărele.

— Cina nu-i prea îmbelșugată; în schimb, e democratică — ce? Hai să bem pentru cunoștința noastră și pentru noul ziar bielorus! rosti solemn Vlasiuk, ridicînd pahărelul.

Băură. Luară cîte o bucățică de pîine cu o felioară de salam.

— Cum privești dumneata, nene Andrei, apariția celui dintîi ziar bielorus? îl întrebă Vlasiuk.

— Pentru mine, e o bucurie, o fericire, nici nu-mi vine să cred că un astfel de ziar ar putea vedea lumina zilei! răspunse Lobanovici, tulburat.

— Are s-o vadă, are s-o vadă, rosti Vlasiuk cu convingere, s-a strîns atîta material, încît nici n-o să încapă într-un singur număr.

— Bucuros, tare bucuros sînt și salut din toată inima nașterea unei publicații noi, a primului ziar ce va apare în limba biclorusă. Nu o dată m-am gîndit că poporul bielorus are de mult nevoie de un asemenea organ, care i-ar spune adevărul, în graiul poporului, în graiul său matern. Dar ce fel de adevăr îi poți spune dacă oamenii sînt băgați la închisoare atunci cînd îl rostesc? întrebă Lobanovici, și tonul cuvintelor sale trăda temerea și îngrijorarea pentru destinele limbii materne.

Vlasiuk își netezi mustața neagră, stufoasă și se uită la Lobanovici cu ochii săi șașii:

— Nu face nimic, nene Andrei, fii fără grijă și fără frică: noi, bielorușii, sîntem șireți, pînă și pe dracul îl tragem pe sfoară. Vom discuta cu juriștii fiecare articol ce urmează a fi publicat: dacă poate apărea, ori ba, ca să ne menținem gazeta. Vom scrie în așa fel, ca nimeni să nu aibă motiv să se lege de noi. Adunăm și strîngem în jurul ziarului nostru, ce va apare în curînd, cîțiva

bielorusi conștienți, cele mai bune forțe ale poporului. Așadar, te rog să faci parte din cercul nostru.

— Sînt dispus să muncesc cu dragă inimă, după pricepercа mea, spre folosul cauzei sociale comune, răspunse Lobanovici. Era foarte mulțumit că fusese invitat să ia parte la o activitate atît de importantă. Avea însă și unele îndoieli: nu cumva era o eroare, o neînțelegere? Întrebă: dar ce merite am, de vă adresați mie pentru munca de gazetar? Și de ce dumneata mă cauți, vorba dumitale, chiar pe mine?

Vlasiuk își aprinse țigara, și se uită pieziș într-un ungher întunecos din cameră.

— Am auzit și știm cîte ceva despre dumneata, îl lămuri el. Cunoaștem și unele scrieri de-ale dumitale. N-au fost publicate, dar circulă prin popor, ca fiind create de popor. Iată, de pildă, asta:

A avut prilej Gavrilă
Spre oraș să se îndrepte
Doar pe jos, milă cu milă,[1]
Ca să afle tot ce drept e...

— Dumneata ai făcut asta — ce?

— Dacă anchetatorul mi-ar pune o asemenea întrebare, i-aș răspunde: nu, eu n-am scris-o, zîmbi Lobanovici. Just, am compus cîndva așa ceva. Dar varianta asta nouă o aud de la dumneata.

— Ei, asta e soarta creației colective, a poporului, observă Vlasiuk. E important că poporul acceptă baza, iar a face modificări în text, e dreptul lui. Și nici un jurist n-ar avea de ce să se lege — ce?

— N-am nici eu nimic împotrivă, rosti Lobanovici, bucuros. Apoi, mărturisi sincer și simplu: Știi, Nikita Alexandrovici, am încercat să scriu și rusește și în bielorusă. Am o mare dorință să scriu. Simt însă că-mi vine mai greu să scriu în rusește, iar ceea ce scriu nu sună frumos. În afară de asta, literatura beletristică rusă e atît de bogată, încît e greu să-ți poți croi un drum pe acest tărîm. Și cu cît talent ar trebui să scrii ca să fi citit cu interes, după ce au scris Pușkin, Lermontov, Krîlov, Gogol?! Mie-mi vine mult mai ușor să scriu în limba bielorusă, căci e limba mea maternă și merge ușor la inima omului. Dar nu se poate scrie în limba bielorusă, pentru asta toate drumurile le sînt închise. Așa că sînt tare îndurerat.

[1] 1 milă rusească avea circa 7500 m.

Într-adevăr, la ce bun să scrii, cînd cele scrise de tine n-au cum să ajungă la inima omului ?

Lobanovici vorbea sincer, emoționat, așa că vorba îi era cam încurcată, inegală, ca mersul unui om beat sau al unui șchiop.

— Acum, nene Andrei, dumneata ai posibilitatea să-ți croiești un drum, observă Vlasiuk. Și n-am greșit de loc, cînd ți-am zis, mai adineauri, că te caut.

— Nikita Alexandrovici, îți mulțumesc mult, foarte mult ! Parcă m-aș fi născut din nou... Ia spune, dacă nu-i un secret, ce idei, ce program are de gînd ziarul să traducă în viață, și cum va fi intitulat ? întrebă Lobanovici.

— Noi nu l-am botezat încă. Ne punem drept sarcină să slujim poporul bielorus, să luptăm pentru drepturile sale cetățenești și naționale, să-i trezim conștiința. Iar celelalte le-am spus la consfătuire. M-ai auzit ?

— Te-am ascultat cu atenție... Ai citat o pildă reușită, cea cu varza...

— Ce, e bună ? rîse Vlasiuk.

— Tare nimerită. Nu știu, însă, dacă a plăcut și ascultătorilor căpățînile de varză.

Vlasiuk rîse iar :

— Las, că nu le strică.

Tîrziu după miezul nopții, Lobanovici și Vlasiuk se duseră la culcare.

Mult timp, Lobanovici nu putu adormi. Își reaminti toate întîmplările zilei. Perspectiva unui ziar bielorus îi alunga somnul. În mintea lui se depăna frumoasa poveste despre cuvîntul viu al poporului, despre gîndul poporului, cu neputință de a fi nimicit și înăbușat.

XI

Trecuse vremea vînturilor răbufnitoare de toamnă. Norii zbuciumați, sfîșiați de vînt, plutind jos, își plînseseră lacrimile reci.

Zilele scurte, posomorîte trezeau tristețe și mîhnire, creau o stare de spirit apăsătoare : „De-ar veni odată iarna ! Să usuce gerul pămîntul ca să nu se mai înece în noroi și băltoace".

Şi iată că într-o zi norii, neastîmpăraţi, îşi luară zborul mai sus, ca nişte păsări speriate spre cer şi se îngroşară. De la miazănoapte începu să se abată un frig sănătos. Pămîntul se zvînta, acoperindu-se de o pojghiţă tare. Iar pe la miezul nopţii, cerul începu să presară peste pămînt o ninsoare deasă şi uscată. Ţinu toată noaptea şi toată ziua următoare, şi abia scara încetă. Soarele lumină apusul cu un zîmbet trist, duios, şi apoi se stinse. Primele stele selipiră pe cer. Gerul se înteţi. A doua zi, cînd se luminase de-a binelea şi razele reci ale soarelui începură să răzbească anevoie printre ramurile dese ale brazilor împodobiţi de zăpadă, Lobanovici ieşi afară. Aerul aspru, geros îl cuprinse cu suflul său. Mai bine dispus, Lobanovici vedea acum cu alţi ochi tabloul ce i se înfăţişa. Întinsul alb din jurul său, atît de pur, îl înţepa la ochi, orbindu-l parcă. Pădurea albise, sub acoperămîntul ei alb şi se luminase, pierzîndu-şi înfăţişarea mohorîtă. Ramurile brazilor se încovoiau sub povara rece a zăpezii, iar brazii mai mici de la liziera pădurii şi buturugile bătrîne, scorburoase îşi puseseră căciuli şi glugi moţoase, ascunzîndu-se sub ele. Greu te puteai reţine să nu măsori cu picioarele adîncimea stratului de zăpadă, aşa cum făcuse Lobanovici de atîtea ori, încă în copilărie. Zăpada îi ajungea aproape pînă la genunchi.

„E rost de o plimbare cu schiurile", gîndi el. Fratele Vladimir avea schiuri.

Timpul trecea. Venise iarna, cu vreme geroasă, cu viforniţe. În viaţa celor doi colegi nu se petrecu nimic deosebit; deocamdată nimeni nu-i stingherea şi nu le tulbura liniştea. Lecţiile cu băieţii îşi urmau cursul. Învăţătorul de la şcoala din Stolbuni se învoi ca să prezinte la examen pe elevii lui Lobanovici ca pe-ai lui. Nespus de mult se bucură Lobanovici, cînd primi cel dintîi exemplar din primul ziar bielorus. Citea şi recitea fiecare articol, fiecare vers ori corespondenţă. Toate erau atît de noi pentru el, atît de neobişnuite! Cel mai puternic ecou la apariţia ziarului bielorus îl află la ţăranii din satul său, Mikutici, unde se ducea anume, să citească oamenilor cele scrise în graiul lor matern, simplu, ţărănesc. Ajunse şi el un adept înflăcărat şi devotat, un propagandist al limbii sale dragi, în care se tipărea gazeta. Dar fiecare număr cădea victimă măsurilor represive din partea funcţionarilor ţariști şi a cenzurii. Ziarul era adesea suspendat, amendat, confiscat şi, în cele din urmă, fu chiar suprimat, iar redactorul-şef judecat şi condamnat la un an de detenţiune în fortăreaţă. În locul ziarului interzis începu să apară un altul, mai moderat, cu orientare burghezo-liberală. Dar funcţionarii ţariști prigoneau şi acest organ

oarecum incolor, făcîndu-i tot felul de şicane, slăbindu-l prin amenzi şi prin „pete albe“ [1].

Lobanovici îi scrîsese Lidocikăi de cîteva ori. Ea îi răspunsese de două, trei ori şi-i trimisese şi o fotografie, la care el se uita adesea, înduioşîndu-se ori de cîte ori o privea. Apoi, Lida nu-i mai răspunse la scrisori şi Lobanovici nu mai ştiu nimic de soarta ei. Îi rămăsese doar fotografia, ca o amintire a zilelor petrecute la şcoala din Verhan şi a vizitelor din cătunul Antoninei Mihailovna. Lobanovici se resemnă oarecum şi de această pierdere. „Aşa-i viaţa, faptele şi oamenii se succed în cursul ei ca valurile unui rîu“, gîndea el în singurătate.

Odată, cînd Ianka Tukala veni la Smoliarnia, cei doi colegi se înţeleseră să se ducă la Paneaneon să-i viziteze pe alţi învăţători pe care-i cunoşteau. De multă vreme doreau să se afle în mijlocul foştilor lor colegi, să vadă cum se vor comporta aceştia faţă de cei doi oropsiţi şi urgisiţi. Plecară pe înserate, cu gîndul de a rămîne peste noapte la Paneaneon. Nu-şi făceau mare grije unde vor trage. Şi, ca ilustrare, Ianka recită un vers cunoscut din cărţile de citire şcolare de pe acea vreme:

Domnu-n cîmp hrăneşte păsăretul prost,
Peste flori presară roua pe colnic...

Iar celelalte două rînduri din vers: *N-o să-l lase-n viaţă fără nici un rost, Dumnezeu din ceruri pe orfanul mic*, le schimbă în felul său:

Şi pe „ogaroc"-ul fără adăpost
N-o să-l uite-n stradă bunul Bazîliok,

făcînd aluzie la Bazîl Traiceanski, care avea şi o casă de piatră în Paneaneon.

Cei doi prieteni adoptară ca linie de conduită să nu-şi arate disperarea. Iată de ce, de faţă cu alţi oameni, erau întotdeauna veseli, glumeţi, porniţi pe tot felul de pozne şi drăcovenii. Născociseră şi nişte cîntece. Ba au compus şi un număr de balet, pe care l-au numit „dansul măgarului verde“. Se postau amîndoi, spate-n spate, ficcare îşi îndoia piciorul drept sau stîng. Ianka apuca cu o mînă piciorul lui Lobanovici, iar acesta, piciorul lui Ianka; apoi săreau ca nişte smintiţi pe picioarele rămase libere, fluierînd ori cîntînd ceva, în ritmul salturilor. Apoi îşi schimbau locul şi piciorul, la comanda: „cu celălalt“!

[1] Spaţii albe din ziar, în locul pasajelor tăiate de cenzură, nepublicate.

Cîntecele, glumele și „dansul măgarului verde" țineau luarea în derîdere a modului de viață mic-burghez din tîrguri, cu tot ceremonialul lui. Publicul în fața căruia se produceau cîteodată cei doi artiști amatori primea numerele lor în diferite chipuri: unii strîmbau din nas, alții îi răsplăteau cu aplauze zgomotoase. Îndeobște, erau socotiți ca foarte veseli și de aceea erau doriți de oameni, ca unii ce n-au făcut rău nimănui, ci numai lor înșiși.

Cei doi prieteni sosiră la Paneancon abia pe înserate. Trecură de clădirea administrației de plasă, de dispensar, unde același Naidus își vedea de treaba lui de felcer, apoi se duseră la școala cu două clase, la Taras Ivanovici Șiroki. Acesta își vedea fără grijă mai departe de serviciul lui.

— Bună seara! Bucuroși de oaspeți? îl întrebară ei într-un glas, trecînd pragul casei.

Stăpînul casei stătea în fața lor. Pe obraz i se citea mirarea și un sentiment nedeslușit care trăda oarecare îngrijorare, spaimă și surprindere, trezindu-se cu asemenea musafiri. Dar nu dură decît o clipă. Taras Ivanovici se stăpîni, își recăpătă dispoziția obișnuită, de om prietenos și plin de însuflețire.

— A, frățiorii mei! A, martirii noștri! Intrați, intrați! Scoateți-vă hainele! E tare mult de cînd nu v-am văzut, și cît voiam să vă revăd, să stăm de vorbă! își arătă el în mod zgomotos bucuria, strîngînd cu putere mîinile musafirilor. Ah, ce bine-mi pare că vă văd, dragii mei, șoimuleții mei! turuia într-una Taras Ivanovici.

Scoțîndu-și paltonul, Lobanovici îl întrebă pe Șiroki:

— Taras Ivanovici, dar nu ți-e frică să ne primești în casă pe noi, niște proscriși, subversivi, și încă cu atîta entuziasm?

Pentru o clipă, în ochii lui Taras Ivanovici scăpărară cîteva scînteioare de spaimă, de nesiguranță, care se stinseră pe loc.

— Dar cine mă poate opri să primesc în casă niște învățători, pe cei mai buni dintre cei mai buni? Da ce, sînteți niște criminali? Niște delapidatori, sau hoți de cai? Păi, atunci sînt și eu la fel de proscris și de subversiv, ca și alte sute de mii de alți subversivi? Și, ca sentimentul de prietenie și de solidaritate să nu i se răcească, el strigă: Olga! Nevastă, la mine, prezentare imediată. Vino de-mi salută prietenii! Olga Stepanovna nici n-avu timp să apară în cameră și Taras Ivanovici porunci: Fă-ne niște ochiuri!

— Dar lasă-mă, omule, să-i salut pe oaspeți! rosti Olga Stepanovna, veselă. Obrazul ei se lumina de bucurie și sinceră prietenie. Își amintea cum Lobanovici îl distrase pe micul ei băiat Leonea,

povestindu-i basme atît de frumoase, încît copilul multă vreme nu-l putuse uita și întreba adeseori de nenea Andrei.

— Ei, cum o duceți? îi întrebă ea pe musafiri. În vocea ei se simțea o sinceră compătimire și îngrijorare.

— Păi, să dea dumnezeu la oricine, nu mai putem de bine: în curată bogăție, doar bani să fie! răspunse Lobanovici.

Ianka întregi:

— Noi fără de griji trăim, tot ce-i bun îndrăgim, cu voie și cu sănătate, dar cu cizme scîlciate, de nimic nu ne jelim și nici țarului nu-i slujim!

Taras Ivanovici dădu din mîini: asemenea vorbe erau primejdioase, dar rîse zgomotos.

— Comedie, curată comedie! îl lăudă el pe Ianka, iar acesta mărturisi:

— Eu și Andrei ne-am împărțit rolurile: el începe, eu îi țin hangul, și iese frumușel.

— E foarte bine că sînteți veseli, că nu vă plîngeți de nimic; dar nu face s-o spuneți în gura mare, observă Olga Stepanovna, binevoitoare.

— Hai, hai, nevestico, vezi-ți de treabă lîngă tigaie și la bufet! porunci Taras Ivanovici, repetîndu-și comanda.

Olga Stepanovna ieși. Gazda și musafirii trecură în birou.

— Ah, dragii mei! exclamă Șiroki, mereu pe același ton. Va să zică, iată cum e!

Cu toate manifestările lui gălăgioase de bucurie, Taras Ivanovici era vădit stingherit și nu izbutea să-și dea drumul, potrivit firii sale vijelioase.

— Ia spune, Taras Ivanovici, dar cam ce se vorbește despre noi, în mediul dumitale? Cum e calificată adunarea noastră eșuată? se interesă Lobanovici.

— Ce mediu? se revoltă Taras Ivanovici. Cei cu scaun la cap vă simpatizează; proștii, lichelele, vă înjură, iar cei mai șireți și mai ticăloși tac din gură. Da, știți ceva? urmă el, schimbîndu-și deodată atitudinea — numai, băieți, tăcere absolută! spuse el, coborîndu-și vocea. O bestie de la voi v-a denunțat, e vătaful de plasă, Iazep Brîl! S-a dus în persoană la pristavul de district, cu denunțul! Dar în ce chip a prins el de veste? Mulți dintre tinerii învățători, participanți la întrunire, n-au socotit necesar să-și țină limba... Dar, fraților, nici o vorbă! Să nu spuneți nimănui că o știți de la mine!

Cei doi prieteni schimbară priviri între ei.

— Taras Ivanovici, rămîne între noi, ca în mormînt! îl asigură Lobanovici pe Șiroki.

Olga Stepanovna își arătă capul prin ușa biroului.

— Poftiți la masă! rosti ea.

— Haideți!

Taras Ivanovici își luă musafirii de braț și îi conduse solemn în sufragerie. Masa fusese pregătită cu multă grijă. Erau înșirate tacîmuri, pahărele, o sticlă de rachiu de fructe, șuncă, și o tigaie mare cu ochiuri și cu jumări grase.

— Fără de istov fie mîna celui darnic! glumi Ianka.

Bînd cîte un pahărel, cîte două, se înviorară. Dintr-una într-alta, ajunseră să vorbească despre Paneaneon, despre paneaneoneni, despre schimbările ivite între timp. Aflară că Tamara Alekseevna se măritasc cu Naidus, și în felul acesta se stinsese o stea de pe „firmamentul Italiei". În schimb, apăruseră alte trei. Sosise felcerul veterinar Adam Ignatievici, cu două fiice. Bazîl Traiceanski îi face curte celei mai mari. Mai este una, Aksana... Nu-i fată rea, deși e a uriadnicului. Mai aflară că musafirii nimeriseră tocmai în ziua de naștere a lui Adam Ignatievici, că Taras Ivanovici și Olga Stepanovna fuseseră invitați la cină. În așteptarea stosului, Taras Ivanovici căzu ca în extaz.

— Haideți să mergem la Adam Ignatievici! se adresă el cu înflăcărare musafirilor. Cei de acolo nu numai că vor fi bucuroși de voi, ci o să vă poarte pe brațe.

Și, ca o întărire a acestor cuvinte, Essel se ivi în prag, aducînd o scrisoare. Adam Ignatievici își reînnoia invitația, poftindu-l pe Taras Ivanovici, împreună cu soția și cu musafirii.

XII

Pe ulița cu prea puțină lume a Paneaneonului invitații Taras Ivanovici, Olga Stepanovna și prietenii noștri nu se prea grăbeau. Ulița, acoperită cu o pătură de zăpadă proaspătă, fusese bătătorită de picioare de oameni, de tălpice de sănii și de copite de cai. Ferestrele caselor înșirate de-a lungul uliței aveau obloanele bine închise.

Grupul mergea agale, schimbînd din cînd în cînd cîte un cuvînt. Lobanovici tăcea, prins de preocupările lui. Multă vreme se scursese

de cînd el și Sadovici, în zilele acelea de primăvară fuseseră la Paneaneon. Nu demult, primise de la prietenul său o scrisoare din Baltimore; Sadovici nu scria cum o duce pe acolo; nu părea însă că stă pe roze. Nu-i scrisese decît că el și Nicipar frecventau niște cursuri de limba engleză.

În acest răstimp nu se schimbase mare lucru în Paneaneon. Același Taraș Ivanovici, gălăgios și parcă și mai trupeș; aceleași adunări seară de seară ale așa-numitei pături intelectuale din tîrg, cu jocuri de cărți; același Essel, cu aceleași atribuții. Cu ce-și umplu viața oamenii aceștia? La ce năzuiesc?

Privind dungile slabe de lumină ce se strecurau prin crăpăturile obloanelor, Lobanovici se gîndea la preocupările neînsemnate și sărmane ale localnicilor, care abia răzbeau din beznă la lumină. În ce-și găseau acești oameni bucuria și fericirea? Doar în tihna lor cu iz de rîncezeală, în liniștea lipsită de vreun imbold, asemenea apelor stătute, acoperite de mucegai. Ce furtuni, ce tunete ar trebui să se abată, pentru a zgudui această tihnă și a trezi în ei sentimente și năzuințe de om adevărat?!

Pe vremuri, Buhberg, publicistul improvizat, îi trezea pe localnici din somn, dar fusese băgat la balamuc, cu toate că se prea poate să nu fi fost nebun. Iar profitorii, paraziții, denunțătorii, de teapa lui Iazep Brîl, trăiesc în voie. Își aminti de alte petreceri, la fel de lipsite de conținut, din Hatovici, din Verhan. Cît de mult se aseamănă acestea între ele! Același cîntec vechi, aceeași melodie cu iz de putregai. Urîtă e și muzica asta! Între timp, grupul se apropia de casa lui Adam Ignatievici, care locuia la capătul tîrgului.

În casa lui Adam Ignatievici, ivirea musafirilor, în cap cu Taras Ivanovici, nu stîrni prea mare emoție. E drept că unii dintre cei de față le aruncară foștilor învățători priviri mirate și chiar nedumerite, de parcă oamenii aceștia s-ar fi întors din lumea cealaltă: își văzură apoi, mai departe, de treabă, fiind tare ocupați: unii jucau preferans, alții „66", ori stăteau la taifas. Printre cei ce jucau preferans se afla și bătrînul uriadnic, lung ca o prăjină, acela care pusese mîna pe procesul-verbal de pe masă, atunci cînd năvăliseră pe neașteptate la școala din Mikutici. Se prefăcu însă că nu-i recunoaște pe cei doi învățători.

Stăpînul casei, absorbit de jocul de „66", chibzuia cu încordare ce carte să joace. Era un om cu părul negru, de vreo cincizeci de ani, cu înfățișare de intelectual, aducînd a avocat de provincie. Se ridică o clipă de la masa de joc, să-l primească pe Taras Ivanovici, care-l felicită, dădu binețe cu foștii învățători, apoi, se așeză la

loc. Taras Ivanovici, oprindu-se lîngă jucători, vorbi cu un ton dispreţuitor :

— Să joci „66" ori să prinzi purici, totuna-i.

— Toate la timpul lor, obiectă sentenţios debitantul de băuturi Kuzma Skoromnîi.

Femeile, e drept, nu prea multe, stăteau într-o altă cameră, iar unele o ajutau pe gazdă să aducă la masă.

Lobanovici îşi plimbă privirea asupra celor de faţă. Pe cei mai mulţi îi cunoştea. Lipseau doar Iazep Brîl şi Mikola Ziazuski. Bazîl Traiccanski se ivi numaidecît din camera în care stăteau femeile. Era amabil, ca de obicei ; un zîmbet plăcut îi stăruia mereu pe faţă, dădea din cap, ca şi înainte, privind cînd cu un ochi, cînd cu celălalt. Spre deosebire de trecut, obrazul lui Bazîl radia acum de bucurie. Îi salută foarte prietenos pe Lobanovici şi pe Ianka Tukala. Socoti mai nimerit să nu-i prea iscodească pe colegii destituiţi.

— Ei, Bazîl, ai tu casă de cărămidă, dar suflet n-are, rosti Ianka, făcînd o aluzie fină la însurătoarea fostului coleg.

Bazîl Traiccanski pricepu numaidecît. Se lumină şi mai mult la faţă, zîmbi şi mai prietenos. Îi plăcu să audă de la un altul o asemenea aluzie, deoarece avea să facă în viaţa lui un pas fără de care un om nu-şi poate socoti viaţa ca împlinită ; îi răsări în faţa ochilor chipul Nadejdei Adamovna, care se afla în cealaltă cameră. Nu voia însă să-şi dea pe faţă înclinările sentimentale. Îl luă pe Ianka de braţ, îi făcu semn din cap lui Lobanovici şi le zise :

— Poftiţi după mine ! O să vă prezint fetelor şi totodată o să salutaţi doamnele.

Respectînd eticheta, Bazîl îi conduse pe prietenii săi mai întîi la soţia lui Kuzma Skoromnîi, cea mai în vîrstă dintre toate. Nu era o femei arătoasă şi avea o înfăţişare ursuză. Se prea poate ca proasta ei dispoziţie să se fi datorat faptului că avea multe fete, toate blonde şi cîrne ca şi mama lor, şi că nici una nu se măritase încă. Pavlina Semionovna îi privi de sus pe Ianka şi pe colegul său, care nu prezentau pentru ea nici un interes, dar le întinse totuşi mîna. Nevasta diaculuí Pomahailik răspunse de asemenea cu răceală la salut, se uită mai insistent la amîndoi prietenii, ca să vadă mai bine cum arată „nişte grevişti". Apoi, după ce-şi satisfăcu curiozitatea, îi şopti Pavlinei Semionovna :

— Dar să ştii că nu-s urîţi băieţii !

Pavlina Semionovna îi răspunse la fel de încet :

— Nişte golani şi poate că o să mai înfunde şi puşcăria !

— Ei, știc el dumnezeu ce să dea fiecăruia! răspunse nevasta diaculuí, cu un aer de resemnare.

Urechea fină a lui Ianka Tukala prinse schimbul de vorbe dintre cele două femei. Îi făcu nevestei diaculuí o plecăciune și rosti:

— Înțelepciunea însăși grăiește prin gura dumitale. Fie așa precum spusele dumitale!

Cele două femei se simțiră cam stingherite și nu găsiră ce să-i răspundă, iar Bazîl, împreună cu foștii săi colegi, trecură mai departe. Fetele, trei la număr, ședeau adunate la o măsuță. Din cînd în cînd, cîte una își ridica privirile spre tinerii învățători.

Bazîl și Lobanovici se apropiară mai întîi de Nadejda Adamovna; fața i se lumină de un zîmbet duios. Ianka o salută pe Aksana, pe care o cunoscuse mai înainte.

— Nadejda Adamovna, Maria Adamovna Smolianski, le prezentă pe rînd Bazîl lui Lobanovici. Faceți vă rog cunoștință, nu vă jenați unii de alții, încheie el, luînd un ton vesel, glumeț, deși nu prea izbutea să glumească cu duh.

Aksana îl prezentă pe Ianka celor două surori Smolianski și făcu singură cunoștință cu Lobanovici. Era o fată blondă, înaltă. Lobanovici îi aruncă o privire fugară: arăta așa cum i-o descriseseră Ianka.

— Luați loc, poftiți, stați puțin cu noi, rosti Nadejda Adamovna, cu vocea joasă, ușor răgușită.

Dintre cele trei fete, ea era cea mai drăguță. Avea trăsături regulate și ochi căprui, blînzi. Mania nu semăna cu soră-sa: în ochi îi licărea o luminiță veselă, poznașă. În totul, tustrele făceau o impresie plăcută, și fiecare în felul ei avea ceva atrăgător. Aruncînd din cînd în cînd o privire Aksanei, Lobanovici revedea în gînd chipul tatălui ei, uriadnicul cel lung și bătrîn care sărise ca un ars să apuce procesul-verbal. Nu-i venea să creadă că ea era fata acestui căpcăun.

— De ce veniți așa de rar la noi în tîrg? îi întrebă Nadia pe învățători.

— E cam primejdios pentru noi să venim mai des, răspunse Lobanovici pe un ton serios.

— Și de ce? se mirară fetele.

Avu impresia că Aksana aștepta cu oarecare neliniște răspunsul său.

— Ar fi o crimă din partea noastră să venim la Pancaneon fără să vă vedem pe dumneavoastră, cele trei grații și frumuseți pancaneoniene, glumi Lobanovici.

— Iar cine vă vede de două, trei ori, uşor îşi poate lăsa inima în Paneancon, îl susţinu Ianka.

Fetele se ruşinară puţin, apoi izbucniră în rîs.

— Ei şi? întrebă Mania, sclipind şiret din ochii ei cenuşii.

— Dumneavoastră, bineînţeles, vă este totuna, suferinţele noastre nu vă mişcă; dar nouă, sărmanilor de „ogaroci“ ?! rosti Ianka, pe un ton de tristeţe prefăcută.

— Dar de unde ştiţi cum ne vom purta noi faţă de suferinţele dumneavoastră, dacă ar fi cazul? întrebă Aksana, şi o roşeaţă bolnăvicioasă i se ivi pe obrăjori.

Ianka o lămuri:

— Întîmplător, am auzit o femeie vorbind despre noi: „Nişte golani şi, poate, o să mai înfunde şi puşcăria!“ Aksana plecă ochii în jos. Roşeaţa de pe obraji i se aprinse şi mai puternic.

— Aşa putea vorbi numai o femeie proastă şi rea. Să n-o băgaţi în seamă, rosti Aksana.

Convorbirea fu întreruptă de stăpîna casei. Lobanovici îşi zise că dacă Nadejda va ajunge la vîrsta ei, va semăna cu maică-sa ca două picături de apă.

— Poftiţi la masă, se adresă ea musafirilor.

Pentru gazdă, nu-i puţină bătaie de cap să-şi aşeze musafirii la masă. De regulă, musafirii, ca să fie politicoşi, se mai codesc, nu se grăbesc, pînă cînd stăpînul sau stăpîna casei nu iau de braţ pe vreun musafir sau pe o musafiră să-i aşeze la un loc mai de cinste. După aceea, ceilalţi, respectînd eticheta, se aşează singuri.

Alături de stăpînul casei se aşezară Taras Ivanovici, Naidus — Tamara Alekscevna nu putuse veni — Kuzma Skoromnîi şi uriadnicul. Bazîl Traiceanski se instală într-un colţişor, împreună cu fetele şi cu învăţătorii.

Taras Ivanovici închină în sănătatea stăpînului casei.

— Domnilor, atenţiune! tună el, sculîndu-se şi ridicînd sus păhărelul. Familia noastră de intelectuali înfrăţiţi din Paneancon s-a îmbogăţit cu un nou membru de vază, Adam Ignatievici, un om cu calităţi superioare de intelctual, s-ar putea spune, un profesor de medicină veterinară, foarte omenos. Doar scrie şi în sfînta scriptură: „Ferice de omul care miluieşte pe dobitoace“. La noi, pentru prima oară un om se află în fruntea medicinii veterinare. Aşadar, să bem pînă la fund pentru Adam Ignatievici şi să-i urăm succese, sănătate şi un car de ani de viaţă!

Băură cu toți pentru stăpînul casei: apoi, pentru soția sa, pentru „stelele luminoase", fetele lor. Băură și pentru Bazîl Traiceanski, pentru sporirea numărului de locuitori în casa lui de cărămidă. Cu fiecare păhărel golit, musafirii se înveseleau din ce în ce mai tare și vorbeau tot mai zgomotos. Atmosfera de seriozitate de la începutul mesei se destrăma. Toți făceau gălăgie, strigau, rîdeau, înșirau la glume nu prea cuviincioase, se ridicau de pe locurile lor, se apropiau de cei așezați ceva mai departe, ciocneau cu ei, și-și făceau cele mai insistente demonstrații de prietenie.

Taras Ivanovici se apropie cel dintîi de cele trei fete, lîngă care ședeau Bazîl și prietenii noștri. În grupul lor era multă animație și veselie. Glumele și rîsetele cele mai sincere nu se potoleau nici o clipă. Ianka Țukala era cel mai în vervă, eclipsîndu-l cu desăvîrșire pe Basîl, de parcă acesta nici n-ar fi fost de față.

Taras Ivanovici ciocni păhărelul cu ei.

— Pentru frumoasele noastre! rosti el. Soarta nu oropsește Paneaneonul nostru și ne face parte de frumuseți ca Nadejda, Maria Adamovna, și Aksana Anisimovna. Ei, trăiască frumusețea, să-nflorească tinerețea! Șiroki ținu să facă o remarcă: E drept că Bazîl Antonovici a cam ieșit din anii tinereții, dar tot își mai poate arăta voinicia!

Taras Ivanovici nu zăbovi mult; era preocupat de stosul în plină organizare. Cînd musafirii se ridicară de la masă, uriadnicul se apropie de Lobanovici, se așeză lîngă el și-l salută prietenos:

— Dumneata pesemne că mă crezi polițist rău. Ce să-i faci? Așa ne e serviciul, trebuie să-ți cîștigi o pîine. Dar vreau să-ți spun că ideea asta de a vă prinde la Mikutici n-am avut-o noi: ne-a fost dată de un particular, iar datoria noastră era să executăm. Crezi dumneata, urmă bătrînul uriadnic, că nu te-am văzut cînd stăteai pe canapea și rupeai bucățele-bucățele din cine știe ce scrieri interzise? O fi fost poate și mai rău decît procesul vostru verbal, însă eu n-am făcut nici o mișcare să te împiedic.

— Asta înseamnă că ai ochii ageri, dar inima nu ți s-a înăsprit cu totul, observă Lobanovici.

Socotind că-și lămurise atitudinea față de un cunoscut, uriadnicul se alătură grupului de cartofori. La despărțire, fetele strînseră îndelung mîinile celor doi „ogaroci".

— De-ar fi toți ca dumneavoastră! rosti Nadejda, puțin întristată. Să nu ne uitați.

XIII

Se apropia vremea cînd începeau să se desfunde drumurile. Zăpada adîncă se subția, se înnegrea, apa mustind pe dedesubtul ei. Trilurile ciocîrliilor răsunau în văzduh, ca niște clopoței de argint. Primăvara, puțin întîrziată, dar stăruitoare, prindea din ce în ce mai multă vigoare dătătoare de viață.

Lobanovici află de la învățătorul școlii din Stolbunî că examenele erau fixate pe data de cinci aprilie ; mai erau pînă atunci doar trei săptămîni. Vestea aceasta îi tulbură și, totodată, îi bucură pe cei trei elevi ai lui Lobanovici care urmau să dea examenele de curs elementar. Vreo două săptămîni în șir ei repetară cu hărnicie cele ce învățaseră în cursul iernii, făcură dictări, exerciții de analiză gramaticală și rezolvară probleme. În cele din urmă, învățătorul le dădu cîteva zile libere, să se descurce singuri în anumite chestiuni care le păreau mai grele.

Pe nesimțite veni și ziua examenului. Lobanovici sosi din timp cu elevii la școala din Stolbunî, ca ei să se poată obișnui cu mediul nou, să se simtă mai siguri de ei și să prindă curaj. Iar Lobanovici, ca un învățător fără drepturi, ședea de astă dată departe de masa examinatorilor, ca orice particular pasiv. În inima sa de învățător se strecură un fel de obidă nelămurită. În schimb, spre seară, elevii săi se întoarseră fericiți acasă. De bucurie, băură puțină bere, iar Todor Bervenski cînta în drum cu vocea-i ușor răgușită, ca de cocoșel.

Părinții elevilor îi plătiră în mod cinstit învățătorului pentru munca lui, iar el își împărți cîștigul cu Vladimir, care-l hrănise în acest răstimp. Cele cîteva zeci de ruble dobîndite îi păreau lui Lobanovici o sumă apreciabilă, cu care putea privi mai înviorat ziua de mîine. Totuși, se simțea neliniștit și îngrijorat de zilele ce vor urma. Nu-i surîdea să rămînă la Smoliarnia, în colțul acesta uitat de lume, unde nu mai avea nici un rost, și să se întrețină cu pîinea, foarte puțină, pe care i-o putea da fratele său. Așadar, trebuia să-și strîngă catrafusele și s-o ia din loc. Aștepta să se usuce drumurile.

Fu însă nevoit să pornească mai repede, căci într-o bună zi Ianka se înființă la Smoliarnia.

— Chiar dumnezeu mi te-a trimis ! exclamă Lobanovici cu bucurie, întîmpinîndu-și prietenul. Dar cum de ai cutezat să o pornești pe asemenea drumuri desfundate ?

— Pentru oamenii curajoși nu există drumuri desfundate! se făli Ianka. Întreabă-mă mai bine ce i-a venit lui dumnezeu să mă trimită grabnic la tine.

— Frate, stau la răspîntie. Am ajuns la capătul unei etape. Trebuie s-o iau încotrova, dar nu știu încotro. Iată de ce sînt bucuros să mă sfătuiesc cu tine, mărturisi Lobanovici.

— La ce bun să stai mult pe gînduri încotro s-o iei? Pleacă, și gata. D-aia am și venit pe la tine, să te fac să pornești la drum.

Vorbele lui Ianka ascundeau ceva grav.

— Și ce drum mă sfătuiești să apuc, Ianka?

Drept răspuns, Ianka scoase din buzunar o scrisoare. Era de la Vladik Salvesev. În această scrisoare, trimisă printr-un om de încredere, îi vorbea despre învățătoarea Fidrus din Zasulie. Aceasta îi scrisese inspectorului învățămîntului elementar, că fusese invitată la Mikutici, la întrunirea învățătorilor. Vladik ruga stăruitor să se vorbească cît mai curînd cu această învățătoare, ca să-și retracteze declarația, iar la nevoie să se recurgă și la amenințări. Andrei și Ianka primiseră sarcina să ia legătura cu ea.

— Ei, ce zici? începu Ianka.

— Dar cine e tîmpitul care a avut ideea s-o poftească la întrunire pe bufnița aia proastă? se indignă Lobanovici. E de ajuns să-i auzi numele!

Ianka plecă ochii în jos, cu un aer vinovat.

— În această ispravă e și un pic prostia mea, mărturisi el.

Lobanovici se îmbună ușor.

— Dar o cunoști?

— Am văzut-o o dată. Mi s-a părut că-i progresistă.

— E tînără ori bătrînă?

— Cam trecută, răspunse Ianka, fără mult curaj.

— Mă, zi verde: o babornițăl! Te pomenești că-i și de neam popesc?

— Ei, naiba s-o știe! Cît privește bufnița, bine i-ai zis.

— Atunci, du-te de te pupă cu ea!

— Ba nu, frate, e o cauză obștească, să mergem împreună.

Lobanovici mai făcu puțin pe mîniosul, dar, în cele din urmă, se îmbună și spuse:

— Ei, dacă mergem cu toba, să fie!

— Uite, așa te vreau! se înveseli Ianka. Cu muzică, cu tobă, merg și soldații mai voioși. Dar cu ce fel de muzică o s-o luăm noi din loc?

— Fără sunete, dar va răsuna departe

— A, te-ai apucat și tu să vorbești în aforisme! se miră oarecum Ianka. Și ce fel de muzică o fi aia?

— De la copacul doborît o să înceapă muzica noastră, îl lămuri Lobanovici.

— Este! Acum pricep și eu despre care muzică vorbești. E timpul, frate, să umble prin lume muzicanții noștri și să cînte pentru oamenii cei buni.

Cei doi prieteni se înțeleseră să ia cu ei foile și broșurile ascunse în locul lor de taină și să le împrăștie pe unde vor nimeri, ca să le citească oamenii. Dar, înainte de toate, broșurile și foile trebuiau revizuite, triate — multe dintre ele erau depășite de evenimente și-și pierduseră actualitatea.

Ascunzătoarea de sub copacul doborît își îndeplinise cu credință sarcina de a păstra cele ascunse: nici un pic de apă nu se strecurase în lădița smolită, toate erau la locul lor. Tot ce nu mai prezenta interes, se învechise sau, pur și simplu, nu corespundea vederilor politice ale celor doi colegi, fu ars pe loc, iar cele mai importante fură ridicate. Restul rămase în ascunzătoare.

După ce luară cu ei, pentru orice eventualitate, un ciocan și ceva cuișoare, prietenii porniră la drum. Pe cîmp, prin văgăuni și la margini de păduri, se mai zăreau pete de zăpadă. Pîrîiașele brăzdau drumurile, iar sub picioare clefăia noroiul apos; numai pe costișe înalte de nisip pămîntul se zvînta, și pe acolo se mergea ușor și plăcut.

— Ce bine-i pe cîmp, sub cerul liber, cînd zăpada piere de pe pămînt! rosti Lobanovici, încîntat de întinsurile pămîntului de primăvară.

— Ei, vezi, și tu nu voiai s-o iei din loc! răspunse Ianka.

După ce făcură vreo trei verste, prietenii ieșiră într-un alt drum. La răspîntie se înălța o cruce mare, împrejmuită cu șipci putregăite și aplecate. O figură de Hristos, lucrată de un cioplitor necunoscut, fusese prinsă de cruce. Capul figurii era plecat în jos, cu o expresie jalnică și purta o cunună tăiată tot din lemn. Un șorțuleț spălăcit, greu încercat de vînturi și de ploi, acoperea partea de jos a trupului lui Hristos.

— Să ne oprim aci, rosti Lobanovici și aruncă o privire în jur. Nimeni nu era prin apropiere.

— A, știu ce vrei să faci! se dumiri Ianka.

— Ce anume?

— Să bați un manifest pe cruce!

— Ai ghicit, frate Ianka.

— Va fi ceva nou și original! se însufleți Ianka. Și, știi? Să scriem sus, pe manifest, cîteva cuvinte cu creionul roșu.

— Ce cuvinte? întrebă Lobanovici.

— Iată ce: „Și vă grăiește vouă Hristos: citiți și pliniți, precum stă scris".

— Bine, să știi că nu e rău, se învoi Lobanovici.

Scoaseră un manifest, un apel către țărani. În el, aceștia erau chemați să nu asculte de popii pravoslavnici ori catolici și de funcționarii țarului, căci aceștia mint cu toții, înșelînd oamenii de rînd. De aceea, ei nu trebuie să-și plătească birurile din care să se hrănească niște trîntori, să nu-și dea feciorii la oaste, să facă greve, să ceară proprietarilor de pămînt răsplata dreaptă a muncii argaților. Nu ne trebuie țar; puterea trebuie să fie a poporului!

Ianka se așeză pe un pietroi, luă un ziar, puse manifestul pe el și se apucă să facă cu caractere de tipar o prefață ca din partea lui Hristos. După ce isprăvi de scris, Lobanovici începu să bată în ținte manifestul pe cruce, sub figură.

— Vezi bine, frate, să nu dea cineva peste noi, că facem din punctul de vedere al poliției o crimă dublă: difuzăm manifeste și comitem un sacrilegiu, rosti Lobanovici, fixînd foița lunguiață.

— Nu face nimic, obiectă rîzînd Ianka, în această crimă e implicat și feciorul lui dumnezeu.

— Și totuși, frate, hai să ștergem urmele. Să ne abatem din acest drum, apucînd pe potecuța ce abia se cunoaște. Ocolim sătucul și ieșim tot în drumul nostru, în altă parte.

— Înțelepciunea însăși grăiește prin gura ta, încuviință Ianka.

Pe cînd treceau pe lîngă sătuc, colegii se furișară pînă la magazia mare, unde se păstrau cerealele obștii și bătură pe pereți cîteva foi și broșuri. Fără să intre în sătuc, mai făcură un ocol, apoi, își văzură de drum.

Ieșiră din nou în drumul Zasuliei. Rareori se întîlneau cu cîte un drumeț. Salutară prietenos pe un țăran.

— Nene, ia stai o clipă, îl rugă Lobanovici.

Țăranul se opri. Era un om între două vîrste, cu o scurtă bună de postav de casă, încălțat cu cizme. N-avea înfățișarea unui gospodar sărac. Se uită liniștit și țintă la cei doi tineri.

— Spune, dacă ești bun, mai e mult pînă la Iacionka? îl întrebă Lobanovici.

— Iacionka a rămas la stînga, în urmă, răspunse săteanul, cam mirat, privindu-i și mai stăruitor pe cei doi drumeți.

— Dar cum se face că am dat greș?

Ianka se scărpină după ceafă.

— Păi, luați-o pe cărarea asta! Țăranul arătă o cărăruie ce abia se vedea pe cîmp. Mergeți vreo jumătate de verstă, ieșiți în drumul mare, de-acolo o luați la stînga și nu mai aveți mult pînă la Iacionka.

— Mulțumim pentru sfatul bun, spuse Lobanovici. Uite, ia de la noi cărticica asta și două foi. Citește-le și dă-le și altora să le citească. Să le citiți cu luare-aminte, ca o sfîntă rugăciune.

Țăranul se cam codea, se uită încă o dată cu neîncredere la cei doi drumeți, dar luă cărticica și manifestele. Își văzu de drum, uitîndu-se din cînd în cînd îndărăt. Prietenii o luară pe cărăruie, deși n-ar fi vrut să se abată din drum.

— Auzi, Andrei, să nu ne găsim beleaua cu omul ăsta: nu prea se uita prietenos la noi, observă Ianka.

— Mi se pare și mie că nu trebuia să avem încredere în el.

De îndată ce săteanul pieri din ochii lor, prietenii părăsiră cărăruia și o luară prin tufișuri, îndreptîndu-se spre o colină uscată, cu desiș de ienupăr. Într-o văgăună, un rîuleț cu apă puțină, dar destul de repede și cu gheață pe fund, le tăie drumul. Prietenii se opriră. Era primejdios să se întoarcă.

— Înainte, Ianka!

Se descălțară, își dădură jos pantalonii și o luară pe gheața lunecoasă spre celălal mal. Apa le frigea picioarele, mergeau greu; cu toate acestea trecură cu bine rîulețul și săriră pe mal. Se îmbrăcară, se încălțară. Apoi, se cufundară în desișul de ienupăr, alegîndu-și un loc de unde puteau privi în jur.

— Hai să așteptăm puțin, propuse Lobanovici.

— Muzica n-are sunet, dar se va auzi departe de tot, răspunse Ianka, oarecum îngrijorat, ironizîndu-se pe ei înșiși.

Nu mai era nimerit să se ducă la Malvina Fidrus. Colegii elaborară un alt plan. Și, deodată, zăriră pe cineva, călare, gonind pe drum! Călărețul ajunse la cărăruia pe care îi îndrumase săteanul și o luă de-a lungul ei.

— E uriadnicul, uriadnicul din Stolbuni! rosti Ianka încetișor.

— Las' să prindă vînt pe cîmp. Bine am făcut noi că am trecut pîrîul.

Prietenii ajunseră la Paneaneon, abia spre seară, după ce făcuseră cîteva zeci de verste de prisos, numai pentru a șterge urmele.

Cu învățătoarca Fidrus se întîlniră cu alt prilej.

XIV

Un avut restrîns are avantajul că încape într-o lădiță, ori într-un geamantan, și luîndu-l în spinare îți poți vedea de drum, cu ciomagul în mînă. Lobanovici se afla tocmai în această situație.

De îndată ce vremea se încălzi și pămîntul se zvîntă, el își strînse tot ce avea, lăsă toate cele de prisos sau fără prea multă trebuință, fratelui său, își luă rămas bun de la el și porni la drum. Ajuns la marginea pădurii se opri o clipă, cuprinse cu privirea Smoliarnia, ograda, casa și grădinița în care pornea să înflorească un tinerel păr sălbatic. „Cine știe? Poate că n-o să mai am prilej să-mi revăd adăpostul acesta provizoriu", se gîndi el.

După ce părăsi această sălbatică Tiomnîe Liadî, Lobanovici o luă la stînga, spre Mikutici. Pe potecuțe și cărărui mai puțin umblate ocoli cătunul, unde se afla administrația pădurilor și unde aproape toată lumea îl cunoștea. Drumul trecea printr-o pădure de pini înalți, zvelți. Pădurea purta numele de Sustrenovka. „De ce a fost poreclită așa? Să știi că aci o fi avut loc vreo întîlnire" [1], își spuse Andrei, mergînd spre Mikutici. Deodată, observă în față, ceva mai la o parte de drum, un elan bătrîn, cu botul arcuit, cu părul negru pe spinare și cu coarne zdravene, rămuroase. Surprins, Lobanovici se opri, privind animalul. Elanul stătea și el nemișcat, cu ochii ațintiți asupra lui Lobanovici.

„Ia să-l sperii!" își spuse Andrei și se repezi la elan. Cînd se apropie la vreo patruzeci de pași, elanul se pregăti de luptă, cu fruntea neagră plecată în jos, fără să se urnească din loc. Lobanovici se sperie și trecu de la ofensivă la retragere. Ascuns după un pin gros, începu să izbească cu bastonul în trunchiul copacului. Elanul se neliniști, fără să-și piardă însă nimic din atitudinea-i falnică. Ridică fruntea amenințătoare, își reluă înfățișarea pașnică și, fără grabă, se îndepărtă în adîncul pădurii.

„Poftim, Sustrenovka!" își spuse Lobanovici, speriat de-a binelea. Își văzu de drum, uitîndu-se la dreapta și la stînga. Dar elanul nu se mai vedea nicăieri. Ajunse la capătul pădurii și deodată în fața lui apăru cîmpul de nisip dîmburos al sătenilor din Mikutici.

[1] *Sustrecea — întîlnire* (în lb. bielorusă).

Mama și unchiul Martin îl întîmpinară pe drumețul fără căpătîi mai mult cu tristețe, decît cu bucurie. Dar starea lui sufletească, de voie bună, îi înveseli pe amîndoi. Unchiul Martin grăi, dînd cu nepăsare din mînă :

— Ei, n-a ieșit joi, poate c-o să iasă mai apoi. Numai peste zări să nu te mîne.

Nici mama, nici unchiul nu-l dojeniră pe Andrei pentru întîmplarea neplăcută de la adunarea învățătorilor. Iar Iakub fu sincer bucuros de sosirea fratelui. Și cînd află că Andrei se gîndea să petreacă toată vara cu ei, se bucură și mai tare. Se înălțase binișor în ultimul timp și ajunsese să fie mîna dreaptă a unchiului Martin.

— Fără Iakub sînt ca fără brațe, zise unchiul. Îmi ajută și la arie, și pe cîmp, și în pădure. Ba se duce pe ascuns să taie un brăduleț pentru o coadă de greblă, ori pentru o coporîie [1] ; ba se bagă în stejăriș, dacă alege un îmblaci, apoi n-ai decît să-i faci vînt, că îmblătește singur.

Știa el. unchiul Martin, cum să-i facă plăcere nepotului. Iar Iakub, ascultîndu-l, se simțea măgulit și nu mai putea de bucurie. Ca să-și ascundă emoția. băiatul, fericit, schimbă vorba și-i zise fratelui său :

— Andrei, îți arăt eu ție un locșor la Niemen, lîngă Berveanka ; acolo e rost de pește, berechet ! Uneori se fac și bășici pe apă, cînd o plesnește vreun somn, ori o știucă. Și ce de-a ocheane și de-a linii ! Umblă cîrduri !

— Dar n-ai încercat și tu să prinzi cu undița vreo ocheană ? îl întrebă Andrei.

— Greu de pescuit acolo, mărturisi Iakub, trădînd oarecare neîncredere. Buturugi, rădăcini. Cîte cîrlige n-am lăsat eu acolo !

— Poate că în doi n-am da greș ! încercă Andrei să-l încredințeze.

Iakub nu credea că în doi s-ar putea alege cu ceva. Unchiul Martin îl asculta și zîmbea pe sub mustață :

— Ei, dacă a spus Iakub, e sfînt, rosti el, sprijinindu-și micul nepot. Erau buni prieteni.

— Uite, cînd s-o mai încălzi vremea, o să prindă ei un pud de pește cu plase, cu voloace, se amestecă mama, apropiindu-se de cuptor : să știi că lui Andrei nu i-ar strica să se mai întărească puțin după drumul făcut.

[1] Coadă de coasă.

Unchiul Martin, Andrei și Iakub ieșiră afară, să vadă gospodăria.

Lobanovici încercă un sentiment de dragoste ca pentru ceva familiar, privind ograda, clădirile, gospodăria țărănească săracă și primitivă, unde fiecare lucru îi învia în minte imagini din copilăria îndepărtată, trăită fără grijă. Și, în același timp, simțea trezindu-i-se în suflet, cu și mai mare putere, revolta sa împotriva orînduirii nedrepte, în care omul sărac are parte de o bucățică atît de mică din bunurile lumii. Un singur lucru îl mîngîia: poporul nu se va împăca multă vreme cu o astfel de orînduire. În această credință stă chezășia izbînzii.

Andrei nu se dădea îndărăt niciodată de la nici o muncă țărănească și, cînd avea timp, îl ajuta cu dragă inimă pe unchiul Martin. Cînd era învățător, trimitea des bani celor de acasă. Dar acum, în starea în care se găsea, el nu le mai putea da un asemenea ajutor, cu toate că le-ar fi prins tare bine.

Prin cîte locuri nu umblă omul în viață, își spunea el. De pildă, el, Lobanovici, în sfertul de veac cît a trăit, prin cîte locuri n-a fost! Și în cîte locuri nu va mai poposi în viitor! Dar nu era acum momentul potrivit să întîrzie asupra unor astfel de reflecții. Iakub, vioi, bun de gură, cu glăsciorul său de clopoțel, zorea să arate și să-i povestească fratelui cîte și mai multe despre felurite lucruri și întîmplări. La arie, îl duse pe Andrei la un stîlp gros de stejar. Într-un piron înfipt în stîlp se odihnea îmblacii; Iakub voia să-i arate unul mai abitir, acela despre care vorbise unchiul Martin, tăiat în stejăriș chiar de mîna lui Iakub.

— Așa e, e un îmblaci voinicesc, îl lăudă Andrei, scoțînd îmblaciul din cui și săltîndu-l de vreo două ori deasupra capului.

Mama ieși din casă, grijulie, harnică; avea mereu cîte o treabă. Îl chemă pe Andrei la masă. Unchiul Martin și Iakub nu intrară în casă, spunînd, că nu demult mîncaseră pe săturate.

Mama puse pe masă o scîndurică de lemn, iar pe ea o tigaie cu ochiuri, gătite cu jumări grase.

— Să știi, mamă, îi spuse Andrei, nici fumul de cădelniță ce-l lasă popa la biserică nu miroase atît de plăcut ca tigaia asta cu jumări.

— Nu-i bine, puiul mamei, să vorbești așa, lucruri fără rost, grăi mama, zîmbind trist.

După ce gustă din ochiuri, Andrei urmă însă pe același ton:

— Asemenea ochiuri n-a mîncat nu numai gubernatorul, dar nici prostul nostru de țar, Nikolka al doilea.

— Mănîncă, puiul mamei, și nu mai vorbi prostii, se împotrivi ea. Iată, voi ați pornit împotriva stăpînirii, l-ați supărat pe țar, și acum stați fără slujbe. Ați uitat zicătoarea: „Să nu pui mîna pe balegă, că pute".

Lobanovici rîse zgomotos:

— A, mamă, asta așa-i. Dar, o dată ce-i balegă, trebuie îngropată în pămînt, ca să-l îngrașe.

Se apropie de maică-sa și îi sărută mîna:

— Mulțumesc măicuță pentru mîncare. Iartă-mi necazurile, și neplăcerile ce vi le-am pricinuit. Dar nu plînge și nu te necăji. Ei, dacă făceam vreo nelegiuire împotriva oamenilor celor de rînd, atunci s-ar fi cuvenit să-mi întoarceți spatele, să nu mă lăsați să intru-n casă, cu toate că sînt feciorul vostru. Dar eu vreau ca multe, multe sute de mii de oameni ca mine să trăiască bine, să-și fie ei înșiși stăpîni; să nu-și bată joc de dînșii boierii, funcționarii, de la uriadnic și gubernator, pînă la țar. Doar în numele țarului și din porunca lui se fac toate nelegiuirile acestea: țăranilor, la sate, muncitorilor în fabrici și în uzine. Avem noi oare dreptul să stăm cu brațele încrucișate, să privim în liniște ticăloșia asta? Dacă razele soarelui n-ar topi primăvara zăpada și gheața, pămîntul n-ar scăpa de frig și nici primăvară n-ar mai fi. M-au dat afară, fie; stau fără lucru: fie — cu toate că îmi găsesc cîte ceva de lucru; să mă judece pe mine și să mă osîndească: fie, și tot n-am să mă las învins, căci știu pentru ce lupt.

Mama îl asculta și plîngea.

— O-of, puiul mamei, dacă trebuie așa, așa să fie...

Și-și șterse lacrimile cu șorțul.

XV

La vreo jumătate de verstă de Mikutici, pe Niemen în sus, se înalță o costișă frumoasă, unde creșteau pe vremuri pini viguroși, rămuroși. Locul acesta se numea Kleșciți. Erau acolo o pădurice tînără, vîlcele liniștite, pitorești, unde le plăcea învățătorilor din Mikutici să se adune vara la pescuit și să sărbătorească laolaltă, prietenește, ziua de 1 Mai. Sub malul înalt și rîpos de nisip, curgea iute Niemenul, purtînd în albia-i curată apele de primăvară, care spălau malul ridicat. După cum povesteau

bătrînii, se găseau acolo, în prohotișuri, tigve și oase de om. Se mai spunea că pe vremuri fusese acolo o movilă — mormîntul soldaților morți în războiul cu suedezii.

Niemenul nu reintrase încă în albia lui. Lunca sa, destul de largă, era inundată de apele primăverii. Acolo unde apa se retrăsese, răsăreau și creșteau viguros nuferi cu foi late. În ocalaltă parte a luncii se întindeau ogoare — fîșiile înguste de pămînt dîmburos ale sătenilor de peste Niemen; tot acolo, după coline, se înșirau cîteva mici cătune, cu numele cumulativ — Siola [1]. În dreptul Kleșciților, de ocalaltă parte a luncii, se ridica un gorgan destul de înalt. În creștetul lui era un dîmb, ca o căciulă rotundă. Cei din Mikutici îi ziceau Demianovîi Guz.

Lobanovici se oprise pe locul cel mai ridicat de pe mal, de unde putea vedea foarte bine Demianovîi Guz, Mikutici, Paneaneonul, Stolbunî și dunga albastră a crîngului Siniavski — un peisaj pe care nu se putea să nu-l admiri. Dar privirea lui Lobanovici țintea spre Demianovîi Guz; în această clipă, trebuia să apară de acolo un om — Ianka Tukala.

Înainte de a părăsi Smoliarnia și a se muta la Mikutici, Andrei, împărtășind hotărîrea sa lui Ianka, îi spuse:

— Fără tine, Ianka, mi-e viața amară; așadar, să nu ne despărțim nici în viitor. Ascultă, prietene: ia-ți și tu vacanță, mai cu seamă că nici paștele nu-i departe, și mută-te la părinți, la Neighertovo, peste Niemen, în vestitele voastre Siola.

Ianka îi răspunse cu însuflețire:

— Bucuria ta e și bucuria mea; durerea ta e și durerea mea; dumnezeul tău e și dumnezeul meu, sfințească-se numele său! Și fie pre spusa ta!

— Simt, Ianka, și știu, că-mi ești prieten cu adevărat. Și, odată ce este așa, hai să punem la cale întîlnirea noastră viitoare în ziua de vinerea mare... în spațiu!

— Pînă aci, totul mi-e limpede; dar uite că nu-mi ajunge mintea să pricep ce-i aia întîlnirea *în spațiu*, răspunse Ianka.

— Las' că te dumiresc eu. Cunoști tu Demianovîi Guz? îl întrebă Andrei.

— Cunosc, și chiar bine.

— Dar de Kleșciți ai auzit?

— Cunosc și Kleșciții. Am băut și niște rachiu acolo, și am mîncat o ciorbă de pește tare gustoasă.

[1] *Sate* (în lb. bielorusă).

— Atunci, frate, uite ce-i : în vinerea mare, la ceasurile douăsprezece, urcă-te pe dealul cel înalt, adică pe Demianovîi Guz. Eu, la aceeași oră, voi sta deasupra Niemenului, pe malul ridicat de la Kleșciții. De pe ăst mal se vede bine Demianovîi Guz, iar de pe Demianovîi Guz se văd, încă și mai bine, Kleșciții. Cînd ai să te urci pe Demianovîi Guz, eu o să-ți fac de două ori semn cu o ramură de pin. Și aceasta va însemna : „Să trăiești, Ianka!" Și, întrucît în jurul lui Demianovîi Guz nu se află nici o pădure, tu ai să legi o cîrpă, sau o batistă, poate chiar o obială, de un băț lung și ai să-mi faci semn cu acest steag improvizat. În felul acesta voi afla că tu m-ai văzut, mi-ai înțeles semnalul și-mi trimiți un salut de răspuns.

Pe Ianka Țukala îl puteai însufleți ușor. Ideea lui Andrei îi plăcu mult.

— E o idee minunată! răspunse Ianka, vesel. Foarte original! Știi, ceva, frate? Vom crea un întreg sistem de semne, să putem vorbi de la distanță sau, după vorba ta, ne vom organiza întîlniri *în spațiu.*

Din cînd în cînd, aducîndu-și aminte de această convorbire cu prietenul său, Lobanovici privea spre Demianovîi Guz. Mai erau cinci minute pînă la douăsprezece. Deodată, silueta unui om se ivi de după gorgan. Nu încăpea îndoială că era Ianka. Urcîndu-se înspre creștetul gorganului, el ținea un steag improvizat, ușor de zărit, deși distanța între cei doi prieteni era de cel puțin o verstă. Aerul era limpede. Silueta lui Ianka se contura foarte clar pe fondul cerului. Plin de bucurie, Lobanovici ridică în sus o creangă de pin destul de mare și, fără grabă, o mișcă de două ori. Steagul lui Ianka se înălță numaidecît deasupra lui Demianovîi Guz ; făcu un semn, așa cum se înțeleseseră. Cei doi prieteni schimbară salutări între ei. Apoi, Lobanovici făcu din nou semn, descriind cu ramura de pin un cerc deasupra capului. De pe Demianovîi Guz, Ianka făcu aceeași mișcare. Aceasta însemna : sînt sănătos ; deocamdată, nimic nou. Urmă un alt semnal : Lobanovici ridică cu o mînă creanga deasupra capului, iar cealaltă și-o întinse într-o parte. Ianka schiță aceleași mișcări. Aceasta însemna, de o parte și de alta, vreau să te văd de aproape. Lobanovici ridică apoi cu amîndouă mîinile creanga în sus și începu s-o miște înspre prietenul său dîndu-i a înțelege că trebuie să se dea jos de pe gorgan și s-o ia pe drumul de bușteni ce începea chiar de la Niemen, pe malul opus, în

dreptul Mikuticilor, străbătînd toată lunca. Acest drum dădea cu celălalt capăt în cîmpul de peste Niemen, care era acum inundat. Zărind semnalul, Ianka își înălță steagul și dădu de cîteva ori din el în direcția lui Lobanovici: am înțeles, vin, te voi aștepta la trecere.

Lobanovici plecă grăbit în sat, ca să ia o barcă și să se ducă la Ianka. În tot satul Mikutici nu erau decît vreo trei bărci, cu toate că se numărau acolo vreo două sute de gospodării. Erau niște luntri, dar se cerea multă îndemînare ca să le mînui; trecerea Niemenului, pe asemenea ape, era cam primejdioasă. În dreptul drumului de bușteni, deasupra Niemenului, pe un colnicel, era casa bătrînului Bazîl, care avea o luntre. Lobanovici se adresă lui Bazîl, care, e drept, nu mai era în stare să conducă o barcă, și o dăduse în seama lui Pavliuk, feciorul său cel mai mare. Totuși, din respect față de un om bătrîn, Lobanovici i se adresă mai întîi lui Bazîl. Bătrînul ședea pe prispă, cu cojocul pe el, și trăgea din lulcaua pe care niciodată nu și-o scotea din gură, afară doar atunci cînd se așeza la masă, ori se culca.

Lobanovici îl salută prietenos și-i oferi moșneagului un pachet de mahorcă. Bazîl se uită cu luare-aminte la el. Ochii nu prea îi slujeau cu credință bătrînului.

— Din ce casă-mi ești? îl întrebă Bazîl.

Lobanovici îi răspunse din ce familie și cine era. Bătrînul Bazîl îl cunoștea bine, dar acum nu-l recunoscuse, din pricina vederii sale slabe.

— De ce nu ți-aș da-o? Iat-o. Uite-l pe Pavliuk colea, la lemnărie. Du-te la el, băiete, să-ți dea cheia de la barcă.

Cu Pavliuk se înțelese repede, așa că după vreo două minute, Lobanovici ședea în barcă. Fu nevoit să dea de zor din vîsle, să tragă cu multă putere, pînă să se obișnuiască cu barca. Apa repede, revărsîndu-se larg peste maluri, tîra barca în jos, în voia curentului. Pe-alocuri, în praguri, unde apele mari își arătau cu furie nestăvilita lor putere, aruncînd barca în lături ca pe o aschie, Lobanovici fu silit să apese cu toată puterea pe vîsle, să iasă din vîrtejurile primejdioase. Trecerea în cealaltă parte a văii nu fu nici ca mai ușoară, nici mai simplă, cum îi păruse la început. În cele din urmă străbătu o bună parte a rîului. Pe măsură ce se apropia de cîmp, apa se domolea, iar pe-alocuri părea chiar nemișcată. Lobanovici răsuflă ușurat. Privi înaintea sa și-l zări pe Ianka. Prietenul stătea chiar la mal, alegînd cel mai potrivit loc pentru debarcare. Cînd Andrei ajunse în dreptul lui Ianka, își scoase șapca și o flutură în aer.

— Ura! Biruință! strigă el, făcînd, pesemne, aluzie la reușita întîlnire *în spațiu*.

— Și nu numai una, ci două, îl corectă Lobanovici din barcă, ștergîndu-și cu mîneca fruntea udă de sudoare.

Barca ajunse aproape de mal și atinse pămîntul cu prora. Ianka o apucă și o trase spre el, în așa fel ca să poată sări mai ușor în ea. Cei doi prieteni se salutară cu bucurie. Rămaseră cîteva clipe tăcuți, uitîndu-se unul la altul, și un zîmbet vesel le lumină fețele.

— Ei, ce zici, aforismul meu viu?

— Nu există în lume o situație atît de grea, în care oamenii veseli să nu afle prilej de veselie! răspunse Ianka.

XVI

Vreo doisprezece tineri învățători destituiți se adunaseră la Mikutici să serbeze Paștile și, totodată, să stea de vorbă despre ale lor, și, mai cu seamă, despre ceea ce ar trebui să răspundă la instrucție. Dar cei mai mulți dintre ei se liniștiseră, dat fiind că pînă atunci nici unul nu fusese încă chemat. De-ar fi ceva serios, își ziceau, de mult ar fi fost luați la cercetare. Totuși, nimeni nu era prea sigur de aceasta. Iată de ce repetiția interogatoriului, ce-o făcuseră Lobanovici și Ianka la Smoliarnia, îi impresionase pe colegii lor într-atît, încît după ce chibzuiră, găsiră cu cale să adopte planul de apărare elaborat de cei doi prieteni.

Cîțiva învățători își găsiseră de lucru, dar nu potrivit profesiunii lor. În această privință, cel mai cu moț se dovedise Milevski. Își făcuse un surtuc albastru, lung, lăsase să-i crească barbă mare cu favoriți, iar bărbia și-o rădea, ca să arate mai impunător. Se înfipsese ca o căpușă într-un post de ajutor de notar de plasă, năzuind spre cel de notar. Tot revoluționarismul său se manifestase prin semnarea procesului-verbal, fapt care acum îl regreta, deși n-o spunea nimănui. Se zvonea chiar că Milevski înaintase o petiție către șeful local de zemstvă. Făcînd act de pocăință, îl ruga să pună o vorbă bună pentru el. Iar față de colegi, se purta în așa fel, încît era greu să se bănuiască intervențiile sale făcute pe ascuns.

În prima zi de Paști, învățătorii se duseră cu toată gloata lor zgomotoasă la Pancaneon, să viziteze de sărbători pe intelectualii

localnici. Era acolo și Adam Milevski, în surtuc albastru, cu barba lui pitorească.

— S-a zis cu noi, Ianka frate, glumea Lobanovici. O să ne dea gata Milevski cu surtucul și cu barba lui.

— E bună de măturat cu ea prichiciul cuptorului, replică Ianka Tukala.

Toată lumea izbucni în rîs.

Învățătorii făceau glume, rîdeau, erau plini de voie bună. Îi amuza gîndul că-i vor băga în sperieți pe gospodari, dînd iama în bucatele pregătite pentru sărbătoare.

— Stați, urătorilor, faceți liniște! Ia ascultați cîntecul ce l-am compus noi, eu și Andrei! strigă Ianka Tukala.

— Ia să-l auzim! răspunseră învățătorii.

— Începe, Andrei, tu ești vioara întîi. Așa ne-am înțeles: tu începi, eu țin isonul. Iar voi, urătorilor, alăturați-vă nouă; refrenul îl cîntăm cu toții! se agita neastîmpăratul Ianka.

— Ei bine, dă-i drumul, încuviință Andrei. Și cîntecul nostru tot de urare este!

Își drese glasul și intonă:

Umblă urătorii azi la drumul mare...

Ianka îl susține:

Nu-și cruță gîtlejul lor și nici picioare

— Refrenul! strigă Ianka către colegii lui.

Doamne-ți dăm prinos
Doamne, dă-ne spor.
A-nviat Hristos,
Domnului fecior!

Lobanovici:

Umblă urătorii-n case, cale lungă,

Ianka:

Cerul să-l trăsnească pe cel ce-i alungă!

Cu toții:

Doamne-ți dăm prinos,
Doamne, dă-ne spor,
A-nviat Hristos,
Domnului fecior !

Lobanovici :

Jugul sfiiciunii lepădați-l, fete !

Ianka :

De sărutul vostru tare ne e sete !

Corul :

Doamne-ți dăm prinos,
Doamne, dă-ne spor,
A-nviat Hristos,
Domnului fecior !

Cîntecul suna armonios ; acum, toți îl cîntau cu însuflețire, în aceeași ordine :

Urătorii, Taras, îți salută casa :
Votca și cîrnații să inunde masa !

Rostind numele de Taras, se gîndeau la Taras Ivanovici Șirokî. Învățătorii se hotărîseră să înceapă vizitele cu casa lui. Ultimul cuplet avea și o variantă, tot cu urări, în cazul în care ar fi trebuit să se treacă și pe la Bazîl Traiccanski.

Să-nfloreşti într-una, Traiceanski Bazil,
Să zbori lîngă Nadia, fluture-n aprilie !

Pentru debitantul de băuturi Kuzma Skoromnîi, fusese compus un cuplet special :

Ai Kuzma Skoromnîi o casă și grădină,
De fete frumoase ca de flori e plină !

Autorii cîntecului nu-l ocoliră nici pe uriadnicul care le smulsese procesul-verbal din mîini :

Are Paneaneoul căpăcăun uriadnic,
Urătorii pururi ocolească-l grabnic !

Nu uitară urătorii nici de vătaful de plasă, Iazep Brîl, care îi denunțase pe învățători șefului local de zemstvă :

Are Paneaoneonul și pe Brîl cel rău,
Dintr-o javră mică a ajuns dulău !

Urările se încheiau astfel :

Cîntecul cu aceasta noi îl terminăm,
Paneanoieni, azi „ura" vă strigăm !

Cîntecul spori și mai mult voia bună a urătorilor. Unele cuplete din el stîrneau explozii de rîs. Nu o dată Andrei Lobanovici și Ianka Tukala fură răsplătiți cu vorbe sincere, prietenești :

— A, mînca-v-ar casa pustia !

Se auzeau, e drept, și unele critici. Rolul de critic și-l asumase Milevski Adam :

— Ei, ce fel de floricele are și el, Kuzma Skoromnîi ? Păi, fetele lui sînt curate sperietori !

Ianka Tukala se arătă indignat auzind aceste vorbe de dispreț.

— Or fi ele nu tocmai drăgălașe fetele debitantului. Dar înseamnă oare asta că trebuie să le-o trîntim pe șleau ? Vai de căpățîna ta ! Iar dacă le vom aduce laude în cîntec, atunci și ele, și părinții lor vor fi într-al șaptelea cer, și or să te cinstească fain, de n-o să-ți mai poți încheia paltonul pe burtă.

— Bravo, Ianka !

— Ca să ai tu autoritatea să ne critici cîntecul, rosti Ianka, încurajat de laudă, apoi trebuie mai întîi să mături o curte întreagă cu barba ta, nu numai un biet prichici de cuptor !

Rîsete zgomotoase îl aprobară din nou.

Veselia ce-i stăpînea pe urători venea nu atîta de la cîntecul hazliu, cît de la ziua de primăvară, caldă, și senină, în care tot ce se zărea în jur arăta duios, tînăr și atrăgător. Era o deosebită plăcere să privești de pe podul de lemn lunca largă, întinsă de-a lungul Niemenului în sus. Rîul aproape că nu se mai revărsa. Prin văgăuni, ici, colo mai era apă, iar deasupra ei, nuferii își lățeau foile mari, cu flori galbene. O adiere de umezeală de primăvară venea de pe luncă. Malurile Niemenului, scăldate din belșug de apele mari, nu se zvîntaseră încă. Pe ele, răzbea la lumină iarba deasă, verde-gălbuie, cam plăpîndă încă, mărturie a reîntineririi pămîntului. Deasupra luncii Niemenului, se întindea cîmpul cu brazde adînci, săpate de apa zăpezii și a ploilor, cu colnice înalte acope-

rite de tufișuri. Departe, la miazăzi, răsărea clopotnița albăstruie a bisericii din Mikutici.

Învățătorii urători zăboviră cîteva minute pe pod, admirînd Niemenul, cu apele lui încă pline și repezi, cîmpul, lunca și pădurea. De cîte ori nu le văzuse Lobanovici, dar nu se sătura niciodată privindu-le, căci ele îi trezeau în inimă o sete nestinsă de viață, grăiau, deși fără cuvinte, despre libertate, despre imensele întinderi ale pămîntului, despre viața clocotitoare!

— Hei, băieți! rosti el, ce bună ar fi viața pe lume, dacă nimeni nu l-ar prigoni pe om, nu l-ar nedreptăți, nu i-ar răpi libertatea, nu i-ar lega aripile!

XVII

— A trecut aproape o jumătate de veac, de cînd urătorii mei, și eu cu ei, mergeam la Paneaneon, făcînd vizite și urări de Paște. Mulți dintre oamenii despre care se povestește aci nu mai sînt pe lume. Și dacă acum le tulbur amintirea, mă simt oarecum mîhnit: poate că nu i-am înfățișat așa cum au fost ei în realitate; poate că, uneori, am rostit cuvinte ironice, nelalocul lor, ori m-am întrecut cu măsura, nedreptățind pe vreunul. Ei nu-mi mai pot scrie, nu pot veni la mine, ca să-mi spună: „Te-ai abătut de la adevăr, noi nu sîntem așa cum ne socoți". De ar fi în viață, ne-am înțelege între noi. Dar acum, pot rosti doar atît: „Iertare! Voiam și vreau să zugrăvesc un singur lucru — adevărul".

După cum am spus, urătorii, ajunși la Paneaneon, se duceau la Șiroki, că așa le venea mai la îndemînă; ca așezare, casa lui Taras Ivanovici era cea dintîi din sat. Urătorii intrară în curtea școlii și se postară în fața ferestrei. Lobanovici și Ianka ieșiră înainte. Ceilalți se așezară pe două rînduri.

Lobanovici intonă, cît îl țineau plămînii:

Urătorii, Taras, îți salută casa!

Ianka îl susținu, tot în gura mare:

Votca și cîrnații să-ți inunde masa!

Și toți ceilalți, în cor, dădură drumul refrenului cunoscut, cu atîta putere, încît geamurile zăngăniră. Se deschise fereastra și

două capete se arătară. Olga Stepanovna zîmbi, zărind gloata de învățători; pe cei mai mulți dintre ei îi cunoștea. Taras Ivanovici se lumină și el la față. Cu obișnuita-i vioiciune, se repezi pe scară.

— Frățiorii mei! Hristos a înviat! strigă el și sări la urători. Îi îmbrățișă prietenește pe rînd, spunînd „Hristos a înviat!", îi sărută de trei ori pe buze; pentru o clipă, urătorul era cît p-aci să lcșine în brațele puternice ale lui Taras Ivanovici. Dar, cînd îi veni rîndul lui Adam Milevski, primitorul stăpîn al casei îl sărută numai o dată, zicînd:

— Ai o barbă, frate, ca o răzătoare!

Urătorii izbucniră în rîs. Posesorul bărbii rîdea și el. Se și mîndrea cu o asemenea barbă aspră, dovadă a tăriei de caracter, credea el.

Taras Ivanovici îi pofti pe învățători în casă. Cea mai mare cameră, de la intrare, fusese amenajată anume în vederea vizitelor. De obicei, nu se făceau invitații de Paște; venea cine dorea. Așa era datina din moși-strămoși.

În mijlocul camerei, o masă lungă cu acoperitoare albă gemea sub povara numeroaselor și feluritelor gustări, alături de băuturi, de farfurii și tacîmuri clădite în grămezi. Musafirii își luau singuri farfuria, cuțitul și furculița, dădeau pe gît cîte un păhărel, apoi fiecare își ochea gustarea pe plac. Locul cel mai de vază îl ocupa pe masă o pulpă de porc, coaptă în aluat de făină. Era mare cît o pernă; se odihnea pe o roată de lemn, făcută anume, și era garnisită cu firișoare verzi de mur și cu o cununiță de ienupăr. Acest jambon era podoaba mesei și mîndria Olgăi Stepanovna și a lui Taras Ivanovici.

Ianka Tukala se grăbi să proclame:

— Așa șuncă, mai zic și eu! Nu-i șuncă, ci Demianovîi Guz!

Pe masă se lăfăiau purcei fripți, colaci de cîrnați, cărnuri pregătite în fel și chip, o pereche de curci, cozonaci și un morman de ouă vopsite.

— Iată cum trăiesc burghezii! rosti fără răutate cineva dintre urători, după ce cercetă cu luare-aminte masa.

— O să avem de lucru noi, șomerii, și chiar mult timp! glumi Ianka.

— Poftiți, poftiți la masă, își invită Olga Stepanovna musafirii.

Taras Ivanovici mai aduse cîteva scaune din alte camere.

Urătorii își ocupară locurile. Votca și-o turna fiecare singur: era berechet. Beau pahar după pahar. Șunca le plăcu cel mai mult

și se topea văzînd cu ochii. La masă domnea o atmosferă de veselie și voie bună.

Lobanovici se apropie discret de Ianka Tukala:

— Ce ar fi, Ianka, să adăugăm la cîntecul nostru de proslăvire un vers închinat Olgăi Stepanovna?

— Da, ar fi nimerit, răspunse Ianka.

Mai stătură de vorbă, tot în șoaptă, alegînd variantele cele mai potrivite. După ce găsiră cupletele, Ianka strigă:

— Atențiune, băieți! O slăvim pe simpatica noastră gazdă, Olga Stepanovna.

— S-o slăvim! S-o slăvim! răspunseră urătorii în cor.

Toată lumea se ridică în picioare. În cameră se făcu tăcere. Lobanovici luă poziție de dirijor. Ianka Tukala se postă alături de el.

Cîntecul răsună cu multă însuflețire:

— *Gazdei noastre scumpe, veselă la fire, Olgăi Stepanovna, multă fericire!*

Doamne-ți dăm prinos,
Doamne, dă-ne spor,
A-nviat Hristos,
Domnului fecior,
O viață cît mai lungă, trai îmbelșugat!
Dați-ne afară, prost dac-am urat!

Olga Stepanovna se îmbujoră la față. Se apropie de dirijor și de cel care-i ținea isonul, îi sărută și făcu o adîncă plecăciune celorlalți. Taras Ivanovici sări de pe scaunul său.

— Frățiorii mei urători! Haideți să bem și să vă cîntăm cîntecul de proslăvire. Uite, nici de mine n-au uitat! îi spuse soției: Vreau să cînt cu voi!

— Cîntați, cîntați! se grăbi să încuviințeze Olga Stepanovna, plăcut emoționată.

— Auzi, Ianka, și voi, mîrlanilor: ce succes are cîntecul nostru! se adresă Lobanovici alor săi.

Băură cu toții, mai luară cîte o gustare. Lobanovici își șterse buzele:

— Hai, Ianka, să începem!

Urătorii se adunară grămadă. Andrei și Ianka se postară din nou în față și intonară cîntecul. Cupletele, în care se cînta despre fete, ca să-și scuture „al sfielii jug", despre debitantul Kuzma Skoromnîi și despre vătaf fură primite cu entuziasm de către Taras

Ivanovici. Rîdea, bătea din palme și se foia într-una. Animația atinse culmea veseliei în momentul cînd corul se pregătea să-l slăvească pe Bazîl, care printr-o coincidență fericită se înființă în carne și oase. Lobanovici îi făcu semn să se oprească, să tacă și să asculte. Cupletul acesta nu-l cunoșteau nici Taras Ivanovici, nici Olga Stepanovna și nici Bazîl. Iată de ce, după ce dirijorul și isonarul executară versul închinat lui Traiceanski, Taras Ivanovici sări din loc și, făcînd pe dirijorul, dădu din mîini, somînd toată lumea să cînte în cor refrenul.

Bazîl părea și el vesel și fericit, iar fața-i radia ca o plăcintă de paște, unsă cu gălbenuș de ou. După ce isprăviră de cîntat, laolaltă cu Bazîl, acesta ură gazdelor și urătorilor „Hristos a înviat", după obicei. Bazîl se așeză la masă și, cu toate că mai băuse înainte, se mai cinsti și aici. De paște, fiecare bea după pofta inimii. Iar dacă vreunul se întrecea cu măsura, nimeni nu-l osîndea. După ce mai stătu puțin, făcînd și el gălăgie, Bazîl, rîzînd, se adresă gazdei și urătorilor, poftindu-i pe toți la el. Olga Stepanovna rămase acasă să primească și alte vizite. Taras Ivanovici însă era chiar bucuros să plece odată cu musafirii și să scoată din casă „lăcustele" (cum le zicea în gînd urătorilor), ca să salveze măcar restul de șuncă.

Pe uliță, lîngă casa de piatră a lui Bazîl, erau duzini de pietroaie mari, bune pentru temelie, rămase nefolosite de la zidirea casei. Nu știu cum se făcu, dar Lobanovici le observă, poate fiindcă în anii copilăriei îi plăcea să se așeze pe cîte un morman de pietroaie de pe cîmp (asemenea mormane se numeau „spărturi"), să asculte și să privească în jurul lui. Așa că vru și acum să facă un popas lîngă pietroaie și să stea pe ele, dar Taras Ivanovici susținea să nu se abată din drumul spre masa de sărbătoare a lui Bazîl, care făgăduia să fie la fel de îmbelșugată și variată.

În cameră, ședeau la masă un funcționar din Pancancon, pe nume Bulah, mama lui Bazîl, o femeie scundă și plinuță ca un butoiaș, cele două surori Smolianski și fata „căpcăunului", Aksana. Apariția unei gloate atît de numeroase stîrni în casă o adevărată alarmă. Bătrîna mamă a lui Bazîl se apropie cu un aer grav de Șiroki. Funcționarul Bulah, plin de demnitate, se ridică încet, încet în picioare. Iar fetele săriră din loc și se repeziră la musafiri, ca fluturașii la flacără.

Lobanovici le făcu semn urătorilor să se oprească, pentru a cînta. Cînd ajunseră la cupletul prin care fetele erau somate „să lepede al sfielii jug", Bazîl sări la Nadejda. Dar ea îl împinse la o parte și sări la Ianka Tukala, pentru a se săruta apoi, după

datină, cu Andrei, pe care îl îndrăgea cu o dragoste sinceră. Nu trecu mult și Nadia cu Lobanovici se ridicară de la masă, retrăgîndu-se într-un colțișor ferit de gălăgie. Musafirii, cam băuți, zgomotoși, nici nu-i băgară în seamă. Doar Bazîl arunca din cînd în cînd priviri înspre ei. Nu prea era sigur că Nadia nu va renunța la el, deși era proprietarul faimoasei clădiri de piatră.

— Și cînd te măriți? o întrebă Lobanovici pe Nadia.

— Cu cine? îl întrebă ea.

— Mai încape întrebare? Păi, se știe: cu Bazîl! Tot Paneaneonul vorbește despre asta. E un om cumsecade, nu-i urît, are o casă atît de vestită... Să știi că am să-i fiu petitor.

Nadia se uită la Andrei și zîmbi șiret:

— De ar fi cu petitorul, aș primi să mă mărit: dar cu Traiccanski, nu.

— Precum vezi: inimă la inimă dă de veste, observă Lobanovici, dar scuzați, mor de sete.

Lobanovici se apropie de masa pe care se afla o oală enormă de vreo vadră și jumătate, plină cu cvas. Și oala, și cvasul erau mîndria de gospodină a mamei lui Bazîl.

Ianka făcea mai multă gălăgie decît toți ceilalți, glumea și se strîmba nu tocmai pe placul bătrînei Traiceanski. Lobanovici își scoase prietenul din casă.

— Ia să mai stăm puțin și pe pietre, îi spuse el.

— Sînt într-o stare, c-aș putea răsturna pînă și casa lui Bazîl.

— Văd, frate, că ai tare mult avînt. Ia du-te și adu oala cu cvas, că mor de sete.

Ianka se întoarse cu oala. Lobanovici își potoli setea; simțea că-i vîjîie și lui amarnic capul.

— Ții tu minte povestea despre Stenka Razin, cum a zvîrlit-o în Volga pe crăiasa persană? îl întrebă Andrei pe Ianka.

Cu ochii ațintiți pe piatră, el intonă, ținînd oala în mînă:

Piatră, piatră, dragă mamă
Ia-mi odorul meu de seamă!

Îi făcu vînt oalei și o trînti de pietroi. Ianka rîdea zgomotos:

— Am distrus un obiect burghez.

Cînd mama lui Bazîl găsi cioburile de oală, dădu toată vina pe Ianka. Dar, în clipa aceea, prietenii nu se mai aflau în casa lui Bazîl.

XVIII

Primăvara începuse bine dar urmase un timp friguros. Vînturile se dezlănțuiseră de la nord-vest, apoi începură să bată de la răsărit și au bătut tot așa vreme îndelungată. Ziua, cîrduri de nori sfîșiați, reci și deșerți, pluteau în văzduh. Spre seară, vîntul se mai potolea. Cerul curat, împînzit de stele atîrna deasupra pămîntului, iar în zori de zi cădea bruma. Pămîntul se vlăguise, iarba nu creștea și cerealele abia de răzbiră la lumină. Oamenii necăjiți cătau dușmănos spre cerul mut și sterp. Unii nu se fereau să arunce vorbe de ocară lui dumnezeu: ce l-ar costa să dea și el o vreme mai bună, ca să-i ajute pe oameni? Iar Siomka Demidov, pe cînd trăia, spunea:

— Dumnezeul acesta ar fi bun de prins și plesnit cu biciul peste ureche, ca să învețe minte să nu mai necăjească oamenii și dobitoacele.

Femeile din Mikutici au ales altă cale. S-a găsit printre ele una, Taresia, care cunoștea un mijloc fără greș să deschidă poarta cerului pentru ploicele calde. Pentru aceasta era nevoie să se are de-a curmezișul înainte de răsăritul soarelui fundul Niemenului, dar sohaua să nu fie trasă cumva de cai ori de boi, ci chiar de femei. Așa au și făcut, într-o dimineață rece de mai. Cu toate acestea, nu căzu ploaia. Să se îmblînzească firea, se mai cerea să fie dărîmat gardul lui Mikola Stîrnik, ridicat cum nu se cuvenea între două biserici ale sfîntului Iurie, cea catolică și cea ortodoxă. E drept, gardul fu dărîmat, dar nu chiar așa de ușor, fiindcă distrugerea lui pricinui ceartă între ținutele Taresia și Tekla lui Stîrnik, mărturie fiind cîteva șuvițe de păr ce și le smulseră una alteia, cînd se luară la bătaie. Nici această ispravă nu folosi la nimic, ci atinse doar și nimici prestigiul țatei Taresia, de la care pornise această tărășenie. Și așa, bieții oameni o duseră ca vai de ei pînă în iunie, fără căldură și fără ploaie.

Pe această vreme uscată și atît de neplăcută, cînd peste tot unde te învîrteai nu auzeai decît plîngeri și dojeni, îi sosi lui Lobanovici o scrisoare din Vilna. Era din partea lui Vlasiuk.

„Stimate nene Andrei,

Dacă nu prea cîștigi cine știe ce, vino la noi: se va găsi de lucru pentru dumneata. Destul ai stat în gaura aceea: e timpul

să te faci om. În privința asta, noi putem să-ți fim de ajutor și, totodată, să te scoatem și om cu carte multă; te-om trimite acolo unde învață tanti Pașkevici. Curaj, nene, și cu coada-n sus!

Cu stimă,
al dumitale M. N."

Această scrisorică al cărei conținut era cam ciudat îndrepta gîndurile lui Lobanovici în cu totul altă parte. Înainte de toate, fu plăcut impresionat de faptul că fusese invitat la redacție. În ochii săi, „redacția" apărea ca cea mai înaltă și cea mai înțeleaptă instituție din lume, unde sînt adunați cei mai deștepți oameni. Dar mai important era că în scrisoare se făcea aluzie la trimiterea lui la universitate, ceea ce Lobanovici visa de atîta vreme. Șederea acasă, fără o îndeletnicire precisă, nu-l ispitea. Așa că scrisoarea pe cît îl tulbură, pe atît îi dădu curaj, ridicîndu-i moralul. Simți dorința să arate scrisoarea cuiva, să discute despre ea. Dar cui putea el împărtăși gîndurile și sentimentele în afară de Ianka? În zilele din urmă, acesta trăia în umbra părinților săi. Dacă primăvara ar fi fost ceva mai priincioasă, ar fi crescut pe vremea asta ceapă în grădină, măcriș în luncă, și tot felul de rădăcinoase în pădure, numai bune de mîncat. Dar din păcate, nimic din toate astea nu se găsea; numai rareori avea și el parte de cîte un oușor de la maică-sa. Așa că, neavînd încotro, trebui să plece la Stolbuni: acolo tot mai putea găsi ceva de lucru.

Andrei plecă la Ianka, luînd cu el o bucățică de slănină și o sticluță de rachiu.

Apa Niemenului scăzuse. Mikuticenii spuneau că și o găină îl putea trece acum în vad. Lobanovici îl trecu și, după vreo patruzeci de minute de drum, ajunse la Neighertovo, unde locuia Ianka. Satul n-avea decît o singură ulicioară a cărei lungime Ianka o definise cam așa: odată, în zori, moș Matei și moș Andrei, locuind unul la un capăt și altul la celălalt capăt al satului, s-au sculat din pat și au ieșit afară; văzîndu-și de lucru, căutau și la stele, la cer, probăluind pe șoptite ce vreme ar putea fi, dar ficcare prinse numaidecît șoapta celuilalt.

Lobanovici trecu pragul înalt, aproape de un cot, și se opri în ușă. În casă, nimeni afară de Ianka.

— Să trăiești, Ianka! Să nu cadă asupra ta umbra mesteacănului sub care a șezut grecul!

Ianka nu se aștepta la sosirea prietenului. Ședea la o măsuță simplă, țărănească și citea cartea *Așa grăit-a Zaratustra*. În colț,

deasupra mesei, erau icoane cu odăjdii simple, înjghebate la nimereală, dar ocrotite de un geam, ca muștele să nu spurce chipurile sfinților. Într-un capăt de masă era un codru de pîine învelit într-un prosop de casă. Pîinea, oricît de puțină ar fi ea, nu trebuie să lipsească de pe masă.

Ianka fu mirat și bucuros.

— Pe cine văd?! Nu cumva mă înșală ochii!? strigă el și sări de la masă. Salut omul care își caută pierzania, ca să devină om! adăugă el și-l salută călduros pe amicul său.

— Uite, asta n-am auzit-o încă de la tine. Nu cumva ai scos-o de la Nietzsche? se interesă Lobanovici.

— De la el, pezevenghiul! recunoscu Ianka și îi spuse că-i pare rău că nu-i nimeni acasă, toți fiind la cîmp, așa că n-avea cine și nici cu ce să-l cinstească.

— Omul nu trăiește numai ca să mănînce, observă Lobanovici. Știa el bine că familia lui Ianka o ducea cam greu. N-am venit la tine să mă ospătezi, adăugă el. Și la drept vorbind nu ești departe de adevăr cînd spui că omul își caută pierzania, ca să devină om.

Lobanovici scoase din buzunar scrisoarea lui Vlasiuk.

— Ia citește!

Ianka luă scrisoarea, o citi cu interes, iar Lobanovici îl privea, căutînd să-i citească pe față impresia ce-i va produce.

După ce citi scrisoarea, Ianka, tăcut, îl privi îndelung pe Andrei. Se vedea după expresia feței că era mulțumit și bucuros.

— Ia uite ce noutate! Îți spuneam eu că pe unul de-ai noștri, golan fără căpătîi, nu cu mîna goală îl poți mișca din loc, dar nici să-l smulgi din pămînt nu poți, că are rădăcini adînci... Și acum, frate, curaj! Te blagoslovesc cu ambele mîini. Fie-ți neted drumul, acoperit cu nisip galben!

Ianka îi strînse mîna cu putere.

— Deci, mă sfătuiești să mă duc?

— Din toată inima! încuviință Ianka.

— Ei, atunci, hai să bem aldămaș!

Lobanovici scoase sticluța de votcă și o puse pe masă, împreună cu slănina învelită în hîrtie. Ianka mînca din ochi asemenea bunătăți.

— A, frățioare! rosti el, tare. Binecuvîntat fie vîntul care te-a adus în locuința mea! Sări sprinten la un dulăpior, scoase de acolo un păhărel încăpător, țărănesc, desfăcu iute fața de masă și tăie două felii de pîine. Între timp, Lobanovici destupă sticluța și turnă în păhărel.

— Hai să bem, Ianka, pentru acei care au drept împărtășanie pe masa lor un codruleț de pîine, învelit cu atîta dragoste și cinstire într-un prosop de casă! Fie îmbelșugată pîinea asta, fără pleavă și fără cartofi tocați! Și să trăiască oamenii muncii în libertate, în fericire și în belșug!

— Ia uite ce orator strașnic îmi ești! observă Ianka, în timp ce Lobanovici își goli păhărelul, îl umplu din nou cu votcă și i-l trecu prietenului.

Ianka ridică păhărelul:

— Deși tare mi-e poftă să golesc această votcă, mai tare mi-e dorința de a spune ceva înainte de a bea. Așadar, ia-ți tu zborul în lume, cuvîntul meu! Dă buzna afară prin acoperișul de paie din această casă întunecoasă ce n-are nici măcar dușumele, răbufnește ca o bombă în palatele boierilor, în cabinetele satrapilor țarului și chiar la reședința lui și strigă-le: „Să dea prăpădul în voi, afurisiților de jefuitori, de asupritori, de călăi, spre bucuria oamenilor muncii, a oamenilor de rînd!"

Ianka își goli pe nerăsuflate păhărelul.

— Bine ai grăit și tu, Ianka! M-ai lăsat în umbră, bravo ție!

Ianka luă o bucățică de pîine și de slănină.

— În fața ta, Andrei, pot să țin și un discurs: dar uite, de-ar fi să vorbesc în fața unei mulțimi, ar merge greu, chiar de loc, mărturisi Ianka.

— Dar nici n-ai avut prilejul să vorbești poporului, îl mîngîie Andrei. E nevoie de deprindere, frate.

Sticluța de o cinzeacă și jumătate nu e cine știe ce măsură mare, dar golind-o prietenii se înveseliră numaidecît.

— Ei, Ianka, ce zici? Mergem să ne căutăm pierzania? La ce bun să mai ședem aci?

— Și pe unde ai de gînd s-o iei? îl întrebă Ianka.

— Dintre împrejurimile Mikuticilor, una singură mi-e necunoscută: nu m-am dus încă niciodată la Paneaneon pe drumul de cîmpie, dincolo de Niemen. Hai să încercăm un astfel de drum!

— Alături de tine, sînt dispus să merg pe orice fel de cărări și drumuri, pînă la capătul lumii, consimți pe deplin Ianka Tukala.

— Dar știi tu pentru ce vreau să mă duc la Pancaneon?

— Poate că da. Ba nu, nu știu, răspunse Ianka.

— Nu mă lasă conștiința-n pace, frate, de cînd am spart oala bătrînei Traiceanski. Pe mine mă tulbură puțin, ori poate chiar mult, gîndul că o fi dat toată vina pe tine. Ia spune-mi și tu: de ce am jignit-o pe această bătrînă bună, care ne-ar putea fi bunică? Poate că oala asta era un vechi tovarăș de viață, și noi uite ce

neglegiuire îi făcurăm. Dacă nu-mi răscumpăr păcatul față de buna țață Solomeia, dumnezeu o să mă pedepsească pe mine, încheie Lobanovici, pe un ton glumeț și tragic.

— Dumnezeu? repetă Ianka.

— Ei, fie: nu dumnezeu, ci soarta... Să știi de la mine, Ianka: nu iartă ea, viața, nici o prostie, nici o porcărie făptuită de un om față de altul. E un caz mărunt, dar privit în complexul lui i se poate aplica teza aceasta ca justă.

— Andrei, aprob tot ce-ai spus. Dar în ce chip ai de gînd să-ți ispășești „păcatul"?! se interesă Ianka.

— Uite în ce chip: azi e zi de iarmaroc la Paneaneon: vom cumpăra cea mai mare oală smălțuită ce-o vom găsi acolo. Voi lipi pe această oală un bilețel: „Dragă tușă Solomeia! Nu fi supărată pe noi și, mai ales, pe Ianka; n-a spart el oala, sîntem vinovați noi amîndoi." Și voi semna. Are să mă creadă, că mă cunoaște de cînd eram nic.

— Dar dacă nu găsim o asemenea oală? întrebă Ianka.

— Ei, atunci o să-i comandăm olarului una mare, și cu două toarte, răspunse Lobanovici.

XIX

În vagon nu era prea multă lume. Lobanovici se așeză pe bancă, la geam, și privea tablourile mereu noi pe care mîna darnică a naturii le zugrăvise pe fiecare petecuț de pămînt sau pe care le meșterise o mînă de om. O neîntrecută frumusețe se desprindea din această muncă înfrățită a omului cu natura.

Un singur lucru nu-l bucură: valul de frig neașteptat și uscăciunea au împiedicat cerealele să crească pe cîmp și iarba în luncă. Te izbeau în ochi mai cu seamă semănăturile de primăvară, tarc mărunte, de pe lanurile înguste care, aburcînd pe costișe nisipoase și ajungînd la creastă, se ascundeau de partea cealaltă a pantei. Cu totul altfel arătau ogoarele moșierești: așternute pe cele mai bune loturi de pămînt și adunate în lanuri întinse, formau un singur trup de moșie în jurul conacelor boierești. Culturile de toamnă și de primăvară, semănate și îngrășate la timp, creșteau pe ele de toată frumusețea și nu sufereau de pe urma neajunsurilor legate de uscăciunea de primăvară.

Lobanovici căuta să cuprindă cu ochiul tot ce se putea vedea din goana iute a trenului care, pe ficce clipă, îl ducea tot mai departe de Mikutici, de Neighertovo, unde, doar cu două zile în urmă, bătuseră, el şi Ianka, drumuri de cîmp pe care nu mai hoinăriseră pînă atunci. Se apropia de pinul cel bătrîn şi frumos al cărui vîrf îl văzuse Lobanovici, ori de cîte ori trecea peste o colină, nu departe de Mikutici. Nu o dată se oprea el în acel loc, ca să admire pinul. Se uita la el cu ocheanul ce-l cumpărase cîndva la Pinsk. De la această colină şi pînă la pinul singuratic erau cam vreo şase verste. Nu demult, Lobanovici şi Ianka ajunseseră aproape de copacul ce-l încîntase atît. Iar acum pinul se afla din nou înaintea ochilor lui.

Pe măsură ce se îndepărta de Mikutici şi de împrejurimile lui, Lobanovici se gîndea din ce în ce mai puţin la ele. Alte gînduri începură să-l preocupe pe călător; se gîndea la oraşul pe care nu-l mai văzuse, la ziarul şi redacţia la care fusese chemat. Ce lucruri va avea prilejul să vadă? Cum îl vor primi oare? Ce muncă va avea în redacţie? Dar nu uita nici faptul că se afla sub supravegherea secretă a poliţiei. De aceea, ar fi fost riscant să fi cerut autorizaţie pentru Vilna [1]. L-ar fi putut întreba de ce cere autorizaţia. Şi de bună seamă, ar fi ieşit la iveală că este urmărit. Aşadar, era de preferat să plece pe tăcute; iar apoi, fie ce-o fi, numai să nu se canonească stînd locului.

Se luminase de-a binelea, cînd Lobanovici ajunse la Vilna. Razele soarelui răsăreau de după un colnic frumos conturat, unul din multele colnice din împrejurimile Vilnei, şi se înălţau în cerul senin şi rece, ca nişte suliţi de aur. Trenul se apropia încet, încet de gară şi, în cele din urmă, se opri. Lobanovici, cu un geamantănaş în mînă, se dădu jos din vagon printre cei dintîi, şi se luă după oameni, impresionat de tunelurile ce uneau gara cu oraşul. Tunelurile aveau numeroase cotituri şi, de n-ar fi fost inscripţii indicatoare, un străin s-ar fi putut uşor rătăci. În cele din urmă, Lobanovici ieşi în oraş, străbătu o piaţă destul de largă şi ajunse repede sub arcul de la Ostraia Brama [2], unde se afla icoana maicii domnului, venerată de catolicii din oraş.

Cînd ajungeau sub bolta porţii, pe jos sau călare, chiar şi funcţionarii superiori şi comisarii de poliţie îşi scoteau şepcile şi pălăriile şi-şi continuau apoi încet drumul. La acea oră matinală cre-

[1] În 1907, în unele regiuni din Rusia, aflate sub regimul stării excepţionale, accesul nu era liber

[2] Poarta ascuţită (în lb. bielorusă).

dincioșii, femei și bărbați, stăteau pe marginea străzilor, în genunchi, și se loveau cu putere cu pumnii în piept, lipindu-și fruntea de pavajul rece de lemn. Foiau pe acolo cerșetorii, care se rugau dinadins cu glas tare, cu deosebită evlavie. Lobanovici se văzu nevoit să se descopere, și cu acest prilej își aminti de întîmplarea unui polesnic care, băgat cu de-a sila în biserică, spunea în drum: „De mers merg, dar n-o să mișe mîna, nici buzele!"

După ce trecu de Ostraia Brama, Lobanovici se uită în jur și citi pe furiș tăblițele de la răscrucile străzilor, ca să găsească strada unde se afla redacția ziarului. Era încă devreme. Orașul abia se trezea din somn, iar circulația pe străzi era slabă. Din cînd în cînd întîlnea femei și bărbați, răzleți, care n-aveau pesemne timp să stea boierește în pat și poate că nu toți aveau cîte un pat al lor. Cei mai mulți erau oameni simpli din satele din împrejurimi, ori din diferite mahalale ale orașului, meseriași și oameni fără îndeletniciri precise. Slabi, zdrențăroși, îngrijorați, mergeau grăbiți undeva, ca să-și facă rost de bucata de pîine zilnică. Lobanovici îi privea atent și cu simpatie și gîndea: cît de mulți sînt oamenii care trăiesc și mai prost decît învățătorii alungați din școli! Străbătu fără grabă cîteva străduțe mute, strîmte, de care orașul nu ducea lipsă — ca să le cunoască. Uncle din ele se terminau în cîte o fundătură. Atunci el se întorcea, neputîndu-se orienta în orașul necunoscut. Apuca în altă direcție și dădea de altă fundătură. În cele din urmă, ieși în străzi mai largi. La fiecare pas, îi răsăreau în fața ochilor mînăstiri, cîte o biserică catolică, ortodoxă, nemțească și capele, cu sculpturi originale de sfinți catolici. Constituiau un fel de cronici simbolice, care-ți înfățișau viața de veacuri a orașului, destinul lui istoric.

Și tot străbătînd uliție și ulicioare, Lobanovici pierdu cu desăvîrșire nădejdea de a găsi fără ajutorul localnicilor strada Zavalnaia, de care avea nevoie. Între timp, Vilna se trezise din somn și-și începuse viața de oraș-capitală de gubernie din imperiul țarului, după tipicul polițienesc-funcționăresc al vremii. În sfîrșit, după altă jumătate de ceas, Lobanovici se opri în fața redacției. Alături era o prăvălie destul de mare, cu o firmă elegantă, pe care scria cu slovă rusească: „Firma de comerț Amsterdam". Se putea crede — și oamenii, la început așa credeau — că era o casă de comerț înființată de vreun negustor bogat din Amsterdam. De fapt, prăvălia aparținea unui negustor din localitate, pe nume Amsterdam, care făcea comerț de cicoare și cafea.

Timid, oarecum tulburat, aproape speriat, Lobanovici trecu pragul redacției.

Într-o cămăruță strîmtă, după o despărțitură de lemn simplă, cu o fereastră mică fără geam, ședea un tînăr cam slăbuț. Avea înaintea sa o tinichea umplută cu pap și o pensulă. Lua cîte un ziar, ori teancuri întregi, și lipea pe ele etichete cu adresele abonaților.

Tînărul își ridică ochii spre necunoscutul care intrase. Lobanovici îl salută politicos, în limba bielorusă și întrebă:

— Aici e redacția?

— Aici, răspunse tînărul și, la rîndul său, îl întrebă: Spune-mi, te rog: pe cine cauți? În ce chestiune?

Tînărul vorbea bielorusa, dar cu un puternic accent polonez. Era expeditorul ziarului și secretarul administrativ, contabilul și intendentul lui. Se numea Stasi Guliașek. Lobanovici îi răspunse că îl chemase redactorul-șef.

— Fii bun și scoate-ți haina. Redactorul-șef vine de obicei cam pe la ora douăsprezece.

Stasi Guliașek se arătă după aceea mult mai prietenos față de noua sa cunoștință. Îi spuse că va locui chiar acolo, la redacție și îi arătă cu mîna o cămăruță din dreptul despărțiturii de lemn.

— Și dumneata unde stai? îl întrebă Lobanovici.

— Am un apartament în oraș. Și mama mea locuiește cu mine, răspunse Stasi și adăugă: Ține o pensiune.

Stasi se arătă vorbăreț și îndatoritor. Cu voia acestuia, Lobanovici intră în cămăruța care avea să devină locuința sa. Era neîngrijită, nespoită de multă vreme și foarte puțin îmbietoare. Un ziar, lipit pe geamuri, în așa fel, ca să poată fi citit de trecători, bara drumul luminii, așa că odăița părea și mai întunecoasă. La perete, în fundul cămăruței era un pat, ca un fel de brancardă. Bucata de pînză groasă, țărănească, ce unea cele două laturi ale patului, se lăsase în jos și patul arăta ca o copaie. Așa îl porecli mai tîrziu Lobanovici.

Nu trecu mult și sosi redactorul-șef, un om înalt, spătos, cu mustață neagră, stufoasă. Probabil că înainte de a se îmbrăca strîngea capetele mustăților într-un bandaj anumit, ale cărui șireturi le lega după ceafă și umbla astfel vreo oră, ca mustățile sale să arate falnice ca și el. De altfel, toată înfățișarea redactorului, felul său de a se purta cu oamenii, pălăria ca și costumul vădeau intenția lui de a ului, de a da cu praf în ochi, ca să pară cît mai important. Redactorul-șef dădea o atenție deosebită aspectului său exterior. În discuțiile cu oamenii pe care îi cunoștea mai puțin, avea o atitudine distantă; îi plăcea să arunce cîte un cuvînt, cîte o frază, ca să pară mai original decît oricine și totodată să-și arate

firea sa de om glumeț și optimist. La fiecare frază sau expresie pe care o socotea de efect, rîdea el cel dintîi, cu glas gros, de bas.

— Ho! rosti el vesel, zărindu-l pe Lobanovici. Bine ai venit, nene Andrei! O să colaborăm, nu?

— Mulțumesc pentru vorba bună, răspunse Lobanovici, politicos, nu știu însă dacă voi putea face față muncii.

— Doar nu sfinții fac oalele, replică redactorul-șef și dădu din mînă. O să punem noi treaba pe roți, domnul meu, de-o să se ducă vestea-n lume, ce?

Redactorul îi puse pe umăr mîna lui grea, dîndu-i a înțelege că el, redactorul, este un om simplu și bun organizator, iar treburile redacției și ale gazetei merg strună. Optimismul său îl bucură pe Lobanovici și-l dispuse: ar fi vrut și el ca lucrurile să fie așa.

— Spuneți-mi, vă rog, cît de răspîndit este ziarul în popor?

Redactorul își mută privirea într-o parte. Deși puțin încurcat, răspunse cu fermitate:

— Bine, nene Andrei, bine de tot. Și va merge și mai bine, dacă îl vom tipări — avem noi asemenea planuri — chiar cu litere cirilice și cu cele latine, fiindcă printre bieloruși sînt mulți catolici.

Lucrul acesta nu-i prea plăcu lui Lobanovici. Auzise și el că clericalii polonezi caută să se strecoare la ziar. Se gîndi însă că pentru moment ar fi mai bine să tacă.

Redactorul mai peroră mult timp, sărind de la un subiect la altul. Nu uită să pomenească nici de Universitatea din Cracovia, unde urma să fie trimis Lobanovici. La despărțire, îi dădu lui Lobanovici o monedă de zece copeici, pentru masă.

— Întărește-te și odihnește-te după drum.

Redactorul îi arătă cu mîna odaia în care se afla patul-copaie.

XX

Aproape de redacție era un birt-ceainărie, înființat de „Uniunea bunilor ruși". Acolo se putea căpăta cu cinci copeici o strachină de ciorbă, cu o porție de cașă. Îndatoritorul Stasi îi dădu lui Lobanovici informații.

— Cu toate că birtul este al „sutelor negre", de ce să nu se folosească de el cine are bani puțini? îi spuse Stasi, făcînd șiret

cu ochiul, și adăugă : Doar nu ciorba și casa lor o să-l facă pe om adept al „sutelor negre“ ? Cum vezi dumneata lucrurile ?

— De acord cu dumneata, Stanislav Zigmundovici, îi răspunse Lobanovici. O luminiță veselă îi sclipi în ochi. Va fi chiar ciudat : „bunii ruși“ hrănind cu bani puțini niște subversivi !

Stasi rîse :

— Și nu numai subversivi, ci chiar... dumnezeu să-i știe, pe cine, spuse el.

Merseră acolo. Birtul era destul de încăpător, dar cam murdar și sărăcăcios mobilat. Mesele erau ca cioplite din topor, fără fețe de masă. În locul scaunelor se foloseau taburete de lemn sau chiar bănci lungi, înguste. La mese ședeau mai mulți mușterii de îndeletniciri neprecise. Lobanovici avu chiar impresia că printre aceștia erau și pungași de rînd. În mijlocul acestei societăți, Stasi și Lobanovici erau cei mai eleganți. Iată de ce fură priviți cu bănuială de omul între două vîrste, cu o barbă lată, blondă, ce ședea la un bufet, pe care se aflau ceainice pîntecoase, pahare și farfurioare ordinare.

În fața bufetului și prin sala birtului umbla o femeie încă tînără, cîrnă și cu obrajii rumeni. Ea servea ceaiul, ciorba și casa. Unul dintre mușterii îi zise drăgăstos „prepeliță“, cînd se apropie de el.

Lîngă masa la care se așezaseră Stasi și Andrei, luară loc doi oameni : unul, pe cît se părea, tîrgoveț, celălalt, sătean. Vorbeau despre treburile și despre cîștigurile lor — unde și le-a dobîndit fiecare.

— Și ai cîștigat mult ? auzi Lobanovici întrebarea pe care tîrgovețul o puse țăranului.

Țăranul oftă, trase cu mîna peste mustăți, se uită la tîrgoveț și răspunse serios :

— O rublă și un pic de păsat, atîta am luat.

Lui Lobanovici nu-i mai păru rău că trecuse pe acolo : la acest birt se putea lua masa și, totodată, privind în liniște lumea din jur, se mai putea prinde cîte o vorbă ori o expresie plastică. Puteai asista și la niște scene ciudate. Își aminti deodată de Ianka Tukala. Ce bine ar fi dacă ar fi și el aci. Fără îndoială că ar mai născoci un aforism, ca de pildă : „Chiar și în noroiul «sutelor negre» se pot găsi firișoare de aur“. Lobanovici se gîndea la vorbele țăranului, cu privire la cîștigul său.

Începea să amurgească, cînd Lobanovici, după ce străbătu unele cartiere din oraș, parte din cele tare pitorești, se întoarse la redacție.

Stasi își terminase ziua de lucru și plecase acasă. Lobanovici, rămas singur, intră în „dormitorul“ său, cu patul-copaie pe care-l

cunoaștem. Femeia în vîrstă care făcea curățenie la redacție îi aduse o pătură de pînză și un braț de cîrpe, în loc de pernă. Andrei își făcu patul, se culcă și zîmbi ; nici un țar nu se simțea desigur mai bine în patul său, ca el, Lobanovici, în acest pat-copaie. Dar trecu mult pînă să poată adormi. Își aminti fel și fel de întîmplări, se gîndi la impresiile din prima zi de viață în noul loc ; se întreba cum va întîmpina ziua de mîine și cu ce se va alege de pe urma ei. Își punea și o seamă de întrebări în legătură cu ziarul : cu ce fel de mijloace se scotea, și care sînt perspectivele lui de viitor.

Dar neastîmpăratul oraș vuia într-una. Afară, pe stradă, huruiau roțile căruțelor grele. Copitele potcovite ale cailor izbeau ritmic caldarîmul, se auzeau glasurile zgomotoase ale oamenilor, sunetele stridente ale șinelor și ale roților de tramvai cu cai trecînd de cotituri. Toate acestea se contopeau într-un zgomot surd, necontenit. Și, în zgomotul oarecum redus de pereții cămăruței, Lobanovici adormi bușteau.

Se trezi de cum se lumină de zi și tramvaiul își reîncepu melodia ; mai rămase cîtva timp în pat, neavînd nici o grabă. Începea o zi nouă, cu grijile și emoțiile ei. În primul rînd, trebuia rezolvată oarecum problema mijloacelor de existență la redacție. Cu bănuții de trei și de cinci copeici, de la redactor, nu poți face mare lucru. În ajun, Stasi îi spusese că fonduri speciale pentru editarea ziarului nu există, iar colaboratorii — care, e drept, nu sînt prea numeroși — muncesc mai mult de dragul ideii, decît pentru salariu, că și el, Stasi, primește numai trei ruble pe lună și o mică remiză din vînzarea ziarelor, dar iubește ziarul bielorus și-l ajută în măsura puterilor.

Cam pe la zece dimineața, Stasi veni cel dintîi la redacție. Îl salută prietenește pe Lobanovici.

— Ei, cum ai dormit ? îl întrebă Stasi.

— Mulțumesc ; am dormit, ca să spun așa, nu mai prost decît gubernatorul ; gubernatorul tremură pentru viața sa, i-e frică de teroriști. Și mie, de ce să-mi fie frică ? Un drum mai lung decît pînă la închisoare și în exil nu există pentru mine, răspunse Lobanovici în glumă.

— Ducă-se mai bine gubernatorii, și în exil, și la închisoare, răspunse Stasi.

Stătură de vorbă. Stasi cunoștea mai mult sau mai puțin situația ziarului, mecanismul lui intern, dar nu-i împărtăși totul : poate că nici nu știa prea mult sau se ferea să spună prea multe. Lobanovici află că redactorul Vlasiuk deține la ziar un rol secundar, fiind oarecum o persoană oficială, reprezentant al redacției, redactorul

ei juridic. Iar directorii și conducătorii lui efectivi sînt cei doi frați Liskovski, Ștefan și Iasi. Directorul efectiv este Ștefan Liskovski. Fratele său mai mare, Iasi, este casierul ziarului. Acesta își petrecea o mare parte a timpului într-o muncă pe care o ducea departe de pragul redacției, făcînd diferite călătorii. Mai tîrziu, Lobanovici află și ce anume călătorii făcea. Iasi Liskovski intenționa să adune obiecte bieloruse, într-un număr cît mai mare, cu care să pună temelia unui muzeu regional. În această activitate urmărea totodată și un anumit cîștig material. Iasi Liskovski schimba unele obiecte pe altele ce-i lipseau, alegîndu-se cu un profit. Călătorind prin diferite părți ale Bielorusiei, prin orașe și tîrguri vechi, nu ocolea vechile mînăstiri, bisericile vechi catolice și ortodoxe, vizita conace, moșii boierești, își vedea de afaceri și strîngea abonamente la ziarul bielorus. Popii catolici, arendașii și moșierii vedeau în această gazetă un mijloc bun de a întări dominația elementului polon în Bielorusia. Poate că și colectorul obiectelor vechi bieloruse le sugera această idee. Popii și micii moșieri, chiar dacă nu se abonau, tot dădeau o contribuție la editarea ziarului. Așa se și explica de ce fusese tipărit ziarul un timp oarecare cu litere cirilice și latine.

Redactorul-șef sosi la ora sa obișnuită. Ca întotdeauna, mustățile lui falnice erau într-o ținută marțială, fără a-și schimba forma dată de bandaj. Și redactorul-șef, ca întotdeauna, era calm, bine dispus, cu aceeași alură de om independent și vesel, amator de glume și rîs.

— Ei, domnul meu, cum te simți în noua dumitale locuință și în mediul nou? îl întrebă redactorul pe Lobanovici, după ce îi salută, pe el și pe Stasi.

— Mulțumesc, Nikita Alexandrovici, m-aș simți ca un gubernator, dacă nu mi-ar chiorăi mațele în burtă.

Redactorul izbucni într-un rîs binevoitor și zgomotos.

— Îmi plac bieloruții, pentru că nu-și pierd voia bună și au poftă de mîncare la fel cu cazacii zaporojeni — ce? răspunse redactorul. Îți găsesc eu, domnul meu, ceva de lucru, urmă el. Am un inginer cunoscut la direcția căilor ferate polesiene, îl cheamă Block. O să stau de vorbă cu el. El o să-ți dea lucrări de copiat, bine retribuite.

— Mulțumesc! răspunse Lobanovici cu sinceritate.

— Noi, domnul meu, o să te punem pe picioare și-ți vom deschide poarta lumii, nu se potolea redactorul, iar ca să nu-ți chiorăie mațele, o să dăm acum un bal, de-o să răsune toată strada Zavalnaia.

Redactorul îi dădu lui Stasi niște bani de aramă și-l trimise să cumpere cîțiva covrigi și cornuri. Scoase apoi dintr-un ungher un primus și începu să trebăluiască de zor pe lîngă el.

— Iar deocamdată, în timp ce eu voi prepara un dejun de gubernator, revizuiește, te rog, corespondența lui „Martin-de-pesterîu" și corecteaz-o pe unde trebuie. E un om capabil, dar la scris cam șchioapătă.

Redactorul îi vîrî lui Lobanovici în mînă un tenculeț de file lunguiețe, pe care era scrisă corespondența, și-și văzu de treabă pe lîngă primus.

Lobanovici se așeză la o măsuță, ca să citească cu atenție scrisoarea corespondentului. „Mă pun la examen. Ei, și? Ori golan, ori căpitan! Doar nu sfinții fac oalele!" își spunea Lobanovici în gînd, în zgomotul puternic al primusului.

XXI

A doua zi după discuția cu redactorul-șef, Lobanovici se gîndi să-i viziteze și pe frații Liskovski. Erau holtei și, fiind „cavaleri", după cum se spunea atunci, ocupau aceeași locuință. Vizita matinală a unui necunoscut și neașteptat îl miră pe Ștefan Liskovski. Acesta se sculase înaintea celorlalți doi locatari și se așezase la biroul de scris. La bătaia sfioasă în ușă, Ștefan se apropie și întrebă:

— Cine-i?

Lobanovici îi răspunse cine era și pentru ce venea. I se deschise ușa. În prag stătea directorul efectiv al ziarului bicolorus, un om tînăr, nu tocmai înalt, cu obrazul alb, destul de chipeș, cu ochii negri-cenușii. Îi strînse lui Lobanovici mîna și, cu un zîmbet plăcut, îl conduse în cabinet.

— Te rog, ia loc!

Ștefan îi arătă un scaun și se așeză la masă. Pe masă erau cîteva numere de ziar, manuscrise, diferite articole și corespondență. Ștefan le prelucra pentru numărul următor al ziarului. Printre aceste manuscrise se afla și scrisoarea corespondentului „Martin-de-pesterîu", stilizată în ajun de Lobanovici. Pe masă era o ordine exemplară: manuscrisele și ziarele erau așezate cu grijă, fiecare obiect

la locul lui. Lobanovici cercetă cu privirea cabinetul. Nici o asemuire cu cotețul de la redacție, unde se adăpostea Lobanovici și unde era „copaia" lui. Cabinetul corespundea prin două uși cu alte încăperi ale apartamentului.

Ștefan Liskovski luă de pe masă scrisoarea lui „Martin-de-peșterîu", dădu prietenos din cap, la dreapta, la stînga, anunțînd parcă prin aceasta deschiderea discuției.

— Sînt cu totul de acord cu corectările dumitale, se adresă el lui Lobanovici.

— Sînt foarte bucuros să aud aceasta, răspunse Lobanovici, prinzînd nădejde.

— Dar cum îți place ziarul nostru? îl întrebă Ștefan.

— Cum îmi place? Eu îl iubesc. Îl iubesc, fiindcă-i cel dintîi ziar bielorus. Și, cel mai important lucru, e citit cu plăcere de oamenii de rînd, cărora li se adresează.

Un asemenea răspuns stîrni un nou zîmbet pe buzele lui Ștefan.

— E plăcut, e foarte plăcut să aud una ca asta, și mai cu seamă din gura dumitale, rosti el. Lobanovici simți o notă falsă în tonul lui, dar nu spuse nimic.

În clipa aceea, ușa din dreptul mesei se deschise încet și Iasi Liskovski apăru în cabinet. Lobanovici avu timp să zărcască mai multe săbii și pistoale vechi atîrnate pe peretele odăiței de alături. Dar numai pentru o clipă, fiindcă ușa fu imediat închisă.

Iasi Liskovski nu semăna de loc cu fratele său și era cu un cap mai înalt ca acesta. Pe fața lui Iasi șerpuia necontenit un zîmbet, cînd foarte dulce, lingușitor, cînd, șiret și nesincer.

— Faceți cunoștință: noul colaborator al ziarului nostru, om cu talent, îl prezentă Ștefan pe Lobanovici.

Fața lui Iasi se destinse într-un zîmbet și mai larg.

— Bucuros, tare bucuros să te văd în mijlocul nostru! rosti Iasi cu o voce mieroasă. De fapt, te cunosc fără să te fi văzut. Știi, îndeletnicirea mea o constituie călătoriile. Călătoresc de la un colțișor al Bielorusiei la altul, sînt numai ochi și urechi la tot ce fac, ce vorbesc oamenii; pe scurt, caut tot ce alcătuiește specificul bielorușilor. Am auzit și despre dumneata multe lucruri, bineînțeles, numai bune. Și acum, sînt foarte bucuros să te și văd.

Lobanovici tăcea, ascultîndu-l cu atenție pe acest om atît de diplomat. Iar Iasi i-o tot dădea înainte:

— Crește întovărășirea noastră, a bielorușilor, se extinde și se strînge în jurul gazetei noastre grupul de bielorusi conștienți. În curînd vom uni toate forțele noastre de elită.

Iasi vorbea cu însufleţire. Zîmbetul îi flutura mereu pe buze: ba dulceag, ba şiret. În toiul cuvîntării sale bombastice, se ivi pe cealaltă uşă Nikita Alexandrovici, desculţ, numai cu o cămaşă scurtă pe el. Toată figura lui părea ca o bornă de tuci groasă. Nu-ţi puteai reţine rîsul, uitîndu-te la omul acesta, aproape gol. Sub nasul lui Vlasiuk se vedea bandajul mustăţilor, cu şireturile legate la ceafă. Aspectul acesta „festiv" al redactorului-şef jigni simţul estetic al lui Iasi Liskovski. Fără vorbă, trecu grăbit în camera sa şi scoase de pe perete una din săbiile vechi. N-o trase din teacă şi plesni de vreo două ori cu ea peste şezutul redactorului. Acesta nu se supără de fel şi spuse doar:

— Ei, n-avem domnişoare aci!

Se întoarse şi intră în camera lui. Avea acolo greutăţi şi o bară; începu exerciţiile de gimnastică, apoi se ocupă de toaleta sa.

Fraţii Liskovski vorbeau mult, cu multă înflăcărare şi cu aerul oamenilor care au, numai ei, ochii deschişi asupra tuturor fenomenelor vieţii. Vedeau totul în culori trandafirii. Pomeniră şi de Universitatea din Cracovia, la care învaţă nu numai Eloiza Paşkevici (Tanti), ci şi mulţi alţi bieloruşi. Ei erau ajutaţi de *Uniunea bieloruşilor* şi de asociaţia lor locală. Universitatea din Cracovia nu ar fi închisă nici pentru Lobanovici.

— Ştii, stimate prietene Andrei, turuia Iasi Liskovski, cultura vine din Occident la noi şi apoi ajunge în Orient! El accentuă cuvîntul *Occident*.

— Şi cum să definim aria acestui Occident? întrebă Lobanovici.

Iasi Liskovski zîmbi îngăduitor: tare agramat îmi eşti, frăţioare, o dovedeşte întrebarea ta!

— Occidentul este Italia...

— Cu papa de la Roma, ori fără papă? replică „agramatul" Andrei.

Iasi Liskovski lăsă ca replica să-i zboare pe lîngă urechi şi urmă:

— ...Germania, Franţa şi, dacă vrei, Polonia. Cultura occidentală venea şi vine la noi mai ales prin Polonia.

— Dar în prezent, Polonia ca atare nu există. Şi dacă mai avem în vedere dreptul de „veto"[1] al şleahticilor şi catolicismul reacţionar, şi dacă asta se mai cheamă cultură, atunci, dă-o-n mă-sa de „cultură"! li-o reteză Lobanovici.

[1] Este vorba de dreptul *liecărui* nobil polonez de a împiedica adoptarea unei legi de către dieta polonă (pînă la 1772), ceea ce ducea la grave disensiuni.

— Noi nici nu considerăm toate acestea drept cultură, interveni Ştefan, iar Iasi, oarecum încurcat, puse mîna pe umărul lui Lobanovici.

— Dumneata, stimate prieten, nu eşti prea orientat în cele ce ne vin din Apus. Doar nu din Rusia asiatică ne vine cultura ! Se cunoaşte numaidecît influenţa şcolii ruseşti asupra dumitale, cu acţiunea ei de rusificare, şi în aceasta constă eroarea dumitale.

— Scuză-mă, stimate nene Iasi, obiectă Lobanovici cu blîndeţe, dumneata bagi în aceeaşi oală şi şcoala rusească şi rusificarea. Rusificarea este o manifestare de politică naţionalistă absolutist-ţaristă. N-o recunosc, o combat aşa cum mă pricep. Iar şcoala rusească, pentru mine, este Puşkin, Bielinski, Griboedov, Gogol, Lermontov, neîntrecutul Ivan Andreevici Krîlov, care-mi place mult. Iată şcoala mea rusească !

Cei doi fraţi Liskovski mai discutară îndelung despre cultura din Apus, vorbind ca nişte politicieni diplomaţi.

Lobanovici ieşi de la ei nelămurit, cu mintea tulburată, cu ideile răvăşite. Îşi dăduse oarecum seama de rolul ce-l jucau fraţii Liskovski. Îl despărţea de ei un hotar de netrecut.

Singurul lucru într-adevăr real era biletul de recomandaţie al lui Vlasiuk către inginerul Block. Lobanovici nu se putu duce la el decît în după-amiaza acelei zile, dar nu izbuti să intre imediat în cabinetul inginerului. În cele din urmă, trecu pragul cabinetului în care, într-un fotoliu larg, moale, cufundat în hîrtiile sale, şedea inginerul Block, măreţ, ca ţarul pe tronul lui. Îşi ridică o clipă ochii la vizitator, nu rosti o vorbă şi-şi plecă din nou privirea asupra hîrtiilor.

Lobanovici îl salută respectuos, stînd lîngă uşă şi, în aşteptarea momentului în care Block avea să se întoarcă spre el, îi studia înfăţişarea. Era un om în vîrstă, cu aspect de intelectual calm şi solid. Redactorul îi spusese că Block avea convingeri politice liberale.

Cabinetul era luminos, larg, bogat mobilat. Pe perete atîrna portretul ministrului căilor de comunicaţii ; părea, însă, că Block ţinea să-şi eclipseze şeful prin persoana sa, cu capul pe trei sferturi chel şi cu barba-i frumoasă, scurtă dar lată, presărată cu fire cărunte.

După cîteva clipe, inginerul îşi ridică ochii de pe hîrtii şi se uită la Lobanovici, cîntărindu-l parcă din privire.

— Dumneata vii la mine ? întrebă Block.

— Da, domnule inginer. Am o scrisoare pentru dumneavoastră, răspunse Lobanovici și se apropie de masă, înmînîndu-i plicul cu biletul redactorului.

Block îl citi și-l privi pe Lobanovici cu ceva mai multă atenție și cu oarecare curiozitate.

— Mda, făcu el, fără expresie, și se uită din nou la Lobanovici. Ca să spun drept, îmi vine cam greu, mda, să găsesc pentru dumneata ceva corespunzător de lucru...

Inginerul tăcu, iar Lobanovici, tulburat, aștepta să audă concluzia.

— Totuși, deocamdată, ți-aș putea propune ceva, spuse Block.

Trase sertarul mesei, scoase de acolo un teanc de hîrtii, cercetă cîteva foi, alese una, cam de un arșin pătrat și o alta, cu șiruri de cifre scrise în grabă.

— Uite, tinere, rosti inginerul, ai aici două foi, una e ciorna, cealaltă va fi exemplarul curat. Pe aceasta, ai să treci cifrele corectate. Asta așa, pentru început... Deci, copiază cu îngrijire cifrele de pe ciornă pe exemplarul curat, apoi vino la mine. Poate că pînă atunci se va găsi ceva mai potrivit pentru dumneata. Ei, toate cele bune!

Și cu un gest destul de obișnuit, Block îi întinse lui Lobanovici mîna.

Lobanovici părăsi casa cu șase etaje a direcției căilor ferate. Era bine dispus; pînă și un „ogaroc" își poate găsi un rost în lume. În aceeași seară, se hotărî să-i trimită prietenului Ianka Tukala o scrisoare lungă. Adunase destule impresii pentru a compune una interesantă.

Cu aceste gînduri, Lobanovici se duse la azilul său, unde îl aștepta „copaia" de pomină. Avea să boteze această locuință, în scrisoarea sa către prieten: „Peștera Venerei funebre"...

XXII

Lucrul care la început îl bucurase tare pe Lobanovici deveni apoi pentru el o pricină de multă bătaie de cap și de necazuri.

Lobanovici ședea în cotețul său, plecat asupra celor două foi mari de hîrtie liniată. Foile aveau, cel puțin cîte o sută de pătrățele, toate la fel, ca picăturile de apă. Pe foaia de concept erau

trecute cifre, uneori tăiate și corectate. Trebuiau transcrise pe foaia curată, exact în aceeași ordine. Cu toată atenția cu care Lobanovici se uita la pătrățele, cu toate calculele și verificările ce le făcea, ca fiecare pătrățel să corespundă cu celălalt, la transcrierea cifrelor pe foaia curată, din cînd în cînd acestea nu nimereau în rubrica respectivă. Observînd greșeala, Lobanovici încerca un sentiment neplăcut. Trebuia să radă cu briceagul cele scrise, guma nefiindu-i de nici un ajutor. Dar în locul cifrelor răzuite rămîneau pete, așa că hîrtia devenea transparentă. Nefericitul copist se căzni cîteva zile în șir cu această muncă simplă, pur mecanică, și adesea nu izbutea să transcrie întocmai. O greșeală dădea naștere la alta. Dar cum să-l privească pe redactor în ochi? Și cum o să-i predea inginerului lucrarea? Urmînd sfatul lui Stasi, căută pe la farmacii niște acizi care înlăturau urmele de cerneală. Stasi poreclise acești acizi „moartea cernelii".

După o săptămînă, cînd Lobanovici isprăvi transcrierea cifrelor pe foaia curată, aceasta arăta mai urît decît conceptul. Lobanovici își reproșa că nu-l rugase pe Block să-i dea și o foaie de hîrtie curată de rezervă. Dar la început, treaba asta îi păruse ușoară. Mai bine ar fi trecut mai întîi cifrele ușor cu creionul, iar dacă n-ar fi nimerit în locurile respective, le-ar fi șters și le-ar fi scris corect. Își aminti atunci de proverbul polonez: „E deștept polonezul, după ce a făcut-o de oaie!" Uitîndu-se la foaia pestriță, cu pete răzuite, își zise: „Da, frate, asta nu-i «Martin-de-peste-rîu»..."

Deprimat, Lobanovici se duse la direcția căilor ferate polesiene să predea copia atît de defectuos executată. Inginerul Block ședea în același fotoliu și părea la fel de solid și calm. Lobanovici îl salută plecîndu-se. Block îi răspunse la salutare, dînd abia din cap.

— Ei, ai copiat? îl întrebă el.

— Am copiat, domnule inginer; atîta numai că prima probă am ratat-o. Dacă ați fi bun să-mi mai dați o coală de hîrtie curată aș face totul bine.

Inginerul nu răspunse și luă foile făcute sul. Un zîmbet abia perceptibil i se ivi pe obraz.

— Mda, făcu el, dumneata nu ești contabil, nici copist de mîna întîi.

— Dați-mi o foaie curată și o să fac altă copie. Acum știu cum să procedez.

Block nu răspunse nimic; puse foile pe masă, apoi își scoase portofelul din buzunar, îi întinse lui Lobanovici o hîrtie de zece

ruble și, la fel de tăcut, dădu din cap, lăsîndu-l să înțelcagă că nu mai are ce discuta și că nici de lucru n-o să-i mai dea.

„M-a umilit cadetul, gîndea Lobanovici, ieșind de la direcția căilor ferate și, ajuns în stradă, își spuse : Ei bine : dar nici zece ruble nu se culeg de pe maidan." Și o luă spre culcușul său.

Apariția fiecărui număr nou de ziar producea o înviorare în redacție. De obicei, în asemenea zile, pe înserate, Stasi lua o birjă, se ducea la tipografie să ridice exemplarele ziarelor tipărite. La acecași oră venea și redactorul-șef în persoană. Iar la redacție se aduna mult tineret studios : liceeni, studenți de la școala tehnică și alți tineri pe care cu greu îi puteai categorisi. Ajutau cu toții la „fălțuit" [1] colile de tipar. Uneori munca lor se prelungea pînă după miezul nopții, într-o atmosferă de veselie gălăgioasă. Redactorul-șef povestea tot felul de istorioare hazlii, rîzînd și făcîndu-i și pe ceilalți să rîdă. Iar primusul ropotea fără încetare, încălzind unul după altul ceainicele afumate.

În astfel de seri se arăta uneori la redacție și Ștefan Liskovski. Cerceta localul și pe cei de față cu ochii unui patron exigent și se ținea, din calcul, distant și grav. De îndată ce apărea el, Nikita Aleksandrovici devenea mai serios și nu se mai întindea la vorbă. Ștefan, zîmbind amabil, saluta pe cîte unul, dînd din cap. Se oprea, parcurgea în fugă cîteva numere de ziar, apoi trecea după barieră, unde ședea Stasi Guliașek, discuta cu el pe șoptite, îi dădea instrucțiuni și ridica banii adunați din vînzarea ziarelor. Pe urmă, la fel de grav și solemn, părăsea redacția. Astfel se confirmau spusele lui Stasi, care pretindea că adevăratul șef al ziarului era Ștefan Liskovski.

Într-una din aceste seri, Lobanovici făcu cunoștință cu Mihail Bovdei de fel din Paneaneon. La Paneaneon Lobanovici nu avusese prilejul să-l întîlnească. În acea vreme, Mihail Bovdei era și el șomer ; fusese destituit din slujbă pentru participarea la greva feroviarilor. Fiind „aproape consăteni", găsiră multe lucruri de discutat.

Bovdei era cu vreo doi ani mai mare decît Lobanovici. Era foarte mîndru că luase parte la revoluție și din această pricină rămăsese fără lucru. Nu se lăsa însă pradă desperării : mai devreme, ori mai tîrziu tot avea să fie reprimit, fiind un element capabil. Mulți dintre feroviarii destituiți începuseră să fie rechemați în posturile lor.

[1] Împăturit.

Mihail Bovdei era o fire sceptică, neîncrezătoare față de tot ce era nou. Lua cam pe fiecare în zeflemea și nu credea în sinceritatea oamenilor. Pe redactorul Vlasiuk îl socotea un naiv mărginit, dar mult mai cinstit decît frații Liskovski, care erau, pur și simplu, niște iezuiți cu iz boieresc. Trebuie să te ferești de ei. Aceștia, zicea el, știu să se vîre în sufletul omului, ca să spurce ceva din el. Bovdei susținea, de asemenea, că editarea unei gazete bieloruse ar fi inoportună. De ce ar fi nevoie de ea, de vreme ce există o limbă rusă, perfectă, bine dezvoltată și pe care bielorușii o pricep bine? Pe această chestiune se iveau controverse între el și Lobanovici. Bovdei nu aducea nici un argument valabil împotriva apariției unui ziar bielorus. Lua doar în zeflemea cuvintele și frazele bieloruse, ceea ce jignea sentimentul național al lui Lobanovici.

— După mine, Mihail Kirilovici, dumneata ești, pur și simplu, un disident, un renegat, din moment ce ai o asemenea atitudine față de poporul dumitale, față de limba sa și de dreptul lui la dezvoltarea culturii sale, spunea Lobanovici cu mînie.

Bovdei zîmbea disprețuitor.

— Bine, nu cumva vrei dumneata să creezi și o școală bielorusă? întreba el cu ironie.

— Și școală, și teatru, și tot ce-i trebuie poporului pentru o viață civilizată.

Bovdei chicotea, plin de neîncredere, scoțîndu-l din sărite pe Lobanovici.

— Avînd o asemenea atitudine față de poporul dumitale urgisit, înjosit, incult, scuză-mă, dumneata te manifești ca măscăriciul[1] Paneaneonului! rosti Lobanovici tare supărat și adăugă: Nu degeaba consăteanul dumitale, Margun, i-a rupt cu dinții un deget unuia cu același nume, lui Simon Bovdei.

Nici amintirea acestei întîmplări adevărate nu-l clinti pe Bovdei din echilibrul său. Răspunse doar atîta:

— Peatrus Margun e un om repezit, dar aceasta nu dovedește nimic. Nu, urmă el schimbînd vorba, nimic n-o să iasă din toate strădaniile voastre, că n-aveți o bază justă. Uite, dumneata, un entuziast al renașterii poporului bielorus, muncești la ziar, și cu ce cîștig te alegi? Cu cîte un ban de trei și de cinci copeici pe zi, iar banii și-i bagă-n buzunar cei doi Liskovski, și dumneata nu știi nici măcar cît. Iar dumitale și redactorului, cel interpus, ca să vorbim pe șleau, vă rămîne doar mirosul lor.

[1] Joc de cuvinte: *bordei* (în lb. bielorusă) înseamnă *măscărici, bufon* (n. t.).

Era greu să-l clinteşti pe Mihail Bovdei de pe poziţia sa. Parcă nici n-auzea vorbele tăioase ale preopinentului său şi nu se supăra cîtuşi de puţin. Dimpotrivă, îl compătimea.

— Uite, ţi se cîntă despre Cracovia, începu Bovdei, dar Cracovia aia ai s-o vezi dumneata atunci cînd ai să-ţi muşti cotul. Scuză-mă, dar ei, pur şi simplu, te trag pe sfoară, ca să te menţină la ei, dumneata eşti un om de care au nevoie. Dar mai ascultă-mă şi pe mine, consăteanul dumitale nu prea apropiat. Aici, la Novîi Svet, dincolo de drumul de fier, locuieşte un conductor-şef. E un om dibaci, percepe birul de la călătorii frauduloşi. Are o căsuţă frumuşică, făcută cu banii acestora, o grădină de zarzavat, o soţie harnică şi doi feciori care au nevoie de preparator, pentru a se putea înscrie la liceu. Pot să pun o vorbă bună pentru dumneata, am impresia că eşti un învăţător bun, şi ai să fii bine plătit. Şi dacă o fi totuşi să pleci de la cei doi Liskovski la Cracovia, observă Bovdei cu ironie, o să ai bani de drum. De acord?

Bovdei se uită şiret la Lobanovici, care se gîndi: „Te pomeneşti că, mai încolo, căpătînd experienţă, ai să-i spui şi lui Bovdei, prieten".

XXIII

Înarmat cu bileţelul lui Bovdei, Lobanovici se duse la Novîi Svet, unde locuiau, îndeosebi, feroviarii, ca să-l caute pe conductorul-şef care trăia din banii scoşi de la călătorii fără bilete, sau „iepuri", cum erau porecliţi aceştia. Conductorul-şef Eduard Rîmaşevski se pregătea să plece în cursa lui obişnuită pe liniile ferate din Polesia. Era un om de vreo patruzeci de ani, delicat şi politicos. N-avea nimic neobişnuit în înfăţişare: avea trăsături proporţionale. Citi biletul şi-l privi pe Lobanovici.

— Dumneata îl cunoşti pe domnul Bovdei? îl întrebă conductorul-şef, ca să înceapă discuţia.

— Domnia-sa e aproape consăteanul meu, dar l-am cunoscut abia aici, la Vilna.

— Dumneata ai fost învăţător la o şcoală? urmă Rîmaşevski.

— Am fost, dar sînt destituit.

— Nu te-ntreb de ce ai fost destituit. Pe mine mă interesează să am un bun preparator pentru copii.

Conductorul-șef își chemă feciorii, Edik și Iuzef.

— Iată-vă directorul, rosti el, iar voi să-l ascultați și să învățați de zor. Mai cu seamă tu, Edik.

Cei doi băieți se uitară la „director" și-și plecară ochii în jos. Făceau impresia unor copii bine crescuți și disciplinați. Edik avea nouă ani, iar Iuzef era cu un an mai mic.

— Dacă dumneata n-ai nimic de obiectat, te-aș ruga să începi lecțiile chiar de astăzi, îi spuse conductorul-șef lui Lobanovici. Orele și le vei fixa singur, așa cum îți convine mai bine. Apoi se adresă din nou copiilor: Învățați, copii, ascultați de domnul director. Iar cu dumneata, domnule director, o să mă-nțeleg eu. Îți voi plăti cincisprezece ruble pe lună, iar mai încolo, vom vedea noi. Și acum, trebuie să pornesc la drum.

Îi întinse mîna lui Lobanovici, sărută copiii și, cu un geamantănaș în mînă, se duse în bucătărie, ca să-și ia rămas bun de la soție și să-i mai spună cîte ceva. Cît timp soțul discutase cu „directorul", ea nu intrase în cameră.

Lobanovici se uită la elevii săi. Îi părură băieți simpatici.

— Ei, vulturașii mei, vom învăța? îi întrebă el.

Copiii tăceau; în cele din urmă, Iuzef vorbi încetișor:

— Vom învăța!

Se uită sfios la învățător. Edik îi aruncă o privire la fel, arătînd că este de părerea fratelui său.

— Dar unde vom învăța? îi întrebă Lobanovici.

În clipa aceea, intră stăpîna casei. Îl salută prietenește, încă din prag, zîmbind plăcut cu buzele ei cărnoase, după obiceiul femeilor. Lobanovici se ridică și o salută, plecîndu-se.

— Ne înțelegem între noi unde o să învățăm, spuse el, apropiindu-se de ea.

Malvina Kazimirovna aruncă copiilor o privire duioasă și se uită la Lobanovici. Îi făcu plăcere să constate că învățătorul părea că se înțelege cu băieții ei, pe care îi iubea foarte mult.

— Dacă domnul director n-are nimic împotrivă, s-ar putea învăța și în această cameră, spuse soția conductorului-șef, amabilă, mamă devotată, soție bună și harnică gospodină.

— Nici nu ne-ar trebui o cameră mai bună ca asta, răspunse Lobanovici.

Într-adevăr, era o cameră luminoasă, curată, spațioasă și confortabilă.

— Atunci, cu voia dumneavoastră, vom începe chiar acum.

— Poftiți!

Stăpîna casei dădu prietenește din cap și, cu același zîmbet binevoitor, îl lăsă pe învățător singur cu copiii.

Lobanovici le spuse să aducă cărțile, caietele — cîte aveau — și cele de trebuință pentru lecții.

Înainte de toate, trebuia să-i cunoască mai îndeaproape pe elevii săi, să-și dea seama, în linii generale, cît sînt de pregătiți.

— Ascultă, Edik, i se adresă Lobanovici celui mai mare: ia spune, pînă la cît știi tu să numeri

— Pînă la o mie, și chiar mai mult, răspunse Edik, sigur de sine.

— Bine... Iată, de pildă, ai ajuns la 598. Cum ai să numeri mai încolo?

— 599, 600...

— Bravo, Edik! Și acum, încearcă să numeri din cinci în cinci. Cinci și cu cinci cît face?

— 10, 15, 20...

Își dădu seama că Edik știa să numere din cinci în cinci și din zece în zece. Deși învățătorul nu-l întrebase, Iuzef răspundea și el odată cu Edik, ba uneori i-o și lua înainte. Și astfel, Lobanovici petrecu o oră și mai bine, stînd de vorbă cu băieții. Văzu, că amîndoi erau buni la învățătură; știau să numere, înțelegeau ce citeau, puteau scrie cuvinte răzlețe și fraze simple.

Învățătorul și elevii nici nu observară cît de repede trecuse timpul. Malvina Kazimirovna se ivi din nou în ușă. Aducea un pahar de cafea pe o tăviță, cu o farfurioară pe care erau cîteva pateuri umplute cu carne, calde încă.

— Poftiți, vă rog, gustați, iar copiii o să se joace cîteva minute, rosti ea, amabilă.

— De fapt, lecția de azi s-a cam prelungit, deși nu a fost o lecție propriu-zisă. Am făcut doar cunoștință cu copiii dumneavoastră, ca să știu în ce măsură sînt pregătiți.

— Și ce impresie are domnul director? întrebă Malvina Kazimirovna, cam îngrijorată.

— În primul rînd, pot să vă spun că sînt niște copii înzestrați. Îi voi putea prepara bine. Cît privește pe Iuzef, mi se pare că îl poate întrece pe Edik.

Malvina Kazimirovna înflori ca un trandafir: Iuzef era copilul ei preferat.

— Ei, să nu vă mai stingheresc! Și, zîmbindu-i, Malvina Kazimirovna părăsi camera.

Lobanovici începu să înbuce de zor. Cafeaua era dulce, aromată, iar pateurile se topeau parcă în gură.

„E-eh, Ianko! spuse el în gînd, de-ai putea tu să guști dintr-un pateu ca ăsta! Frumos mai trăiesc conductorii-șefi..."

După o mică pauză, Lobanovici le spuse elevilor ce anume aveau de făcut singuri și se înțelese cu ei în privința orelor de meditații.

Nu o dată se gîndea la Mihail Bovdei, „aproape consătcanul" său: nimeni altul n-avusese atîta grijă de el. Meditațiile cu micii Rîmașevski îi procurau numai plăcere. Ei învățau cu sîrguință, erau ascultători, atenți. De fiecare dată cînd Lobanovici venea la lecție, băieții îi alergau în întîmpinare. Iuzef îl lua de o mînă, Edik, de cealaltă, și astfel intrau tustrei în cameră. Malvina Kazimirovna își făcuse obiceiul de a-l cinsti în fiece zi pe „director" cu cafea și cu pateuri delicioase. După o asemenea tratație, inima i se mai înveselea. Iar Rîmașevski, după ce-și examinase în mod discret băieții, rămase foarte mulțumit.

— Dumneata nu numai că-i înveți, dar îi și educi, îi spuse lui Lobanovici cu amabilitate, și-i mări din proprie inițiativă salariul cu trei ruble.

Pe scurt, se putea trăi. Ce-i drept, avea și muncă berechet. Redactorii îl însărcinaseră cu rubricile din ziar, dedicate Dumei de Stat. Din discursurile deputaților, el alegea tot ce era mai important și mai progresist și nu pomenea decît, în treacăt, despre ieșirile deputaților de dreapta și ale reacționarilor, așa ca tendințele ziarului să nu fie prea izbitoare în ochii funcționarilor țariști. Din cînd în cînd, trebuia să facă oarecare aprecieri asupra cuvîntărilor unor indivizi ca Markov și ale altor reacționari la fel cu acesta. Lobanovici își îndeplinea bine munca. În schimb, redactorii îi plăteau mesele la mama lui Stasi Guliașek. Izbutise astfel să-și organizeze întrucîtva viața. În clipele sale de bună dispoziție, Lobanovici compunea și cîntece, în care era vorba de sărăcimea ce va dărîma tronul țarului, îl va da jos și-și va croi pantaloni din mantia-i aurită.

Nu există însă nimic care să dăinuie la nesfîrșit, neschimbat, sub luna luminoasă. Nici nu bănuia Lobanovici că traiul său bun din Vilna va avea un sfîrșit neașteptat. Într-o noapte, cînd zgomotele orașului se potoliseră, iar Lobanovici dormea dulce și visa în „copaia" sa, auzi un bocănit puternic la ușa redacției. Se trezi din somn și ascultă: bătaia în ușă se înteți. Fără îndoială că era un pumn zdravăn, care se pricepea să bată în ușile oamenilor, la orele tîrzii din noapte.

Lobanovici își trase pantalonii, își aruncă haina pe umeri, și, desculț, se apropie de ușa în care un pumn bătea toba.

— Cine-i? întrebă Lobanovici, cu glas pierdut.

— Deschide! răsună o voce autoritară de după ușă.

— Dar nu știu dacă trebuie să deschid, poate că sînteți niște jefuitori.

— Deschide, odată ce-ți spun!... Nu sîntem jefuitori, e poliția!

Lobanovici se întrebă iute, în gînd: care erau mai periculoși — jefuitorii ori poliția? Deschise ușa și se dădu la o parte. Un vagmistru[1] de jandarmi, cu felinarul în mînă, trecu pragul, urmat de trei gardiști, de un om în civil și de un rotmistru[2] de jandarmi. Ridică felinarul spre fața lui Lobanovici.

— Tu ce faci aici? întrebă rotmistrul, cu aer amenințător.

— Fac serviciu, răspunse Lobanovici.

— Pașaport ai?

Lobanovici i-l arătă. Rotmistrul frunzări pașaportul și se uită la Lobanovici. Apoi rosti, cu un glas ceva mai civilizat:

— Unde ți-s lucrurile personale?

Lobanovici își deschise geamantănașul sărăcăcios, în care erau un rînd de rufe, o pereche de ciorapi de vară, multe scrisori și cîteva file de hîrtie scrisă. Rotmistrul de jandarmi le cercetă pe toate, iar vagmistrul și cu gardiștii scotociră prin redacție. Nu găsiră nimic. Rotmistrul ridică scrisorile, filele de hîrtie scrisă și mai multe manuscrise cu versuri. Le trecu pe toate într-un proces-verbal. După ce termină percheziția, rotmistrul îi spuse lui Lobanovici cu asprime:

— Dacă dumneata, în termen de trei zile, nu pleci singur, te arestez și te înaintez sub escortă la locul domiciliului.

Rotmistrul se întoarse și se îndreptă spre ușă, urmat de toată suita lui.

XXIV

Așadar, au venit, au adulmecat, au lătrat și duși au fost... Bine că s-a sfîrșit numai cu atîta. Și totuși i-au dat multă bătaie de cap.

[1] *Vagmistru* — plutonier de jandarmi și de cazaci, în Rusia țaristă.

[2] *Rotmistru* — căpitan de jandarmi și de cazaci.

Lobanovici nu mai putu adormi. Vizita neașteptată a jandarmilor și a polițiștilor îi distrusese toate planurile. Trei zile! În acest răstimp trebuie să-și lichideze toate treburile. În primul rînd, să-l anunțe pe conductorul-șef să-și caute un nou „director" și să-și ia rămas bun de la familia lui. Apoi, să treacă pe la redactori. Poate că îi vor ajuta cu ceva, deși n-avea rost să-și pună prea multă nădejde în sprijinul lor. Avea dreptate Bovdei cînd spunea că n-are să plece la Cracovia consăteanul său, decît atunci cînd își va putea mușca cotul. Ei, atunci să-și salute ei Cracovia lor. Alte gînduri îi roiau în cap: Ce să facă să se poată înapoia la Vilna? Deodată se hotărî: să se folosească de organul gubernatorului general al Vilnei *Vilenski vestnik*[1] și, cu ajutorul său, să înlăture obstacolele ivite în cale. Pentru aceasta, trebuia să facă o vizită la redacție, și nu cu mîinile goale. Lobanovici se așeză la masă și începu să scrie o nuvelă scurtă, foarte moderată: n-avea spirit revoluționar, dar nici nu semăna cu „creațiile" literare ale șoviniștilor reacționari. Înainte de orele zece dimineața, termină de scris. Nuvela îi plăcu autorului; o semnă: „Ivan Torba".

Luîndu-și manuscrisul, Lobanovici se duse la redacția ziarului *Vilenski vestnik*, care își avea sediul într-o casă luxoasă. Localul era spațios și frumos mobilat.

Redactorul-șef nu venise încă. Lobanovici fu primit de secretarul de redacție, un tînăr blond, spilcuit.

— Ia loc! rosti acesta, arătîndu-i un scaun, în timp ce-l privea iscoditor pe vizitator.

— Vă cer scuze pentru vizita matinală, rosti Lobanovici cu politețe. Plec în provincie. Și aș dori să fiu corespondentul ziarului sau un colaborator al dumneavoastră. Ca început, v-am adus o mică nuvelă.

Secretarul luă manuscrisul, îl citi și se uită la iscălitură.

— E chiar numele dumitale? întrebă el.

— Nu, e pseudonimul meu.

— Sună frumos. Secretarul zîmbi și adăugă: Nuvela dumitale îmi place. Va apărea în numărul următor al ziarului. Dar lasă-mi numele dumitale adevărat și adresa. Cu ce te-aș mai putea servi?

Nespus de bucuros, Lobanovici răspunse:

— Aș dori să am un fel de document, să zicem, o carte de corespondent, pe care să scrie că sînt colaborator ori corespondent

[1] *Curierul Vilnei.*

al lui *Vilenski vestnik*. Aceasta mi-ar îngădui să devin un colaborator mai zelos al ziarului.

— Asta se poate, consimți secretarul.

După vreo cinci minute, Lobanovici era în posesiunea unei cărți de corespondent, eliberată de *Vilenski vestnik*, scrisă cu îngrijire, pe o hîrtie bună, tare, prevăzută cu o ștampilă distinctă. Acest succes îi dădu curaj.

Redactorii fură, chipurile, mîhniți de plecarea silită a lui Lobanovici. Clătinară din cap și-și exprimară sentimentele de compătimire.

— Dar ce ar fi să plec la Cracovia, în locul domiciliului forțat? îi întrebă Lobanovici pe Ștefan și pe Vlasiuk, cu o ironie ascunsă.

Ștefan lăsă ochii în jos, cu un aer vinovat, iar Vlasiuk privi undeva în gol. Ștefan rosti:

— N-a venit încă timpul.

Făcu o pauză și apoi adăugă, punînd mîna pe umărul lui Lobanovici.

— Să nu pierzi nădejdea!

Vlasiuk se întoarse spre Lobanovici și-l sfătui:

— Uite ce e, nene Andrei: la Minsk, să treci pe la avocatul Semipalov. E un om de-ai noștri și el poate să-te sfătuiască binișor. D-aia e și avocat... Ce?

De aceeași părere fu și Ștefan. Îi dădură lui Lobanovici o scrisoare adresată avocatului.

— Și cînd ai de gînd să pleci din Vilna? îl întrebă Ștefan.

— Cu cît mai repede, cu atît mai bine. Poate chiar diseară. Dacă nu mă grăbesc mă vor duce jandarmii, ca pe un deținut, ceea ce nu-i prea plăcut... Dar, la urma urmei poate c-ar fi mai ieftin să ajung în acest chip acasă: nu m-ar mai costa nimic drumul, rosti Lobanovici zîmbind amar.

— Ei, pentru drum, îți mai dăm și noi ceva, îl liniști Ștefan.

Lobanovici nici nu le spuse redactorilor despre succesul obținut. La ce bun? Era ferm hotărît să părăsească în aceeași zi Vilna. N-avea cine știe ce pregătiri de făcut. Avea timp destul, pentru a trece pe la conductorul-șef, să-l anunțe și să-și ia rămas bun.

Stăpînul casei și binevoitoarea Malvina Kazimirovna fură sincer mîhniți, văzîndu-și copiii rămași fără „director". Dar și elevii erau triști, se obișnuiseră cu învățătorul lor. Conductorul-șef încheie cum nu se poate mai bine socotelile cu Lobanovici, dîndu-i peste ceea ce i se cuveni trei ruble. Iar la despărțire, îi spuse:

— Dacă ai călători pe linia ferată polesiană, te-aș duce gratuit pînă la Baranovici. Lobanovici îi mulțumi, nu-i convenea să meargă în direcția Baranovicilor. Își luă rămas bun și de la Stasi Guliașek, trecu în cotețul său, unde era „copaia" și se opri o clipă lîngă ea. „E-eh, copaie, copaia mea! zise el în gînd. Mi-ai legănat visul Cracoviei, dar degeaba, n-are cum să se împlinească." Își luă geamantănașul și se duse pe jos la gară.

Trenul făcea de la Vilna la Minsk cel mult șase ore. La răsăritul soarelui, Lobanovici sosi la Minsk. După vremea secetoasă și rece, nepotrivită cu anotimpul, urmară nopți calde și zile fierbinți. De la gară, în drum spre oraș, Lobanovici trecu pe lă fostul său coleg Bolotici, cu care fusese prieten la seminar și care era învățător la școala pentru orbi. Bolotici nu se abătuse de la regulile de conduită veche, mergea pe drumul unui om „bine intenționat" și nu simpatiza revoluția, totuși îl primi prietenește pe fostul coleg, deși glumea pe seama eșecului participării sale la revoluție.

— Mai stai, frate, nu rîde, îi spuse Lobanovici. Dar despre asta, ce zici? și scoase din buzunar cartea de corespondent, arătîndu-i-o colegului.

Bolotici se uită atent la ea și apoi îl privi pe prietenul său.

— Va să zică, te-ai răzgîndit și ai pus cruce activității subversive? îl întrebă Bolotici, cu glas de bas, ușor mirat.

— Nu, frate: am de gînd să pun cruce unor proști, dar, deocamdată, e prematur să vorbim despre așa ceva, răspunse Lobanovici.

Bolotici se cam fîstîci, neștiind la ce face aluzie prietenul.

— Ce vrei să spui? îl întrebă el pe Lobanovici.

— De-ar fi Ianka Tukala cu noi, ți-ar răspunde cu vreun aforism.

Bolotici tot nu înțelese, rămînînd și mai nedumerit.

— Nu pricep nimic. Și ce aforisme ar putea debita el?

Lobanovici își desfăcu larg brațele:

— Nu-i tocmai ușor să-i ghicești gîndurile. Dar bănuiesc că ar fi în stare să zică ceva în felul ghicitorii lui Samson din Biblie, de pildă: „Din acela care mănîncă a ieșit ceva ce se poate mînca, și din cel puternic a ieșit ceva dulce" [1].

Acum, veni rîndul lui Bolotici să-și desfacă brațele.

[1] Este vorba de un cadavru de *leu*. În gura acestui animal de pradă, a poposit un roi de albine călătoare, începînd să facă în ea și faguri.

— Parcă îmi împrăștii ceața-n ochi: cu cît o iei mai de departe, cu atît îmi apar lucrurile mai încurcate. Un lucru e sigur, zîmbi Bolotici, tu ești iepurele cel urmărit de copoi, și acum încurci drumurile, ca să-i faci să-ți piardă urma.

— Da, da, așa-i! admise Lobanovici. În fine, a dat dumnezeu și te-ai lămurit întrucîtva.

Zîmbiră amîndoi.

— Și ce ai de gînd să faci acum?

— Drept să-ți spun, nu știu nici eu. M-au dat afară jandarmii din Vilna, fiindcă mă aflu sub supravegherea poliției. N-am autorizație de domiciliere în Vilna. Or, acolo, aveam ceva ocupațiuni plătite.

— Așadar, vii acum din Vilna?

— De acolo, frate!

— Și de aici, încotro ai s-o iei?

Lobanovici se uită la el:

— Ce ar fi să mă adăpostești în locuința ta?

Bolotici se uită încurcat la Lobanovici:

— De ce nu? Poți să stai la mine, o zi ori două.

— Ia spune-mi sincer: cam cîte zile m-ai ține tu, dacă n-aș fi un golan dat afară din slujbă, ci un mare funcționar, plătit cu o mie de ruble pe lună?

— Mai întîi, capătă și tu o leafă de o mie de ruble, și apoi, să mă întrebi... Știi, Andrei? Te-aș ține și mai mult, dar tu știi ce se scrie în *Minski golos* [1] despre oameni ca tine?

— A, în ziarul acela care are redactor pe unul de la „sutele negre", trădător de patrie, Schmidt?

— Habar n-am cine-i ăsta; știu numai că e redactor-șef la *Minski golos*, și uite ce a scris el în ziar.

Bolotici luă de pe masă, unde toate hîrtiuțele erau la locul lor, în cea mai perfectă ordine, un exemplar din ziarul *Minski golos*, și îi arătă o notiță, în care participanții la adunarea învățătorilor de la Mikutici erau ponegriți în chip și fel.

Lobanovici parcurse la iuțeală această notiță și-i spuse prietenului:

— Poți să-mi dai numărul acesta?

— Chiar pentru tine l-am păstrat, răspunse Bolotici.

[1] *Vocea Minskului* — în lb. rusă.

XXV

După ce îmbucă ceva la prietenul său, Lobanovici se duse în oraș: îl căută pe avocatul Semipalov ca să-i predea scrisoarea ce i-o dăduseră redactorii. Avocatul nu era acasă; plecase pentru un timp nedeterminat undeva în Ucraina de sud. Speranțele puse în Semipalov cădeau astfel, baltă. Și, de fapt, ce-i putea spune el, ce sfat i-ar fi putut da? I-ar fi spus desigur, că trebuie să plece acasă și acolo să solicite autorităților polițienești locale autorizația de a locui și a lucra la Vilna. „Dar știu eu și fără popă, că duminica e sărbătoare", își aminti Lobanovici de o zicală veche.

O luă îndărăt. Ajuns într-o grădiniță, în dreptul casei arhierești, alese un locșor ceva mai ferit de priviri, se așeză pe o bancă și scoase din buzunar *Minski golos*, în care fusese publicată o notă răutăcioasă despre învățătorii de la sate, intitulată: *Fără minte și fără obraz*. O citi și rămase pe gînduri. Și în clipa aceea îi veni o idee: să treacă pe la redactorul-șef de la *Minski golos*, Schmidt, de la „sutele negre", și să stea de vorbă cu el, în legătură cu acea notiță din ziar, cam în felul în care el și Ianka Tukala făcuseră o repetiție de interogatoriu. La început, ideea aceasta îi păru absurdă; dar, pe măsură ce se gîndea, se simțea din ce în ce mai ispitit s-o aplice. Într-adevăr: ce avea de pierdut? Chiar dacă redactorul n-o să vrea să stea de vorbă cu el, tot nu-i nici o nenorocire! Se zvonea pe seama lui Schmidt, că ar fi fost ofițer de marină, că sustrăsese planurile fortăreței Kronstadt, pe care le-ar fi remis serviciului de spionaj german. Pentru aceasta, s-ar fi ales cu zece ani de muncă silnică; totuși, țarul Nicolae al II-lea îl absolvise de pedeapsă și-l reintegrase pe redactor în drepturile cetățenești. Acum, el era cel mai devotat „bun rus".

În cele din urmă, Lobanovici se hotărî de-a binelea să-l viziteze pe Schmidt, ca să vadă măcar ce fel de om e și să încerce să aducă vorba despre învățătorii destituiți, ponegriți de ziar.

În sala de așteptare de la *Minski golos* ședeau doi oameni: un popă și un funcționăraș destul de sărman ca înfățișare. Popa fu îndată poftit în cabinet. Iar după cîteva minute ieși de acolo, bine dispus. Îi făcu semn din cap funcționărașului, cerîndu-i să-l urmeze. Lobanovici auzi doar vorbele popii, adresate funcționarului, chiar în ușă:

— Nu ți-am spus? Deștept, nu glumă!

Dispărură apoi amîndoi.

— Cum să te anunț domnului redactor? îl întrebă pe Lobanovici omul de serviciu, cu bărbuța roșcată, fără uniformă și nu prea arătos.

— Spune că sînt un corespondent de la *Vilenski vestnik,* ziarul gubernatorului general din Vilna, rosti Lobanovici, cu aer important.

Omul de serviciu îl privi cu respect pe vizitator, ba chiar îi făcu și o plecăciune. Lobanovici își notă în gînd: „Mușcă!"

Cel cu bărbuța roșcată se strecură fără zgomot pe ușa cabinetului redactorului și se întoarse numaidecît.

— Poftiți! rosti el, arătînd cu o mișcare din cap ușa.

Redactorul, fără haină, ședea într-un fotoliu larg, la o masă acoperită cu postav verde. Era un om scund, robust, cu obrazul lat, cu ochii spălăciți, pătrunzători, cu o căciulă de păr nins de ani. Purta o cămașă rusească, descheiată la guler, din care îi răsărea grumazul, gros ca de bou. Răspunse la salutul lui Lobanovici, doar mișcîndu-se ușor în fotoliul său.

— Cu ce vă pot servi? întrebă el, aspru.

— Domnule redactor, vreau să vă vorbesc nu numai în chestia mea, ci și pentru colegii mei, învățători.

Redactorul deschise ceva mai larg ochii, dar tăcea, așteptînd ce va urma. Lobanovici făcu o singură pauză:

— Vă ascult, rosti redactorul, de astă dată cam nerăbdător.

Lobanovici scoase din buzunarul de la piept numărul din *Minski golos,* împăturit cu grijă, și-l desfăcu, găsi notița *Fără minte și fără obraz* și i-o arătă redactorului.

— Eu, domnule redactor, sînt chiar unul dintre cei calificați astfel de ziarul dumneavoastră.

Redactorul îi luă ziarul din mîini și privi notița. Deodată se schimbă la față. O expresie de răutate îi scînteie în ochii spălăciți.

— Ei, și ce doriți? îl întrebă, mînios, de parcă n-avea înaintea sa un om tînăr, ci o jivină vătămătoare.

— Cînd omul este împroșcat cu noroi, fără s-o merite, răspunse Lobanovici, calm, cu oarecare amărăciune în glas, e firesc, domnule redactor, să simtă nevoia de a se spăla de acest noroi.

Părea că aceste cuvinte îl impresionară pe redactor.

— Nu vă înțeleg, răspunse el.

— Domnule redactor, iată despre ce e vorba: cele publicate despre noi în organul dumneavoastră, nu corespund din nici un punct de vedere adevărului.

Redactorul îl privi nedumerit.

— Dar de ce dumneavoastră ați ținut o adunare neautorizată, interzisă de lege? Chiar dumneavoastră ați redactat moțiunea! obiectă redactorul.

Lobanovici îl privi drept în ochi.

— E păcat că pristavul care, probabil, dorea să se arate zelos, a ridicat numai așa-zisa rezoluție. Dar de ce nu s-a ostenit să anexeze la ea și vreo cincisprezece sticle de votcă goale? Ei, atunci ar fi fost clar, de ce și cum s-a putut ticlui o asemenea rezoluție.

Redactorul clătină din cap, neîncrezător.

— Dar cum să se interpreteze faptul că într-un singur sat s-au adunat peste douăzeci de învățători?

— Domnule redactor, din acest sat se trag mai bine de treizeci de învățători. Ce vreți? Așa este satul nostru, Mikutici: a absolvit unul seminarul de învățători și le-a arătat calea celorlalți.

Cu toate încercările redactorului de a-l prinde pe Lobanovici, nu izbutea în nici un chip. Toate răspunsurile păreau adevărate, sincere. Și atunci redactorul încercă să-l atace de pe o altă poziție.

— Ia spuneți: ați venit la mine numai ca să dezmințiți învinuirile ce vi se aduc? întrebă el fără ocol.

— Credeți-mă, domnule redactor: am trecut pe la dumneavoastră într-un mod cu totul întîmplător. Drept să vă spun, eu nu vin de bunăvoie din Vilna. Acolo aveam ceva de lucru, meditam copiii unui funcționar de la calea ferată. Alaltăieri însă, rotmistrul de jandarmi m-a somat să părăsesc orașul, dacă nu vreau să fiu trimis la urmă, sub escortă. De asemenea, din cînd în cînd, serveam cu anumite materiale și ziarul gubernatorului general din Vilna, ziarul *Vilenski vestnik*.

Lobanovici observase că acest ziar tocmai se afla pe masa redactorului. Drept confirmare a celor spuse, își scoase „talismanul", cartea de corespondent completată frumos și cu îngrijire. În aceeași clipă, observă cum redactorul se schimbă la față: nu mai părea aspru, ci binevoitor. Ridicîndu-și spre Lobanovici ochii săi spălăciți, redactorul rosti pe un alt ton:

— Uitați-vă. Scrieți pentru *Minski golos* tot ce mi-ați povestit despre adunarea învățătorilor, așa cum a fost în realitate. O s-o

public în ziar. Cred, tinere, că aceasta va fi spre folosul dumneavoastră și al colegilor dumneavoastră. Eu... observă redactorul, nu fără mîndrie, dar urmă reluîndu-și fraza, fără acest „eu" : *Minski golos* se bucură de atenția excelenței sale gubernatorul din Minsk și a preasfinției-sale, episcopul Minskului și al Turovului, ca și a tuturor funcționarilor superiori din gubernie.

Dîndu-și seama că redactorul era dispus să se laude, Lobanovici caută să-i exploateze slăbiciunea :

— Domnule redactor ! Am avut prilejul să citesc ceva din Leikin, un scriitor nu prea cunoscut. La un banchet, unul dintre editorii săi a spus : „La adevăr noi am ținut chiar din copilărie, drept care cei de sus ne-au răsplătit cu dărnicie". Doresc să spun că și iubirea de adevăr de care dați dovadă nu trece neobservată de superiori.

Redactorul zîmbi dulce. Se vădea că aceste vorbe îi plăcură. Iar cînd Lobanovici îi mulțumi pentru primirea făcută, plină de omenie, el se ridică din fotoliul său larg și-i strînse cu putere mîna.

— Așadar, aștept articolașul dumneavoastră.

Plecînd de la *Minski golos*, Lobanovici simți că poartă parcă niște aripi. Fără concursul lui Liskovski și al lui Vlasiuk, fără avocatul Semipalov, a pus singur la cale un lucru spre folosul său și al tovarășilor săi ! Nu mai zăbovi și merse iute acasă, la Bolotici, unde avea de gînd să-și scrie „articolașul".

Între timp Bolotici isprăvise ce avea de făcut și ședea în cabinetul său, orînduind lucrurile de pe masă, deși și înainte lucrurile fuseseră la locul lor. Cînd Lobanovici intră, Bolotici înțelese numaidecît că colegul său era vesel, emoționat.

— Ei, Andrei, cum ți-a mers ? „Te felicit, Grișka, pentru biruință și obrazul zgîriat ?" îl întrebă.

— Ascultă, Bolotimus-Boloto. Ia dă-mi vreo două-trei coli de hîrtie : ai să vezi ce voi scrie și pentru cine.

Bolotici rîse vesel, din toată inima după ce ascultă relatarea lui Lobanovici despre discuția cu redactorul și despre rezultatele întrevederii.

— Asta se cheamă : l-a dus de nas ! glumi el. Scoase din sertar vreo duzină de coli de hîrtie bună, netedă. Scrie cît te lasă inima, adăugă el, tot în glumă.

Lobanovici alese un colțișor tihnit și se puse pe lucru.

XXVI

Articolul scris de Lobanovici și intitulat *Cum a fost?* fu publicat a treia zi în *Minski golos*, semnat: „Kudesnik“ [1]. Cînd Bolotici îl citi, deschise larg ochii și rămase cîteva clipe tăcut, privindu-și prietenul.

— Poftim de încearcă să te dumirești; pînă unde o fi adevărul și unde începe o născocire isteață! rosti el încîntat.

— Amice, e greu să tragi hotarul între un adevăr și o născocire ce seamănă cu adevărul, observă Lobanovici. Iar viața însăși îți oferă o canava pentru brodat.

— Vorbești cam întortocheat, frate. Fără un păhărel de votcă bună nu-i chip să te priceapă omul.

Rostind aceste cuvinte, Bolotici se apropie de micul bufet, destul de drăguț și încăpător, scoase o sticlă respectabilă și o puse pe masă.

— Asta-i, frate, un fel de „starkă“ [2] poloneză. O am de mult și am ținut-o pentru vreo ocazie solemnă.

— Prin aceasta, Bolotimuse dragă, îmi dovedești că ești prietenul meu adevărat, așa cum mi-ai fost și la seminar.

Turnînd rachiu în păhărcle, Bolotici observă cu un aer serios:

— Știi, Lobunio: articolul acesta va produce, dacă nu un reviriment, atunci cel puțin o zăpăceală mare în capetele funcționarilor judecătorești și ale polițiștilor: *Minski golos* e purtătorul „crezului“ lor.

— Ei bine, răspunse Lobanovici, vesel, ridicînd păhărelul. Cu ajutorul lui dumnezeu, o să iasă lupul bătut de viței!

Seara, după ce se despărți călduros de Bolotici, Lobanovici se îndreptă spre gară. Luă cu el cîteva exemplare din *Minski golos*, cu articolul său. În vagon, se gîndea cît de tare se vor mira colegii destituiți din învățămînt cînd vor afla despre „Kudesnik“. Nici unuia n-o să-i treacă prin cap că a fost scris de el, Lobanovici. De vesel ce era, îi venea să rîdă. În primul rînd, se gîndea la prietenul său Ianka Țukala și cum o să-i povestească aventurile lui.

Trenul sosi la Stolbunî cam pe la unsprezece dimineața. Ca să nu piardă întîlnirea cu Ianka, Lobanovici se hotărî să treacă pe

[1] *Vrăjitor* — în lb. rusă.

[2] Rachiu verde de fructe.

la casa unde acesta locuise mai demult. De la gară pînă în tîrg era vreo jumătate de verstă. Mare fu mirarea și bucuria celor doi prieteni, cînd, printr-o întîmplare fericită, se întîlniră pe drum.

Săriră unul spre altul:

— Ianka!

— Andrei!

Își strînseră puternic mîinile și se sărutară.

— Bine, dar cum ai nimerit aici, așa pe neașteptate? De unde vii? îl întrebă Ianka, bucuros și nedumerit.

— Nu e măsurată de nimeni vremea peregrinării mele, iar drumurile mele, doar de dumnezeu și de jandarmi, rosti Andrei solemn.

— Vorbești ca un proroc din vechime, rîse Ianka, presimțind noutățile importante ce avea să i le spună prietenul.

Iar Andrei îl întrebă:

— Încotro ți-e drumul?

— Nu umblu singur: dracii îmi împing picioarele! răspunse Ianka, pe același ton. Aveam de gînd să plec la Minsk, dar cînd te-am zărit pe tine, s-au lăsat dracii de mine, dă-l naibii de Minsk!

— Bine-ai zis!... Știi, Ianka: tot timpul mi-era frică să nu-ți pierd urma. Dar uite că ne-am întîlnit pe drum!

— Cine are noroc sare și cu opinci în joc, i-o întări Ianka printr-o zicătoare. Și acum, frate, povestește-mi cum ți-ai petrecut timpul așa, nesocotit de nimeni.

Lobanovici își roti privirea împrejur și răspunse cu jumătate de glas:

— Toate la timpul lor... Și poamele și mînătărcile. Ascultă, Ianka: hai la tîrg, să ne luăm d-aia care veselește inima omului. Ne-om îndepărta de la uliță și de la zidurile caselor, și apoi, într-un loc mai ferit de vederi, o să ne deschidem inimile, o să dăm drumul vorbelor.

— Iată ce înseamnă a face parte dintr-o redacție! Se vede repede că și-a mai încropit omul ceva minte! Numai un prost ar fi în stare să găsească cusur la așa ceva.

Cei doi prieteni se duseră la cîrciuma tatei Ghenea să-și ia ceva de-alc gurii. Se opriră într-un loc pustiu, deasupra Niemenului.

— Uite, chiar aici o să ne deschidem gurile, rosti Lobanovici. Stai jos, frate Ianka!

Se așezară pe iarba verde, în dosul unei sălcii mari ce-și întindea crengile subțiri, mlădioase deasupra Niemenului. Izma din luncă, atinsă de picioare, își revărsa în jur mireasma iute. Jos,

sub malul rîpos, rîul își purta fără istov undele străvezii, ca de argint viu.

— Ei, Ianka, ce zici? E bine și comod aci, poți să stai fără grijă, rosti Lobanovici, uitîndu-se în jur.

— Ce-i bine, e bine, dar nu mă așteptam de la tine numai la atît! obiectă Ianka. Va să zică, după atîta tunet, o ploicică mică!

Andrei rîse:

— Să știi, frate, că mă gîndeam mereu: cum să încep să povestesc, cînd mă voi întîlni cu tine, despre tot ce s-a petrecut în acest răstimp. Și parcă tot nu găsesc un început care să ne mulțumească, și pe mine, și pe tine.

— Ei, atunci, ia destupă sticla, poate că o să-ți dezlege limba, rosti Ianka cu hotărîre, și adăugă: simte ea, inima mea, că ai să-i spui ceva de seamă.

Lobanovici scoase din buzunar „clondirașul", o bucată de salam învelită în hîrtie și puțină pîine. Pînă una, alta, Ianka nu-și lua ochii de la prietenul său.

Andrei spuse cu nepăsare prefăcută:

— În timp ce eu voi aduce la masă și voi trebălui, ia citește notița asta!

Ianka se pomeni cu *Minski golos* în mîini. Își înfipse ochii în articolaș. Lobanovici tăia salamul și-și observa pe ascuns prietenul. Acesta, pe măsură ce citea, se schimba la față, pierdea șirul cuvintelor, citi apoi de cîteva ori începutul articolului, se uită la semnătură, la titlu. În cele din urmă, se șterse la ochi și căută lung la Andrei.

— Ei, Ianka, ce zici despre asta? îl întrebă Lobanovici.

— Fraților! Maică, taică dragă! exclamă Ianka, venindu-și cu greu în fire. Ce-mi văd ochii? Nu cumva mă poartă dracul prin baltă? Ianka își făcu vesel semnul crucii. Ce-o mai fi și asta? își desfăcu brațele și sări la sticlă. Să bem, să bem pentru un om de inimă care și-a ridicat glasul prin *Minski golos*, pentru „ogarocii" fără căpătîi!

— Să bem! îl susținu Andrei. Dar uite că am uitat să luăm cu noi un păhărel. Cu ce să bem?

— Adică, cum: cu ce? Ne lipsim noi de funie, vacă să fie!

Ianka îi trecu lui Andrei sticla.

— A ta e votca și tot a ta e noutatea! Blagoslovește, părinte Andrei! Zi-i! Din gît de sticlă în gîtlej de om!

Andrei destupă sticla:

— Așadar, frate Ianka, să ne bucurăm și să ne veselim. Să se lase răul de noi, iar cele începute cu bine tot cu bine să se isprăvească. Sănătate!

Rachiul gîlgîi în gîtul lui Lobanovici, dincolo de gardul dinților. Trase un pahărel bun și înghiți.

— Ia și tu atîta, frate, spuse el, trecînd sticla lui Ianka și arătîndu-i cu unghia porția cuvenită.

Ianka luă sticla, se uită în direcția Paneaneonului și a Stolbunilor, apoi se întoarse cu fața spre Mikutici, și-și ridică ochii la Demianovîi Guz.

— Ascultați voi, tîrgurilor și satule, și tu, Demianovîi Guz, și voi, drumurilor pe care am umblat noi și vom mai umbla! Să ne trăiți! Să ne trăiești și tu, omule bun, care ai pus o vorbă bună pentru noi în *Minski golos!* Plincască-ți-se vrerile în clipa asta! Și tu, Neighertovo, să ne trăiești!

Lobanovici zîmbi. Ianka își sorbi porția în două înghițituri, mîrîi de plăcere, își șterse buzele, se scărpină la nas și spuse:

— Să știi că o să mai bem noi!

— Doar mai avem rachiu, rosti Lobanovici, scuturînd sticla. Hai să luăm o gustare!

Ianka se uită la sticlă, măsură cu privirea, dacă băuse atît cît i se fixase, și declară:

— Vi-am cam depășit limita! Știi, așa mi-e firea: la muncă nu-mi fac norma, iar la băut, mi-o depășesc.

— Ei, Ianko, aici te-ai cam calomniat.

— Mă calomniez, că mă simt vesel, și cam începe rachiul să mă amețească.

Cei doi prieteni ședeau pe malul rîului, sub tufă, mîncînd, glumind și ducînd sticla la buze. După ce o goliră, Ianka lăsă frîu liber sentimentelor lui:

— Există oare pe lume un demnitar pe care l-aș invidia astăzi? Există oare un castel, ori un palat, ce l-aș primi în schimbul acestei tufe de deasupra Niemenului? Nu există nimic asemănător!

Ianka dădu energic din mînă.

— Ce-i cu acest acces de fericire la tine?

— Din două izvoare vine: unul este articolul, iar celălalt sticla asta care, din păcate, e goală.

— O sticlă goală se poate umple. Dar ce părere ai tu despre acest „Kudesnik"? Ce crezi că înseamnă el pentru noi?

— Păi, frate, e o ploaie pe timp de mare secetă! exclamă Ianka. Uită-te și tu la luncă, la costișe: le-a ars soarele primăvara. Dar

au căzut ploile și au început să prindă viață. Se vede că s-a produs și pentru noi un reviriment favorabil.

— Cam tot așa judecă și Kostea Bolotici. Ba a spus și mai mult decît atîta: *Minski golos*, pentru polițiști, pentru popi și pentru funcționari e la fel cu „Crezul" pentru creștinii drept-credincioși.

— Bravo! strigă Ianka.

— Știi, Ianka, schimbă vorba Lobanovici, dacă-i așa, ia dă o fugușă pînă la Monea, e aproape de tot, peste pod, și mai ia o sticluță; atunci, îți povestesc eu cum a apărut „Kudesnik" în ziarul „sutelor negre" și cine-i el.

— Pentru asta, alerg și la capătul lumii!

Lobanovici voia să-i dea bani.

— Las-că merge și banul meu!

Ianka împinse mîna prietenului și se repezi la Monea.

Sub aceeași tufă de salcie, Lobanovici îi povesti aventurile sale; izgonirea din Vilna, vizita la redactorul-șef de la *Minski golos* și rezultatele ei.

— Știu, Ianka frate, spuse Andrei în încheiere, adevărul în văluri e mai interesant decît adevărul gol. Mi se pare chiar că tu ești cam dezamăgit de povestea lui „Kudesnik". Repetiția de interogatoriu ce-am făcut-o n-a fost, însă, fără rost.

Ianka răspunse încîntat:

— Kudesnice, Kudesnice! Ești un bătrîn isteț!

XXVII

Andrei și Ianka se adăpostiră pentru cîtva timp în hambarul unchiului Martin. Hambarul era încăpător și, dacă ar fi fost plin pînă la acoperiș cu cereale și fîn, ar fi ajuns la trei gospodării. Într-o parte, era o grămadă de paie rămase din vară, roase de șoareci. După ce-și aduseră așternutul, cei doi colegi se înveliră cu o pătură de casă, trăgînd un somn adînc, țărănesc.

Asemenea hambare acoperite erau anume înjghebate, ca să pătrundă aer destul din afară, de aceea aveau, din loc în loc, răsuflători, deasupra porții largi, de-a lungul acoperișului, unde o pereche de ferestruici fără geamuri, lăsau rîndunelele, cărora le

place mult să-și facă cuiburi în hambare, să intre și să zboare în voie. Toate răsuflătorile din pereții hambarului erau făcute în așa fel, încît să nu pătrundă ploaia și să nu se strecoare zăpada prin ele iarna.

Răsărea soarele. Începea o dimineață senină de vară. Prin miile de crăpături și răsuflători răzbea văpaia soarelui, și hambarul întreg, umplîndu-se de șuvoaie de lumină, scînteia, trăia și strălucea în raze aurii.

— A văzut oare vreodată țarul una ca asta? La naiba! rosti Ianka, trezindu-se din somn și admirînd fuioarele razelor vii, în care jucau miliarde de firicele de pulbere. Auzi, ce spun? îl întrebă el pe Lobanovici.

Andrei privea rîndunelele sprintene, zburînd cu aripioarele lor ușoare deasupra cuiburilor, ciripind dulce.

— Ce vrei, Ianka? Eu n-am văzut niciodată rîndunelele bătîndu-se între ele, observă el, fără să răspundă tovarășului său, de parcă nici nu-l auzise.

— Da, drăguțe păsărele! îl susținu Ianka. Cînd încep să ciripească deasupra cuibului, îți răsar în minte niște neveste tinerele, atunci cînd se adună cu gălețile la puț și turuie pe toate vocile.

Pînă la hambar răzbeau și cîntecele și zgomotele obișnuite zilei de muncă a țăranilor. De cîteva ori pocni ușa casei și scîrțîi poarta grajdului; venise mama să mulgă vaca. Scîrțîi apoi și cumpăna deasupra puțului. Peste puțin, satîrul începu să toace ceva în troacă, se pregătea hrana pentru porci. Pe urmă se auzi văicăreala lui Iuzik, celălalt frate al lui Andrei: scotea vitele la păscut, dar nu dormise îndeajuns și, supărat, își vărsa necazul pe vaci. Unchiul Martin îl opri pe Iuzik, strigîndu-i cu mînie:

— Dar de ce dai cu biciul în vacă? Ce ți-a făcut? Îndată pun mîna pe bici și te croiesc peste spinare!

Iuzik tăcea cît mai era în curte; apoi se răți:

— N-ai să mă atingi: ai mîinile scurte. Iar biciul, uite-l, îi în mîinile mele.

— Bagă de seamă, Diubokule, să nu-l vezi în ale mele.

Unchiul Martin ședea pe o buturugă și dregea coasa. Bocănitul monoton al ciocanului peste ilăul de fier înfipt într-un butuc se unea cu celelalte zgomote, de răsuna curtea. Tuturor le ținea isonul un cocoș care cînta în gura mare.

Lobanovici își dădu seama că se afla în toiul muncilor grele: unchiul Martin dregea coasa; venea timpul cositului. Trebuia să se grăbească, fiindcă cei de la Rusinova coseau mai repede fîșiile de fîneață, ei își lăsau numaidecît caii la păscut pe mirișe. Iar

dacă cele două fîşii de iarbă ale unchiului rămîneau acolo, caii le stricau, le striveau. Lobanovici îşi dete seama că s-ar cuveni să-l ajute pe Martin.

Colegii stăteau culcaţi, tăcuţi, fiecare cu gîndul la ale sale. Deodată, Lobanovici rupse tăcerea:

— Ştii tu, Ianka, ce fel de aforism o să-ţi spun?

— Ia să aud! se învioră Ianka, trezit parcă din somn.

— Orice lucru din lume îşi are sfîrşitul său, rosti Andrei, solemn.

— E just, şi tot aşa e just că omul, cînd este flămînd, vrea să îmbuce ceva, îi răspunse Ianka, făcînd o aluzie vădită.

— Iar dacă-i aşa, să nu mai stăm tolăniţi, ia să ne sculăm!

— Dar nu merită scularea din pat un asemenea aforism, observă Ianka, tot în glumă; ieşi totuşi de sub pătură şi se aşează pe paie, spunînd: Vai ce bine-i, frate, să dormi aici! Parcă nici nu dormi, ci sorbi o băutură divină!

— Hambarul este o viligiatură în viligiatură, un paradis nevăzut de Adam şi Eva, nici în vis.

Prietenii se îmbrăcară repede şi se duseră la Niemen să se spele. Se opriră pe o potecuţă bătătorită de lîngă hambar, ce ducea la rîu şi-i dădură bună ziua unchiului Martin. Acesta îşi trase de pe frunte şapca „varşoviană". Pe vremuri, Martin o purta în zilele de sărbători. Acum, că se învechise, îşi pierduse eleganţa, forma şi culoarea, dar şi aşa aducea cu şepcile purtate de micii moşieri.

— Ei, cum aţi dormit? îi întrebă unchiul, apoi îşi suflă nasul, la dreapta şi la stînga, punîndu-şi pumnul la o nară şi la cealaltă.

— Am dormit ca unul care şi-a vîndut grîul; răspunse Ianka.

Andrei îl întrebă:

— Unchiule, mai ai ceva coase de prisos?

— Cum să nu! Am, şi nu numai una.

— Ei, atunci, drege-le frumuşel: ne ducem cu toţii să cosim Iar cei de la Rusinova să-şi bage bine-n cap: să nu se pomenească cu călcîiele tăiate, dacă vor da prea mult zor la coasă, glumi Andrei.

Unchiul Martin rîse. Ştia că Andrei este un cosaş de ispravă şi că n-o să rămînă codaş cu un astfel de ajutor.

A doua zi, la revărsatul zorilor, unchiul Martin şi Andrei îşi luară coasele, un ciocan şi ilăul, şi se duseră la Ielovo, la fîneaţă. Ianka şi Iakub aveau să le aducă acolo de-ale gurii, luînd greblele cu ei; era lucru berechet pentru toată lumea.

Andrei îndrăgea din copilărie Ielovo. Acolo erau mulți stejari, atît de înalți și groși, încît patru oameni ținîndu-se de mîini abia le puteau cuprinde trunchiul. Ei se înălțau mai ales deasupra rîului; în vîrfurile lor se aciuiseră cuiburi negre de berze. În fundul luncii creșteau tufe dese de aluniș, iar Niemenul făcea șerpuiri atît de frumoase, încît era greu să nu le admiri.

La Ielovo era o luncă foarte bună, mai ales în partea mai apropiată de Niemen. Și lunca și locul pe care se afla gospodăria unchiului Martin erau proprietatea prințului Radziwill. Mai demult le ținea cu arendă Movșa Pereț, care avea o cîrciumă la Mikutici. Cînd Witte a introdus monopolul rachiului, Movșa a lichidat localul, s-a mutat la Paneancon, iar terenul prințului l-a luat în arendă unchiul Martin.

De la gospodăria unchiului Martin și pînă la Ielovo se numărau patru verste. Cosașii noștri ajunseră la fîneață, cînd soarele abia se ivea din dosul pădurii. Unchiul Martin nu-și irosea timpul. Înfipse în pămînt coada coasei, atîrnă de mîner traista, cu cioeanul și cu ilăul în ea și se duse să măsoare cu ochiul marginile fîșiei lui de fîneață. Se convinse că țepușii erau la locul lor; porni apoi cu pași mărunți, de la țepuș, să facă „vadul", pentru a nu se atinge iarba vecinului. Oamenii aveau atît de puține fînețe, încît se agățau de fiecare cot de pămînt.

Unchiul Martin și Andrei se hotărîră să înceapă coasa de la pădure, din văgăună, unde lunca era călcată de picioarele vitelor, ale căror urme dese nu dispăreau ușor. În văgăună, pe alocuri pămîntul era ud, dar și cu iarbă moale, deși nu prea de soi. Unchiul Martin trase „vadul" tocmai pînă la mijlocul fîșiei lungi și înguste. Această bucată de pășune fu împărțită în două. Martin o alese pe cea mai proastă. Își ascuțiră coasele. Înainte de a-i face vînt coasei, unchiul, fără a-și scoate șapca, își făcu semnul crucii și rosti: „Blagoslovește, doamne!" În clipa aceea, Andrei izbutise să și dea de vreo două ori din coasă.

Iarba era tînără, roua dimineții o muiase și o umezise. Coasele, bine drese, își vedeau de treabă, sunînd șuierător. Iarba se supunea cu ușurință și se culca resemnată, în fîșii drepte.

Cosașii, deși cam depărtați unul de altul, trudeau de zor. Soarele se ridică sus și începu să ardă. Oamenii își scoaseră șepcile. Sudoarea le udă frunțile. Își lepădară și cămășile. Erau amîndoi uzi leoarcă, dar nici unul nu voia să se dea bătut. Mai rămăseseră cîteva petice de iarbă necosită, cînd Andrei, ascuțindu-și coasa, îl zări pe Ianka, apoi și pe Iakub. N-avea timp să se uite la ei, căci unchiul Martin își isprăvea fîșia. Totuși, Andrei izbuti

să vadă deasupra capului lui Ianka vîrșa ridicată, ca un coif de viteaz din vechime, și ulciorul ce-l ținea în mînă, de bună seamă, cu lapte covăsit, ce-i plăcea unchiului Martin. Iakub purta pe umeri o pereche de greble, iar într-o mînă o traistă groasă cu „ligomină", cum ziceau plutașii la merinde. Fără să știe de ce, Andrei se înveseli pe dată.

După vreo zece minute, cei doi ajutori la greblă ajunseră la unchiul Martin.

— Tocmai la timp ați nimerit. Bravo, băieți!

Martin, împreună cu cei doi, se apropie de Andrei, care își isprăvea partea de cosit. Unchiul rosti vesel:

— Coseşte, coasă, cît roua e deasă, s-a dus roua de sub coasă, cosașule, hai acasă!

Și cosașii și greblașii se așezară grămadă sub un stejar de pe malul Niemenului.

— A, ce bine-i că ați luat vîrșa cu voi! Dumnezeu să dea sănătate cui a avut gîndul ăsta bun, rosti Andrei.

— Iakub a avut grijă de ea, lămuri Ianka.

— Iakub e aur curat, nu băiat! rosti Andrei.

Martin fu și el mulțumit că Iakub se gîndise să ia vîrșa cu el.

XXVIII

Iakub nu se înveselea și nu se bucura niciodată mai mult ca pe vremea coasei. Într-adevăr, cînd și unde să mai găsești atîta loc pentru zburdat, pentru avînt, pentru joc? Ca să spunem drept, nici munca de la fîneață nu este dintre cele mai grele. Chiar și valurile de iarbă cosită, veștejită, înmiresmată, cît sînt ele de dragi! Dar micului Iakub nu-i ardea numai de joacă: cîte minuni nu afli la fîneață! Munca te cere întreg: de la cap pînă la picioare.

Iakub privea cu multă băgare de seamă cu cîtă dibăcie mînuia unchiul Martin coasa. În ochii băiatului el era cel mai bun cosaș din lume. Ședea ceasuri întregi lîngă Martin, pe cînd acesta dregea coasa, și nu-i scăpa din ochi nici o mișcare. Iar unchiul Martin adeseori nici nu bănuia că nepotul îl urmărea cu atîta luare-aminte. Cîteodată, Iakub îi dădea sfaturi gospodărești, care îl uimeau chiar pe Martin. Atunci își îmbrățișa nepotul, îl săruta și îi spunea:

— Eşti un om, frate Iakub, ai cap luminat!

Pe cînd unchiul Martin şi Andrei îmbucau cîte ceva la umbra stejarului de pe fîşia lor, Iakub nici nu aştepta poruncă să ştie ce trebuie făcut. Îi dădu lui Ianka o greblă, iar cealaltă o luă el.

— Hai să mergem să scoatem fînul din văgăună, să-l ducem sus, pe colnic; acolo, pînă seara, o să se usuce aproape de tot.

Ianka nu se împotrivi, Iakub avea dreptate. Aduseră sub stejar cîteva braţe de iarbă mai uscată: după mîncare, îi vine omului poftă să stea puţin tolănit la umbră, în fîn. Lui Ianka nici nu i-ar fi trecut prin cap să facă una ca asta, şi o mărturisi mai pe urmă.

Cosaşii nu zăboviră mult la odihnă, deşi tare ar mai fi tras un pui de somn. Şi asta din pricina vîrşei care pîndea acolo, sub stejar, cu vîrful în sus. E drept că unchiului Martin mult îi mai plăcea pescuitul. Or, acum şi locul era bun, şi nici un pescar nu tulburase încă liniştea apelor de la mal.

Andrei şi Iakub se gîndeau şi ei la peşte, dar întîi trebuia să-i dea zor cu cositul. Numai Ianka rămînea nepăsător, ca unul ce nu cunoscuse desfătarea pescuitului cu vîrşa.

Mai era vreo jumătate de ceas pînă la asfinţit, iar fînul fusese strîns, şi făcut căpiţe, să nu ruginească de rouă. Spre marea bucurie a unchiului Martin, cealaltă fîşie fu de asemenea cosită. Încă o zi, două de vreme bună, şi fînul va fi strîns de pe luncă şi adus pe arie.

— Ei, ce ziceţi, băieţi? Să trecem niţel cu vîrşa lîngă mal? îi întrebă Martin, vesel, pe tovarăşii de muncă.

— E tocmai timpul să-i dăm bătaie, rosti Iakub, grav.

— E de mult timpul, îl susţinu Andrei.

— Ei, atunci, haide să începem! Tu, Iakubokule, o să ne aduci tutun şi o să ne faci ţigări: cînd pescuieşti, ţi-e mai mare pofta de fumat.

— Mai ales dacă se prinde ceva, zise Andrei.

Unchiul o dădu înainte cu poruncile:

— Iar tu, Ianka, frate, păzeşte hainele, c-o să trebuiască să ne dăm jos totul, afară de şepci. Nu-i nevoie să stai stîlp lîngă ele, lămuri el, dar tot trebuie să fii cu ochii în patru.

— Slujesc bucuros cauzei comune! răspunse Ianka, în chip ostăşesc.

Unchiul Martin luă vîrşa şi coborî cel dintîi în Niemen, Andrei îl urmă. Erau amîndoi goi-puşcă, numai cu şepcile pe cap. Nu e tocmai plăcut să umbli gol în apă, prin iarba aspră. Cu haina de

pescar, ar fi fost cu totul altceva. Dar n-o luaseră cu ei, fiindcă nu le-ar fi fost uşor să se care cu atîtea lucruri.

— Auzi, frate, ia să cotrobăim prin zavoinca asta, spusc Martin.

Se numea zavoincă o fîşie de apă stătută de lîngă mal. De obicei, era plină de tot felul de ierburi: nuferi, rogoz, stuf. Din fund, se ridica o iarbă lungă, cu fire subţiri. Ajunsă la suprafaţa apei, ca îşi lăţea frunzuliţele rotunde, albicioase. Uneori creşteau lîngă mal şi trestia şi rogozul. Peştele se ascundea în acest desiş de plante acvatice, se odihnea după ce se sătura, ori stătea acolo, ferindu-se de duşmanii săi cei răi, ştiucile şi bibanii.

La pescuit, conducerea o avea unchiul Martin, ca cel mai priceput şi cu experienţă. El apucă un capăt al cercului vîrşei, iar ajutorul său celălalt, şi amîndoi începură să se apropie încetişor de mal, trăgînd încet vîrşa. Se-ntîmpla ca o babuşcă mai zăpăcită, ori o plătică, fugind spre apa adîncă, să nimerească în plasă.

Unchiul alegea locurile în care se putea prinde ceva şi dădea în şoaptă porunci ajutorului său:

— Mai încet, mai încet! Lasă vîrşa la fund, încetişor de tot, şi vezi să nu se agaţe de vreo rădăcină ori de un dîmb, c-o să fugă peştii dedesubt. Ei, punc-o!

Vîrşa era aşezată pe fundul locului ales. Andrei stătea nemişcat lîngă ea, pînă cînd unchiul Martin, ţinînd cercul din partea opusă, îşi scotea piciorul cît se putea mai sus şi începea să dea din el, gonind fără grabă peştii. După ce făcea această mişcare, Andrei îşi scotea şi el piciorul în afară şi făcea la fel, pentru ca peştii să nu rămînă sub mal. Apoi, ridicau împreună vîrşa şi trebuiau s-o mînuiască repede. Făcură astfel prima încercare.

Deodată, după ce vîrşa fu ridicată, o ştiucă zdravănă sări în sus, făcu un arc în aer, gata să nimerească înapoi, în rîu! Unchiul Martin sări ca un tigru şi aduse vîrşa sub ştiucă ca s-o prindă. Iakub şi păzitorul Ianka alergară la mal. Marc le fu bucuria văzînd cum o ştiucă de vreo cinci funturi se zbătea pe fundul vîrşei!

— Nu, frate, lasă-te de prostii! vorbi Martin, solemn, ştiucii.

Împreună cu Andrei, aduse vîrşa pe mal, cu gura în sus şi, abia după ce se îndepărtară destul de mult de apă, o răsturnară. O ştiucă de toată frumuseţea, poate chiar mai mare decît li se păruse la început, se zvîrcolea îndelung, sărind mereu, pînă ce-şi slei puterile.

— Dibaci mai eşti, unchiule Martin! De n-ai fi fost dumneata, înota şi acum ştiuca în Niemen! rosti cu o sinceră admiraţie Ianka.

— Este, frate, un prilej rar; am avut noroc, atîta tot, zise Martin. Dar dacă i-e scris cuiva să nimerească în oală ori pe tigaie, atunci nu mai are încotro.

Unchiul Martin îşi îngăduia doar rareori să se laude pentru dibăcia sa, deşi era om priceput şi îndemînatic. Cu toate acestea, mustaţa stufoasă nu putea acoperi mult timp zîmbetul lui de fericire.

— Dacă treaba merge tot aşa, să ştiţi că peste puţin mă fac şi eu pescar, spuse Ianka.

Întîmplarea cu ştiuca stîrni multă însufleţire şi veselie. Unchiul Martin şi Andrei coborîră din nou în Niemen. Soarele nu apusese încă, dar roata lui mare, roşie se şi apropia de zare. Mai aveau mult pînă să dea de capătul zavoincei. Cei doi pescari înaintau şi mai încet de-a lungul malului. Vorbeau în şoaptă între ei, aşezau vîrşa, o ridicau. Unchiul Martin îi spuse lui Andrei:

— Dacă simţi că împinge ceva în vîrşă, o tragi în sus; e ncapărat o ştiucă.

Aproape de fiece dată prindeau peşte mărunt. Se nimerea să fie şi ceva mai bun. O babuşcă le aduse multe emoţii şi griji, şi pescarilor, şi spectatorilor. Era, e drept, de vreo două funturi, dar stîrni atîta gălăgie şi bătaie de cap, de parcă ar fi fost de două ori mai mare. Toţi erau însă mulţumiţi, mai ales fiindcă în vîrşă, în afară de babuşcă, se mai zbăteau cîteva plătici frumuşele. Adeseori nimereau în ea şi ochene, bibani, porcuşori. Prinseră şi un mihalţ greoi, şi un lin leneş. Acesta stătea în vîrşă atît de liniştit, încît unchiul Martin la început nici nu-l observă şi era cît p-aci să-l arunce în apă.

Se apropia seara, amurgea. Pescarii trebuiau să iasă la mal, dar Martin voi cu orice preţ să mai aşeze vîrşa lîngă o tufiţă de rogoz. O mînuiră îndelung, cu grijă. În sfîrşit, unchiul dădu din picior. Mai răscoliră puţin apa. Martin, încrezător ridică vîrşa. N-avea peşte; în schimb, pe fundul ei şedea o broască verde, grasă, şi privea holbată, cu un aer mirat locul necunoscut. Iakub se prăpădea de rîs:

— Aţi prins un porcuşor cam prea mărişor! rîdea el.

Unchiul Martin scuturâ vîrşa, apoi o spălă de gunoi şi de mîl în apă curată, curgătoare.

Cei doi pescari se spălară cu grijă, ieşiră pe mal să se îmbrace şi să-şi numere trofeele. Avuseseră noroc, nu glumă. Iar

unchiului Martin îi veni ideea să ducă, a doua zi în zori, sau mai bine chiar acum, peștii mai mari la Paneaneon. A doua zi era tocmai vineri, iar seara începea sabatul — sărbătoarea evreiască. Cu acest prilej peștele era foarte căutat. Ideea unchiului fu sprijinită de ceilalți. Acasă, aleseră peștele: cel mic rămase pentru nevoile casei, iar cel mare fu cărat de Andrei și Ianka la Paneaneon. După ce trecu pragul casei, Ianka rosti:

— Ai plîns de zor, dumnezeu n-a dat ajutor; ai sărit la joc, ai început să ai noroc.

— Am nimerit într-un curent norocos, consimți Lobanovici. Și tot ce ne va aduce ziua de mîine, să fie cu tot atîtea bucurii.

— E frumos în luncă pe vremea cositului, mărturisi Ianka.

XXIX

Se spune că, uneori, omul nimerește într-un curent norocos ce-l poartă blînd pe valurile vieții. Dorești cu toată puterea ca acest curent să te poarte cît mai îndelung, să te răsfețe, să te legene, fără să te scuture în vreun loc, fără să te arunce la un moment dat în vreun prag de pietre. Dar așa ceva nu se întîmplă decît foarte rar și nu durează mult. Deodată curentul se împrăștie, se spulberă, ca ceața ușoară a dimineții, și tu rămîi la cele vechi, de care ți s-a urît de atîta amar de vreme.

Andrei și Ianka prinseseră pasiune pentru pescuit. La început avură noroc. Hrănindu-se cu pește, mai căpătară și ceva putere. Din cînd în cînd, Ianka spunea:

— Dă-o naibii slujba de învățător! O să-mi mut macazul la pescuit!

Ianka visa să mai facă rost de o vîrșă, socotind că, de vreme ce prindeau cu una singură vreo zece funturi de fiece dată, cu două vîrșe ar putea pescui chiar o jumătate de pud.

La aceasta Andrei îi răspunse:

— Într-o zi, mergeam pe pod la Paneaneon. Sub pod era vechea albie a rîului, plină de nuferi și de tot felul de ierburi, cu apă puțină și murdară. Cîteva femei umblau prin baltă, tîrînd un prostovol. Cînd izbuteau să prindă cîte ceva, făceau gălăgie, țipau ori se văitau. O femeie din Paneaneon, cam trecută, sugea o țigară groasă și se mîndrea lucru mare: „Uite, prind la pește și zău că-mi cumpăr un cal!“ Nu cumva îi semeni și tu acestei femei?

— De ce-mi spulberi tu visele, poate chiar cele mai frumoase? Cum, n-are oare omul dreptul să fie fericit, fie și numai în gînd? îl întrebă Ianka.

— Păi și femeia aia era fericită în gînd; nu știu, însă, dacă și-a luat calul în schimbul peștelui prins. Bănuiesc că nu.

Între timp, vremea fericită a cositului luă sfîrșit. Într-o zi, unchiul Martin îi spuse lui Andrei:

— Vara asta, frate, stăm cam prost cu fînul. O să trebuiască să ne vindem vitelușa. Și-i păcat! E o vitelușă bună...

Andrei îi răspunse:

— Ascultă, unchile, dar ce-ar fi să se are un petic de pămînt din izlaz, de lîngă grădina cu varză, să se semene cu ceva ovăz și măzăriche, împrăștiind locul cu puțină baligă?

Unchiul Martin rămase îngîndurat.

— Ei, de ce nu? rosti el.

Ideea îi plăcu.

A doua zi, Andrei și Ianka, întorși de la pescuit, văzură peticul de izlaz arat, grăpat cu îngrijire și chiar tăvălugit. Andrei aducea pe ascuns cenușă pe fișia însămînțată și o împrăștia din belșug, pînă ce ovăzul și măzărichea răsăriră verzi și dese.

Încă pe vremea cositului Andrei primi o scrisoare de la Raiski, secretarul inexistentului birou al învățătorilor. Acesta îi scria, foarte emoționat: „Ai aflat, bătrîne, o știre importantă? Cine-ar crede? Schimdt, redactorul de la *Minski golos*, a acordat un loc în ziarul său unui articol despre adunarea noastră ratată și ne ia apărarea! Ce minune s-o fi întîmplat pe lume? Așadar, Schmidt, dacă nu-i chiar tată, e, cel puțin, nașul articolului!"

Andrei și Ianka rîdeau citind scrisoarea; socotiră, însă, că nu-i nimerit să destăinuie cuiva de la cine pornește articolul, ba că ar fi chiar primejdios. Îi răspunseră lui Raiski arătîndu-se foarte bucuroși, exprimîndu-și totodată nădejdea într-un deznodămînt fericit și condamnau toată vîlva absurdă, stîrnită de reacțiune în jurul adunării învățătorilor. Adăugară totuși și un fel de citat din evanghelie, fiind siguri că scrisoarea lor nu va scăpa de cenzura funcționarilor: „De cel de sus să-ți fie frică, și din cele de prisos să nu grăiești nimica".

Dar iată, curentul fericit încetă să scînteieze și să-i legene pe cei doi prieteni pe șuvoaiele-i blînde.

Noul uriadnic din Paneaneon — se părea că cel vechi, Căpcăunul, demisionase — sosise cu o brișcă elegantă, trasă de un cal bun, la mica proprietate unde locuiau Ianka și Andrei. Uriadnicul

sări din brișcă, își priponi calul și intră în curte. Cei doi colegi îl întîmpinară lîngă portiță.

— Te rog, intră, rosti Andrei.

Uriadnicul îi salută, își duse chiar mîna la vizieră, și strînse mîinile celor doi.

— Stovolici, se recomandă el. Scuzați-mă, dar așa mi-e serviciul... Cine este Andrei Lobanovici?

— Eu! răspunse Lobanovici.

Stovolici scoase din geanta la fel de elegantă ca și dînsul un plic cu ștampila impunătoare a comandamentului de jandarmerie din Minsk.

— Te rog, semnează de primire, spuse Stovolici, indicînd pe o listă locul pentru iscălitură.

Lobanovici iscăli. Uriadnicul salută, ducîndu-și din nou mîna la vizieră, se urcă în brișcă și plecă. Cînd brișca dispăru la o cotitură, după niște tufe rămuroase de ienupăr, Lobanovici rupse cu grijă din plic o fîșie îngustă de hîrtie. Ianka stătea, privindu-l nedumerit. O clipă avu impresia că cineva trage un hotar între ei.

— Ei, ce scrie rotmistrul?

În loc de răspuns, Andrei îi trecu lui Ianka scrisoarea. Pe aceeași linie cu semnătura rotmistrului era ștampila.

Rotmistrul de jandarmi scria:

„Prin aceasta sînteți somat să vă prezentați în ziua de 12 august 1907 la Minsk, Podgornaia 16, pentru a da relații în chestiunea adunării învățătorilor, care a avut loc în satul Mikutici. la 9 iunie 1906. În caz de neprezentare, veți fi arestat și adus sub escortă."

Iscălitura era ilizibilă: se putea citi și „Saltanov" și „Saltîsanov".

Colegii schimbară în tăcere priviri.

— Dar de ce nu mi-a adus și mie un plic? întrebă Ianka, oarecum descumpănit. Arăta de parcă s-ar fi simțit nedreptățit.

Andrei strînse din umeri și își desfăcu brațele, ceea ce însemna: „Nu știu".

— Am citit în fugă pe listă, la rubrica în care se semnează de primire, numele meu, al lui Vladik Salvesev și al unui Turgai, pe care nu-l cunosc. Altceva, nimic.

Ianka, la rîndul său, strînse din umeri și rosti plin de nedumerire:

— Ce-o fi însemnînd asta?

Lui Lobanovici îi trecură prin cap tot felul de gînduri, bănuieli, presupuneri. Dar, înainte de a şi le exprima, găsi nimerit să le chibzuiască, să le cîntărească bine şi, numai după aceea, să le dea glas.

Ca să-l mai înveselească pe Ianka, îi povesti o întîmplare de la universitate: la o prelegere, un profesor făcuse o experienţă. Apoi, încredinţat că aparatul arăta totul cum trebuie, întrebă solemn: „Aşadar, ce vedem noi?" Aparatul nu arăta nimic. Atunci, profesorul spuse: „Noi vedem că nu vedem nimic, dar vom vedea îndată, de ce nu vedem nimic". La fel pot spune şi eu, adăugă Lobanovici: nu se ştie nimic. Dar de ce nu se ştie? Fiindcă nu se ştie nimic. După interogatoriu, o să ştiu şi eu. Apoi, imitînd pe un artist de estradă, ridică mîna deasupra capului şi recită făcînd gesturi de actor:

Cine va pogorî-n abis marin
De sloiuri nemişcate învelit?
Cine, cu gîndul său neobosit
Va-nchipui abisul asasin
Al sufletului... de jandarm?

Andrei folosi cuvîntul „jandarm" în loc de „perfid".

— Nu conţine un mister sufletul unui jandarm, fiind neted ca genunchiul, fără nici un fir de păr. Un jandarm e cuprins tot în vorbele: „pune mîna pe el, nu-l scăpa", rosti Ianka.

Andrei îi puse mîna pe umăr şi grăi pe un ton evanghelic:

— „Nu-i nimic tăinuit care să nu se afle", cum spunea pe vremuri diaconul Boţianovski. Mai aştept puţin: nu mai e mult pînă la 12 august. Cine ştie? Poate că şi pînă atunci se va lămuri ceva.

— Dar-ar pierzania în ei! Nu-l lasă pe om să trăiască în pace nici o clipă. Am trăit noi amîndoi ca peştele în apă. Şi am mai putea pescui. Uite ce vreme frumoasă!

— De ce să n-o facem? Hai să ne punem hainele de pescar şi să mai cotrobăim prin cele ape stătute.

Tăcură cînd se apropie de ei mama lui Lobanovici.

— Ia spune, puiule, de ce a venit uriadnicul? întrebă ea. Ce fel de plic ţi-a adus?

— Mamă, fii fără grijă: trebuie să mă prezint într-o zi la pristav, atîta tot; doar sînt sub supravegherea poliţiei. I-e frică să nu fug undeva.

Mama scoase un oftat, nu răspunse nimic și plecă să-și vadă de lucru. Se liniști pe deplin, văzînd pe cei doi tineri în haine de pescari, luînd-o spre Niemen.

— Auzi? rosti Ianka. Dacă o să avem noroc de un vînat bogat, atunci să știi că nu vei păți nimic la rotmistrul de jandarmi.

— În anumite împrejurări, ne place să ne distrăm cu tot felul de prostii, răspunse Andrei.

XXX

Vremea trecea pe nesimțite.

Andrei își petrecea aproape fiece zi pe cîmp, legînd snopi de orz, de ovăz, ajutîndu-i unchiului Martin să care recolta și s-o așeze în hambar. În fiecare dimineață și în orice clipă liberă, venea să vadă cum arăta peticul desțelenit. Ovăzul și măzărichea creșteau cu atîta putere, încît ți-era mai mare dragul să le privești. Oamenii care treceau pe malul Niemenului se abăteau chiar din drum, ca să admire cît de frumos și înfrățit creșteau tinerele plante, și-și ziceau clătinînd din cap:

— Ce să vezi, nisipul cenușiu! Ovăz și măzăriche ca aici nu găsești nici pe moșiile boierești.

— Cică l-a sfătuit Andrei pe Martin să semene aici ovăz și măzăriche. Au îngrășat locul, au împrăștiat cenușă, spuneau cei din Mikutici, cu oarecare pizmă. Ei, la toate se cere pricepere și deprindere, adăugau ei, parcă ar fi rostit o cugetare adîncă.

Unchiul Martin venea și el să vadă uneori aceste semănături. Și, văzînd cum cresc de repede și viguros, se lumina la față ca luna în miezul nopții, iar mustața-i falnică nu-i putea ascunde zîmbetul de mulțumire.

Cînd mînătărcile începură să se ivească prin pădure, Andrei își lua coșul cu el, dimineața, în zori, și dădea fuga la pinis, să culeagă ciuperci. Nimic nu era mai plăcut pentru el, decît să umble prin pădure și să caute ciuperci. Nicăieri nu erau atît de multe ca în pădurile de la Mikutici. Și ce mînătărci! Și ce curat, și cît de sonor e aerul, într-o dimineață de vară! Dacă strigi ceva, ți se pare că pinii, că fiece copac, schimbă strigăte între ei. Ce bucurie pentru un adevărat culegător de ciuperci cînd dă peste un soi de mînătărci de toate mărimile, negre, cu brumă argintie

pe căciulițele lor tinere, elastice, niște ciuperci neasemuit de frumoase! În asemenea clipe uiți totul, pînă și de existența rotmistrului de jandarmi.

Ianka n-avea poftă să umble cu coșul prin pinișș, se orienta cam slab în pădure și, pe deasupra, era și miop. De aceea, socotea mai nimerit să doarmă, ori să stea tolănit în fînul proaspăt, înmiresmat. Și cînd Ianka se avînta în lumea lui de vise, de gînduri ascunse, devenea surd și mut față de totul în lume. La cîte nu se gîndea și nu visa! Dar acestea erau lucruri sfinte pentru el, despre care nu vorbea nimănui, nici chiar lui Andrei. De altfel, i-ar fi venit greu să vorbească: se poate oare să redai prin cuvinte visurile și simțirile abia înfiripate, ce-ți umplu inima și mintea? Lui Ianka i se părea că dacă va încerca să vorbească despre ele, cele mai vii simțăminte ale sale vor apărea sterpe și nu va rămîne nimic din ele.

Într-o zi, Andrei, după ce culese un coș plin de mînătărci de toată frumusețea, se abătu din drum pe la hambar, să vadă dacă Ianka era acolo, ori dacă nu s-a dus undeva. Prietenul stătea tolănit în fînul proaspăt, plin de miresme.

— Ianka, aici îmi ești?

— Aici, frate, răspunse Ianka.

— Dar ce zaci așa, trîntorule! îl mustră Andrei, prietenește. Hai, scoală, să mergem la scăldat!

Ianka își puse la iuțeală pantalonii și bluza, își luă ghetele în mînă și se dădu jos din fîn.

— Măcar o dată să te duci să pescuiești cu undița.

— Ia lasă-mă să-mi vin în fire! dădu Ianka din mînă. Ptiu! făcu el de două ori.

— Dar ce-ai pățit? îl întrebă Andrei.

— Ptiu! scuipă Ianka din nou. Știi, frate, am visat o porcărie, de mai simt și acum un gust scîrbos în gură.

— Și ce-ai visat?

— Am visat, frate, că umblu prin luncă, strîng niște steregoaie amare și le mănînc.

Nu te puteai uita la Ianka cum se strîmba, fără să rîzi. Lobanovici se prăpădea de rîs, ascultînd pățania prietenului său, în vis.

— Da, se poate zice că e un vis biblic.

După ce se dezbrăcă, Ianka se aruncă în Niemen, înotă, luă apă în gură, și-o clătì și scuipă apa afară.

— Ai să ajungi un om bogat, Ianka, de vreme ce ai avut un asemenea vis.

— Ei, de-ar fi adevărat, tare aș vrea să-l mai visez o dată, glumi Ianka. Se întoarse apoi spre Andrei și spuse: Dar poate că mă și îmbogățesc cu adevărat. Știi, unchiul meu Simon, care-i învățător la școala din Iakșița, mi-a trimis o scrisoare și-mi scrie să vin la el. E rost, zice, de un cîștig bun.

— Ei, vezi că visul tău e spre bine? Și cînd ai primit scrisoarea?

— Mai adineauri. Iakub mi-a adus-o, retrimisă de la Mikutici. Ei, ce sfat îmi dai: să mă duc, ori să nu mă duc?

— Dar de ce să nu te duci? Ia-ți autorizația de la poliție.

Peste o zi Ianka fu gata de plecare și într-o altă zi mama, unchiul Martin, Iakub și surorile îl petrecură și pe Andrei pe poarta ogrăzii. Unchiul voia să-l ducă cu căruța pînă la gară, dar Andrei nu se învoi în ruptul capului.

— N-ați strîns încă totul de pe cîmp, de ce să-ți iroseşti timpul?

Mama mai stătu îndelung la portiță și privea în urma lui. Cu obidă în suflet își spunea: Ianka a plecat la unchiul său în sat, ca să cîștige ceva. Dar de ce l-or fi chemat pe Andrei la Minsk? Nu-i spre bine. Stătu locului, pînă cînd Andrei trecu dealul Srednaia și se topi în depărtare.

Nici Lobanovici nu pleca cu inima veselă. Mai întîi, îi părea rău să părăsească casa și pe ai lui. Știa că mama și toate neamurile or să-i ducă dorul. Apoi, îl neliniștea și întrebarea: de ce numai el și cu Vladik, din tot grupul lor de învățători, au fost chemați la rotmistrul de jandarmi? Această neliniște mai creșcu, după ce Andrei află în gara Stolbunî, de la un cunoscut, că Vladik Salvesev fusese trimis la închisoarea din Bobruisk. Ar fi fost arestat pentru împrăștierea de manifeste și tipărituri ilegale. Dar pentru care motiv era citat el, Lobanovici? Nu cumva pentru colaborarea lui la ziarul bielorus?

Pe drum se mai liniști. Treptat, Lobanovici se obișnui și cu gîndul că va fi anchetat de rotmistrul de jandarmi. Se mîngîia cu faptul că unchiul Martin și familia n-aveau să flămînzească, fiindcă oricum strînseseră aproape totul de pe cîmp. Nici n-o să fie nevoie să vîndă viteaua. Cu aceste gînduri se ducea Andrei la Minsk.

Pe strada Podgornaia din Minskul de atunci, casele de lemn erau mai numeroase decît cele de cărămidă. Căsuța în care se aflau cancelaria și locuința rotmistrului de jandarmi era în fundul curții. Scara, cu veranda acoperită, aproape dispărea sub verdeața deasă a viței sălbatice. Pe zid, la vedere, era o tăbliță de tinichea

proaspăt vopsită, cu numărul casei. Uitîndu-se în jur, Andrei se urcă încet pe scara încadrată de verdeață. Pe zid, într-o parte, la intrarea bîrlogului jandarmilor, se vedea mînerul clopoțelului, atîrnat de o sîrmă groasă. Lobanovici stătu puțin, se gîndi și se uită la ceas. Era zece și jumătate; la această oră funcționarii erau prezenți la mesele lor. Lobanovici trase de mîner și ascultă. Peste puțin auzi pași grei, apropiindu-se fără grabă. Ușa fu deschisă de un vagmistru de jandarmi zdravăn. Acesta îl cercetă pe Lobanovici cu o privire ursuză, pătrunzătoare și-l întrebă cu asprime:

— Dumneata ce vrei?

Tăcut, Lobanovici îi întinse citația de la rotmistru, cu aerul unui om care, la rîndul său, se socotea persoană de vază. Vagmistrul luă plicul, se uită la el, la Lobanovici, apoi mormăi și mai aspru:

— Intră!

Îl conduse pe Lobanovici în sala de așteptare și îi arătă o bancă de lemn:

— Așteaptă aici! și se duse undeva în fundul clădirii.

„O fi dormind ori o fi stînd la masă?" se gîndi Lobanovici. Dar după vreo cinci minute auzi de departe zăngănitul pintenilor și rotmistrul apăru numaidecît. Fără să salute, deschise ușa cabinetului său și, cu o mișcare din cap înspre ușă, rosti calm:

— Urmează-mă!

Rotmistrul trecu cel dintîi, Lobanovici după el, iar vagmistrul la urmă.

Rotmistrul se așeză în fotoliul din dreptul mesei. Lobanovici îl putea vedea acum mai bine. Era un om de statură mijlocie, tînăr încă, lat în umeri, îmbrăcat cu îngrijire în uniforma de ofițer al armatei rusești. Avea obrazul chipeș și era chiar simpatic. În fiecare mișcare avea ceva din ținuta de militar. Îi arătă lui Lobanovici cu mîna un scaun de lîngă masă, apoi deschise sertarul, scoase o mapă destul de groasă, cu diferite hîrtii și documente. Găsi acolo o foaie scrisă și o puse înaintea lui Lobanovici.

— Aici e consemnată depoziția unuia dintre colegii dumitale. Poți lua cunoștință de ea. Apoi, rotmistrul luă de pe masă o coală de hîrtie curată. Scrie pe scurt despre participarea dumitale la adunarea învățătorilor; arată ce fel de adunare a fost. Caută să fii gata într-o oră. Poți?

— Îmi voi da silința.

Rotmistrul încuie sertarul și, cu pași repezi, hotărîți, ieși din cabinet pe o altă ușă, cu perdele.

Înainte de a se pune pe treabă, Lobanovici citi „cele depuse de unul dintre colegi". Vladik Salvesev scrisese ținîndu-se de schema elaborată de Lobanovici și Ianka.

Felul cum îl primise și atitudinea rotmistrului îl mirară mult pe Andrei. Vagmistrul de jandarmi părăsi și el cabinetul și Andrei rămase singur. „Ce-o fi și asta? O șiretenie? O cursă? se întrebă Lobanovici în gînd. Probabil că mă observă dintr-un loc ascuns. Să fiu cu băgare de seamă."

Mai era mult pînă la expirarea termenului fixat, cînd Andrei își isprăvi depoziția, scriind-o cu grijă. După aceea, începu să privească cabinetul, fără să-și părăsească locul. Pe planul întîi, atîrna un portret al lui Nicolaie al II-lea cu țarina. Pe pereți, nimic altceva.

Mai era puțin pînă la termen. „Dar ce-o fi mai departe?" Gîndul acesta îl neliniștea. Exact la ora fixată, rotmistrul apăru. Luase pesemne un aperitiv: mirosea ușor a coniac.

— Ei, cum merge? îl întrebă, așezîndu-se pe scaun.

Lobanovici, tăcut, îi întinse foaia. „Cu cît mai puțină vorbă, cu atît mai bine", își zise el în gînd.

Rotmistrul citi cu atenție cele scrise. Se părea că scrisul îl interesa mai mult decît conținutul.

— Dar frumoasă scriere ai dumneata, observă el.

— Așa li se cere învățătorilor.

Rotmistrul deschise sertarul, scoase o foaie de manuscris, se uită atent la ea, își mută privirea asupra celor scrise de Lobanovici, apoi asupra lui. Zîmbi și rosti:

— Nu sînt profet, dar pot să-ți spun că scrisul va juca un rol în viața dumitale... Ești liber. Rotmistrul dădu din cap, făcîndu-i semn lui Lobanovici că poate să plece.

XXXI

Ajuns în stradă și încredințîndu-se că n-avea jandarmi în urma sa, Lobanovici se simți de parcă i-ar fi căzut o piatră grea de pe umeri și s-ar fi născut din nou. Temerile ce-l frămîntaseră se împrăștiară, se spulberară ca niște nori pe vreme de secetă. Dar de ce s-o fi uitat rotmistrul de

jandarmi cu atîta atenție la scrisul lui Lobanovici? Putea să fie, e drept, ceva întîmplător, o simplă coincidență — mai auzise doar și de la colegi că are o scriere frumoasă. Cu toate acestea, nu găsea un răspuns mulțumitor. Dar oricum, e bine că poate umbla liber pe străzi, să se contopească cu mulțimea oamenilor ce mișună pe trotuare. Ce bine ar fi să poată vorbi cu Ianka! Dar Ianka e departe, stă undeva pe lîngă rîul Berezina, la unchiul său.

Andrei n-avea în oraș altă cunoștință mai apropiată decît pe Bolotici. După vreo zece minute, trecu pragul locuinței curate a fostului său coleg.

— A, tu ești, subversivule! Bucuros să te văd! astfel îl întîmpină Bolotici pe Andrei, presărînd vorbele cu glume. Șezi! îi spuse el musafirului. Ei, pe cînd o să vă judece?

Întrebarea, ca și toată purtarea condescendentă a lui Bolotici nu-i plăcură lui Andrei. Nu-i plăcea locuința aceea dichisită și nici ferchezuiala proprietarului ei — prea multă ordine în toate.

— Despre judecată, vom afla noi, atunci cînd ni se vor înmîna citațiile. Dar, poate că știi tu ceva! Doar ai acces în „sferele superioare" — pentru noi sînt închise ușile lor, răspunse Lobanovici destul de rece.

— Pare-mi-se că te-ai bosumflat! observă Bolotici. Nu frecventez „sferele superioare", despre care spui tu. De altfel, și noțiunea de „sfere superioare" n-are un înțeles precis. Dar uite că am auzit de la un secretăraș de birou — nu știu din ce fel de „sfere" face el parte — că afacerea voastră, ca să-ți spun drept, absurdă, va fi clasată.

— Ce vorbești?!

— Ceea ce auzi.

— Tare bine ar fi dacă s-ar ordona clasarea ei. Dar atunci pentru ce am fost citat la rotmistrul de jandarmi, ca să dau declarație? Uite, chiar acum am scăpat de acolo!

Bolotici ridică din umeri.

— Și despre ce te-au interogat?

— De fapt n-a fost nici un fel de interogatoriu. Mi-a spus rotmistrul de jandarmi să scriu cum a decurs adunarea învățătorilor și ce s-a petrecut acolo. Mi-a dat chiar voie să citesc ce-a declarat unul dintre colegii mei.

Lobanovici povesti că rotmistrul îi lăudase scrisul.

— Cine știe? O fi vrînd să te angajeze secretar, observă Bolotici.

— O-of, Bolotici, frate! Ție-ți arde de rîs și de glume. De-ai fi în locul meu, nu m-aș purta cu tine cu atîta ușurință. Ia spune, de ce zici că adunarea noastră a fost o absurditate?

— Foarte simplu: n-avea nici un sens.

— De ce?

Bolotici zîmbi ironic, apoi răspunse pe un ton serios, cu oarecare răutate:

— Ați încercat să dărîmați orînduirea de stat, să-l dați jos pe țar, și, în loc de unul singur, să puneți mii de țari, în persoana diferitelor comitete, consilii municipale, comune, întovărășiri?!... Asta numiți voi conducere de către popor?! Sînteți niște potăi care latră la un elefant!

Lobanovici se uită mirat la Bolotici. Nu-i venea să creadă că avea înaintea sa un prieten! Abia stăpînindu-și indignarea, răspunse liniștit și cu oarecare tristețe:

— E-eh, Kostea! Tare s-a mai cuibărit în tine prințul Meșcerski, cu liota lui popească de la seminarul funcționăresc! Și cum ți s-au mai învălmășit toate în cap!

— Nu știu la care din noi doi s-au învălmășit ele mai rău, se răți Bolotici. Se vedea că nu era prea bine dispus.

— Să nu mai discutăm în capul cui este mai mare haos, răspunse Lobanovici, liniștit. Dar de ce vorbești ceea ce nu știi și nu pricepi? Desigur, e mai ușor, mai comod și mai rentabil să cînți *Doamne, ocrotește-l pe țar*, decît să iei apărarea celor oropsiți, și flămînzi, fapt pentru care să fii luat pe sus de jandarmi și de poliție și să fii prost privit de reacționarii de toate culorile...

— M-am săturat ascultînd tot felul de agitatori — am citit și manifeste — așa că lasă-te de cîntecele astea, față de mine! îl întrerupse Bolotici.

Lobanovici îl privi tăcut. Apoi rosti cu jumătate de glas:

— Scuză-mă! Cîntăm cîntece diferite și drumurile noastre au direcții opuse. Dar, cine știe? Viața nu stă pe loc. Un lucru pot să-ți spun: calea prinților Meșcerski, a Dubrovinilor și a Gamzeilor, n-am s-o apuc!

— Asta-i treaba ta. Omul mănîncă trei feluri de pîine: albă, neagră și de nici un fel, cum spun bielorușii.

Lobanovici zîmbi:

— Mi se pare că tu ții cel mai mult la pîinea albă.

— A, asta-i treaba mea. Dar ție iată ce am să-ți spun: calea pe care mergi n-o să te ducă acolo unde vrei.

Lobanovici se ridică, vrînd să părăsească locuința fostului său coleg : mai auzise el vorbe de astea. Își aminti de notarul Duleba, cu care avusese discuții asemănătoare.

— Ei, te-ai bosumflat degeaba! rosti Bolotici, împăciuitor. Mai stai, să luăm masa împreună.

— Mulțumesc, nu! Trebuie să mă duc îndată acasă ; peste puțin pleacă trenul, răspunse Andrei, refuzînd invitația.

Bolotici își privi cu mirare fostul prieten, dar nu mai insistă să rămînă. Din prag, Lobanovici, zîmbind a dojană, rosti parcă fără să vrea :

— Nici un țar n-a mers la încoronare călare pe un porc. Cu bine!

Cu aceste cuvinte, Andrei ieși, fără să dea mîna cu Bolotici. Acesta, rămas singur, clătină din cap :

— A căpiat? Ori i s-au sucit creierii în cap?

XXXII

Andrei se îndrepta spre gară. Fel de fel de gînduri îi umblau prin cap. Se gîndea și la întrevederea absurdă din cabinetul rotmistrului de jandarmi, și la discuția cu Bolotici care, de fapt, fusese o ceartă.

Bolotici la rîndul său ședea în aceleași clipe la măsuța lui de lucru, proptindu-și capul în mîini. Își zicea că-l jignise pe nedrept pe Andrei. Îi veni în minte o întîmplare din vremea în care se înfiripase prietenia lor. Într-o vacanță, pe cînd era în ultimul an de studii, făcuse cunoștință cu fata unui inginer feroviar, care absolvea liceul. Bolotici se îndrăgostise cu pasiune de Valia, și ea de el. Această dragoste dintîi, curată, sfioasă îl copleșise pe Bolotici. Îi venea greu să-și țină sentimentul adînc tăinuit în inimă. Simțea nevoia să găsească un prieten, căruia să-i poată destăinui dragostea sa, să-i împărtășească sentimentele. Nimeni altul decît Lobanovici nu i-ar fi putut păstra mai bine taina inimii. O noapte întreagă, culcat alături de el, îi vorbise despre Valia, spunîndu-i cît de dragă îi e, cît e de frumoasă și cît de mult îl iubește ea. A doua zi i-a arătat fotografia fetei, i-a citit și scrisorile ei. Lobanovici păstra cu sfințenie taina încredințată de prietenul său și arăta multă înțelegere față de dragostea colegului. Stăteau ore întregi, compunînd scrisori pentru Valia, vorbind despre ea. Toate aces-

tea îi apropiaseră pe cei doi colegi făcînd să se închege între ei o sinceră prietenie. Aproape un an de zile, Bolotici a dus corespondență cu Valia. Dar, într-o zi, Lobanovici a primit de la el o scrisoare plină de disperare și de durere sufletească : Valia găsise un logodnic mai cu vază, mai cu stare, cu care se măritase. Lobanovici căuta să-l consoleze pe Bolotici, pe cît putea și se pricepea, fără s-o condamne însă pe Valia. De fapt, de ce s-ar fi măritat cu un învățător de țară, sărac și atît de puțin cunoscut?...

Bolotici își reamintea acum toate acestea. Confidentul său, Lobanovici, păstrase cu sfințenie taina prietenului și nu-l jignise niciodată, prin nimic. Toate însă le uitase, pierzîndu-se în negura trecutului, ca cea dintîi furtună de primăvară...

Lobanovici înțelese că Bolotici intrase doar întîmplător în viața sa, că-i fusese prieten într-un moment critic. Fata plecase și Bolotici își îndreptase pașii spre o altă țintă, așa că au pornit amîndoi pe căi diferite. Și de ce s-ar mîhni de pierderea unui prieten care îi fusese prieten doar pînă la prima încercare?

La Stolbunî, Lobanovici coborî din tren. Dădu fuga la poștă și puse la cutie scrisoarea către Ianka, întocmită în drum. Andrei îi comunica cum își ticluise răspunsul la interogatoriul rotmistrului de jandarmi. Nu uită să menționeze și amănuntul ce părea că-l interesează cel mai mult pe rotmistru în declarația sa, dar care rămînea pentru el o enigmă nedezlegată. La poștă îl aștepta o scrisoare de la Ianka :

„Dragul meu Andrei, călător fără căpătîi! În fiecare ceas mă gîndesc la tine, mă rog de vînt, de soare și de nori să abată de la tine năpastele ce ne pîndesc pe drumurile noastre. Iar eu duc o viață de bou pus la îngrășat : am ce mînca și bea. Cîștig cîte ceva. Curg rublișoarele spre mine, iar, uneori, chiar și hîrtiile de trei și de cinci. Școala unchiului meu Sîmon e în satul Iakșiț, nu departe de Berioza. E o apă plăcută, deși nu se poate asemui cu frumosul nostru Niemen. Pe maluri are desișuri mari de brusturi, și tot felul de ierburi prin care mișună bibani, băbuști, rîbițe. Păcat că nu ești și tu aici : ne-am face rost de o vîrșă și am prinde pește cu toptanul. Iar eu mă simt, fără tine, ca peștele pe uscat — nici drăcos, nici bisericos. Scrie-mi ce-i cu tine, cum o duci. Întărește-mi sufletul cu o vorbă înaripată. Cu unchiul meu nu mă potrivesc. El muncește mereu, se tot vaită, e uscățiv ca peștele afumat, din ăla ce-l cumpără părinții noștri în ajun de crăciun. Te îmbrățișez și te sărut.

Al tău, Ianka"

Andrei reciti mica epistolă a prietenului, pe jumătate glumeață. Se gîndi să-i răspundă pe loc, dar hotărî să mai aștepte puțin, pînă ce-i va veni răspunsul la scrisoarea ce-o trimisese cînd sosise la Stolbunî de la Minsk.

După vreo trei zile, Andrei, deocamdată liber să se miște unde dorea, se duse din nou la poștă, sperînd să găsească un răvaș de la Ianka. Într-adevăr, scrisoarea sosise. De îndată ce Andrei rămase singur, desfăcu plicul. Ianka scria :

„Amice dragă,

Tu ești și bucuria și tristețea mea. Cele ce mi-ai scris m-au îngrijorat puțin. Nu-i nevoie să insiști prea mult, că doar tot ce-ți apasă inima zace, ca o piatră, și pe a mea. Nopți întregi n-am închis ochii, chinuit de gînduri. În sfîrșit, o idee mi-a străfulgerat mintea. Ții tu minte cum am venit eu odată la «școala» ta? Tot atunci, ți-am debitat un «aforism» : «Moartea este începutul unei vieți noi». Poate că acum nu-l repet întocmai, dar cam acesta era sensul lui. Nu știu de ce n-am mai avut prilej să stăm de vorbă despre asta — fie că aforismul n-a fost dintre cele mai reușite, fie că am fost luat de alte gînduri. Acum, îți spun fără ocol : adu-ți aminte de «pușculița» noastră și fă o plecăciune la buturugă — ea are să-ți spună ceea ce vreau să-ți spun eu. Să fim simpli și blînzi ca porumbeii și înțelepți ca șerpii, dar ageamii să nu ne creadă nimeni pe noi. Există o limbă pe înțelesul tuturor, și există și o limbă la îndemîna celor puțini..."

O perdea căzu parcă de pe ochii lui Andrei : își aminti că Ianka adusese chemarea lansată în numele unui grup de învățători : ea începea cu cuvintele „Tovarăși învățători!" După ce discutaseră între ei asupra acestei chemări, cei doi colegi au dus-o la ascunzătoarea din cutia de sub copacul doborît. Acum se dumiri Lobanovici de ce rotmistrul de jandarmi se uita cu atîta atenție la scrisul lui și al declarației sale și o compara pe ascuns cu o altă foaie scrisă! Era pesemne acea chemare către învățători, din care un exemplar fusese ascuns de cei doi prieteni. Prin urmare, asupra lui Lobanovici cădea bănuiala că acea chemare fusese scrisă de el.

După ce trecu de lac și de moară, Andrei se opri. Ce-ar fi să se abată din drum și să se ducă la Smoliarnia, la copacul doborît? „Pușculița" și chemarea din lădița smolită nu-i ieșeau din cap. Această chemare îl preocupa acum îndeosebi pe Lobanovici. Ar fi vrut s-o mai vadă o dată, să confrunte scrisul cu al omului care o redactase. O fi într-adevăr vreo asemănare?

Ca să nu întîlnească pe careva, Lobanovici o luase prin tufișurile și desișurile pădurii. Ajunse în sfîrșit în Tiomnîie Liadî, trecu de casa pădurarului — n-ar fi vrut să se întîlnească nici cu fratele său. Smoliarnia și pădurea posomorîtă din jur arătau acum mai puțin primitoare decît iarna, cînd veșmîntul lor alb mai împodobea aceste locuri ascunse, tăcute, și le făcea să arate ceva mai vesele.

Nici urmă de potecă pe acolo, nici măcar o cărăruie spre ascunzătoare. Dar cum Andrei avea o memorie vizuală bună, dădu repede peste locul căutat.

Nu-i trebui mult timp ca să nimerească cît mai repede la „pușculiță". Era tot acolo, unde o ascunseseră cu o jumătate de an în urmă. Andrei o scoase de sub rădăcini și, fără să vrea se trase îndărăt: o broască rîioasă, cenușie-gălbuie, grasă, urîtă, cu labe scurte, plină de negi, ședea pe „pușculiță"!

— Hai, tato, ia dă-te jos de aici! rosti Lobanovici, aplecă „pușculița" și scutură broasca de pe ea.

De capacul aspru al lădiței se prinsese nisip și tot felul de gunoaie. În „pușculiță" toate erau la locul lor, deși puțin cam spălăcite, alterate de vreme. Broșurile subțiri și manifestele se păstraseră binișor. Printre ele se afla și chemarea către învățători care, în acea clipă, îl preocupa îndeosebi pe Andrei. O cercetă cu o privire fugară. Chiar de la prima vedere își dădu seama că între scrisul omului care compusese chemarea și al lui exista o asemănare primejdioasă. Împături manifestul și-l vîrî în buzunar, ca să confrunte mai temeinic scrisul lui cu cel de pe manifest.

Tot ce mai rămăsese în „pușculiță" și lădița nu mai prezenta nici un interes. Lobanovici scoase foile și broșurile și le aprinse. Hîrtiile luară foc. Andrei le răvășì cu un bețișor, ca să nu rămînă nici o urmă — doar scrum negru. Broasca rîioasă mișca din lăbuțele ei scurte, caraghios, cu stîngăcie, fugind cît mai departe de foc. Andrei nu dădu foc lădiței, ca să nu facă prea mult fum, ci o sparse în bucăți și le împrăștie prin pădure. Înainte de a se îndepărta se mai uită o dată la copacul doborît, luîndu-și parcă rămas bun de la el, pentru totdeauna.

După aceea, stînd singur, într-un colțișor ascuns, Lobanovici cercetă de cîteva ori fiecare rînd și fiecare literă din textul apelului. Și nu o dată, tot comparînd cele două scrisuri, își spuse în gînd: „Dar unde-i asemănarea? Ce prost a putut avea o asemenea idee în căpățîna lui?"

Lobanovici nu prea avea experiență de viață, nu știa încă îndeajuns ce se poate întîmpla unui om, deși își amintea ceea ce povesteau bătrînii, care îi spuneau cum se pot întortochea lucrurile ca

să faci din alb negru. Așa că lăsă lucrurile în voia lor. N-avea rost să mai dezlege taina. Poate că se temea degeaba. Prins de astfel de gînduri, Andrei se așeză la masă, ca să-i scrie lui Ianka.

„Pe unde-mi ești, bălane drag? Răspunde!" așa începu el scrisoarea, cu cuvintele parodiate ale cîntecului ucrainean, ca altădată, la Telșino. „Ascultă, prietene, m-am închinat la buturuga răsturnată, și ea mi-a dat ceea ce n-am căutat noi. Dar nu noi ne căutăm beleaua, ci ne caută ea pe noi. Așa a și fost, de pildă, cu un țăran care vindea smîntînă. Un comisar de poliție a venit la el. «Ce vinzi?» «Smîntînă». Comisarul a dat cu degetul în smîntînă și l-a lins. «De ce minți? s-a răstit el la țăran. Păi asta nu-i smîntînă, e zer!» Comisarul a găsit și martori, care au confirmat că țăranul vindea zer. După ce s-a mai ciorovăit cu el, comisarul i-a arătat țăranului clădirea poliției și i-a spus: «Dacă te mai încăpățînezi, te duc la secție!» Iar țăranul, neavînd încotro, zise că într-adevăr vindea zer. Așa că smîntîna i-a fost confiscată. Îți spun toate astea, ca să știi și tu că, în anumite cazuri, unele lucruri se transformă în altele. Astfel, de pildă, se poate demonstra că Peatrus Margun seamănă la obraz cu arhanghelul Mihail; că cu nu sînt eu și că n-am mîncat usturoi. E păcat, frățioare, că ești la Berioza, și nu aici, cu mine. Deci, să trăim cu nădejdea că ne vom întîlni și că vom mai executa dansul «măgarului verde».

Rămîi sănătos!

P.S. Sub copacul doborît a rămas doar o broască rîioasă! Iar «pușculița» și-a risipit oscioarele prin pădure.

Al tău,
Andrei."

XXXIII

Două vieți are omul: una depinde de voința lui, iar cealaltă nu depinde de el și, adesea se sustrage voinței sale. Cu alte cuvinte, omul are o viață fățișă și alta ascunsă, cînd pentru el acționează alți oameni, îndeosebi autoritățile. Cam acest sentiment îl încerca Lobanovici, dar nu era în stare să și-l exprime într-un chip mai precis. Știa doar atîta, că ceva se răsucește, se înfășoară în jurul său, ca firele de tort pe suveică, ca să formeze apoi un ghem, iar ghemul să treacă în

urzeala pînzei. Și pînza înseamnă de obicei sfîrșitul procesului de țesere, iar sfîrșitul acesta este un fel de al patrulea act dintr-o dramă ori o comedie.

Pe la mijlocul anului 1908 apăru în ziarele locale o informație ce-l interesa nu numai pe Lobanovici, ci și pe o serie întreagă de tovarăși ai săi.

„Curtea de Apel din Vilna, în ședința sa din sesiunea de verificare și de revizuire,

a hotărît:

1. Să claseze și să declare nul și neavenit cazul adunării învățătorilor din satul Mikutici.

2. Învățătorii semnatari ai așa-zisului proces-verbal (numele lor figurau în hotărîre) se absolvă de judecată și de anchetare. Ei au dreptul de a ocupa posturi de învățători, de acord cu Direcția învățămîntului elementar din gubernia Minsk.

3. În ceea ce îi privește pe Leavonik Vladimir Salvesev, pe Lobanovici Andrei Petrov și pe Turgai Sîmon Iakubov, aceste persoane urmează să fie trase la răspundere, potrivit prevederilor art. 126 din Codul penal."

Informația îl tulbură adînc pe Andrei. Înainte de toate, avu o mare satisfacție morală: articolul său din *Minski golos*, produsese, în mod indiscutabil, un reviriment în cazul lor, al învățătorilor. Totodată îl cuprinse și o tristețe blîndă, domoală: își ajutase într-adevăr tovarășii, dar avea în față perspectiva unei schimbări necunoscute — poate, chiar tragice — a soartei lui...

Dar care era faptul pentru care el, Lobanovici, era dat în judecată, invocîndu-se un articol din lege care prevedea pedeapsa cu ocna pentru tentativa de răsturnare a regimului de stat? Nu primise încă o copie a actului de acuzare. Credea că i se imputase doar redactarea foii volante „Tovarăși învățători!" Își aminti de cele spuse de rotmistrul de jandarmi: „Scrisul dumitale o să joace un rol în viața dumitale..."

Andrei aștepta desfășurarea evenimentelor. I se părea ciudat și de neînțeles faptul că un oarecare Turgai era implicat în cauza lor. Nu auzise niciodată despre el și nu-l văzuse în ochi. Cum de s-a putut înhăma o asemenea „troică" la una și aceeași trăsură? Vladik fusese ridicat și depus la arest preventiv, pînă la proces, la penitenciarul din Bobruisk, pentru colportarea de manifeste, de tipărituri interzise de lege și pentru propagandă împotriva regimului absolutist, Turgai — după cum aflase peste puțin timp Lobanovici — fusese prins la poșta din Karetici și depus la închisoarea din Novogrudok. Pe lîngă cealaltă „activitate subversivă",

Turgai era acuzat și pentru propaganda în mijlocul argaților și țăranilor, pe care îi sfătuia să nu muncească la moșieri, fiindcă toate pămînturile trebuie să fie ale poporului... Da, multe lucruri nelămurite erau în plasa de păianjen, țesută pentru cei trei, de către păianjenii-juriști ai țarului.

În așteptarea judecății, Andrei stătea la rudele sale, lîngă Niemen. Acum nu se cădea să lipsească de acasă. Se ducea doar să culeagă ciuperci, care în acel an erau foarte multe. În pădure era atîta liniște, și nimic nu-l împiedica să gîndească și să-și făurească tablouri care îi înveseleau sufletul, dar care numai rareori se înfăptuiesc. În fiecare zi aștepta scrisori de la foștii săi colegi. Dar aceștia tăceau. Pînă și Ianka, prietenul acesta atît de sincer și devotat, nici el nu dădea semne de viață. Nu era oare ceva supărător? Ba nu, nu e pricină de supărare! Foștii săi colegi, printre care și Ianka, se gîndesc desigur, în perioada aceea, cum să găsească vreo școală — că nu mai era mult pînă la toamnă. Ce-i leagă pe ei de Andrei?! În momentul de față sînt oameni curați din punct de vedere politic. Și atunci, de ce ar întreține legături cu un element subversiv, care așteaptă să fie și judecat?... Andrei se simțea nespus de singur, dar nu se lăsa biruit de deznădejde. Avea doar inima cam tristă.

În noaptea aceea Andrei nu putu adormi. Pămîntul jilav și tăcerea nopții purtau tot felul de zvonuri ale vieții fără de istov. Iar pe drumul nisipos huruiau surd roțile unei căruțe țărănești. Cineva se întorcea cu întîrziere, dar fără grabă, acasă. O păsărică trează își îngîna cîntul undeva, dincolo de Niemen. De partea asta a rîului, broaștele orăcăiau necontenit, monoton, cu încăpățînare, și orăcăitul lor se contopea într-o cîntare tristă, fără de sfîrșit. Cîte lucruri atît de bine cunoscute din anii copilăriei!

Andrei adormi doar în faptul dimineții, cînd soarele începuse să răzbească prin luminișurile sclipitoare ale pădurii din apropiere. Chiar primele raze de soare, strecurîndu-se în hambarul, unde, de obicei, își petrecea nopțile, îl treziră din somn. Nu mai putu adormi și nici nu voia să se frămînte în pat, fără somn. Mai bine să umble cît mai mult pe pămîntul larg, pe care oamenii stau totuși înghesuiți, sub cerul senin, care se învăluie în nori, descătușînd furtunile. Nu cumva și azi se va dezlănțui o furtună? Andrei observase că insomnia lui era semnul că se va abate asupră-i ploaie cu furtună. Dar furtunile îi plăceau: mai bine să doarmă mai puțin, și să vină o furtună cu tunete. Se sculă din patul său din fînul moale, aromat, se îmbrăcă la iuțeală, se duse la Niemen să se scalde, să se răcorească în apa proaspătă, curată, limpede, de urmele oboselii

unei nopți de nesomn. Într-adevăr, după scăldat Andrei se simți ușurat, cu trupul parcă plin de puteri noi și cu mușchii elastici. Se îmbrăcă și se așeză pe mal. Îi plăcea să stea acolo, pe timp frumos. Cursul domol al apelor Niemenului îl liniștea, îi aducea visări luminoase. Bolta senină a cerului fără fund se lărgea deasupra pămîntului. Doar ceva mai la stînga de Mikutici, la sud-vest, un nouraș lunguieț, subțirel, se ivi deodată, de parcă un artist, vrînd să picteze un tablou, ar fi tras prima linie cu o mînă îndrăzneață și sigură. Pe această dungă albă începură să apară ciudate roto-coale, la fel de albe, turnulețe și fel de fel de volute. Ba creșteau în mărime, ba se topeau, iar în locul lor se iveau altele, și mai ciudate.

Lobanovici ședea pe mal și le admira. În urma îndelungatelor sale observații, știa că asemenea nourași apar pe cer vestind furtună. Peste puțin timp, nourașul pieri. Soarele se înălță mai sus. Un vîntuleț suflă, cald și stăruitor. „E de la sud-vest, aducător de ploaie", își zise Lobanovici. Se duse în casă. Între timp, mama îi adusese prînzul.

— Mai zace orzul nelegat: s-a și uscat. Să nu-l apuce ploaia, se simte abureală în aer, spuse ea în treacăt.

Andrei își aminti că unchiul și Iakub plecaseră dimineața la o fîneață îndepărtată, dintre bălți: acolo mai rămăsese vreo jumătate de car de fîn.

După ce mîncă, Andrei luă un braț mare de legături pentru snopi, pregătite dinainte, și se duse să lege orzul cosit în călălalt capăt al fîșici de pămînt pe care se afla gospodăria lor, nu departe de pădurea de pini. După vreun ceas și jumătate, orzul fu legat, făcut snopi. Andrei strînse snopii cu grijă într-o căpiță. și, pentru orice întîmplare, o întări cu prăjini, ca să nu poată fi destrămată de vînt, pe vreme de furtună. Puse deasupra căpiței legăturile rămase, iar peste ele, un snop-căciulă, desfăcut în formă de umbrelă. Dar toate acestea se dovediră de prisos: unchiul Martin adusese fînul și venea împreună cu Iakub să ridice și orzul. Andrei le ajută să încarce carul, apoi se duse grăbit la dealul Srednaia, care îi plăcea atît de mult încă din anii copilăriei.

Acolo, totul era tăcut, calm, prietenos. O coastă de deal era acoperită cu nisip galben, gros; pe alocuri se zăreau tufișuri firave de cimbrișor și insulițe de mușchi alb de pădure. Dealul acesta îi plăcea cel mai mult lui Andrei fiindcă de pe culmea sa se desfășura o priveliște nespus de frumoasă, îi era drag în mod deosebit să privească înspre drumul mare ce trecea prin Paneaneon, către Nesvij. Pe cîmp, lîngă drum, se înălța și pinul minunat, pe lîngă

care, nu demult, Andrei și Ianka trecuseră în ajunul plecării lui Lobanovici la Minsk. El își înălța căciula-i mițoasă de după creasta colinei de peste Niemen, întinzîndu-și două crengi puternice așezate în chip simetric de ambele părți ale trunchiului. Ai fi zis că o femeie din basme a intrat pînă la piept într-un rîu adînc, cu brațele desfăcute, gata din clipă în clipă să se lase pe apă și s-o ia înot.

Între timp, un nor amenințător se ridică de la sud-vest, așternîndu-se pe cer, lărgindu-se și îngroșîndu-se tot mai tare. Un ropot surd de tunet îndepărtat venea de peste Niemen. Lobanovici fu silit s-o ia spre casă. Furtuna se tot apropia. Deodată, vîntul răbufni cu putere și deveni atît de năvalnic, încît tot pămîntul se învălui în colb. Tufele se aplecau pînă la pămînt. Fulgerele săgetau văzduhul și ploaia se dezlănțui cu atîta putere, încît apa răzbea prin pereți, pătrunzînd în casă. Ea se zguduia toată sub năvala vîntului ; se părea că era gata-gata să se răstoarne. Furtuna smulse de sub șopron o roată de lemn fără obadă, o îndreptă într-un chip ciudat, și o rostogoli spre cîmp.

După ce își isprăvi cumplita-i cîntare, furtuna o luă din loc. Andrei ieși afară, să vadă urmele ce le lăsase. Toată ograda era inundată de apă. În bălțoacele uriașe pluteau brațe de paie, smulse din acoperiș. Roata se rostogolise departe, nimerise într-o brazdă și zăcea neputincioasă. Ridicînd-o de pe pămîntul ud, Lobanovici se uită în jur, pentru ca nimeni să nu-i audă gîndul, și-și zise :

— Nu cumva o putere vrăjmașă o să mă gonească în cîmp, ca și pe roata asta ?

XXXIV

Lobanovici se întorcea din pădure, cu un coș de mînătărci. La vreo jumătate de verstă de casă, auzi ropot înfundat de roți în urma sa. Se întoarse. Era uriadnicul Stovolici, într-o brișcă ușoară, destul de elegantă. Nu încăpea nici o îndoială că musafirul acesta venea la el. Lobanovici se dădu puțin la o parte din drum și se opri. Ajungîndu-l din urmă, uriadnicul opri calul.

— Bună ziua ! îl salută el pe Lobanovici. Ia loc, te duc eu, cu toate că, e drept, nu-i departe.

— Ai cumva vreo comunicare pentru mine? îl întrebă Lobanovici, luînd loc în brișcă.

— Da, ai ghicit, am treabă la dumneata, răspunse uriadnicul și rămase tăcut.

Lobanovici tăcea și el; acasă, se va lămuri totul, și nu voia să-și dea pe față nerăbdarea înainte de comunicarea uriadnicului.

Acesta nu voi să intre cu brișca în ogradă, n-avea timp. Opri calul lîngă gard, aruncă hățurile peste un stîlp, luă geanta și intră împreună cu Lobanovici în casă. Andrei fu foarte mișcat de purtarea lui Iakub: dăduse fuga la arie și adusese un braț din cel mai bun fîn pentru calul uriadnicului. Flăcăul căuta, pesemne, să-l îmbuneze, de parcă acesta ar fi fost în măsură să-i facă lui Andrei o cît de mică înlesnire. Mama se arătă îngrijorată: știa ea că asemenea vizite nu aduc nimic bun.

În casă, uriadnicul își scoase șapca, ceea ce îl cam mîrî pe Andrei, și se așeză la masă. Fără grabă, scoase o hîrtiuță din geantă.

— Te rog semnează de primire!

Uriadnicul deschise o condică cu foi liniate.

Lobanovici privi hîrtiuța. Era o citație din partea Curții de Apel din Vilna, prin care era chemat să se prezinte la judecată pe data de 15 septembrie 1908, orele 11 dimineața. Se atrăgea atenția că, în caz de neprezentare la termenul fixat, inculpatul avea să fie arestat și adus la judecată sub escortă. Lobanovici luă citația și semnă de primire. După ce o reciti, rosti, fără să se adreseze cuiva:

— Învîrte-te, roata mea, cît ai să te poți învîrti.

Uriadnicul nu pricepu la ce anume făcea aluzie Lobanovici, și, de fapt, nici lui Andrei nu-i era prea clară fraza, deși bănuia în ea un oarecare sens. Își aminti, pesemne, de roata pe care furtuna o rostogolise mai deunăzi din curte pe cîmp.

— Știi ceva? spuse uriadnicul, hai să mergem la Paneaneon. De ce ai sta aici, singur? Trebuie să iei puțin aer.

Andrei se mîră că uriadnicul îl compătimea, vrînd să-i abată gîndurile triste... Auzi, un uriadnic, om al poliției! N-o fi cumva vreo șiretenie la mijloc? Lobanovici îi mulțumi.

— Mi-e frică să nu te rețin, n-am luat încă nimic în gură, spuse el, refuzînd invitația.

— Ei, și ăsta e un motiv, dejunul? Nu poți dumneata răbda o jumătate de ceas? În acest timp, vom fi numai bine în cătun și vom dejuna acolo. Mergem?

— Dacă-i așa, de ce nu?

Se așezară în brișcă, trecură pe lîngă Mikutici, apoi trecură Niemenul prin vad și ieșiră în drum, depășind Neighertovo, unde stătea Ianka Tukala. Andrei se întristă. „E-eh, Ianko! Crezut-ai tu vreodată că voi trece cu uriadnicul pe lîngă casa ta și nu mă voi opri la tine? Dar tu nu ești în preajma mea. Și uite că taci, nu strecori nici o vorbuliță. E cu putință să fi murit pentru mine?"

Gîndurile îi fură întrerupte de uriadnic.

— De ce ești acuzat dumneata? îl întrebă el. Pentru ce te judecă? Și de ce toată lumea a fost scoasă de sub judecată, iar dumneata nu?

Lobanovici zîmbi.

— Într-un basm popular, se spune cam așa: Un cotoi mergea prin pădure și s-a întîlnit cu un lup. „Unde mergi, motane?" „Mă duc să mă judec." „Și care ți-e supărarea?" întreabă lupul. „Păi, cum să nu fiu supărat, răspunse motanul, ia vezi și tu: pisica strică și motanu-i de vină." Ei, tot așa e și cu mine: a scris cineva un apel către învățători, iar pe mine o să mă judece pentru acel apel.

— Dar cum vine asta? se miră uriadnicul.

Lobanovici îl lămuri cum stau lucrurile și ce s-a întîmplat cu el.

Uriadnicul îl credea și nu-l credea.

— Odată ce n-ai scris dumneata, de ce te-ar judeca? N-o fi altceva la mijloc?

— Asta nu știu, iar dacă o mai fi ceva la mijloc, atunci nu din vina mea, nici din partea mea, răspunse Lobanovici și se întrebă în gînd: „Dar, la urma urmei, naiba să-i știe, poate că nea văzut cineva, pe mine și Ianka, cînd am bătut manifestul pe cruce? Ba nu; atunci l-ar fi luat la rost și pe Ianka."

Un cătun mic, o moșioară de mic arendaș, se ivi de după un colnic. Uriadnicul îndreptă calul spre o poartă înaltă, de o arhitectură care, probabil, a dat multă bătaie de cap constructorilor locali, poate și proprietarului. Poarta se proptea pe doi stîlpi de stejar groși, dați cu îngrijire la rindea, și legați de o bîrnă tot de stejar, prinsă deasupra lor. Mai sus, drept la mijloc, era o altă bîrnă mai scurtă cu doi arșini, iar peste ea, alte trei, din ce în ce mai scurte, așezate simetric și teșite oblic la capete. În bîrna cea mai de sus și cea mai scurtă fusese înfiptă o bară de fier ascuțită, ca un ac.

— Ia uite ce fel de poartă și-a născocit Iazek Glînski, rosti uriadnicul, oprind calul.

Andrei sări jos din brișcă, intră în curte, pentru a deschide poarta; dar în aceeași clipă ieși din casă proprietarul, un om

scund, între două vîrste, chel, cu jiletca descheiată. Glînski era de neam boieresc și căuta să se deosebească cît de cît de un țăran de rînd.

— Poftim! Poftim! repetă Glînski, deschizînd poarta.

De îndată ce brișca se opri, se repezi la uriadnic și-i scutură mîna cu toată puterea:

— Bună ziua! Bună ziua! Ce bine ai nimerit! Tocmai la dejun! Hai în casă!

Pe Lobanovici parcă nici nu-l observase, deși îl cunoștea, și nici nu dădu mîna cu el. Nu-l simpatiza, știind că era un „grevist", pornit să ia pămîntul boicrilor și arendașilor. Or, asemenea oameni, în ochii lui Glînski, erau niște trîntori și derbedei. Lobanovici rămase în urma arendașului și a uriadnicului. Se întreba cum să dispară — dar uriadnicul se uită îndărăt și-i strigă:

— Andrei Petrovici, ce faci? Hai în casă!

Atunci, gazda își schimbă și ea atitudinea față de „grevist". Veni în fugă la Andrei, îl luă de braț și îl conduse la ușă:

— Poftește! Poftește, te rog! Am fost cîndva prieteni buni eu și cu răposatul dumitale tată...

Glînski își conduse musafirii în cea mai bună încăpere a casei. Într-o cameră destul de mare erau multe glastre cu flori, după obiceiul răspîndit în mai toate casele țărănești; aerul era curat, răcoros. O masă cu acoperitoare albă îți atrăgea privirea în mijlocul ficușilor.

Glînski își pofti musafirii să stea jos, deschise micul bufet și scoase o sticlă de vișinată, făcută cu spirt curat. Pe urmă, scuzîndu-se, se duse în cealaltă parte a casei. Se întoarse urmat de soția sa, o femeie încă tînără și foarte atrăgătoare. Ea salută prietenește pe musafiri, căutînd să le zîmbească cît mai plăcut. Băiatul și fata gazdelor își vîrîră o clipă capetele pe ușă. Lobanovici avu timp să observe că fata semăna cu mama, iar băiatul cu taică-său. Glînski nu le dădu răgaz să se uite și le spuse să meargă în grădină, unde erau mulți vișini, și să umple o cutie „pentru domnul uriadnic".

Între timp, se aduseră pe masă furculițe, cuțite și farfurii, urmate de cîrnați delicioși, de o tavă plină cu caltaboși în sînge, tăiați frumos, roșii ca petalele de bujor, urdă dulce cu punctulețe negre de chimion, smîntînă și brînză puțin uscată. Pe scurt, o tratație în lege.

Uriadnicul, făcînd pe cavalerul atent și delicat, i se adresă frumoasei gazde, doamnei Anelia:

— Doamnă, luați loc la masă! Fără dumneavoastră nu ne vom simți la largul nostru.

Stăpînul casei turnă vișinată în pahărele pîntecoase și rosti un adevărat toast, iar gazda își plimba privirea de la soț la uriadnic, ocolindu-l pe Lobanovici. Glînski spuse:

— Să bem pentru scumpul nostru musafir Gherasim Pavlovici. Să dea dumnezeu să-i prindă pe pungași, pe hoții de cai și pe tot soiul de grevișți care se pun în calea autorităților!

— Bine ai zis, domnule Iazek, îl lăudă Andrei, dar trebuia să mai adaugi: „Și pe cei care fură statul".

— Asta se înțelege de la sine, lămuri Glînski.

Alegînd o clipă potrivită, Andrei mulțumi gazdelor, le ceru scuze și se ridică de la masă.

— Domnule Lobanovici, spuse Iazek, du-te, te rog, în grădinița mea și gustă din vișini, cît îți poftește inima.

Niciodată în viața sa Lobanovici nu văzuse asemenea vișine mari, bine coapte.

După ce „banchetul" luă sfîrșit și brișca părăsi cătunul, uriadnicul îl întrebă pe Lobanovici:

— Ei, îți pare rău că ai mers cu mine?

— Nu, nu-mi pare rău! Dimpotrivă, îți mulțumesc foarte mult.

Brișca porni spre Paneaneon.

XXXV

În așteptarea procesului, al cărui termen se apropia, Lobanovici plecă la Minsk. Își aminti de avocatul Semipalov, la care fusese îndreptat cîndva de redactorii Vlasiuk și Ștefan Liskovski.

Semipalov era acasă. Om tînăr, abia la începutul carierei sale de avocat, manifestă un viu interes față de cazul lui Lobanovici și de soarta acestuia.

— Și în virtutea cărui articol din lege ești tras la răspundere? întrebă el și-l privi pe Lobanovici cu ochii săi cenușii, sclipitori.

— Potrivit articolului 126, alineatul I, răspunse Lobanovici.

— Și, în mod concret, pentru ce ești acuzat? urmă avocatul, ciupindu-și bărbuța castanie, tăiată cu îngrijire, de semăna cu o pană ascuțită.

— N-am copia actului de acuzare, ea mai călătorește pe undeva, pe la secțiile polițienești, dar din toate reiese că mi se impută compunerea apelului către învățători.

— Acestea sînt doar presupunerile dumitale? nu se lăsă avocatul.

— Da, sînt niște presupuneri; dar sînt întemeiate.

Lobanovici îi povesti lui Semipalov despre interogatoriul la rotmistrul de jandarmi. Avocatul rămase o clipă tăcut, se gîndi, apoi cu un zîmbet șiret, întrebă:

— Dar tot ai un amestec la compunerea lui, vorba dumitale! apoi adăugă: Mie poți să-mi spui tot adevărul, ca să-l cunosc, în interesul dumitale. Față de procuror și de judecătorul de instrucție, se poate minți. Bineînțeles că minciunile trebuie să fie bine ticluite, zîmbi el, de astă dată cu un aer prietenesc.

În încheierea vizitei, Semipalov făgădui că va lua în aceeași zi cunoștință de dosarul anchetei și, după aceea, îi va spune ce-i de făcut.

— Să treci pe la mine la orele cinci, șase seara, rosti avocatul, întinzîndu-i lui Lobanovici mîna.

Mai era timp pînă seara: orele se scurgeau încet, iar Lobanovici nu prea avea cunoștințe apropiate, ca să-și mai omoare timpul. Cu Bolotici o rupsese definitiv. De altfel, în asemenea împrejurări nu socotea tocmai oportună o vizită la el. Se plimbă îndelung pe străzile vechiului Minsk, cu casele lui construite mai ales din lemn. În cele din urmă se opri la un restaurant mic, unde îmbucă ceva. Ora fixată se apropia — era cinci după-masă.

Puțin tulburat, Lobanovici se duse la Semipalov. Avocatul era acasă. Primindu-l voios pe client, îl conduse în cabinet.

— Șezi! Semipalov îi arătă fotoliul de lîngă masă; se așeză și el. Presupunerile dumitale sînt juste, rosti el; într-adevăr, ți se impută compunerea apelului către învățători. Așa sună avizul experților.

— Astfel de experți nu-s buni să facă expertize, ci mai degrabă să scormonească pămîntul cu rîtul! se indignă Lobanovici.

Avocatul rîse.

— Poate că ai dreptate, observă el, dar faptul rămîne fapt, și trebuie să se țină seamă de el. Dar, întrucît dumneata n-ai scris apelul, apărarea dumitale are dreptul să ceară de la instanță o nouă expertiză. Totuși, acest lucru nu trebuie să te bucure prea mult. Chiar dacă cea de a doua expertiză ar dezminți concluziile celei dintîi, nici aceasta nu înseamnă că ești curat în fața justiției. Are justiția socotelile ei și, adeseori, nu se călăuzește după

lege, ci după politică. În afară de aceasta, judecătorii pot avea și o așa-numită convingere intimă.

Semipalov vorbea în mod convingător, temeinic, și era greu să-l contrazici.

— Ei și? răspunse Lobanovici. Dacă mă condamnă, e tot pentru vina altora!

— Nu trebuie să privești lucrurile cu atîta pesimism, observă avocatul, dar adăugă îndată: Pe de altă parte, nu strică să te pregătești sufletește pentru ceva rău. Iar în privința apărării, trebuie să te gîndești bine pe cine ai vrea să-ți alegi ca avocat?

Lobanovici tăcu o clipă.

— Drept să spun, nu știu. L-am rugat pe domnul avocat Vrublevski. Dar, în cazul că domnia-sa nu va fi de acord, poate că ai binevoi să-ți asumi apărarea mea, i se adresă Lobanovici, sfios.

Avocatul deveni deodată grav.

— Îți sînt foarte recunoscător pentru încredere; totuși aprob pe deplin alegerea dumitale: adresează-te lui Vrublevski. E cunoscut printre toți juriștii din Rusia, și procurorul va fi silit să țină în mod serios cont de el. Iar procurorii, de obicei, și mai ales în procese politice, se aleg dintre cei mai severi, amatori de șicane, buni de gură, pe scurt, carieriști.

— Dar dacă Vrublevski, pentru anumite motive, nu va putea să susțină apărarea mea și a prietenilor mei, dintre care pe unul nici nu-l cunosc?

— Chiar așa? întrebă Semipalov, ușor mirat.

Avocatul și clientul tăcură cîteva clipe.

— Uite ce facem noi: dă-mi mandat să tratez eu cu domnul Vrublevski, în numele colegiului de avocați din orașul Minsk. În asemenea chestiuni dumneata n-ai experiență.

Lobanovici se ridică.

— Îți mulțumesc mult, foarte mult pentru asistența ce mi-o făgăduiești.

— Ei, foarte bine. Într-un caz sau altul, apărarea dumitale la proces va fi asigurată.

Avocatul își notă adresa lui Lobanovici, îi făgădui să facă toate cele de trebuință, tot ce-i posibil și să-l țină în curent. Lobanovici îi strînse cu căldură mîna și-și luă rămas bun de la el. Ducîndu-se la gară, Andrei se mai gîndea la avocatul îndatoritor care l-a scutit de grijă, de bătaie de cap și de cheltuielile legate de vizitarea altor avocați. S-ar fi putut crede că totul merge bine. Totuși, după ce cîntări lucrurile bine, Lobanovici își dădu seama că nu toate se prezentau chiar atît de bine cum i se păruse în pri-

mele clipe. Avizul experților se punea de-a curmezișul drumului. De fapt, nu ajungea să se infirme concluziile primei expertize. Andrei își aminti de ceea ce-i spusese Semipalov: instanța este expertul principal, și „convingerea intimă" a judecătorilor decide totul. O asemenea convingere din partea unor adepți ai absolutismului țarist, anume aleși, nu menea a bine.

Pe drum, gîndurile neliniștite și triste i se risipiră, treptat, treptat. Optimismul, caracteristic firii lui Lobanovici, ca și încrederea sa în tot ce este mai bun în viață, biruiră gîndurile neplăcute, așa că se întoarse acasă bine dispus.

Semipalov se dovedi om conștiincios și drept. Exact după o săptămînă, Lobanovici primi de la el o scrisoare. Semipalov îi făcea cunoscut că instanța a admis cererea avocatului Kazimir Adamovici Petrunevici pentru numirea unor alți experți, în vederea verificării celei dintîi. Vrublevski, scria Semipalov, ar fi bucuros să apere pe Lobanovici și pe prietenii săi în procesul lor dacă n-ar fi fost angajat într-un alt proces. Iată de ce el s-a înțeles cu avocatul Petrunevici și i-a încredințat acestuia apărarea. Lobanovici auzise că Petrunevici trecea drept unul dintre cei mai buni avocați ai Minskului.

„Ei, ce vrei altceva mai bun? gîndi Andrei. Expertiza e asigurată, avocat am. Se-ntîmplă uneori ca un bolnav tratat de cel mai bun medic să moară deodată. Tot așa se poate întîmpla și aici: de vor voi judecătorii să condamne, vor condamna. Mai bine, să nu mă gîndesc la asta. Peste vreo săptămînă, se va cunoaște totul."

Pînă la proces, mai erau cîteva zile. Mama, unchiul Martin, Iakub, surorile lui Andrei căutau să-i facă totul pe plac ca unui mare martir, încă necunoscut de oameni.

Cu vreo trei zile înainte de proces, Lobanovici își luă coșul, cu care se ducea de obicei să culeagă ciuperci. Dorea să-și mai vadă o dată „domeniile" și să-și ia rămas bun, pentru mult timp, poate, de la acele locuri care îi prilejuiseră atîtea distracții și bucurii. Ciupercile, e adevărat, se împuținaseră; în schimb, mînătărcile, care se găsesc mai rar și mai greu, îți stîrnesc impresii mai puternice.

Andrei urcă dealul Sredniaia și se opri, rotindu-și o privire de adio peste întinsurile dragi ale acelor meleaguri. Iată, înaintea sa, Mikuticii. Ce viață zgomotoasă fusese acolo vara! Acum, însă toți învățătorii se împrăștiaseră pe la școlile lor. De bună seamă că și Ianka Tukala și-a regăsit obișnuitul făgaș, de învățător. Și uite că, pînă acum, n-a dat nici un semn de viață.

Ceva mai la dreapta de Mikutici, departe, dincolo de Niemen, răsărea din albastrul străveziu de septembrie o fîşie îngustă de pămînt, ca un fierăstrău aşezat cu dinţii în sus. Mai la dreapta, se înălţa Demianovîi Guz, se întindeau cîmpurile de peste Niemen, în mijlocul cărora se aflau cătune mici, case şi moşioare. Ochiul lui Andrei nu ocoli nici pinul viguros ce-şi înălţa creştetul deasupra colinelor îndepărtate...

Multe tablouri cunoscute se desfăşurau înaintea ochilor vrăjiţi ai lui Andrei. După ce le admiră în voie, porni fără grabă spre pădurea de pini tineri. Pe-alocuri, în mijlocul nisipului galben, curgător, se zăreau costişe uitate de lume, cu piniş tînăr, cu tufe scunde de ienupăr ţepos şi cu mujchi alb.

Andrei cutreieră pînă seara locurile preferate, bogate în ciuperci, şi culese vreo două duzini de mînătărci bune, tari. Apoi, o luă spre luncă. Dorea să vadă pinul singuratic din apropierea Niemenului, stejarul scund şi viguros — pe care-l cunoştea atît de bine, din fragedă copilărie. Pe creştetul aplecat al pinului văzu cuibul cel vechi al berzei.

„Ei, rămîneţi cu bine, scumpii mei prieteni dragi!“ spuse Andrei în gînd şi o luă cu paşi grăbiţi prin luncă, spre casă.

XXXVI

Mult timp stărui în ochii lui Andrei chipul îndurerat al mamei. Ea ieşi din ogradă şi se opri ceva mai departe de casă, ca să-şi petrecă feciorul în drumul său dureros. Andrei şi unchiul Martin se îndepărtară mult, dar mama mai stătea locului şi privea în partea unde drumul, urcînd pe o costişă, piere după o ridicătură de pămînt, ca să nu mai reapară. Mama scoase atunci un suspin adînc, îşi şterse lacrimile cu basmaua şi intră în casă.

Unchiul Martin îl duse pe Andrei la gară, în faţa cărcia se opri căruţa. Pasagerul şi căruţaşul se dădură jos. Unchiul Martin strînse îndelung mîna lui Andrei în mîinile sale tari şi înăsprite de munca grea a ţăranului. Apoi îşi privi ţintă nepotul, în ochi. În ochii mici, cenuşii ai unchiului erau lacrimi.

— Ei, scumpul meu, dragul meu, mergi sănătos! Dumnezeu să te aibă-n paza sa! Întoarce-te repede şi cu noroc!

Se îmbrățișară cu căldură și se sărutară. Andrei se silea din răsputeri să se stăpînească, dar o lacrimă sclipi și în ochii săi.

În dimineața procesului, Andrei se afla la Minsk. Ședea pe o bancă, într-o grădiniță, în dreptul administrației gubernialc de zemstvă, în care tribunalul își ținea ședințele. Judecarea procesului fusese fixată la orele 11 dimineața : mai avea înaintea sa un ceas și jumătate.

„De ce mă atrage oare clădirea asta cu atîta putere ? se întreba Lobanovici. La ce mă pot aștepta de la ea : la durere ori la bucurie ? Parcă ar exista o putere rea și autoritară, care mă leagă de ea."

Sala instanței de judecată era destul de spațioasă și nu prea atrăgătoare, mai ales pentru oamenii în situația lui Lobanovici, nevoiți să apară ca inculpați. În fundul sălii se ridica o estradă, un fel de scenă de teatru, despărțită de public printr-o barieră solidă, deși cam primitivă. Bariera era prevăzută cu cîteva treceri — pentru inculpați, pentru martori și pentru personalul instanței. Camera de chibzuire se afla în dosul scenei.

Cînd Lobanovici intră în sală, aceasta era aproape goală. Treptat, începură să se adune oamenii — bărbați, femei, pentru care, mai ales, un proces politic era un spectacol asemenea unei reprezentații de teatru.

Ca să vadă mai bine, Lobanovici se așeză mai aproape de barieră, de unde putea urmări tot ce se petrece în sală. Nu-și putea lua ochii de la estradă, căreia îi zise în gînd Golgota, loc de suferință. În mijlocul estradei se afla o masă mare, acoperită cu postav verde. Mai erau fotolii pentru avocat și procuror. Avocații Petrunevici și Metiolkin ședeau în locul rezervat publicului, nu departe de barieră.

În sală stăruia un zumzet reținut. Deodată, se auzi un glas puternic :

— Ridicați-vă ! Vin judecătorii ! sună vocea grefierului.

Toți cei din sală se ridicară în picioare. Un șir de judecători și de asesori civili se ivi în ușa deschisă din fundul estradei. In fruntea lor, pășea cu un aer important președintele instanței, consilierul Curții de Apel din Vilna — om greoi, cu barba căruntă. Această barbă despărțită în două făcea impresia că președintele avea legate sub bărbie două tîrnuri scurte de mușchi alb, creț, de pădure, în care cresc de obicei mînătărcile negre. Era prim-consilierul de stat Babcka, cunoscut pe vremuri printre politicieni ca om fără îndurare față de victimele lui. Nu fără motiv, printre cei

osîndiți de el circula vorba : „La masă șade Babeka, cel ce nenorocește pe om".

În urma lui Babeka veneau, la fel de gravi, judecătorii : Bujniski, Kislovski, Verhovodov. Purtau cu toții surtuce albastre de gală, cu plastroane albe, scrobite — erau severi, distanți de parcă ar fi purtat în ei cîte o părticică din „unsul lui dumnezeu" țarul, căruia îi juraseră credință. După judecători, respectînd ierarhia cuvenită, veneau : îngîmfatul, fudulul delegat al boierilor din gubernia Minsk, decanul lor, Romava-Rîmșa-Sabur, consilierul de administrație urbană Ianlevici, care se prezentase în locul primarului. Procesiunea lor fu încheiată de delegatul țăranilor, vătaful de plasă Pabalcik, îmbrăcat cu un suman de postav simplu, de casă, cu cizme uriașe, neras mai demult și care avusese pesemne timp „să se întărească". Babeka ocupă locul cel mai de vază, la mijlocul mesei, în cel mai înalt fotoliu. Pabalcik se așeză la capătul mesei, alături de asesorii civili. Procurorul, un om între două vîrste, cu părul ușor atins de cărunteală, de statură mijlocie, ursuz și destul de bine legat, se așeză tot pe estradă, dar mai la o parte. Vîrfurile urechilor îi ieșeau puțin înainte, ca niște corniță de berbec. În urma unor observațiuni personale, Lobanovici ajunsese la concluzia că posesorii unor asemenea urechi sînt predispuși la retorism. Procurorul nu se uita la nimeni, ședea tăcut, gîndindu-se parcă la ale lui, molfăind ușor cu dinții din față.

Avocații se așezară ceva mai aproape de banca acuzaților. Petrunevici, un bărbat încă tînăr, prezentabil, simpatic, purta un frac ce-i venea bine ; Metiolkin, care arăta mult mai în vîrstă decît colegul său, avea un surtuc modest, de rigoare.

În sală se făcu tăcere.

Președintele se ridică maiestuos. Cele două tîrnuri ale bărbii sale se clătinară domol într-o parte și în alta. Anunță că instanța avea de judecat procesul țăranilor Andrei Lobanovici, Vladimir Leavonik Salvesev, Simon Turgai și Matvei Ostroveț. Numele celui de al patrulea acuzat îl auzea Lobanovici acum pentru întîia oară, ascultînd actul de acuzare. Babeka înșiră articolele de legc și alineatele lor, pe baza cărora instanța avea să judece persoanele mai sus menționate. După accea, calm și grav, îi ordonă grefierului să introducă în sala de proces pe acuzații aflați sub pază.

În clipa următoare, soldații de escortă apărură dintr-o cămăruță alăturată, printr-o ușă aproape invizibilă, înconjurîndu-i pe Vladik și pe Turgai, pe care Lobanovici îi vedea, atunci, pentru întîia oară. Cei doi acuzați erau palizi ; șederea îndelungată în arestul preventiv își pusese pecetea pe chipurile lor. Soldații din

escortă priveau încruntat, aspru, călcau cu tărie, tropotind zgomotos pe estradă cu cizmele lor grele. După ce porunciră deținuților să se așeze pe banca acuzaților, se postară în spatele și la capetele ei, cu puștile și săbiile în poziția reglementară. Acuzații priveau publicul liniștiți, aproape veseli. Andrei nu-și lua ochii de la ei, chemîndu-i parcă prin priviri. Zărindu-l, Vladik îi zîmbi ușor și-i făcu, neobservat, cu ochiul.

Potrivit procedurii penale, președintele îi întrebă pe acuzați dacă le-au fost înmînate copiile actului de acuzare, lista membrilor completului de judecată și a asesorilor civili. Apoi, instanța procedă la apelul martorilor. Hotărî să se dea publicității depozițiile martorilor cu absențe motivate. După aceea, Babeka anunță că, conform hotărîrii instanței, desfășurarea procesului va avea loc cu ușile închise.

„Prin urmare, stăm prost", gîndi Lobanovici.

Grefierul evacuă publicul din sală, iar martorii fură conduși într-o cameră specială. După ce toate aceste formalități fură terminate, Babeka, de pe înălțimea tronului său, procedă la citirea actului de acuzare. Citea monoton și plictisitor, iar actul era excesiv de lung. Andrei nu află din el nimic nou. Judecătorii și asesorii civili, acoperindu-și discret gurile, căscau de le trosneau fălcile.

Asesorul delegat al țărănimii, Pabalcik, adormi buștean. Deodată, Lobanovici și acuzații observară că reprezentanții celorlalte stări începură să strîmbe din nas și să se tragă încetișor mai departe de Pabalcik. Peste puțin, nici Babeka nu se mai simți în apele lui — era silit, însă, să-și păstreze demnitatea și stăpînirea de sine. Lobanovici și prietenii săi abia își stăpîneau rîsul, privind această desfășurare a unui proces deschis din porunca majestății sale imperiale. Babeka citi cît mai repede actul de acuzare. Cînd termină, Pabalcik se trezi. I se păru că după ce adormise se depărtase puțin de colegii săi; așa că începu să se tot apropie de ceilalți asesori.

Între timp, Babeka îl interogă mai întîi pe Lobanovici, apoi pe ceilalți, dacă se recunosc vinovați de „crimele" menționate prin actul de acuzare.

Lobanovici răspunse răspicat, cu glasul sigur:

— Nu!

Vladik, tulburîndu-se, se recunoscu vinovat de faptul că-i dăduse lui Peatrus, un prieten de-al său, anumite publicații, printre care, scrierile *Mantaua*, *O petiție pierdută* de Gogol, și altele. Dezmința în mod categoric participarea la Uniunea învățătorilor

din toată Rusia, susținînd că avea doar intenția de a intra în această organizație.

Sîmon Turgai mărturisi că făcea parte din Uniunea învățătorilor din toată Rusia și că scrisese chemarea la boicotarea posturilor celor destituiți. Celelalte chemări nu le scrisese el. Nici Andrei Lobanovici nu le scrisese. Celelalte chemări fuseseră scrise de o a treia persoană. Turgai vorbea îndrăzneț, sigur și convingător.

— Dar cine-i această a treia persoană ? întrebă procurorul.

— Nu sînt martor, ci acuzat în acest proces, răspunse Turgai cu demnitate și adăugă : Chiar de-aș cunoaște această „a treia persoană", legea îmi acordă dreptul să nu răspund la unele întrebări.

— Alte întrebări n-am, se adresă președintelui procurorul, eam încurcat.

Andrei se miră de îndrăzneala lui Turgai, care îi plăcea din ce în ce mai mult.

La propunerea președintelui instanței, procurorul și avocații luară cunoștință de „probele" în proces. Aceste „probe" nu erau prea numeroase : procesul-verbal al adunării învățătorilor, ridicat la Mikutici ; statutul Uniunii învățătorilor și personalului din învățămîntul public din toată Rusia ; apelul *Către toți învățătorii și învățătoarele*, al cărui text i se imputa lui Lobanovici ; chemarea către învățători, referitoare la boicot, și alte cîteva lucruri mărunte.

Începu interogatoriul martorilor puși să prosteze jurămîntul în fața unui preot necunoscut. Cele mai interesante fură însă declarațiile făcute de noii experți. Lobanovici îi asculta cu atenția încordată.

Noul expert, Goman, citat de tribunal în urma intervenției apărării, declară în mod categoric :

— Domnule președinte ! Domnilor judecători ! Mă surprinde cum de a putut vechea expertiză, pe temeiul confruntării celor scrise, să susțină că apelul *Către toți învățătorii și învățătoarele* a fost scris de Andrei Lobanovici. Nu există absolut nici o asemănare a caracterelor scrisului.

Și Goman începu să combată în chip detailat, literă cu literă, concluziile vechei expertize.

Procurorul se încruntă și mai tare : pozițiile sale de atac împotriva inculpatului Lobanovici fuseseră surpate. Și, cel mai urît lucru pentru el, pînă și fostul expert Iarmin se lepădă de avizul semnat de el.

— Bine, dar tot dumneavoastră ați iscălit actul de expertiză! obiectă procurorul, sever.

— Expertiza a făcut-o răposatul Osmolski. El mi-a strecurat actul de expertiză, eu l-am crezut și l-am semnat. Dar acum, cînd am văzut caracterele scrisului, nu mă lasă conștiința să învinovățesc un om nevinovat. Nu vreau să-mi încarc sufletul cu un păcat! încheie Iarmin cu hotărîre.

Se părea că declarațiile noilor experți, și, mai ales, cea a lui Iarmin, au produs impresie asupra procurorului și completului de judecată. Dar Babeka părea indiferent față de toate acestea. El se adresă procurorului și avocaților:

— Aveți întrebări de pus martorilor sau, poate, doriți să mai adăugați ceva?

Procurorul și avocații n-aveau întrebări. Președintele dădu cuvîntul procurorului, pentru a-și dezvolta rechizitoriul. Acesta, fără grabă, se întoarse cu fața la judecători. Vorbi mai întîi încet, dar deslușit, iar apoi începu să ridice tonul:

— Domnilor judecători și asesori civili, dumneavoastră ați ascultat actul de acuzare, în care se expune obiectiv, logic, temeinic, nerușinata activitate a grupului criminal care și-a pus drept scop distrugerea, răsturnarea regimului de stat consfințit secole de-a rîndul. Criminalii, din care unii stau pe banca acuzaților, iar alții se mai află în această sală în stare de libertate, nu s-au dat îndărăt de la nici un fel de mijloace pentru atingerea scopurilor lor. Sînt lipsiți de conștiință, au uitat de datoria lor, de rolul ce le revine, acela de a semăna „cele înțelepte, bune, eterne".

Pe măsură ce vorbea, procurorul se înflăcăra tot mai mult, deși era o înflăcărare artificială, teatrală. Vorbi îndelung, nu scăpă nici o iotă din cele consemnate în actul de acuzare, prezentînd totul în culorile cele mai sumbre și mai înfiorătoare. Caracteriză pe fiecare dintre acuzați: cel mai tare îi acuză pe Turgai și Vladik. În privința lui Lobanovici, procurorul susținu că, deși actul de acuzare nu încadrează prea grav rolul acuzatului, nu trebuie să uităm totuși zicătoarea: e cu chipul de apostol, dar cu colții de lup. Concluziile experților, e drept, se contrazic; dar tot judecata este expertul cel mai autorizat.

— Noi știm cu toții carte, spuse procurorul, și am avut prilejul să confruntăm diferite scrieri. Justiția are cuvîntul.

În încheiere, procurorul ceru aplicarea pedepsei maxime prevăzute prin articolele din lege, pe baza cărora se pornise procesul.

Avocatul Petrunevici pledă temeinic, fără flori retorice, nu însă fără ieșiri înțepătoare. Îi apăra pe Turgai și pe Lobanovici.

Începu prin cîteva cuvinte de laudă la adresa procurorului, pentru „însufleţitul" lui rechizitoriu.

— E un model de artă oratorică, spuse avocatul. Numai că, din păcate, domnul procuror a cam exagerat lucrurile. Onorată curte, domnilor asesori civili, uitaţi-vă la inculpaţi: sînt numai tineri, ape de primăvară care nu încap între maluri. Nu trebuie să ai suflet de criminal ca să te laşi influenţat de anumite persoane, de anumite evenimente şi să comiţi o eroare. Domnul procuror, în rechizitoriul domnici sale, a amintit cuvintele de aur ale poetului anonim popular: „Semănaţi cele înţelepte, bune, eterne". Să-mi fie îngăduit să citez aici versurile nemuritoare ale genialului poet rus Puşkin:

> Am deşteptat în inimi cu lira-mi bunătatea,
> De-aceea de popoare mult timp voi fi iubit.
> În veacul meu cel crîncen, slăvit-am libertatea
> Şi mila pentru cel lovit... [1]

Petrunevici recită ultimul vers ca un adevărat artist, apăsînd pe fiecare cuvînt şi subliniindu-i înţelesul.

— Înflăcărarea, clocotul sînt proprii tineretului, urmă avocatul. Cîţi tineri studenţi n-au luat parte la manifestaţii, la răzvrătiri împotriva cutărei ori cutărei orînduiri sociale, împotriva legii! Pot fi oare trataţi drept criminali? Apele revărsate reintrau în matcă, iar rebelii absolveau universităţile, se angajau în slujbe de stat, ajungeau funcţionari zeloşi în diferite sectoare de activitate. Deveneau judecători devotaţi, anchetatori talentaţi, şi chiar procurori, mai ales în procese politice.

Babeka se agită neliniştit în fotoliul său.

— Menţineţi-vă în limitele codului legilor şi al obiectului procesului, întrerupse el pe Petrunevici.

— Iau cunoştinţă de această observaţie, domnule preşedinte, dar nu pot să nu menţionez, din rechizitoriul domnului procuror privitor la inculpatul Lobanovici, că în cuvintele „cu chipul de apostol şi cu colţii de lup" se ascunde o anumită intenţie cu consecinţe juridice.

Procurorul îşi mîngîie mustaţa roşcată, cu fire cărunte, dar nu răspunse. Iar Petrunevici îşi continuă pledoaria, pe care o încheie făcînd apel la instanţă, rugînd-o a lua în consideraţie tinereţea

[1] A. S. Puşkin, *Lirice*, Cartea rusă, 1957, pag. 299 (în romîneşte de Al. Philippide).

acuzatului Sîmon Turgai, ca și detențiunea sa preventivă la penitenciar, timp de un an și jumătate.

— Iar în ceea ce îl privește pe acuzatul Lobanovici, singurul punct de acuzare ce-l vizează este clădit pe o bază șubredă; după cum au demonstrat domnii experți, el s-a și năruit și, prin urmare, acuzatul Lobanovici urmează a fi achitat.

Metiolkin rosti o scurtă cuvîntare în spirit umanitar și, urmînd exemplul lui Petrunevici, rugă instanța să ia în seamă atît tinerețea acuzatului Vladimir Leavonik, cît și detențiunea sa preventivă la penitenciar, timp de un an și trei luni. Rugă să-l achite pe Ostrovețț, dat fiind că acest acuzat nu s-a făcut prin nimic vinovat de activitate ilegală.

Babeka îi întrebă pe fiecare dintre acuzați dacă au ceva de adăugat. Acuzații renunțară la cuvînt. Președintele dădu citire pentru judecători chestiunilor la care completul avea să răspundă cu privire la fiecare acuzat în parte: e vinovat; nu e vinovat. Babeka anunță apoi o pauză de două ore. Instanța se retrase într-o încăpere rezervată deliberării, sau, mai precis, pentru a lua masa, fiindcă președintele, om versat în ale meseriei, avea în geantă sentința gata redactată.

XXXVII

Lobanovici părăsi sala tribunalului de parcă ar fi avut în cap un morman de grăunțe treierate, dar nevînturate. Îi veneau tot felul de gînduri, încerca sentimente contradictorii, i se învălmășeau în cap imagini, impresii.

Era aproape șase seara. Nu mîncase nimic de dimineață, așa că, se duse la un restaurant. Atenția îi fu atrasă de firma „Caucaz". Dar la restaurant nu găsi nimic caucazian, și nici patronul lui, ca înfățișare, nu prea se deosebea de Babeka; avea o bărbuță, despărțită la fel, în două, numai că nu era căruntă, ci castanie.

Andrei comandă un păhărel de votcă și pîrjoale. E totuna: dacă-l condamnă, n-o să aibă prilejul să mai bea; iar dacă-l achită, o să cîștige el și pentru băutură și pentru o gustare. Întrebarea dacă va fi condamnat sau achitat îl zădărea rău pe Lobanovici. La drept vorbind, era sigur că va fi achitat. Această convingere

i-o întărise și avocatul Petrunevici care, în pauză, se apropiase de Andrei și-i spusese: „Poți să fii fără grijă, trebuie să te achite".

După ce goli păhărelul și începu să mănînce o pîrjoală din cale-afară de sărată, Andrei se gîndi la Vladik, care se arătase cu moralul scăzut și la Sîmon Turgai, care, dimpotrivă, dovedise multă tărie sufletească. „Or să-i condamne pe flăcăi", își zise. Și un sentiment de caldă compătimire i se trezi în suflet. Într-adevăr, cum ar veni asta? El, Andrei, să fie achitat, lumea largă să i se deschidă înaintea sa, pe cînd ei să fie conduși din nou din sala de judecată la închisoare, și să-și piardă libertatea pentru cine știe cît timp. Mai bine să-l condamne și pe el odată cu ei. Atunci, s-ar alege: i-ar fi inima mai liniștită, ar avea și el o idee exactă despre închisoare, despre viața în deportare. Una e să cunoști toate acestea din povestirile altora, din scrierile literare, dar cu totul altceva e să le trăiești, să simți pe pielea ta „mila" țarului pentru poporul oropsit, oprimat. Numai să nu fie condamnat pe un termen lung și despărțit de prieteni...

Din principiu, lui Lobanovici nu-i plăcea să întîrzie. După ce mîncă și plăti chelnerului, o luă fără grabă spre tribunal.

Instanța nu rostise încă toată hotărîrea. Babeka era probabil sigur că inculpatul Lobanovici nu va dispare, că va veni să afle sentința. Aceste gînduri îi trezeau un sentiment supărător. Ce-ar fi să-și întoarcă hulubele în altă direcție, cît mai departe de această clădire sinistră? Să iasă din oraș prin ulicioarele strîmte, pe cîmp, și să-și îndrepte pașii undeva la Zaslavie, la Borisov, ori la Igumen? Între timp s-ar isprăvi cu citirea sentinței și Babeka s-ar trezi într-o situație caraghioasă. Așa visa Andrei — dar picioarele îl purtau singure tot mai aproape de clădirea administrației de zemstvă.

Un gardian public stătea lîngă ușă.

— E prea devreme, rosti el cu glas autoritar.

Lobanovici îl măsură cu o privire scurtă, severă.

— O fi prea devreme pentru altcineva, dar pentru mine e tocmai timpul, și, cu un aer hotărît, intră.

Gardianul se zăpăci. „O fi vreun agent, ori cine știe ce superior?", și-l lăsă să treacă.

După o jumătate de oră publicul începu să se adune. Accesul la sala de judecată era acum liber pentru toată lumea.

Babeka, nu fără motiv, trecea drept un om punctual. Exact la orele șapte și patruzeci de minute, același glas puternic răsună din nou:

— Ridicați-vă! Intră tribunalul!

Din aceeași cameră și în aceeași ordine, veneau judecătorii și asesorii civili, în frunte cu Babeka și cu decanul nobilimii, Romava-Rîmșa-Sabur. Babeka arăta mai plin chiar de importanța persoanei sale decît în cursul zilei. Vladik și Turgai fuseseră aduși și ședeau pe banca acuzaților, iar Lobanovici se așeză unde stătuse și înainte.

În sală se făcu tăcere. Grav, fără grabă, Babeka se ridică de pe fotoliul său și, ținînd o foaie de hîrtie în mînă, începu să citească hotărîrea curții — sentință care o avusese gata făcută, dar redată într-o formă mai scurtă. Începu cu o voce surdă și continuă din ce în ce mai tare:

„Anul una mie nouă sute opt, luna septembrie, ziua 15.

Din ukazul maiestății sale imperiale, Curtea de Apel din Vilna, secția penală, în ședința publică de judecată cu completul alcătuit din... (urmau numele judecătorilor de ședință, al asesorilor civili, al procurorului și al grefierului), în urma dezbaterilor procesului intentat țăranilor (fură enumerate numele acuzaților, cu excepția lui Ostroveț), condamnă: pe țăranii Lobanovici, Salvesev și Turgai la detențiune în fortăreață pe termen de trei ani. Cheltuielile de judecată vor fi suportate de către condamnați, în părți egale și în mod solidar, iar în caz de insolvabilitate, vor fi trecute pe seama statului. Probele materiale se vor păstra la dosar. Țăranul Ostroveț Matvei e achitat".

De îndată ce fu terminată citirea hotărîrii, Babeka cuprinse sala cu o privire de învingător și spuse cu glas ca de trîmbiță:

— Să fie luat imediat sub pază acuzatul Lobanovici Andrei Petrov!

Lobanovici nici nu-și dădu seama cînd un comisar de poliție, foarte tinerel și jigărit, se apropie în fugă de el și-l apucă de braț:

— De ce sari, ca un cocoș, și pui mîna pe mine? Doar nu fug. Lobanovici își eliberă brațul, calm, dar cu o mișcare puternică. Nu știi să arestezi un om, zelosule! adăugă el, ironic.

În clipa aceea, un gardian trupeș, lat în umeri, se apropie de ei. Îl împinse ușor pe Lobanovici.

— Hai, dă-i drumul! rosti el, cu superioritate.

— Uite, așa se procedează! spuse Lobanovici și, însoțit de polițist, părăsi sala.

Oamenii din escortă îi scoaseră pe Turgai și pe Vladik. Lobanovici le fu alăturat, dar polițistul nu se despărțea de el. Ceva mai departe stătea un alt comisar de poliție, mai zdravăn decît acela care îl arestase pe Andrei.

Toată procesiunea o luă spre penitenciarul care se afla tocmai în dreptul administrației de zemstvă. Cei arestați n-aveau voie să vorbească între ei; schimbau doar priviri scurte și zîmbete.

Pe cît i se părea lui Andrei, tovarășii săi erau mulțumiți de sentința curții. Nu mai trebuiau să-și bată capul cu ce vor face, să scruteze viitorul pentru a-și dibui soarta. Au să facă trei ani, și după aceea vor începe o viață nouă.

După vreo zece minute, procesiunea, ajunsă la penitenciar, se opri. Poarta, neobișnuit de înaltă, era de fier în partea de jos, pînă la o înălțime de vreo doi metri și jumătate, iar sus avea bare de fier groase, foarte dese. Ele despărțeau clădirea închisorii și biroul de lumea dinafară. Era cu neputință să sari poarta fără vreun ajutor.

Șeful escortei bătu cu pumnul în scutul de fier al porții; se deschise o ferestruică, și ea de fier; se ivi chipul mustăcios, posomorît al portarului închisorii. Uitîndu-se la escortă și la arestați, deschise tăcut poarta și, tot tăcut, îi lăsă pe toți să treacă la birou. Acolo ședea Ragoza, ajutorul de serviciu al șefului penitenciarului. Acesta îi luă în primire pe cei aduși sub escortă și iscăli de primire. Escorta se retrase. Condamnații aduși la închisoare se numeau, simplu, deținuți.

— Pentru percheziție! comandă Ragoza, cu mustățile roșcate și cu obrazul roșu de votcă.

Doi gardieni, cu degetele deprinse cu acest oficiu, le cotrobăiră prin toate buzunarele și hainele, de la cap pînă la călcîie. Lui Lobanovici i se confiscă briceagul, nelipsitul său tovarăș de excursii în căutarea ciupercilor, și portofelul, în care avea vreo cincisprezece ruble. Își vîrîră degetele și în portmoneul cu vreo cincizeci de copeici. Portofelul și portmoneul fură scuturate bine iar banii puși pe masă. Toate obiectele confiscate fură trecute într-un registru special.

— După ce-ți faci pedeapsa, capeți totul înapoi, îi explică Ragoza lui Lobanovici.

— Condu-i pe toți la etaj, sala unu! ordonă gardianul-șef Dojdik, care semăna cu cunoscutul guvernator-general Muraviov.

— Haideți, dați-i drumul! rosti gardianul care primise ordinul să-i conducă pe deținuți.

După ce trecură pragul biroului și se strecurară pe portița îngustă dintr-o altă poartă, cei trei tovarăși se simțiră ceva mai liberi, ajunși în curtea închisorii.

— Ei, nu te așteptai?... îl întrebă Sîmon Turgai pe Andrei și-i strînse cu putere mîna.

— Mă așteptam și nu mă așteptam. Acum, dracu să-i ia! Numai să fiu cu voi, și pe același termen, răspunse Lobanovici.

— Bine zici, Andrei, replică Sîmon, vesel.

Se și întunecase. Penitenciarul era slab luminat, cu lămpi de petrol, mici, așa că ferestrele lui păreau chioare. De zăbrelele de fier atîrnau traiste și săculețe cu lucrurile deținuților. Uneori, se iveau pentru o clipă și chipurile ocupanților acestei case sinistre; ți se părea că cei ce mișunau înăuntru nu erau oameni, ci doar umbrele lor. Acești locuitori ai închisorii întunecoase îi recunoscură pe noii sosiți.

— Sîmon! Vladik! se auzeau glasuri de după zăbrele. Ei, cît v-au dat?

— *Drai!* răspunse Sîmon pe evreiește, fără să știe de ce.

Ca să ajungă la etaj, trebuiau să mai treacă printr-o poartă de fier. Ea se deschise cu un zornăit asurzitor. Urcară scările de fier, slab luminate de gazorniță, pînă la etajul întîi, apoi, ajunși la etajul doi, o luară la stînga. Gardianul de coridor, cu mantaua neagră, le ieși în întîmpinare. Aici totul era negru: și poarta de fier, și ușile, și hainele gardienilor, și coridorul.

— Descuie sala unu, spuse gardianul care-i însoțea pe condamnați.

Gardianul de coridor introduse fără grabă cheia mare în lacăt și-i privi pe cei sosiți.

— A, ați venit cam multișori! rosti el în zeflemea, măsurîndu-l pe Lobanovici cu privirea.

— Ia nu mai rînji, Bakinovski, lasă-ne în sală, rosti Turgai cu asprime.

— Dar ce, ai de gînd s-o părăsești curînd? nu se astîmpără Bakinovski.

Deschise larg ușa solidă, ferecată, și cei trei tineri intrară în sală.

— Ei, iată-ne acasă, slavă domnului, glumi Vladik. La proces fusese condus sub escortă, împreună cu Turgai, din aceeași sală.

XXXVIII

Tabloul ce se înfățișă ochilor lui Lobanovici îl ului. Încăperea era ticsită de oameni palizi, slabi, ca scheletele. La lumina slabă a lămpii sărăcăcioase, încăperea arăta ca o speluncă murdară, în care se adună noaptea drumeții anonimi, amatori de unghere întunecoase. Pereții, demult nevăruiți, de un ruginiu murdar, aveau un aspect îngrozitor, apăsător. Numeroșii întemnițați care se perindaseră pe aici timp îndelungat bătuseră cuie în pereți, ca să-și atîrne lucrurile. În jurul cuielor se cuibăreau pîlcuri de ploșnițe. De la ușă, de-a lungul peretelui, se întindeau polițe făcute din scînduri groase, pe care se aflau rațiile de pîine ale deținuților, linguri și diferite obiecte de uz personal, admise în închisoare. Sus, deasupra ușii, se vedea „calendarul" — un pătrat făcut cu cărbune, împărțit în șapte pătrățele. În fiecare pătrățel se înscria o dată, iar după terminarea unei zile, cifra era tăiată. Se proceda astfel, pînă trecea o săptămînă; apoi „calendarul" era refăcut. Pe un alt perete, și în toată lungimea lui, figura lozinca eserilor, mîzgălită tot cu cărbune: „Prin luptă, îți vei dobîndi dreptul!" „Curios, zîmbi Lobanovici, în ce chip își dobîndesc aici eserii dreptul?"

În sală ședeau oameni de toate vîrstele, naționalitățile și stările sociale. Erau reprezentate ambele categorii de deținuți — și cei de drept comun, și cei închiși pentru delicte politice sau, cum li se zicea la închisoare, „politici". Erau cei condamnați la ocnă, la deportare, la închisoare corecțională, ca Lobanovici și prietenii lui. Mai erau și unii care așteptau să fie judecați. Cei osîndiți la ocnă purtau haine de ocnași și cătușe legate între ele printr-un lanț de fier lung, greu. De regulă, lanțul era îndoit și fixat la centura de piele, ca oamenii să se poată mișca.

Această populație atît de variată vuia, făcea gălăgie; pe-alocuri se auzeau rîsete zgomotoase. Mulți se plimbau, fără să scoată o vorbă, cu pași grăbiți, în spațiul dintre două rînduri de paturi de lemn comune, de la ușă la fereastră și înapoi. Unii stăteau lîngă ușă, privind pe coridorul penitenciarului, printre solidele bare de fier așezate la intervale destul de mari ca să se poată strecura mîna printre ele. Ceva mai jos de aceste bare, ușa avea un „ochi", adică o gaură rotundă, prin care se putea vedea ceea ce se petrecea în sală. Din alte săli și celule veneau prin

coridor zgomote înăbușite, zăngănit și zornăit de lanțuri, de cătușe. Toate încăperile erau încuiate, pentru că apelul se făcuse, iar hîrdaiele își ocupaseră locul de onoare, la uși.

Seara tîrziu, închisoarea se potoli. După ce-și potriveau saltelele subțiri, cazone, umplute cu paie, oamenii se întindeau, umăr la umăr, pe paturile tari și murdare. Unii se culcau în tăcere, posomorîți, pe cînd alții, întinși în culcuș, mai spuneau și cîte o vorbă de duh :

— E-eh, frate, aici e curat raiul! Te culci cînd vrei, te scoli cînd vrei, ori atunci cînd te cheamă hîrdăul, ba poți să nu te scoli de loc... Și ești păzit ca un gubernator general!

Lobanovici se întrebă cum o să-și petreacă noaptea : Sîmon și Vladik îi veniră în ajutor ; își puseră saltelele una lîngă alta și tustrei se culcară pe ele.

— Nu te speria, Andrei, mîine facem noi o rînduială mai bună, îl îmbărbătă Sîmon Turgai.

Făcîndu-și loc între cei doi tovarăși, Lobanovici se întinse pe un petic de saltea. N-avea cum să cadă — era înghesuit și la stînga și la dreapta. I se învălmășiră gîndurile. Lungă a mai fost ziua! Ce de emoții! Uneori, i se părea că toate erau doar un vis greu, urît ; că ar fi de ajuns să se trezească din somn, pentru ca coșmarul să piară... Își aminti momentul în care Babeka citise verdictul. În acea clipă perspectiva celor trei ani de fortăreață nu-l impresionase prea puternic. Andrei își aminti bine că se uitase la tovarășii lui și că le zîmbise. Iar acum, culcat pe patul aspru, strîns de ambele părți de trupuri vii, căuta să-și dea seama ce înseamnă acest termen : trei ani, o mie nouăzeci și cinci de zile și nopți! Parcă le simțea. Să stai trei ani între acești pereți murdari, să porți trei ani de zile pecetea de deținut, lipsit de libertate! Să fii rupt timp de trei ani de zile de viață, de popor, de tot ce ți-e apropiat și drag!

O clipă, Andrei încercă un sentiment greu, nespus de greu, de parcă i s-ar fi rupt inima. Dar uitîndu-se în jurul lui și văzînd că în aceeași încăpere zăceau oameni despuiați de orice drept omenesc, puși în fiare, osîndiți la ani mulți de muncă silnică, înțelese cu ce bucurie și-ar schimba aceștia soarta lor cu a sa! Nu putu însă să adoarmă : din nenorocire, ploșnițele simțiră un om nou și începură să-l piște des și dureros.

Încetul cu încetul, încăperea se cufundă în tăcere. Închisoarea, de obicei gălăgioasă, se liniști. Lămpile răspîndeau o lumină pa-

lidă. Din cînd în cînd, cîte un gardian trecea pe coridor, se oprea lîngă „ochiul" încăperii și se uita înăuntru. Dar de cele mai multe ori, putea vedea doar pe cîte un deținut scoțîndu-și cămașa și așezîndu-se lîngă lampă, încercînd să-și stîrpească paraziții.

Ocnașii se răsuceau greu pe paturi, zăngănind din lanțuri.

„Pentru ce atîta bătaie de joc, de ce această sălbăticie și silnicie asupra omului? se gîndea Lobanovici, neputînd adormi. Ba nu! își răspundea singur. Cineva are nevoie de asta. Iată, m-au băgat pe mine la închisoare, fără să aibă măcar grija să-și întărească verdictul cu dovezi. Nu fără motiv spunea Semipalov: politica dictează totul. Chiar așa e: acum, s-a ivit necesitatea de a fi înlăturați din calea țarului niște oameni periculoși și, odată cu ei, unii care, la un moment dat, ar putea deveni periculoși."

Lobanovici încercă să se miște, dar era tare greu s-o facă, fără să-și deranjeze tovarășii. Toată încăperea era sub stăpînirea somnului; așa că-și putea depăna mai departe gîndurile, nestingherit.

„Prin urmare, absolutismului i-e frică, gîndea el. Funcționarilor, soldaților, chiar și legii păzite de justiție, de jandarmi, de cutrele polițiste și de agenți. S-ar părea că e o mașină uriașă — dar și ea poate fi băgată în sperieți. S-au speriat ei fiindcă un «ogarok» fără ocupație umblă undeva în libertate! Reiese, deci, că și «ogarokul» e o forță!" Gîndul acesta îl făcu pe Lobanovici să se simtă mai tare, mai sigur de sine, și să zîmbească. „Dar în ce constă puterea unor oameni ca mine?" se întrebă iarăși în gînd. Și după puțină chibzuire își răspunse: „Dacă vezi cu ochii tăi că orînduirea societății este nedreaptă, și deschizi cuiva ochii, atunci, treptat, toți oamenii vor ajunge s-o vadă și ei. Și aceasta constituie o amenințare directă a țarismului."

Lobanovici își reaminti de Aksion Kali de la Vîsokoe, care învăța carte cu atîta sîrguință; apoi, de Șuska și de Ratkevici, care păzeau adunarea învățătorilor de la Mikutici. Își aduse aminte cum o aștepta la Pinsk pe Olga Viktorovna, cum făcuse cunoștință cu tovarășii Gleb și Grișa. Pe unde or fi ei acum?

Lobanovici își plimbă privirea asupa deținuților înghesuiți pe paturile comune, sforăind greu și scoțînd în somn țipete. „Or fi și printre aceștia oameni care cunosc tîlcul adînc al revoluției în perspectivă. O să am cu cine să mă împrietenesc și de la cine să învăț."

Îi răsări în minte chipul social-democratului Kastoghin, cu care se întîlnise în casa de la periferia Minskului. „Ce bine ar fi să am prilejul să-l mai văd..."

Imaginea măreață a revoluției recente, cumplite, deși înăbușită în sînge, apăru înaintea ochilor lui Lobanovici. Atmosfera era încărcată de semne prevestitoare de furtună — flacăra putea să se reaprindă.

„Deci, va fi luptă. Trebuie să fiu mai strîns legat de popor, și atunci..."

Lobanovici nici nu-și închipuia în mod clar ce anume avea să fie atunci; simțea, însă, că-și va îndrepta toată viața pe o altă cale. Sentimentul acesta de hotărîre îi ridică moralul.

Andrei adormi abia în zori, și somnul îl întări. Totuși se trezi devreme, pe cînd Vladik și Turgai mai dormeau. La lumina zilei, încăperea și locuitorii ei arătau parcă mai veseli. Lobanovici stătea culcat, tăcut, observînd tot ce se petrecea în jur: e interesant să cunoști viața, oamenii, într-un mediu nou! Cînd unul, cînd altul dintre deținuți se răsucea pe pat, se trezea din somn. Mulți dintre deținuți își începeau ziua prin sudălmi lungi, ca să-și mai ușureze inima, fără să țintească pe cineva; apoi, își rînduiau culcușul și se duceau să se spele. Se spălau deasupra hîrdăului, fiindcă spălătoarele se aflau la toaletă și trebuiau să aștepte pînă se va descuia sala. De obicei, pînă atunci, toți erau sculați din pat, în afară de cei mai lenevoși.

— Ei, bătrînc, te-ai săturat de somn? îl întrebă Vladik pe Andrei, cu un aer șiret, dar binevoitor.

— Cum să doarmă omul, dacă tu toată noaptea scrîșnești din dinți, de parcă l-ai avea pe Babeka între măsele! răspunse în locul lui Andrei, glumind, Simon Turgai, culcat în cealaltă parte.

— Nu face nimic, Vladik, am dormit puțin, se poate trăi și aci, răspunse Lobanovici, dînd din mînă.

— Hai să ne sculăm, ce naiba! spuse Turgai și se ridică de pe pat.

După ordinea de rigoare, introdusă tot de deținuți, cei trei prieteni își traseră saltelele de paie mai aproape de perete, le acoperiră cu păturile aspre, cazone, făcute dintr-un material fistichiu.

Între timp, gardianul descuie încăperea, ca toată lumea „să se dezmorțească". În fiecare sală erau deținuți care făceau de serviciu scoțînd hîrdăul dimineața și readucîndu-l seara. Un alt de-

ținut mătura camera și supraveghea buna orînduială din încăpere. Serviciul se făcea cu rîndul, iar deținutul de serviciu avea anumite puteri. De pildă, măturînd locul strîmt dintre paturi, putea să spună deținuților să se așeze pe pat, ca să nu-l stinghereaască, și fiecare i se supunea, indiferent cine era.

Laolaltă cu ceilalți deținuți, Lobanovici ieși pe gangul ce străbătea clădirea penitenciarului. Toate celelalte săli și celule erau încuiate, deținuții fiind scoși afară cu rîndul. Prin ferestruicile de la cele două capete ale gangului pătrundea o lumină slabă. Părea și mai întunecată din pricină că pereții erau vopsiți pe jumătate în negru.

Vladik și Sîmon, în calitatea lor de „deținuți vechi" își asumară rolul de consultanți, povestindu-i prietenului multe lucruri interesante despre traiul din închisoare, de pildă despre celulele din turnuri. În limbajul deținuților, erau poreclite „boierești". Acolo erau închiși de obicei oameni de vază — funcționari, începînd de la asesorii de colegiu, moșieri, dacă li se-ntîmpla să nimerească la penitenciar. De asemenea, și unii „politici" cu greutate și cu ceva prin buzunare. În încăperile „boierești" era mai multă lumină și mai multă veselie. Și regimul era altfel: ușile rămîneau toată ziua descuiate. În loc de paturi tari, comune, se aflau paturi obișnuite, comode; se făcea foc în sobe, se putea găti o mîncare gustoasă, se putea prepara un ceai; în totul, erau oarecari posibilități ca deținutul să-și poată îndulci traiul. Un muritor de rînd greu putea însă ajunge într-o asemenea celulă: pentru aceasta era nevoie de o protecție dinafară, ca să intre în grațiile administrației, ori de mijloace materiale care puteau deschide ușa de la încăperile „boierești". „Vechii deținuți" povesteau și istorioare ciudate despre întîmplările ivite uneori în aplicarea acestor criterii.

Odată, doi pretendenți, un eser și un anarhist, țineau să fie închiși într-una din celulele boierești, unde mai era un loc vacant. Între ei se isească o adevărată luptă. Administrația nu se grăbea să prefere pe vreunul din ei. Se hotărîse să se scoată locul la licitație și care din concurenți va da mai mult, va căpăta celula. Deținuții din sala unu, care cunoșteau toate acestea, urmăreau cu interes licitația dintre cei doi candidați la „boierie" și țineau socoteala: Azi, Boris (eserul) a adus la birou trei funturi de unt!

La aceasta, se răspundea:

— Mare lucru, trei funturi de unt! Păi, Anatol (anarhistul) a trimis vreo jumătate de pud de miere!

Untul și mierea, luate în discuție de unele limbi ascuțite, dădură prilej de rîsete și de glume. Astfel, între altele, a fost parodiat cîntecul ucrainean *Mi-aș lua bandura* [1].

Miere aș lua o cadă,
La birou s-o-mpart un an,
Ca să spună deținuții:
„Uite-l a ajuns dvorean..."

Celula i-a revenit pînă la urmă lui Boris. Nu trecu mult și acesta își cără catrafusele în noul loc, iar oamenii din celelalte săli și celule îi strigau:

— Boierule! Boierule!

— Boris, cît te-a costat boieria?

XXXIX

În două, trei săptămîni, Lobanovici se familiarizează oarecum cu traiul din închisoare. Viața ce o ducea, despărțit de restul lumii prin ziduri înalte, de-a lungul cărora umblau paznicii ziua și noaptea, traiul în penitenciarul strîmt, ce duhnea, cu gratii de fier, era pe cît de monoton, pe atît de lipsit de interes. Ordinea de rigoare nu suferea nici o schimbare în ritualul ei. Dimineața, la oră fixă, se făcea apelul. Gardianul de serviciu descuia zgomotos ușa încăperii și comanda:

— Drepți! Pentru apel, v-aliniați!

Intra ajutorul de serviciu al șefului închisorii, gardianul-șef Dojdik: la prima vedere, lui Lobanovici i se păruse că seamănă cu Muraviov-Spînzurătorul.

Nu toată lumea ieșea imediat la apel. Prima comandă a ajutorului șefului de serviciu nici nu era băgată în seamă. Numai cîte un lingușitor, dorind să se arate supus față de superior, lua poziția de „drepți", ca un soldat, în mijlocul sălii. După apel, încaperile erau deschise una după alta și deținuții ieșeau pe coridor, ducîndu-se la spălat. Scara, tot după apel, gardienii încuiau toate ușile, pînă a doua zi dimineața.

La o anumită oră se aducea pîinea de la brutărie. Brutăria era tot a închisorii. Pîinea se tăia dinainte în porții, în prezența celui-

[1] Instrument ucrainean cu coarde.

lalt gardian-şef, Aleika ; acesta le arunca singur pe cîntar, dar cum izbea de fiece dată talgerul, bucata de pîine arăta că trage mai mult decît „raţia" reglementară de două funturi şi jumătate.

Aleika era un pungaş dibaci, storcea cîştiguri din pîinea deţinuţilor, din mazărea, varza şi slănina lor.

La închisoare funcţiona un personal de deţinuţi-distribuitori de pîine, de apă fierbinte şi de hrană caldă, la prînz. Brutarii, bucătarii, cei cu curăţenia coridoarelor, măturătorii erau numai deţinuţi de drept comun, cu termene scurte. Fiecare dintre aceştia se simţea nespus de bucuros, nespus de onorat, de cum era trecut la personalul de serviciu. Numai un serviciu, cel de măturător, nu prea era în cinste la deţinuţi. De fapt, măturătorului îi era mult mai plăcut să învîrtă cu mătura şi tîrnul, decît să stea toată ziua în celulă. Măturătorul, putînd sta mai uşor de vorbă cu toţi deţinuţii, avea posibilitatea să le facă anumite servicii şi să se mai aleagă cu cîte un cîştig.

Şi, cu toată rigoarea disciplinei de penitenciar, cu toate restricţiile impuse libertăţii deţinuţilor, băgaţi ca nişte fiare în cuşti strîmte, oamenii îşi duceau şi acolo viaţa, fără a se lăsa despuiaţi de sentimentele şi de năzuinţele de libertate, proprii oricărei fiinţe omeneşti.

Printre cei de drept comun se afla un tînăr, vînjos ca un stejar, care făcea pe stăpînul în celula lui. Îl mai aşteptau mulţi ani de detenţiune, pînă să ajungă în ocnă. Dar chipul lui nu arăta nici măcar o umbră de suferinţă, sau de vreun gînd amar. Cîteodată îi venea însă şi lui poftă să-şi dea drumul, ca tot omul. Nu mai putea răbda, părea scuturat de furtună, îşi făcea loc în celulă, şi se pornea pe joc. Avea lanţuri grele la picioare, dar sălta uşor, frumos, schiţînd cu dibăcie tot felul de figuri. Aceasta era pentru el suprema plăcere şi desfătare. Ştia să zăngănească din lanţuri, în ritm de joc, potrivind clinchetele lor în aşa fel, încît ele înlocuiau muzica, corespunzătoare stării lui sufleteşti. Şi, dansul omului, mişcările lui însufleţeau toată lumea. Zăngănitul şi clinchetul ritmic, aproape melodios, al lanţurilor se răspîndeau pe coridor, pătrunzînd şi în alte săli. Gardienii de serviciu priveau prin „ochi", admirînd mişcările repezi, năvalnice ale ocnaşului Ivan Gudila. Poate că, prin aceasta, el îşi exprima protestul împotriva închisorii şi a nedreptei orînduiri sociale care făcuse dintr-un om nevoiaş un criminal.

Seara, după ce celulele se încuiau pentru noapte, deţinuţii făceau tot felul de figuri ciudate, ca, de pildă, ridicarea unui om pe vîrful degetelor, sau cîte unul îşi ridica propriul trup pe patul

comun. Pentru aceasta, el trebuia să se bage sub pat şi să se ţină cu mîinile de marginea lui. Era un număr destul de greu, şi puţini erau acei care izbuteau să-l execute. Ridicarea omului cu vîrfurile degetelor se făcea astfel: Un deţinut — de preferinţă, un om trupeş — se posta în mijlocul celulei. Cinci oameni se apropiau de el; doi îşi vîrau degetele sub vîrfurile picioarelor, alţi doi, sub coate, iar al cincilea sub bărbie. La comanda „sus cu el", cei cinci făceau un efort, îl ridicau pe om destul de sus, şi-l purtau astfel prin încăpere.

Ca să-şi bată joc de vreun nou-venit, fără experienţă, numit „boboc" în limbajul deţinuţilor, se proceda în chipul următor: unul se culca cu faţa în jos pe pat; un altul, peste el, pe spate. Deasupra lor se aşeza un al treilea, de care voiau ceilalţi să-şi bată joc. Acela care se afla la mijloc apuca victima de braţe şi-i strîngea picioarele într-ale sale. Atunci, unul, „specialist în ventuze", îi dezgolea celui de sus pîntecul şi-i punea „ventuze" — adică îl pocnea cu o lingură de lemn peste pielea întinsă cu mîna.

Se distrau oamenii cum nimereau, cum puteau şi cum le îngăduiau împrejurările. În anul în care Lobanovici nimerise la închisoare, mai cu seamă în ultimele luni, se întărise reacţiunea. Treptat, micile înlesniri de care, la început, se bucurau deţinuţii, erau înlăturate. Administraţia penitenciarului introdusese un regim aspru, făcea percheziţii dese, confisca diferite obiecte de trebuinţă în viaţa de toate zilele. Se confiscau şi cărţile, dacă aveau un conţinut mai mult sau mai puţin progresist. Deţinuţii erau împărţiţi pe categorii şi repartizaţi, astfel, în celule separate.

Cei trei prieteni ai noştri nimeriră şi ei într-o celulă separată, odată cu grupul altor condamnaţi la detenţiune în fortăreaţă. Numărul deţinuţilor din acea încăpere nu era mare — vreo şapte, opt. Dar se schimbau mereu: unii soseau, alţii se eliberau, ispăşindu-şi pedeapsa. „Cei cu fortăreaţa" nu erau trecuţi în subzistenţa comună a închisorii şi nu primeau alimente. În locul acestora, fiecare deţinut primea o alocaţie de zece copeici pe zi.

După mutarea în locul nou, Vladik cercetă celula cu o privire de gospodar şi le spuse colegilor:

— Aici, fraţilor, poate omul să-şi găsească şi o ocupaţie: să se prepare, ca să-şi dea examenul de maturitate după ce se eliberează.

— Bravo ţie, Vladik, tu nu te pierzi cu firea şi priveşti departe în viitor, îl lăudă Sîmon Turgai şi-i spuse lui Lobanovici, cu un zîmbet cam şiret: Nu-i aşa, Andrei, că Vladik priveşte judicios lucrurile?

Lobanovici îi răspunse:

— Vladik a fost și a rămas un om de treabă și cu spirit practic, un înțelept. În legătură cu aceasta, vreau să vă povestesc ceva: niște drumeți au venit la un rîu. Nici vad, nici pod. Nu știau să înoate și le era frică de apă. Pe mal erau niște bușteni. Unul din drumeți, cel mai isteț dintre toți, rostogoli un buștean în rîu, se descălță și se așeză călare pe buștean, iar picioarele și le legă dedesubt, ca să nu alunece în apă. În mijlocul rîului, bușteanul se răsturnă, omul căzu cu capul în jos, în apă, și cu picioarele, în ciorapi, ridicate în sus! Tovarășii săi de drum stăteau pe mal, se uitau și spuneau: „Ia uite ce om deștept îi Iaska al nostru: nici n-a trecut rîul, și s-a și apucat să-și usuce ciorapii!"

Vladik obiectă:

— Eu, frate, nu mă răstorn cu bușteanul sub mine! Încolo, uite, cum trăiești o zi, cum te apropii de libertate. Iată că se încheie, slavă domnului, o lună — asta înseamnă că ți-ai dat jos a treizeci și șasea parte din nevolnicie de pe umeri. Așa-i, ori ba?

— Așa-i, Vladik, așa-i! încuviințară Sîmon și Andrei.

— Iar dacă-i așa, ia să ne gîndim în ce chip să ne organizăm viața în penitenciar, ca să ne fie mai ușor.

Vladik propuse să se facă un buget comun, pentru ca toți banii să fie în mîna unui singur om care, cu aprobarea tuturor celorlalți, să aibă dreptul să dispună de ei.

Toți deținuții din celula cea nouă discutară propunerea lui Vladik și hotărîră să-l aleagă pe el intendent, ca să aibă grijă de hrană și să procure prin Dojdik alimente. Mai rămînea să se aleagă și un bucătar numai al lor. După regulamentul închisorii „bucătarul" celor condamnați la fortăreață avea dreptul să vină în bucătăria închisorii și să gătească. Ca bucătar, îl aleseră pe Turgai; era și responsabil pe gang, dar consimți cu dragă inimă să-și asume și această nouă îndeletnicire.

Și așa a început viața nouă a celor condamnați la fortăreață, care își executau pedeapsa în închisoarea din Minsk.

XL

Traiul monoton din închisoare se mai însufleța, atunci cînd soseau deținuți noi. Erau aduși oameni de toate profesiile și stările sociale: mici funcționari, notari, feroviari și alții, așa-numiții intelectuali. Într-o zi fu adus chiar un hoț de

cai din Rakov, un tînăr trîntor, analfabet, dar șiret, pe nume Kasperici. Văzîndu-și de îndeletnicirea lui de hoț de cai, Kasperici luase într-o zi cu el și cîteva manifeste. Prins asupra faptului, s-ar fi ales doar cu o bătaie straşnică și ar fi fost dus la poliție, dar, în urma percheziției, se constatase că nu era un simplu hoț de cai, ci un „politic". Și astfel, hoțul de cai fusese judecat pentru împrăștiere de manifeste, ca un delicvent politic, or, asta urmărea în fond și el. Ultima dată, Kasperici, în loc de muncă silnică pe termen lung, fusese condamnat la nouă luni de fortăreață. Kasperici spusese deținuților din celulă ce pusese el la cale, rîzînd vesel de ideea sa năstrușnică.

— Dar din ce partid politic faci tu parte? îl întrebă Sîmon Turgai, cu un aer serios, însă abia stăpînindu-și rîsul.

— Partidul meu spune să ai tu singur grijă de pielea ta, răspunse Kasperici, privindu-l pe Turgai cu ochii săi mici, ca de porc.

— Va să zică, tu ești anarhist individualist unilateral? observă Vladik.

— Păi, mie mi-e totuna. Fie și unilateral, fu răspunsul lui Kasperici.

Nu-l primiră în colectivul lor; de altfel, nici el nu căuta să facă parte din el și trăia cu cele zece copeici ale sale pe zi. După ce-i cunoscu ceva mai bine pe cei din jur și ajunse să se orienteze printre ei, Kasperici îl întrebă odată pe Vladik:

— Cîtă slănină crudă poate mînca un om?

Vladik se uită cu bănuială la Kasperici, așteptîndu-se la cine știe ce poznă. Or, pentru un „vechi" deținut era o dezonoare să se lase păcălit.

— Ce, vrabia mălai visează? întrebă Vladik, zîmbind șiret.

— O fi și așa, răspunse Kasperici, pe un ton nepăsător, apoi repetă întrebarea: Nu, fără glumă. Cîtă slănină crudă poate mînca un om?

— Depinde și de om și de slănină, răspunse Vladik. Eu, de pildă, fiind flămînd, aș mînca vreo două funturi.

— Două funturi! repetă Kasperici, cu dispreț. Și eu pot să mănînc șapte funturi!

— Dar nu plesnești? îl întrebă, neîncrezător, Lobanovici și-i spuse lui Sîmon Turgai: Uite „politicul" e gata să mănînce șapte funturi de slănină!

Sîmon umbla prin încăpere dar nu le dădea atenție. Auzind întrebarea lui Lobanovici, se opri:

— Dracu să-l știe pe acest „politic", ce fel de burtă o mai fi avînd!?

Kasperici o ținea într-una pe a lui, hotărît să facă și rămășag.

Deținuții se adunară în jurul lui Vladik și Kasperici. Se alătură grupului pînă și Alexandr Golubovici, mai întotdeauna serios, om tăcut, retras, muncitor din Piter și cu convingeri politice bolșevice.

— Ei, și dacă mănîncă atîta, dă totul pe gură înapoi, observă el.

Discuția se însuflețea din ce în ce mai tare.

— Știți ceva, băieți? Haide să încercăm! Ce zici, Vladik? îi întrebă Turgai pe colegii săi și pe „intendent".

Vladik scoase o bucată de slănină din rezervele lor comune. Turgai cîntări șapte funturi la bucătărie și-i dădu slănina lui Kasperici. Acesta luă de pe poliță o bucățică de pîine, se așeză pe pat și începu să mănînce. Mînca cu nesaț, rupînd cu dinții, ca lupul, bucăți mari de slănină, odată cu bucățelele de pîine. Atît slănina cît și pîinea dispăreau pe dată în gura de fiară a lui Kasperici. El mișca fălcile ca niște pietre de moară, mîncînd slănina și pîinea; apoi, le înghițea hulpav, ca lupul. Și ochii îi sclipeau, tot ca unui lup. Slănina scădea cu fiecare înghițitură.

— Să știi că o să toace totul! spuse Vladik, dezamăgit.

Și, într-adevăr, Kasperici își bagă în gură ultima bucată de pîine cu slănină, le mestecă fără grabă, le înghiți satisfăcut și chiar rîse.

— O! spuse el, acum o pot duce și pînă mîine!

Turgai rîse zgomotos:

— E un mîncău între mîncăi!

Iar Kasperici se plimba prin încăpere, de parcă n-ar fi făcut nimic, și rînjea.

Își făcu cele nouă luni și fu eliberat. Ca amintiri despre el, n-au rămas decît isprava celor șapte funturi de slănină, ochii lui de porc și fălcile mișcîndu-se ca pietrele de moară.

Printre cei deținuți pe termene mai scurte se aflau uneori niște amatori de vorbă lungă, gata să îndruge la verzi și uscate. Înșirau tot felul de bazaconii, născocite pentru a se mîndri, înfățișîndu-le ca pe niște întîmplări adevărate. Ceilalți îi ascultau, îi încurajau chiar, dîndu-le ghes să mintă și mai rău. În limbajul celor din penitenciar, aceștia erau numiți „turnători" — după expresia „a turna la gogoși", adică a minți cu neobrăzare.

Din tagma lor făcea parte Zîgmusi Zaikovski, adus de curînd în celulă. Era un om de rînd, de vreo treizeci de ani, tîmplar de meserie. Se așeza de obicei pe pat, lîngă masă, își răsucea o țigară

groasă din mahorca comună păstrată într-o lădiță destul de mare, trăgea cu nesaț din ea și începea să-și povestească pățaniile.

Una din povestirile lui i se întipărise în minte lui Lobanovici.

Intr-o zi, Zîgmusi, povestea el, fusese înșfăcat de niște țărani nelămuriți, pentru agitație împotriva orînduirii țariste și închis într-un hambar gol. Zaikovski n-avea chef să stea locului, așa că umbla din colț în colț. La început nu putea distinge nimic: apoi, ochii obișnuindu-i-se, putu deslușî cîte ceva. Zîgmusi pipăi toate scîndurile de pe jos. Erau însă groase și cu capetele fixate cu șipci. N-avea pe unde să-și vîre nu numai mîinile, dar nici măcar degetele. Așa că planul său de a desprinde o scîndură și de a săpa o galerie pînă afară căzu în baltă. Dar Zîgmusi era ferm hotărît să scape. Și-a înjghebat un fel de punte, s-a suit pe ea și s-a uitat în jur. Puntea era șubredă; nu te puteai ține pe ea, ca să desprinzi o scîndură de sus, apăsînd-o numai cu umărul. Din fericire, în hambar era un butoi mare de stejar. Zîgmusi l-a întors cu fundul în sus, s-a suit pe el și a făcut o probă: cu capul plecat, a apăsat cu spatele și cu umărul scîndura. Scîndura a cedat și a scîrțîit. Zîgmusi s-a speriat: ce-o să se-ntîmple dacă aude cineva? Dar în jur era liniște. Zîgmusi a ridicat și mai sus scîndura. De sus, i-a curs după guler nisip și tot felul de gunoaie. Ei, la naiba cu ele! După un minut, Zîgmusi se și cățărase sus, în pod. A tras cu urechea: liniște. Atunci, a smuls din acoperiș un drug de fier, a sărit, prin gaură, pe pămînt și — ia-l de unde nu-i!

După ce isprăvi povestea, Zîgmusi rîse el cel dintîi, în gura mare.

— Și ai fugit?! strigă Sîmon Turgai, uimit și cu prefăcută emoție.

— Da dibaci mai ești! observă Vladik.

— Și cîtă putere ai: să desprinzi o scîndură, cu spinarea! se minună și Lobanovici.

— Păi cum credeai? rosti Zîgmusi, cu superioritate și adăugă cu și mai mare înflăcărare: Dar asta nu-i încă tot!

— Ce vorbești?! strigară toți într-un glas.

— Ian ascultați, ca să vedeți. Am ajuns jos, pe pămînt, m-am uitat în jur, m-am aplecat și — țîșt! — în cînepă. Prin grădini de zarzavat, în dosul hambarelor, m-am strecurat afară din sat și — drept în tufiș! Apoi, am întins-o pe drum. Văd în fața mea pădurea, dar e cam departe. Ca să fug cît pot de iute, nu merge: o să mă vadă careva și o să priceapă numaidecît. Trebuie să fii cu scaun la cap! Și — ce credeți? Mă uit îndărăt, și văd un țăran

călare, care gonește după mine — fără șapcă, numai coama de pe cap îi sălta-n sus și-n jos. Să știi că mă ajunge din urmă, că n-ajung eu la pădure! Fug, aproape fără răsuflare, iar el, după mine, tot mai aproape. Încă vreo cinci țărani, în urma celui călare! Alcargă să-mi taie calea! Ce-i de făcut?

— Vai! E din calc afară de tragic! oftă Turgai, cu compătimire. Zi-i mai departe!

Zîgmusi își trase cu degetul peste mustăți.

— Văd lîngă drum o tufă de salcie. Mă bag în tufă și ce-o fi, să fie! Oricum, credeam că țăranul n-o să intre cu calul în tufă. În aceeași clipă, însă, am văzut că de la tufă pornea un șanț îngust, pînă la drum. Iar de-a lungul drumului, șanțul era și mai larg, și mai adînc, plin de iarbă. Am sărit din tufă în șanț! M-am tîrît. Am ajuns așa pînă la drum. Țăranul ăla pletos și-a oprit calul, i-a aruncat dîrlogii peste gît și a sărit jos. S-a oprit, le-a făcut semne țăranilor cu mîna: aici, aici îi... Și eu, uite, eram chiar la doi pași de țăranul ăla pletos. El, cu multă băgare de seamă, ocolește tufa. Calul mănîncă de zor iarbă de la marginea drumului, chiar lîngă mine. I-au alunecat dîrlogii de pe gît, aproape peste capul meu. Și atunci, deodată pun mîna pe ei! Calul s-a speriat și eu l-am încălecat și, în goana mare, la pădure! Uite-așa, dus am fost!

— Ei, Zîgmusi! Ești un erou, zău, un erou! nu se mai stăpîni Sîmon și le făcu tovarășilor cu ochiul. Asta însemna că trebuia demascată lăudăroșenia lui Zaikovski, luîndu-l în rîs.

Treaba asta se făcea după același procedeu care se folosea pentru „turnători": îi lăsau să îndruge cele mai năstrușnice bazaconii și-i încurajau să le toarne și mai boacăne.

— Da, întîmplare ca a ta mai rar, începu Vladik, cu o invidie prefăcută. Dar nu-i vorba de întîmplare — e vorba de purtarea omului. Perspicacitatea, mintea ageră — iată ce l-a salvat pe Zîgmusi... Aș vrea să vă povestesc și eu o întîmplare. M-am dus odată, spre toamnă, să culeg ciuperci. Intrînd în pădure, am văzut un pin bătrîn, cu o scorbură în el. M-am suit în pin: ia să văd, ce-i în scorbură? Bag mîna, și o vietate mică mă mușcă de deget! Pînă la sînge. Mi-am înfășurat mîna cu torba și, din nou, la scorbură. Apuc de grumaz vietatea, o trag afară, o scot: era un jder! L-am izbit cu botișorul de pin — un', doi și l-am trîntit jos. Iar am băgat mîna: alt jder! L-am tratat la fel — l-am izbit de pin și jos cu el. Știți? Șase jderi am scos din scorbură! Le-am legat cozile și hai

acasă. Am vîndut blănițele cu trei ruble și jumătate bucata. Ei, Zîgmusi, ce zici?

Zîgmusi trase mai adînc în piept fumul de mahorcă, lăsă privirea în jos și stătu pe gînduri, chibzuind cam ce să răspundă și cum să interpreteze povestirea lui Vladik. Dar Lobanovici i-o luă înainte.

— Tu ești „intendent", și ai aventuri potrivit îndeletnicirii tale, îi spuse el lui Vladik. Mie mi s-a-ntîmplat altceva — mai exact, mie și tatălui meu. Taică-meu era prisăcar. În vară a mutat cei cinci stupi mai aproape de pădure, ca să le fie albinelor mai la îndemînă să care miere. Și iată că într-o zi, pe înserate, urlă cineva, de se cutremură pămîntul. Mă uit și văd: ține taica de coadă o jivină mare și-o trage spre el. Mi-am dat seama că era un urs — venise să se îndulcească la miere. Taica îl trage îndărăt, iar ursul tot sare înainte. Și aud cum mă strigă taica: „Andrei! pune mîna pe hățuri și vino fuga aici!" M-am repezit în tindă, am luat hățurile și hai la prisacă! Vin în goană: taica trage ursul de coadă. Ursul nu se lasă, ară pămîntul cu labele, ca o soha. „Bagă-i hățurile sub burtă!" strigă taica. I le-am băgat repede, ba am făcut și un laț, ca să nu alunece. Taica îmi poruncește: „Trage!" El trage ursul de coadă, iar eu de hățuri. A simțit el, ursul, s-a repezit înainte și... și-a rupt coada! Taica, cu ea în mînă, cade pe spate, cu picioarele în sus. Iar eu, singur, țin fiara pe loc și intru pînă la genunchi în pămînt. Dar ursul sare iar înainte, cu și mai mare putere. Deodată, îmi plesnesc hățurile și rămîn numai cu un capăt în mîini. Scapă ursul și fuge în pădure. În loc de coadă, s-a procopsit cu o pereche de hățuri. Se ridică el taica de pe pămînt și clătină din cap: păcat că am lăsat ursul să fugă. Apoi, îmi spune: „Ei, băiete, de acum înainte, n-o să se mai îndese ursul la miere".

Moș Iuzefovici, om cu mustață albă, de vreo șaptezeci de ani, gospodar de treabă, condamnat la un an de fortăreață, stătea culcat pe pat, cu mîinile sub cap, asculta și rîdea pe înfundate.

Ivan Soroka, un țărănel isteț din tîrgul Astrașițki, nu dădea atenție acestor gogoși, ședea pe prichiciul ferestrei și tăia cu un cuțit de cizmărie — împrumutat de la cizmarul Lazar Morduhovici, flăcău tînăr, condamnat la un an și șase luni de fortăreață — niște coji de pîine, în bucățele mici, ca să le dea porumbeilor. Veneau stoluri mari și se așezau pe prichici.

— Vai de voi, draci împielițați! rosti Turgai, ascultînd poveștile prietenilor. După astea, ce să vă mai povestesc? Despre bunicul

meu, vreți? Bunicul meu cîntărea doar un pud și un funt[1]. De ce rîdeți? Zău că-i adevărat: un pud și un funt... Bunica mea îl lua subsuoară și-l purta ca pe un snop de ovăz treierat. Dar pe vremuri, bunicul era om tare trupeș. Dacă taica lui Andrei nu l-ar fi chemat pe Andrei, ci pe bunicul meu, nu le-ar fi scăpat ursul din mîini. Dar să vedeți ce nenorocire a dat peste bunic. A îmbucat el ceva — era într-a șaptea săptămînă de după paște — și s-a dus să doarmă sub un vișin, la umbră. Iar cînd s-a sculat, a simțit că i se mișcă ceva în ureche. Și, din ziua aceea a început să se usuce. Se usca, se usca, pînă a rămas un pud și un funt din el. Se plîngea bunicul de cap — că-l doare, că-i vîjîie. L-au dus pe bunic la spital. L-au căutat doctorii, l-au ascultat, apoi au spus: „trebuie să i se facă o operație: s-a pricopsit cu ceva în creier". I-au făcut bunicului operația — i-au tăiat pielea, capacul de tigvă — ei, leit ca o coajă de pepene. Și, cînd au ridicat capacul, sare o broască din creierul bunicului! Nu mă credeți? (Turgai se izbi cu pumnul în piept și jură cum nu se poate mai serios, că spune adevărul.) Iată cum a fost, urmă el. Pe cînd stătea bunicul culcat la umbră, o broscuță i s-a băgat în ureche. Din ureche, s-a strecurat în creier, îl sugea și se hrănea cu el.

Alexandr Golubovici, plimbîndu-se prin celulă, de la un capăt la altul, asculta cu un zîmbet ascuns întîmplările năstrușnice, povestite de Andrei și Vladik. Iar cînd Sîmon Turgai își începu povestirea despre bunicul său, Golubovici se opri lîngă ceilalți și se așeză lîngă ei. Ascultînd sfîrșitul neașteptat al acestei povestiri, Golubovici izbucni în rîs. Și era greu să nu rîzi, privind mutra serioasă a lui Sîmon, care îndruga la minciuni de parcă ar fi fost lucruri adevărate.

— N-au pierit încă minunile de pe pămîntul nostru, rîse Golubovici.

— Ei, frate Sîmone, ne-ai băgat pe toți în cofă: și pe Zîgmusi, și pe Vladik, și pe mine, rosti Lobanovici, neputîndu-și stăpîni nici el rîsul.

Deținuții rîdeau, plini de voie bună. Chiar și Zîgmusi Zaikovski și cîți mai erau în celule rîseră și ei.

După aceea, locatarii celulei luară aminte și se fereau a călca pe urmele lui Zîgmusi Zaikovski.

[1] Cam 17 kg.

XLI

Alexandr Golubovici se comporta cu totul altfel. Rareori lua parte la distracțiile tovarășilor săi de celulă. Stătea uneori ceasuri întregi culcat pe pat, cu o carte în mînă. Cărțile le înghițea pur și simplu și își făcea rost de cle în număr mare. Reieșea din toate că avea legături trainice dincolo de zidurile penitenciarului.

Dacă vreunul dintre tovarăși îl întreba ceva, răspundea politicos și binevoitor, lămurea cele neînțelese, iar o glumă o plătea cu un spirit, fără răutate.

După ce se dădea jos din pat, Golubovici își făcea obișnuitul lui program: măsura celula cu pașii, gîndindu-se probabil la cele citite. I se vedea pe față că-l neliniștea nu știu ce gînd. Apoi, deodată, înseninîndu-se, Alexandr se apropia vesel de Vladik, de Sîmon ori de Andrei — tuspatru fiind cei mai uniți din celulă.

— Ei, prietene? Dăm drumul la cîte un fumuleț? întreba Golubovici, zîmbind cu bunătate.

Cei trei tovarăși se așezau lîngă lădița cu tutun și își aprindeau țigările. Nu-l întrebau pe Golubovici de ce se arăta uneori tăcut și grav. Iar Golubovici fuma după pofta inimii, glumea și, așezîndu-se pe pat, scria îndelung ceva într-un caiet gros.

Într-o zi, Andrei observă cum Alexandr Golubovici rupse o foiță scrisă din caiet și, vîrînd fila sub cotorul unei cărți, o trecu în timpul plimbării unui deținut de drept comun.

Andrei se simțea atras de acest om. Golubovici era, de asemenea, mai atent față de el, decît față de alții — deși n-o arăta pe față, dar i se adresa mai des lui Vladik și rîdea fără răutate de el.

Iar Vladik se ținea în mod riguros de programul lui. În fiecare dimineață făcea gimnastică „după sistemul lui Müller". Era o gimnastică ușoară și puteau s-o facă și cei din închisoare. Consta dintr-o serie de exerciții relativ ușoare. Mai întîi, executantul se posta în mijlocul camerei, cu picioarele larg desfăcute și cu mîinile în șolduri. Se apleca înainte, arcuindu-și mlădios mijlocul, pe urmă se apleca înapoi, la stînga și la dreapta. După aceea, Vladik, fără să-și ia mîinile din șolduri, se întorcea pe loc la dreapta și la stînga, atîta cît putea. Apoi intrau în joc brațele și picioarele. În punctul culminant al programului, Vladik se întindea pe jos, în toată lungimea sa, rezemîndu-se în vîrfurile degetelor de la mîini și de la picioare. Trebuia să se ridice și să se lase în jos, așa, de

douăsprezece ori — ceea ce era socotit un adevărat record. După acest exercițiu, Vladik se relaxa, respirînd adînc. Isprăvindu-și programul de gimnastică, spunea :

— Și acum, face să beau puțină apă caldă.

Păzindu-și sănătatea, el nu bea decît apă fiartă și avea întotdeauna o rezervă suficientă.

Bătrînul Iuzefovici, culcat pe pat, privea cum se canonea Vladik. Uneori, nu se stăpînea și-i spunea cu duioșie, părintește :

— E-eh, băiete, ai nițică sănătate și putere — păstrează-le că altfel n-ai să te ții mult.

După exercițiile de dimineață și după gustare, Vladik se așeza la masă, lua manualele de limba latină și de algebră și învăța cu sîrguință timp de vreo oră ; învăța mai multe cuvinte latinești, cîteva exemple de declinare ; apoi, făcea o pauză și-l întreba pe moș Iuzefovici :

— Ia spune, moșule, ce înseamnă : *dentibus crepitavit* ?

Bătrînul clătina din cap a neștiință :

— Dumnezeu să-l știe, băiete ! Poate că un popă catolic ți-ar răspunde.

— Dar asta, moșule, înseamnă, explica Vladik, profesoral, „scrîșni din dinți" !

— Văd și eu că scrîșnești noaptea din dinți ! răspundea moș Iuzefovici. Ia mai lasă-te, băiete, și de chinul ăla cu gimnastica și de știința ta, și ai să fii mai sănătos !

Într-adevăr, Vladik, noaptea, adeseori scrîșnea din dinți.

Peste puțin, pasiunea pentru limba latină îi trecu. Îi rămaseră în memorie doar cîteva cuvinte și fraze, de care se folosea în anumite împrejurări. Cînd, de pildă, trebuia să spună că nimic în lume nu este trainic, că toate trec, ori se uită, făcea uz de dictonul : *Sic transit gloria mundi* — așa trece gloria lumii.

Ca și Simon Turgai, Vladik începu să se pasioneze pentru matematică. Un timp oarecare, Lobanovici li se alătură și el. În privința latinei, Simon și Andrei se țineau de vorba lui Pușkin : „Latina nu mai e la modă"... — cu toate că, de la Vladik, ori ei singuri, din manual, învățaseră cîteva expresii latinești.

Locatarii celulei își aveau fiecare ocupația lor și-și întrebuințau timpul cum li se părea mai rațional.

Ivan Soroka nu și-l petrecea numai stînd ore întregi la fereastra zăbrelită și tocînd pîinea uscată de închisoare pentru porumbei. Soroka avea faima lui de meșter bun la orice muncă ; acasă, era

gospodar de treabă, aproape un agronom. Se interesa de toate, şi ajungea să se dumirească numai cu propria lui judecată. După ce porumbeii îşi primeau raţia zilnică şi nu mai veneau în zbor pe prichiciul ferestrei, Soroka îşi găsea o altă îndeletnicire. Învăţase de la unii care ieşiseră din închisoare să facă din miez de pîine figuri pentru jocul de şah, foarte tari şi rezistente. Greu puteai sfărîma aceste figuri; doar dacă le-ai fi pus pe o nicovală şi ai fi dat în ele cu ciocanul cel mare. Taina tăriei lor stătea în felul cum se prepara miezul de pîine, înainte de a-l sculpta: trebuia mestecat şi frămîntat într-un anumit chip; apoi, devenea lipicios şi elastic. După ce-şi sculpta figurile şi le modela, Ivan Soroka le vopsea în culori potrivite, şi numai după aceea producţia sa căpăta viaţă. Piesele de şah erau foarte căutate. De la meşterii deţinuţi ajungeau uneori în lumea din afară, în oraş, iar în celulă aproape că nici nu lipseau de pe masă. În jurul celor doi jucători care, uneori, se schimbau, se strîngea mai întotdeauna cîte un grupuleţ de amatori. Se juca cu atîta pasiune, încît noaptea, după culcare, tabla de şah, cu figurile, cu regele făcut mat le mai stăruia mult timp în faţa ochilor.

Numai Lazar Morduhovici nu lua parte la jocul de şah, nu-l interesa. Socotea că era lucru nedemn de un muncitor. Dimineaţa, după apel, se ducea sub escortă la atelierul de cizmărie al închisorii, unde lucra încălţăminte. Lucra de bunăvoie, fiindcă nimeni n-avea dreptul să silcască un condamnat la fortăreaţă să presteze vreo muncă manuală. Înainte de apelul de seară, era readus în celulă. După ce-şi încheia ziua de lucru, Lazar se spăla cu îngrijire, îşi punea cea mai bună haină şi se ospăta cu pîine şi salam. Apoi se plimba vreo jumătate de ceas prin celulă, se întindea pe patul său şi începea să cînte. Cînta pe un ton foarte subţire, şi îndrăgea cîntecele de jale, legate de închisoare:

Mama fiului spunea: — Nu fi
Prieten cu pungaşi ce-mpuşcă stanţul.
În Siberia vei putrezi,
Crunt o să te-mpovăreze lanţul...

Lazar cînta cu multă însufleţire, cu intonaţii lirice fine, ca un adevărat artist. Se vedea că-şi cînta sieşi, găsind în aceasta cea mai mare desfătare. Nu-i păsa de părerea tovarăşilor de celulă. Dar cîntecele lui Lazar îl impresionau foarte neplăcut pe moş Iuzefovici şi pe

alții cîțiva, dintre cei cu pedepse mai mari. Dar de ce i-ai strica omului voia bună, dacă mai uită, cîntînd, nevolnicia de deținut?

— A, de te-ai îneca o dată cu cîntecul ăsta al tău! mormăia moș Iuzefovici, încet, dar în așa fel, ca să-l audă Vladik.

Moșul ținea la Vladik și îi plăcea să stea la o voroavă cu el, mai mult decît cu alții. Cînd Vladik nu se simțea bine, bătrînul îl învelea noaptea cu sumanul său de postav de casă și a doua zi Vladik se scula sănătos.

— Ei, moșule, să știi că în sumanul dumitale zace o putere de tămăduire! spunea Vladik, dîndu-i înapoi sumanul. Am nădușit, și mi-a trecut răul, ca luat de vînt!

Moșul era bucuros că bolnavul său se simțea bine, și că sumanul lui îl tămăduise.

Supărarea moșneagului din pricina cîntecelor lui Lazar, Vladik căuta s-o domolească spunîndu-i:

— Într-adevăr, ăsta nu mai e cînt, ci urlet de cîine, al unui cîine care nu s-a obișnuit încă cu lanțul. Dar lasă-l să cînte. Bucură-te, vulpițo, nu e mult pînă la nuntă, și ai să ai partea ta de cîrnați.

Totuși, uneori, se supăra și Vladik:

— Mai lasă scîncetul tău de milogeală, Lazare! Mă apucă greața!

— N-ai decît să n-asculți, răspundea Lazar, liniștit. Păi, ce fel de viață e asta? Și pentru ce am luptat în libertate? Aici frate, e închisoare, și fac ce vreau.

— Zi-i, zi-i, Lazare, frate, îl încuraja Sîmon Turgai, luîndu-i apărarea, cînd mai în serios, cînd mai în glumă. Și cîntecele tale, și vocea ta îs cam la fel: omul care le ascultă nu-și mai simte inima și parcă îi sar ochii din cap...

Lazar nu prea găsea ce să-i răspundă. Mai tăcea el cîteva clipe — ca să-și biruie, pare-se, obida pricinuită de nedreptatea semenilor — și apoi pornea să cînte din nou, cu o și mai mare însuflețire:

O, noapte surdă! Noapte-ntunecată!
O, ultima mea noapte fără stele!
Eu mi-am dat totul, ca să văd spălată
Cu sînge dezonoarea țării mele!

Lobanovici nu se amesteca în acest conflict. Ședea lîngă pat, pe salteaua de paie cazonă și compunea o scrisoare către Sîmon Turgai. De cînd se aflau amîndoi în aceeași celulă luaseră obiceiul

să-și trimită scrisori unul altuia, de parcă ar fi fost despărțiți prin sute de verste. Corespondența aceasta o începuse Lobanovici. Într-una din zilele calde observase că ningea ! Era puful alb al plopilor înfloriți, care plutea în aer, dus de vînt. Andrei scria, ca să-și amuze prietenul :

„Dragul meu Sîmon ! Uite, am ieșit și din cealaltă iarnă. Acum, or să ne scoată la plimbare. Am să-ți arăt un fenomen ciudat. Ai să vezi, în plină zi însorită, de vară, niște fulgi de zăpadă rotindu-se în aer și — uite — căzînd undeva jos, lîngă zid, ei nu se topesc de căldura soarelui.

Cum o duci, prietene ?

Ce te preocupă cel mai mult ? Fii bun, scrie-mi. Te îmbrățișez din suflet, te sărut. Adresa mea este : celula a 7-a, căsuța poștală : geamantănașul de sub pat. Al tău, pentru totdeauna, Andrei."

După ce isprăvisc scrisoarea, Andrei scrisese adresa pe ea și-o vîrîse pe ascuns în geamantanul de sub pat al lui Sîmon.

Umblînd în aceeași zi în micul său geamantan, Sîmon zărise scrisoarea, o citise, nu spusese nimic și se așezase să-i răspundă corespondentului neașteptat. Așa luase naștere schimbul lor de scrisori.

— Trebuie să trec pe la poștă ! ziceau, cînd unul, cînd altul, vîrînd mîna sub pat și găsind o scrisoare în geamantan.

Într-o zi, Sîmon îi mărturisi lui Andrei cine anume compusese chemarea către învățători : era un alt învățător, cu numele de Juk [1], pe care îl cunoștea bine. Și iată ce născociră cei doi colegi : să-i trimită lui Juk o scrisoare ticluită în așa fel, încît nimeni, în afara autorului chemării, să nu-i înțeleagă sensul.

Colegii dădură unui desenator din închisoare o temă : să deseneze un obișnuit gîndac negru, căruia să-i pună în lăbuță un condei. Gîndacul avea să scrie cuvintele : „Tovarăși învățători !" Figura centrală a desenului era un tînăr îmbrăcat așa cum se îmbracă vara învățătorii de la țară. Urma să poarte pe umeri o mare cruce de lemn, sub a cărei povară să se vadă că se încovoaie. Jos, desenul cuprindea un citat din profetul Isaia : „Acesta greșelile ne-a purtat, și tămăduitu-ne-am prin rana lui..."

Desenul plăcu celor doi colegi. Îl băgară într-un plic și-l expediară pe cale ilegală lui Juk. Dar n-au mai putut afla dacă destinatarul l-a primit și cum a reacționat.

[1] *Gîndac* în limbile rusă și bielorusă.

XLII

La apropierea unui sfîrșit de etapă omul simte de obicei deopotrivă și multe bucurii și unele triste țeți.

E trist, cînd acel sfîrșit trage un hotar ce-l desparte pe om de toate cele în mijlocul cărora a trăit, în care găsea un sens, o plăcere, un izvor de inspirație. Dimpotrivă, omul e plin numai de bucurii, cînd se apropie de un hotar îndărătul căruia va rămîne un crîmpei din viața sa lipsită de bucurii, plină de greutăți și de suferințe, urmînd să treacă acum într-o altă etapă a vieții — luminoasă.

Acum, Lobanovici, Turgai, Vladik și Golubovici stăteau la hotarul unui astfel de sfîrșit, în ajunul punerii lor în libertate. Venea cea de a treia vară a detențiunii lor. Și, ciudat lucru! Cînd deținuții noștri cercetau în sinea lor cei aproape trei ani ce se scurseseră, le apăreau ca o singură pată ștearsă, în care zilele și nopțile, lunile, primăverile și iernile nu se prea deosebeau unele de altele — înlănțuindu-se într-o suită monotonă, ce se întindea înaintea ochilor ca un pustiu. Doar printr-o sforțare mare a memoriei își puteau reaminti de cutare sau cutare întîmplare sau de vreun tablou din viața de închisoare.

— Două luni și jumătate! Pricepi tu asta, Vladik? îl întrebă Sîmon Turgai, zgîlțîindu-l pe Salvesev de umeri.

— Pricep și simt, răspunse Vladik, privind printre gratiile de fier de la fereastră verdeața din grădini, de unde veneau cîntece tinerești, glasuri vesele și rîsete de fete și flăcăi liberi, fără griji.

— Acolo e libertatea, te poți mișca în voie oriunde, dar astea toate nu sînt pentru noi! îl zădăra Andrei pe Vladik.

— Vladik, ai vrea și tu să fii acolo? îl întrebă Sîmon, arătînd grădina din care veneau glasurile.

— Cred că nici tu n-ai refuza aceasta, răspunse Vladik.

— Ei, Kurocikin, nu te pierde cu firea: ai să fii și tu liber! Așa vorbeau, spre a se consola, cei din închisoare.

Între timp, încetul cu încetul, populația celulei descreștea. Fură eliberați întîi Ivan Soroka și Morduhovici. După ei, veni rîndul lui moș Iuzefovici — peste puțin, fu chemat și el la birou, spunîndu-i-se să-și ia catrafusele. Moșneagul, deși aștepta clipa aceasta, fu tare tulburat. Cele cîteva boarfe le și strînsese pe pat. Gardianul deschise ușa celulei și-l anunță solemn:

— Ești liber, moșule!

Moș Iuzefovici se tulbură și mai mult. Apucă traista de pe pat și o puse la loc. Cu toată vioiciunea ce i-o îngăduiau cei șaptezeci de ani ai săi, sări la Turgai, la Lobanovici și le strînse mîinile cu putere :

— Vă mulțumesc, vă mulțumesc pentru bunătatea dumneavoastră, pentru că ați fost cu băgare de seamă pentru mine, om bătrîn !

Luîndu-și rămas bun de la Vladik, moșneagul îl îmbrățișă și îl sărută din toată inima :

— Dumnezeu să-ți dea noroc, băiete !

I se opri vorba în gît : picături mari de lacrimi i se prelinseră peste mustățile argintii.

— Ține-ți firea, moșule, că sumanul tău are putere tămăduitoare ! glumi Vladik.

În ușă, bătrînul se mai întoarse o dată spre cei din celulă :

— Rămîneți sănătoși, copii ! Să vă dea dumnezeu și vouă să ajungeți cu bine la ceasul eliberării !

Se lăsă o tristețe grea, pe cînd moș Iuzefovici cobora cu pași bătrînești de la etajul întîi al închisorii, dispărînd apoi după poarta de fier.

— Iată că s-a făcut mai mult loc în celulă, ca în pădure, cînd se taie un copac bătrîn, rosti Lobanovici, cu tristețe.

Sîmon Turgai, ca să mai schimbe dispoziția celorlalți spuse :

— Fără „copac bătrîn" ! Să vezi cum o să se mai repeadă la baba lui ! A dat de libertate moșul nostru !

Alexandr Golubovici, care tăcuse tot timpul se amestecă și el :

— Iar după moș, e rîndul meu.

Mai avea de stat zece zile cu tovarășii săi, cu care se legase în acești trei ani de ședere la penitenciar.

Lobanovici începu să se gîndească la rostul vieții, și la soarta omului :

— Oamenii sînt ca valurile unui rîu : trec unele după altele, pînă se oprește tihnite.

— Dacă oamenii sînt ca valurile unui rîu, atunci cată să nu se oprească de dragul unei tihnite vieți omenești, interveni Golubovici, apăsînd cu anumit tîlc asupra cuvîntului „omenești", și-l luă pe Lobanovici de braț. Se plimbară prin cameră, apoi se așezară pe pat, discutînd pe șoptite despre cele ce îi interesa îndeosebi ; apoi își prelungiră discuția în timpul plimbării prevăzute în program.

— O asemenea situație nu poate dura zeci de ani, îi spuse Andrei lui Golubovici, umblînd cu el prin curtea penitenciarului.

Mișcarea revoluționară e înăbușită, dar ea n-a fost zdrobită, ea trăiește. Se poate oare ridica un zid care să oprească trecerea ideilor de la om la om? Mișcarea revoluționară e ca o apă ascunsă în adîncurile pămîntului, în inima poporului și în simțirile lui. Ea va răzbi la suprafață, își va croi drum, va mătura tot ce încătușează nemăsuratele forțe ale poporului.

— Nici nu se poate să fie altfel, răspunse Golubovici, cu convingere. Iar pentru aceasta, trebuie ca valurile rîului să nu se „oprească" de dragul „tihnei omenești"... Da, ia spune-mi de partea cărui partid politic este inima ta?

Alexandr ridicase tocmai chestiunea care îl preocupa de mult pe Andrei. Acesta rămase pe gînduri și clătină din cap.

— E-eh, amice! rosti el. De-am avea un cîntar cu care să cumpănim cele bune și cele rele! Atunci s-ar fixa pe drumuri stîlpi cu inscripții: la stînga e adevărul, la dreapta e minciuna. Și ce ușor ar fi să umbli în lume — în schimb, ar fi fără îndoială plictisitor și lipsit de interes.

— A, ai vrea să capeți adevărul de-a gata? exclamă Golubovici. Nu, frate, adevărul trebuie cucerit prin luptă. Or, nu-i chiar atît de simplu cum susțin palavragiii de anarhiști: șah mat, l-am răsturnat pe țar, și fiecare individ în parte are și puterea, și dreptul. Ți-o fi plăcînd așa ceva.

Lobanovici protestă cu hotărîre.

— Vorbind sincer, sînt la răspîntie, obiectă el; nu sînt încă hotărît încotro s-o iau...

— Ar fi timpul, frate, să treci pragul acesta, rosti Golubovici. Sper că vei face pasul cel just. Da, e adevărat, în momentul de față, mișcarea revoluționară s-a potolit. Dar tot tu ai spus, și cu drept cuvînt, că această mișcare e ca o apă vie, ascunsă în inimile oamenilor. Viața nu se oprește și nu stă pe loc — așa e dialectic.

— Dar cum îi vezi tu pe socialiștii-revoluționari? Te întreb fiindcă de cele mai multe ori am avut de-a face cu ei.

— Îți sînt pe plac? întrebă Golubovici.

— Nu, n-aș putea zice asta. Nu văd să pulseze în rîndurile lor un curent viu, adînc, în stare să conducă apa pe întinsuri largi.

— E cam vag, dar, în esență, e just, răspunse Golubovici. Eserii îi momesc pe intelectualii ieșiți din popor. Doar și voi voiați să intrați în Uniunea învățătorilor din toată Rusia. Iar „eserii" au influență asupra acestei organizații. Ei se fălesc cu programul lor agrar. Dar acesta nu este un program, ci un impas, fiindcă, eserii, ocupîndu-se de țărani, exagerează posibilitățile acestora. E necesară o unire puternică de forțe — ale proletariatului și ale țărănimii.

Atunci, revoluția va învinge. Tocmai asupra acestui punct de vedere insistă social-democrații.

— Dar partidul eserilor nu reprezintă o organizație unitară, perfect monolită, observă Lobanovici. În sînul lui există diferite curente.

— Cu atît mai prost, i-o reteză Golubovici. Aceasta dovedește doar că eserii sînt un partid mic-burghez, fără o bază sigură.

Lobanovici zîmbi.

— Un asemenea argument nu vorbește nici în favoarea social-democraților, fiindcă și la ei există două curente. Doar mi-ai vorbit și tu despre aceasta.

— Cînd spuneam social-democrați, mă gîndeam la bolșevici, îl lămuri Golubovici.

El stătu puțin pe gînduri; apoi, cu fața senină, luminoasă, începu:

— Singura învățătură justă și adevărată despre revoluție și despre legile de dezvoltare ale societății este marxismul, concepția marxistă asupra lumii. Te sfătuiesc din toată inima să cunoști această știință, să ți-o însușești în mod profund, și atunci n-o să-ți fie doar o bîrnă indicatoare de verste, ci un far arătător de drum. Puterea bolșevicilor stă în faptul că ei se țin cu tărie de marxism.

Golubovici ridică ochii la Andrei:

— Să nu iei aceste cuvinte drept o predică. Mă adresez ție ca unui om în care am încredere. Bolșevicii resping vorbele frumoase; noi nu ne dăm în lături de la cele mai grele munci, în numele revoluției. Poporul trebuie trezit, educat, strîns și condus spre asaltul împotriva țarismului, asalt hotărîtor și, de astă dată, cel din urmă. Și tu n-ai voie să rămîi la o parte, cînd se va da acest asalt.

Golubovici îl luă pe Andrei de umeri și-l privi drept în ochi:

— Îngăduie-mi să cred, Andrei, că tu n-ai să te lepezi niciodată de popor. Nici nu mă îndoiesc de aceasta, căci știu cît de tare ești legat de el. De aceea, caută să iei legătură strînsă cu marxiștii, cu bolșevicii. Sper că ne vom întîlni pe acest drum. Iar dacă nu mă vei găsi, o să găsesc eu un mijloc de a-ți reaminti această discuție.

Ora de plimbare se terminase. Gardienii începură să-i zorească pe deținuți să reintre în celule. Urcînd scara, Golubovici reluă:

— Aș dori să-ți spun și cîteva cuvinte despre tovarășii noștri, Turgai și Salvesev. Pe Turgai mă bizui cu toată încrederea — el n-o să se abată din drum. Dar de Vladik nu sînt prea sigur. La

cea dintîi încercare, la prima furtună care i-ar schimba vremelnic viața va întoarce spatele revoluției, poporului ; așa că, oricînd își va căuta de liniștea lui și de tihna lui de filistin.

Vorbele lui Golubovici nimereau adînc în sufletul lui Andrei. Omul acesta, doar cu cîțiva ani mai mare decît el, trecuse prin multe, chibzuise multe și acum pășea cu hotărîre pe drumul activității revoluționare, era un bolșevic convins.

Convorbirea lor atît de însuflețită se prelungi toată seara și după miezul nopții.

XLIII

În ziua eliberării, după ce-și luă rămas bun de la tovarășii săi, Golubovici părăsi închisoarea. Andrei îl conduse puțin pe gang.

— La revedere ! rosti Golubovici și-i mai strînse o dată mîna.

Andrei se întoarse în celulă cu un sentiment greu de exprimat. Îi părea bine că Golubovici e acum un om liber. Dar, totodată, îi părea rău că era lipsit de tovărășia lui, atît de prețioasă. Și celula îi păru pustie. Chipul tovarășului modest, gînditor, judicios îi stăruia mereu în minte.

Vremea trecea. Termenul de eliberare se apropia, cu fiecare zi.

— Ei, băieți, rosti într-o zi Sîmon Turgai către Vladik și Andrei, peste vreo două săptămîni, îmi iau și eu zborul : voi fi trimis sub escortă la închisoarea mea din Novogrudok, de unde voi fi eliberat.

— Cu toate că o să ne pară rău să ne despărțim de tine, ne vom bucura și de bucuria ta, și de bucuriile ce ne așteaptă pe noi, răspunse Lobanovici. Voia să-i mai spună prietenului ceva, dar ușa celulei se deschise și intră ursuzul Dojdik. Acesta se uită cam șiret la Andrei :

— Du-te în birou, a venit cineva să te vadă.

Aproape în fiece săptămînă venea la Lobanovici cîte o rudă sau o cunoștință mai veche, așa că tovarășii de detențiune îl invidiau. Ziua aceea nu era însă o zi de vizite. Atunci cine putea fi ?

Lobanovici fu condus în camera în care, de obicei, aveau loc întrevederile. Era destul de întunecoasă. Și părea și mai întune-

coasă din pricina celor două plase de pînză între care era un interval de cel puțin un arșin, care despărțeau pe deținuți de vizitatori. De obicei, întrevederile aveau loc în prezența gardienilor închisorii.

Lobanovici se postă de o parte a plasei de sîrmă. În dreptul lui stătea o femeie. Andrei se uită atent la chipul ei și se tulbură. În fața lui se afla Lida. Nu mai era însă o elevă adolescentă, ci o fată în toată puterea frumuseții ei înflorite — drăguță, zveltă, proaspătă, ca o floare de mai! Andrei, tăcut, ca lovit de mutenie, nu-și putu lua ochii de la ea.

Lida zîmbi.

— Ce, nu mă recunoașteți?

— Lida! Lidocika! abia se stăpîni Andrei.

— Dar dumneavoastră v-ați schimbat, sînteți palid și ați lăsat să vă crească barba. De v-aș fi întîlnit în oraș, nici nu v-aș fi recunoscut.

— Sînt palid, Lidocika, fiindcă stau închis, fără aer proaspăt. Și nu sînt stăpîn pe barba mea.

— Dar cum, vă silește cineva să purtați barbă? se miră Lida.

— Nu, rîse Andrei și se uită la gardianul Rutovici, căruia Dojdik îi poruncise să asiste la întrevedere. Gardianul se dădu ceva mai la o parte.

— Barba mea este a comunei, a tovarășilor de cameră. În barbă îmi ascund banii și briceagul, cînd se fac percheziții, fiindcă n-avem voie să le avem asupra noastră.

— În barbă? Banii și briceagul? se miră Lida. Își ridică și mai atentă ochii negri, prelungi la fostul ei învățător și rîse voios. Apoi, o umbră de tristețe i se așternu pe față.

— Și sînteți mulți... așa, nenorociți, într-o cameră?

— Dar de ce „nenorociți"? Uneori, sîntem chiar foarte veseli. Timp avem berechet, nu trebuie să mergem la serviciu. Trăim cu amintiri despre trecut, ne gîndim la viitor, la libertate, care nu mai e departe. Se poate trăi oriunde, Lidocika — chiar și la închisoare. Dar dumneata, Lidocika, cum o duci? Sînt foarte bucuros că ți-ai adus aminte de mine, că m-ai vizitat — te credeam pierdută pentru mine.

Lida se întunecă la față. Zîmbetul vesel, atît de fermecător, i se stinse. Își plecă ușor capul și lăsă o clipă ochii în jos. Apoi îi ridică la Andrei.

— Poate chiar așa e, rosti ea, încet și cu tristețe.

Cuvintele Lidei răsunară dureros în inima lui Lobanovici. Le pricepu sensul și n-o mai întrebă ce vrea să spună. Dar Lida se grăbi să-l lămurească:

— Mă mărit.

Lobanovici se stăpîni și-și înfruntă tulburarea.

— Ei bine... îți urez multă fericire în căsnicie. Și cu cine te mariți, Lida?

Lobanovici îi spunea ba „dumneata", ba „tu". Lida urma să se mărite cu ajutorul șefului de gară, în al cărui birou era telegrafistă. Un sentiment de obidă amară — poate fără temei — îi strînse inima. Nu-l mai interesa pe Andrei cine era acest ajutor de șef de gară, și în ce gară făceau amîndoi serviciul. Iar cînd Dojdik îi spuse că se încheie întrevederea, Andrei nu regretă. La despărțire, dădu din cap. Lida se uită lung la el. Lobanovici simți că această privire trăda multă suferință și durere. Dar poate că era o simplă impresie.

Nu dormi aproape toată noaptea și, culcat pe salteaua sa de deținut, se gîndea mereu la Lida, la chipul ei fermecător, la ultima ei privire de adio, la tot ce spusese ea în cursul acestei întrevederi neașteptate și fără rost. De ce venise? Oare numai pentru a-i trezi sentimentele de altădată? De ce să-i fi pricinuit o durere nouă, mai puternică, mai ascuțită? Sau, poate că era călăuzită de alte gînduri și simțiri? Poate că el, Andrei, nu s-a arătat destul de simțitor față de ea? Și de ce nu i-a cerut adresa? Dar la ce bun? Chipul Lidei îi stăruia mereu înaintea ochilor. Și ceea ce i se întipărise cel mai adînc în inimă era ultima ei privire.

— Ei și? Dacă omul n-ar fi frămîntat de gînduri amare și de pricinile care stîrnesc aceste gînduri amare, n-ar putea înțelege rostul adînc al vieții și a tot ce se poate întîmpla în cursul ei, își zise Andrei, trăgînd concluzia celor gîndite în acea noapte de nesomn.

Cu bucurie dar și cu părere de rău își luă Andrei rămas bun de la Sîmon Turgai, cel mai bun prieten pe care și-l cîștigase în închisoare. Sîmon pleca la Novogrudok, urmînd să fie eliberat acolo.

— Ni s-a spart „treimea", rosti Lobanovici cu tristețe, îmbrățișîndu-l pe Sîmon la despărțire.

— Nu face nimic, Andrei, de nu va fi treime, va fi o pereche, răspunse Sîmon printr-o glumă. Să-mi scrii, să nu mă uiți!

Andrei și Vladik îl petrecură pe Sîmon pînă la ușa celulei. Ușa fu încuiată și cei doi tineri rămaseră, dintre toți deținuții închisorii, cei mai vechi.

Puțini am mai rămas, fîrtați!
Ușor putem fi numărați!

rosti Vladik, reamintindu-și o strofă dintr-un vers citit cîndva la școala elementară, și întrebă:

— Ei, ce zici tu de Ianka Tukala? Era doar om sincer, inimos. Și uite că nu ne-a trimis nici măcar o singură scrisoare.

— Și eu mă gîndesc la el. Știi, vreau să-l regăsesc pe Ianka! Nu se poate să se piardă el așa, deodată.

— Dar cum ai să-i dai de urmă?

— Din anuarele guberniei Minsk. În ele figurează toate școlile. O să-l dibuiesc și o să mă duc să văd ce-i cu el.

Pe măsură ce se apropia ceasul eliberării, Vladik și Andrei erau din ce în ce mai tulburați. Era însă o tulburare plăcută, dorită. Îi preocupa doar un singur lucru: în ce chip să-și găsească un loc în viața nouă, în viața liberă.

În sfîrșit, veni și ziua așteptată de trei ani cu atîta nerăbdare. Era o zi ca toate celelalte. Cu puțin înainte de amiaza zilei de 15 septembrie 1911, ușa celulei fu deschisă. Intră Rutovici, acela care îl păzise pe Lobanovici la întrevederea sa cu Lida. Ținea în mînă o foaie de hîrtie cu numele lui Andrei și Vladik.

— Ei, fiți gata de plecare, și să fie într-un ceas bun!

La biroul închisorii, Lobanovici își recăpătă obiectele ridicate de la el cu trei ani în urmă: briceagul, „tovarășul său nelipsit în căutarea ciupercilor", și banii. Toți banii, împreună cu cei trimiși dinafară, pe numele lui Andrei se ridicară, în total, la aproape o sută de ruble. Îi împărțiră tovărășește.

Vladik și Andrei fură conduși de Rutovici pe poarta penitenciarului. Ca să fie liberi de tot urmau să se prezinte la serviciul de urmărire. Poate din delicatețe, poate din omenie, dar mai cu seamă cu speranța de a se procopsi cu ceva parale pentru o jumătate de litru de rachiu, Rutovici mergea alături de cei eliberați, însă pe partea cealaltă a străzii, pentru ca trecătorii să nu-și dea seama că Vladik și Andrei erau deținuți tocmai eliberați din penitenciar. După ce îi conduse pe cei doi la serviciul de urmărire, Rutovici își luă rămas bun de la ei și se îndreptă vesel, cu o rublă în buzunar, spre cea dintîi cîrciumă din drum. Cei doi prieteni mai fură ținuți, îndelung, la serviciul de urmărire. Funcționarul

care urma să le dea drumul aștepta și el un șperț. Vladik era dispus să-i dea și lui o rublă.

— Nu-i voie, Vladik, să nu faci asta! Trei ani am stat, mai stăm noi trei ore.

Zis și făcut. Pierzîndu-și nădejdea în șperț, funcționarul îi trecu în registrul de delicvenți, poruncindu-le cu strășnicie să se prezinte la ispravnicul de județ. Ispravnicul, un om între două vîrste, cu nasul vînăt, le ținu celor doi colegi un fel de predică despre cum anume trebuie să se poarte în viață: să nu uite de tătucul țar, de credință și de patrie. După ce-și isprăvi morala, dădu din cap, lăsîndu-i să înțeleagă că din acea clipă ei sînt oameni liberi și au voie să meargă oriunde.

Odată ajunși în stradă — oameni slobozi — Vladik rosti:

— Andrei, nu-mi vine să cred că sîntem liberi, că n-avem gardieni, escortă... Felicitările mele, frate!

Cei doi colegi își strînseră mîinile.

— Încotro, Vladik?

— Mai întîi, mă duc la Mikutici, la părinți; stau puțin acolo să văd ce-i cu ei, iar apoi, ce-o vrea dumnezeu! Și tu, încotro îți îndrepți pașii?

— În întîmpinarea vieții și a întîmplărilor ei, răspunse Andrei.

Își aduse aminte de Sîmon Turgai și de povața lui Golubovici. Povața acestuia devenise temelia vieții și activității lui Andrei Lobanovici, în peregrinările lui de mai tîrziu, pe drumuri noi.

1948—1954

Sfîrșit

CUPRINSUL

Iakub Kolas — scriitor militant 5

Cartea întîi. Polesie — meleag uitat de lume . . . 13

Cartea a doua. Pe drumurile neumblate ale Polesiei 175

Partea întîi. Pe meleaguri de baştină . 177

Partea a doua. Într-un loc nou . . . 247

Cartea a treia. La răspîntie 359

Partea întîi. Verhan 361

Partea a doua. În cumpănă 492

Redactor responsabil : Manu Linica
Tehnoredactor : Malcaș Sorina

Dat la cules 09.06.62. Bun de tipar 20.09.62. Apărut 1962. Tiraj 6.140 ex. broșate. Hîrtie semivelină satinată de 65 g/m². Format 610×860/16. Coli ed. 44,68. Coli tipar 42,5 A. nr. 0446 C.Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 20.654 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.